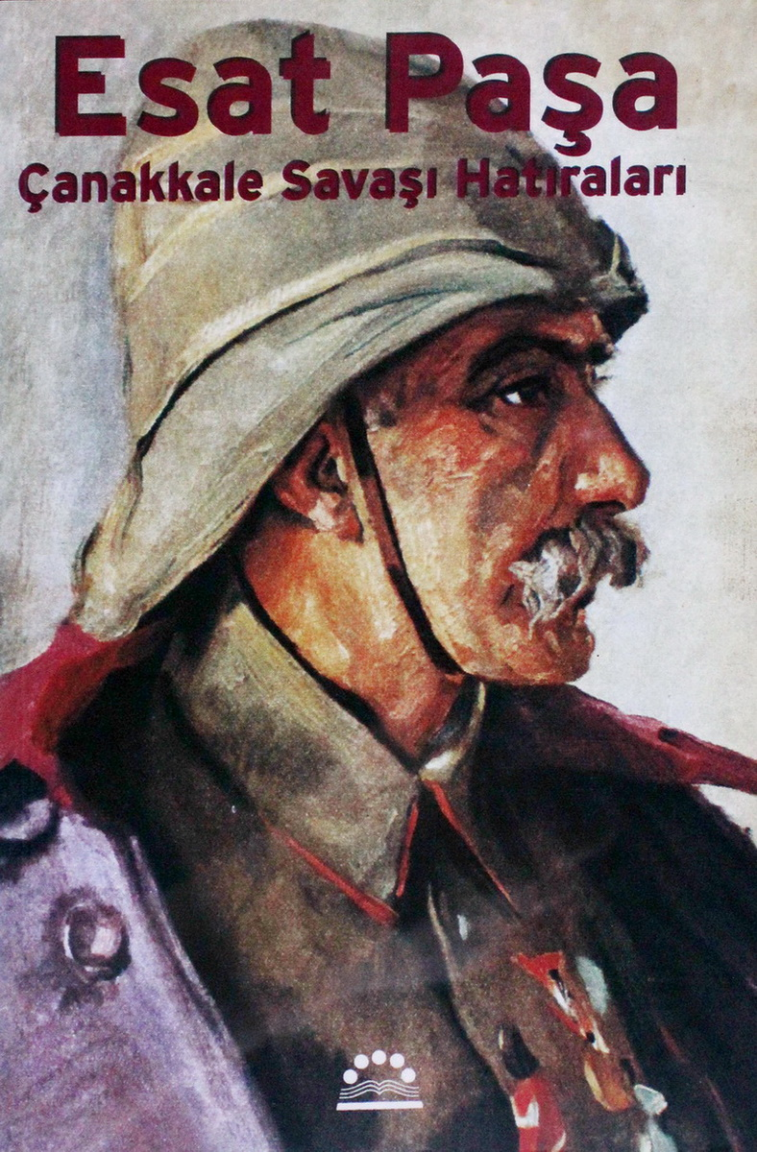
Esat Paşa

Çanakkale Savaşı Hatıraları

ESAT PAŞA'NIN ÇANAKKALE SAVAŞI HATIRALARI

Örgün Yayınevi
Kültür Dizisi

ISBN: 975 - 7651 - 15 - X

Editör : Ö. Andaç Uğurlu
Hazırlayan : Jale Erdoğan
Birinci Baskı : 2003
İkinci Baskı : 2004
Baskı : Yaylacık Matbaası
Cilt : Yedigün Mücellithanesi
Kapak : Esat Paşa'nın Alman ressamı Wilh Victor Krauz tarafından yapılan portresi (1916)

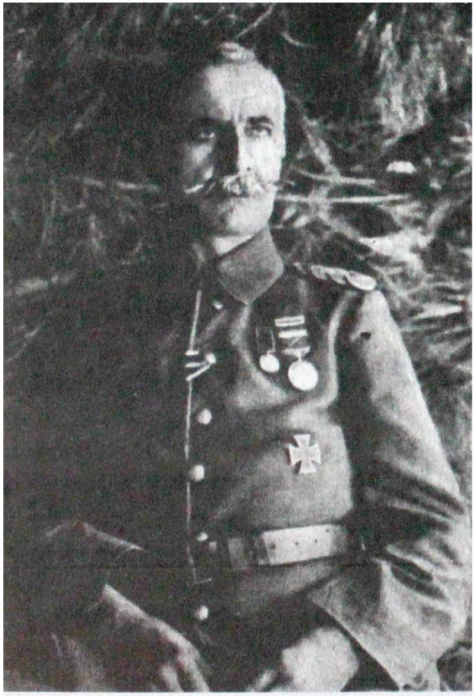
ÖRGÜN YAYINEVİ
Nuruosmaniye Cad. No: 28 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tlf.: (0212) 526 37 34 - 527 39 49 Faks: (0212) 526 37 34

ESAT PAŞA'NIN ÇANAKKALE SAVAŞI HATIRALARI

Yayına Hazırlayanlar

İhsan ILGAR Nurer UĞURLU

ÖRGÜN YAYINEVİ

Arıburnu Kuzey Grubu Kumandanı
Ferik Esat Paşa (1862-1952)

Çanakkale'nin Ünlü Kumandanlarından ESAT PAŞA

Yılmaz ÖZTUNA

Esat Paşa, son devir Türk tarihinin değerli askerlerindendir. 1862'de, babası Mehmed Emin Efendi'nin belediye reisi bulunduğu Yanya'da doğdu. Büyük babası Yanya emlâk-i senîye nazırı Vehib Efendi, onun babası Yanya mütesellimi Mehmed Efendi'dir. 1890'da askerî tahsilini tamamladı ve kurmay yüzbaşı oldu. Almanya'ya gönderildi ve orada 4 yıl staj gördü. Müşir vonder Golç Paşa'nın yardımcısı oldu. 1897 Türk-Yunan Savaşı'na, Yanya kolordusu kurmayında vazife alarak katıldı. Sonra Harbiye'ye muallim ve 1899'da miralay (albay) rütbesiyle ders nazırı oldu. Zamanla rütbesi mîrlivâ ve ferikliğe yükseldi. 1907'de Selânik'teki III. Ordu kumandan muavinliğine tâyin olundu. Meşrutiyet'ten sonra rütbelerin tasfiyesi kanunu mucibince, rütbesi mîrlivâlığa indirildi. 1911'de Gelibolu'daki 5. Fırka (Tümen) kumandanı ve Çanakkale Savaşı'nda kolordu kumandanı oldu. Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Bey'in 19. Fırkası, bu kolordunun 3 tümeninden birini teşkil ediyordu.

Çanakkale Savaşı'nda Esat Paşa'nın adı dünyaca tanındı. Bu savaştaki başarılarından dolayı rütbesi tekrar ferikliğe (korgeneralliğe) yükseltildi. Çanakkale Savaşı'ndan sonra I. Ordu kumandanı olarak İstanbul'a geldi. Askerî Mektepler Umumî Mü-

fettişi, II. Ordu Kumandanı, 1920'de Sâlih Paşa kabinesinde iki hafta kadar Bahriye Nazırı oldu. İsteğiyle emekliye ayrıldı. İki defa vazifeyle Yunanistan'a gönderildi. 2 Kasım 1952'de 90 yaşında öldü ve Karacaahmet mezarlığına defnedildi. (bk. Ek. I.)

Son devrin değerli askerlerinden Vehib Paşa (1877–1940), Esat Paşa'nın kardeşidir. (bk. Ek. II.)

Esat Paşa, Harbiye'de okunmak üzere telif ve tercüme ettiği matematik ve geometri üzerinde 4 basılı eserin sahibidir. Bunlardan çok daha önemli olarak, askerî hatıralarını gayet etraflı şekilde kaleme almıştır. Birinci Dünya Savaşı ve ondan önceki devre için orijinal bilgi veren bu hatıraların mahdut bir kısmı Hayat mecmuasında neşredilmiştir. Tamamı henüz basılmamıştır ve yeğeni Kâzım Taşkent'in elindedir. Biz, bir fikir vermek için, bu hatıraların Çanakkale Savaşları'na ait III. cildinden birkaç pasajı okuyucularımıza takdim ediyoruz.

Çanakkale cephesini ziyaret eden Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi askerî erkânla birlikte. Miralay Kâzım Bey, Liman von Sanders Paşa, Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi, Hüsnü Paşa ve Cevad Bey.

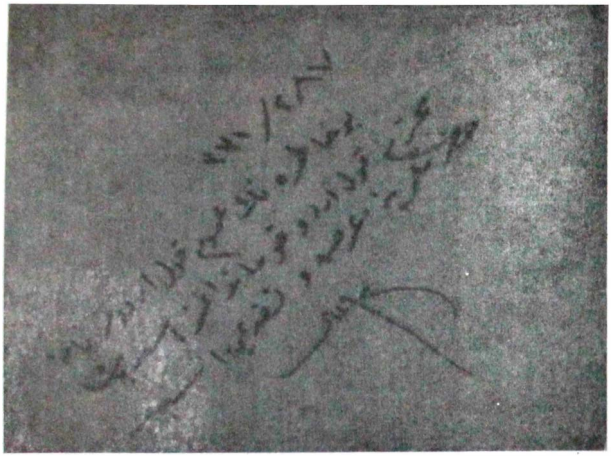
ESAT PAŞA'NIN ÇANAKKALE HATIRALARI

"Mustafa Kemal Bey, esir aldığı bir İngiliz zabitini, bir ata bindirerek bana göndermişti. Karargâhıma geldiği vakit benzi sapsarı idi ve vücudu titriyordu. Beygirden indirilmesini ve hakkında iyi muamele edilmesini, konyak ve çay verilmesini tembih ettim.

"Almanca bildiği için, bizzat isticvap (sorgulama) etmek istedim. Adı Paterson, rütbesi mülâzım idi. Neye titrediğini sordum. "Beni öldüreceksiniz, onun için titriyorum; haber aldığımıza göre Türkler esirlerini öldürüyorlarmış." dedi. "Biz Türkler, esirlerimizi hiçbir vakit öldürmeyiz. Kendi askerimize ettiğimiz muamelenin aynını, onlara da tatbik ederiz. Müsterih olunuz. Şimdi size yiyecek ve içecek versinler. Sonra görüşürüz." dedim. Heyecanlı bir anında isticvap etmek istemedim.

"Bir saat kadar istirahattan sonra celb ettirdim. Yanıma geldi. Benzi yerine gelmişti ve artık titremiyordu. Karaya çıkan İngiliz kuvvetlerine dair malûmat istedim. Müfredatlı bir malûmat vermek istemediğini hissettim. Yalnız ne kadar fırkanın karaya çıkarıldığını sordum. Avustralyalı ve Yeni Zelândalı 4 livâ (tugay) olduğunu söyleyebildi. Sıkıştırmak istemedim. V. Ordu Karargâhına, Liman von Sanders Paşa'ya, mahfuzen gönderdim."(III, 563).

Bu İngiliz teğmenini, Mustafa Kemal Bey'in 19. Tümenine bağlı 57. Alayın Kumandanı Binbaşı Avni Bey esir etmişti. Teğ-

Mustafa Kemal'in Esat Paşa'ya hediye edilen haritanın üzerindeki el yazısı: "Bu haritanın umum kolordumuz namına muhterem kolordu kumandanımız Esat Paşa hazretlerine arz ve takdimi ensebdir. Mustafa Kemal."Bu harita esir edilen bir düşman subayının üzerinde bulunmuş ve Mustafa Kemal tarafından Esat Paşa'ya gönderilmiştir.

menin üzerinden, çok mufassal bir İngiliz askerî haritası çıkmıştır. Bu haritayı Avni Bey, kumandanı Mustafa Kemal Bey'e, Mustafa Kemal Bey de, birliğinin bağlı olduğu Esat Paşa'ya vermişti. Atatürk, haritanın üzerine elyazısıyla ve kurşun kalemle şöyle yazmıştır:

"Bu hatıranın umum kolordumuz namına muhterem kolordu kumandanımız Esat Paşa Hazretleri'ne arz ve takdimi ensebdir. M. Kemal".

Bu tarihî haritanın aslı, Esat Paşa'nın hatıralarının III. cildine ekli vesikalar arasında bulunmaktadır.

Esat Paşa, 12 Mayıs 1915 günü, İngilizler'in Triumph zırhlısının batışını şöyle anlatıyor:

"Arıburnu ve Kabatepe arasında, Triumph zırhlısının yana yattığını, topçu kumandanım Hasan Rıza Bey haber verdi. Dürbüne koştum. Hakikaten zırhlının direklerini takriben 30 dereceye kadar eğrilmiş bir vaziyette gördüm.

"Mürettabatının bir kısmı denize atlıyor, etraftan torpidolar ve tahlisiye vapur ve sandalları yanaşıyordu. Öbür taraftan ne kadar nakliye ve zırhlı gemi mevcutsa, acele olarak açılıp hızlı seyirle İmroz adasına doğru gitti. Bu esnada Triumph, süratle meyillenmeye başladı ve birdenbire yana yattı. Mütaakiben omurgası havaya gelmek üzere altüst oldu. Direkleri semaya müteveccihken, sular fışkırıyor ve bu sebepten tahlisiye sandalları yanaşamıyordu. Zırhlının etrafında bulunan ağlar, denize düşünleri altına almış, kurtulmak ihtimalinden vazgeçmemişti. Bu anda, kaplumbağa gibi kırmızı bir sırttan başka bir şey görünmez oldu. Bu sırtın burun tarafı, tedricen denizin dibine teveccüh etti ve kıçındaki çifte uskur görünmeye başladı. On dakika geçmeden, yunus balığı gibi bir takla atarak görünmez oldu. Deniz büyük köpükler içinde kaldı. Zırhlının mürettebatının ancak yarısı kadarı kurtulabildi. Triumph'un 700 mürettebatı vardı" (III, 605–6).

Esat Paşa, Meşrutiyet'ten sonra rütbesinin bir derece indirilerek mîrlîva yapılmasından çok müteessirdir. Çanakkale'deki başarıları üzerine, ordu kumandanı Liman Paşa'nın tavassutuyla rütbesi tekrar ferikliğe yükselir. Esat Paşa'nın ferik olmasını önce, Çanakkale Savaşları sırasında albaylığa yükselmiş olan Mustafa Kemal Bey tebrik eder (III, 574):

Şimal Grubu Kumandanı Ferik Esat Paşa Hazretlerine,

Mazide olduğu gibi hâlde de Osmanlı milletinin namus ve haysiyetini bülend kılan âsâr–ı âlîye hidemâtının istihkak kesb

ettirdiği rütbe-i cedîde-i sâmîyelerinden dolayı, arz-ı tebrîkât eylerim.

19. Fırka Kumandanı Miralay
Mustafa Kemal

Cevabım:

19. Fırka Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Beyefendi'ye,

Mahzâ sizin gibi faal, cesur silâh arkadaşlarımın gösterdikleri fedakârlık ve kahramanlık neticesidir ki, bugün bu rütbeyi ihrâz eyledim. Bu bâbda en büyük medâr-ı iftihârım, 19. Fırka ve muhterem, müteşebbis kumandanıdır. Tebrîkât-ı vâkı'anızdan dolayı, teşekkürât-ı samîmânemin kabûlünü rica ederim.

Şimal Grubu Kumandanı Ferik Esat

Esat Paşa, Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin Çanakkale cephesini ziyaretini şöyle anlatıyor (III, 675-7):

"6 Temmuz Pazartesi günü saat 4'te, Veliahd-i Saltanat Yusuf İzzeddin Efendi'nin harp cephelerini ziyaret etmek maksadıyla Ordu Karargâhına geldiğini, Ordu erkân-ı harbiye reisi Miralay Kâzım Bey bana haber verdi... Ordu Karargâhına gittim. Düşman tayyarelerin bomba attıklarını, veliahdın cepheye gelmesinin mahzurlu olduğunu söyledim... Veliaht sinirleniyor, ne olursa olsun cepheye hareket etmek istiyordu. "Bir veliahdimiz vardır. Bütün Ordu onu muhfaza etmek mecburiyet ve mesuliyetindedir." deyince biraz sükûnet buldu... Erkân-ı Harbiye Reisim Fahreddin Bey (Altay) de, "ilerlemek caiz değildir" diye telefon etti... Fakat yolumuza devam ettik. Bir düşman mermisinden gayet kıymetli Haydar Efendi namında bir topçu yüzbaşısı ve Mehmed Ali isminde bir topçu mülâzımı ile bir iki nefer şehit oldu... Düşmanın bütün bu harekâtından, veliahdın Gelibolu Yarımadası'nda bulunduğuna dair mülûmatı olduğu istidlâl

edilmekteydi. Kemalyeri'nden aşağıya inen dereciğin alt başına geldiğimizde, otomobillerden indik... Veliaht, gülümser ve mültefit bir tavırla kendisini selâmlayan kıtaları teftiş etti. Doğruca tarassut dürbününe gitti. Düşman mevzilerini temaşa etti... Veliaht o geceyi Ordu Karargâhında geçirdi ve ertesi gün Çanakkale'ye gitti".

Çanakkale'de ordumuzun çok iyi beslendiği malûmdur. Savaş ilerledikçe, bilhassa uzak cephelerde, yiyecek ve giyecek vaziyeti çok fenalaşmıştır. Fakat Çanakkale'nin İstanbul'a yakınlığı, bu cephenin hiçbir cepheye benzemeyen hayatî durumu, Harbiye Nezareti'nin ciddî gayretleri, nihayet savaşın henüz ilk devresinde, başlangıcında bulunulması, cephane bakımından olmasa bile, giyecek, bilhassa yiyecek bakımından, Türk askerinin mükemmel vaziyette olmasını sağlamıştır. Esat Paşa'nın hatıralarından, Çanakkale'de normal bir tabldotun şu şekilde olduğunu öğreniyoruz (III, 733): kadınbudu köfte, omlet, domates dolması, pilâv, ayva kompostosu, kahve.

Çanakkale'de ordumuzun film teşkilâtı olduğunu da öğreniyoruz. Bu filmler hemen banyo edilmekte ve bir sinemada subaylara gösterilmektedir (III, 743).

30 Eylülde, merkezi İstanbul'da bulunan I. Türk ordusunun kumandanı Müşir von der Golç Paşa, merkezi Bağdat'ta bulunan VI. Türk ordusu kumandanlığına tâyin edilir. Esat Paşa da, Golç Paşa'nın yerine I. Ordu Kumandanı olur. Fakat daha birkaç gün Çanakkale cephesinde kalır. Esat Paşa, Çanakkale Savaşı'nın sonu hakkında şu mütalâalarda bulunuyor (III, 645 v.d.):

"Denizden ve karadan cephemize ve geri hatlarımıza sayısız mermiler ve kara torpilleri atılıyordu. Havadan inen, yahut büyük düşman siperlerinden gelen el bombaları, hesapsızdı. Tayyarelerle çivi yağdırılıyor, yer altından lâğımlar patlatılıyordu. Bunların hepsi, askerimizin mâneviyatına menfi hiçbir tesir yap-

madı. Kumandanlar, zabitler, küçük rütbeli zabitler, küçük zabitler (astsubaylar) ve nihayet kahraman efradımız, vazifelerine fütursuzca devam ediyorlardı, canlarını esirgemiyorlardı. Büyük bir metanet ve cesaretle muhafaza etmekte oldukları bu mertçe vaziyetleri, aynı inat ve cesaretle uğraşan İngiliz'e ve müttefiklerine usanç vermişti... Nihayet ricatten başka çare olmadığına hükmederek, Gelibolu Yarımadası'nı tahliye ettiler..."

Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul 1965

Esat Paşa karargâh subaylarıyla birlikte.

ÖNSÖZ

Çanakkale Savaşları hakkında bugüne kadar bizde ve dünyada birçok eser yayınlanmış, çeşitli görüş ve düşünceler ortaya atılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın Çanakkale'ye sıçraması daha çok Çarlık'ın isteği üzerine olmuştu. Böylece Ruslar, Kafkasya Cephesi'nde üç yüz bin kişilik bir Türk ordusunu karşılarında görmekten kurtulmuşlardı. Boğazları ve İstanbul'u korumak bahasına bu savaşlar Türk ordusunu her yönden yıpratıvermişti. Bunun sonucu da, Rus emperyalizmi Doğu Anadolu'da, İngiltere ise Irak ve Filistin'de meydanı boş buldular. Fransız başbakanı bile Çanakkale için:

"Türkler Boğazı kapamakla savaşın iki yıl uzamasına ve Müttefiklerin milyonlara varan insan gücüyle, yüzlerce milyarlık kayıplara uğramalarına sebep olmuşlardı!" diyerek Çanakkale'nin Birinci Dünya Savaşı'nda oynadığı rolü belirtmişti.

Yalnız yıpranan biz değildik. Onlar da yıpranmışlardı ama, yıpranmalarını insan ve madde yönünden karşılayacak arkalarında sömürgeleri vardı.

Bu sunduğumuz eser, Çanakkale Savaşları'nın ilk anından itibaren bütün yükünü omuzlarına yüklenmiş olan Balkan Savaşı'nda Yanya Kalesi'ni savunmakla ün yapmış, Orgeneral rahmetli Esat Bülkat'ın, Çanakkale Savaşları'nda da aynı feragat ve

fedakârlıkla İngiliz ve Fransızlara karşı başından sonuna kadar Çanakkale Savaşı'nı sürdürdüğünün kendi kaleminden çıkmış olanıdır.

General Esat Bülkat, dört ciltlik hatıralarını en ufak ayrıntılarına kadar yazdığı hâlde yayınlamak istememiştir. Yayınlamayışının nedeni, tevazu kadar hayatları boyunca büyük tanıdıkları veya sonradan büyük görev almış insanları incitmek gibi bir art düşünceye sahip olmamalarındandır.

Askerlik hayatında üstle ast arasında her zaman birbirini üzücü olayların geçmesi mesleğin kuruluşu gereğidir. Esat Paşa, emrinde görev aldığı Mustafa Kemal Bey'in bazı davranışlarını yadırgadığı hâlde, eserde görüleceği gibi O'nun hakkında en iyi notu verecek kadar üstün bir kişidir, bir komutandır ve şefkat abidesidir. Anılarını önemle izleyenler bizim bu kanımızın doğruluğunu göreceklerdir.

Orgeneral Esat Bülkat, bu anıları saklamak üzere yeğenleri Kâzım Taşkent'e emanet etmişlerdi. Savaşın önemli tarihî bölümlerini bugünkü dile çevirerek yayınlama yolunda gösterdikleri anlayışa teşekkür borçluyum.

İhsan ILGAR

TARİH BOYUNCA ÇANAKKALE BOĞAZI'NIN ÖNEMİ VE SAVAŞLARI

İstanbul'un Karadeniz Boğazı'nda kuruluşundan itibaren Çanakkale Boğazı, askerlik ve ticaret yönünden önem kazanmıştı. Aynı derecede de Boğaz önünde serpilmiş olan adalar, dikkati çekiyordu.

Özellikle Türkistan – Kazan – Kırım üzerinden gelen İpek yolu, Çin mallarını Avrupa'ya aktaran Venedik, Ceneviz ve Ragoza gibi denizci devletlerin Marmara ve Karadeniz kıyılarında sömürgeler kurmasına yol açmıştı. Topun gelişmediği çağlarda Boğazların korunması, ancak bu denizci devletlerinkinden güçlü bir donanma yapılabilmeye bağlıydı.

Çanakkale ve Karadeniz boğazları, Bizans'ın en güçlü çağında bile bu devletlerin buralardan serbestçe geçip gitmesini engelleyememişti.

Kuruluş ve gelişimi Bizans'tan çok eski olan Kadıköy ve Galata, Bizans ticaret ve ekonomisini elinde tutan iki rakip Venedik ve Ceneviz'in mücadele sahasıydı. Bizans kuvvetli ticaret ve savaş filolarıyla boğazlardan girip çıkan bu deniz devletlerine mani olamadığı gibi, Gelibolu'da türemiş olan korsanları ve ara sıra Azak Denizi'nden sızıp Karadeniz Boğazı'na girerek yağmacılık yapan Kazak talancılarını da önleyemiyordu.

1071'de Anadolu'ya mührünü basan Türkler, kısa süre içinde Akdeniz ve Ege kıyılarına ulaşmışlardı. Selçuk Türklerinin mirasına konma yolunda hızlı adımlar atmaya başlayan Osmano-

ğulları (1336), Çanakkale kıyılarını Karasioğullarından Sultan Orhan eli ile almış bulunuyordu. Bundan yirmi iki yıl sonra da Çanakkale Boğazı'nın karşı kıyılarına el atıyordu. Şehzade Süleyman Paşa, Gelibolu'yu onardığı gibi tahkimatı kuvvetleştirerek Çardak'ta yeni bir kale meydana getirerek Boğaz'ı kapamak amacıyla buraya top da koymuştu (1). Aynı zamanda bir Boğaz Muhafızlığı da kurularak bütün bölgenin yönetimi ona verilmiş, emrine deniz ve koruma kuvvetleri ayrılmıştı. İlk olarak Boğaz Muhafızlığı görevi Sarıca Paşa'ya veriliyordu. Sarıca Paşa komutayı ele alınca dur emrine uymayan bir yabancı gemiyi yakalatıp esir ederek bundan sonra Türklerden izin almadan kimsenin Boğaz'ı geçemeyeceğini ilân etmiş oluyordu (2). O zamanki toplarla bu kadar uzak mesafeden elbette bir gemi ateşle durdurulamazdı. Bu, boğaz emrindeki koruma filosu ile yapılıyordu.

Karadeniz yolunun tıkandığını gören Venedikliler, 1416'da kuvvetli bir donanma ile Boğaza girerek burada donanmamızı perişan ettikleri gibi Çardak'taki yeni kaleyi de yıkmıştı.

Tarih ve siyasal bilgi yönünden geniş bir görüşe sahip olduğu bilinen Fatih, ordu ve donanmaya büyük önem vermiş, her iki boğazın kontrolünü ele alma amacıyla Hisarlar ve Boğaz muhafızlığını yeniden kurmuştu.

Boğazın kontrol veya savunması için ilk iş olarak Boğaz önündeki adaların mutlaka elde tutulması gerekmektedir. Venedikliler saldırılarında böyle hareket etmiş, önce Bozcaada'yı kendine üs yapmış, burada dinlenmiş, gemilerini yağlayıp onarmış, sonra Boğaz'a saldırarak Türk donanmasını yenip Boğaz'ı geçmişti. Venedik gemileri büyük, içindekiler deniz savaşında

(1) Bu bilgiler Dukas'tan alınmıştır.

(2) Sarıca Paşa, Sultan Orhan zamanından Fatih'e kadar yaşamış, tecrübeli, kale topçuluğunda uzmandı. Rumeli Hisarı'nın yapımı ve donatımında büyük hizmeti oldu. Gelibolu'da Hamza Bey limanı sırtlarında yatar.

usta kişilerdi. Türk gemileri ise küçük, içindekiler deniz savaşında değil, kara muharebelerinde yetişmişlerdi. Bu savaş sonu yapılan antlaşmada, Ege Denizi ve Çanakkale Boğazı'nda ticaret gemilerine saldıracak korsanlara düşman gemisi gibi hareket hakkı Venediklilere tanınıyordu. Bu devlet için çok acı bir dersti. Devlet kendi kara sularında korsanların cezalandırılmasını başka bir devlete bırakıyordu.

Yine II. Murat zamanında Çanakkale Boğazı'nın önemini belirten başka bir olay da şöyle olmuştu: Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezıt'ın Timur'a yenilmesi üzerine dağılan şehzadelerden Mustafa Çelebi, Limni adasında Bizanslıların esiri olarak kalmakta idi. Türk padişahlarından para koparmak için Bizanslılar bu şehzadeleri ara sıra bırakırlar veya bırakacaklarını bir tehdit olarak ortaya atarlardı. Bizans yine oyununu ortaya koymuş, Mustafa Çelebi'yi bir Bizans filosu ile Limni'den Gelibolu'ya getirivermişti. Rumeli ileri gelenleri de kendisini tanımış, saltanatını onaylamıştı. Bizans'ın amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nu sarsmak, zayıf düşürmekti. Padişah çaresiz kalmış gibiydi. Yapılacak tek iş, Bizans'tan daha güçlü bir deniz devleti ile anlaşma yapmaktı. Cenevizliler Rumeli'ye geçiş için büyük çıkarlar sağlamak kaygısındaydılar. Rumeli ile yetinmek istemeyen Mustafa Çelebi, ordusu ile Anadolu'ya geçip Bursa istikametinde yürüyüşe geçince, artık Cenevizlilere gerek kalmamıştı. Ulubat'ta da yapılan savaşı kaybedince, padişah kendisini Çanakkale'ye kadar takip etti ise de karşıya geçmek imkânına sahip değildi. Cenevizlere başvurarak karşıya geçebildi. Ve saltanatını korudu.

İkinci bir olay yine II. Murat zamanında, saltanatı oğluna bırakması üzerine olmuş, Macarlar barış anlaşmasını bozarak Edirne istikametinde harekete geçmişlerdi. Rumeli'deki kaleler birer birer düşüyor, Edirne Sarayı Manisa'daki II. Murat'ı tahtta ve ordunun başına çağırıyordu. Çanakkale önlerinde Papa do-

nanması dolaşıyor, bu donanmanın amirali Fransisko Gondolmiyeri verdiği raporlarda, İkinci Kosova kahramanını Rumeli'ye geçirmeyeceğini vâdediyordu. Bizans donanması da Karadeniz Boğazı'nda bu görevi üzerine almıştı zaten.

Oysa Macar ordusuna karşı bütün Rumeli, padişahtan ve onun kuvvetli irade ve idaresinden yardım bekliyordu. İşte Varna Muharebesi, çok ağır şartlarla Cenevizlerle yapılmış olan bir antlaşmanın sonucu kazanılmış zaferdi. Bu başarıyı izleyen yıllarda oğlunu tahttan indirip idareye elini koyan II. Murat, geçmiş olaylardan ders almamış, ne donanmasını güçlendirmek, ne de Boğaz'a bir top koyup tahkim etmeyi düşünmemişti. Devletlerin geçmiş olaylardan ders alıp, geleceğe yönelen bir hamle planı yapmadıkları an, her zaman onun karşısında sıkıntılı günler hazır demekti.

Bu ihtiyacı ilk kez duyan Fatih Sultan Mehmet oldu. O, kavramıştı ki, eğer Bizans, bir kuvvetli donanma kursa, iki kıtaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu çok zaman güçlükler içinde kalacaktı. Bunun için de ilerde plânladığı işler için bir donanmayı gerekli görmüş ve hazırlatmış, Rumeli Hisarı'nı da yaptırmıştı. Ama İstanbul'a yapacağı saldırı için asıl kapanması lâzım gelen Boğaz, Karadeniz değil Çanakkale Boğazı idi.

O devrede eğer Avrupa devletleri birbiriyle anlaşmış olsalardı, Çandarlı Kara Halil Paşa'nın duyduğu endişe gerçekten haklı bir sonuç verebilirdi. Bu bakımdan asıl kale yapıp kapatılması ve donanma ile pekleştirilmesi gereken Çanakkale Boğazı idi.

Fatih Mehmet bu durumu sonradan kavrayarak Seddülbahir Kalesi'ni kaptıysa da, asıl kapanacak Boğaz'ın en dar yeri olan Kilitbahir–Çanakkale arası idi.

Fatih, zamanında karşılaşacağı tehlikeyi iyi ölçmüş, bütün boğazlar ve ticaret yollarına elkoymuş olan Venedik'le karşılaşmak zorunda kalacağını düşünmüştü. Yeşilköy açıklarında dört

kalyona yenilen Baltaoğlu donanmasının acısını unutmamıştı. Kırım'dan Adriyatik'e kadar Boğazlarda ve adalarda çöreklenen Venedik, Midilli, Limni, Taşoz, Bozcaada ve İmroz'a el atmıştı. Karadeniz Boğazı'nı ele geçirip tahkim eden Fatih, Çanakkale'ye el atacak, yavaş yavaş adalara çıkarak kendi ticaret ve egemenlik yolunu elbette koruyacaktı (1456).

Venedik, kendi başına gelecekleri kavramış gibiydi. Fakat, Fatih gibi bir kudretin karşısına hazırlık yapılmadan çıkılamazdı. Taşoz, Semendirek, İmroz İstanbul'un ele geçirilmesinden üç yıl sonra alınmıştı. Midilli'nin ele geçirilmesi, Bozcaada'yı da kazandırıvermişti. Bunlar Çanakkale Boğazı'nın bir ileri karakolu gibiydi. Sakızadası'nın da vergiye bağlanışı bu arada olmuş, adaların yönetimi Hamza Paşa'ya (1) verilmişti. Asıl tahkim işi 1463'de yapımına girişilmiş olan Kilitbahir ve Çanakkale ile başlamıştı. Kaleler bitince de Boğazı kapamak üzere buralara otuzar top (2) yerleştirilmişti. Anadolu ile Rumeli'yi iki Boğazdan birbirine sıkıca bağlayan Türkler, bundan böyle Venedik ile hesaplaşabilirlerdi.

Akdeniz'de üstünlük sağlanamadığı sürece Venedik filoları Çanakkale Boğazı'na kadar gelerek, kendi ekonomik çıkarlarını uygulamayı başarıyordu. Çanakkale kalelerine Fatih'ten Kemal Reis'in donanma komutanlığına getirilmesine kadar bir tek ol-

(1) Hamza Paşa, önce Boğaz Komutanı ve Gelibolu Valisiydi. Deniz Azepleri de emrindeydi. Hamza Paşa, Boğaz komutanlarının en değerlisi olarak bilinir. Bu değerli komutan, Gelibolu limanlarını temizlemiş, güçlü iradesi ile Rum korsanlığına son vererek tersanede büyük gemiler yaparak donatmıştı. Ayrıca şehirde barut yapacak bir imalâthane ve çeşmeler, kışlalar meydana getirmişti. Bugün Gelibolu'da adını taşıyan Hamzakoyu bulunmaktadır.

(2) Hammer tarihinde bu topların karşı kıyıya kadar eteş edebildiğini yazar. Fatih'in İstanbul için döktürdüğü topların 1850 metreye kadar ulaştığı bilinmektedir.

sun top konmamıştı. Bu çağlarda Türk denizcileri Venediklilere Akdeniz'de kesin kayıplar verdirmiş, Sakız, Kıbrıs adaları alınmış, Papa, İspanya, Fransa donanmaları Türk deniz gücü karşısında yılarak Çanakkale önüne gelemez olmuşlardı. Boğaz tahkimatı kadar, Boğaz'ı önden deniz gücü ile karşılamak Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş devrini güvenlik altına alıyordu. İmparatorluk kıyılarının en rahat yaşadığı günler bu devre olmuştu.

Çanakkale Boğazı, en önemli görevlerinden birini Girit Seferi'nde oynamıştı. Ne tuhaftır ki Girit'in alınmasına bir stratejik ihtiyaç değil, bir korsanlık olayı sebep oluyordu. Oysa Doğu Akdeniz'e hâkim olan bir devlet için Girit, Kıbrıs kadar gerekliydi. Savaşın ilânından önce hazırlıklara girişilmişti ama, nereye, ne için bu hareketin düşünüldüğü son derece gizli tutuluyordu.

Venediklilerin İstanbul'un her köşesinden sarayın içine kadar casusları vardı. Arada barış antlaşması olmasına rağmen bir saldırı karşısında Girit kalelerini onardıkları gibi yeni yeni kaleler de yapılıyorlardı. Venedik büyük bir malî kampanya açmıştı. Ayrıca Girit'in savunması için bir kuvvet teşkil edildiği gibi, en ünlü komutanlara görevler veriliyordu. İmparatorluk ise, karadan Dalmaçya üzerinden bir baskı yapıp, sonra Girit'e çıkarma yapacağına, yalnız çıkarmaya girişmek hatasına kapılmıştı.

Hanya Kalesi elli yedi günlük bir kuşatmadan sonra elimize geçmişti (23/8/1645). Kara ve deniz kuvvetlerine komuta eden Silâhtar Yusuf Paşa, sanki Hanya'yı zaptetmek, bütün adayı ele geçirmek imiş gibi, donanmayı alarak Çanakkale'den girmiş, olayı izleyen Venedik amirali Morozini, Bozcaada'yı kuşatarak Boğaz'ı tıkamaya kalkmıştı. Bu da bütün kış, Hanya'da bulunan kuvvetlerin yiyeceksiz ve yardımsız kalmasına yol açmıştı. Venedik ise Girit'e istediği yardımı yapmakta serbest kalmıştı. Saray ve devletin idaresi padişahın anası Kösem'in elindeydi. Bir

zevk, rüşvet devresi sarmıştı devlet merkezini. Kimse donanmayı, Girit'i düşünecek hâlde değildi (1).

1646'da 25 kadırga ile denize açılan donanma, Venediklilerle dört saatlik bir savaştan sonra Boğaz yolunu aşmış, Girit'e yelken açmıştı. Donanmanın amacı Venedik donanmasını ürkütüp yolu açmak değil, onu yok ederek uzun süre gidişi güvenlik altına almak olmalıydı. Gemilere kış süresince kalabileceği bir limanın da elde tutulması lâzımdı, fakat Yusuf Paşa bunları kavrayacak bir askeri kültüre sahip biri değildi (2).

Girit'i almaya kalkan komutan veya amiralin evvelâ donanmaya barınak olabilecek olan Suda limanını ele geçirmesini düşünmesi gerekirdi. Donanma, Boğazların yüzen savunma gücü idi. Bu yönden onu kışların fırtınasından koruyacak bir limana ihtiyacı vardı.

---

(1) Kösem Sultan'ın sarayda söz sahibi olduğu bu devrede Kızlarağası Sümbül, Mısır'a sürülüyordu. Bindiği gemide kendinin ve birlikte haca gidenlerin sayısız serveti bulunuyordu. Maltalılar gözden düşmüş bir adamın gemisine saldırıda bir sakınca görmemişti. Kerpe adası açıklarında gemiye el koydular. Aldıklarından bir kısmını hediye olarak Girit'teki prense sundular. Prens hediyeleri kabul ettiği gibi ada da dinlenmelerine izin vermişti.

(2) Yusuf Paşa, Jozef Maskoviç adlı bir Hırvattır. Sinan Paşa'nın yanında çalışırken göze girip kapıcılıkla saraya alınmış, orada baltacı, bostancı gibi kademeleri atlayarak Sultan İbrahim'in tahtta çıkışında onun kızkardeşiyle evlenerek damat olmuştu. Silâhtarlık ve Kaptan Paşalığa yükseldikten sonra Hanya'dan değersiz hediyeler getirdiği için boğdurulmuştu. Ne tuhaftır ki Sultan İbrahim sonra pişman olmuş, cenazesinin üstüne "Ne güzel, elma gibi kırmızı yanakları var!" diye de ağlamıştı.

Ne karada, ne de denizde eski Türk savaş kurallarını uygulayan komutanlar yoktu artık. Eskiden denize donanma çıkmadan nereye gideceği bildirilmez. Kaptanpaşa, Boğaz'dan açıldıktan sonra gemi kaptanlarını çağırarak iradesini onlara denize açıldıktan sonra okurdu. Bu gizlilik plânların uygulanmasında başarı sağlardı. Yusuf Paşa bu kurallara hiç önem vermiyordu.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN GERİLEME DEVRİNDE ÇANAKKALE BOĞAZI

İkinci Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanması, duraklama devrini de kapayarak sonunda Sakarya kıyılarına kadar varacak olan bir gerileme devrini açıyordu. Artık Osmanlı İmparatorluğu'ndan hiçbir aktif hareket beklenemezdi. O, kaderin rüzgârlarına terkedilmiş gibiydi. Devlet başında bulunanlar, imparatorluğun sorunlarından habersiz, idare, siyaset, askerlik ve denizcilik alanlarında yetişmemiş kişilerdi. Ne siyasî, ne de idarî görevlere, ne de kara ve deniz ordusundaki görevlere çekirdekten yetişmiş kişilerin gelmesi önerilmiyor, rastgele bir adam, bir şaklaban iradeyi koparark devletin başına belâ olabiliyordu. İşte bu ortamın sonucu da Rusya, Karadeniz Boğazı'na ve İstanbul'a göz dikmiş, Avusturya Balkanları amaçlamış, Venedik de Çanakkale Boğazı'na yönelerek ekonomik çıkarlarını koruma davasına girmişti bile.

Çöküşün belirtilerini sezebilenler, sesini duyuramamıştı. Garp Ocakları donanmaları da İstanbul'dan destek görmedikleri için İngiliz, Fransız ve sonra da Amerika donanmaları ile başedemez duruma gelmişlerdi. Bu durum, vaktiyle her yerde saygı gören koca imparatorluğun artık Akdeniz'in ekonomik ve stratejik nimetlerinden uzaklaşması demekti.

Akdeniz'deki mücadeleler Venedik'i yormuştu. Avrupa'da gelişen ulusal ceryanlar, küçük devletleri bir potada eritme yo-

luna gitmişti. Venedik, Ceneviz, Papa donanmalarının yerini şimdi İngiliz ve Fransızlar alıyorlardı. Cibralta ve Malta'ya el atan İngilizler, Hint yolunu kısaltmak amacındaydılar. Napolyon Savaşları Avrupa'da ve Akdeniz'de yeni hareket ve girişimlere yol açmıştı.

İngilizler ve Fransızlar, durmadan sıcak denizlere inme yolu arayan Ruslarla Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasına konma sevdasında, bölüşme pazarlığındaydılar. Asya'dan Afgan yolu ile Hint kapılarını çalmak isteyen Rusların gözünü Boğazlara çevirerek Hindistan'ı korumak İngiliz devlet adamlarının işine geliyordu. Bu amaçla da 1827'de Navarin'de donanmamızı yakmışlardı. Bu donanma, III. Selim gibi imparatorluğu çöküntüden kurtarmak isteyen aydın bir padişah ile onun sağ kolu gibi olan Küçük Hüseyin Paşa'nın eseri idi. Batı, imparatorluğun canlanıp kanlanmasını kendi çıkarları için daima tehlikeli görüyordu.

1807'de, Amiral Dukworth komutasındaki bir İngiliz filosunun İstanbul'a kadar ulaşmasını bir türlü unutamayan padişah, bu yurdun güçlü bir donanma ve ordu ile korunabileceğini çok iyi anlamıştı. Bunun için on iki kalyonluk bir donanma yaparak, Kilitbahir–Çanakkale tahkimatı ile Boğazı kapamayı plânlatmıştı. Fatih Sultan Mehmet, Kanunî Sultan Süleyman, Sokollu Mehmet Paşa, Köprülü Mehmet Paşa, III. Selim gibi ordu, donanma ve kalelerin aynı değerde yurt savunması dayanağı olduğu fikrine inananları ondan sonra gelenler anlayıp izleyememişlerdi (1).

Doğu Akdeniz'i karıştıran Napolyon Savaşları, Yunan İhtilali, Kavalalı ayaklanmaları devlet bünyesini kemiren birer kurt olmuş, Babıâli, Hünkâr İskelesi Antlaşma'sını Ruslarla yapacak kadar şaşkınlıklara, hatalara düşmüştü. Bu, Rusların apaçık bugünkü gibi sıcak denizlere, Akdeniz'e, elini kolunu sallayarak çıkması demekti.

(1) Enver Ziya Karal, Sultan III. Selim'in Hattı Hümayunları.

Kırım Savaşı, Boğazların tahkimi yönünden devleti uyarmış, 1877–1878 Savaşı'nda Plevne toprak tahkimatın önemini kısmen belirtmişti. Mecidiye, Hamidiye, Yıldız, Kumkale, Seddülbahir, Kepez, Çimenlik tabyaları bu görüş altında Almanya'ya yeni usul tahkimatı öğrenen subaylar eliyle 1890–1897 yılları arasında tamamlanıyordu.

Alman askerî eğitim gruplarının İkinci Meşrutiyet'ten önce ve sonra gelişlerinde de bu tabyaların, yer, tahkim ve toplarının tabiye edilmesinde birçok çalışmalar olmuştu. Önce Harbiye Nezareti'nde olan mayın işi bile sonradan denizcilere verilmişti.

Türk–İtalyan Savaşı'nda ise donanma, Çanakkale tahkimatının bir parçası gibi elde tutulmak, Boğaz'da saklanmak hatasına saplanılmıştı.

Çanakkale Boğazı'nın önemi, deniz ve kara harekâtı yönünden 1915'te Birinci Dünya Savaşı'ndaki saldırı ile ortaya çıkacaktı.

Kuzey Grubu (III.Kolordu)
Kumandanı Yanyalı Esat Paşa.

ÇANAKKALE SAVAŞI BAŞLARKEN

Avrupa'yı bir ateş dalgası hâlinde kaplayan Birinci Dünya Savaşı, Goben ve Breslav adlı iki Alman savaş gemisinin Çanakkale'den girmesiyle, bizim de onların safında savaşa katılmamıza yol açmıştı.

Balkan Savaşı'nda Türklerden geniş bir toprak parçasını Rumeli'de yurduna katan Giritli Yunan Başbakanı Venizelos, şimdi de ihtiraslarına ortam bulmuş, yeni ufuklar açmak düşüncesi ile 27 Ağustos 1914'te Londra'ya gönderdiği telde: "Boğazlara karşı bir hareket düşünüldüğü takdirde, Yunan kara ve deniz kuvvetleri müttefiklerin emrindedir." diyordu. Yunan Başbakanı Büyük Bizans hülyasına kapılmıştı. Oysa Rus Çarlığı Boğazlardaki emelleri, birçok anlaşmada aldığı vaatler dolayısıyla, böyle bir harekete karşıydı. Ayrıca Yunanlılar da Bulgar'dan kaygılı idiler. Dedeağaç'ta inmiş olan Bulgarlar, bu Yunan emellerinin karşısında idiler. Bunu bilen Yunanlılar da, Bulgarlarla birlikte Türkiye'ye bir saldırıya yanaşmamışlardı. Bulgar kralı Ferdinand, şimdilik tarafsız kalmayı düşünmüştü, sonra durumun gelişmesine karşı hareketlerine yön verecekti.

Osmanlı İmparatorluğu savaşa girdikten sonra, İngiliz Bahriye Bakanı Churchill, güvenlik kurulunda, Hint yolu ve Mısır'ın elde tutulması için Çanakkale Boğazı'na saldırı düşüncesini ortaya atıyordu. Elbette bunun gerçekleştirilmesi zamana ve hazır-

lığa bağlıydı. Biz Boğaz'ı 27 Eylülde kapamıştık.

Almanlar, Fransa cephesinde durdurulmuş, doğuda ise Rus saldırısı kırıldıktan sonra, Rusya içlerine ilerleme imkânları belirmişti. Müttefikler Avusturya saldırısı karşısında Sırbistan'ın ezilmesine razı değildiler. Bu amaçla da İngiliz Başbakanı, Almanya'yı bağlılarından, özellikle Türkiye'den çökertmek istiyordu. Hazırlanacak üç kolorduya katılacak Yunan ve Bulgar kuvvetleri bu işe yeterli görülmüş, diplomatik çalışmalara girişilmişti.

Cihan imparatorluğunu elden kaçırmamak kaygısında bulunan İngiltere, kendi sömürgelerine göz diken Almanya'yı yere vurmak için bütün gücünü seferber etmiş, Fransa'ya üç yüz bin kişilik bir ordu göndermişti. Ayrıca anayurtta üç, Mısır'da beş tümen yedek kuvveti de hazırlamıştı. İskoçya ve Kanada ile Avustralya, Yeni Zelanda ve Kap'ta yeni birliklerin teşkiline çalışılmakta idi.

İngiltere'de savaş gücünün kullanılması Güvenlik Konseyinde görüşüldüğü zaman Harbiye Nazırı Lord Kitchener ve genelkurmay ileri gelenleri, bütün gücünü Avrupa cephesinde kullanılmasını istemekteydiler. Buna karşılık Bahriye Nazırı ve onun tarafını tutanlar buna karşı olmamakla beraber, savaşta kesin sonuç alacak yerin Fransa'dan başka yerde olabileceğini, eğer Boğazlar açılırsa Rusya ile birleşik bir doğudan saldırının, Almanya ve Avusturya'yı çökerteceği kanısında idiler. İngiliz Başbakanı, sömürge imparatorluğunun genişlemesini sağlamak arzusu ile içten çürüdüğüne inandığı Osmanlı İmparatorluğu'nun bölüşülmesini kolaylaştırmak amacıyla Türkiye'ye saldırıyı düşünüyordu.

Lloyd George ise, Selânik ve Dalmaçya üzerinden Avusturya'ya saldırıp, Sırbistan'ı kurtarmak, Macarları Avusturya'dan ayırmak davasında idi.

Ruslar, Kafkasya'ya doğru gelişecek bir Türk saldırısından çok endişeli idiler. Eğer Türkler, Azerbaycan'a girerlerse, Kafkasya ve Türkistan ayaklanabilirdi. Ocak ayında Sarıkamış'a yönelen Türk ilerlemesi karşısında, İngilizlerden Türkiye'ye karşı bir saldırıya girişilerek yeni cepheler açılmasını istiyordu. Rus cephesinin çökmesine razı olamayan İngilizler, Churchill'in fikrine yanaşarak, Çanakkale Boğazı'na saldırıyı plânlamayı düşündüler. İngiliz donanma komutanı, güçlü bir donanma ile yapılacak birkaç saldırıyı bu iş için yeterli görüyor ve bir aylık bir hazırlık devresi istiyordu.

İngiliz genelkurmayı yaptığı uzun etütler sonucu, Boğaz'ın yalnız denizden aşılmasının yeterli sonuçlar vermeyeceğini, bu işi destekleyip güvenliği sağlayacak kara ordusuna da ihtiyaç olduğu gereğini ortaya koymuştu. Bu iş için de en az yüz elli bin kişiye ihtiyaç gösteriliyordu. Fakat Avrupa cephesinden en kritik devrede böyle bir kuvveti ayırmaya kimse cesaret edemiyordu. Bu çaresizlik içinde Lord Kitchener, Kanada, Kap ve Avustralyalılara başvurmak zorunda kalmıştı. Rusların Goben ve Breslav'ın gelmesine kadar ellerinde olan deniz üstünlüğü ile Karadeniz Boğazı'na Odesa'dan bir kolordu çıkarmaları projeleri suya düşmüştü. Fakat Türk kuvvetlerini doğuya veya Balkanlara gitmekten alıkoyacak bir hareket olması nedeniyle İngilizler 28 Ocakta Boğaz'ı geçme denemesine girişmeye karar verdiler. Fransa da Akdeniz'deki filosu ile katılmaya razı oluyordu. Rusya'dan ise kendi çıkarları yönünden bu saldırıya katılmaları istenecekti. İngiltere'de Boğaz'ın kolay geçileceğine inananlar, Türk ordusunun Balkan devletlerine yenilişini gözönünde tutanlardı. Bunları, hareket kolay gelişme sağlamazsa, başka yerlerden Türklerin vurulabileceğini ileri sürüyorlardı. Yunanlıların bu cephede kullanılması istendiği zamanda, Atina Bulgarlara karşı Selânik'e en azından üç kolurdu çıkarılmasını istemişti.

Yunan isteklerine İngiliz ve Fransızlar birer tümen gönderebileceklerini bildirdilerse de bu Atina'yı tatmin etmemişti.

Batı cephesi bir insan öğüten değirmen olmuştu sanki, başka cepheler için hazırlanan dört tümeni, İngilizler Fransa cephesine göndermek zorundaydılar. Yalnız Türk cephelerinden Süveyş'te Cemal Paşa'nın uğradığı başarısızlık, İngilizlerin işine gelmiş, buradan bir kısım kuvvetleri başka yere kaydırmak olanağını sağlamıştı.

Londra'da yapılan toplantılar sonucu yalnız donanma ile yapılacak bir Boğaz'ı geçişin Marmara'ya girilse bile, Boğaz'ın iki yanı elde bulundurulmadıkça başarıya ulaşamayacağını ortaya koymuştu. Bu bakımdan 17 Şubatta yapılan bir genel toplantıda deniz ve hava kurmay heyetleri kara ordusunun denize yardımı şart koştu. Yalnız deniz kuvvetleri hazırdı, işi büsbütün geciktirmemek için deniz kuvvetleriyle bir deneme yapılmasını, böylece Boğaz tahkimat ve topçu mevzilerinin öğrenilmesi, meydana çıkarılması isteniyordu. İlk deneme martta toplanacak İngiliz ve Fransız filoları ile yapılacaktı. Toplanan kuvvetler de bir ay sonra, Marmara'da sürdürülecek veya İstanbul'un ele geçirilmesi için kullanılacak ya da Gelibolu Yarımadası'na çıkarılacaktı. Müttefikler bu amaçla şöyle bir kuvvet hazırlığına girmişlerdi: İngilizler Mısır'da iki tümen ile bir deniz piyade tümeni, Fransızlar da bir piyade tümeni hazırlayacaklar, Britanya'dan da 29'uncu Tümen buraya getirilecekti. Yalnız bu tümenin gönderilebilmesi için Lord Kitchener, Batı cephesinde durumun elverişli olmasını şart koşmuştu. Fakat Alman saldırısı bu tümenin katılmasını engelledi.

ÇANAKKALE'DE TÜRK ORDUSU

Türk ordusu birbirinden çok uzak, kuvvet kaydırması imkânsız ve ikmal yolları olmayan cephelerde çarpışıyordu. Türk Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın mevsim ve zamanını seçemediği için Sarıkamış taarruzu başarıya ulaşamamıştı. Zamanında uygulanamayan bu saldırı buradaki 3'üncü Türk ordusunun yarısının elden çıkmasına sebep olmuştu.

Güneyde de Kanal harekâtı, bütün çabalara rağmen gerektiği kadar malzeme olmadığından başarısızlıkla sonuçlandı. Petrolün ilerdeki rolünü çok iyi takdir eden İngilizler, Hindistan'da meydana getirdiği birliklerle Irak cephesinde ilerliyor, para ile satın aldıkları Arap aşiretlerinden de yardım görüyorlardı.

Başkomutanlık 23 Temmuz 1914'te yayınladığı emirde yeni ordu kuruluşunu bildiriyor, ordu müfettişlerini kaldırıyordu, emirde: "... Başkomutanlığa bağlı savaşa hazır birlikler, Birinci, İkinci, Üçüncü ordularla Karadeniz ve Çanakkale Boğazı müstahkem bölge komutanları ve donanma komutanlığıdır. Mareşal Liman von Sanders Paşa, komutasındaki Birinci Ordu, İstanbul'da, Birinci Müstakil Süvari Tugayı, 1'inci, 2'nci, 3'üncü, 6'ncı Kolordular ile Ağır Seri Obüs Taburu, Edirne'deki 8'inci Ağır Topçu, Edirnde kalesinden kurulu olarak bulunacaktır." diyordu.

Başkomutanlık 24 Temmuzdaki emriyle de 3'üncü Kolorduyu doğrudan doğruya kendine bağlıyordu.

1'inci, 5'inci, 6'ncı Kolordular İstanbul'da, 2'nci Kolordu

Trakya, 4'üncü Kolordu da Bandırma ve Balıkesir bölgesinde idi.

Ufukların kararması üzerine Tekirdağ'da bulunan 3'üncü Kolordunun Gelibolu'ya, Çanakkale çıkarmalarına karşı görev alması kararlaştırılmıştı. Kolordunun komutanı Balkan Savaşı'nda, Yanya'da savunması ile ün almış olan Tuğgeneral Esat (Bülkat) Paşa bulunmakta idi. Kolordu Kurmaybaşkanı olarak Kurmay Yb. Fahrettin (Altay) görev almıştı.

3'üncü Kolordu, 7' ve 19'uncu Tümenlerle bağlı birliklerden kurulu olup, 19'uncu Tümenin başında Kurmay Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk), Kurmaybaşkanı İzzettin (Çalışlar) görev almıştı.

Savaş bulutları Türkiye üzerinde görüldüğü zaman, Çanakkale bölgesinde yalnız 9'uncu Tümen ve Jandarma birlikleri bulunmaktaydı. Savaşın ilânından sonra önce 7'nci Tümen ile Kolordu Karargâhı gelmiş, daha sonra 19'uncu Tümen bölgeye getirtilmişti.

Müttefik donanmasının saldırısı başladığı zaman, Gelibolu Yarımadası'nın Bolayır'dan Anafartalar'a Ağıldere'ye kadar olan kısmı, 3'üncü Kolordu tarafından tutulmuştu. 7'nci Tümen Kavaksuyu'ndan Deliyani limanına kadar olan bölgede görev almıştı. Onun güneyinde iki jandarma taburu yerleştirilmişti. Mustafa Kemal'in 19'uncu Tümeni, beklenen bir çıkarmaya karşı ihtiyatta tutulmuştu.

Yarımadanın güney kısmı müstahkem mevki komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa'nın emrinde 9'uncu Tümen tarafından tutuluyordu. Anadolu yakasında ise müstahkem mevki emrinde jandarma birlikleri ile 64'üncü Alay yer almıştı.

Düşman donanma ateşiyle Boğaz girişindeki tahkimat ve topçu mevzilerinin tahribi, Başkomutanlığı uyarmış oluyordu. İlk iş olarak 2'nci Kolordunun 5'inci Tümeni Saros kuzeyine, Yeniköy'e ve 4'üncü Kolordunun 11'inci Tümeni, Ezine'ye getirildiği gibi, 9'uncu Tümen de Gelibolu Yarımadası'nda bir savunma savaşı verecek olan 3'üncü Kolordunun emrine verildi.

ÇANAKKALE MÜSTAHKEM MEVKİİ

Savaşın kara bulutları ufukta görünmeden önce müstahkem mevki, üç alaylı bir topçu tugayı ile istihkâm ve muharebe bölükleri, telsiz telgraf, torpil döşeme birlikleri ile istihkâm inşaat taburundan kurulu idi. Tahkimat eski usulde, taş ve toprak kazı ve dolgudan ibaretti. Almanya'dan gelen bir uzmanlar kurulu, kendi görüş ve bilgilerine dayanarak, eski topları atmak, bir kısmının yerlerini değiştirmek, uzun ateş menzili olan toplarla Boğaz girişini pekleştirmek, torpil hatları yerine, torpido bataryaları kurma yolunda çalışmalara girişmişlerdi. Fakat bu çalışma uzun bir zamana ihtiyaç gösteriyordu.

Bir kısım topların yerinden alınması ile 32 batarya, 22'ye inmiş, müstahkem mevkinin ateş gücü zayıflamıştı ki, tam bu sırada seferberlik ilân edilmek ve bir savaşa hazır olmak durumu ile karşılaşıldı.

Daha sonra olaylar, en çok atış mesafesi 16 kilometre olan adi ateşli toplarla Boğaz giriş tahkimatının kuvvetlendirilmeye kalkışmanın hiç de doğru olmadığını, mayın hatlarının ise çok önemli görevler yapabileceğini ve düşman donanmasını sarsacağını gösterecekti.

Seferberlikle, Alman uzmanlarının projelerinin uygulanmasının çok zaman istemesi dolayısıyla geri bıraktırılmış, eski usule dönülerek Edirne Kalesi'nden getirtilen, donanmadan çıkarılan toplarla savunma gücünün arttırılmasına gayret edilmişti.

Ayrıca donanmadan 4 torpido bot, 2 kıyı koruma ve 1 uçak birliği verilmişti. Deniz kuvvetleri de Kilitbahir ve Çimenlik'te torpil depoları kurmuştu. Toplarından faydalanılmak üzere eski Mesudiye zırhlısı da Kepez kuzeyinde yer aldı. Gemi burada gerekirse kuma oturtularak bir direnek görevi yapacaktı. Yalnız Boğaz'a sızan İngiliz denizaltısı, bu işi engellemede gecikmedi. Zavallı Mesudiye, Boğaz sularına aldığı bir torpille gömülüverdi.

Yapılacak bir deniz saldırısına karşı ileri bir savunma topçu mevzii olarak, 15'ten 28 santim çapına kadar 19 top ile eski sistem mantelli toplardan kurulu Gelibolu Yarımadası'nda Seddilbahir, Ertuğrul bataryaları, Anadolu yakasında da Kumkale, Orhaniye tabyaları yer almıştı. Bunlar düşmanı oyalayacak ve baskınlar engelleyecekti. Giriş ateş gücü, acele olarak 6 havan ve 4 mantelli topla da pekleştirilmişti.

Kepez–Soğanlıdere hattı ile Nara–Değirmendere arasındaki bölgede Boğaz'ın iki kıyısında ise asıl mevziler ve tahkimat bulunuyordu ki, Çanakkale kuzeyinde Nara, Mecidiye; güneyinde Çimenlik, Hamidiye tabyaları ve Kepez burnu güneyinde Dardanos tabyası yer almıştı. Gelibolu Yarımadası'nda ise; Kilitbahir kuzeyinde Değirmendere, Kilitbahir güneyinde Namazgâh, Hamidiye, Mecidiye tabyaları göreve hazırdı. Bu tabyalarda en büyükleri 6 adet 35,5'luk, 13 adet 24'lük olmak üzere toplam olarak 137 top ateşe hazırdı ki, en uzunu 16.900 metreye ateş edebiliyordu. Oysa donanma daha uzaktan ateş açabilecekti. Ayrıca bölgeye sahra bataryaları da getirilmesi düşünülmüştü.

Girişi kapayacak bataryalarla, merkez tabyaları arasındaki boşluğu kapamak üzere 24 adet 15'lik obüs, 10 adet 21'lik havan, 8 adet 12'lik top konmuştu. Bunlar düşman donanmasının uzaktan serbestçe merkez tahkimatını ateş altına almasını önleyecekti.

Deniz geçitini kapamak üzere Soğanlıdere doğrusu ile Dardanos tabyası arasından Kilitbahir–Çanakkale hattına kadar 9 torpil hattı yapılmış, denizaltılar için ağlar, çok basit tel ve malzemedendi.

İngiliz ajanları seferberliğe kadar bu bölgede av vesair bahanelerle dolaşarak her şeyi öğrenmiş gibiydiler. Yalnız seferberlik ilânı üzerine yerleştirilen toplar ve getirilen birliklerle tahkimattan habersizdiler. Bu bilgilere dayanan İngiliz görüşü, kendi donanmalarının üstün ve cehennemi topçu atışına, Türk savunmasının dayanamayacağı idi.

22 Ağustos günü iki düşman denizaltısından Turquoise'ı batıran Müstecip Onbaşı.

MÜTTEFİK DONANMASININ SALDIRI PLÂNI

Çanakkale Boğazı'nın denizden geçilmesine İngiltere'nin sayılı deniz otoritelerinden Amiral Lord Fisher karşı koymuşsa da, 28 Ocak 1915 toplantısında kesin karar alınmıştı. İngilizler, 1907'de Amiral Dakvort'un komutası altında Boğaz'ı geçen donanmada bulunan bir İngiliz deniz subayı anılarına şu satırları ekliyordu:

"Çok şükür şu meşûm Boğaz'dan ucuz kurtulduk!"

Onlar umutlarını bizim Balkan ve Sarıkamış yenilgimize bağlamışlardı. Ama buna rağmen kara ve deniz harekâtını birleştirememeleri, General Hamilton'un 18 Martta karaya çıkmayı düşünmemesi büyük hataları olacaktı.

Amiral Karden'in saldırı plânı şöyleydi:

1. Önce giriş tahkimatı tahrip edilecek,
2. Merkeze kadar torpiller taranacak, buradaki tabyalar susturulacak,
3. Kepez'de olması düşünülen torpil tarlaları temizlenecek,
4. Kilitbahir ve Çanakkale istihkâmları tahrip edilecek,
5. Donanmanın Marmara'ya girişi ve Marmara'daki harekâtı ve Boğaz'ın korunması.

Boğaz'ın ilk bombardımanını 3 Kasım 1914'te 28 savaş gemisi ile yapılmış ve bu saldırı 17 dakika sürmüştü.

13 Aralık 1914'te de, B. II Denizaltısı Mesudiye'yi torpillemiş-

ti. 19 Şubat 1915'te Müttefik donanma, bizim topların atış menzili dışında yerleşerek girişteki bataryaları ateş altına aldı. Onlara cevap verecek uzun menzilli topumuz yoktu. Girişteki tabyalarımız tahrip edildi.

27 Şubatta da üç savaş gemisi, Boğaz'dan içeri girdi. Yerleri, onlarca belli olmayan obüslerimizin ateşleri karşısında, geri çekilmek zorunda kaldılar.

18 Martta, bugün donanmayla zorlamaya karar vermişlerdi. Harekâtı, taarruz plânını hazırlayan Amiral Dö Robek idare edecekti. Donanma, saat 10.30'da iki hat hâlinde ilerledi. Karanlık limanda donanmanın 274 modern topuna karşın biz 78 adi ateşli topla karşı koymak zorundaydık.

Amiral Dö Robek, torpil tarama gemilerini ileri sürmüştü. Bunlar denizi temizleyecek, donanma da kolayca ilerleyecekti. Kıyı bataryaları üçünü ateşi ile tahrip edince, donanmada bir şaşkınlık belirtileri başladı. Onu Fransızların Büve zırhlısının torpile çarpıp batması izledi. Arkasından İngilizlerin İnflexible ve İrresistible gemilerinin torpile çarpmaları takip etti.

Daha ileri gidilirse, donanmanın yarısından fazlasının elden çıkacağından korkan Amiral Dö Robek, saat 17.30'da çekilme emri vermek zorunda kaldı. Bu sırada dönüş manevrası yapan Ocean zırhlısı da, saat 18.00'de torpile çarptı.

Nusret mayın gemimizin cesur kaptanı Tophaneli Hakkı Bey'in gayretiyle bir gecede, kötü hava şartlarına rağmen, Boğaz'ı mayınlayıvermişti. Yenilmez armanda, üç zırhlıyı Boğaz sularına bırakmış, Golva, Süfren, İnflexitible olmak üzere üç zırhlıyı da ağır yaralı olarak geri götürmek zorunda kalmıştı. Diğer gemilerde de insan kayıpları vardı. Yalnız Bouvet'te 600 insan sulara gömülmüştü. Bizim ise kayıbımız 3 subay, 22 er şehit, 2 subay ve 59 er yaralımız vardı. Az kayıpla tarihe şan veren bir zafer kazanmıştık. Düşman ateşi bir 24'lük topumuzun tahribi-

ne yol açmış, yara alan toptan 2 adedi hariç, diğerleri onarılarak ertesi gün savaşa hazır olmuşlardı.

18 Mart yenilgisi, İngiliz ve Fransızlara acı bir ders vermişti. Boğaz ancak kara ve deniz kuvvetlerinin beraber düzenleyeceği plân ve harekât sonrası geçilebilirdi.

Çanakkale Arıburnu 1915: III. Kolordu Karargâhı Esat Paşa (masa başında), subayları ve Erkânıharp Fahrettin Bey (Altay Esat Paşa'nın karşısında) harita üzerinde görüşlerini söylerken.

ÇANAKKALE KIYILARINDA ÇIKARMA HAREKÂTI

18 Mart yenilgisi, İtilâf Devletlerine acı bir ders vermişti. Donanmanın kara kuvvetiyle işbirliği yapmadan başarıya ulaşamayacağı kesin olarak ortaya çıkmış bulunuyordu. Mutlaka savaşı yönetecek bir kara ve deniz işbirliği karargâhının kurulması doğru olurdu.

İngiliz ve Fransızları kara ve deniz kurmay başkanlarının yaptığı toplantıda şu hedefleri kapsayan bir harekât planı hazırlanmıştı:

1. **Türk savunmasını yanıltmak maksadıyla Bolayır ve Beşike kıyılarına sahte hareketler yapılacak.**
2. **Anadolu kıyılarına, Kumkale'ye gösteriş hareketleri.**
3. **Kabatepe kuzeyine, Türk kuvvetlerini dağıtma amacıyla çıkarma yapmak.**
4. **Seddülbahir bölgesine asıl kuvvetler çıkarılacak, Alçıtepe ele geçirildikten sonra Kilitbahir yönünde ilerlenecek.**

İngilizlerin Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmek için hazırladığı kuvvetler, 28 Marta kadar Mısır'da toplamaya başlamışlardı. Deniz piyade tümeni Portsait'te diğer birlikler İskenderiye'de bulunuyordu.

İlk kademede toplanan savaş gücü, 80 bine yakındı. Ve 84 gemi ile hareketleri şöyle düzenlenmişti:

	Gemi	Er	Hayvan	
Anzak Kolordusu	30	27.500	6.900	(İskenderiye)
29'uncu Tümen	15	17.000	3.962	(İskenderiye)
Anzak Tugayı	5	4.800	690	(Mondros'ta)
Fransız Tümeni	22	16.700	3.550	(İskenderiye)
Deniz P. Tümeni	12	10,800	1.369	(Portsait'te)
	88	75.000	16.481	

Mısır kuzeyindeki toplanan kuvvetler, miktarının öğrenilmesi, hedefini de ortaya çıkarmıştı. Müttefikler Türk kuvvetlerini Boğazlar bölgesine tutmak, Rusların işini kolaylaştırmak ve Mısır'ı korumak istiyorlardı. Toplanan kuvvetler çıkarma eğitimi yapıyor ve komutanlar, beraber çalışmanın ilerde çıkacak güçlükleri karşılama bakımından yaralanıyordu.

ÇANAKKALE VE GELİBOLU'DA TÜRK KUVVETLERİ VE İKİ TARAFIN HAZIRLIKLARI

İngiliz ve Fransızların Bozcaada ve Limni'de toplandıkları öğrenilmişti. Düşman gemileri Saros Körfezi'ndeki küçük adalar bölgesine gelerek keşifler yapıyor, Rumlarla gizli haberleşmelerle kuvvetleri öğrenmek istiyorlardı. Bunlardan birkaçı da Üçüncü Kolordu birlikleri tarafından casusluk suçu ile yakalanmıştı.

Bu devrede Boğaz kıyılarının savunması 3'üncü Kolorduya verilmişti. Bu kolordu Yanya kahramanı olarak tanınan Esat (Bülkat) Paşa'nın komutasında Tekirdağ'da seferberliğini yapmış, 8'inci Tümenini Şam'a gönderdikten sonra yeniden 19'uncu Tümeni kurmuştu. Kolordu, 24 Martta Birinci Ordu Kumandanlığından yeni kurulan 5'inci Ordu Komutanlığına gelen Liman von Sanders'in emirlerine uyarak tümeniyle Gelibolu'ya, 19'uncu Tümeni ile de Eceabat'a gelmiş bulunuyordu.

9 Nisan, Kolordu: 7, 9, 19'uncu Tümenlerden, topçu ve bağlı birliklerden kurulmuş bulunuyordu.

7'nci Tümenin kuruluşunda 19, 20 ve 21'inci Piyade Alayları,
9'uncu Tümenin kuruluşunda 25, 26, 27'nci Piyade Alayları,
19'uncu Tümenin kuruluşunda 57, 72, 77'nci Piyade Alayları, görev almışlardı.

23 Nisan 1915'te üç İngiliz uçağı, kendilerinin çıkarmayı ta-

sarladığı bölgeye yakın olan Eceabat'ı ve oradaki birlikleri bombalıyordu. Burada dört er kaybetmiş, dokuz yaralı vermiştik. Bu bölgeye önem verilmesi gerektiğini anlayan Başkomutanlık, İstanbul'dan 3'üncü Tümen ile Beyoğlu Jandarma Alayını da 5'inci Ordu emrine vermişti. Düşmanın hareketleri hakkında çok değişik bilgiler alınıyordu. Kıbrıs'ta toplanan kuvvetlerle Mersin ve Suriye kıyılarına bir çıkarmanın da plânlandığı ileri sürülüyordu. İngiliz haberalma örgütü Türk gücünü dağıtmak için elinden gelen gayreti geri bırakmıyordu.

3'üncü Kolordu, düşmanı karaya çıkarmamak, onu kıyıda bütün gücülü ile yok etmek kararındaydı. Fakat ordu komutanı, Anadolu kıyılarını çıkarmaya daha elverişli görüyor, burayı kuvvetlendirmek amacı ile Başkomutanlığın gönderdiği 3'üncü Tümen ile Beyoğlu Jandarma Alayını buraya göndererek, buradaki 11'inci Tümenle beraber 15'inci Kolorduyu meydana getirdi.

Ordu komutanı, Bozcaada'nın Anadolu kıyılarına yakın olması, önemli tabyaların burada bulunmasını önce sürerek düşmanın Boğaz'ı buradan susturmak isteyeceğini hesaplıyordu.

Seddülbahir ve kuzey kıyıları ordu komutanı için ikinci derecede bir önem taşıyordu. Bu bakımdan kıyıların gözetleme ile yetinilerek kuvvetli ihtiyatların çıkarmaları karşı taarruzlarla atacak bir savunma düzeninde tertiplenmesini istiyordu.

İngilizler ise, hiç de ordu komutanı gibi düşünmüyorlardı. Onların görüşüne göre Anadolu kıyıları fazla dağlık, kıyıda bataklıklar vardı. Bu bakımdan Gelibolu'da Seddülbahir bölgesinin çıkarma yerleri yeterince müsaitti. Ayrıca bu bölgede Kabatepe, Arıburnu, Suvla, Saros gibi diğer çıkarmaya oldukça elverişli bölgeler de bulunuyordu.

İngiliz ve Fransız Kuvvetleri Komutanı Hamilton, bölgeyi uzun uzun etüt ettikten ve bir kurmay çalışmasından sonra asıl

kuvvetleri Seddülbahir'e yani yarımadanın ucuna çıkarmak istiyordu. Ayrıca Kabatepe kuzeyine çıkaracağı kuvvetlerle Türkleri buraya çekmek isteyecekti.

Fransızlar ise bu görüşe katılmıyordu. Onlar Boğaz'ı daha gerilerden dolaşarak çökertmek davasında idiler. Fransız generaline göre, Edremit kıyılarına çıkılarak Balıkesir–Bandırma yönünden gelişecek bir taarruzun daha doğru olacağı ve bu bölgedeki azınlıklardan da faydalanılacağı kanısı idi.

Bu çok kuvvet isteyen bir plândı. Fransız Genelkurmayı da bu düşünceye yanaşmamış, Beşika limanına bir çıkarma yapmayı daha uygun bulmuştu.

Bu hazırlıklar Balkanlara da umut aşılamaktaydı. Sırplar Avusturyalılara karşı bir direnme gücü kazanacaklarını düşünürken, Yunanlılar İzmir'i ele geçirmek hevesiyle bir tümenle donanmalarını İngilizlerin emrine vermek istiyordu. Fakat Bulgarlar Balkan Savaşı sonu kendilerine oynanan oyunu çok iyi bildikleri için, kendilerini kazanmak isteyen İtilâf Devletlerine yanaşmıyordu. Ruslar da Sırplara duyduğu sempatiyi, Boğazlara el atma korkusuyla Bulgarlardan esirgiyordu. İtilâf Devletleri harcadıkları çaba sonu, Adriyatik kıyılarını vâdederek İtalya'yı Avusturya ve Almanlardan koparmışlardı.

Ruslar Müttefiklerinin gözlerini Boğazlara bir an önce çevirmek için 28 ve 29 Martta Karadeniz Boğaz'ı tahkimatını bombardıman ettirmişlerdi. Odesa'da bir kolordu hazırladıkları hâlde Yavuz'dan çekinerek bir çıkarmaya girişemiyorlardı. Rus amirali Eberhart, İtilâf Devletleri donanması, Çanakkale'yi geçip Marmara'ya girildiği zamanı çıkarma için uygun bir zaman olarak bildiriyordu.

İNGİLİZ HAZIRLIKLARI

General Hamilton karargâhı ile 19 Nisanda Limni'ye gelmiş, yapılan çalışma sonucu kendi görüşünü kabul ettirmişti:

a. Bolayır, Kumkale ve Beşike kıyılarına çıkarma gösterileri yapılacak, Türklerin buralara kuvvet kaydırması sağlanacak,

b. Kabatepe kuzeyinden Eceabat'a yönelecek bir çıkartma gösterisi düzenlenecek,

c. Seddülbahir'e yapılacak asıl çıkarma, ilk hedef olarak Alçıtepe'yi ele geçirdikten sonra Kilitbahir'e yönelenerek Boğaz, donanmaya açılacaktı.

Bu plânın uygulama güçleri şuradan ileri geliyordu. Gelen kuvvetin büyük kısmını kıyıya ilk ağızda çıkaracak kadar çıkarma gemisi yoktu. Nakliye gemilerinin tehlikelerini kavramışlardı. Bu bakımdan küçük savaş gemilerine de iş düşüyordu. Çıkarmanın baskın tesiri yapması için gece karanlığından faydalanılması şarttı. Fakat denizciler bilmedikleri bir kıyıya gece yanaşmasının zorluklarını ileri sürüyorlardı. Bu düşünceler karşısında da Kabatepe'ye gün doğmadan, Seddülbahir'e ise şafakla çıkmaya karar verilerek ilk taarruz için 25 Nisan seçilmişti. Bu maksatla da yanıltma hareketleri için Saros Körfezi'ne 3 zırhlı, 2 adet destroyer eşliğinde deniz piyade tümenini getiren konvoy görevlendirilmişti. Ordu komutanı da böyle bir hareketi bekliyordu zaten. Hazırlanan plâna göre donanma Bolayır kıyılarını

ve o bölgedeki tabyaları dövecek, gecenin yaklaşması sırasında asker doldurulan filikalar kıyıya yanaşacak, çıkarmadan sonra gecenin karanlığından faydalanılarak kuvvetler geri alınacaktı. Burada Türk savunması başarıya ulaşamazsa niçin faydalanmamalı idi. Türk kuvvetleri belki de ikiye bölünebilirdi. Fakat bunun da tehlikesi büyüktü. Bütün plânlar alt üst olabilirdi.

Ayrıca Fransız tümeni de, 2 destroyer eşliğinde Beşike limanı kıyılarını ateş altına alacak, Türk savunmasını dağıtmaya çalışacaktı. Yine bu kuvvetten bir alay ve bir bataryalık kısım, 6 savaş gemisiyle Kumkale ve Yenişehir'i ele geçirerek buradaki Türk kuvvetlerinin başka yere kaymasını önleyerek Anadolu tabyalarının Seddülbahir'e çıkarma yapacak kuvvetleri yan ateşine almayı önleyecekti.

Kabatepe kuzeyindeki Anzak Kolordusunun çıkarma hedefi, Eceabat yönünde ilerleyerek asıl çıkarmanın kuzey yanını güven altına alacak, Türk ikmal yolunu kesecekti.

Çıkarma şöyle düzenleniyordu:

Önce 1'inci Avustralya Tümeni çıkış hareketine girişecek, bunu Yeni Zelanda Tümeni izleyecekti. İlk çıkarma birliği aynı zamanda örtme ve koruma görevlerini de üzerine alacak, çıkarmayı önleyecek Türk saldırılarına karşı da kuvvetli bir ihtiyat ayıracaktı.

Birinci kademeyi teşkil eden bu taarruz grubu, 3'üncü Piyade Tugayı ile istihkâm ve sağlık müfrezelerinden kuruluydu. Bu gruba ilk hedef olarak (Topsırtı–Conkbayır) hattı verilmişti.

Birinci kademenin kıyıda tutunmasını donanma ateşi sağlayacaktı. Taarruz ilk hedefleri alınca, kıyıdan ateş himayesini sağlayacak olan Dağ Topçu Tugayı çıkacak, bunu 1'inci ve 2'nci Tugaylar izleyerek bütün çıkarma hareketi saat 9'a kadar tamamlanacaktı.

1'inci Avustralya Tümeni ise çıkarmayı şöyle plânlıyordu:

1'inci kademe olarak on beş bin er, üç savaş gemisi desteğinde kıyıya iki mil kadar yanaştırılacak, burada römorkörlerin çekeceği filikalara aktarılacaktı.

İkinci ve üçüncü dalgalar ise 1250 erden kurulu olup, yedi destroyer eşliğinde kıyıya daha yaklaştırılabilecek geri gelen filikalarla karaya çıkarılacaktı.

Seddülbahir bölgesine ise 29'uncu Tümenin çıkarılması kararlaştırılmıştı. Bu tümen ilk hedef olarak Alçıtepe'yi ele geçirecek, onu Fransız ve deniz piyade tümenleri izleyecekti.

Arıburnu'nda Kuzey Grubu (3.Kolordu) Kumandanı Esat Paşa ve kurmay subayları.

ÇIKARMA KARŞISINDA 3'ÜNCÜ KOLORDUNUN DURUMU

Üçüncü Kolordu, Gelibolu Yarımadası'nı şöyle tutmuştu.

9'uncu Tümen Azmakdere'den Seddülbahir'e kadar olan bölgeyi korumakla görevlendirilmişti. Bu tümenin 27'nci Alayı, bir tabur ve bir dağ bataryası ile pekleştirilerek Arıburnu ve Kabatepe kıyılarına sürülmüştü.

Alayın büyük kısmı ise Eceabat'taydı. 26'ncı Alay, bir taburu ile Kumtepe ve güneyindeki kıyıları gözetleme ve koruma görevi almıştı, diğer bir taburu Tekeburnu ve Seddülbahir arasındaydı. Üçüncü taburu ise Kirte bölgesinde ihtiyat olarak elde tutuluyordu.

25'inci Alayla Tümen Karargâhı ve bağlı birlikleri Sarafin Çiftliği'nde idiler.

Mustafa Kemal'in komuta ettiği 19'uncu Tümen, ordunun ihtiyatı olmasına rağmen bir taburunu ilerde ne olup bittiğini öğrenmek amacıyla Anafartalar Hattı kıyılarına sürmüş, tümen karargâhı, bağlı birlikler ve 57'nci alayı ile Bigalı'da, 72'nci Alay onun doğusunda, 77'nci Alay ise Maltepe'de bulunmaktaydı.

25 Nisanda çıkarmanın başlamasına rağmen Beşinci Ordu Komutanı, hâlâ düşmanın esas olarak nereden büyük kısmıyla yükleneceğini kestirememişti. O, hâlâ Müttefiklerin, adanın en dar yeri olan Bolayır kıyılarına saldırıyı bekleyerek 5'inci ve 7'nci Tümenleri elinde tutuyordu. Güneydeki harekâtın geliş-

mesi karşısında, 3'üncü Kolordu Komutanı Esat Paşa'yı kuvvetlere komuta etmek üzere Eceabat'a göndermişti. Esat Paşa anılarında bu olayı şöyle anlatır:

"... Gelibolu karargâhında bulunan Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders Paşa'ya bilgi vermek üzere telefonla kendisini aradım. Cevap alamadım. Ordu Karargâhı Kurmaybaşkanı Kâzım Bey'e (İnan) telefon ettim. Kâzım Bey, Liman von Sanders'in Saros Körfezi'ne girmekte olduğunu haber aldığı düşman taşıt gemilerine, büyük önem verdiğinden gözüyle görebilmek için Bolayır sırtlarına gittiğini söyledi.

Bir taraftan durumu bildirmek, gerekli emirleri almak üzere aynı zamanda Eceabat'a çabuk gidebilmek için bir araç istemek üzere otomobille kendisini aramaya gittim. Bolayır'a yaklaştığımda yanında yaveri Brike olduğu hâlde bir çalının arkasında dürbünüyle düşman gemilerini seyrederken buldum. Otomobilimi bir sırtın arkasına bıraktım, yürümeye başladım. Beni görünce düşman görür korkusuyla telâşa kapılarak "Yere yat!" işaretini verdi. Bunun üzerine yere yatmak zorunda kalarak sürüne sürüne yanına gittim. Gerçi birçok taşıt gemisiyle savaş gemilerinin eşliğinde Bolayır karşısında durmaktaydılar. Fakat güvertelerinde bir asker çıkarma belirtileri görülmüyordu. Bunun üzerine kendisine: **"Asıl çıkarmanın Arıburnu ile Seddülbahir'de başladığını ve Saros Körfezi'ne gelen bu gemilerin bir gösterişten ibaret olması muhtemel bulunduğunu"** söyledim. Bir an önce Eceabat'a gidip duruma el atabilmek için emrinde bulunan Şirket vapurunun geçici olarak emrime verilmesini rica ettim. Düşman hakkındaki görüşümü yerinde buldu, karargâha dönüşe karar vererek, Şirket vapuruyla Eceabat'a gitmeme izin verdi. Yalnız kendisinden yapılacak hareket hakkında hiçbir talimat alamadım...

Vapurla Eceabat'a doğru yaklaştığımız sırada düşman zırhlı-

ları bizim donanma ile karşılıklı endirekt atış yapmaktaydılar. Liman ateş altında bulunduğundan vapur bir süre duraklamak zorunda kalınca Kilye'ye çıktık. Kilye, Eceabat'a nisbetle Arıburnu'na daha yakındı. Karaya ayak bastıktan sonra düşman donanmasının atışından kurtulmak için Maltepe Höyüğü'nün doğusunda karargâhımı kurdum. Hem Arıburnu hem de Seddülbahir savaşlarını idare ile görevli olduğumdan, karargâhımı bunların ortasında seçmem gerekiyordu. Fakat Arıburnu'na çıkan düşman, Conkbayırı'nı ele geçirdiği takdirde Eceabat bölgesinin geri ile olan bağlantısını keseceğinden, Çanakkale Boğazı istihkâmlarına hâkim bir durum alacağı tehlikesine karşı Arıburnu, Seddülbahir'den daha önemli olduğu için, Maltepe'de karargâh kurmayı doğru buldum.

Mustafa Kemal Bey'i, Tümenin 57'nci Alayını, 9'uncu Tümen'e bağlı olup, Arıburnu–Kabatepe hattı gerisinde bulunan 27'nci Alayı, kimseden izin almadan Arıburnu'na doğru göndermiş, Tümeninin 72 ve 77'nci Alaylarını Maltepe ile Kocadere arasında ihtiyatta tutmuş, 9'uncu Tümen kumandanı Albay Halil Sami Bey de, 25 ve 26'ncı Alaylarını Seddülbahir'e karşı savunur durumda buldum. (bk. Ek. IV.)

Muhabere bölüğü, düşman ateşi altında canlarını defa edercesine çalışarak, 19'uncu ve 9'uncu Tümenlerle bağlantımı sağladı.

Bu sırada Mustafa Kemal Bey, yanıma geldi. Tümenini düşman donanması tarafından yapılan ve birçok kayıplara sebebiyet veren ateş yağmurundan kurtarmak için Eğertepe'yi geri almak düşüncesinde olduğunu söyledi. Yanımda Topçu kumandanı Hasan Rıza Bey ve emir subayım süvari yüzbaşısı Selâmi Bey bulunuyordu: "Beyefendi, askerimiz eğitimi henüz noksan olduğundan tarihte birçok örnekleri görüldüğü gibi bu çekilişi bozgun sayarak istediğiniz yere durmayarak

kaçmaya kalkışacaktır. Bunun içindir ki tümeniniz yerinde kalarak gerekirse düşmana saldıracaktır. Ölmek var dönmek yok" dedim. Kendileri cepheye dönerek bölgeyi kahramanca savunup düşmanı bir adım dahi ilerletmedi. Ve ihtiyatlarını ileri sürerek taarruza bile girişti ise de düşmanın karaya çıkarmış olduğu makineli tüfeklerin öldürücü ateşleri karşısında taarruzu gelişmedi.

9'uncu Tümen de verdiğim emir üzerine ihtiyatlarını geri alarak Zığındere ile Tekeburnu'na akşama kadar taarruzda bulundularsa da, düşmanı atmayı başaramadılar. Düşman bugün Anadolu yakasında bulunan Kumkale civarına da bir grup çıkartmış, fakat gördüğü dayanışma karşısında gemilerine binerek savuşmak zorunda kalmışlardı. Buraya çıkanlar Fransızlardı.

19'uncu Tümenin Dağ Bataryası, düşman hatlarına büyük kayıp verdiriyordu. Çanakkale telgrafhanesi tarafından çalınmış olan bu telgrafı Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı Türkçe'ye çevirterek bana göndermişti. Telgrafta İngiliz donanması amiralinden şu yardım istenmekteydi: **"224 No.lu dörtgen içinde bulunan düşman topçusu ilerleyişimizi durduruyor. Bu dörtgeni ateş altına almanızı rica ederim." İlk önce telgrafta geçen 224 No.lu dörtgen sözüne bir anlam verememiştim. Sonradan elimize düşen subay esirlerin yanında bulunan haritada bu bölgenin, Mustafa Kemal'in topçusunun bulunduğu yer olduğunu anlamıştım."**

Mustafa Kemal Bey'in ateş altından kuvvetlerini çekmek istediğini kolordu komutanının bir geri çekilme arzusu gibi sandığı anlaşılmaktadır. Oysa kendisi emrinde bulunan 72 ve 77'nci Alayların Arap olan erlerine güvenmediğinden bu teklifte bulunmuştur. Esat Paşa'nın Kurmaybaşkanı olan Fahrettin Bey (Orgeneral Fahrettin Altay) 10 YIL SAVAŞ adlı anılarında şöyle demektedir:

"Mustafa Kemal Bey Gelibolu'dan geçerken bize uğradı. Kendisini ilk defa görüyordum. Enerjik, karşısındakine güven veren, tok sözlü, sarı saçlı, mavi gözlü, düzgün endamlı genç bir komutan. Görüştükten sonra kendisini uğurladık. Eceabat'a gider gitmez beni telefonla aradı:

— Aman başkanım, komutandan rica edelim, bana verilen 72 ve 77'nci Alaylar Araptır. Bir kısmı Yezidî, Nusayrî gibi savaşa karşı insanlardır. Eğitimleri azdır, bunları geri alsınlar, halis Türk delikanlıları olan ve eğitimleri oldukça ilerlemiş bulunan benim eski iki alayımı göndersinler (bk. Ek. VI.).

Tehlikeli bir bölgeye böyle kıymetsiz askerlerin gönderilmesine şaşmış ve Başkomutan Vekiline yazmıştık. Aldığımız cevap şu oldu:**"Artık değiştirilemezler, çalışıp eksikliklerini tamamlasınlar."**

Görülüyor ki Mustafa Kemal, kafasında tasarladığı plânlarını, emrine verilen kuvvetle yapamayacağından ve hatırlarının bir kısmında da, Esat Paşa'nın belirttiği gibi, Arap askerler savaş karşısında büyük bir ürkeklik göstererek kaçmak hatasına düşmüşlerdir. Mustafa Kemal, kuvvetlerinin değiştirilme isteğinde haklıdır. Enver Paşa Başkomutan Vekili olduktan sonra da Selânik'ten beri yürüttüğü Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan kininden bir parça olsun kaybetmemişti. Ama bir yurt savunmasında Mustafa Kemal'in emrine böyle eğitimi noksan bir birliği bilerek verebileceği de pek düşünülemez. Elbette savaşın sıkışık anında birlikleri alıp, yerlerine başkalarını vermek kolay olmayacaktır.

Çanakkale Savaşları hakkında 1 Şubat 1919'da askeri dergide yayınlanan bir makalesinde 19'uncu Tümenin Kurmay Başkanı olan İzzettin Bey (Orgeneral İzzettin Çalışlar), 25 Nisan harekâtını şöyle anlatmaktadır:

"26 Nisan sabahı geceleyin çekilen güçlüklerin verdiği yorgunluk içinde 19'uncu Tümen komutanı, yanındakilerle Koca-

dere'ye geldiği zaman, burada bulunan ve henüz cephe ile bağlantı kuramamış olan bir telefon merkezinden ancak geri ile görüşme imkânını bulabildi. Cepheden durum hakkında henüz bir rapor alınmamıştı. Yorgunluğun verdiği uyuşukluğu gidermek için yüzümüzü ve başımızı yıkamakla yetindik. Uyku ve dinlenmek için ne zaman ne de imkân vardı. **Cephenin durumu ve vaziyeti güvenilir şekilde olmadıkça dinlenmek gibi bir hareketten daima kaçınmak da Tümen Komutanım Mustafa Kemal'in başlıca uyguladığı davranışıydı.** Hayvanlara biraz yem ve yiyecek verip tekrar savaş hatlarına gitmek için hazırlanırken 77'nci Alayın 1'inci Tabur Komutanı Binbaşı Hacı Emin Bey geldi. Kendisinin yaralı olmadığı hâlde birliğini bırakarak gelmesi bizde endişe uyandırmıştı. Alayının panik yapar bir durumda dağıldığı, el altında hiçbir askerinin kalmadığını yana yakıla anlatmıştı. Bu olay cephenin büyük bir buhran geçirmekte olduğunu meydana koyuyordu. Çabuk ve şiddetli tedbirler almak lâzımdı. Yerinde nüfuz ve şiddetini göstermesini bilen tümen komutanım önce Tümen Süvari Bölüğü ile geride bir kordon kurduktan sonra, 77'nci Alay Komutanına şiddetli bir emir yazarak binbaşı ile gönderdi. Bunda alayı kendisi başta olarak bütün subayların çabasıyla Kocadere'nin batısında etrafı çit ile çevrili bir park içinde toplamaya ve düzenlemeye, kaçacak olanların ise geride kurulmuş olan süvari kordonu tarafından vurulacağını bildiriyordu.

Bir taraftan kendisi de yanındakilerle süratle 27'nci Alayı görmek üzere Kemalyeri'ne giderek bu alayın cephe durumunu 77'nci Alayın çekilmesinden dolayı sarsıldığını görmekle beraber yine dayanabilecek bir hâlde ve kendi kumandan ve subaylarının ellerinde olduğunu anlayarak alay komutanına durumu muhafaza ve İngilizlerin saldırılarını yeniledikleri hâlde dahi hepsinin canlarını feda ederek bir adım bile geri çekilmemesini

emrettikten ve sağ kanattaki 57'nci Alayın da durumunu öğrendikten sonra 77'nci Alayın toplandığı yere gelerek alayın düzenlenmesiyle meşgul oldu.

77'nci Alay neden bu duruma düşmüştü. 25 Nisan günü öğleden sonra Kavaktepe doğusunda Kavakdere'ye ulaşan 27'nci Alayın sağ kanadını uzatarak saldırıya geçmesi emrini almıştı. Alay, 1'inci ve 2'nci Taburuyla (3'üncü Taburu Turşundaece bölgesiyle Anafarta'da görevli idi) taarruza geç vakit, akşam karanlığı ile beraber başlamış, gece taarruzları yapmıştı. O karışık bu fundalıklı arazide gece taarruzlarını sürdürmek çok güçtü. İngilizler daha gündüzden yerleştikleri Şehitlertepesi ve Yeşiltarla mevzilerinde inatla direnerek karşı taarruzlarımızı geri atmaya çalışmaktaydılar. Bu bölgede 77'nci Alay süngü hücumuna da kalkışmıştı. Fakat gece savaş güdümünün güçlüğü, düşmanın verdirdiği kayıplar birliklerin daha ileriye gitmesini güçleştirmişti. Alay komutanı bu savaşı yönetecek bir durumda bulunmuyordu. Taburlarıyla bağlantısı güvenilir şekilde değildi. Taburlar daha doğrusu bölükler, kendi idareleriyle ne yapabiliyorlarsa cephede o oluyordu. Alay komutanından kendilerinin pekleştirilmesi istenmiş, verilmemiş, düşman ateşinin fazla etkisi özellikle ışıldaklarla ateşini düzenleyen savaş gemilerinin yan ve gerileri ateş altına alması, askerde bir ürküntü meydana getirmiş ve bu durumda daha tutunmanın güçlüğü karşısında alay komutanına verilen raporlar üzerine o da çekilmeyi göze almıştı. İşte geceleyin kızışmış olan bu savaşmayı bırakarak geri çekilmek kararı alayın dağılıp elden çıkmasının başlıca nedeni olmuştu. İlerlemek mümkün olamadığı anda bulunulan hatta kalarak tahkimat yapmak gerekirdi. Yan ve gerilerini denize veren alayın sol kanadı sağa yanaştırılarak gemilerin ışıldaklar yardımıyla yaptıkları ateşlerin etkisi yok edilebilirdi. Bu durumda tabur ve alay komutanının vereceği kararlar da böyle olmalıydı.

Fazlaca denize yaklaşılmak, yan ve gerilerini donanma ateşlerine açık bırakmak hatası bu sonucu sağlamıştı. Aslında alay, geniş bir cephe değil dar bir cephede derinlik sağlayarak 27'nci Alayın sol kanadını pekleştirerek taarruza katılsaydı İngilizleri Şehitlertepesi'nden sökmek bile mümkün olur, düşmanın Arıburnu'na çıkarması etki altına alınabilirdi."

İlk çıkarma anında Kolordu Komutanı ve Kurmaybaşkanı ile 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal'in Kurmaybaşkanı olan İzzettin Çalışlar'ın görgü ve yaşantılarına dayanan anılarını yukarıda belirtmiş bulunuyoruz. **Esat Paşa, Mustafa Kemal Bey'in kimseden sormadan, başka bir alayı emri altına alıp kullanmasını** Tümen Komutanı ve kendisinin yetkisine bir el uzatma gibi kabul ederse de savaşta başsız kalan birliklere komuta ederek onları savaşın kaderini değiştirecek güce ulaştırıp sonuç almak da, bölgedeki komutanlara düşen bir görev olsa gerektir. Mustafa Kemal'in tümenine verilen ve Kolordu Kurmaybaşkanının da belirttiği gibi savaşmalarından şüphe edilen 72 ve 77'nci Alayların Arap erlerinin kaçışı hakkında Kolordu Komutanı anılarının 523'üncü sayfasında şöyle demektedirler: **"72'nci ve 77'nci Alaylardan savaş alanını bırakarak gerideki çadırlara kaçan bazı Arap erlere de, en şiddetli cezanın uygulanması ve bazısına da dayak atılarak yapılan şiddet gösterisi, sarsılmak üzere bulunan 19'uncu Tümene taze hayat getirmişti."** Böylece Tümen Kurmaybaşkanının belirttiği gibi Mustafa Kemal'in iradesi, Enver Paşa'nın değiştirmek istemediği birlikleri de savaşa hizmet edecek duruma koymuş olduğu gibi, Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın da bu duruma yerinde bir hareket olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Şunu da belirtmek doğru olur ki Mustafa Kemal, kendi birliklerinin arzusu çerçevesi içinde değiştirilmemesine rağmen kendisine okul sıralarında bile öğretmenlik yapmış bu

üstün karakterli komutanına, Arıburnu'na çıkan bir İngiliz subayının elinden alınan çıkarma bölgelerini gösteren haritayı Kolordu Komutanına 30 Nisan 1915'te "Bu hatıranın bütün Kolordumuz adına sayın Kolordu Komutanımız Esat Paşa hazretlerine arz ve takdimi uygundur." diye sunmayı bilmişti.

Mustafa Kemal Bey, 25 Nisan saat 5.25'te telefonla şu bilgiyi vermektedir: **"Düşman Arıburnu ile Kabatepe arasında birçok savaş ve taşıt gemileri ile yanaşarak çıkarma hareketine girişmiş ve şimdi Arıburnu'na bir kısım kuvvet çıkardığı öğrenilmiştir. Bilgi edinilmesi, diye bilgi verdikten sonra kendi tertibatını da telefonla kurmaybaşkanının diliyle şöylece kolorduya bildiriyordu:**

"Düşmanın karaya çıkmış bulunan kuvvetleri Arıburnu ile Kabatepe arasındaki sırtı ele geçirmiştir.

27'nci Alay, düşmanı doğu kanadından 800 metre mesafede durdurmaya çalışmaktadır.

57'nci Alay, tümüyle Tümen Komutanının emri altında 600 metreden düşmana taarruz edecektir.

77'nci Alay, şimdi Kocadere doğusuna yaklaşacak, 72'nci Alay Maltepe'ye, Sıhhiye Bölüğü Kocadere'ye girecektir" emrini verdiğini, sonradan ikinci bir emirle 77'nci Alayı, Palamutluk gerisine alarak kendisinin diğer birliklerle Eğertepe'ye gideceğini Kirte ile Kabatepe arasında düşmanın bulunduğu bölgeye karşı taarruz yapacağını bildiriyordu.

Bu bölgeye yapılan çıkarma şöyle hazırlanmıştı: İngiliz Anzak Kolordusunun 3'üncü Tugayını getiren üç savaş gemisi ve yedi destroyerden kurulu konvoy, ayrıca üç savaş gemisinin himayesinde olarak kıyıya yanaşmıştı.

Filikalardan ve layterlerden kurulu on iki grup, savaş gemilerindeki çıkmaya hazır on beş bin eri alarak, bir kara bulut gibi denizi kaplayıp, kıyıya doğru yaklaşmaya başladı. Filikalar ve

layterler grubu bölgedeki akıntıya kapılarak evvelce kararlaştırdıkları yerin bir mil kadar kuzeyine düşmüşlerdi. Kıyıya elli metre kadar yaklaşıldığı zaman hafif bir ateş başladı. Layterler ve büyük filikalar fazla askerin yaptığı ağırlık dolayısıyla burda kuma oturunca, erler atlayarak denizde yürümek zorunda kaldılar. Hafifçe, az bir savunma grubunun ateşiyle karşılaşmış olduklarından kayıp vermeden kıyıya çıkmışlardı. Evvelce çıkacakları yer, kumluk olarak kendilerine gösterilmişti. Akıntının kendilerini kuzeye atması dolayısıyla kumluk yerine, karşılarına dik yamaçlar çıkan bir tepecik kıyısına çıkmak zorunda kalmışlardı. Bundan sonra destroyerlerdeki ikinci ve üçüncü çıkarma dalgaları da onları izlemeye başladılar. Böylece kıyıya yakın sırtlar ele geçirilerek burada dağ topları elde edildi. Bu çıkarma sırasında karaya çıkan dört bölük topçunun parça tesiri yapan şarapnel ateşiyle biraz kayıp vermişti. Bölge sarp olduğundan 3'üncü Anzak Tugayı güçlükle ilerleyebiliyordu. Saat 6'ya kadar ancak kıyı yakınındaki ilk sırtları alabildilerse de Kabatepe yönünde yapılan saldırı, ağır kayıp vermelerini sağladı. Bir saat sonra saldırılarını ikinci sırta yönelttiler. 1 ve 2'nci Tugayları taşıyan gemiler, kıyıya yaklaştıkları zaman, topçu ateşimiz karşısında uzakta demirlemek zorunda kalmışlardı. Bu yüzden de düşman hemen çıkarması gereken kuvvetleri zamanında çıkarmak imkânını bulamadılar. Bu yüzden üç piyade tugayı ile bir dağ bataryasını çıkarma sabahın erken saati yerine, ancak öğleye kadar mümkün olabilmişti.

Birinci Anzak Tugayı, saat dokuzda yukarıda söz ettiğimiz birliklerimizin saldırısıyla karşılaşmış, güç bir duruma düşmüştü. Bölge arızalı, yönlerini şaşıran birlikler fundalıklar yüzünden birbirine karışmış gibiydiler. İngiliz birliklerinin irtibat yönünden de şaşkına döndüğü ortadaydı. Fakat bölgede düşmanı denize dökecek güçte bir kuvvetimiz bulunmuyordu.

19'uncu Tümenin yaptığı saldırı, buna rağmen başarı ile gelişiyor, İngilizler kıyıya doğru çekilmek zorunda kalıyordu. Bu sırada düşman mevziinde ancak birkaç bölük kalmıştı. Yaralıların çokluğu İngilizleri şaşırtmış, diğer kademelerin çıkarmasını geciktirmişti. O kadar şaşkına dönmüşlerdi ki birliklerini kıyıdan himaye edebilecek topçuyu ancak öğleden sonra çıkarabildiler. İkinci tümeni getiren dalga, ancak ikindiye doğru saat 17'de kıyıya gelebildiyse de bir taburu zor çıkarmıştı.

Böylece birinci gün, İngilizler bölgeye ancak on beş bin er ve beş top çıkarabilmiş, fakat iki binden fazla da kayıp vermişti. Türk saldırısının üzerlerinde yaptığı etki, çekilen birlikleri karmakarışık duruma getirmiş, yılgın birçok geri kaçan er ve subay kıyıda yığılarak büyük bir disiplinsizlik örneği vermişlerdi.

Kumtepe ve Arıburnu kıyısında bulunan 27'nci Alayımızın taburu, çıkarma bölgesinde bulunan bu taburdan bir bölük, çıkarma başladıktan sonra Eceabat'ta bulunan alayın geri kalan taburları ve iki batarya ile de pekleştirilerek Arıburnu'na yöneltilmişti.

Ordu ihtiyatı olarak bulunan 19'uncu Tümen, hiçbir emir almadığı hâlde Seddülbahir bölgesini önemli görmekle beraber, Arıburnu'ndaki durumun kritik bir yöne gittiğini görerek, 57'nci Alay ve bir dağ bataryası ile Kocaçimen tepesi istikametinde ilerleme kararını almıştı.

Kurmaybaşkanı İzzettin Çalışlar'ın da yazısında belirttiği gibi, 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal, cephede ne olduğunu bilmeden ihtiyatta kalamazdı. Düşmanın Kocaçimen'i ele geçirerek, Boğaz'a hâkim olması her işi kötüye götürebilirdi. Bu düşüncelerin altında saat dokuzdan itibaren tümen komutanının emrinde 57'nci Alayın Conkbayırı'ndan ve 27'nci Alayın Ke-

malyeri (1) üzerinden perişan bir durumda yüksek sırt ve Merkeztepe yönüne atılmıştı. Burada yeni çıkarılan birliklerle pekleştirilerek tutunma çabası göstermekteydi.

Cepheden alınan bilgiler ordu kumandanı Liman von Sanders'in düşündüğü gibi, çıkarmanın Bolayır kıyılarında gelişmeyip, Gelibolu Yarımadası'nın Adalar Denizi'ne bakan Suvla ve Seddülbahir arasında gelişeceğini gösteriyordu. Bu bakımdan Kolordu Komutanı Esat Paşa, karargâhını Kilya'ya naklederek 9'uncu Tümenin diğer iki alayını da tümen emrine göndermiş, bu alayların katılmasıyla saat 16'dan itibaren başlayan saldırılarımız, çıkarma yapan Anzakları bir hayli sarsarak kıyıya kadar çekilmek zorunda bırakmıştı. İşin kötüsü sol kanattaki birliklerin destroyerlerden yan ateşiyle karşılaşması olmuştu. Cepheden taarruz eden birliklerimizin ağır kayıp vermesi yüzünden düşman, kıyıdaki ilk sırtlarda tutunmayı başarabildi. Eğer Türk savunma tezi baştan ele alınmış olsaydı, bu bölgede bulundurulacak olan kuvvetli ihtiyat ve topçuya ilk çıkarmaların tutunmaları imkânsız hâle getirilebilirdi.

(1) Kemalyeri adı Mustafa Kemal'in savaşı idare ettiği yer dolayısıyla arazide kendisini bulan kolordu komutanı ve kurmaybaşkanı tarafından verilmişti.

SEDDÜLBAHİR SAVAŞLARI

Müttefiklerin önemli saydıkları çıkarma bölgelerinden biri de Seddülbahir'di. Buraya çıkarma, donanmanın yapacağı büyük bir bombardımandan sonra olacaktı. Donanma saat 5'te ateşe başlayacak, yarım saatlik bir tahrip ateşinden sonra çıkarma, ayrılan beş bölgede yedi buçuk taburla yapılacaktı. Birliklerin filikalara varış, biniş ve ayrılıştaki düzensizlikler çıkarmanın biraz gecikmesine sebep oldu.

İngilizler, çıkarmayı düzenledikleri haritada bölgelere numara vererek çıkarma yerlerini harflerle tesbit etmişler ve şu şekilde kıyıya çıkmışlardı:

Y kıyısına yapılan çıkarma

İngilizler buraya iki taburla bir bölük kadar kuvvet çıkarmışlardı. Bu kuvvetten Seddülbahir bölgesindeki Türk birliklerinin ulaşım yollarını keserek güneydeki ilerlemelerine yardım etmekti. Kıyı bölgesi kuvvetlerimiz tarafından tutulmamış olduğundan, bu bölgede çıkarmaları başarılı olmuş, öğleye yakın bir saate kadar hiçbir Türk saldırısıyla ve karşı taarruzu ile karşılaşmamışlardı. Çıkarmaları yakından izleyen Müttefik Kuvvetler Komutanı Hamilton, buradaki başarı üzerine daha fazla kuvvet göndermek düşüncesinde ısrar etti ise de, çıkarma yapan tümenin komutanı aldığı tertibatın bozulmasını istemiyordu. Çıkan birliklerin komutanı önce Kirte istikametinde ilerlediyse de gü-

neyden bir saldırıyla karşılaşmamış olduğundan kıyıya yakın bir mevziye çekilmeyi doğru buldu. Öğleden sonra kuvvetlerimiz tarafından bu bölgeye yapılan saldırı, gece de devam etti ise de bir sonuç alınamamış, birlik kayıplar vererek moralman sarsılmıştı. Çıkarma birliğinin büyük kısmı kıyıya kadar çekildiği gibi Türklerin de çekilmiş olması, İngilizleri durumu düzeltmek için bir çabaya götürmemişti.

İngilizlerin bu şaşkınlığından faydalanmak isteyen kuvvetlerimiz tekrar saldırıya giriştiler. İngilizler bu saldırı sonucunda çekilerek 26 Nisan günü saat 12'ye kadar çıkarma grubunu filikalarla tekrar gemilerine almak zorunda kaldılar. Akşam kıyıda bıraktıkları yaralılarını toplamak üzere gönderdikleri bir birlik, kolayca görevini yapmış, İngilizler çok müsait olan bir durumdan faydalanmak hünerlerini gösterememişlerdi.

X Kıyılarına yapılan çıkarma

X Bölgesi dar bir kumsaldan ibaretti. Burayı ele geçirmek için bir tabur ayırmışlar, iki dalga hâlinde saat 6'dan 7.30'a kadar süren bir zaman içinde başarı ile çıkarabilmişlerdi. Kıyı Türk birlikleri tarafından gereğince tutulmamış, yalnız bir gözetleme postası bırakılmıştı. Ancak buraya çıkan tabur, doğuya doğru ilerleme hareketlerine kalkışınca, savunma birlikleri tarafından karşılandı.

W Kıyılarına yapılan çıkarma

Bu bölgeye bir tabur, sekiz grupta toplanan filikalarla birden çıkarılmıştı. Ancak bu çıkarma Y ve X sahiline çıkarılanlar kadar kolay olmamıştı. Daha ilk filika karaya yaklaşınca kıyıdaki savunma birliğinin ateşiyle karşılaşmış, ağır kayıplar vererek kıyıda tutunma imkânları aranarak Türk siperleri ve savunma birliği geri atılmış, komutayı elinde tutan tugay komutanı da yara-

lanmıştı. İlk ağızda tabur, kıyıdan uzaklaşamadıysa da, donanmanın amansız ateşi, savunma birliklerimiz üzerinde etkisini arttırınca, zor da olsa ilerleme çabalarına kalkıştılar.

V Kıyılarına yapılan çıkarma

İngilizler bu kıyıda iki buçuk bölüklük bir kuvveti, Ertuğrul Bölüğüne ve yarım bölük kadar bir kuvveti de Seddülbahir iskelesine ayırmışlardı. Bu kuvvetleri taşıyan beş filika grubu yaklaştığı sırada saat 6.30'da çok şiddetli bir ateşle karşılaştılar. Türk birlikleri kıyıyı iyi tutmuşlardı. Bu ateş karşısında filikalarda bulunan erlerin bir kısmı can vermiş, bir kısmı da derin sulara kendilerini attığından boğulmuştu. Kıyıya çıkabilenler ise, yarların kenarlarına sığınarak ateşten kendilerini kurtarabildiler.

İngilizler bu şekildeki çıkarmanın da güçlüğü ve filikaların azlığı dolayısıyla bir taşıt gemisini içine yedi bölük kadar asker koyup, kumlara oturtmayı başardılar. Gemiden kıyıya bir köprü yapılamamıştı. Layterlerin bir kısmından yapılan köprü de akıntıya kapılınca, pek çok er de denize düşerek boğulmuştu. Bu durum karşısında yeniden köprü kurmaya kalkıştılarsa da kayıpları çok fazla olduğundan gündüz gözüyle devamdan vazgeçerek geri kalan bin kişiyi geceye kadar gemide tutmak zorunda kaldılar. Böylece üç taburluk kuvvet bu bölgede adeta erimiş gibiydi.

S Kıyısına yapılan çıkarma

Donanma ateşi bu bölgede büyük etki yapmış, 7.30'dan itibaren üç bölük kadar bir kuvvet karaya çıkmayı başardıysa da, birlik komutanı Türk ateşinin etkisi altında kalarak bir ilerleme hareketi gösteremedi.

İlk tutulan çıkarma bölgelerindeki kuvvetler kayıp vermelerine rağmen İngilizler tarafından bir köprübaşı elde etmiş olma-

nın etkisi altında Müttefik Orduları Başkomutanı General Hamilton, büyük kısmın çıkarılmasına karar vermişti. V kıyısına çıkarılan tabur büyük kayıp verdiğinden W kıyısına çıkarmanın yapılmasına karar verildi. Buraya yapılan çıkarmalar sırasında filikalardaki erler büyük kayıp vermişti ama, tepelerin örtüsüne girilince ateşimizden kurtulma imkânını buldular. Böylece de büyük kısımdan üç tabur, W sahiline çıkarıldığı gibi, iki tabur da yeniden X kıyılarına çıkarılmıştı. Saat 11.30'da iki grup birbirleriyle bağlantı sağlayabildiler. İngilizler saat 15'te 40 rakımlı tepeyi ve saat 16'da da Ertuğrultepesi'ni ele geçirmeyi başardılar. Hamilton durumdan memnundu. Gece tugaya bulunduğu hatta savunması emri verildi. V kıyısındaki gemisinde olanlar da karaya çıkarak bu bölgedeki kuvvetleri 12 tabura çıkarmış oluyordu.

Başkumandan Vekili Enver Paşa.

SEDDÜLBAHİR'DE TÜRK SAVUNMASI

Bu bölgede 26'ncı Alayın iki taburu bulunmaktaydı. Birinci taburu Kumdere'deydi. Alay komutanı ve ikinci tabur, üç bölüğü ile Kirte güneyinde, bir bölük Zığındere ağzında; üçüncü tabur, iki bölüğü ile Tekerburnu'dan Seddülbahir'e kadar olan kıyıda, diğer iki piyade bölüğü ile bir istihkâm bölüğü de, ihtiyatta gelişen duruma göre kullanılmaya hazır bir durumda elde tutulmaktaydı. Bölgede üçüncü taburun gerilerinde bir batarya, savunmayı desteklemek üzere yerleştirilmiş olmakla beraber, burada savunan birliklerin ateş bakımından gücü çok azdı. Alayın ve taburların kendilerine bağlı makineli tüfekleri bulunmamaktaydı. Kıyıda bazı bölgede tahkimat yapılmış ve çıkarmanın yapılacağı düşünülen yerlerde de tel örgü engelleri meydana getirilmişti. Çıkarılmanın başladığı öğrenilmesi üzerine alay komutanı, ihtiyattan bir bölüğü Morto limanına ve bir bölüğü de Tekekoyu yönünde göndererek, elindeki ihtiyatı harcamış, ancak bir bölüklük ihtiyatı kalmıştı. Az sonra yukarıda belirttiğimiz Y kıyılarından düşmanın Kirte yönünde ilerlediğini öğrenince bu bölüğünü de, onlara karşı kullanmak zorunda kalmıştı.

Seddülbahir kıyılarında bulunan üçüncü tabur, buraya çıkarma yapan İngiliz birliklerine karşı öğleye kadar kahramanca bir savunma ile düşmana büyük kayıplar verdirmişti. Taburun karşısındaki İngiliz kuvveti kendisinin on misli güçteydi. Buna rağmen direnmiş, yalnız sağ kanadını bir parça geri almak

zorunda kalmıştı. Şunu da açıkça belirtmelidir ki, **26'ncı Alayın 3'üncü Taburunun kahramanlığı Çanakkale Savaşı'nın direnişinde ayrı bir önem kazanır.**

İngiliz çıkarılmasına karşı tümen ihtiyatlarını kullanmakta çok geç kalmıştık. Saat 15.30'da gelen 25'inci Alayın 3'üncü Taburu buradan sarkan düşmana karşı, Kirte batısı istikametinde taarruz ettirilmişti. Taburun taarruzu başarılı olduysa da ertesi gün, donanma ateşinin fazla kayıplar verdirmesi karşısında, geriye çekilmek zorunda kaldı. 25'inci Alayın diğer iki taburuyla makineli tüfek bölüğü, Yassıtepe'deydiler. Gece bu kuvvetlerden iki bölük, bir makineli takımı ile pekleştirilerek Kirte batısına, yine bu kadar bir kuvvet, Seddülbahir'e ve iki bölük de, Morto limanı yönüne gönderilmişti. Seddülbahir'deki 26'ncı Alayın 3'üncü Taburu emrine iki piyade bölüğü ile bir makineli takımı girdikten sonra, düşman topçu ateşinden kurtulmak amacıyla gece baskınları yapmayı denedi. Bu sırada Seddülbahir bölgesindeki taarruzlarda iki bine yakın erimizi kaybetmiştik.

Anzak kuvvetlerine karşı bir Türk siperi.

KUMKALE SAVAŞLARI

Kumkale bölgesine Fransız tümeninden bir grup çıkarılmak istenmişti. Bu birlikleri getiren altı savaş gemisi eşliğinde dört taşıt gemisi, Kumkale karşısına gelerek 5.15'ten itibaren bombardımana başlamış, 6.20'de iki bölüklük birinci çıkarma dalgasını filikalarla göndermeye başlamıştı. Akıntı etkisiyle filikalar grubu, ancak saat 10'da kıyıya varabilmişlerdi. Saat 11'de kısa süren bir dayanışmadan sonra Kumkale'yi ellerine geçiriyorlardı. Çok güç koşullar altında Fransızlar, akşama kadar çıkarmaya devam ettiler. Kumkale'ye yapılan bu çıkarmanın Boğaz'ı Anadolu yakasından da donanma için güvenilir bir duruma getirmek istediği açıktı ama, bu kadar az bir kuvvetle bunun yapılamayacağını Türk komutanlığı çok iyi kavramıştı.

Bölgenin savunmasını üzerine almış olan 3'üncü Tümen, Fransızlar kıyıya çıktıktan sonra bir gece saldırısıyla onları denize dökecek biçimde tertiplenmiş, kıyıda, Kumkale'de bir bölük ve Yeniköy'de de bir tabur bu görev için tâbiye edilmiş bulunuyordu. Kıyıya donanma ateşi başlayınca, tümen önceden kararlaştırılan düşüncelere uymayarak geriden bir taburu Yenişehir ve bir taburu da Yeniköy yönünde ilerletmiş, düşman kıyıya çıkmaya başladıktan sonra 39'uncu Alay, 31'inci Alaydan beş bölüklük bir kuvvet ve iki bataryadan kurulu olarak 39'uncu Alay kumandası emrinde düşmana saldırtmıştı.

Kıyıya çıkan Fransızlar, fazla bir direnme ile karşılaşmamış-

lardı. Kumkale civarına parça parça gönderilen 3'üncü Tümenin birlikleri de, bugün için esaslı bir saldırıda bulunmadılar. 39'uncu Alay komutanı emrindeki birlikler, Kumkale güneyi ile Orhaniye tabyası arasında karışık bir hâlde bulunmaktaydılar. 39'uncu Alayın Yeniköy kıyılarındaki bulunan taburu da geriye alınamamıştı. Kumkale'ye bir çıkarma hareketinin başlamasıyla beraber Kumkale'nin güneyinde bulunan Beşike limanı ağzında da gemiler toplayarak buradan da bir çıkarma yapılacağı hissi verilerek, kuvvetlenmemizin oyalanmasına gidilmişti. Kolordu bunun bir hareket başlangıcı olması düşüncesiyle elindeki 2'nci Tümeni silâhbaşı etmiş, buradaki kıyıyı da iki taburla tutmaya kalkışmıştı. Hâlâ düşmanın asıl çıkarma yerinin güneyinde olduğuna karar verilemiyordu. Bu ertesi gün öğrenilince 5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders, buradan 3'üncü Kolorduya kuvvet gönderilebilmişti.

Sarıçalı bölgesinde bulunan 3'üncü Tümen, bir gece taarruzuyla buraya çıkan Fransız kuvvetlerini denize dökmek görevini almıştı. Kumkale güneyinde toplanan 39'uncu Alay, emrine verilen birliklerle karanlığın basmasıyla gece taarruzuna kalkıştı. Başarılı olmayan bir idareye rağmen bu taarruz ancak pek az bir kuvvetle Kumkale köyüne kadar ulaşabilmişti. Taarruz Fransız direnişi karşısında gece yarısı durakladı. Tümen komutanı 31'inci Alaydan bir taburla Yenişehir'e gelerek taarruzu tekrarladı. Kumkale'de dişdişe bir sokak savaşı başlamış, fakat taarruz başarıya ulaşmamıştı.

26 NİSAN TAARRUZLARI

25 Nisan akşamı Arıburnu'na çıkan İngilizler, kritik bir duruma girmişti. Türk savunması karşısında yılan İngiliz askerleri, kıyılara kadar kaçarak buralarda kümelenmişlerdi. Kıyıdan herkes kendilerini almak üzere filikaların gönderilmesi hakkında donanmadan yardım istiyordu. **Bu etki altında kıyıya çıkan Anzak Kolordusunun Tugay ve Tümen komutanları, ertesi gün yapılacak bir Türk saldırısına dayanamayacaklarını açıkça bildirmişlerdi.** Kolordu komutanı da durumu tehlikeli görmekteydi. Gece saat 21'de Müttefik Kuvvetler Komutanı General Hamilton, Arıburnu kıyılarına gelerek kolordu komutanını yanına çağırmış, durumu öğrenmişti. **Fakat Amiral Thursby iki günden evvel filikaları düzenleyip, birlikleri geri almanın mümkün olmayacağında direnmesi üzerine, Hamilton, Anzak Kolordu Komutanına Türk saldırılarını metanetle karşılamaktan başka çare olmadığını bildirmişti.** Yalnız kendilerini himaye eden savaş gemilerinin arttırılarak Türk saldırılarının büyük bir topçu ateşiyle durdurulacağı vaadini de yaparak umut vermekten geri kalmadılar. Türk saldırısı karşısında kıyıda yığılmış bir hayli de yaralıları vardı. Bunların geriye alınması da çıkarmanın devamını engelliyordu. 2'nci Tümene bağlı olan yaralı nakli dolayısıyla 2'nci Tugayın çıkarılması 26 Nisan akşamına kadar gecikmişti. 26 Nisanda da kuvvetlerimiz bir gün önceki taarruzlarla yorgun bir durumda olduklarından saldırıya geçe-

memişlerdi. Bu durum İngilizlerin korktuğu tehlikeyi önlemiş oluyor, kıyıdaki birliklerine düzenleme imkânını kendilerine veriyordu. Bugün Anzak Kolordusu yeni bir düzenle sağdan itibaren 2, 1, 4, 3'üncü Avusturalya tugaylarıyla mevziini işgal ederek ertesi günü yapacağı saldırıya hazırlanıyordu.

3'üncü Kolordu Komutanı Esat Paşa, ilerde ne olduğunu anlamak amacıyla Kolordu Kurmaybaşkanı ile beraber 19'uncu Tümen kumandanını görmek üzere yola çıkmıştı. 19'uncu Tümen komutanı, 39'uncu Topçu Alayının 2'nci Taburunun mevzilendiği yerin kuzeyindeki sırtlardaydı. Yolda giderken alay emir subayının elinde, bana getirmek üzere tümen komutanından aldığı emri görerek okumuştu. Tümen Komutanı Mustafa Kemal, 77'nci ve 27'nci Alay komutanlıklarına verdiği emirde şöyle diyordu:

"19'uncu Tümen bütün kuvvetiyle 27'nci Alayla beraber karşısındaki düşmana taarruz edecektir. Gecenin yaklaşmasına kadar düşman atılmadığı takdirde ihtiyatlar da yaklaştırılarak birinci hatlar kuvvetleştirilecek, gece hücumu yapılacaktır. Bunun için alaylar tamamen hazırlandıktan sonra bana bilgi verecekler hep birlikte taarruza kalkış emrini ben vereceğim. 72'nci Alay, sağ kanat gerisinde ihtiyattadır. Ben, sağ kanatta Dağ Topçu Taburunun yanındayım. Sargı yeri Kocadere köyünün içindedir. Cephane ikmal yeri Kocadere'ye gelecektir."

Alay komutanının yanına gittiğim zaman, 57'nci Alayın düşmanla çarpışmakta olduğunu gördüm. Tümen komutanı taarruz emrini vermiş olduğunu bildirdiğinden bu emir gereğince hareket edilmesi ve tarruz sırasında 27'nci Alay Komutanını da görerek işbirliği yapılmasını emretti. Yanlarından döndüm, 27'nci Alay Komutanını aradım. 2'nci Topçu Taburu Komutanına sordum, henüz ayrıldığını söyledi. Tümen komutanının iki

alayın birlikte taarruz etmesi hakkındaki emirlerini kendisine bildirmesini rica ettim. Alayıma katıldığım zaman Karayörük deresini geçmiş ve Albayrak ve Kanlısırt'a tırmanmakta olduğunu gördüm. İngilizler sürekli olarak çekilmekte olduğundan alay, saat 7 sonrada Kanlısırt'a düşman donanmasının şiddetli ateşine rağmen ulaşmıştı. Akşam yaklaşıyordu. Önce 27'nci Alay ile bağlantı kurulmuşken, dönüşümde bu bağlantının kaybolduğunu anladım. Alay sola kaydığından Birinci Taburun ihtiyatta bıraktığı bir bölüğünü de bu boşluğu doldurarak irtibatı sağlamak için sağ kanada birinci hatta sürdüğünü tabur komutanı bildirdi. Yeşil tarlanın güney sırtlarına (Albayraksırtı) ulaşıldığı ve düşman büyük kısmına yaklaşıldığı zaman sağda bulunan 27'nci Alayda ateşe devam ediyor ve bu alayla bağlantı sağlanıyordu. Karanlığın basması dolayısıyla biraz sonra bu irtibat kaybolmuştu. Gönderdiğim üç erin dönüşünde 27'nci Alayı bulamadıkları ve ilerlerindeki arazide de kimsenin bulunmadığını ve aralıksız makineli tüfek ateşiyle karşılaştıklarını öğrendim. Saat 22'de alayım Yeşiltarla'nın doğusuna gelmiş ve düşmana hücum mesafesine yaklaşmıştı. Buraya gelinceye kadar iki taburdan şehit ve yaralı fazlaca verilmiş, kuvvetim azalmıştı. Düşman alayımın sol kanadına ateş etmesinden dolayı orada kuvvetli bulunmaktaydı. Yanımdaki emir alıcılar tümen süvarileri ileri mevziye kadar gelemediklerinden tümenden yeniden kuvvet istemek imkânını alay emir subayı ile saat 24'te tümene göndermek suretiyle yapabildim. Bu sırada 2'nci Taburun ihtiyatta bulunan bölükleri, birinci hatta yanaştırıldı. Arazi fundalık olmak dolayısıyla birinci hatta dağınık vaziyette bulunan bölükleri düzene koydum. Ve tabur komutanından öğrendiğime göre, hücum mesafesine yaklaştıklarını ve hücum edebileceklerini bildirmeleri ve sahamızdan ateşin kesilmesi dolayısıyla hücum emrini verdim. Alayım hücuma kalktı. Fakat düşman sağ ve sol-

dan kesif makineli tüfek ateşiyle karşılık vererek taarruzu önledi. O sırada sağ kanatta 1'inci Taburun yanında bulunuyordum. Tabur komutanı düşman ateşine nazaran kendi ateşlerinin zayıf olduğunu, bu bakımdan fazla dayanamayacaklarını bildirdi. Yeniden birlik istediğimden dayanmak zorunda olduğumu bildirdim. Erlerin çoğu çantalarına geçirilmiş olan küreklerini fundalık araziden geçemediklerinden düşürmüşlerdi. Ağırlıkta bulunan kazma ve küreklerin de çok geride kalması dolayısıyla getirilemediğinden korunma siperleri yapılamıyordu. Tabur komutanı yanının sarılmakta olduğunu, bir süre sonra kalırlarsa esir olacaklarını bildirerek kesin emir vermemi istiyordu.

Tümenden ve 27'nci Alaydan bir bilgi alamadığımdan ve gönderdiğim emir subayının dönmemiş olması dolayısıyla 26 Nisan saat 2'de taburların daha geride bulunan sırtlarda yerleşmelerini ve bu hareketi, sağdan kademe ile başlanmasını emrettim. Bu emrim üzerine 1'inci Tabur çekilmeye başladı. Bu hareketi acele yapmış olması dolayısıyla ben geride kaldığımdan taburu bulamadım. 2'nci Tabur da bu taburla irtibatı kaybetmişti. Karayürek deresinde 1'inci Taburun 2'nci Bölüğü ile 3 Bölüğünden bulabildiğim yüz elli kadar erle iki subay ve daha sonra 27'nci Alaydan rastladığım 3'üncü Tabur komutanı Yüzbaşı İbrahim ile bu taburdan bir iki subayı ve perakende erleri emrime alarak oradaki sırtları tutup savunmaya geçtim. Bu sırada da şafak sökmüş, ortalık aydınlanmıştı. Bu sırada alayımın 2'nci Taburunun durumundan haber alamamış, emir subayım da dönmemişti. Durumu kendilerine anlatmak üzere tümen kumandanının yanına geldim."

Esat Paşa tabur komutanının bu raporlarına karşı anılarında şu hükmü verir: **"19'uncu ve 9'uncu Tümenler bugün düşmanı denize dökmeyi başaramamışlarsa da ilerlemelerini de önlemişlerdir."**

26 Nisan sabahı şafakla beraber 19'uncu Tümenin karşısında bulunan düşman, şiddetli bir ateşle saldırıya başlamış ve Yükseksırt'a taarruza kalkışmışsa da, Mustafa Kemal Bey'in emrindeki birliklerin şiddetli direnişi karşısında başarıya ulaşamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştı.

Tümen, elde bulunan kazma ve kürekle yeteri kadar avcı siperleri yaparak akşama kadar bulunduğu mevzide savunabilmiş, düşmana bir adım ileri attırmamıştır. İki tarafın siperleri birbirine çok yakın olduğundan düşman donanmasının kendi askerine de isabet eder korkusuyla ateş edememesi de buradaki savunmamızın başarıya ulaşmasında ayrıca etkili olmuştur.

Bugün Kumkale'de esir alınan bir subaydan ele geçirilen Müttefik Komutanlığının çıkarma emrinde çıkarmayı şu biçimde düzenledikleri öğreniliyordu:

"

1. Gelibolu Yarımadası'nın güney batısı bölgesinde çıkarma yapılacaktır.
2. Bu çıkarma Türkler tarafından Anadolu'da İntepe'ye yerleştirilmiş olduğu sanılan bataryalara karşı korunma için bir piyade alayı ve diğer birliklerle Albay Roef'in emir ve komutasında Kumkale'ye çıkarılacaktır. Bu grup Amiral Kers tarafından yönetilen filonun himayesinde bulunacaktır."

Kumkale çıkarması hakkında verilmiş bu emrin, buradaki çıkarmanın başarıya ulaşamaması sonucu geriye alınmak zorunda kaldıklarını yukarıda belirtmiştim. **Cephe olaylarını yakından görmek üzere Kurmaybaşkanın Fahrettin (Altay) Bey'le Maltepe Höyükü'ne çıktığım zaman, düşmanın topçu ateşiyle karşılaştım. Yanımıza kadar düşen bir 38.5'luk mermi, patlamayıp toprağa saplanmıştı. Bunu bir savaş hatırası olarak Başkomutana gönderdim ki bugün hâlâ Askeri Müze'dedir.**

9'uncu Tümen, Zığındere'deki İngilizleri bir hayli kayıp verdirdikten sonra geri püskürtmüş ve bölgeyi ele geçirmişti. Tekeburnu'nda bulunanlar da bu etkiyle kaçmak zorunda kaldılar. Kıyıya kaçan düşman ile Tekeburnu'nda bulunanlar, kendilerini beklemekte olan çıkarma araçlarını bulamamış olsalardı, hemen hepsi ya yok olacak ya da elimize geçeceklerdi.

İngilizlerin kuzey (Arıburnu) ve güney (Seddülbahir) cephelerine ne kadar kuvvet çıkardığı ilk ağızda öğrenilememişse de güneye oranla kuzeyde daha kuvvetli oldukları anlaşılmıştı.

Esirlerden ele geçirdiğimiz haritaların birinde, düşmanın esas hedef olarak seçtiği Conkbayırı'na vermiş olduğu önem de kuvvetler hakkındaki düşüncemizi destekliyordu. Bununla beraber ilerideki günlerle Arıburnu'na çıkan kuvvetin Anzak Kolordusu olduğu anlaşılmıştı.

İngilizlerin Arıburnu ve Seddülbahir'e kesin surette çıkarma kararında oldukları anlaşıldığından, 11'inci Tümenden 33'üncü Alay ile Anadolu bölgesinde bulunan 64'üncü Alay, Arıburnu cephesine getirtilerek 19'uncu Tümen komutanının emrine verilmişti.

27 Nisan günü 19'uncu Tümen komutanı emrinde bulunan altı alaydı (ki bunlar 27, 33, 57, 64, 72, 77'nci Alaylardı) saldırıya karar verdi. Saat 3 sonraya kadar düşman donanmasının şiddetli ateşi altında bu tümenin başarı ile devam eden saldırısına karşı, 9'uncu Tümenin cephesinde, Seddülbahir'de Tekeburnu ile Ertuğrul arasında İngilizler yeniden kuvvet çıkarmış ve Kirte'ye doğru iki kolla ilerlemeye kalkışmışlardı. **Bugüne kadar 19'uncu Tümen pek cesurca savaşlar etmiş, bine yakın yaralı vermiş ise de düşmanı tutunduğu bölgeden atamamıştı. Buna rağmen Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey, durumun iyi olduğunu ve başkaca birlik için kullanacak bölge olmadığından yardım birliği de istemiyordu.**

9'uncu Tümen Komutanı Halil Sami Bey, 25 ve 26'ncı Alayı Seddülbahir'e doğru ilerletmişse de taburlar çok kayıp verdiğinden kendisinin pekleştirilmesini isteyerek önceden hazırladığı gerideki mevzilere çekilmesi üzerine, Maltepe bölgesinde ihtiyatta bulunan 19'uncu Alayla, Makineli Tüfek Bölüğünü Kirte yönünde göndererek tümen komutanının emrine verip, son erine kadar dayanmasını bildirdim.

27 Nisan günü Arıburnu bölgesinde olan savaşları Saip Bey raporunda şöyle anlatır: "Kocadere'deki tümen komutanından aldığım emirde 19'uncu Tümen Komutanı verdiği dördüncü emriyle, 25 Nisanda yapılmış olan taarruzla gemilerine çekilmek zorunda bırakılan düşmanın tekrar karşıya çıktığını, tümen aldığı iki alayla (33 ve 64), bir dağ topçu taburundan ibaret kuvvetle düşmanı yeniden atmak üzere harekete geçecektir, 64'üncü Alay sağ kanatta, 57'nci Alayın mevziinden düşmanın sol kanadına karşı harekete geçecektir, 57'nci Alay gece kendisine katılmış olan 27'nci Alayın 3'üncü Taburunun iki bölüğü ile beraber 64'üncü Alayın saldırıya geçmesini bekleyerek sağ kanadımızın ihtiyatını teşkil ve Alayın harekâtını izleyecektir. 19'uncu Tümenin topçu bataryası sağ kanattan saldırı yapan piyadelerin ilerleyişini sağlayacak, düşmanın çıkarma bölgesini ateş altına alacaktır, 27'nci Alay sağ kanatta bulunan 72'nci Alayın 3'üncü Taburu ile beraber cepheden sağ ve sol kanadımızın saldırısına katılacaktır. 72'nci Alay Komutanı 72'nci Alayın 3'üncü Taburunu kendi emrinde tutacaktır. 72'nci Alay, 27'nci Alayın sol kanadını uzatarak düşmanın sağ kanadına saldıracaktır. 77'nci Alayla, birinci hattaki bölükleri 27'nci Alayın saldırısına katılarak gerideki kuvveti de birinci hatta yanaştırarak, 72'nci Alayın harekâtını izleyerek beklettirecektir. 33'üncü Alay, tümen ihtiyatı olarak emrimde kalacak, merkez gerisinde bulunacaktır. 19 ve 7'nci Tümenlerin dağ bataryaları düşmanın cephe ve sağ kanadını şid-

detli ateş altına alarak ilerlemeyi sağlayacaktır." diyordu. Bu emir üzerine 27 Nisan saat 7.30'da 72'nci Alayın toplanma bölgesine gittim. Alayı savaş için açılmış buldum. Karayörük vadisini geçerek Kanlısırt'a tırmandığı bir sırada komutanı sol kanadını pekleştirmemi emretti. Önce iki bölükle pekleştirdim. Cephenin sonunda bulunan ve görevi biten bir bölükle diğer bir bölüğü ihtiyata, sol kanada aldım. Biraz sonra bu iki bölüğü de 72'nci Alaydan istek üzerine sol kanada verdim. Böylece ihtiyat elden çıkmış, sol kanadı sıkıştırma olmasından dolayı 8.45'te şu raporu tümene göndermek zorunda kaldım:

"72'nci Alayın sol kanadına kademeli olarak iki bölük gönderildi. Kanlısırt ele geçirildi." Bu emre tümen komutanı şöyle karşılık vermişti:

"Düşman cephe boyunca kaçmaktadır. Topçuların ateşi düzenlendi. İhtiyatlarınızı ileri alarak teslim işareti veren esirleri toplatınız."

Bu emrin alındığında 72'nci Alayın ele geçirdiği Kanlısırt'ta düşman ateşinin şiddetinden dolayı bütün cephe duraklamıştı. Buradaki askerlerimizin bir haylisini kaybetmiştik. Sol kanadımıza düşmanın baskısı devam ediyordu. Buna karşılık tümene şu raporu gönderdim:

"Düşmanın sol kanadımıza yüklendiği birinci hatta bulunan 72'nci Alay Kumandanlığından raporla bildirildi. Kuvvetin yarısını sola, diğer yarısını 72'nci Alayın pekleştirilmesine gönderdim."

Bu rapor üzerine özellikle sol kanatta tutunulamayacak bir durum meydana geldiğinden, elimdeki bütün kuvvetleri birinci hatta gönderdiğimi bildirerek, düşmanın sol kanadımızı fazlaca sıkıştırdığı ve topçu ateşi altına aldığını bildiriyordum. Bu sırada savaş bütün şiddetiyle sürmekteydi. Düşman denizden büyük toplarıyla ateş ettiği gibi Gültepe'ye çıkarttığı iki top ve çok

sayıdaki makineli tüfekle hatlarımızı etkili bir ateş altında bulunduruyordu.

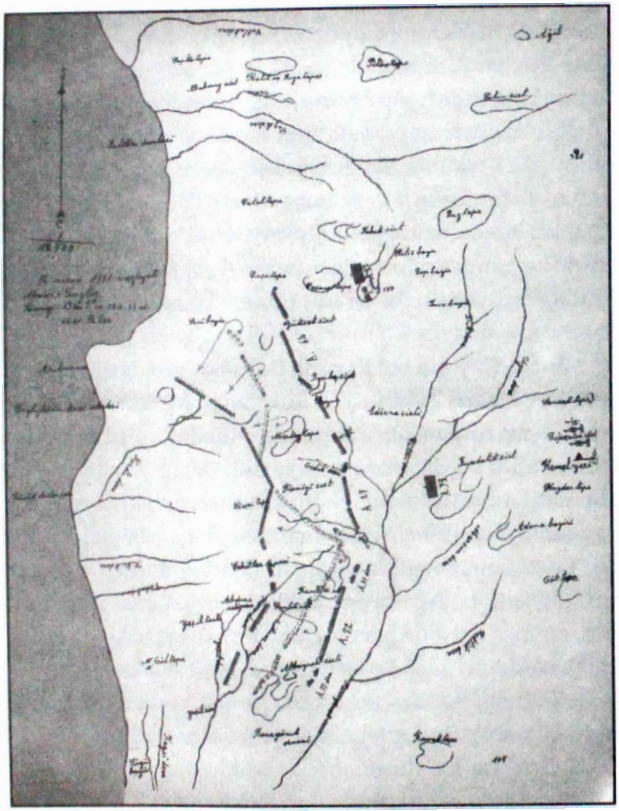
Raporlarımı ve yardım isteğime bir cevap alamayınca, 19'uncu Tümen Komutanlığına hücum emirlerini aldığımı, bütün subayların görev yapmada yarıştıklarını ben de bunu sağlamak için var gücümü sarfettiğimi, her şeyi bir tarafa bırakarak ne ad, ne de başka bir şey için çalışmadığımı, yalnız başarının sağlanması için buraya yeni kuvvetlerin gönderilmesini bildirmiştim. Bu sırada gelen pekleştirme birliği dolayısıyla, iki alay birbirine karışmış, ilerleme de duraklamıştı. Kayıp ve yaralı adedi gittikçe artıyordu. Bu sırada tümen komutanından aldığım emirde:

"33'üncü Alaydan sol kanada iki tabur gönderiyorum. Karşınızdaki düşman çekilmiştir. Sol kanattan korkmayın, gecenin yaklaşmasından önce düşmana hücum ediniz. Sağ kanat hücuma kalktı ve düşmanı denize döktü." diyordu.

Bu emir ateşin şiddetinden düşmanın o bölgeyi kuvvetli tutmuş olmasından dolayı yerine getirememiş, saat 17'de Yarbay Şevki Bey komutasında gelen ve 2'nci Taburuyla merkeze, 3'üncü Taburuyla sağ kanadı pekleştiren 33'üncü Alay verilen emir gereğince boru ile hücuma kalkmış ve bu birçok kez tekrar edildiği hâlde bu alayda kuvvetlerin çoğunu kaybetmişti. Sol kanat komutanlığını üzerine alması tümen komutanı tarafından emredilen Yarbay Şevki Bey, aldığı emir üzerine birliklerini taarruza kaldırmışsa da, durum bir değişiklik meydana gelmemiştir."

Kolordu Komutanı Esat Paşa anılarında, burada rapora biraz ara verdikten sonra, kendisiyle 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey arasında geçen olayları anlatmaktadır:

"Bugün öğleden sonra 19'uncu Tümen Komutanından şu raporu aldım:

Bu harita Orgeneral Esat Bülkat tarafından yapılmıştır.

"Düşmanın bir iki günlük savaş sırasında morali tamamen sarsılmış dört tugay kadar tahmin ettiğim kuvveti denize dökülmüştü. Bindirme noktasını himaye eden bir kısım kuvvetine de genel saldırı emrini verdim."

Bu başarısı üzerine Yarbay Mustafa Kemal Bey'e, padişah adına vermeye yetkim olan Gümüş İmtiyaz Madalyalarından birisini göğsüne astırdığım gibi, kendisine Harbiye Nezaretine bildirmem sonucu ayrıca bir altın imtiyaz madalyası da verilmişti. O tarihte altın imtiyaz madalyası gümüş ile birlikte verilip ikisi aynı bir kutu içine konurdu.

Mustafa Kemal Bey'in 27 Nisan saat 15.20'den sonra bana gönderdiği yukarıdaki raporda bildirilen düşmanın **(kuvveti tamamen denize dökülmüştür)** tarzındaki bildirisiyle 77'nci Alay Kumandanı Binbaşı Saip Bey'in Harp Ceridesi'nden çıkarıp yukarıya koyduğum yazılar arasında aykırılıklar vardır.

19'uncu Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in kurmaybaşkanı olan İzzettin (Çalışlar) Bey 1919 yılında yazdığı ve savaşın taze etkisi altında bize sunduğu yazısında bu cephede geçen savaşı şöyle anlatmaktadır:

"77'nci Alayın düştüğü kötü durum çalışma ve etkimizi bir hayli azaltmış, cephede bulunan 57'nci Alayın 3, 27'nci Alayın 2 ve 72'nci Alayın 3 Taburunun er miktarı çok azalmış olmasına karşı İngilizler çıkarmada daha fazla birlik çıkarmış olduklarından birkaç kez karşı saldırılara kalkışmışlardır. Biz ise bugün için bir insan yardımı alabileceğimizi sanmıyorduk. Bugüne kadar İngilizler 5 Avustralya ve 1 Zelanda tugayı yani 24 taburluk bir kuvvet çıkardığı hâlde biz karşısında ancak 10–13 tabur kadar bir kuvvetle karşı koymaktaydık. Alay komutanları pek acıklı başvurmalarda bulunmaktaydılar. Su terazisinde tümen ihtiyatında bulunan 27'nci Alayın 1'inci ve 2'nci Taburları Karayürük deresine ve 27'nci Alayın sol kanadına alınarak 77'nci

Alaydan açık kalan cephe tutulmuştu. Ece bölgesinde bulunan 70 nci Alayın 3'üncü Taburu da acele getirtilerek sağ kanatta Conkbayırı'na sevkedildi. Bugün Avustralyalıların bütün güçleriyle bir karşı taarruzda bulunmaları bizi çok güç bir durumda bırakabilirdi. Bundan dolayı endişedeydik. Durumu olduğu gibi anlatmak ve Arıburnu'na çıkarılan kuvvetlerin bizden çok üstün olduğunu anlatarak durumu küçümsememek ve yapılan saldırıların başarısızlığının nedenini anlatmak için kolordu karargâhına gitmemi tümen komutanına teklif ettim. Kabul etti, atıma binerek süratle Maltepe'deki kolordu karargâhına vardım. Seddülbahir cephesi de kuvvetlerini yıpratmış olduğundan 9'uncu Tümenin oradaki iki alayı fazla kayıp verdiğinden çok zayıflamıştı. Gelibolu'dan gönderilen 7'nci Tümen birlikleri ile Anadolu'dan geçirilen 11'inci Tümen henüz Eceabat kıyılarına çıkmamış bulunduğundan, kolordu ve ordu karargâhlarında büyük bir bulanım vardı. Endişeli saatler geçiriyorduk.

Ben kolordu kurmaybaşkanının çadırına giderek durumu anlattım. Beraber kolordu komutanının yanına giderek Arıburnu'ndaki durumu kendisine de bildirdim. Birlikler geldikçe bizi pekleştireceklerini, fakat Seddülbahir cephesinde durumun daha kritik olduğunu söylediler. O sırada ordu komutanı Liman von Sanders Paşa da gelmiş, Anadolu yakasında bulunan Veber Paşa da getirtilmişti.

Önce Eceabat'a gelen 7'nci Tümen birliklerinden Arıburnuna bir birliğin gönderilmesine muvaffak olamadık. Yalnız 7'nci Tümenin dağ topçu taburu bize ayrılabildi. Fakat Anadolu'dan gelen 11'inci Tümenin 33'üncü Alayını akşama kadar Arıburnu'na yetiştirmeyi başarabildik.

Ayrıca Anadolu'dan 26/27 gecesi Kilya'ya çıkacak olan 64'üncü Alayı da Arıburnu cephesi için alabildik. Atıma binerek acele cepheye gittim. Tümen komutanını 77'nci Alaydan dağıl-

mış olan erlerini toplamış bir hâlde buldum. Kendilerine temaslarım hakkında bilgi verdim. 33'üncü Alayın gelişine kadar yani 26 akşamına kadar cephe büyük bir sıkıntı ve bunalım geçirmekteydi. Tümen kumandanının **görevinde gösterdiği şiddet ve etki, emirlerindeki kesinlik, cephede beraber çalışmanın dayanağı olmakta ve onun yerinde görüş ve düşünüşü her şeyin önünde gelmekteydi.**

İtilaf donanmasının bombardımanları aynı şiddet ve çoğunlukla devam etmekteydi. Denizden görünmemek problemi bir endişe yaratıyordu. Sağ kanattaki alayın iki bölüğü Düztepe ve Kabaksırt bölgesinde düşmanın denizden görülmesiyle üzerlerine atışı çekmiş olduklarından toprak altlarında kalmış gibiydiler. Birçok er ve subay yaralanıp şehit olduğu gibi, bazı subaylarımızın da kulakları sağır olmuştu. Bu durum birliklerimizin denize karşı saklanmalarını gerektiriyordu.

Düşmanın kanatlarını bir türlü kavrayamıyorduk. Geceye kadar şiddetli hareketler ve davranışlar sayesinde 77'nci Alay, toplattırılarak morallerinin düzeltilmesine çalışılmaktaydı. Bu sırada durum şöyle idi:

Sağ kanatta 57'nci Alay, 25 Nisan'daki mevzilerinden bazı yerlerinde düşman ateşlerinin açtığı etkiyle birkaç yüz metre geri atılmış, merkezde 27'nci Alay, Kemalyeri'nin batı yamaçlarında tutunabilmiş, sol kanada getirilen 72'nci Alay, Kanlısırt'ın doğu tepelerinde buraya yeni gelen 33'üncü Alay ile merkez ve sol kanat pekleştirilmiş, yaklaşık olarak 27'nci ve 72'nci Alay arasına tabiye edilmişti. Yine 26 Nisan öğleden sonra Arıburnu'na gelen 7'nci Topçu Alayının 3'üncü Taburu da Kemalyeri sırtlarında mevzilenmişti. Düşman ise kendi mevzilerini hem pekleştirmekte hem de çıkarmaya arasız devam etmekteydi. Durumumuzu düzeltmeye gayret etmekle beraber düşmanı da burada yerleşmeye çalışma bakımından izin vermemek gerekiyordu.

Böylece yeni gelen iki alayın katılmasıyla ikinci bir saldırı yapılmasına karar verildi. Bu saldırıda da güdülen amaç Avustralyalıları denize kadar sürerek yarımadayı boşaltmaya mecbur etmekti.

26/27 gecesi tümen karargâhı Kocadere'de bir evde yerleşmiş ve 27'nci günü için yapılması düşünülen saldırı emirleri hazırlanmıştı. Bu gece Bigalı köyündeki tümen karargâhı ağırlığından biraz yiyecek ve örtü getirtilmişti. Gece yarısından sonra saat ikiye kadar çalıştıktan sonra biraz uykuya dalmıştık. Yeni gelen birliklerden 64'üncü Alay köyün batısında konaklamıştı. Sabah şafakla beraber 64'üncü Alayı Conkbayırı üzerinden sağ kanada götürmeye ve orada savaşa sokmaya görev almıştım. Tümen komutanı Kemalyeri'ne giderek taarruzu oradan idare edecekti.

Sağ kanatta 57, 64, 72'nci Alaylarla merkezde 27'nci Alay ve sol kanatta da 33, 72'nci Alayın birinci ve ikinci taburları bulunuyordu. Bu alayın üçüncü taburu sağ kanattaydı. Bütün birliklerin katıldıkları cephe, Cesarettepe'den Kanlısırt'a kadar uzanıyordu. 64'üncü Alayın başında Conkbayırı'na geldikten sonra süratle ilerleyerek alaya görev vermek üzere ileri çıkarak Özredikderesi'ni izleyerek 180 rakımlı tepenin yakınına geldim. Burada 57'nci Alayın makineli tüfek bölüğünün mevzileri bulunmaktaydı. En yakın tabur kumandanı olan ve alay kumandanının yanında bulunan mümtaz Yüzbaşı Ata Bey yanıma geldi. Arazide ortaya çıkıp başkaldırmak, ateş çokluğundan dolayı imkânsızdı. Bölgede bir gözetleme yeri de yapılmamıştı. Bu subayla 64'üncü Alayı nereden nereye nasıl götüreceğini kararlaştırdım. Alay makineli tüfek mevziinin gerisine gelecek ve oradan itibaren bir taburuyla 57'nci Alayın sağ kanadı ve bir taburuyla merkezini pekleştirerek 3'üncü Taburu sağ kanada yakın ihtiyatta tutacaktı. Acele Suyatağı'na döndüm. Gelirken en çok çalışan-

ların cephane yetiştirenlerle, yaralı götürenler olduğunu gördüm. Conkbayırı ve Suyatağı düşman donanmasının cehennemi andıran ateşleri altındaydı. 64'üncü Alay Suyatağı ile Conkbayırı arasındaki boyun noktasından geçtikçe düşman ateşleriyle karşılaşmakta ve kayıp vermekteydi. Bu tehlikeli bölgeden koşarak geçiyorduk. Alay komutanına izleyeceği yönü ve pekleştireceği cepheyi anlattım. Ve 57'nci Alaydan bir kılavuz subay verdim. Özellikle bağlantıyı kaybetmemelerini anlatırken, alayın birinci tabur komutanı Yüzbaşı Hüseyin: "Merak etme başkanım, biz gerektiği gibi gider, görevimizi yaparız!" dedi. Bunu bir temiz kalp, bir fedakârlık ve kendine güvenme etkisiyle söylüyordu. Savaşlarda bazı subayların kahramanca davranış ve söyleyişleri kişinin kalbine büyük bir güç ve güven veriyor. Bu subay da Arıburnu savaşlarında birçok yararlık gösterdikten sonra yaralanmıştı. Ben büyük bir güvenle Suyatağı'nda topçu taburu gözetleme yerinde kalarak bazen savaş cephesinin sağ kanadı ile Arıburnu kıyılarının göründüğü Conkbayırı'ndaki gözetleme yerine giderek düşmanı izlemekte ve alay komutanlarıyla bağlantımı sürdürmekteydim. Cephe raporları bana geliyor, ben de aldığım bilgi ve gördüğüm durumu Kemalyeri'ndeki tümen komutanıma telefonla bildiriyordum.

Kemalyeri ile Suyatağı arasında ikide bir bozulan ve emir atlılarına bizi başvurmak zorunda bırakan bir telefon hattımız vardı. Saldırı başladı. Şiddetli tüfek ve makineli tüfek ateşleri etrafı çınlatıyordu. Denizden İngiliz donanmasının öldürücü ateşi son haddini bulmuştu. Bölgenin fazla arızalı olması bu ateşi kısmen zararsız duruma da soktuğu oluyordu. Suyatağı'nda bulunduğumuz sıralarda bölgeye düşen mermiler sayılamayacak kadar çoktu. Yalnız bunların çoğu sırtları aşarak Körderesi'ne düşmekteydi. Bu dere içinde bulunan birliklerin muharebe ağırlıklarıyla tümen cephane kolları ilk saatlerde büyük kayıplar verdiler.

Sonradan Suyatağı'nın kuzey sırtlarına yaklaştırılarak bu kayıp önlendi. Bu donanmanın Suyatağı'na çevirdiği ateşleri iki dağ bataryasına karşı bunları susturmak için yapılmaktaydı. Buradaki bataryalarımız yoğun şarapnel atışlarıyla Arıburnu bölgesini ve özellikle çıkarma ve köprü başlarını etkili bir ateş altına almış bulunuyordu. Donanmanın karşı koyması bizim ateşlerimizin etkisini azaltmak içindi. Neye yarardı ki iki bataryamızın sürekli ateşini sağlayacak cephanemiz ve getirecek araçlarımız yoktu.

Bir aralık Topçu Tabur Komutanı Binbaşı Nafiz ve Batarya Komutanı Teğmen Fethi ile batarya gözetleme yerinde –ki burası açık bir toprak çukuruydu– dururken önümüzde patlayan bir gemi mermisinin dip tablası benimle Teğmen Fethi'nin omuzları arasında geçerek önümüze düşmüştü. Birliklerin saldırısı devam ediyordu. Sağ kanat grubundan alınan raporlar, saldırının başarıyla sürdüğünü, düşmanınsa çekilmekte olduğunu bildirmekteydi. Hatta 64'üncü Alay kumandanı bugüne rastlayan Sultan Reşat'ın tahtta çıkışını bir başarıyla kutlamak üzere bulunduklarını güvençle söylemekteydi. Conkbayırı'ndaki gözetleme yerinden Arıburnu kıyılarına baktığım zaman birtakım ufak toplulukların kıyıya doğru koşmakta olduklarını, asker dolu birçok aracın gemilerine doğru gittiğini görüyordum. Bundan da saldırımızın düşmanı geniş biçimde etkilediğini anlıyorduk. Fakat genel bir çekilmeyi belirtecek bir hareket de görülmüyordu.

Sol kanada gelince burada da saldırı başarıyla sürmüş, 27' ve 33'üncü Alaylar Kanlısırt'ı ele geçirerek burada düşmanı sıkıştırdığı gibi düşman tarafından teslim belirtileri olan beyaz mendiller sallamak ve kol kaldırmak gibi bazı işaretler görüldü ise de kesin sonucun alınmasına bir zaman kalmış olması dolayısıyla durum kolordu karargâhına da bu görüşle bildirilmişti. Biraz işi gevşek aldıklarından düşman bundan faydalanarak direnmeye

geçiverdi. Gecenin bastırması düşmana büyük bir fayda sağlamıştı. Savaşta sıkışan taraf her zaman gecenin karanlığından faydalanabilir. Ya çekilmeyi düzenler ve bunu kolaylıkla yapar veyahut saldıranın hareketlerindeki yavaşlamadan faydalanarak bulunduğu yerde yerleşmeye kalkışır.

Gecenin yaklaşması üzerine Suyatağı'ndan uzaklaşarak tümen komutanının yanına gittim. Kayıpların çoğalması gözönünde tutulunca gece savaşlarında kesin bir sonuç almanın güçlüğü ortaya çıkmıştı. Şu muhakkak ki burada bir iki alaylık kuvvet daha elimizde bulunmuş olsaydı yapılacak bir saldırıyla düşmanı denize dökmek mümkün olacaktı. Çünkü düşman daha ne iyi bir tahkimat yapabilmiş ne de buralara yarleşebilmişti. Bu yönden fazla kuvvetle onu denize dökmek kolay olacaktı. 77'nci Alayın üçüncü tabur komutanı Binbaşı Fehmi Bey, yaralanmıştı. Kemalyeri'nden geçerken ileri hatlardaki durumu sordum: **"Durum çok iyi, erler ve subaylar da düşmanı kıyıya kadar atmanın sevinci var, yalnız birliklerde idare ve irtibat kaybolmuş gibi. Alay komutanları o çok arızalı arazide hele geceleri birliklerin idare etmenin zorluğu ile çırpınmaktalar."**

27 Nisan sabahı bütün birlikler birinci hatta dizilmiş gibiydiler. 64, 57, 72'nci Alayın ikinci taburu ve 77'nci Alayın üçüncü taburu birbirine karışmış olarak Cesaret Tepesi'nden Boyunnoktası'na kadar uzanmaktaydılar. 27'nci Alay Kırmızısırt'ı, 33'üncü Alay ile 72'nci Alayın birinci ve ikinci taburları Kanlısırt'ta yapılacak bir saldırıya karşı tahkimat yapmakla görevlendirilmişti.

ESAT PAŞA'NIN ANILARINDA İSE 26 VE 27 NİSAN SALDIRILARI ŞÖYLE ANLATILMAKTADIR

Güney Grubunun sol kanadına bugünkü düşman büyük bir cesaretle taarruz ederek yüz metrelik bir siperimizi ele geçirmişse de geceleyin tarafımızdan yapılan bir karşı saldırı ilk eski yerlerine püskürtülmüştü. Geceyarısında düşman, Kuzey Grubumuzun merkezine saldırmış, siperlerimize kadar ilerlemişti. Erlerimizin kahramanca hareketleriyle düşman kısmen süngü ve kısmen ateşle büyük kayıplara uğratılarak eski mevzilerine çekildi. Her grupta geceleyin başlamış olan savaş, devam ediyordu.

27 Nisan pazartesi günü de öğleye kadar savaşlar devam etmiş, düşman savaşın verdiği büyük bir yorgunluk içinde hâlsiz kalarak eski yerlerine dönmek zorunda kalmıştı. Bundan sonra her iki taraf da büyük bir sessizliğe gömülmüştü. Karargâhın hemen yanında geçici olarak yerleşmiş olan ve birkaç günden beri hasta olması dolayısıyla kimsenin ziyaretini kabul etmeyen Liman Paşa, biraz kendine gelince beni yanına çağırdı. Savaş durumunu kendisine anlattım.

Öğleden sonra saat 3'e doğru Kilye limanı karşısında donanmamız, Kabatepe önlerinde bulunan düşman gemilerine endirekt atış yapmış, düşman donanmasından da karşılık görmüşse de bir kaybımız olmamıştı.

Arıburnu'nda meydana gelen savaşta esir edilen ve Mehmetciğin kurşunuyla yere serilen İngiliz subay ve bazı aydın erlerin üzerinde: **"Hatıra defterleri, adres yazılmış zarf ve mektuplar, aile resimleri ve sevgilileri olması sanılan çıplak fotoğraflar, Bank Of new South Weles'in imzalanmış açık çekler ve İstanbul'un ele geçirecekleri hulyasında bulunduklarını gösteren ve yalnız Türkiye'de geçerli olmak üzere hazırlanmış olan İngiliz paraları, Gelibolu Yarımadası'nın 1/40.000 ölçümlü ayrıntılı haritalar, Çanakkale Boğazı'nın girişinde bulunan tabyaları gösteren kartpostallar ve yapacakları savaşı ilgilendiren belgeler bulunmuştur ki, hemen hemen hepsi bizi çok aydınlatmış ve işimize yaramıştır.** Haritaların biri üzerinde İngilizlerin hangi bataryaları ateş altına alacakları, hangi bölgeleri, hangi yolları izleyerek ele geçirmek istedikleri belirtilmişti. İşimize yarayan bir başka yönü de vardı ki o da esirlerin sorgusu sırasında verdikleri cevaptı. Bunlardan elde ettiğimiz sonuca göre Arıburnu'na çıkanlar, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerlerdi. Yalnız ne kadar olduklarını öğrenememiştik.

Mustafa Kemal Bey esir aldığı bir İngiliz subayını bir ata bindirerek bana göndermişti. Karargâhıma geldiğim zaman, benzi sapsarı ve tirtir titremekteydi. Attan indirilmesini ve iyi davranılarak konyak ve çay verilmesini söyledim.

Almanca bildiği için kendim sorgusunu yapmak istedim. Adı Peterson, rütbesi de teğmendi. Neden titrediğini sordum: "Beni öldüreceksiniz, onun için titriyorum. Öğrendiğimize göre Türkler esirlerini öldürüyorlar!" demesi üzerine kendisine: **"Biz Türkler, esirlerimizi hiçbir zaman öldürmemişizdir. Kendi askerimize nasıl davranırsak, esirlere de aynı davranışı esirgemeyiz. Bu bakımdan endişeniz olmasın, şimdi size yiyecek ve içecek versinler, sonra görüşürüz."** dedim. Heyecanlı bir anında sorguya çekmeyi faydalı görmemiştim. Bir saat kadar dinlen-

dikten sonra yanıma getirttim. Benzi yerine gelmiş ve titremesi durmuştu. Karaya çıkan birlikler hakkında kendisinden bilgi istedim. Ayrıntılı bir bilgi vermek istemediğini anlamıştım. Yalnız ne kadar tümenin karaya çıkmış olduğunu sormakla yetindim. Avustralyalı ve Yeni Zelandalı dört tugayın çıkarılmış olduğunu söyleyebildi. Sıkıştırmak istemedim. 5'inci Ordu Karargâhına Liman von Sanders Paşa'ya adamlı olarak gönderdim.

5'inci Ordu Kumandanı
Liman von Sanders.

19'UNCU TÜMEN KOMUTANI KURMAY YARBAY MUSTAFA KEMAL'İN TARİHİ BELGESİNİ AŞAĞIDA SUNUYORUM

Bu belge ile Mustafa Kemal Bey, 9'uncu Tümen Komutanı olup Eceabat–Kirte bölgesine bulunan piyade Albay Halil Sami Bey'in, kıdemli sıfatıyla ve o gün bu bölgede daha üst rütbede bir komutanın bulunmaması yönünden düşmanın ilk çıkarma gününde kendisine verdiği emirler tenkit ediliyor, bununla beraber 19'uncu Tümenin ayrıntılı olarak bütün savaşları ve başarının kazanılması için yapılması gereken tedbirleri ve düşmanın ilerde yapmasını düşündüğü harekât belirtiliyor:

Kemalyeri'nden
27/4/1915

"1. Eceabat bölgesi komutanlığına atanan 9'uncu Tümen Komutanı Sami Bey'in 25 Nisan 1915 saat 6.30 ve 12.15'te gönderdiği iki emir sureti –birisi rapordur– raporda: "Eceabat'tan 15/4/1915 günü 9'uncu Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey tarafından 19'uncu Tümen Komutanlığına gönderilen birinci emir: Kabatepe'de tabur komutanlığından şimdi alınan raporda düşmanın Arıburnu sırtlarından Kabatepe'nin gerilerindeki sırtları sarmakta olduğu bildiriliyor. En yakın bulunması dolayısıyla Maltepe'deki kuvvetlerinizden bir taburu Kabatepe'nin kuze-

yindeki Arıburnu'na karşı olan sırtlara acele sevk ile sonucunun bildirilmesini dilerim."

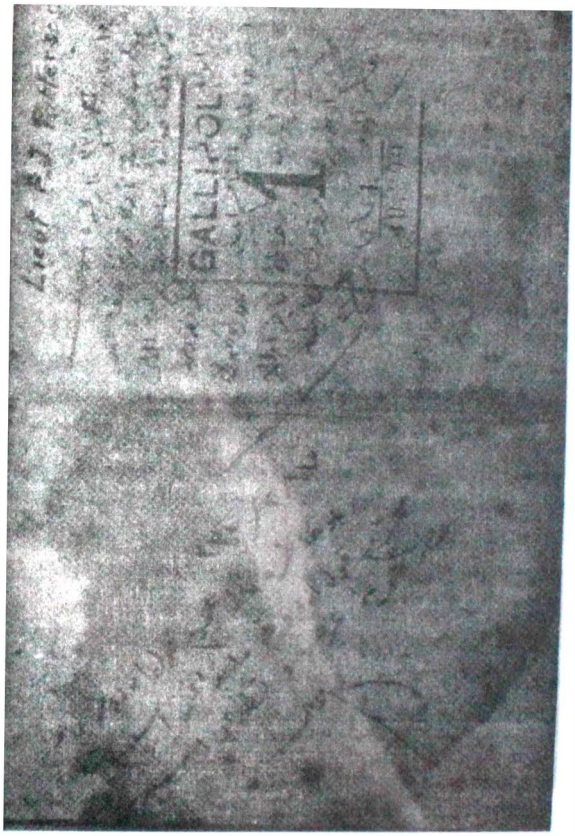
Nagra Dağı'nın arkasında 1 No.lu boyun noktasından 25/4/1915 saat 12.15'te 9'uncu Tümen Komutanı Halil Sami Bey tarafından 3'üncü Kolordu ve 19'uncu Tümen komutanlıklarına gönderilen ikinci raporda da: "Düşmanın Seddülbahir, Tekekoyu taraflarından çıkarmaya devam ile beraber Zığındere tarafından tahminen bir alay kuvvet çıkarıldığı ve Kirte'ye yaklaştığı, şimdi 26'ncı Alay Komutanlığından bildirildi. Sarafim'de bulunan 25'inci Alayla Kirte yönünden hareket ediyoruz. Elde hiç ihtiyat kalmamıştır."

Bu rapor, benim Maltepe'ye geldiğim vakit verilmiştir. Ayrıca 19'uncu Tümenden cephenin gerisine bir alay gönderilmesi isteniyordu:

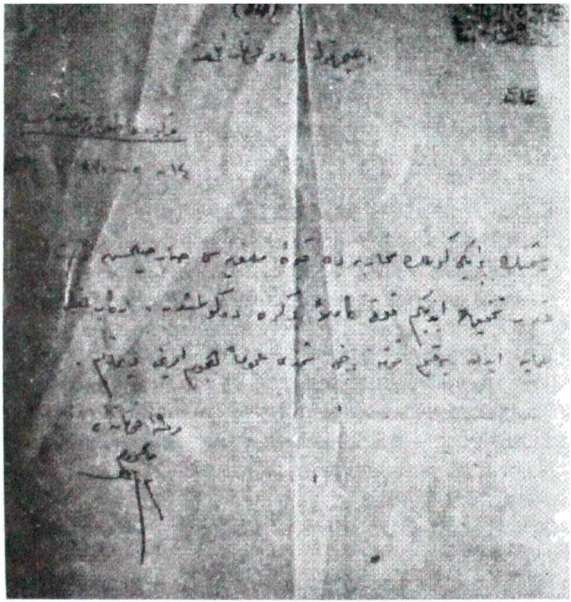
"Kabatepe ve Kumtepe bölgesindeki kuvvetlerimizin de ben Kirte bölgesinde bulundukça, 19'uncu Tümen tarafından komuta edilmesini arz ederim."

Süvari Teğmen Mehmet Salih tarafından Kocadere sırtlarından 25/4/1915 saat 7.30'da 19'uncu Tümen komutanına gönderilen raporda: 1. Düşman Arıburnu'nu ele geçirmiştir. 2. Kocadere sırtları da ele geçirilmiştir. 3. Düşman ilerleyememektedir; görüşüme göre arazinin durumuna göre Kabatepe'deki kuvvetimizin yanını kuşatmak istiyor. 4. Kuvvetlerinin ne kadar olduğu öğrenilememiştir.

Bu emir ve raporların elime geldiği zaman ise İngilizler 9'uncu, 10'ncu, 11'inci Tugaylarıyla Arıburnu'nu tamamen karaya çıkarak ele geçirmiş ve Kocaçimen Dağı'nın Kocadere'ye bakan yamaçlarıyla kuzeyde en yüksek yerine yaklaşmış bulunduğunu sonradan öğrenmiştim. 7.30'da yazılıp benim düşmanın sol kanadına varışımda aldığım yukarıda yazılı keşif raporu da

19'ncu Tümen Komutani Kur. Yb. Mustafa Kemal'in düşman esirinden aldığı Çanakkale haritasını Kolordu Komutanı Esat Paşa'ya takdimi.

Birinci fıkrasının anlamı tahakkuk etmemiş olan
14/2/1331 tarihli raporun fotokopisi.

bunu belirtmektedir. Sami Bey'in önerdiği gibi bir tabur Arıburnu'na, bir alay ve bir dağ bataryası ile başına geçerek Arıburnu'na çıkan düşmanın sol kanadına karşı hareket edilerek düşmanın üstünlüğüne bakmaksızın taarruz edilmiş olduğu bilinmektedir.

2. Arıburnu'na çıkarılan düşman kuvvetlerine 25/4/1915'te saldırarak çok sayıda kayıp verdirerek, kendisinden üstün düşmanı çekilmek zorunda bırakan 19'uncu Tümen, daha sonra kendisine katılan kıtalarla yaptığı 27 Nisan ve 2 Mayıs 1915'te gündüz ve gece genel saldırı ve hücumlarıyla düşmanı ciddi bir surette sarsarak amacını tamamen kaybettirmiş ve kıyıdan en çok 800 metre mesafede bulunan Biricik tepeciğe sıkışmıştı. Bundan başka düşmanın 2 ve 5 Mayıs 1915'te sağ kanadımıza karşı yaptığı saldırı ve 9/10 Mayıs gecesi yeni kuvvetlerle sağ kanat ve merkezimizin arasına yönelttiği beş defa uygulanan hücumları büyük kayıplar verdirerek geri atılmıştır.

3. Düşmanın bugün için beş tugay olduğu anlaşılan karşımızdaki kuvveti durmadan tahkimat ile kuvvetleştirdiği mevzilerinin kuvvetinden faydalanarak dar bölgede yanlarını donanmasının ateşiyle güven altına almıştı.

4. Diğer birliklerle de pekleştirilmiş olan 19'uncu Tümen, karşısındaki düşmanı tamamen yerinden söküp atmaktan ibaret olan görevine aralıksız devam etmekte, her gün meydana gelen yeni durumlara çare aradığı gibi en çok geceleri bölge bölge saldırılarla düşman mevzilerine girmeye çalışmaktadır.

5. Birliklerimizin tutmuş oldukları mevzilerin düşmana olan en yakını on metre, en uzağı da üç yüz metre kadardır. Bu mesafe hücum mesafesidir. Fakat düşman ateşinin pek tesirli olması şimdiye kadar yapılan taarruz ve hücumlarda verdikleri fazla kayıpla özellikle en seçkin ve cesur subaylarından yoksun kal-

malarına sebep olduğu gibi, bu ateş altında ilerlemenin imkânsızlığı düşüncesine saplanmış olan erlerimizin düşmanla aramızda bulunan bu ufak siperlerine karşı siper yaparak gizlice saklanarak ve yavaş yavaş ilerlemek ve aynı zamanda içinde büyük kayıplar (belki de yirmi bin) vererek kazanılabilen yerimizin düşmanın her türlü karşı hareketlerine dayanarak elde bulundurmaya çalışılmıştır.

6. Zaman kaybına sebep olan bu davranış, düşmanın yeni kuvvetler getirmesine sebep olduğundan davranışımızın çabuklaştırılması istenmekteyse de, taarruz ve hücumun hazırlanması için topçumuzun düşman siperlerini tahrip edecek kuvvet ve gücü bulunmaması ve düşmana sayıca üstün bulunmayışımız bunu engellemekteydi. Büyük bir kuvvet ve çalışmayla tahkim edilmiş olan düşman siperleri tahrip edilmedikçe elimizde bulunan topçumuzun ateşleriyle hiçbir etki görmeyen ve siper arkasında, mazgallarda her türlü silâh etkisinden uzak duran düşman piyadesinin ve makineli tüfeklerinin ateş gücünü azaltıp yok etmek ve bu güce karşı hücum ve taarruza kalkmak imkânsızdır. Ateş ve kuvvet üstünlüğü olmadıkça piyademizin vereceğim bir emirle yapılacak taarruz ve hücumlarından güvenilir bir sonuç alınamaz.

Bu takdirde iki kilometrelik bir cephe içinde çok sık bir surette yerleşen ve hiçbir zaman beş tugaydan az olmayan düşmanın tahkimli mevziini aralıksız fedakârlıklarla yorulmuş olan on sekiz bin tüfekle ele geçirmek için kesin bir taarruz ve hücuma girişmek güvenilir bir davranış olarak kabul edilemez.

7. Her hâlde düşmanı yerinden söküp atmak için Arıburnu kuvvetlerine önce bu tahkimli mevzii yok edecek ağır topçu kullanmak, sonra da iyi yetiştirilmiş, cesaret ve morali yüksek olan

erlerden kurulu bir tümenlik bir kuvvet daha ayırmak gerekir. Bu iki yeni kuvvet aşağıda anlatacağım gibi kullanılarak başarıya ulaşılabilir:

a. Ağır topçu ile düşmanın cephe ve sağ kanat mevzilerini döverek tahrip ve baskı altında tutmak.

b. Bundan sonra bütün cephede taarruz ve fakat yeni getirilen birlikleri düşmanın Kanlısırt ve kuzeyindeki bir kısım cephesine yöneltmek.

8. Düşmanın asıl hedefi olan Boğaz tahkimatını çökertmek, Arıburnu ve bölgesinde karaya çıkardığı ve çıkarması beklenen kuvetlerle girişilmesi, Seddülbahir'e çıkmış olan kuvvetleriyle girişmesinden daha mümkün ve muhtemeldir. Çünkü Seddülbahir bölgesinde bizim düşmana taarruzumuz çok zor olduğu gibi, düşmanın da saldırısı yalnız cephe taarruzuna kalacağından güçtür. Fakat Arıburnu ve bölgesinde başarıya ulaşacak bir düşman kuvveti her türlü manevra imkânına müsait durumda bulunacak ve Kilye–Akbaş limanlarını tamamen faydalanılmaz bir duruma getirerek Gelibolu yönünü kapayarak Kirte civarındaki birliklerimizin de arkasına düşecek ve doğrudan doğruya Kilitbahir'e yürüyecektir. Bunun için Kirte bölgesinde bulunan birliklerimiz düşmanın o yönden yapılacak saldırısını durdurabilir kanısındayım. Yanlız, Arıburnu ve o bölgede durum böyle değildir. Düşman burada Arıburnu kuvvetlerimizin kanatları açığında çıkaracağı yeni kuvvetlerle etkili davranışlarına devam edebilir. Bunun için düşmanın yeni kuvvetler getirilmesini beklemek amacıyla elde tuttuğu mevzide dayanmaya kalkıştığı kabul edilirse –ki bence bunu kabul etmek akıllıca bir hareket olacaktır– bizim de bugün için düşman kuvvetleri ile denk bir güce sahip olduğumuzu kabul ederek kalmamız doğru bir hareket ol-

maz.

9. Arıburnu kuvvetlerimizin bugün için kazandığı mevziden bir adım geri çekilmesi doğru olamaz. Çünkü bugünkü durumumuzla düşmanın gemi toplarını piyademize karşı kullanmaktan alıkoymuş ve bataryalarını karaya çıkarıp yerleşmesine meydan bırakılmamış ve çıkarabilmiş olduğu bir iki bataryası mevziden yoksun bırakılmış bulunuyordu. Duyduğum bu görüşlere göre, kuvvetlerimizi biraz geriye çekmek prensibi uygulanırsa, düşman Kanlısırt ve bunun kuzeyinde uzanan sırtlarda piyade ve henüz gemiden çıkaramadığı bataryaları ile pek serbest bir surette yerleşerek nisbeten geniş bir hareket imkânı bulmuş olacak ve buna karşı benim tutacağım özellikle cephede mahkûm olan araziyi bataryaları ile ve Kabatepe yönünden, Cesarettepesi'nden gemi topları ile zedeleyecek, her hâlde bizi hiç de müsait olmayan bir durum içerisinde bırakacaktır. Bundan başka böyle bir durum aldıktan sonra bizim düşmana saldırımız şimdiye kadar kullandığımız kuvvetlerin iki katı kadar daha birliğe ve evvelkisinden daha çok fedakârlığa lüzum göstereceklir.

Özet olarak:

1. **Arıburnu'ndaki düşmanı bir an önce denize dökmek gerekmektedir.**

2. Arıburnu kuvvetlerini ağır topçu ile ve bir tümen yeni kuvvetle pekleştirmek gerekmektedir.

3. Boğaz'ın güvenle korunmasını sağlamak için düşmanın getirtebileceği düşünülen yardım kuvvetlerine karşı Eceabat bölgesinde kuvvetli ordu ihtiyatı bulundurulmalıdır.

Yukarıda arz ettiklerim uygulanmadığı hâlde doğacak sonuçların hiç de iyi olmayacağını hatırlatırım.

1. Yakın mesafeden geceli gündüzlü yapılan bazı hücumlardan biri başarıya ulaşarak düşmanın ilk hatlarında büyük karışıklık ve kaçınıla-

ra sebep olduğunda genel saldırıya geçilerek düşman üzerine atılmak.

2. Düşman komutanı askerinin moralinin kırılmasından ürkerek kendiliğinden bir çekilmeye karar vermesi.

Arıburnu Kuvvetleri Komutanı
19'uncu Tümen Komutanı
Kurmay Yarbay
M. Kemal

Yukarıdaki emirde eleştirilmesi gereken bölümleri okuyucularıma bırakıyorum. **Mustafa Kemal Bey yalnız 19'uncu Tümen Komutanı olarak bu harekâta katıldığı hâlde emirde dikkat edileceği gibi resmî olmayan bir mevkii de kendine yakıştırıp Arıburnu Kuvvetleri Komutanı olarak kendine takmıştı.**

19'uncu Tümen Komutanı
Yarbay Mustafa Kemal.

28 NİSAN SALI

Kuzey ve Güney gruplarında bugün hiçbir sonuca varılmaksızın top ve tüfek ateşleriyle geçmiştir.

Ordu Karargâhı Yalova güneyinde Alman askerî eğitim sağlık uzmanı Mayer tarafından seçilip birçok çalışma sonu yer altında bir mahalle hâline getirilen bölgeye taşındı.

Bugün saat on beşte Başkomutan Vekili Enver Paşa, yaverleri ve kurmayı ile karargâhıma geldi. 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'in muharebe idare yeri Kemalyeri'nde olduğu için oraya gittik. Enver Paşa, Mustafa Kemal Bey'i kucakladı. Ve bugüne kadar göstermiş olduğu kahramanlıktan dolayı takdirlerini bildirdi (1).

---

(1) Enver Paşa ile Mustafa Kemal Bey'in karşılaşmasını sayın Orgeneral Esat Bülkat'ın o zaman kurmay başkanı olan Orgeneral Fahrettin Altay, bize şöyle anlatmışlardı:

"19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'in emrinde bulunan iki Arap alayını Türk birlikleriyle değiştirmek istemesi Enver Paşa'yı sinirlendirmişti. Aslında her ikisi arasında İttihat ve Terakki Partisi içindeki Selânik çalışmalarından beri bir anlaşmazlık bulunmaktaydı. Ayrıca Balkan Savaşı'nda Gelibolu harekâtı sırasında da Fethi Bey'le beraber Enver Paşa grubuna karşı Bolayır'dan bir gün evvel ilerleme bakımından bir anlaşmazlık çıkmış ve ikisinin arasındaki soğukluğu bir hayli arttırmıştı. Çanakkale'ye geldikleri zaman yanında Kurmay'ı İsmet Bey (İnönü) olduğu hâlde yanına Mustafa Kemal Bey'i çağırarak belki yarım saat karşılıklı tartıştılar ve bağrıştılar. Ne beni ne de Kolordu Komutanı Esat Paşa'yı yanlarına alma-

Enver Paşa muharebe idare yerinden dürbünle durumu izledi. Avcı hatlarına kadar sokularak askerin hatırını sordu ve sırtlarını okşayarak ilgilendi. Alınan tedbirlerden dolayı memnunluğunu bildirdi. Kuzey Grubuna yaptığı bu ziyaretten sonra da Güney Grubuna gitti. Bütün gece Güney Grubu düşman tarafından etkisiz bombardımanla karşı karşıya geldi.

Nisan 28'inci günü için 12 numara ile kolorduya şu emri verdim:

1. Durumda bir değişiklik yoktur.

2. Kabatepe bölgesi: Kabatepe–Kumtepe–Kakmadağ bölgesini kapsamaktadır. Bu bölgenin komutanlığına Akbaş Ulaştırma Başkanlığında bulunan Yarbay İrfan Bey getirilmiştir. Birliği diğer tümenleri pekleştirmiş olan 2'nci Tümenin Karargâhı ve Kurmayı Kabatepe Bölgesi Komutanlığına verilmişti. Bölge topçu komutanlığını 2'nci Topçu Alay Komutanı Yarbay Emin yapacaktır. Bölge kolordu emrindedir.

3. Bu kuvvet Kabatepe (dahil) –Kumtepe (dahil) kıyılarına çıkartılacak düşman kuvvetlerini geri atacak ve aynı zamanda Arıburnu bölgesindeki kuvvetlere yardımda bulunacaktır. Bölge

---

dılar. Yalnız ben daha sonra İnönü'den birkaç defa aralarında geçen sözleri öğrenmek istedimse de gülüp geçtiler." demişlerdi.

Rahmetli İnönü senatör olarak Meclis'e katıldıkları zaman bir gün kendilerine sayın Orgeneral Fahrettin Altay'ın anlattıklarını söyleyerek Enver Paşa ile Mustafa Kemal Bey arasında geçen tartışmanın nedenini sordumsa da kendilerine öz tebessümle: "Askerlikte olur böyler şeyler!..." diyerek tartışmayı kabul etmiş oldularsa da nedenini açıklamadılar. Hatta İstanbul'da yapılan Çanakkale'deki birliklere madalya vermede ne kolordu komutanını ne de Mustafa Kemal'i çağırdılar. Enver Paşa, İstanbul'un Çanakkale'de Mustafa Kemal tarafından kurtarılışının bir de gazetelerde yazılmasını istemiyordu.

komutanı bu yardımı zamanında yapabilmek için sürekli olarak 19'uncu Tümen Komutanı ile irtibatta bulunacaktır.

4. Palamutluk'ta bulunan, 16'ncı Tümen Komutanı 48'inci Alayla beraber tümenine katılacak ve bu alayı Kocadere'nin kuzeyine yerleştirecektir.

5. 2'nci Tümendeki Makineli tüfek bölüğü geçici olarak 16'ncı Tümene verilecek ve Kocadere kuzeyindeki alayın yanında bulundurulacaktır.

6. 16'ncı Tümenin Kanlıkuyu'da bulunan 47'nci Alayının bir taburu Kocaçimendağı'nda bulunarak Ağıldere istikametinde 19'uncu Tümenin sağ kanat gerilerini güvene alacaktır. Tümen topçusundan bir kısmının Kocaçimendağı'nın batı versanlarında keşfedeceği uygun bir mevzie yerleştirerek Arıburnu iskele ve civarı ile düşman savunma mevzilerini ateş altına alacaktır.

7. 19'uncu Tümen 37'nci Alayın 3'üncü Taburunu Kabatepe'de alayına gönderecek ve kolordu süvari bölüğünü karargâha geri verecektir.

8. Despot limanının kuzeyindeki kıyı bölgesi Gelibolu'da toplanmış olan birliklere ayrılmıştır. Bu birliklerin komutanı müstaki suvari tugayı komutanı Yarbay Hamdi Bey'dir.

9. Gelibolu seyyar jandarma taburu, Mestantepe'yi bir bölükle tutarak tahkim edecektir. Bu bölüğün bir takımı Büyükkemikli'de bulunacaktır. Ece limanına bir bölük gönderilecek, Turşun'da ihtiyat olarak bir bölük bırakılacaktır. Tayfur'da bulundurulacak bölük, eskisi gibi gözetlemeye devam edecektir.

10. Ordu Karargâhı Yalova güneyindedir.

Kuzey Grubu Komutanı
Esat

Çanakkale Mevki Müskahkem Komutanı
Cevat Paşa Karargâhı ve subayları ile.

Kemâlyeri'nde Kuzey Grubu Karargâhı Grup Kumandanı Esat Paşa ve subayları.

Kuzey Grubunun yiyecek ve ikmal işlerini de ayrı ayrı emir ve krokilerle düzenleyip, birliklere bildirdikten sonra da 29 Nisan 1915 Çarşamba günü Başkumandanlık katına şu özel şifreli telgrafı çektim:

"Düşman kıyı gözetleme birliklerimizin az olması dolayısıyla Arıburnu ve Teke limanına, Seddülbahir ile Hisarlık'ta karaya çıkmayı başarmıştır. Gelibolu ve Çanakkale'den gelen birliklerle pekleştirilmiş olan 9'uncu ve 19'uncu Tümenler üçer kere bütün güçleriyle düşmanı denize dökmeye çalıştılar. Önden, yanlardan, arkadan ve yukarıdan gelen cehennemi andıran ateşlere karşı Türk askerinin harika denecek derecede göstermiş oldukları kahramanlıklara rağmen düşman denize dökülmedi. Bu kanlı saldırılarda birlikler yarı gücünü kaybetti. Bir iki günden beri gelmeye başlamış olan ikmal erleri ile kayıpları yerine koymaya çalışıyorum. Güney Grubu şimdilik savunma hâlindedir.

Kuzey Grubu arazinin çok engebeli oluşu nedeniyle adım adım ve yer kazanarak düşmanı denize doğru sıkıştırmaktadır. Havan ve çabuk ateşli obüsler olmadıkça düşmanı siperlerinden çıkarıp atmak mümkün değildir. Gelmekte olan 12'nci Tümenin sonu alınmak üzeredir. Ordu komutanlığı bu tümen ile Hisarlığa karşı kesin bir hücum yapılması düşüncesindedir. Bunun sonuncu, evvelki yaptığımız üç hücumun ayrı olacağı kanısındayım. Çünkü düşman, elde tuttuğu yerleri iyi tahkim etmiş olduğu gibi, donanmasıyla da bize büyük kayıplar verdirmektedir. Bunun için bulunduğumuz bölgede tahkimat yaparak düşman saldırılarını kayıplara uğratırsak, ilerde yapacağımız üstün kuvvetli taarruzlardan bir sonuç almak mümkün olacaktır. Böylelikle düşmanı zayıf düşürdükten sonra taarruza geçersek, daha başarılı olacağı kanısında isem de gerekli emrin tarafınızdan verilmesini bekliyorum."

Benim düşman çıkarmasına karşı şimdilik savunmada kalıp, düşman zayıflatıldıktan sonra taarruza geçilmesi hakkındaki yazıma Başkomutanlık bir cevap vermedi. Buna karşılık Liman von Sanders Paşa'ya, yani ordu komutanına: "Size taze ve kuvvetli bir savaş eğitimi olan 2'nci Tümen'i gönderiyorum. Düşmana saldırarak denize dökünüz!" kesin emrini vermişti. Bugün akşama kadar iki grup da karşılıklı top ve tüfek ateşiyle savaşa devam ettiyse de pek az zayiatımız olmuştur. Akşama doğru Ordu Karargâhına gittim. Durum hakkında Kurmay Başkanı Kâzım Bey'le görüştükten sonra karargâha döndüm. Gece düşman Güney Grubunu da yine bombardımana devam etti.

30 Nisan perşembe günü öğleden evvel ordu, öğleden sonra 19'uncu Tümen karargâhlarına gittim. Kuzey ve Güney Grubunda cephe savaşları devam ediyordu. Çanakkale'den getirttiğim 21 cm'lik bir havan topunu, 19'uncu Tümen Karargâhı bölgesinde Topçu Komutanı Hasan Rıza Bey tarafından hazırlan-

mış olan mevziine yerleştirttim. Bugün 12'nci Tümen Güney Grubuna katıldığı gibi, 2'nci Tümenden gelen bir alay da Sarafim Çiftliği'ne yerleştirildi. Bu duruma göre Güney Grubunda 2, 7, 9, 11, 12'nci Tümenlerden birlikler bulunmaktaydı.

Mustafa Kemal Bey'den 27 Nisan 1915 tarihli raporuna eklediği Sami Bey'in emir suretlerini göndermesinde bir özel kastı olup olmadığını, 29 Nisanda sormuştum. Kemalyeri'nde 30 Nisanda yazdığı cevapta şöyle diyordu:

"1. 25 Nisan'da 9'uncu Tümen Komutanı Sami Bey'in Arıburnu'na çıkan düşman hakkında gönderdiği emir suretlerini arz etmekten kastım, bazı yüksek komutanların söyleyip ortaya attığı –düşman Eceabat'ta bulunan kuvvetlerimizin gafletinden faydalanarak baskın yapmış olduğu– fikir ve görüşüne, **19'uncu Tümenin sebep olmadığını belirtmek içindir.** Hakikatte düşman baskın yapmış ve büyük bir kuvvet de çıkarmıştır. Ancak baskın hareketinin genel ihtiyat olarak Bigalı bölgesinde bulunan 19'uncu Tümen tarafından önlenmesi, olaylar hakkında vaktinde ve gereği derecesinde doğru bir bilgi vermekle mümkün olabilir.

2. Düşmanın şimdiki kuvveti hakkında kolorduca tahmin edilen miktarı 28 Nisanda çıkardığı 1200 kişi, 29 Nisanda üç tabur, bugün ise çıkardığı bazı kuvvetlerle 20 bini bulduğu kanısındayım. Birlik adedince gelince, birkaç gün evvel tutulan iki esirden birinin 16'ncı ve diğerinin 4'üncü Taburdan olmalarından 1'inci ve 4'üncü Tugayların karşımızda bulunduğu, cephede ölmüş bir İngiliz yüzbaşısından ele geçirilen evrakından kendisinin 3'üncü Tugaydan olduğu anlaşılmakla Yeni Zelanda ve deniz piyade birliklerinden başka 4 Avustralya Tugayının bulunduğu kanısındayım.

3. Gelen ikmal erleriyle Arıburnu kuvvetlerimizin mevcudu 20 bine ulaşmışsa da düşmanın tahkim edilen kuvvetleriyle

denk bir duruma gelinmişse de, düşman mevzii biri mazgal, diğeri siper üzerinde olmak üzere iki sıra ateş hattına sahip ve insan yüksekliğinde kum çuvallarıyla duvar hâlinde mevzilerini pekleştirmişti. Bize gelen ikmal erlerinin eğitimlerinin noksanlığı dolayısıyla taarruz ve hücumdan çok savunmada başarılı olabileceği kanısındayım.

4. Kolordunun isteği gereğince karşımdaki düşmanı Arıburnu'ndan atmak için **canımı fedada bir an tereddüt etmem. Komuta ettiğim birliği dahi son ere kadar ölüme gönderebileceğime güvenim var. Ancak, fayda verecek sonucu ortaya koyacağına kesin olarak inandığım evvelki raporumda da arz ettiğim üzere ağır topçunun ateş himayesi altında yeni bir tümenle taarruzun yapılması gerekli olduğunu arz eylerim."**

Mustafa Kemal Bey, gönderdiği raporun altına yine Arıburnu Kuvvetleri Komutanı sözünü eklemeyi unutmuyordu.

1 Mayısta akşama doğru Ordu Karargâhına gittim. Liman von Sanders Paşa, Veber Paşa'nın askerlerini düşmanın bombardımanından kurtarmak için Kayaltepe'ye çekmek düşüncesinde olduğunu söyledi. Erlerimizin savaş eğitiminin yeteri derecesinde bulunmaması yönünden bu geri çekilmenin yapılmamasını söyledim. Düşüncemi doğru bularak gerekli öğütlerde bulunmak üzere Kurmaybaşkanı Kâzım Bey'i Veber Paşa'nın yanına gönderdi.

2 Mayıs Cumartesi günü yine Ordu Karargâhına gitmiştim. Veber Paşa'nın yanına giden Ordu Kurmaybaşkanı Kâzım Bey dönmüştü. Kâzım Bey bana: "Veber Paşa'nın kurmaybaşkanı Kovney (Kolordumun eski kurmaybaşkanı) Bey de, Kayaltepe'ye çekilmek konusunda komutanıyla aynı düşüncede olduğunu söylemiş. Pek önemli olan bu durum hakkında Liman Paşa'nın kesin emrini almak için yanına gittim.

Veber Paşa'ya bulunduğu bölgede direnmesi hakkında kesin

emirler verildiğini ve bundan böyle onun orada kalmasının doğru olmayacağını, yerine cesur ve güçlü bir komutanın getirilmesi için başkomutanlığa başvuracağını söyledi.

Alman eğitim uzmanlarının istihkâm uzmanı olarak bulunan Veber Paşa, Güney Grubuna gönderildiği tarihten bugüne kadar ne askerimizi barındıracak barınaklar meydana getirmiş, ne de güvenilir bir tahkimat yaptırtmıştı. Onun bu ilgisizliği büyük kayıplar vermemize sebep oldu. Yerine cesur ve güçlü bir komutanın atanmasını isteyeceğini de eklemişti.

1 Mayıs savaşlarını 19'uncu Tümenin Kurmaybaşkanı olan İzzettin Bey (Çalışlar) ise hatıralarında şöyle anlatmaktadır:

"28, 29, 30 Nisan günleri iki tarafın karşılıklı ateşleri ve tahkimat faaliyetiyle geçti. 25 Nisandan beri üç gün aralıksız süren savaşlar, o dar cephe içinde birliklerin birbirine karışmasına neden olmuştu. Bazı birlik komutanları ve subayların şehit olması yüzünden birlikler de ortadan kayboluvermişlerdi. Özellikle 57'nci Alayın birinci taburu subaylarının savaşta şehit olması yüzünden kalan erleri diğer taburlara verilerek kuvveden bile silinmişti. Bölükler ve taburlar arasına diğer tabur ve alayların karışmış olan bölüklerin yeniden düzenlenmesiyle uğraşılıyordu. İngilizler de bir yandan çıkarmaya devam ederken çıkmış olan birliklerini de tahkimatla uğraştırıyorlardı. On dört kez yaptığımız saldırıdan sonra bir deniz piyade tugayı çıkararak kuvvetlerini yedi tugaya yani otuz tabura çıkartmışlardı. Buna karşılık bizim 57, 27, 72, 64, 33'üncü Alaylardan ibaret olan on beş taburumuza 77'nci Alay da katılırsa on sekiz tabur kadar bir kuvvetimiz bulunuyordu. Her iki tarafın da kayıpları belki de aynı derecede idi. Yalnız İngiliz deniz piyadesi savaşa girmemiş, taptaze bir kuvvetti. Şu hâlde her iki tarafın tabur mevcutlarının beş yüze kadar indiğini kabul edersek, bizim on sekiz taburda on bin ve İngilizlerin dört bin kişilik deniz piyadesi tugayı ile on

yedi bin kişilik kuvvetleri yakın bir mesafede karşıkarşıya gelmişlerdi.

Şunu unutmamak gerekir ki İngilizler üstün bir ateş gücüne sahiptiler. Devamlı çıkarma ile kayıplarını ikmal erleriyle doldurdukları gibi, ilk çıkarma plânlarını sonuçlandırmaya yani Kemalyeri, Sancaktepe, Conkbayırı, Kocaçimentepe hattını tutmak için yeniden saldırıya geçecekleri de gözden uzak tutulmamaktaydı. Her geçen gün İngilizlerin sayıca ve tahkimatça kuvvetleştiği bir gerçekti.

30 Nisanda Arıburnu cephesinin 5'inci Tümenle pekleştirilmesine karar verilerek Gelibolu kuzeyinde Evreşe (Kadıköy) ve Bayramiç'ten gelen bu taze tümenin katılmasıyla üçüncü bir genel saldırı yapılmasına karar verilmişti. Bekleme İngilizlerin lehine olacaktı.

Şimdiye kadar sayıca daha az bir kuvvetle yapılan saldırılar, bu kez 5'inci Tümenin katılmasıyla bir orantı sağlayabilmişti. İngilizler ikmal yeri almadıkları hâlde, on sekiz bin kişiydiler. Biz başarıyı birliklerimizin fedakârane yapacakları hücumlardan bekliyorduk. Neye yarardı ki, kuvvetli bir topçumuz yoktu. Sahra ve dağ toplarından kurulu olan topçumuzun mermileri, ancak rastladıkları canlı hedefleri savaş dışı edebiliyorlardı. Oysa bu geçen birkaç gün içinde İngilizler, bizim birliklerin yapmadıklarını yaparak tahkimatlarını ve gizli yollarını kazmışlar, arazide saklanmak imkânını bulmuşlardı. İngilizlerin makineli tüfekleri de bizden çok fazlaydı. Bizim teşkilatımızda alaylarda yalnız bir makineli tüfek bölüğü vardı.

5'inci Tümen İngiliz cephesini merkezinden yarıp ikiye ayırmak kararıyla tabiye edilmişti. Kanatlara pek açılamıyorduk. Donanma ateşi bunu engellemekteydi. 5'inci Tümen boyun noktasıyla Merkeztepe'ye taarruz edecek sağ kanat ve sol kanat grupları da kendi karşılarındaki kısma saldıracaklardı. Cephede

bulunan birliklerin hepsi alay kuruluşundaydı. Dokuz alaydan kurulan bu gruplar, üç kısma ayrılmıştı. Sağ kanat komutanı, 57'nci Alay Komutanı Binbaşı Avni Bey komutasında 57'nci Alay, 64'üncü Alay, 75'inci Alay Üçüncü Taburu, 77'nci Alay İkinci Taburu bulunmaktaydı.

Merkez Grubu 14'üncü Alay Komutanı Yarbay Ali Rıfat Bey komutasında, 14'üncü Alay ve 15'inci Alay.

Sol kanat grubu, 27'nci Olay Komutanı Yarbay Şefik Bey komutasında 27'nci Alay, 33'üncü Alay, 124 nci Alay, 72'nci Alayın birinci ve ikinci taburundan kurulu idi. 13'üncü Alay da tümen ihtiyatı olarak Kemalyeri'nin doğusunda bırakılmıştı.

Aslında 14'üncü Alay, 15'inci Alay, Nisanın 30'uncu günü cepheye yeni katılmışlardı. 13'üncü Alay ise 1 Mayıs günü cepheye geliyordu. Bunun da taburlarının yalnız ikişer bölüğü gelmiş, diğer ikişer bölüğü Saros bölgesinde kalmışlardı. Merkez Grubunun saldırısı sırasında sağ kanatta 14'üncü Alay ve sol kanatta da 15'inci Alay bu harekete katılacaklardı.

Nisanın 30'uncu gününden itibaren topçumuz düşman mevzilerini ateş altına almaya başlamıştı.

1 Mayıs sabahı saldırı başladı. Mesafe yakındı. Kesin sonuç az zamanda belli oluyordu. Birlikler bu kısa mesafeyi geçip, düşman mevzilerine girmeyi başarabilirlerse, sonuç alınabilecekti. Çünkü bugüne kadar olan tahkimat, birbirini izleyen mevzilerden kurulu geniş bir sahayı kaplamış hâlde değildi.

14 ve 15'inci Alaylar kahramanca taarruza başladılar. Düşmanın yok edici ateşleri altında hayatlarını hiçe sayarak ilerlediler. Elinde kılıç, düşman siperleri üzerine saldıran subaylarımız, bunları izleyen erlerimiz, göğüs kabartıcı ve sonuna güvençle baktırıcı, insanı takdir duyguları içinde bırakan bir taarruzla akıyorlardı. Araziden sürünerek ilerlemek zorunluğu vardı. Şiddetli atışlarıyla direnerek karşı koyan Avustralyalıların

mevzilerinin düştüğünü görmek için zaman geçiyordu. Gittikçe kayıplarımız da çoğalmaktaydı. Ateş karşısında ilerlemek de ağırlaşmış ve bazı yerlerde duraklamıştı. 14'üncü Alay, Bomba sırtlarını ele geçirmeye ve orada yerleşmeye muvaffak oldu. 15'inci Alay da aynı şiddetle saldırılarına devam ediyordu. Bu aralık birtakım kuvvetinde bir avcı hattı hücum ederken aniden yere yattı. Bu ebedî bir yere yatıştı. Düşman makineli tüfekleri bu takımı teşkil eden kahramanları tamamen bir an içinde biçivermişti. Askerimizin ve subaylarımızın bu büyük kahramanlıklarına düşman ateşleri ilerleme imkânını vermiyordu. 15'inci Alay da, Merkeztepe'deki İngiliz siperlerine 50–60 metre mesafede kalmaya mecbur oldu. Oysa durum bu saldırıların durmamasını gerektiriyordu. Fakat taarruzun, gündüzün başladığı şiddetle devam edilmesinde direnmek, kayıplar karşısında artık doğru değildi. Ve onun için de edilmedi. Gecenin basmasından sonra yeniden saldırıya devam edildiyse de İngiliz atışları karşısında başarı sağlanamadı. Bu iki olay da çok iyi eğitim görmüş birçok manevralara katılmış olmakla beraber, gece savaşlarını başarıyla uygulayamadılar. Saldırı boyun noktası, Merkeztepe hattını tutmak ve orada yerleşmekle sonuçlandı. Burada siperlerimiz İngilizlere on, yirmi metre kadar yaklaşmıştı. Bir sıçrayışla geçilebilecek kadar yakınlıkta yapılan hücumlar sonuçlanmamıştı ama, subay ve erlerimizin kahramanlığı parmak ısırtacak kadar büyüktü.

Bu durum gece muharebelerini iyi idare edememek bir de İngilizlerin soğukkanlılık ve silâh üstünlüğünden ileri gelmekteydi.

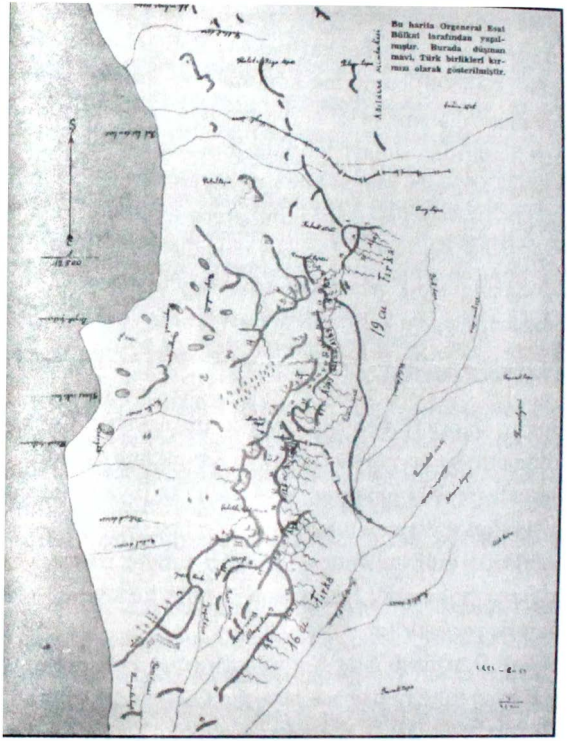
Birbuçuk kilometre bir cephe üzerinde ve bir kilometre gerisi deniz olan bir bölgede İngilizleri ilk bakışta yerlerinden koparıp denize atmak kolay görünüyordu. İnsana şiddetli ve çabuk bir hücumla bu sonuç alınır gibi geliyordu. Göz o durumu gö-

rünce buna umut bağlardı. Ve daima İngilizleri atacağımızı umut ediyorduk. Yoksa bu Arıburnu cephesi bu beş altı gün içinde çok kuvvetli bir surette tahkim edildiği gibi, birçok araçlarla da pekleştirilmişti. Sağ ve sol kanat grupları kısa bir iki ilerleyişten başka bir şey yapamadılar. 25 Nisandan beri yapılan saldırılar, bu birlikleri yıpratmıştı. En çok merkez hücumlarının yani 5'inci Tümenin ilerleyişini kolaylaştıracaklardı. Bugünden sonra düşmana yalnız toprakla ilerlemeye karar verildi. Kale savaşlarında olduğu gibi gizli yollarla ilerlenecek yeni hatlar meydana getirilecek ve bu amaçla da tahkimat işlerine önem verilecekti. Şu da göğüs kabartıcı bir olaydı ki, subay ve erlerimizin bu saldırılardan hiçbir zaman morali sarsılmamış, taarruz iman ve düşüncesi daima ayakta kalmıştı."

Esat Paşa'nın anılarında kısa geçen bu taarruz kısmını 19'uncu Tümen Kurmaybaşkanı bize daha açık bir biçimde vermektedir. Şimdi yeniden Esat Paşa'nın hatıralarına dönelim:

Arıburnu Karargâhını ziyaret eden Şair Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Ağayef (Ağaoğlu) ve bazı şairler.

Bu harita Orgeneral Esat Bülkat tarafından yapılmıştır.

3 Mayıs Pazar 1915

Öğleye doğru Edirne valisi Hacı Adil Bey ile Gelibolu Mutasarrıf vekili Rıfat, Eceabat kaymakamı Rahmi beyler, Keşan kaymakamı, Gelibolu jandarma komutanı ve Edirne sağlık dairesi başkanı karargâhıma geldiler. Ve şimdiye kadar kazanmış olduğumuz başarıdan dolayı tebrikte bulundular. 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'i de ziyaret etmek isteğinde bulunmaları üzerine kendisinin muharebe idare yeri olan Kemalyeri'ne gittik. Dürbünle düşman mevzilerini gördük ve savaş hakkında bilgi aldık. **Mustafa Kemal Bey'in göstermiş oldukları fedakârlıkları ve kahramanlıkları takdir ve tebrik ettiler.**

4 Mayıs Pazartesi

Bugün 16'ncı Tümen düşmana sezdirmeksizin Kocadere'nin iki kilometre kadar güney batısında Kavakdere vadisine aktarıldı. İsmailtepe'deki bataryasını ve muhafız piyadesini verdiğim emir gereğince yerinde bıraktı.

Kabatepe müfrezesinden iki tabur ihtiyat olarak ve daima emre hazır bulunarak Hacıandon Çiftliği kuzeyinde gizlenmiş bir surette yerleştirildi.

Süvari Dördüncü Alay Komutanı Yarbay Hamdi Bey, Anafartalar Komutanlığını üzerine almıştır. O bölgedeki süvari bölükleri, topçu bataryası ve muhafızı, Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu kendisinin emri altına verilmişti. Görevi, 19'uncu Tümen ile aralıksız irtibatı korumak, Arıburnu'nun kuzeyindeki Balıkçıadamları'ndan itibaren kuzeye doğru sahili gözetlemekti.

Şimdiye kadar üç bölge şeklinde bulunan kuzey cephesini bir emirle üç gruba ayırmış, merkezî bir durumda olan Kemalyeri'ne karargâhımı götürmeye mecbur oldum.

19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'i daha kuzeyde kendisine uygun bulacağı bir yere muharebe idare yerine götürmekte serbest bıraktım. Tümeninin cephesi arkasına gider gitmez, **yaradılışındaki olan üstünlük ve ileri görürlüğü ile Kemalyeri'nden daha iyi bir yer seçerek az zamanda toprak altında tümen kısımlarını barındıracak odalar meydana getirmekle beraber bir de misafir odasını kapsayan adeta bir mahalle durumuna koymuş ve hele konuk odasının tabanını, duvarlarını ve hatta tavanlarını halılarla örtüp süslemişti.** Kemalyeri kuzeyden güneye ve batıdan doğuya dönük bir sağrının yamaçlarında bulunuyordu.

5 Mayıs Salı

5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders Paşa'nın Başkomutan Vekili Enver Paşa'dan aldığı kesin emirle 6 Mayıs 1915'te yapılmasına karar verdiği taarruz için gece yarısı 0.30'da Almanca yazılmış olan saldırı emrinde şöyle diyordu:

1. Saldırı çarşamba günü sabahleyin saat 3.30'da başlayacaktır.
2. Saldırıyı 2'nci Tümen yapacaktır. Bu tümen karanlık basmaya başlayınca Kuzey Grubuna katılmak üzere Sarafim Çiftliği'nden hareket edecek ve orada hemen yerleşerek saldırıya geçecektir. Arka çantaları saldırı sırasında çıkartılacaktır. Kuzey Grubu 2'nci Tümenin gelişinden sonra sıcak yemeğini sağlayacak ve erler istirahat ettirilecektir.

   Bugün saat beşte 2'nci Tümen komutanı ve piyade alay komutanları, topçu alay komutanıyla Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın yanında bulunacaklar, beraberce düşman mevzii, taarruz istikametleri ve hedefler işaretlenip

tesbit edilecektir.

2'nci Tümenin sevk ve idaresini tümen kumandanları düzenleyecektir. Yarın (5/5/1915 sabahı) tümen komutanı ile alay komutanlarının dönüşünden sonra 2'nci Tümenin tabur komutanları orada kendi hedeflerinin görüp öğrenilmesi için Kuzey Grubuna gönderilecektir.

Almanlar Türkiye'de komutanlık yapıyor, savaşa katılıyorlardı ama ölmek istemiyorlardı. Veber Paşa'nın korkaklığından yakınan Liman von Sanders de Enver Paşa'dan aldığı emir üzerine yapılan saldırı günü, cepheye hiç uğramamıştı. Saldırı hazırlığını çok gizli tutmuş ve hazırlamıştık. İkinci Tümenin alay ve tabur komutanlarını yanıma getirterek düşmana sezdirtmeden araziyi gösterdiğim gibi, takip edecekleri yolları ve hedefleri de belirttim.

Bütün gün âdet olduğu üzere her iki taraf da top ve tüfek ateşine devam ediyordu. Ben Kocadere batısındaki Kemalyeri'nden 5 Mayıs 1915'te 5'inci Ordu Kuzey Grubu Komutanı olarak verdiği emirde birliklerimden şunu istiyordum:

1. Düşman Arıburnu'nun bir kilometre doğusunda 23 günden beri tutmuş olduğu mevzilerindedir. Bu mevzi, Çakalderesi'nin 300 metre kadar güneyindeki Küçüktepe'den başlayarak kuzeye doğru Kanlısırt, Kırmızısırt, Merkeztepesi, Korkuderesi'nin başlangıç kısmını geçerek 122 rakımlı Sarıyarlar'da son bulmaktadır.

2. Kuzey Grubu (3'üncü Kolordu) Tanrı yardımıyla yarın (6 Mayıs 1915) öğleden önce baskın suretiyle düşmana hücumla tutunmuş olduğu mevzii ele geçirecek, düşmanı denize dökecektir.

3. Baskın sessiz ve yalnız süngü kullanmak suretiyle yapıla-

caktır. Ani bir baskın için en doğru yol da budur.

4. 19'uncu Tümen düşmanın sol kanadına, 5'inci Tümen düşmanın merkezine, 2'nci Tümen Kırmızısırt, Kanlısırt üzerinden Yeşiltarla istikametinden düşmanın merkeziyle sağ kanadı arasında, 16'ncı Tümen de Kanlısırt ve güneyindeki düşmanın sağ kanadına olmak üzere her tümen kendi karşısındaki düşman mevziine saldıracaktır. En önemli mevziler önce ele geçirilmeye çalışmalıdır. Tümenler birbirine yardımcı olmalı ve bağlantıyı aksatmamalıdır.

5. Kabatepe müfrezesi ile taburu ile 16'ncı Tümenin sol kanadından düşmanın Çakalderesi güneyindeki mevziine karşı saldırıya katılacak ve bu tümenin emrine girecektir.

6. Birlikler arka çantalarını yanlarına almayacaklardır.

Verdiğim ayrıntılı emir üzerine 6 Mayıs Çarşamba günü sabahleyin saat 3.30'da sağ kanatta 19'uncu Tümen, merkezde 5'inci ve 2'nci Tümenler, sol kanatta 16'ncı Tümen olmak üzere baskın suretiyle düşmana taarruz edildi. İngilizler böyle bir baskını bekledikleri için savaş baskın niteliğini çabucak kaybediverdi. Bugün beş bin kadar kayıp vermiş olan kolordunun 2'nci Tümeni taarruzu başa çıkaramadı. Cephenin darlığı dolayısıyla taburlar birbirine karışmış ve komuta güçleşmiş olmakla beraber erlerimiz metanet ve cesaretle savaşıyor, tabur imamları ellerinde Kur'an olduğu hâlde askerin önünde ilerliyordu. Bu tümen, düşmanın çok iyi hazırlanmış olduğu siperleri yaramadı. Böylece de saldırı başarıya ulaşamadı. 5'inci Tümen de bin beş yüz kayıp vermişti. 19'uncu Tümen kendisinden beklenilen kahramanlığı bu kez gösteremedi. Bir adım bile ilerleyemedi. Her taraftan sıkıştırılmış olan düşmanın sol kanadına şiddetli ve ciddi bir saldırı yapması gerekirdi. Yalnız 16'ncı Tümen düşmanın bazı siperlerini ele geçirebildi. Fakat sol kanadı ve arkası düşman do-

nanmasının ateşiyle karşılaştığı için daha fazla ilerleme imkânını bulamadı. Hatta geceleyin sola doğru taşmış olan sol kanadını sağa doğru toplamak zorunda kaldı.

Öğleden sonra düşman, 19'uncu Tümene ve 5'inci Tümenin sağ kanadına bir karşı saldırı düzenledi ise de kolaylıkla geri püskürtüldü.

Saldırının istenilen biçimde gelişememesi üzerine bütün kolordu bulunduğu hatta savunma tertibi almak zorunda kalmıştı.

6 Mayıs günü akşamı ordu kumandanlığına yazdığım raporda şöyle diyordum:

"Emriniz gereğince bugün sabahleyin 3.30'da düşmana baskın şeklinde taarruz edildi. Erlerimiz pek kahramanca saldırıyla birçok yerlerde düşman siperlerine kadar ulaşmışsa da düşmanın çok iyi tahkim ettiği mevzileri ve öldürücü ateşleri karşısında başarıya ulaşamamıştır.

Yedi saat aralıksız ve büyük bir dayanışma ile bütün cephede devam eden saldırı sırasında subay ve eratca % 50 kayba neden olmuş ve saldırının devamı hâlinde bütün birliklerin yok olmasını önlemek amacıyla ve taarruz eden tümenleri de bu uyarıları karşısında durum telefonla size ulaştırılmış idi. Aldığım cevap üzerinde saldırının daha ileri götürülmesi önlenmiş, kazanılan mevzilerde savunmaya geçilmiştir. Böylece düşmanın bir adım bile ilerlemesinin önlenmiş olduğunu arz ederim." demiştim.

7 Mayıs 1915 Perşembe

Bugün Harbiye Nezaretinden özel görevle yurtdışına gönderilen ve rütbelerinin üstünde görev verilenlere ait geçici rütbe hakkında bir kanun geldi.

Öğleden sonra saat 4 sıralarında İngiliz Kızılhaç bayrağının siperlerde dalgalandığını gördüm. Ordu komutanına telefonla bildirdim. "Tarafınızdan da bir Kızılay bayrağı çıkartılsın ve ikisinin hatlarımızın ortasında birleşmelerine izin verin ve ne istediklerini sorun!" cevabını aldım. Önce Kızılhaç bayrağını taşıyan, karaya çıkan İngiliz kuvvetleri komutanının yaveri bize doğru ilerlemeye başladı. Kızılay bayrağını elinde tutan bir Türk teğmeni de ona karşı yürüdü. Her ikisi tam siperlerin ortasında birleşti. Bu sırada her iki taraf da ateşi kesmişti.

Kızılhaç bayrağını taşıyan İngiliz subayı, ölülerin gömülmesi için komutanı adına altı saatlik bir silâh bırakışması teklif etti. Şehitlerimizi gömmek ve iki taraf hatları arasında dayanılmaz acılarını işittiğimiz yaralıları kaldırıp kurtarmak için bizim de böyle bir mütarekeye ihtiyacımız vardı.

Durumu telefonla ordu komutanına bildirdim. Aynı şekilde ordu komutanının uygun görmesi üzerine de mütarekeyi kabul ettiğimi İngiliz subayına söylettim. Bunun üzerine mütareke görüşmelerini ayrıntılı bir biçim de yapmak için cuma günü öğleden önce saat 10 ile 10.30 arasında Kabatepe civarında görüşmek isteğini taşıyan İngiliz yaverinin bir yazısını aldım. Telefonla ordu komutanına bildirdim. İngiliz yaveri kabul ettiğim cevabını alınca sevinerek gitti, dedim çünkü İngilizler bunu dört gözle bekliyorlardı.

Bu görüşmeler sırasında iki tarafın hatlarının başka taraflarında tek tük ateş yapılmaktaydı. 7–8 gecesi de aralıksız çok şiddetli piyade ve topçu atışları iki taraf arasında devam ededurdu. Savaşta böyle disiplinsizliklere sık sık rastlanır.

8 Mayıs 1915 Cuma

İngilizlerle ölü ve yaralı naklini görüşmek üzere Almanca ve Fransızcayı çok iyi bilen Kurmay Binbaşı Ohrili Kemal Bey'i seçtim ve bugün saat 10'da Kabatepe'ye gönderdim.

Kemal Bey, Kabatepe'nin plajında İngiliz delegesiyle buluştu. İngiliz delegesi kendisine karargâhlarına kadar gitmeleri gerektiğini söylemiş, Kemal Bey de bunu kabul etmiş. Tarafımızdan hiçbir teklif ileri sürülmediği hâlde bir İngiliz kurmay subayı bize rehine olarak bırakıldı. Kemal Bey'in gözleri bağlandı ve elinden tutularak hareket edildi. Gözleri bağlı olduğu için Kemal Bey hangi yolun takip edildiğini görmedi ise de kara yolu olduğunu anlayabildi. Bir hayli yürüdükten sonra İngiliz komutanının bulunduğu karargâha getirerek etrafı görmeyen bir koğuşa koydular ve gözlerinin bağını burada çözdüler.

Arıburnu'na çıkmış olan İngiliz kuvvetlerinin komutanı General W. Birdwood, Kemal Bey'i büyük bir nezaketle karşılayarak her iki delegeden ölülerin gömülmesi için bir anlaşma hazırlamalarını rica etmiş. İngilizler böyle bir görüşmenin yapılmasını dört gözle beklemekteydiler. Çünkü Gelibolu'nun çoğunlukla kuzeyden güneye esen rüzgârı, ölülerin kokmuş vücudundan çıkan fena kokuları onlara doğru sürüklendiğinden pek güç durumdaydılar. General, delegeler anlaşmayı hazırlarken bir taraftan da bana göndereceği Fransızca mektubu hazırlamaktaymış. Bu general sonradan mareşal oldu ve kralın temsilcisi olarak da Atatürk'ün cenaze törenine katıldı.

Kemal Bey, İngiliz delegesiyle hazırladıkları, imzalarıyla tasdik ettikleri anlaşmayı ve General Bird Wood'un mektubuyla akşam üstü karargâha döndü. Kemal Bey'in gelişinden sonra biz de bize bırakılan rehineyi kendilerine teslim ettik.

Mektupta şöyle diyordu:

"Ekselans! Bugün için iki siper arasında bulunan ölüleri gömmek üzere bir silâh bırakışması yapılması hususunda anlaşma için Kurmay Binbaşı Kemal Bey'i delege olarak göndürmek lütfunda bulunduğunuzdan dolayı size teşekkürlerimizi sunarım.

İtilaf Orduları Başkomutanı General Sir Hamilton'a da sunulmuş olan antlaşma, size de arz edilmiştir.

İki taraf arasında kararlaştırılmış olan ve Kabatepe'nin kuzeyindeki kıyıda bulunan bir noktada yarınki cumartesi öğle zamanı Binbaşı Kemal Bey'i karşılamak üzere oraya gidecek olan delege ile buluşmasını size teklif ediyoruz.

İki taraf arasında delegeler ayrıntılı ve uzlaştırılabilecek olan hususlarda sizin de kabul buyurmanızla yapılma imkânına girecektir."

Delegelerin yaptığı anlaşmayı ordu komutanı da onaylamıştı. Mütareke Fransızca olarak iki kopya yazılmış, Ohrili Kemal Bey'e benim adıma imza etmek yetkisi de verilmişti.

22 Mayıs Cumartesi

21/22 Mayısta iki kopya olarak hazırlanmış olan Fransızca mütarekeyi imza etmek yetkisi ile saat 10'da Kemal Bey'i Kabatepe'ye gönderdim. Yine gözleri bağlı olarak karargâha götürülmüş. Fakat General Birdwood, ordu komutanı veya imzaya yetkili yüksek rütbeli bir kurmay subay tarafından imza edilmesi gerektiği düşüncesiyle Kemal Bey'i geri gönderdi. Bütün gün karşılıklı silâh çatışmaları sürüp gidiyordu. 22/23 Mayısta da el bombası savaşı sürdü gitti. Bugün Ordu Karargâhına gittim. İngilizlerin teklifi hakkında görüştükten sonra yerime döndüm. Ordu komutanı her kendisini ziyaretimde bana Havana purola-

rından birer kutu hediye ediyordu. Oysa ben, ne sigara ne de puro kullanıyordum. Fakat bu armağanlar beni puroya alıştırdıysa da savaştan sonra terkedebildim.

23 Mayıs 1915 Pazar

Bugün saat beşte bir düşman zırhlısının Kabatepe önünde karaya oturduğu bildirildi. Sahra bataryalarımız şarapnel atışlarında bir etki yapamadıkları gibi, on beşlik kısa ve onluk obüsler de bir isabet kaydedemeyip, boş yere mermi sarfettiler. Palamutluk mevkiini de ateş altına aldılar.

Bugün sekizden on buçuğa kadar düşman, kara bataryalarının ve donanma toplarının ateş desteği altında büyük kuvvetlerle Güney Grubuna saldırıya kalktı. Durmadan ihtiyatlarıyla taarruz hatlarını pekleştirdiyse de birliklerimizin kahramanca yaptıkları karşı saldırılarla püskürtüldü. Çekilme bölgesinde bine yakın ölü bıraktılar. Askerlerimizin takibinden ancak donanmanın ateşi sayesinde kurtulmuş ve eski yerlerine çekilebilmişti. Birçok adi ve bir makineli tüfek ele geçti. Ve bir uçağını da denize düşürdük. Bu savaşta 425 yaralı ve 25 şehit verdik.

Saat on birde kurmaybaşkanım Yarbay Fahrettin Bey (Altay), ordu komutanı adına ölüleri gömme anlaşmasını imzalamak üzere Ohrili Kemal Bey'le beraber Kabatepe'ye gittiler. Öğleye kadar cephelerde sessizlik hüküm sürdü. Her iki taraf da bundan faydalanarak tahkimat yapmakla meşgul oldular.

Akşama doğru her iki tarafın delegelerinin imza ettiği anlaşma getirildi. Ve Ordu Kurmaybaşkanı Kâzım Bey'e bilgi verdi. Anlaşmada İngiliz komutanlığı adına da İngiliz Kurmay Yarbay M. Sakın imza etmişti.

24 Mayıs Pazartesi

Bugün de düşman donanması Kilye limanını endirekt atışlarla hırpaladı. Saat yedi buçukta ateş kesilerek ölüleri gömmek üzere iki taraftan görevli kurmay subayla, doktor ve yüzer teskereci er ölüleri almak üzere ortaya çıktılar. Avustralyalılar siperlerden ayağa kalkarak ve anlaşma dışında bir harekette bulunmayarak yalnız bize boylarını gösteriyorlardı. Bizim erlerimiz aldıkları emre uyarak siperlerde saklı kaldılar. Ben, gözetleme yerinden dürbünle olayları izliyordum. Her şey anlaşmadaki gibi sürmekteydi. Her iki siperlerin arasında ne tuhaftır ki Avustralyalı erlerle bizimkiler işaretlerle dostça görüşmeler yapıyorlardı. Avustralyalılar savaş yadigârı olmak üzere elbise düğmesi alıyorlar, bunun karşılığında çikolata veriyorlardı. Akşama doğru yaralı ve ölü taşıma ve gömme işleri bitince her iki taraf atışa devam etti. Bu sırada 2981 şehit gömmüş, 2688'i sağlam, 1493'ü eksik tüfek toplamıştık. Cephedeki savaşlarda fazla kayıp verip, taburları birbirine karışmış olan 2'nci Tümeni geriye çekip yerine 16'ncı Tümeni gönderdim.

Bugün üç savaş muhabiri ordu komutanının emriyle gelerek benimle bir görüşme yaptılar. Kendileri aldıkları cevaptan memnun olarak döndüler. Yalnız karargâhımın resmini çekmelerine müsaade etmiştim. Sonradan yayınlanmış olan gazetede resmin altında şöyle yazıyorlardı: "Balkan Savaşı'nda Edirde Yanya'yı kahramanca savunmuş olan Türk Komutanı Esat Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nda da İtilâf kuvvetlerini geri püskürtmekte ve Gelibolu'nun Arıburnu'nda 1915 yılı kasımında yapılmış olan topçu savaşlarında kendini göstermiştir.

İtilafçıların dostu ve sonradan İtalya'ya kaçmış olan adaşı Esat Paşa (Totani) ile karıştırılmamalıdır."

25 Mayıs Salı

Her iki grup sukûnette bulunduğu bir sırada saat 13'te Arıburnu ile Kabatepe arasında Triyonuf zırhlısının yana yattığını Topçu Komutanı Hasan Rıza Bey'e bildirdik. Dürbünle izlediğim zaman da zırhlının otuz derece yana yattığını gördüm. Gemidekilerin bir kısmı denize atılıyor, etrafına torpidolar, kurtarma araçları ve sandallar yanaşıyordu. Diğer taraftan da taşıt ve zırhlılar süratle açılarak İmroz adasına doğru gitmekteydiler. Bu sırada gemi de ters dönerek tamamen suya gömülmeye başladı. Zırhlının yanından sular fışkırıyor, kurtarma araçları yanaşamıyordu. Geminin denize gömülmesiyle belki de içindekilerin yarısı kurtarılamamıştı.

14 torpido büyük bir süratle bölgede mekik dokumaktaydı. Öyle sanıyorum ki bölgede bir denizaltı arıyorlardı. Bu zırhlının 50 çapında 19 cm'lik 14, 7.6 cm'lik, 14, 5, 7 cm'lik dört topu, dört makineli tüfeği, dört denizaltı torpil kovanı ve yedi yüz eri vardı. Cephede top ve tüfek ateşleri aralıksız süregelmekteydi. Akşam üstü 2'nci Tümen Komutanı Faik Paşa yanıma gelerek tümenini düzenlediğini bildirdi.

28 Mayıs Cuma

Beş altı gün evvel toprak altından işitilen kazma seslerinden düşmanın lağım kazmakta olduğu kanısına varılmıştı. Harbiye Nazırı kadar yetkisi olduğunu bildiğim Levazım Dairesi Başkanı İsmail Hakkı Paşa'ya doğrudan doğruya başvurarak Zonguldak'tan lağım kazmakta olan dört beş lağımcının acele gönderilmesini rica ettim. Üç dört gün içinde bana dört uzman lağımcı gönderdi. Cesur ve çalışkan alay komutanı, hemen işe başladı. Lağımcıların tahminine göre kazdıkları lağımın ucu, düşman si-

perlerinin altına varmıştı. Bunun üzerine gerekli tertibat alındı. O gün topçu birliklerinden sabah namazına başlamadan önce güzel bir sesle ezan okunurken, 14'üncü Piyade Alayı tarafından düzenlenmiş olan lağım ateşlenerek, düşmanın burada bulunan siperleri havaya uçurulduktan sonra piyade savaşları bütün şiddetiyle sürmeye başladı. Topçularımız gündüzden hedef ve nişan noktalarını ayarlamışlardı. Biz de yeni lağımlar kazıp, düşman lağımlarını dinlemek üzere tertipler alıyorduk. Sabahın hafif serinliği ve doğanın güzelliği içinde insanlar birbirini öldürüyorlardı.

4 Haziraна kadar cephe savaşları karşılıklı piyade ve topçu ateşiyle devam etti. 4 Haziran günü düşman donanma ateşi ve kara topçusunun desteği altında 5'inci ve 19'uncu Tümenlere gittiğim sırada düşman topçu ateşi şiddetlendi. Şarapneller önümüzde ve üstümüzde patlıyordu. Birliklerimizin morali yerinde, her an düşman saldırılarını kahramanca karşılayacak durumda gördüm. Erlerimize avcı hatlarına kadar sıcak yemek gönderebiliyorduk. Düşman gece Kabatepe bölgesini ışıldaklarla aydınlatarak, seksen üç mermi attı. Bu sırada 64, 27, 57, 47 ve 48'inci Alayların cephelerine el bombalarıyla hücuma geçerek 31 ve 32 numaralı siperlerimizi ele geçirdi. 27'nci Alayın büyük fedakarlıklarla giriştiği taarruzla bu siperleri geri aldıksa da, 47 yaralı bir de şehit vermiştik.

Güney Grubuna da düşman saldırısı yapıldıysa da fedakârca savunma sonu bu saldırılar da durdurulmuştu. Bu bölgedeki kayıplarımız 51 şehit, 373 yaralı, 64 kayıptan ibaretti.

Dahîliye Nazırı Talât Bey.

5 Haziran Cumartesi

Sabah saat dokuzdan İçişleri Nazırı Talat Paşa, Edirne valisi Hacı Adil, Dr. Nazım ve İsmail Cambolat beyler Kemalyeri'ndeki karargahıma geldiler. Dürbünle cepheyi seyredip savaş durumu hakkında bilgi aldılar. Öğle yemeğini beraber yedik.

9'uncu ve 19'uncu Tümeninin şehit erlerinin silâhlarını toplayarak bir silâh deposu meydana getirttim.

Bugüne Kadar Yapılan Savaşları Eleştirirsek

Boğaz'a yapılacak bir çıkarma bakımından 1915 yılı başlarında 3'üncü Kolordu, yarımadanın güneyinde kuvvetin çoğunu bulundurarak, düşmanı kıyıda karşılamak ve onu karaya çıkartmaması gerekiyordu.

Üç yıl öncesi 1912'de İtalya ile yapılan savaş sırasında, gemi toplarının ateşi altında kıyıda savunma ve karşı taarruz denemeleri mümkün görülmeyerek adanın iç bölgesini de tahkimat yapılmak hatasına saplanmıştı.

Çanakkale'nin savunmasını üzerine alan 5'inci Ordu Komutanı Mareşal Liman da, kuvvetli ihtiyatlar bulundurmak ve karaya çıkan düşmanı karşı taarruzla denize dökmek hevesine kapılmıştı. Onlar böylece batı cephesinden İngilizlerin buraya kuvvet kaydıracağını düşünerek oradaki Alman ordusunun yükünü hafifletmek istiyorlardı. Alman generali Veber de donanma ve topçu ateşinden kurtulmak için geceleri yapılacak süngü hücumlarından ve baskınlardan fayda ummaktaydı.

Gemi toplarının ateşi altında kıyıda savunabileceğini, Gelibolu Yarımadası'nda yapılan savaşlar ortaya koymuştur. Yine burada düşmanın denize dökülememesinden de gemi ateşlerinin büyük rol oynadığı sanılamaz.

Bizce 5'inci Ordunun dağınık bulunması, kuvvetlerin parça parça kullanılması ve bütün ihtiyatların savaşa sokulmasına kadar düşmanın yerleşmesine ve düşman tahkimatının tahrip edecek topların ve özellikle topçu cephanesinin yokluğu, karşı saldırıların başarıya ulaşmamasında en büyük neden olmuştur. Bütün bunlara karşı ordu komutanı ihtiyatları zamanında kesin sonuç yerine göndermeyi düşünseydi, karşı saldırıların yine başarıya ulaşması muhakkaktı. 19'uncu Tümene verilen görevler ve pekleştirme birlikleri nisan ayında verilmiş bulunsaydı, İngilizler kıyıda kolayca herhâlde tutunamazlardı.

Çanakkale savunmasından, karaya çıkan düşmanın donanma etkisi altında denize dökülmesi güç bir iş olacağı sonucuna varanların düşüncelerinde de pek isabet aranamaz.

3'üncü Kolordu tarafından kuvvetinin üçte ikisinin yarımadanın güneyinde bulundurulması ve kıyının kuvvetli tutulması, duruma ve Gelibolu Yarımada'sının arazi durum ve koşullarına göre çok doğruydu.

Alman ordu komutanı, kolordu birliklerinin sınır koruyucuları gibi kıyıya bölünmüş olduğunu kabul etmekle büyük hata işlemişti. Kendisi, kuvvetli ihtiyatlar bulundurmak düşüncesinde haklı olabilir. Fakat, kıyı korunması için güvenlik birliklerini zayıflatarak bölge ihtiyatlarını kuvvetlendirmesine karşı yeni gelen üçüncü tümeni de Anadolu kıyısına göndererek kuvvetleri üç eşit gruba ayırması, toplu bir ihtiyat bulundurmak isterken, kuvvetleri dağıtmaktan başka bir şey değil midir? Düşmanın Anadolu'daki kıyılara çıkıp Çanakkale'nin arkasına düşmesi büyük kuvvetlere ihtiyaç gösterdiği herhâlde iyi hesaplanmamıştı.

Şu da muhakkaktı ki, çıkarma yapılacak kıyılarının en önemli olan üç parçasında da düşmanı karaya çıkarmayacak kadar kuvvet bulundurmaya imkân yoktu. Bunun için Boğaz tahkimatına Gelibolu Yarımadası'nda arkadan baskın yapmaya imkân

veren Arıburnu–Seddülbahir arasındaki bölgede kuvvetli bulunmak ve burada kıyıyı güçlü bir biçimde savunacak kuvvet bulundurmak gerekirdi. Bu amaçla da Bolayır'da bir tümen, Kumkale ve Beşike kıyısında bir tümen, Arıburnu–Seddülbahir arasında iki tümeni bulundurmak ve ihtiyat olarak da Eceabat ve Çanakkale'de iki tümen elde tutmak doğru olurdu.

Kıyı savunmasında düşmanı mutlaka karaya çıkarmamak, çıkan düşmanı da yerleşmeden denize dökmek esastır. Fakat her kıyı ve her durum belki kuvvetlere bu imkânı vermiş olamaz. Kuvvetlerin zamanında toplanamaması veya yeteri kadar olmaması, kıyının genişliği ve diğer bazı özellikler kıyı savunmasından çok içerde bir savunma imkânını meydana getirmiş olabilir. Fakat Çanakkale ve Gelibolu'nun doğal durumu, kıyı savunmasının kuvvetli olarak tutulması ve kuvvetli ihtiyatlarla tahkimat arkasına düşüş yollarının kapatılmasını gerektirmekteydi.

Çıkarma İçin de Şöyle Diyebiliriz

Bütün hazırlıklara rağmen İngilizler, Çanakkale'ye yapılacak çıkarmayı gizleyemedikleri gibi, buraya yeterince kuvvet de getirmemişlerdi. İngiliz genelkurmayını bu hataya düşüren 1911 İtalyan, 1912 Balkan Savaşı'ndaki Türk ordusunun düştüğü hatalardır. Onlar, kuvvetli İngiliz, Fransız donanması karşısında Boğaz'ın kolay çökertileceği kanısındaydılar. Karaya çıkacak kuvvetli ateş gücüne sahip ordularına da Türk kuvvetlerinin dayanamayacağını sanıyorlardı. Oysa Türk ordusu Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel Abdülhamit devrinin artık komutanlarını tasfiye etmiş, genç ve dinamik bir komuta topluluğunun eline vermişti. İşte Çanakkale Savaşlarının belkemiğini bu kuvvet teşkil ediyordu. Bu kuvvettir ki tam dört yıl her türlü yoksulluğa rağmen Türk ordusunu yalnız Çanakkale'de değil, Kafkas, Galiçya,

Makedonya, Irak, Filistin, Hicaz'da da aynı surette savaş içinde yenilmez olarak görüyordu. İngilizler de Çanakkale'ye yeteri kadar kuvvet getirmediklerini ve Türk kuvvetlerinin gerçek değerini ölçemediklerini, baskında da başarılı olmadıklarını kabul etmektedirler. Şu da bir gerçekti ki beş tümenlik bir kuvvetle Çanakkale Boğazı'nın iki yakasından delip geçmek ve donanmaya yol açmak kolay değildi. Bunun için en kısa yoldan Kilitbahir'i birinci plâna alan İngiliz plânı, yaptığı ve çıkardığı harekâta göre uygun sayılabilirdi. Fakat Kilitbahir bölgesinin veya bütün yarımadanın ele geçirilmesi daha büyük kuvvetle donanmanın Boğaz'dan Marmara'ya sokulmasıyla mümkün olabilirdi. İngilizler hep onsekizinci yüzyıldaki geçişi örnek alarak hareket etmek hatasında mıydılar yoksa? İstanbul'un zaptı bu kadar küçük bir kuvvetle mümkün olamadığı gibi, Boğazları aşıp, Karadeniz'e de çıkılamazdı. Yalnız gerçek şu idi ki İngilizler, Türk kuvvetlerini Çanakkale'ye yöneltmekle Kafkaslardaki Rus kuvvetlerinin Alman cephesine kaymasını sağlamışlardı.

Bunda da başarıya ulaşabilmek için Hamilton, küçük ordusuyla baskın yaparak Türkler ihtiyatlarını kullanamadan Boğaz'ın bir kıyısını ele geçirebilmeli idi. Onlar için bence en doğru yol, dört tümenle Kabatepe'den ve bir tümenle de Seddülbahir'den Kilitbahir'e doğru yönelmek, belki daha faydalı bir sonuç verebilirdi. Hamilton'un çıkarma sırasında kuvvetlerini ikiye bölmesi pek de doğru olmamıştı. Çıkarmanın baskın hâlinde başarıya ulaşılamaması ve çıkarma araçlarının bir anda kıyıya Türk savunma gücünden birkaç katı daha çok kuvvet çıkaramaması, yani Layter ve çıkarma vasıtaları azlığı, ilk başarısızlıklarda önemli etkenler olmuştu.

Çıkarmanın hesaplanmasında da bazı hatalar yapılmıştı.

Türk ordusu bu savaşta Polonya'nın Galiçya bölgesi gibi anavatandan çok uzak yerlerde çarpışmak zorunda kalmıştı. Resim Galiçya cephesinde Türk topçusunu gösteriyor.

Özellikle denizin ve havanın çıkarmaya etkisi hesap edilmediği gibi, yükleme yönünden de ilk çıkacak silâh ve araçların daha önce yüklenmesi de altta kalan malzemenin ilk anda çıkarılamamasına yol açmış, böylece üç günde karaya çıkarılması hesaplanan ağırlıklar, on günde tamamlanabilmişti.

İlk Karşılaşmalar

İngilizlerin çıkarması sırasında kuvvetlerin denize dökülmemesinin baş sorumlusu ordu komutanının yarımadada ve Çanakkale bölgesinde kuvvetlerini dağıtması ve ihtiyatlarını geç kullanmasıdır, diyebiliriz.

Donanma himayesinde 25 Nisan sabahı İngilizler çıkarmaya giriştiği sırada, ordu komutanı Saros bölgesinde iki tümeni, General Veber de Çanakkale bölgesinde iki tümenden çok bir kuvveti, hareketsiz bırakarak İngilizlerin kıyıda tutunmasına yol açmışlardı. Çıkarma kesinleştikten sonra da ihtiyatları parça parça

kullanmak suretiyle İngilizlerin tutunmasına sebep olmuşlardır. **Şunu da göz önünden uzak tutmamalıdır ki Gelibolu Yarımadası'nın güneyinde Mustafa Kemal gibi ileriyi gören bir 19'uncu Tümen Komutanı ve hatta 23'üncü Alayın 3'üncü Taburu gibi iyi yetişmiş, kahraman komutanlar elinde kahramanlıklar yaratan bir birlik olmasaydı, 5'inci Ordunun Alman komutanının durumunu kavramadaki geç kalış ve tereddüdü İngilizleri belki de hazırladıkları çıkarmanın başarıya ulaşmasını sağlayacaktı.**

19'uncu Tümen Komutanının ilk çıkarma sırasında Kocaçimendağı'nın önemini kavrayarak tümeninden bir birlik ile oraya yetişmesi, Gelibolu Savaşlarının sonucuna etki yapacak kadar önemli olmuştu. Gönül isterdi ki tümen bütün gücüyle çıkarmaya karşı koysun ve düşmanı denize dökmeyi sağlasın.

Şunu da unutmamalıdır ki İngiliz kuvvetlerinin altı bölgede bombardıman yaptığı bir dönemde genel durum hakkında esaslı kaynaklardan bilgi alınmadıkça, ordunun tek ihtiyatı olan bir tümen komutanının kendi kararıyla bütün kuvvetlerini savaş sokma kararını vermekte çok güçtür. Bu bakımdan ilerdeki kuvvetleri gereğinde ve yerinde kulanamamak sorumluluğu daha çok ordu komutanına düşmektedir. Ordunun çok geride kalması 3'üncü Kolordunun da zamanında ileriye giderek duruma hakim olmamasına yol açmıştır.

Dış ve İç Kaynaklara Göre Çanakkale Savaşını İdare Edenler

Alman kaynakları Çanakkale Savaşı'nı başarıya ulaşmasında Liman von Sanders'in ve onun emrinde çalışan bütün Alman subaylarının büyük etkisi olduğunu yazar dururlar. Ne tuhaftır ki İngiliz kaynakları da Türk birlikleri önünde çekilmenin ve başarıya ulaşamamanın küçültücü bir sebepmiş gibi onlar da Çanakkale'deki başarıyı Liman von Sanders ve Alman komutanlarına yüklemekte birbiriyle yarış hâlindedirler. Yukarıdan beri saydı-

ğımız hususlar belirtmiştir ki Çanakkale savunmasında yapılan hataların asıl büyük kısmı, ordu komutanındadır diyebiliriz. Eğer kendisi bu kadar geride bulunmasaydı, 3'üncü Kolordu da Gelibolu'da kalmazdı. Ordu komutanının bütün çıkarmayı Saros'ta beklemesidir ki, kolorduyu Gelibolu'da tutmasına başlıca neden olmuştur. Ancak çıkarmadan sonradır ki kolordunun isteği üzerine Eceabat'a gitmesine izin vermiştir. Eğer Alman komutan çıkarmayı yukarıda belirttiğimiz gibi Gelibolu Yarımadası'nın güney kısmından kabul etmiş olsaydı, kolorduyu çok daha önceden ileriye sürer ve kolordu komutanı da elindeki birliklerle ilk çıkarma anında düşmanı denize dökmek imkânını bulurdu.

Bize göre Liman von Sanders'in Çanakkale'de yaptığı en önemli iş, cepheyi kuzey ve güney olarak ikiye böldüğü zaman ki kardeş olan generali buraya vermiş olmasıdır. Esat Paşa ve kardeşi Vehib Paşa, iki kardeş olmalarına rağmen yaradılış itibariyle tamamen zıt karakterdedirler. Esat Paşa, halûk, tedbirli, bilgili ve tecrübeli bir komutandır. Vehib Bey ise zeki, çok çalışkan ve asabi mizaçlıdır. Şunu diyebiliriz ki Harp Okulu Komutanlığı sırasında Birinci Dünya Savaşı'nda kahramanca savaşmış bir subay sınıfının da yaratıcısı gibidir. Yalnız Vehib Paşa, ağabeyisine karşı büyük saygı duyan bir kişiydi. Kuzey Grup Komutanı bulunan Esat Paşa'ya her sıkıştığı devrede Güney Grubu'ndan Başkomutanlığa danışmadan, kuvvet vermeyi uygun bulmuştur. Cephede yan yana olan birliklerin kendilerinin nasıl bir durum karşısında kalacağı bilinmeden kuvvet vermekte kıskanç oldukları bilinen bir gerçektir. Esat Paşa ve kardeşi Vehib Paşa 1912 Balkan Savaşı'nda da Yanya'nın Yunanlılara karşı savunmasında aynı beraber çalışmanın başarısını göstermişlerdir.

Dış kaynaklar özellikle İngiliz Çanakkale Tarihi, Mustafa Kemal'in buradaki başarısını önemsemeyerek O'nu Liman von

Sanders'in yarattığını iddia edecek kadar ileriye varmaktadırlar.

Çıkarmada Yapılan Diğer Hatalara Gelince

İngilizler Çanakkale Boğazı'nın en ayrıntılı bir biçimde bölgelerini kapsayan bir haritaya sahip olduklarından, çıkarma yerlerini iyi tespit etmişlerdi. Ve bunları harflerle işaretlemişlerdi. Çıkarma sırasında (Y) ve (S) kıyılarına çıkarılan komutanlar, yalnız kendilerine verilen görevin ötesine geçmeyi düşünemediklerinden ilk başarıyı elde edememişlerdir. 25 Nisanda (Y) kıyılarına çıkmayı başardıktan sonra da 29'uncu Tümen ihtiyatlarının bu bölgede kullanılmaması, başarının sonuçlanmasını engellemişti. Hamilton, önceden bu noktayı iyi takdir etmişse de buraya çıkan tümen komutanı, durumdan faydalanarak plânını değiştirmek istemedi. Bir komutanın önceden verilen emir gereğince karar ve plânını değiştirmemesi, ona başarı sağlayabilir. Yalnız, önüne çıkan fırsatlardan faydalanarak karardaki oynaklığı yerinde kullanmak da kumandanlığın en büyük hüneridir. İşte İngilizlerin öne çıkan boşluktan faydalanmaması, onlara kıyıda dar bir şerit hâlinde tutunmalarına neden olmuştur.

Türk ordu komutanının İngiliz çıkarmasını başka yerde beklemesi dolayısıyla, ihtiyatları parça parça kullanması gibi, Hamilton da Anzak Kolordusunu deniz piyade tümeninin yarısıyla pekleştirmeye kalkışması büyük bir hatadır diyebilirim. Bir çıkarma veya savaşta kuvvetlerin ağırlık noktası olması en büyük kuraldır. Oysa Hamilton, böylece Arıburnu ve Seddülbahir'de iki eşit kuvvet bulundurmuş olmak dolayısıyla bir ağırlık noktası yapmamış bulunmaktadır. Eğer Anzak Kolordusunun başarısı sürseydi, bu başarıyı geliştirmek için ağırlık noktasını buraya kaydırmak gerekirdi. Mustafa Kemal'in 19'uncu Tümenle yaptığı taarruzları, Anzak Kolordusunu sıkıştırınca, bu kolordunun ağırlık noktası zararına pekleştirilmeye kalkışması, İngilizler

için büyük bir hata olmuştur.

27 Nisanda Arıburnu'nda yapılan saldırı da hiç şüphe yok ki eleştirmeye değer. İstanbul'un ve Boğazların korunması yönünden elbette düşmanın denize dökülmesi doğru olabilir. Başkomutanlık ve Ordu Komutanı bu görevi isteyebilir. Yalnız, isteği yapmak için gereken kuvvetin daha önceden orada yığınak yapılması gerekir. Oysa Saros ve Anadolu yakasındaki yedekteki birliklerin tereddütle ve parça parça gönderilmesi yüzünden 26 Nisan akşamına kadar Gelibolu Yarımadası'nın güney bölgesine ancak üç alay getirilebilmiş ve bunların ikisi Arıburnu'na, biri de Seddülbahir'e yetiştirilebilmişti. Bizim uzun yürüyüşlerle yorgun bir şekilde cepheye bu kadar az bir kuvvet getirmemize rağmen İngilizler, iki gün içinde gemilerle buraya getirmiş oldukları bütün piyadelerini ve ateş kuvvetinin güçlü bir kısmını çıkardığını kabul etmek gerekirdi. Düşman bir yere yerleşmeden önce onu hemen atmak ne kadar doğru bir hareketse, yerleştikten sonra az kuvvetle bunu yapmaya kalkışmak da o derece bir hata olur. Ve bu hatadır ki eldeki iyi yetişmiş önemli bir gücü, boşu boşuna saldırmayla kırdırmak hatasına düşülmüştür.

Eğer bu erken saldırı birkaç gün içinde getirtilecek ihtiyatlarla beklenerek daha hazırlıklı ve güçlü bir topçu himayesinde yapılmış olsaydı daha kesin bir sonuç almak elbette mümkün olacaktı.

İki Taraf Cephesinin Pekleştirilmesi

İngilizler de nisan ayı içinde yaptıkları çıkarmayla kuvvetlerinin kâfi gelmediğini anlamışlardı. Fakat Hamilton, kendi Harbiye Nazırının durumunu bildiğinden cephe için endişeli haberler verip yardım istemeyi doğru bulmamıştı. Fakat İngiliz donanma komutanı durumu açıkça Bahriye Nezaretine bildirince, ne olursa olsun Çanakkale Boğazı'nın aşılmasını isteyen Churc-

hill'in çabasıyla 42'nci İngiliz ve 156'ncı Fransız Tümenlerinin de bu cepheye gönderilmesine karar verildiği gibi, Hindistan'da hazırlanıp Mısır'a gönderilmiş olan Hint Piyade Tugayı ile Avustralya ve Yeni Zelanda'dan gelen Anzak Kolordusunun ikmal erleri de Gelibolu'ya yetiştirildi. Ayrıca Avusturalya ve Yeni Zelanda'da birçok yeni Anzak birlikleri hazırlanmaktaydı. Bunlardan Hint subayı mayıs başında, 42'nci Tümen mayısın ilk haftaları içinde yine Fransız tümeni mayıs ortalarında cepheye ulaştırılmıştı.

Türk kuvvetleri ise ulaştırma zorlukları ve araç noksanı dolayısıyla çok geç getirilebilmişti. 27 Nisana kadar Çanakkale'den iki ve Saros'dan bir alay getirtilerek güneydeki birliklerimiz üç tümene çıkarılabilmişti. Beşinci Tümen ve Yedinci Tümenin büyük kısmı ile meydana getirilen kolordudan iki alay, ancak nisan sonlarına kadar cepheye yetiştirilebilecekti.

Harbiye Nezareti işin önemini kavramış olmakla beraber, ulaştırma zorlukları ile karşı karşıyaydı. İstanbul'dan 15'inci Tümen deniz yoluyla, 16'ncı Tümen de kara yoluyla Gelibolu cephesine gönderilme kararı alınmıştı. Deniz ulaştırılması için güçlü, Marmara'ya sızmış olan İngiliz denizaltıları teşkil etmekteydi. Bir İngiliz denizaltısı Marmara'da birçok gemilerimize saldırmışsa da, bir sahil koruma gemimizi batırdıktan sonra o da aynı yolu tutmuştu. Fakat Boğaz'dan denizaltı sızmaları bir türlü önlenemiyordu.

Gelibolu Savaşlarının Haziran Ayı Harekâtını Esat Paşa'nın Anılarından İzleyelim

6 Haziran 1915 Pazar

Sabahın erken saatlerinden itibaren arasıra tüfek ve top ateşleri ve karşılıklı bomba atışları yapıldı. Düşman topçusu sağ kanadımızı 20 ile 30 kadar mermi atarak bombaladı. Bir uçağı da daima havada gözetleme görevini yapıyordu. 99 yaralı ve 8 de şehit vermiştik. 2'nci Tümenden gönderilen beş taburun katılmasıyla Güney Grubunda yaptığımız karşı saldırıyla İngilizleri eski siperlerine püskürttük. Bu saldırı sırasında 17 makineli tüfek ele geçirmiştik.

7 Haziran Pazartesi

19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey yanıma gelerek savaş durumu hakkında bilgi verdi. El bombası istedi. El bombası sayı ile tümenlere verilmekte olduğundan kendisine ayrılan kısmın gönderildiğini söyledim, karargâhına döndü. Daha sonra Ordu Kurmaybaşkanı Kâzım Bey gelerek, ordu genel ihtiyatı olmak üzere Eğerlitepe'ye bir alayın gönderilmesi hakkında ordu komutanı Liman Paşa'nın verdiği emri söyledi. Bugünkü savaşlarda kaybımız 121 yaralıyla 21 şehitti.

Bu gece 23.30'da İngilizler önce birkaç top ateşi yaptıktan sonra 27, 57, 125'inci Alayların cephelerine el bombalarıyla ve süngü hücumuyla bir gece saldırısına kalkıştılarsa da, erlerimizin kahramanca direnişi sonucu geri püskürtüldü ve elimize bazı araç ve gereçler geçti. Bununla beraber sabaha kadar top ve tüfek ateşi ve bomba atışı sürdü gitti.

8 Haziran Salı

Gözetleme yerinden dürbünle düşman cephesini gözetlerken siperlerin bir kısmında flamaya benzer birtakım sırıkların sağa sola sallanmakta olduğunu gördüm. Kurmaybaşkanım Fahrettin ve Topçu Komutanım Hasan Rıza beylere de gösterdim. Bunların ne olduğunu önceden anlayamadık. Fakat dün gece düşmanı püskürttüğümüz sırada elimize geçenlerden bir tanesini kontrolü sırasında gözetleme aynası olduğunu ve bununla siperden baş göstermeden kolay bir biçimde etrafı gözetlemeye yaradığını anladık. Bunu hemen ikmal işlerine bakan İsmail Hakkı Paşa'ya gönderdim. Ve acele elli tane yaptırıp yetiştirilmesini rica ettim. Fedakâr ve çalışkan İsmail Hakkı Paşa (1) aynen yaptırmıştı.

18 Hazirana kadar cephenin bütün kesiminde karşılıklı top, tüfek, bomba ateşiyle baskın ve karşı saldırılarla geçtiğini anlatan Esat Paşa, bu sırada Anafartalar Bölgesi Komutanlığına Vilmers adında bir Alman'ın atandığını ve bu bölge ile 19'uncu Tümenin Sazlıdere sınırına ait 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'in cevabını yazmaktadır. Bu cevapta:

"Kuzey Grubu Komutanlığına,

Sazlıderesi düşman tarafında bulunan beş yüz metrelik kavşak kısmı hariç olduğu hâlde, kaynak kısmı Conkbayırı'ndan başlayan yaklaşık olarak, iki kilometre uzunluğunda bir deredir. Conkbayırı, Şahinsırtı, Keskintepe ve bunun batısındaki Tepecik, bu derin kuzey sırtlarını meydana getirir. Ve sonra da Ağıldere bölgesi adı verilmiş olan yer ile tabiyece ilişkilidir. Suyatağı 161, Düztepe ve Kabasırt, Sazlıdere'nin güneyinden başlayan

(1) İkmâl işleri ile orduya büyük hizmetleri dokunan İsmail Hakkı Paşa, savaşın kaybedilmesi üzerine, Hürriyet ve İtilaf Partisi ileri gelenlerince hırsızlık damgası yemiş, yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştı. Namuslu, çalışkan, vatansever bir insandı.

yamaçtır. 19'uncu Tümen kuvvetlerini kapsayan bölge ile ilgilidir.

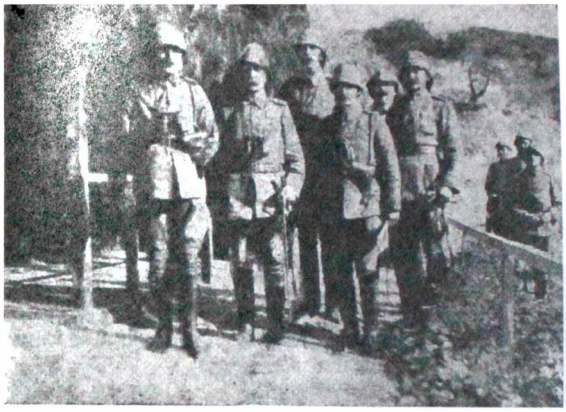
Düşman Sazlıdere içinden yürüteceği bir baskın kolu ile (Bizim bu gece düşman mevziine karşı yürüttüğümüz baskın kolu gibi) Keskintepe'ye, Şahinsırt'a ve onun daha doğusundaki Conkbayırı'na gece saldırıya kalkışabilir. Yahutta 19'uncu Tümen bütün kuvvetleriyle Arıburnu cephesinde kesin bir surette meşgul olduğu herhangi bir sırada, düşman Sazlıdere yönünden Conkbayırı'na önemli bir davranışa kalkışabilir. Düşmanın böyle bir hareketi, Conkbayırı, Ağıl ve Pilavtepe kuzeyinde bulunacak olan yakın ihtiyatlarla karşılamak gerekir. Düşmanın böyle bir hareketiyle karşılaşacak olan Şahinsırt ve batısındaki gözetleme ve bağlantı grupları, Düztepe güneyindeki derelerde bulunan 19'uncu Tümen ihtiyatlarının yardımından faydalanamaz. Bu ihtiyatlar ancak Kabasırt ve Düztepe'ye, Çataltepe istikametinden yöneltilecek, düşman saldırılarını karşılayabilir. Buna göre 19'uncu Tümen Sazlıdere'nin güneyini tamamen güvenlik altında bulundurduğu hâlde Sazlıdere'sini güvenliği altında bulundurmuş olmuyor. Vermiş olduğumuz emrinize uyularak Şahinsırt'ta bulundurulmakta olan bir bağlantı postasının, gerçi bağlantı görevini yapabileceğine şüphe yoksa da bu postanın Sazlıdere'yi ve Şahinsırt'ı güvenlik altında bulundurmuş olacağını kabul etmek doğru bir hareket olamaz. Böylece Sazlıdere'nin geçtiğini kabul ettiğimiz bir ayırım hattı gibi kabul etmeyip, içinden küçük ve fakat cesur keşif kollarından itibaren esaslı bir sonucun elde edilmesi için gece karanlığından faydalanılarak ilerleyecek bir saldırı kolunun hareketine elverişli bir dere olarak göz önüne almak ve bunu (yetkiyle sorumlu olacağı açıklığı ile) bir komutan vermek lâzım geldiği kanısındayım. Bu derenin uzatılmasını üzerine alacak komutandır ki, Conkbayırı, Ağıl ve Çatlakdere kaynağından yeteri ihtiyat kuvvetleri bulun-

duracaktır. Bu derenin sahibi belli olmazsa arz ettiğim noktalarda ihtiyat kuvveti bulundurmak gereği de meydana çıkamaz. (Anafartalar bölgesi Eceabat limanından Sazlıdere ve Şahinsırt'a kadar sınırlandırılmıştır) deyiminde Sazlıdere'nin benim anladığım surette güvenlik yönünden hangi bölgenin komutanının olacağı anlaşılamaz. Sazlıdere (dahil) demekle benim anladığım biçimde bu derenin arzettiğim yönden güvenlik altına alınabilmesi için gereken bütün tertip ve tedbirleri kimin tarafından alınacağının anlaşılmış olabileceğidir. Ve bu yönü birkaç kere arza cesaret etmemin nedeni şunlardır:

1. Değişik komuta altında bulunan birliklerin örtme ve koruma, savunmaya görevli oldukları bölgelerin sınırları saptanırken o sınırları büyük bir dikkat ve açıklıkla belirtmek ve hiçbir vakit iki devlet sınırı gibi tarafsız bir hat kabul etmeyip, önemli bölgelerden birisine vermek gerektiğine, yapmış olduğum tecrübelerle inanmış bulunuyorum.

2. Anafartalar bölgesiyle tümen bölgesi ilk defa ayrılırken de sözü edilen Sazlıdere'nin hangi bölgeye dahil ve hangi bölgenin dışı olduğu açıklanmamış olduğundandır ki düşman kolaylıkla Mahmuzsırt ve Çataltepe'yi ele geçirmiş ve üzüntüyle belirtmeliyim ki, birçok kere benim varlığımdan bile ilgilenilmemiştir.

Sazlıdere'nin güvenliği için yapılmış olan tertiplere göre Anafartalar bölgesiyle 19'uncu Tümen bölgesinin ayırım hattı, Sazlıderesi değildir. Göksu ve bunun Pilavtepe güneyinden geçen kollarındandır. Bunu açıkça belirtmek gerekirse, 19'uncu Tümen bölgesinin sağ kanadı Şahinsırtı–Keskintepe doruğu hattı (dahil) demek gerekir. Düşünülen ve istenen bu ise Şahinsırt'ta bir bağlantı postası bulundurmakla yetinilemez. Bu doruk hattının kapsadığı yönü doğrudan doğruya Conkbayırı ve Ağıl'da bulundurulacak bir kuvvetle yapmak lâzımdır. Oysa kanıma göre 19'uncu Tümenin elde bulunan ihtiyat kuvvetlerinden oraya

Kuzey Grubu Karargâhına gelen Başkumandan Vekili Enver Paşa ve arkadaşları; soldan sağa: Enver Paşa, Esat Paşa, Fahrettin Bey, İsmet Bey (İnönü), Kemal Bey (Ohrili), Hasan Bey.

Arıburnu'nda düşmanın parçalanmış namlulu topları.

kuvvet ayırmak ve göndermek doğru değildir. Görüş ve düşünüme göre gereken emrin verilmesi yüksek şahsiyetinizin görüşüne bağlıdır.

19'uncu Tümen Komutanı
Albay
Mustafa Kemal"
(bk. Ek. IV.)

Mustafa Kemal Bey'in emrime karşı görüşlerini askerlik yönünden hoş görmedim (1). Kolorduca alınmış olan düzenle yetinerek bu isteğe karşılık vermedim. Buna karşılık ileri sürülen düşüncelerin göz önüne alınacak yönleri de bulunduğundan Kurmaybaşkanım Fahrettin (Altay) Bey'i Mustafa Kemal Bey'in yanına gönderdim.

---

(1) Mustafa Kemal'in Kolordu Komutanına sunduğu tekliflerinde haklı olduğunu Esat Paşa da kabul etmektedir. Yalnız orduda küçük rütbelinin üst komutanlarla bu şekilde bir önerisi şimdiye kadar adet olmadığı için Esat Paşa, talebesi ve ayrıca da emrindeki bir komutandan böyle bir öneriyi yadırgamaktadır.

Mustafa Kemal bütün askerliği müddetince üst komutanları uyarmayı kendine bir görev saymış gibidir. Çanakkale'deki hatalı tutumdan dolayı Enver Paşa'ya mektup yazdığı gibi, Yıldırım Ordularının sonunun felâketle biteceğini bildiren mektubu ve Padişah Vahdettin'e savaşın kötü gitmesi dolayısıyla bir an önce barışa gidilmesi hakkında çektiği tel de bilinmektedir. Esat Paşa'nın kurmaybaşkanı Fahrettin Altay, anılarında bunu şöyle anlatır:

(... Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'ya bir mektup yazmış, bu mektupta Alman mareşalini şikâyet ederek cepheye gelmesini ve savaşın idaresini eline almasını rica etmiş.

Savaşın şiddetle devam ettiği günlerde Enver Paşa, Harekât Şubesi Müdürü Kurmay Albay İsmet (İnönü) Bey ile geldi, cepheyi gezdi, komutanlarla ayrı ayrı görüştü. Durum hakkında bilgi aldı. Bu arada Mareşal Liman da Mustafa Kemal'in önerilerini Enver Paşa'ya teklif etmiş,

19 Haziran Cumartesi

Sabahtan akşama kadar her günkü gibi karşılıklı top tüfek ve bomba atışları devam etti. Bugün öğle zamanı bir uçak karargâhımıza yakın iki, akşama doğru da Bigalı'ya üç bomba atarak sekiz şehit, altmış iki yaralı vermemize sebep oldu.

21 Haziran Pazartesi

Kuzey Grubunda atışlar devam ederken Boyun noktasının güneyindeki sırt, büyük bir meyil ile aşağıya doğru sarkmıştı. Bu sırtın arkasında ihtiyat erlerimiz istirahat etmekte olduğu ve batarya dürbünü ile etrafı gözetlediği sırada, sırtın hemen ortasında bir mazgalın açıldığını ve mazgaldan bir top namlusunun dışarıya doğru sürüldüğünü gördüm. Bu top ile düşman, cephemizin arkasını ve istirahat etmekte olan erlerimizi dövmeye başladı. Bu top, düşman mevziinden makinelerle açılmış olan bir tünele mazgala getirilmiş olduğuna kanaat getirdik. Topçu Komutanı Hasan Rıza Bey, mesafenin kendisince bilinmesi yönünden çatal teşkiline ihtiyaç göstermeden, merkez bataryaları ile hemen burasını ateş altına aldı. Topçumuz tam isabetle mazgalın önemli bir kısmını tahrip edivermişti.

Enver Paşa'nın bu teklif üzerine Mustafa Kemal hakkında mareşalin Almanca bilen yaveri Yüzbaşı Hilmi Yılmaz, General İsmail Hakkı Tekçe'ye söylemiş, o da bana anlatmıştı...)

Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'e karşı Rumeli'den beri süregelen kini hiçbir zaman azalmamıştı. Sayın Tekçe de Yüzbaşı Hilmi Yılmaz'ın kendine Enver Paşa'nın Mustafa Kemal için söylediği sözleri bize de anlattı. Mustafa Kemal bütün hayatı boyunca hiçbir zaman kendini beğenmişlik, başkasını küçük görme ve yalnız dediklerini yaptırmak hastalığına tutulmuş bir kişi değildir. Hayatı boyunca siyasî ve askerî alanda yapacağı her işi daima danışıp, fikir tartışması sonucu ortaya atmıştır.

Esat Paşa'nın Kurmaybaşkanı Fahrettin Altay Anılarında Diyor ki

Enver Paşa, elinde dört alay olmasına rağmen Mustafa Kemal'in düşmanı denize dökememiş olmasından onu kusurlu görmüş olabilirdi. Oysa bunun başlıca nedenleri şunlardı:

1. Bu önemli kıyı bölgesinin savunulması mareşalin emri ile zayıf bırakılmıştı.
2. Düşman karaya çıktıktan dört saat sonra Mustafa Kemal'e hareket emri verilmişti. İki saatlik de yol vardı.
3. Tümenin iki alayı Arap olduğundan bunların değiştirilmesi Mustafa Kemal tarafından istenilmişse de kabul edilmemişti.
4. Yanlış yazılan bir rapor tertibatın değiştirilmesine ve zaman kaybına sebep olmuştur. Bu yüzden düşman kuvvetleri takviye alarak durumlarını daha fazla kuvvetlendirmişler, boş olan orta yeri doldurmuşladır.

Cephede görüştükleri zaman Mustafa Kemal'in bu sebeple Enver Paşa'ya söylemiş olması muhtemeldi. Belki de Mustafa Kemal hakkında Enver'in mareşale kötü sözler söylemesine bu sözler sebep olmuştur. Enver Paşa giderken yeni ve mükemmel bir tümen gönderildiğini ve bununla düşmanın Arıburnu'ndan atılmasını emretmişti. Ancak dikkate değer bir hususdur ki, bu tümenin nasıl kullanılacağını komutanlarla görüşmemişti.

Yukarıda sıralanan sebeplerin dördüncüsü hakkında sonradan şunlar anlatılmıştır:

Düşman karaya çıkıp ilerlerken 27'nci Alay Kanlısırt'a kadar ilerlemiş, orada bataryasını surtardığı gibi düşman da Kanlısırt'ın ötesine kadar sürülmüş fakat fazla kayıp verdiği için daha ileri gidememişti. Kuzeyde de Mustafa Kemal 57'nci Alayla

düşmanı Arıburnu üstündeki Cesarettepe'nin denize bakan sırtlarına kadar kovalamış, ancak tabur komutanları ile subayların ve askerlerin yaralanmaları yüzünden daha ileri gitmesi mümkün olmamıştı. Bu anlarda Mustafa Kemal'in düşüncesi şöyle tahmin edilmektedir:

"Arıburnu büyük kuvvetlerin karaya çıkmasına müsait değildir. Bu kuvvetlerin Kabatepe kumsalına çıkmasını beklemek lâzımdır."

Bu sıralarda ilerden bir rapor gelmiş, raporda düşman kuvvetlerinin Kabatepe kumsalına çıktıkları bildirilmiş, tahmininin gerçek olduğunu sanan Mustafa Kemal, 77'nci Alayını Kabatepe kumsalına göndermiş, kendisi de emir almak üzere geriye dönmüş ve yolda Esat Paşa ile karşılaşmıştır. Esat Paşa haberin yanlış olduğunu, kendisinin hemen görevine dönmesini, 27'nci Alayı da emrine alarak bütün kuvvetiyle düşmanı denize dökmeye çalışmasını, geriden gelecek kuvvetlerin de kendisine yardımcı olarak gönderileceğini bildirmiş, o da geri dönmüştü.

Düşmanın yeni kuvvetlerinin karaya çıktıkları haberi doğru, fakat Kabatepe kumsalı denmesi yanlıştı. Düşman kuvvetleri Arıburnu'nun güney yanındaki bir kumsala çıkmış, Korkudere'den ilerleyerek Merkeztepe'yi tutmuşlar ve bu suretle Cesarettepe ile Kanlısırt arasındaki boşluğu doldurarak cephelerini birleştirmişlerdi. Bu durumu gören Mustafa Kemal, hemen elindeki 72'nci Alayı buraya çıkan düşmana karşı hücuma kaldırıp onları denize atmaları emrini vermişti. Ne yazık ki alay, biraz şehit verince geri çekiliyor, böylece düşman yerleşiyor ve bütün gece sahile çıkarak tahkimat yapmak imkânını buluyor.

Enver Paşa'nın giderken söz verdiği 2'nci Tümen, Albay Hasan Askerî komutasında olarak gelmeye başladı. Bu tümenin nasıl kullanılacağını Esat Paşa'dan sordum:

— Alayları **Mustafa Kemal**'in emrine mi, yoksa cepheyi iki-

ye ayırıp bir kısmını yeni tümene mi vereceğiz? Cevabı şu oldu:

— Yeni tümenin alaylarını ayırıp **Mustafa Kemal**'in emrine nasıl verebiliriz? Başarısızlık hâlinde sorumlu olmaz mıyız? Tümen komutanı albay olduğundan, Yarbay **Mustafa Kemal**'in emrine verilmeyeceği tabiidir. Cepheyi ikiye ayırmak zarurettir. Sol yanı oradaki birliklerle beraber yeni gelen tümen emrine verip oradan düşmana saldırma emri yazarsınız. Aynı zamanda **Mustafa Kemal**'in şimdiye kadar yaptığı değerli hizmetleri takdirkâr ifadelerle emirde belirtip kendisine kılıçlı altın liyakat savaş madalyası verildiğini, 2'nci Tümenin saldırışına katılarak yardım etmesini ve savaşı onun karargâhından izleyip idare edeceğini bildirirsiniz.

Esat Paşa'nın emri derhal yerine getirildi.

Albay Hasan Askerî Bey, yanında Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey olduğu hâlde kendilerine verilen cephe kısmını gezip yapacakları saldırıyı tasarlamışlar, gece de birliklerini mevzilerine yerleştirmişlerdi.

19 Mayıs 1915 gecesi Kemalyeri'ne gittiğimiz zaman Mustafa Kemal'in burasını boşaltıp daha ilerdeki bir yerde İkinci Kemalyeri karargâhını kurduğunu ve hayli üzüntülü olduğunu gördük. Şimdiye kadar Arıburnu cephesi komutanı ünvanını taşırken, tekrar 19'uncu Tümen komutanı olmuştu. Üzülmekte haklıydı. Ne çare ki böyle yapmak bir zaruret icabıydı.

19 Mayıs 1915 sabahı fecr ile başlayan saldırı şiddetle devam ettiği hâlde düşmanın ateş perdesini geçmek mümkün olmamış, iki taraf siperleri arası şehitlerin cesetleri ve yaralılarla dolmuştu. Safha safha devam eden bu saldırı sırasında Mustafa Kemal, sol yandaki 13'üncü Alayın bu saldırıya katılması için emir vermiş, fakat saldırısı sırasında alayın yarıdan fazlasının eriyip gittiğini gözlerimle görmüştüm. Öğle vakti savaş kendiliğinden kesildi. Esat Paşa da "Dur!" emrini verdi. Yarı mevcudundan

fazlasını bu şiddetli saldırılarda kaybeden 2'nci Tümen, geri alındı. Yerine Rüştü Bey'in komutasındaki 16'ncı Tümen gönderildi. Bugünkü kaybımız 3000 şehit, 7000 yaralı olduğunu öğrendiğimiz zaman gözlerimiz yaşarmıştı."(bk. Ek. VI.)

Kuzey Cephesi Kurmaybaşkanı
Fahrettin (Altay) Bey.

KİRTE SAVAŞLARI

İngilizler bütün çabalarına rağmen umduklarını bulamıyorlardı. Onlar ellerindeki bu kuvvetle Gelibolu'yu çoktan çökertebileceklerini sanmışlardı. Londra'daki Harbiye ve Bahriye Nazırları da gönderdikleri kuvvetin başarısızlarına şaşar gibiydiler. İngiliz çıkarma birlikleri komutanı Hamilton, yapacağı yeni saldırılar için cephane ve takviye birlikleri bekliyordu. Lord Kitchener, Arıburnu'nda son Türk yenilgisi üzerine Seddülbahir'de bir saldırı yapılmasının başarı için gerekli olduğunu Hamilton'a bildirmesi üzerine de Hamilton 4 Haziranda yeni bir saldırının Kirte cephesinde yapılmasını kararlaştırdı.

Türk kuvvetleri ise Güney Grubunda şöyle sıralanmıştılar: 23 Mayısta 12'nci Tümen Kerevizdere bölgesindeki 7'nci Tümenin yerini almıştı. İngilizlerin karşısında ise 9'uncu ve 12'nci Tümenlerimiz savunma mevziinde, 7'nci ve 15'inci Tümenler de ikinci hatta ihtiyatta bulunuyorlardı. Yine bu cephede 11'inci Tümenden beş ve 3'üncü Tümenden de iki tabur bulunuyordu ki böylece cephede toplam olarak otuz yedi taburla, on dokuz bataryamız yer almaktaydı.

İtilaf Devletlerinin Fransızlardan kurulu kuvvetleri, Kirte yolunun doğusunda ve 8'inci İngiliz Kolordusu da batısında yer almaktaydı. Bu saldırı mevzi savaşları koşullarını kapsadığından birliklere derinliğine değil, kısa hedefler gösterilmişti. Saldırının dalgalar hâlinde yapılması, hedefine ulaşan birliklerin bu-

nu direnişe geçerek korumaya geçmesi ve diğer hedefe geriden gelen birliklerin saldırması plânlanmıştı. Bu savaş için Fransızlar iki onbeş buçukluk batarya ve yirmi havan, İngilizler de sekiz zırhlı otomobil getirmiş bulunuyorlardı.

Fransızlar Kerevizdere'ye hâkim sırtları, 42'nci Tümen merkezdeki ilk hatları ve 29'uncu Tümen de solda derinliğine doğru üç siperi ele geçirmek görevi almışlardı. 2'nci Deniz Piyade Tugayı da Fransızlar İngilizler arasında yerleştirilmişti. 87'nci Tugayla, iki Deniz Piyade Tugayı derinlikte ve iki sahra bataryası ihtiyatta tutulmuştu. Saldırı 73 İngiliz ve 68 Fransız topu ile 2 savaş gemisi ve muhriplerin ateş himayesi altında yapılmaktaydı.

4 Haziran 1915'te saat 8'den 10.30'a kadar süren bir topçu ateşiyle geri hatlar, topçu mevzileri ve ihtiyatların bulunduğu yerler şiddetli bir topçu ateşi altında tutuldu. 11.20'den 11.30'a kadar da birinci Türk siper hatları bombalandı. Bu kısa süren ateş sırasında İnglizler siperlerden süngülerini çıkarıp "hurra" diye bağırarak moralimiz üzerine etki yapmaya kalkışmışlardı. Bu ateş kısa bir aradan sonra tekrar saat 12'ye kadar sürdü. Saldırı tam 12'de başladığı zaman, topçu ateşi tekrar geriye kaydırılmıştı. İkinci Deniz Piyade Tugayı önce kendine verilen hedefi ele geçirmişti. Fakat yanlardan ateş etkisi altında kalması dolayısıyla geri çekilmek zorunda kalmıştı. 42'nci Tümen de bir kilometre kadar ilerleyebildiyse de, sağdaki Deniz Piyade Tugayının çekilmesi üzerine o da daha fazla ileriye gidemedi. 29'uncu Tümenin 88'inci Tugayı ilk amacının bir kısmını ele geçirebilmiş ve zırhı otomobilleri de bu bölgede kullanmıştı. Bu tümenin solundaki birlikler ise Türk birliklerinin karşı saldırısı ile geri atılmıştı.

Böylece de saat 13.30'da 42 Tümen ile 88'inci Tugay, 83 rakımlı tepeden Zığındere'ye kadar bir girmeyi başarmışlarsa da,

İngilizler bu başarıyı genişletecek yerde ihtiyatlarla başarı kazanılmayan yerleri takviye etmek hatasına saplandılar. 9 ve 12'nci Tümenlerimiz elden çıkardıkları siperleri geri almak için karşı saldırıya geçtiler. 42'nci İngiliz Tümeni sıkıştırılmıştı. Saat 18'de bu tümenin, 12'nci Tümenimiz karşısında bulunan tugayı kolordu emrine geri alındı.

5 ve 6 Haziran günleri ihtiyatların ve 2'nci Tümenin bir kısmının katılmasıyla yaptığımız karşı saldırılar büyük kayıplar pahasına elden çıkan siperlerin bir kısmının geri alınmasını sağlamıştı. Bizim bu savaşlarda birliklerimiz birbiri içine girmiş, on bin Türk çocuğunun da kaybına neden olmuştu. İngiliz, Fransızların kaybı da bizden aşağı değildi. Bizim fazla kayıp vermemizin başlıca nedeni, düşmanın büyük ateş gücüne sahip olmasıydı.

7 Haziranda da Kirte yolundan Zığındere'ye kadar olan kısımda birliklerimiz birbirine karışmış ve çok kayıp vermiş bulunuyordu. İhtiyattaki yedi taburla, buradaki yirmi tabur değiştirilerek geriye alınmak zorunda kalındı. Grubun komutanı olan Alman komutan, Alçıtepe'ye çekilmeyi teklif ediyordu. Almanlar zor karşısında bizim cephede çekilmeyi öne sürmeyi prensip edinmişlerdi. Bu durum karşısında kendisi geri alınarak, yerine Kurmay Yarbay Selahattin Adil Bey, Grup Kurmaybaşkanı olarak getirildi.

Bütün zorlamalara rağmen Türk cephesini yıkamayan Hamilton, başarıya ulaşmak için daha dört tümen gönderilmesini istemek zorunda kalmıştı. Bu durum karşısında İngilizler, 7 Haziranda toplanarak Çanakkale'de harekâta devam edip etmemek kararını almak zorunda kaldılar. Çanakkale'den çoktan çekilip gitmek zorunda olduklarını anlamışlardı ama, İngiliz imparatorluğunun prestijinin kırılıp yıkılmasına tahammül edemiyorlardı. İslâm dünyası, Balkanlar ve Rusya'nın bu çekilme kar

Müttefik Orduları Başkomutanı
Sir Ian Hamilton.

şısında ne duruma düşeceklerini çok iyi biliyorlardı. Bütün bunlara rağmen bir Çanakkale hareketine pek hevesli görünmeyen Lord Kitchner, Fransa cephesinde istenilen sonuç alınmamış olduğu için Hamilton'a istediği kadar kuvvet veremeyeceğini, bir kısım kuvvetle takviye etmeyi düşündüğünü ve Türk cephesinde yavaş yavaş ilerleyerek Türk kuvvetlerini bu bölgede tutup başka yerlere kaymasını önlemesini bildirdi.

Churchill ise hiç de böyle düşünmüyordu. Almanlar onun fikrine göre üç ayda Batı cephesini yaracak durumda değil, İtilaf kuvvetleri de aynı şekilde Alman kuvvetlerini geri atacak durumda değildiler. Çanakkale cephesinde General Hamilton'a istediği dört tümen verilerek saldırıya geçildiği takdirde Gelibolu harekâtı kısa bir süre içinde bitirilmiş olacak ve böylece Rusya'ya yapılacak yardımla, Alman cepheleri sarsılacaktı.

Çanakkale cephesinde bir başarı kazanıldığı takdirde İtilaf Devletlerinin kısa zamanda savaşı bitireceği doğru bir düşünceydi belki. Lord Kitchner Churchill'i tutanların da etkisiyle bu fikre katılmış ve yeni kurulan ordudan üç tümeni Çanakkale'ye göndermeye ve Akdeniz filosunu da pekleştirmeye karar vermişti. Churchill'se bu kuvvetin kâfi gelmeyeceği kanısındaydı.

Fransızlar Batı cephesinde yaptıkları ünlü ilkbahar saldırılarıyla üç yüz bin insan kaybetmişlerdi.

Çanakkale'deki Fransız kuvvetlerini de anavatana çekmek düşüncesindeydi. Bu da Fransa'ya pek bir şey kazandırmayacaktı. Oysa Boğaz'ı yarıp Rusya'yı kuvvetlendirmek, Balkanların durumunu değiştirdiği gibi, savaş durumuna da kesin etki yapacak bir hâl çaresi olurdu.

Batı cephesinde 15 Haziranda yapılan ikinci saldırıda İngilizler de birliklerinin hemen hemen yarısını elden çıkarmış gibiydiler. Galiçya'daki Rus ordusu da Avusturyalılara katılan Alman ve Türk kuvvetlerinin saldırılarıyla geri çekilmek zorunda kalmıştı.

Durumun bu kadar kritik olması karşısında 17 Haziranda Gelibolu'ya daha çok kuvvet göndermek gerekmişti. Fakat bu kadar fazla bir kuvveti götürecek taşıt bulmak da bir problemdi. Yapılan hesaplara göre ancak üç tümenlik bir kuvvet ağustos ortalarına kadar Çanakkale'ye ulaşabilirdi. Diğer bir tümen ise ancak ekim sonu için plânlanabilirdi. Bu yönden saldırıyı geç bırakmamak için üç tümenin kullanılmasına karar veriliyordu.

Saldırının her ne pahasına olursa olsun yapılıp Çanakkale Boğazı'nın açılması kararına varılmıştı. Bunun için toplanacak fazla araçla üç tümen 28 Hazirana kadar Çanakkale'ye gönderilmeliydi. Kitchner de sonradan inandığı bu plân için Hamilton'a beşince bir tümen daha göndermeye ihtiyacı olup olmadığını sormuştu. Hamilton ne kadar kuvvet gönderilirse başarının o kadar çok olacağı kanısında olduğu için "evet" cevabını verdiği için, Kitchner beşinci tümeni de göndermeye karar verdi. Ayrıca gerekirse Mısır'dan da on beş bin kişilik ikmal erinin alınmasını kabul bile etmişti.

Batı cephesinde Fransızlar sıkışık durumdaydılar. Başkomutan General Joffre kış gelmeden batıda yapacağı saldırıyla bir sonuca varma kararındaydı. İngiliz kuvvetlerinden 24'üncü Tümen batıda, 25'inci Tümen ise yıl sonuna kadar batıya gönderilmek üzere hazırlanacak, beş tümen de Çanakkale'ye gönderilecekti. Aslında Çanakkale'de de beş tümen bulunmaktaydı. Yeni gelen kuvvetlerin hangi cephede ve nasıl kullanılacağı uzun bir tartışma konusu olmuştu.

İngilizlerin Çanakkele için hazırladıkları dört tümeni nerede kullanacakları da bir problem olmuştu. Gelibolu dar bir bölge idi. Bu yönden acaba bu kuvvetleri Bolayır veya Enez kıyılarına mı, yoksa Anadolu'ya mı çıkarmak doğru olurdu. Enez'e çıkarmak ayrıca bir denizaltı tehlikesiyle başbaşa kalmak demekti. Asya kıyılarından dolaşmak da büyük kuvvet isterdi. Seddülba-

hir'den yapılacak saldırı için yol tıkanmış gibiydi. Bu yönden Gelibolu Yarımadası'nın kuzeyinde Suvla bölgesinde bir çıkarma yeri aramak doğru olacaktı.

Anzak Kolordu Komutanı da uzun çalışmalar sonucu kendi saldırı plânını buraya göre hazırlamıştı. Bu plânı uzun uzun tetkik eden Hamilton Türk kuvvetlerinin büyük bir kısmını da yeni bir cepheye çekmek ve dağıtmak yönünden yerinde bulmuştu.

Fransız kuvvetlerine komutan olarak getirilen ve bu cephede sonradan bir kolunu kaybeden General Gouraud, çıkarmanın Anadolu kıyısına yapılıp, buradan Çanakkale'nin gerisinin alınmasını doğru buluyordu. Şunu da unutmamalı idi ki burası için çok büyük kuvvetlere ihtiyaç vardı. Öyle ise Bolayır'a bir çıkarma yapılırsa Türk kuvvetleri yarımadada sıkıştırılmış olacaktı. Bunun düşüncesiyle de: "Bolayır bölgesi ele geçirilmek suretiyle yiyecek ve atacak cephane gönderilmesinin önü alınmazsa, Çanakkale'de bir yıpratma savaşının sürüp gitmesi beklenebilir." diye Başkomutanlığa dayatıyordu.

İngiliz amirali Bolayır'a yapılacak çıkarmanın zorluğu hakkında diretiyor ve çıkarmanın Kabatepe bölgesine yapılmasının faydalı olacağında düşünce birliğine varılıyordu.

Çanakkale'ye gönderilecek olan üç tümenden kurulu 9'uncu Kolordu topçu bakımından da pekleştirilmişti. Kuvvetler 14 Haziran'da 28 Temmuza kadar olan süre içinde Gelibolu'ya getirilmiş bulunuyordu.

GELİBOLU YARIMADASI'NDA MEVZİ SAVAŞI

Mayıs sonundan ağustosa kadar süren zaman her iki taraf için bir mevzi savaşına dönüşmenin nedeni olmuştu.

Geniş harekât alanlarındaki mevzi savaşlarının aksine olarak, burada her karış toprağın savunulması gerekiyordu. Çünkü her iki taraf için de elde edilmesi istenilen hedefler, cephenin pek yakınındaydı. Seddülbahir civarında İtilaf kuvvetlerinin Boğaz tabyalarıyla olan mesafesi 20 kilometre ve Arıburnu'ndaki hedefle de 7 kilometre kadardı. İtilaf donanmasının cehennemi andıran ateşine göğüs geren Türkler, bu ateşten kurtulmak için mümkün olduğu kadar düşmanın yakınına girmek suretiyle bu tesiri azaltmaya çalışıyorlardı.

Geri bölgelerin şiddetli topçu ateşiyle taranmış olması dolayısıla ihtiyatları çabuk ileriye almak çok güçtü. Bu yönden ileri hatları kuvvetli tutmak gerekiyordu. Mayısta ve daha sonraki aylar içinde İngilizler Seddülbahir grubunu 42'nci, 52'nci İngiliz ve 2'nci Fransız Tümenleri olmak üzere üç tümenle pekleştirerek yeniden birkaç kere saldırıya geçmişlerdi. Taarruzları da kuvvetli bir topçu ateşiyle hazırlıyorlardı. Çok büyük kayıp karşılığında düşmanın kazandığı Türk mevzilerinin birkaçını ele geçirebilmek olmuştu. Üç ay süren şiddetli ve her iki tarafa da büyük kayıplar verdiren savaşlar temmuz sonunda bu cephede İngiliz–Fransız siperleri çıkarmanın ilk gününe nisbetle ancak bir ki-

lometre kadar ilerleyebilmişti diyebiliriz. Bizim kuvvetler de birkaç yerde elden çıkardıkları siperleri geri alabilmişlerdi. Arıburnu bölgesinde ise bir kıpırdama olmadı.

Aylarca süren çalışma sonucu, tahkimat yönünden bir hayli önemli başarılar elde edildi. Bazı yerlerde her iki taraf mevziinin birbirine yakın olması lağım savaşlarını ortaya koydu. Bu savaşlarda Türk istihkâmcılarının büyük rolü oldu.

Güney Grubu siperlerinde askerlerimiz.

KEREVİZDERE SAVAŞI
(21 Haziran 1915)

Saldırıların başarıya ulaşabilmesi için ya baskın şeklinin uygulanması yahut da kuvvetli bir topçu desteği altında önceden taarruz edilecek hedeflerin tahrip edilerek yok edilmesinden sonra yapılacak saldırıların başarıya götürdüğü Çanakkale'de kesin olarak anlaşılmıştı. Geniş bir cephe üzerinde yetersiz bir topçu gücüyle başarıya ulaşılamazdı. Bu tecrübeler karşısında İtilaf Devletleri Başkomutanı General Hamilton, dar bir cephede kuvvetli topçu desteği altında saldırı tertip etmek tabiyesini uygulamaya kalkıştı. Bu amaçla da Seddülbahir'deki Fransız ve İngiliz kuvvetleriyle önce yanlardan sonra da merkezden birer saldırıya girişilecekti.

Önce Fransızlar 21 Haziranda bir taarruz yapacak, bu taarruzun hedefi 88 rakımlı tepe olacaktı. Kerevizdere mevzilerinde 2'nci Tümenimiz bulunmaktaydı. 18 Hazirandan başlayan top ve bomba atışlarıyla şiddetli tahrip ateşine başlayarak Türk mevzilerini baskı altında tutuyorlardı. Şiddetli topçu ateşi tümenin günlerce uğraşarak pekleştirdiği tahkimatı tahrip edivermişti.

21 Haziran taarruzu için Fransızlar, 7 sahra, 2 obüs bataryası, 16 havan topundan kurulu büyük bir ateş gücü meydana getirmişlerdi. İngilizler de 7 obüsle bu kuvvete katılıyorlardı. Topçu atışları 5.15'te başlayarak kırk beş dakika sürmüş ve saat 6'da

ateş silindirinin geriye kayması üzerine piyade birlikleri de saldırıya geçmişlerdi. Bu sıldırıya 6'ncı ve 176'ncı Alaylar birinci hatta ve 2'nci Alay ihtiyatta olmak üzere tertiplenmişti. Birlikler birinci hedefleri ele geçirebildiler, yalnız sol kanattaki mevzilerimizi ele geçiremediler. Fransızlar önce 88 rakımlı tepeyi ele geçirdiyseler de karşı taarruzumuz sonucu burayı bırakmak zorunda kalmışlardı. Bu yenilgi Fransızları şaşırtmıştı. Öğleden sonra yeniden giriştikleri şiddetli bir topçu hazırlığından sonra saldırılarını tekrarladılar. Bu kez de sağ kanatlarındaki sömürge alayı büyük kayıplar verdirilerek püskürtüldü. Fransız komutan, başarısızlıkları bir türlü hazmedemiyor, saldırıyı üçüncü kez tertiplemeye giriştiyse de genellikle büyük bir başarı sağlayamadı ve sol kanatlar bazı mevzilere girme imkânını bulmuştu. Bu başarı General Gouraud'yu bir türlü tatmin etmediğinden akşama kadar verilen hedefin her neye mal olursa olsun ele geçirilmesini emretti. Kıyasıya süren bir savaş sonunda verilen hedef yine Fransızlarca ele geçirilememiş, yalnız 83 rakımlı tepe ve Türk mevzilerinin birinci hatları ellerine geçmiş bulunuyordu. Karanlık basması üzerine tertiplenen bir karşı saldırı sonucu, sağ kanat siperleri alınmışsa da Fransızların karşı saldırıları üzerine tekrar bırakılmak zorunda kalınmıştı.

Fransızlar 22 Haziran'da 6'ncı Alay bölgesine başarısız bir saldırı daha tertipledilerse de umduklarını bulamamışlardı. 22 Haziranda İkinci Tümen, ihtiyatta bulunan 12'nci Tümenin birlikleriyle pekleştirilmişti. İki tümen komutanı bir araya gelince Selâhattin Adil Bey, 2'nci Tümen komutanının kurmay başkanlığını kabullenmişti. Fransızların bu saldırısına bölgede bulunan deniz piyade tümeni de topçu ve makineli tüfekleriyle yardımda bulunduğu gibi, cephenin diğer yerlerinden de 7'nci ve 9'uncu Tümen mevzilerine karşı gösteriş taarruzlarına giriştiler.

Bu savaşlarda 2'nci Tümen fazla kayıp verdiğinden 22–23 ge-

cesi 12'nci Tümen ile değiştirilerek Anadolu kıyısına nakledildi. İkmal birliği olarak gönderilen 15'inci Tümen de kısım kısım Trakya'ya ve bunun yerine 6'ncı Tümen Güney Grubuna katılmıştı. Bu tümeni de 1'inci ve 4'üncü Tümenler izlediler.

27 Haziranda Güney Grubundaki kuvvetlerimiz, 1, 6, 7, 11, 12'nci Tümenler olmak üzere beş tümene yükselmiş ve kırk beş taburu bulmuştu. Ayrıca iki süvari bölüğü, otuz üç de bataryadan ibaretti. 11, 7, 12'nci Tümenler birinci hatta, 1 ve 6'ncı Tümenler de ihtiyatta bulunmaktaydı.

Çanakkale'de Kirte önlerinde bir Fransız siperinin durumu.

ZIĞINDERE SAVAŞLARI
(28 Haziran)

Lord Kitchner'in Hamilton'a vaatettiği kuvvetlerden 52'nci İngiliz Tümeni de İskoçya'dan yola çıkarılarak Seddülbahir'e gelmiş, buradaki kuvvetler ikisi Fransız, dördü İngiliz tümeni olmak üzere altı tümenlik bir kuvvet durumunu almıştı.

İngilizler, sol kanatta bulunan 29'uncu Tümen Hint Tugayı ve 156'ncı Tugayla birliklerini pekleştirerek Zığındere'nin iki tarafında bulunan mevzilerimizin zaptı için hazırlanmıştı. Bu amaçla da 77 top, 12 obüs, 2 kruvazör ve 2 muhribin ateş himayesi sağlanmıştı. Güçlü İngiliz topçu desteği 28 Haziran saat 9'da başladığı ateşi 10.45'e kadar sürdürmüş ve ateş silindirini geriye kaydırması üzerine de süngü takmış piyadeleri hücuma kalkmıştı. 156'ncı Tugay Zığındere doğusunda, 87'nci Tugay ile Hint Tugayı da Zığındere batısından ilerlemekteydiler. 86 ve 88'inci Tugaylar da ihtiyatta tutulmuştu. Zığındere bölgesindeki mevzilerimizde 11'inci Tümenimiz bulunmaktaydı.

Saldırı başladıktan sonra bu güçlü kuvvet karşısında Zığındere batısında birinci ve ikinci Türk hatları topçu ateşinin etkisi altında kolaylıkla ellerine geçti. Çünkü bu siperlerdeki kahraman Anadolu çocuğu o cehennemi topçu ateşi altında şehit olmuş, eriyip yok oluvermişti. Buna karşılık Kerevizdere doğusunda İngilizler hiç de umduklarını bulamadılar. Burada 156'ncı Tugayın yaptığı iki saldırı da, kahraman Türk çocuğu tarafından

kolaylıkla geri atıldığı gibi, erlerine kahramanlık örneği olmak isteyen İngiliz 156'ncı Tugay komutanı da öldürülmüştü. Taarruzu ilerletmek için 88'inci Tugay da ileriye sürüldü ise de yine bu saldırılar kahraman Mehmet'in direnişiyle durdurulmuştu.

Zığındere batısında öğleye kadar süren savaşlarda bütün siperler elden çıktıysa da tarafımızdan öğleden sonra ve gece yapılan karşı saldırılarla 12 ve 13 numaralı siperlerin bir kısmını geri almıştık. Zığındere batısındaki siperlerin önce İngilizler tarafından ele geçirilmesi üzerine sağ kanatta kritik bir durum meydana gelmişti. Bu durumlar karşısında soğukkanlılığını koruyabilen Veber Paşa, birdenbire sarsılmış hatta çekilmeye bile kalkışmışsa da birlik komutanlarımızın uyarması karşısında vazgeçmek zorunda kalmıştı. Bu sırada 1'inci Tümenin birinci hatta sokulması, düşmanı durdurmuş ve cephe sarsılmaktan kurtulmuşsa da bugünkü savaşlar 2000 şehide mal olmuştu.

29 Haziran savaşları 13 numaralı siperin batı kısmı için yapılmış denebilirdi. Yapılan saldırılarla bu siper birkaç kez İngiliz ve Türkler arasında el değiştiriyordu. Türk çocuğu vatanının her karış toprağını kendi kanıyla sulamadıkça terketmek niyetinde değildi. Bu siper İngilizlerin 30 Haziranda yaptığı üstün kuvvetlerle düzenlenen saldırıyla İngilizlerin eline geçmişti. Şunu da açıkça belirtmeli ki, 30 Haziran günü yapılan taarruz, bomba ve topçu tahrip ateşinin ve ateş toplamasının eseriydi.

Fransızlar da 30 Haziranda kendi sol kanatlarında büyük bir topçu desteği altında bir alayla yaptıkları taarruzu başarıya ulaştırmışlar ve Kirte yolu üzerinde bir Türk mevziini ele geçirmişlerdi. Bu başarının deniz piyade tümeninin de katılmasıyla genişletilmesini istiyorlardı. Bu sırada Asya kıyılarından gelen bir top mermisi Fransız Kolordu Komutanı Gouraud'yu yaralamıştı. İngilizlerin bu bölgede bir taarruz hazırlığında bulunduğu öğrenilir öğrenilmez, 28 Haziranda 2'nci Tümeni 1'inci

Tümenle pekleştirmişti. 6'ncı Tümen de iki alayı ile bu bölgeye gelerek 1'inci Kolordu Komutanı Faik Paşa komutasında 29–30 gecesi bir gece saldırısı yapılmış ve 30 sabahı bir alay daha getirilerek saldırı sürdürülmüş ise de İngilizler yerinden söküp atmak mümkün olmamıştı. Saldırının devamı süresince sağ kanatta, 1, 6, 11'nci Tümenlerin birlikleri birbirinin içine girmiş, kuvvetlerimiz çok kayıp vermişti.

Ordu Komutanı Liman von Sanders, Güney Grubu sağ kanadına girmiş olan İngilizlerin buradan atılmasını istiyordu. Fakat gece gündüz savaşları ile fazla kayıp vermiş ve yorgun bir birlikten bu gedakârlığın beklenmesine imkân yoktu bunun için de Esat Paşa'nın Kuzey Grubundan 5'inci Tümeni, Asya Grubundan da 3'üncü Tümeni bu bölgeye getirterek 1'inci Kolordu Komutanı Mehmet Ali Paşa'nın emri altında bir saldırı daha yapmayı doğru buldu.

3 Temmuzda yapılan saldırı hazırlığında on iki taburdan kurulu 4'üncü Tümen Sarafin Çiftliği'ne, beş taburdan kurulu 5'inci Tümen de Kayaltepe'ye ulaşmıştı. 3'üncü Tümen de elde bulanan araçlarla Anadolu kıyısından Kilya'ya geçirilmişti. Birinci Kolordu Komutanı Mehmet Ali Paşa da sağ kanattaki, 1, 6, 11 nci Tümenlerin komutasını üzerine aldı. 3'üncü ve 5'inci Tümenler de kendi emrinde olacaktı. 5 Temmuz sabahı saat 3.45'te yapılması kararlaştırılan saldırı için şöyle bir tertip alınmıştı:

"Altı taburdan kurulu 3'üncü Tümen, Zığındere ile deniz arasından, beş taburdan kurulu 5'inci Tümen Zığındere doğusundan 3.45'te saldırıya geçecekler, bu saldırı mevzilenmiş birlikler yerlerinde kalacak, 4'üncü Tümen de ihtiyat olarak Kiremitdere'ye gelecekti.

Bölgenin önemini en sonunda kavrayabilmiş olan Ordu komutanı, Güney Grubu Karargâhına kadar gelerek durumu izlemek istemişti. Öğleye kadar birkaç kez tekrarlanan saldırı, kuv-

vetli düşman baraj ateşi karşısında bir türlü başarıya ulaşamıyordu. Birbiri arkasına yaptığımız saldırılar, Zığındere'de düşman mevzii önünde on dört bin çocuğumuzun kaybıyla sonuçlanmıştı. Zığındere savaşı Çanakkale Savaşları içerisinde böylece en kanlısı olmuştu. Bundan böyle Zığındere bölgesinde yapılacak savaşlardan bir sonuç alanamayacağı öğrenilince burada da tahkimat yapılarak direnme ve gömülme başladı.

İki taraf arasında kalan şehitlerin gömülmesi için 9 Temmuzda istediğimiz mütareke teklifini İngilizler kabul etmediler. Oysa biz onların teklifini Arıburnu'nda Türklüğe yakışan insanî duygularla kabul etmiştik. Esat Paşa'nın hatıralarında bu mütareke için General W. Birdwood'un mektubu bulunduğu hâlde İngiliz Harp Tarihi, Türklerin mütareke istediğini yazmak hatasına düşmüştür.

Bu bölgede saldırıdan vazgeçilince de 3'üncü ve 5'inci Tümenler tekrar yerlerine geri gönderilmişti.

KUZEY GRUBUNDA HAZİRAN VE TEMMUZ SAVAŞLARI

Güney Grubunda Boğaz tahkimatını susturmak ve Türk kuvvetlerini geriye atmak için İngilizlerin sürdürdüğü saldırılar sırasında kuzeyde küçük çapta bazı davranışlarda bulunmuşlardı. Ayrıca ikmal yönünden de haziran sonunda Avustralya'dan üç piyade bir de süvari tugayını eğitim amacıyla Mısır'a getirmişlerdi. Üçüncü Kirte savaşları sırasında İngilizlerin Merkeztepe bölgesinde yaptıkları saldırı, önce başarıya ulaşmışsa da ertesi gün yapılan karşı saldırıyla geriye atılmıştı. 28 Haziranda İngilizlerin Kabatepe yönünde giriştikleri saldırı da Türk direnişi karşısında bir sonuca ulaşamamıştı.

29 Haziranda 19'uncu Tümenimiz karşısında yaptıkları saldırıda bazı bölgeye girerek ufak bir başarı kazanmamış da değillerdi.

Ve yine 12 Temmuzda küçük gruplarla yaptıkları saldırılardan da bir fayda sağlayamadılar. Bundan sonra da siper ve lağım savaşları başlamış, mevzi harbi kaçınılmaz bir hâl almıştı.

GÜNEY GRUBUNDA HAZİRAN VE TEMMUZ SAVAŞLARI

Türk Başkomutanlığı genel olarak Alman komutanlarından memnun değildi. Fakat silâh ve cephane yardımı bakımından Türk kuvvetlerinin başında bulunmasından faydalanmak imkânını bulduğu için kullanmak zorundaydı. Özellikle Güney Grubuna komuta eden Veber Paşa'yı değiştirerek İkinci Ordu Komutanı Esat Paşa'nın kardeşi olan Vehib Paşa'yı 9 Temmuzda Güney Grubuna getirerek Veber Paşa'dan cepheyi teslim aldırmıştı.

Kerevizdere savaşlarında büyük kayıplara uğrayan Güney Grubu tümenlerini değiştirmek zorunluğu meydana gelmişti. Bunun için kuruluşta bir değişiklik yapılarak temmuz başlarında İkinci Ordunun Çanakkale'ye gönderilmesine karar verilmişti. Bu ordu 13 ve 14'üncü Tümenlerden kurulu Beşinci Kolordu ile, 8'inci ve 10'uncu Tümenlerden kurulu 19'uncu Kolordudan kurulu idi.

10 Temmuzda Beşinci ve 16'ncı Kolordular karargâhlarıyla Güney Grubuna ulaşarak şu durumu almışlardı:

Sağ kanatta 1, 8, 10'uncu Tümenlerden oluşan 16'ncı Kolordu, sol kanatta da 4, 13, 14'üncü Tümenlerden oluşan Beşinci Kolordu yer almaktaydı. 6, 7, 11, 12'nci Tümenler öteden beri bu bölgede bulunan 3 ve 4'üncü Tümenlerin dörder taburu da cephe yeni birliklere teslim edildikçe geriye alınacaktı.

Önce 3'üncü Tümen yola çıkarılmıştı. Bunu 6 ve 12'nci Tümenlerin geriye alınması izledi. Fakat yeni tertipler alınmadan taze kuvvetlerin karşılarında yer aldığını öğrenen İngilizler, saldırıya geçiverdiler.

Bu sırada Beşinci Ordunun durumu şöyle idi:

Kuzey Grubu: 19, 16, 5, 9'uncu Tümenler 5 ve 9'uncusu ihtiyat olmak üzere İngilizlerin karşısında bulunmaktaydı.

Güney Grubu: Sağ kanattan itibaren 1, 11, 7, 4'üncü Tümenler İngilizler karşısında mevzide, 6'ncı Tümen ise ihtiyatta bulunuyordu.

Saros Grubu: 12'nci Tümen ve Müstakil Süvari Tugayı Despot limanı kuzeyinde ve Saros kıyılarında bulunmaktaydı. Despot ve Ece limanları arasında bir süvari alayı, Ece limanı ve Azmandere arasında dört taburluk bir kıyı korunma birliği bulunuyordu.

Asya Grubu: 2 ve 4'üncü Tümenler Kumkale ve Beşike kıyılarında bir çıkarmayı önleme yönünden hazırdılar.

İngilizler 12 Temmuzda Seddülbahir bölgesinde kısa hedefli bir saldırı yapma emrini Hamilton'dan almışlardı. Bununla sağ kanadını sol kanatlarıyla aynı hizaya getirmek istiyorlardı.

Fransız Kolordusu da topçu yığınağıyla bu saldırıyı destekleyecek, karşısındaki birliklere saldırarak Kerevizdere batısındaki Türk mevzilerini ele geçirecekti. Bu saldırıya 52'nci İngiliz Tümeniyle, 1'inci ve 2'nci Fransız Tümenlerinden dörder tabur katılacak, 29'uncu Tümenleri de gösteriş saldırısında bulunacaktı.

Kuvvetli bir topçu hazırlığından sonra saat 7.30'da saldırıyı başlattılar. Önce 52'nci Tümenin 155'inci Tugayı saldırıya kalktı. 152'nci Tugay ise öğleden sonra bu harekete katılacak ve 156'ncı Tugay ihtiyatta kalacaktı. 155'inci Tugayın saldırısı dört dalga hâlinde yapılarak önce bir kısım Türk siperlerini ele geçirmeyi başarabilmişti. Başarmış ama fazla da kayıp vermişti. Saat 16.30'da 157'nci Tugay da bu saldırıya katılmaya başladı. Duru-

mun kritik olduğunu anlayan İngilizler, deniz piyade tümenini de cepheye yanaştırdılar. Fransızlar da kendi saldırıları sırasında bazı siperlerimizi ele geçirmeyi başarmışlardı.

13 Temmuz sabahı durum şöyle olmuştu:

157'nci Tugayın iki taburu geriye çekilmiş, bu durum karşısında kolordu ihtiyatları da kullanılarak saldırıya devam etmek zorunluluğunda kalınmış, birlikler akşama kadar parça parça, 52'nci Tümen ihtiyatı ve deniz tümeninin bir kısmı da kullanılmıştı. Bütün buna rağmen Türk dayanışması ve savunması yıkılmıyor, İngiliz ve Fransız saldırıları istedikleri sonuca ulaşamıyordu. Yalnız Fransızlar Kerevizdere batısındaki hedefleri ele geçirerek, beş yüz kadar esir alabilmişlerdi.

Durumu etüt eden İngiliz komutanları telâşlanmışlardı. Kıtalar birbirine girmiş, hedefler ele geçirilmemiş ve birlikler de son derece yorulmuştu. Bu durum karşısında gece yapılacak bir Türk karşı saldırısı bütün emeklerini boşa çıkarabilirdi. Bugün yapılan savaş İngilizlere 3100, Fransızlara da 800 insana mal olmuştu. 21 Haziran'dan beri yapılan üç saldırı sırasında İngilizlerin kayıpları toplam 7700, Fransızların ise 4000'i bulmuştu. İngilizler bu saldırılardan Türklerin dikkatini Seddülbahir'e çektiklerini sanıyorlardı.

Bu saldırılar karşısında Güney Grubunun harekâtına gelince:

Güney Grubu cepheyi sağ kanattan itibaren 1'inci, 7'nci, 4'üncü Tümenlerle tutmuştu. 12 Temmuz sabahı İngilizlerin önce 11'inci tümene bir gösteriş saldırısı yaptığı görüldü. Saat 4.30'dan itibaren de 7.30'a kadar özellikle 4'üncü Tümene 7'nci Tümenin sol kanadında şiddetli topçu ateşiyle birinci hat siperleri, irtibat hendekleri ve telefon hatları tamamen tahrip edildikten sonra saldırılarını 4'üncü ve 7'nci Tümenin sol kanadına yönelttiler. 7'nci Tümen bu İngiliz saldırısını başarıyla karşılayıp, geri attıysa da 4'üncü Tümen mevzilerinin büyük bir kısmını kaptırdı. Bu da mevzilerdeki erlerin topçu ateşiyle tamamen yok

edilmiş olmasındandı.

İngilizler bu durumdan yararlanarak iki tümenin arasındaki boşluktan ilerlemeye kalkışmadı. Bu durum önce ihtiyatların kullanılmasıyla durduruldu. Öğleden sonra İngilizler, 7'nci Tümen sonundaki siperleri ve akşama doğru da Fransızlar 4'üncü Tümenin elinde kalan mevzileri savunacak Türk eri kalmadığı için kolayca ele geçirivermişti. Sağ kalan erler de mevzilerin birkaç yüz metre gerisindeki mevzilere çekilerek yine düşmanı durdurmaya çalışıyorlardı.

7'nci Tümenin gece yaptığı saldırılar, küçük başarılar sağlayabildi. 13 Temmuz sabahı 4'üncü ve 6'ncı Tümenin yaptığı karşı saldırı ve İngilizlerin de 7'nci Tümenin sol kanadına yönelttikleri saldırı başarıya ulaşamamıştı.

Bu savaşlarda bizim kaybımız 9700 kişiydi. Çanakkale Savaşları insan öğüten bir makina durumuna gelmişti. İngilizlerin Boğazları aşıp Ruslara bir an önce yardım götürme çabasına karşılık, Türk ordusu canı pahasına da olsa yurdunu çiğnetip bu tarihsel düşmanına yardım götürülmesini ve Boğazlardan Müttefik Devletler ordu ve donanmasının geçmesini önlemeye çalışıyordu.

Başkomutanlık durumu kavramıştı. Gelibolu'daki kuvvetleri pekleştirmek üzere 21 Temmuzda İkinci Ordu birlikleri Güney Grubuna katılmaya başlamıştı. 6'ncı ve 7'nci Tümenler Saros'a, 11'inci Tümen de Asya Grubuna gönderilmişti.

Öyle anlaşılıyordu ki İngiliz Başkomutanı Hamilton'un Seddülbahir'de yapılan son saldırılardan amacı; kendi mevzilerini düzene koymak ve bizim kuvvetlerimizi buraya çekmek isteyerek daha kuzeyde bir koz olmamaya kalkışmaktı.

İngilizlerin çıkarma yerinin kuzey Gelibolu Yarımadası'nın bölgesi olduğuna göre bir ay önceden yapılan bu saldırılarla ne kazanılacağını düşünmek lâzımdır.

Türk ordusu İngilizlerin ne yapmak istediklerini çok iyi anlamıştı. Bunun için bu saldırıdan sonra çıkarma yaptıkları zamana kadar geçen bir ay içinde kuruluşlarda önemli değişiklikler yapıldıktan başka, son savaşlarda dokuz tümen katıldığı hâlde, ağustosta bu cephede ancak altı tümen kalabilmişti. Kaybımız 2500'i bulmuş olduğuna göre İngilizler bizi bir hayli yıpratmışlardı. Böylece Kafkas ve Arap cephesine gönderebileceğimiz kuvvetleri Çanakkale'de tutmak zorunda kalmıştık. Bizim kadar da kendilerinin yıprandığını kabul etmek lâzımdır.

Güney Grubu Kumandanı Vehib Paşa,
subaylara açıklama yapıyor.

YENİ ÇIKARMA

1915 Temmuzun ortasından itibaren İngilizlerin Çanakkale'ye yeni birlikler getirerek büyük çapta çıkarma yapacağına dair haberler alınmıştı. Türk kuvvetleri genellikle Çanakkale Savaşlarına bağlanmış gibiydi. Burada bir başarı kazanmadan Başkomutan Vekili Enver Paşa, başka bir cephede herhangi bir harekete girişmeyi düşünmüyordu. Irak cephesinden başka taraflarda büyük çapta harekât olmaması ve İtilaf Devletlerinin Doğu cephesindeki başarısı dolayısıyla Ruslar tarafından da Karadeniz Boğazı'na bir çıkarma yapılmasının mümkün olamayacağı Türklerce anlaşılmış gibiydi.

Alman Büyük Harp Tarihi'nin dokuzuncu cildinde bu sıradaki Türkiye'nin durumunu şöyle anlatır:

"İstanbul'dan bütün kuvvetlerin alınması ve hükûmet merkezinin büsbütün boşaltılması doğru olamazdı. Bulgaristan'ın Sırplara karşı savaşa girişmesi, Türkiye'nin de birtakım askeri sorumluluklara girmesine yol açabilirdi. Temmuz sonunda Türk ordusunun genel kuvvetini teşkil eden kırk beş tümenden on altısı Çanakkale Savaşlarına katılmış bulunuyordu. İstanbul'da bulunan Birinci Ordunun yedi tümeni de Boğazlar için bir ihtiyat teşkil ediyordu. Eğitim yönünden yeteri derecede yetişmemiş olan yirmi iki tümen de Asya'daki savaş bölgelerine dağılmıştı. Düşmanın nereden çıkarma yapacağı nisanda olduğu gibi, bu kez de kestirilemezdi. Gelibolu Yarımadası'nın savunmasında en tehlikeli yerlerin Bolayır bölgesi ile Kuzey ve Güney

Grupları arasındaki boşluk olduğu görülüyordu. Fakat, Asya yönü de korunmaya muhtaçtı. Ağustos başında Asya'da yorgun üç tümen bulunmaktaydı. Güney Grubunda altı ve Kuzey Grubunda dört tümen savaşa girmiş ve Liman Paşa'nın elinde ancak üç tümenlik bir ordu ihtiyatı bulunuyordu. Üç tümenden ikisi Bolayır bölgesinde, diğer biri de Kuzey ve Güney Grupları arasındaydı."

16 Temmuzda ele geçen bir rapordan Limni Adası'nda 50–60 bin kişilik bir İngiliz ordusunun toplanmakta olduğu öğrenilmişti. Başka kaynaklardan da gelen bilgiler bu miktarın çok daha üstünde olduğunu göstermekteydi. İngilizlerin Çanakkale Boğazı'nı aşmayı prestij meselesi yaptıkları ortadaydı. Bahriye Nazırı Churchill verdiği bir söylevde: "Gelibolu'ya çıkarılan İngiliz birliklerinin başarıya ulaşması, kesin surette söylüyorum ki daha fazla uzamayacaktır!..." diyordu. Bu bilgiler karşısında Beşinci Ordu Komutanının (Liman von Sanders) durumu nasıl değerlendirdiğini "Türkiye'de Beş Yıl" adlı yazdığı eserden öğrenelim:

"Bir çıkarmanın nereden yapılacağına dair cephede hiçbir belirti görülmüyordu. Güney Grubu cephesinin her iki kanadı denize dayalıydı. Orada iki taraf cepheleri ancak çoğaltılarak pekleştirilebilirdi. Fakat bu cepheyi genişletmek güçtü.

Arıburnu cephesinde ise her iki kanatta açıktı. Oradaki İngiliz güney kanadı birkaç kez arazi kazanmaya kalkışmıştı. Bütün bu girişmeler sonucu Türk sol kanadının biraz geri kırılmasından ibaret kalmıştı. İngilizlerin kuzey kanadında bir küçük birlik kanattan uzakça bir yerde, kuzeye doğru bırakılmıştı. Bu grup bence önemsiz değildi. Esat Paşa bunun bir tehdit teşkil edeceğini sanmıyordu. Bu İngiliz birliğini buradan atmak için girişilen birçok deneme, düşmanın inatla savunması ile karşılaşmış ve oradan atmak kabil olmamıştı.

Bu yönden bir cephenin uzatılması amacıyla girişildiğine kanılacak tek belirti bu birliğin buradaki direnişiydi. Fakat bu belirti pek önemsizdi. Yalnız yukarı Saros Körfezi'nde yarımadanın en dar yerine yapılacak bir hareketle, yarımadanın İstanbul'la ilgisini kesmek imkânı uzak değildi. Anadolu yönünde çıkarmayı tekrarlamak, evvelce yapıldığı gibi muvaffakiyetsizlik sonuçlanacağı pek sanılamazdı. Beşinci Ordunun en çok endişe duyduğu bölge Arıburnu cephesiyle Güney Grubu arasındaki bölge idi. Buraya yapılacak bir çıkarma, aynı zamanda Güney Grubunu arkadan tehdit ederdi. Bunun için 9'uncu Tümen bu bölgeye ayrılarak Kayaltepe'nin batı yamaçlarına yarleştirilmişti. Anafarta kıyısında da, Vilmer Bey müfrezesi (3 tabur, 1 süvari bölüğü, 4 batarya) ayrılmıştı. Saros Körfezi'ne de 7 ve 12'nci Tümenler konulmuş bulunuyordu." (bk. Ek. III.)

Beşinci Ordunun durumu ise şöyle idi: Saros Körfezi'nin Kavak bölgesinde 6'ncı Tümen, Bolayır'da 12'nci Tümen, Yeniköy'de 7'nci Tümen, Tayfur'da 4'üncü Süvari Alayı, Küçük Anafartalar bölgesinde ve Büyük Anafartalarda Anafartalar Grubu, Arıburnu'nda ise Kuzey Grubu olarak 19, 5, 16, 9'uncu Tümenler bulunduğu gibi, Güney Grubunda da yukarıda Vehib Paşa'nın emrine verilmiş olan bildirdiğimiz birlikler bulunmaktaydı. Asya Grubu olarak da Kumkale güneyinden Beşike limanına doğru 3, 2, 11'inci Tümenler bulunmaktaydı.

İngilizlerin bu sırada Anzak kolordularını üç tümene yükseltilmişti. Seddülbahir'de 8'inci kolorduları, 29, 42, 52'nci Tümenlerle, Deniz Piyade Tümeninden kurulu idi.

Fransız kuvvetleri ise 1'inci ve 2'nci Tümenler olmak üzere altı tümenlik bir kuvvete ulaşmıştı. Bu kuvvetlerden başka beş İngiliz tümeni de, ki bunlar 10, 11, 13, 53 ve 54'üncü Tümenlerdi, bir çıkarma için Adalarda toplanmaktaydılar. Buraya getirilen tümenler, çıkarma ve Türklerle savaş yönünden tam on ay özel eğitim görmüşlerdi.

İngiliz Başkomutanı, emrine verilen bu yeni beş tümeni, nasıl kullanması gerektiğini uzun zaman düşünmüş ve şuna karar vermişti, kısmen Anzak cephesi kuzeyinde kullanmak ve kısmen de Suvla limanına çıkararak Eceabat yönünde ilerlemek ve Türk kuzey yanını böylece kuşatmak istiyordu. Anzak cephesini gizlice pekleştirerek buradan baskın tarzında Türk kuzey kanadını kuşatmak, Kolordu Komutanı W. Birdwood tarafından teklif edilmişti. Hamilton ise Sarıbayır'daki mevzileri Almanya'yı yıkacak olan manevelaya bir dayanak saymaktaydı. Suvla limanının zayıf tutulmasını ve bu limanın topçu ateşinden korunur bulunması da Hamilton'u buraya kuvvet çıkartmaya yöneltiyordu.

Cephelerdeki hareketlerle yeni çıkarma bölgesinin gizlenilmesine çaba gösteriliyordu. Güney ve Kuzey cephelerindeki durgunluk, Hamilton'un sinirini bozmuş gibiydi. Yeni kuvvetlerin beklenmesiyle çok zaman kaybedildiğinden Hamilton 5'inci Tümenin gelmesini beklemeden çıkarmayı yapmak istiyor, elindeki dört tümeni de buna yeterli sayıyordu. Bunun için de Anzak Kolordusu hazırladığı plânla gizlice beş tugayla pekleştirilerek bir gece baskınıyla Conkbayır'ı ve Kocaçimentepe'sini ele geçirecek, 9'uncu İngiliz Ordusu da geceden 10'uncu, 11'inci Tümenleriyle Suvla limanı güneyine çıkarılarak önce Anafartalar ele geçirilecek ve diğer iki tümen ile de takviye edilerek Kilye istikametinde ilerleyeceklerdi. Bu plânın bazı zayıf tarafları vardı. Anzak'taki dar bir bölgeye bu kadar büyük kuvvetleri yığmak, bu yığınağı Türk gözetlemesinden saklamak, gece baskınında ve çıkarmada Türk direnişi karşısında başarıya ulaşmak kolay mıydı? Elbette bunların yerine getirilmesi için bazı tedbirler alınacaktı ve gerekli araç ve gereçler de sağlanmıştı. İngilizler bunun için yanlarına tüfek mermisine karşı zırhlı ve beş yüz er taşıyan kırk hayvan alan ve baş taraflarında uzun bir rampa bu-

lunan çıkarma araçları da getirmişlerdi. Gemiciler kayalık olması dolayısıyla bu araçları Suvla limanında kullanamayacaklarını açıkladıklarından çıkarma güneye kaydırılmıştı.

Yukarıda belirttiğimiz bu bölgenin güvenliğini sağlayacak olan birliğin gerisinde sırtlar arkasında barakalar yaptırılmış, su problemi çözülmüş, Anzak ve Suvla'da kaybedilen 20 bin kişiye karşılık 30 gezici hastane gemisi buraya getirilmişti.

Çıkarma harekâtına 6–7 Ağustos gecesi başlanacak, Anzak Kolordusunun pekleştirilmesi ise 3 Ağustosta yapılacaktı. Bu amaçla da 13'üncü Tümen, 10'uncu Tümenin bir tugayı ve Hint Tugayı ile buraya ayrılmıştı. Bu birlikler küçük gemilerle geceleri Mondros ve Midilli'den Anzak'a getiriliyordu.

53'üncü Tümende 6 Ağustosta buraya ulaşmıştı. Hazırlanan plâna göre bu tümen Mondros'ta ihtiyat olarak kalacaktı.

General Gouraud sömürge birliklerine saldırı yönünden pek güvenemiyordu. Onun kanısına göre bu birlikler ancak savunma yapabilirlerdi. Seddülbahir bölgesinde bulunan altı tümen de yorulmuş, mevcutları yarıya düşmüştü. Dört İngiliz tümeninin 46 bin kişilik kadrosu ancak 26 bin kişiye kadar inmiş bulunuyordu. Bu bakımdan Güney cephesinde bunlar yalnız gösteriş saldırısı yapacaklar, karşılarındaki Türk birliklerinin başka cephelere kaymalarını önleyeceklerdi. Bundan başka taarruzdan bir gün önce, Türk komutanının dikkatini güneye çekmek için Anzak Kolordusu da Kanlısırt'a bir saldırı yönetecekti. Bu hazırlıklar çok gizli tutuluyor, İngiliz karargâhındaki birçok kurmaylardan da Suvla'ya yapılacak çıkarma saklanıyordu. Böylece haberin sızıp Türklerin tertip ve tedbir alması önlemek istenmişti.

Harekâtın idaresi her yönden 9'uncu Kolordu komutanına bırakılıyordu. Kolordu önce saldırıyı şöyle tertipledi:

2'nci Tümen İmroz'dan destroyerler himayesinde çıkarma araçlarına bindirilerek geceleyin Küçükkemikli güney kıyılarına

çıkarılacaktı. Ele geçirme yönünden önce İsmailoğlutepesi ve Kireçtepe ele geçirilecek, sonra da Tekkesırtları istikametinde ilerlenerek şafak sökene kadar buraların ele geçmesi sağlanacaktı.

10'uncu Tümen de 2'nci Tümenin çıkarmasından sonra aynı gece çıkarılarak Büyük Anafartalar üzerinden Kocaçimentepe'si yönünde ilerleyerek Anzak Kolordusu ile ilişki kurarak hareketlerini birleştireceklerdi. Bu saldırının ilk hedefi Conkbayırı'ndan Ecelimanı'na kadar Boğaz'a hakim olan sırtları ele geçirmekti. Diğer iki tümenin yardımıyla da Eceabat istikametinde ilerlemek plânlanacaktı.

Fransızlarsa yeni bir çıkarmanın Suvla'ya değil Asya kıyısına yapılması düşüncesindeydiler. Fransız komutanı General Baillaurd durumu Fransız hükûmetine de aksettirmiş, Fransa hükümeti de İngilizlere Asya kıyılarını önermişti. İngiliz başkomutanı Hamilton ise kendi plânında ve Kemikli'ye çıkarmada direniyordu. Lord Kitchner de Hamilton'u tutarak Fransızlara verdiği cevapta: "Uzun hazırlıklarla kendi yaptığı plâna uymayan bir teklif için bir başkomutanı sıkıştırmayı doğru bulmuyorum!" cevabını vermişti.

Uzun tartışmalar sonunda hazırlanan çıkarma plânı 22 Temmuzda 9'uncu Kolorduya bildirilmişti. Kolordu komutanı önce plânı beğenerek yapanları takdir etti ise de kendi kurmayı ile görüşüp araziyi tetkik ettikten sonra yaşı bir hayli ilerlemiş ve altmış bir yaşını bulmuş olan bu ihtiyar komutan, biraz sarsılmıştı. Türklerin bu cephede yapmış oldukları savaşları da izleyen 9'uncu Kolordu komutanı plânın bazı kısımlarının yeni baştan gözden geçirilmesini, kuvvetli bir ateş desteği olmadan bir gece baskınıyla İsmailoğlutepesi ve Kireçtepe'nin ele geçirilmesinin çok güç olduğunu, çıkarmanın da limanın içine yapılmasını ileri sürüyordu.

Bunun üzerine bir tugayın limanın içine çıkarılması ve hedeflerinin saptanmasında da kolordu komutanı serbest bırakılıyordu. Böylece ilk hedef Suvla limanının ele geçirilmesi isteniyordu. Yalnız limana hakim olan Mestantepe ve İsmailoğlutepesi'ne buraya çıkacak olan kolordunun dikkati çekiliyor, eğer mümkünse güvenlik yönünden bu tepelerin bir an önce ele geçirilmesi isteniyordu.

Ateş desteği olmadan buraların ele geçirilmesi ve bir gece çıkarması, Hamilton'un en çok üzerinde durduğu baskın şekliydi. İngiliz başkomutanı Kemikli burunlarını ele geçirdikten sonra Mestantepe ve İsmailoğlutepesi'ni, bunun ardından da Kireçtepe'yi ele geçirerek Arıburnu ve Kirte cephesini sarsmak istiyor, bu yoldan Eceabat yönünde Boğaz'a sarkabileceğini umut ediyordu. Birinci hedeflerden sonra, ikinci hedefler de Tekke sırtlarıydı. Fakat 3 Ağustosta birliğe verdiği emirle bu hedeflerden ayrılır gibiydi. Kolordu ilk görev olarak Suvla limanını ele geçirecek, bundan sonra Tekke sırtlarında bir mevzi ele geçirecekti. Eğer bunu başarmak kolay olursa, çıkan birlikler Kireçtepe'ye kadar ilerleyecekler, Mestantepe ve İsmailoğlutepelerinin ele geçirilmesinden söz edildiği hâlde bu davranışın gece uygulanacağı verdiği emirde açıklığa kavuşturulmamıştı.

2'nci Tümen de verdiği emirde önce Kemikli burunlarının, sonra da Mestantepe'nin alınacağını, eğer büyük bir güçlükle karşılalaşılmazsa İsmailoğlutepesi'nin de elde edilmesine çalışılacaktı.

İngiliz başkomutanının Suvla bölgesini ele geçirmek için düzenlediği plân iyi uygulandığı sürece başarıya ulaşabilirdi. Yalnız buna Fransız Kuvvetler Komutanı General Gouraud'nun öne sürdüğü biçimde Kabatepe ve güneyinde yapılacak bir çıkarma, ihtiyatlar tarafından karşılanabilirdi. Burada çıkarmaya elverişli olan kıyılar, altı yedi kilometre kadar olup, tahkim edil-

miş ve iyi bir şekilde savunmaya hazırlanmış bulunuyordu. Bir kolunu bu cephede kaybeden General Gouraud, Çanakkale Savaşlarından sonra işgal sırasında mevzileri gezdiği zaman, Arıburnu kuzeyindeki arazinin sarplığını görerek eski görüşlerinde büyük bir isabet olduğunu, yanında bulunan İngiliz ateşemiliterine o sıralarda ileri sürdüğü düşüncelerin General Hamilton tarafından kabul edilip uygulanmaması dolayısıyla sistemde bulunmuştu. Yalnız şunu da unutmamak gerekir ki kendisi kuvvetli bir şekilde tahkim ve savunmaya hazırlanmış dar kıyıya çıkarmanın ne kadar zor olacağını İngiliz başkomutanı kadar bilemezdi. General Hamilton bu acı denemeyi Seddülbahir'de görmüş ve tatmıştı.

General Gouraud'nun yaralanıp geriye alınması üzerine bu göreve General Baillurd getirilmişti. O da yeni üç tümenin Anadolu kıyılarına çıkarılmasında direniyordu. General bu düşüncesinde belki haklıydı. Yalnız bunu uygulamak için üç tümen yeterli değil, belki de üç kolordu gerekirdi.

Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'in korktuğu gibi Saros bölgesine yapılacak bir çıkarma, Trakya ile ulaşımı kesecekti. Bu takdirde de ordunun Anadolu yönünden ikmali düşünülebilirdi ama, bu çok güç bir duruma düşürebilirdi bizi. Yalnız şunu da unutmamalıydı ki İngiliz ordusu bu takdirde sol kanadını Trakya'ya verecek kuvvetlerden de korumak zorunda kalacaktı. Ayrıca böyle bir ihtimal düşünülerek uzun süredir tahkim edilmiş, Bolayır kıyılarına çıkmak da pek kolay olmayacaktı. Bundan başka Seddülbahir'den ilerleme veya burada bir yarma yapmak birçok kez denenmiş, başarıya ulaşılamamıştı. Bu yönden buradaki Türk ordusunun zayıf yerini bulup ve Kocaçimentepesi'nin önemini göz önüne alarak tertiplenen Hamilton'un plânına hiçbir zaman yanlış bir hareket diyemeyiz. Yalnız şunu da daima düşünmek gerekir ki iyi tertiplenmiş plânlar iyi tatbik-

ler görmedikçe hiçbir zaman başarının yolunu açamaz.

Bu bakımdan çok iyi düşünülen bu plânın kararsızlıklar içerisinde uygulanmaya kalkışılması General Hamilton'un uygulamada sertlik göstermekte acze düşmesi başarıyı tökezletmişti.

Seddülbahir bölgesinde de altı tümenin hareketsiz bulunması buradaki başarının da yarım kalmasına sebep olmuştur. Bizce bu birliklerle yorgun da olsalar İkinci Orduya karşı bir saldırıya girişerek bu kuvvetin başka bir yere kaymasını önleselerdi, Anafartalar'daki davranışlarının sonu herhâlde daha başka olurdu. Şunu da belirtmek gerekir ki bir gece çıkarması ve gece saldırısı yapacak birlikler on ay gibi kısa bir eğitimle yetiştirilemez.

İngilizlerin nereden nasıl çıkacağını uzun süre tartışan Türk Ordu Komutanı Liman Paşa, birinci derecede Kumtepe'ye bir çıkarmanın yapılacağını, aynı zamanda Anafarta'ya da çıkarmanın mümkün olduğunu dikkate aldığı hâlde, aldığı tertibatla düşüncesi arasında büyük bir çelişki vardı. Liman Paşa ve Nisan harekâtında ne de şimdi ordusu için bir ağırlık merkezi düşünmeden kuvvetlerini dağıtmıştı. Anadolu'dan, Saros'tan ve Güney Grubundan birer tümen alarak Bigalı–Yalova bölgesinde bir ihtiyat sağlamış olsaydı Suvla'dan yapılacak veya Anafartalar'dan gelecek bir saldırı için en doğru önlemeyi yapmış olurdu.

BEŞİNCİ TÜRK ORDUSUNUN AĞUSTOS DURUMU

Esat Paşa'nın komutasında bulunan Kuzey Grubu, Düztepe'den başlayarak Kılıçbayırı –Cesarettepe – Merkeztepe – Kırmızısırt – Kanlısırt batısı – Karaorman sırtında yerleşmişti. İngiliz donanmasının ateşiyle karşı karşıya olan kanatlar, bu ateşlerden korunmak için kıyıdan uzağa alınmıştı. Ayrıca da kuzeyde Keskintepe, Pilavtepe, Halit ve Rızatepesi, Yaylatepe'de gruplar hâlinde direnekler meydana getirilmişti. Bunların tam karşısında bulunan Çataltepe – Mahmutsırtı, Şapkatepe de İngiliz birliklerinin elinde bulunuyordu. Birkaç kez buraların ele geçirilmesi için yaptığımız karşı saldırılar başarıya ulaşamamış ve buradan İngilizlerin bir kuşatma yapmak tehlikesi baş göstermişti.

Kuzey Grubu mevzilerini sağ kanatta 10 ve sol kanatta 19'uncu Tümenlerle tutmaktaydı. 5'inci Tümen iki alayıyla ihtiyatta merkez gerisinde bulunuyordu. Bu tümenin bir alayı da Sazlıdere kuzeyindeki mevzilerdeydi.

9'uncu Tümen de Kayaltepe bölgesinde yerleşmiş, Kayaltepe–Kumtepe kıyılarını güvenlik altında tutuyordu.

Ece limanı ile Azmandere arasında Suvla kıyılarını da Vilmer Bey grubu gözetlemekteydi. Bu grup, 4 piyade taburu, 2 sahra, 2 dağ bataryası ile 3 mantelli top ve bir istihkam bölüğünden kuruluydu. Bu grupta şöyle tertiplenmişti:

Bursa Jandarma Taburuyla iki top Kireçtepe'de, yine Bursa

Jandarma Taburuyla yine iki top Suvla (Anafarta limanı) kıyısında, bir tabur ve bir batarya Mestan ve İsmailoğlutepelerinde, bir tabur Tekkesırtı doğusunda ve sahra bataryaları da bu sırtın batısında yerleştirilmişler.

Anzak Kolordusu Kumandanı
Mareşal Birdwood.

SEDDÜLBAHİR'DE 6–7 AĞUSTOS TAARRUZU

İngilizler Suvla limanına yapacakları çıkarmayı örtmek ve güneydeki Türk kuvvetlerini bu tarafa gelme yönünden önlemek amacıyla Güney Grubu birliklerine bir taarruz tertiplemiştiler. İngilizler de deniz ulaşımının güçlüğü yönünden topçu cephanesi sıkıntısı çekmekteydiler. Top mermisi özellikle tahrip tanesi az olduğundan yalnız Kirtederesi'nin iki tarafındaki mevziin düzenlenmesi istenmişti. Eğer burada yapılacak kısa hedefli taarruz bir başarıya ulaşırsa, bunu genişletmek için ihtiyatlar kullanılacaktı.

Saldırı özellikle Kanlıdere ile Zığındere arasından 42'nci Tümen ve bunun solunda da 29'uncu Tümenin 66'ncı Tugayı tarafından yönetilecekti. Bu bölgede Kirte deresinin batısında 10'uncu ve doğusunda da 13'üncü Türk Tümenleri savunma mevzilerinde hazır bulunuyorlardı.

Büyük bir topçu ateşi himayesinde 6 Ağustos akşamı Kirte ve Zığındere arasında Kirte istikametinde 10'uncu Türk Tümeni mevkilerine 88'inci Tugay ile saldırıya geçilecek ve 7 Ağustos sabahı da yine aynı topçu himayesinde Kirte deresinin iki tarafından 42'nci Tümenin 125 ve 127'nci Tugayları saldırıya geçeceklerdi.

88'inci Tugayın saldırısı, 15.50'de bir saatlik bir topçu ateşinden sonra başlamıştı. Büyük hazırlıklarla girişilen bu saldırıya,

Türk topçusunun da çok isabetli atışları cevap vermiş ve 88'inci İngiliz Tugayı ağır kayıplar verdikten başka iki topu da saf dışı edilmişti. 88'inci Tugayın bir kısmı önce Türk birinci hatlarının bir kısmına girebildiyse de Türk karşı saldırısı onları buradan atmayı başarmış, yalnız ufak bir mevzi bölgesini ele geçirmekle yetinmişlerdi.

İngiliz Tugayı saldırıyı yapmıştı ama, üç bin kişilik mevcudu bin kişiye inmiş, iki bin kişisini bu saldırıda kaybetmişti. İngilizler bu başarısızlığı hazmedemiyorlardı. Gece 22.30'da kısa süren bir topçu ateşi hazırlığından sonra bu tugayın bölgesinden 86'ncı Tugay da hücuma kalkmıştı. Siperler ölü ile dolu olduğundan birlikler ileri geçemedi. İleri geçenler de durakladı, gün doğmadan başlayan Türk karşı saldırısı, İngilizlerin siperlerinden bir kısmını ele geçirdi ise de gündüz ateş karşısında bu siperlerde duramayarak geri çekilmek zorunda kalmıştı.

7 Ağustos saat 9'da 42'nci Tümen tarafından yapılan saldırı da başarıya ulaşamadı. Tümen karşı saldırıyla geriye atıldı. Yalnız Kirte yolunun batısında küçük bir Türk siperini ellerine geçirebildiler. İngilizler her neye mal olursa olsun Boğaz'ı aşmak kararındaydılar ama, Mehmetçik göğsünü siper etmiş, yol vermiyordu. Bu savaşlarda da 42'nci İngiliz Tümeni 1400 kişi kayıp vermiş, kolordunun kaybı böylece 3500'ü bulmuştu. Bütün İngiliz saldırısına rağmen cephedeki birliklerimiz onları karşılamaya yetmiş, bölge ihtiyatları yine serbest kalmıştı. Buradaki davranışların başarıya ulaşma imkânı olmadığını gören General Hamilton, Seddülbahir'deki durumu daha fazla tehlikeye sokmaktan çekinerek talihini Kuzey Grubu karşısında denemeye kalktı.

9. ve 19. Firkaların 11 Nisan öncesi durumlarını gösterir kroki.

KUZEY GRUBUNA YAPILAN İNGİLİZ SALDIRISI

İngiliz komutanı Kuzey Grup kuvvetlerini bulunduğu yerde tutma amacıyla 6 Ağustos akşamı sol kanada bir gösteriş saldırısı denemesine girişti. Bu saldırıya 2'nci Avustralya Tümeni katılmıştı. Saldırının ilk devresinde Kanlısırt ve onun kuzeyindeki Türk mevzileri ele geçirilecek, ertesi gün de daha gerilere doğru cephenin genişletilmesine çalışılacaktı.

Saldırı 6 Ağustos saat 16'da 28 top, 2 krüvazör ve birçok monitörlerin destek atışıyla hazırlanmıştı. Saat 17.30'da 1'inci Tugay çok kanlı bir süngü savaşından sonra Kanlısırt'taki Türk siperlerini ele geçirmeyi başarabildi. Bütün Türk siperleri kalın çamlarla örtülmüş olduğundan yanlardan yapılan saldırılarla buralar ele geçirilebildi.

7 Ağustos Kanlısırt üzerine yapılan karşı saldırılarımız, İngiliz ihtiyatlarının işe karışmasıyla ilerleyemedi. Bu başarı Hamilton'u çok sevindirmişti. Avustralyalı birliklere uzun uzun teşekkürler saçıyordu.

8 Ağustosta İngilizler tehlikeli durumu atlatmış gibiydiler. Kuvvetli topçu desteği ve baraj ateşi, karşı saldırılarımızı süngülerimizi düşman mevzilerine varmadan yok ediyordu. Bu saldırılarda Kuzey Grubu karşısında İngilizlerin kaybı 1700 kişi kadardı. Biz ise daha fazla kayıp vermiştik. İngiliz saldırıları bölgedeki 7'nci Türk Tümenini karşısında tutmayı başarmış, Hamilton'un verdiği görevi yerine getirmiş oluyordu. Liman von

Sanders'in anılarında belirttiğine göre Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'da yeni birliğin yapacağı saldırının kendi sol kanadına yöneltileceği kanısına varmıştı.

Cepheye giden Türk birlikleri.

GİRİŞİLEN KUŞATMA MANEVRASI

Anzak Kolordusu bir buçuk tümen kadar bir kuvvetle 6–7 Ağustos gecesi Kocaçimen ve Conkbayırı hattına ilerleyerek bu tepeleri gün doğmadan ele geçirmek görevini almıştı. Kocaçimen bölgenin en yüksek tepesi olduğundan Kuzey Grubunun gerilerine ve dolayısıyla Boğaz'a hakim bir tepeydi. 9'uncu İngiliz Kolordusu da Suvla limanı ve güneyinde karaya çıkarılarak ilk tümeniyle İsmailoğlutepesi ve Kireçtepesi'ni kuşatacaktı.

Bu kolordunun kuzey kanadında bulunan Avusturalya–Yeni Zelanda tümeni, önemli kuvvetleriyle (13'üncü Tümen, 29'uncu Tugay, Hint Tugayı ve 10'uncu Tümenden bir tugay) pekleştirilmişti. Tümen komutanı General Godley'in plânı özel olarak hazırlanmış birliklerle önce Türk ileri mevzilerini ele geçirmek ve ondan sonra da iki kuvveti grup hâlinde Kocaçimen, Conkbayırı istikametinde ilerleyerek bu tepeleri ele geçirmekti. Gün doğmadan cepheden de saldırıya geçilmek suretiyle harekât Kuzey Grubunun gerilerine doğru yöneltilecekti.

6 Ağustos akşamı karanlık basar basmaz ileri mevzileri ele geçirmek için üç taburlu Yeni Zelanda Tugayı ve Otago birlikleri, Manori birliğinden iki bölük, bir istihkam birliği Sazlıdere ile Çaylakdere arasından ilerledi ve saat bire kadar bütün mevzileri ele geçirmeyi başardı.

Diğer bir birlikte (40'ıncı Tugayın iki taburu ve bir istihkâm bölüğü) Ağıldere'ye ilerleyerek, burada yerleşmiş bulunan Türk

postasını geriye attı. Bu müfrezeleri esas gruplar izliyordu. Sağ hücum kolu Tuğgeneral Johnston komutasında Yeni Zelanda Piyade Tugayı ile bir dağ bataryası ve bir istihkam bölüğünden kurulu olarak Conkbayırı istikametinde ilerliyordu. Burada arazi sarp ve fundalıkla örtülü olduğundan harekât duraklamalarla karşılaşıyor, birlikler birbirini kaybediyordu. Tugay Komutanı Şahinsırt'a çıktığı zaman, kaybettiği birlikleri beklerken şafakta sökmek üzereydi.

Sol kol ise, General Cox komutasında 4'üncü Avustralya, 29'uncu Hint Tugaylarıyla bir dağ bataryası ve bir istihkâm bölüğünden kuruluydu. Bu kol, Ağıldere'de ikiye ayrılarak, Besintepe ve Kocaçimen'e ilerleyeceklerdi. Önce Ağıldere güneyine kadar kıyı takip edilmiş, birçok duraklama ve çatışmalarla ilerleme bir hayli gecikmişti. Burada kılavuz olarak aldıkları bir Rum, çok kötü bir yolu izlediğinden, arazinin de sarp ve fundalıklı olması dolayısıyla kuvvetler ancak saat 2'de Ağıldere'ye gelebilmişlerdi. Türk keşif kolları İngilizlerin geldiğini görerek kendilerini ateşle karşıladılar. Gün doğarken Kavacıkderesi güneyine kadar ulaşılmıştı. Fakat birlikler yorgun ve bitkindiler. Bulundukları yerde tahkimat yapılıp güvenlik tedbiri alarak istirahata koyuldular. Çok iyi hazırlanmış plâna rağmen arazinin kendilerine umut ettikleri kolaylığı göstermemesi dolayısıyla her iki kol da istenilen zamanda amaçlarına ulaşamamışlardı. Oysa bunların harekâtlarını tamamlayabilmeleri için saat 4.30'da cepheden Kılıçbayırı ve Düztepe'ye güvenlik kademeleriyle boyun ve merkez tepelere saldırmaları gerekirdi. Yarım saat süren şiddetli bir topçu atışından sonra başlayan saldırı, birbirini izleyen dalgalar hâlinde sürmüşse de ağır kayıplara ve başarısızlıklara uğramıştı. Burada saldıran 1250 erden 650'sini kaybetmiştiler.

İngiliz komutanlarının bütün çabalarına rağmen birlikler sa-

at 6'ya kadar kendilerine verilen hedefleri ele geçirememişlerdi. Yeni Zelanda Tugayı hedefine 1500 metre kadar yaklaşmışsa da Conkbayırı'nda kendini durduracak Türk birliği vardı. Burada gösterilecek ufak bir cesaret İngilizleri başarıya, küçük bir tereddüt ise yenilgiye götürebilirdi. General Cox saat 6.30'da tugaya Conkbayırı istikametinde ilerleme emri verdi. Fakat buradaki birlikler ateş açarak İngilizlere kayıp verdirince İngiliz komutanı geceyi bekleme kararını aldı. Sahilden yapılacak topçu ateşiyle saldırıyı geliştirmek istedilerse de Türk direnişi karşısında başarıya ulaşamadılar.

Sol kol komutanı ise Kocaçimentepe istikametinde ilerleme emrini vermişti. Fakat birlik komutanları erlerinin yürüyecek durumda olmadıklarını bildirdiğinden ilerleme duraklamıştı. General Cox, bu kuvvetleri 39'uncu arazinin fundalıklı olması, İngilizleri şaşırtmış, taarruzun tertibi gecikmiş, Türklerin direnişi karşısında bir sonuç alamamışlardı.

İngiliz birlikleri Conkbayırı'na ilerlerken bu bölgede bataryaları korumakla görevli bir piyade takımı bulunuyordu. 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey, 7 Ağustos sabahı kendi cephesine şiddetli saldırıların başlamış olmasını küçümsemeyerek Conktepe'nin önemini kavramış, fırsattan faydalanarak tümeninden bir buçuk taburu buraya göndermişti. Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa, 9'uncu Tümeni bu istikamette ilerletmiş, 10.30'da başlayan İngiliz saldırısı bu kuvvetler tarafından kahramanca karşılanmıştı. 9'uncu Tümenin Alman Komutanı Kanin Keser, İngiliz saldırısı başlamadan bölgeden ayrılmıştı.

DOKUZUNCU İNGİLİZ KOLORDUSUNUN SUVLA'YA ÇIKIŞI

İngiliz Genelkurmayı ordunun karaya çıkmasını başarı için yeter bir sebep sayıyorlardı. Onlar hâlâ Balkan Savaşı'nın Trakya'daki fecaatinin etkisi altındaydılar. Üstün silâh ve ateş kuvvetlerinin buradaki Türk direnmesini bir anda çökertivereceği kanısını taşıyorlardı. Bu amaçladır ki General Hamilton da baskın şeklinde kıyıya çıkıp hâkim tepeleri ele geçirerek bir köprübaşıyı kurmak suretiyle bu işin kolay çözüleceği düşüncesindeydi.

Bu maksatla da çıkarma şöyle tertipleniyordu: Birinci kademede 11'inci Piyade Tümen Karargâhı, üç piyade tugayı, iki sahra topçu bataryası, muhabere ve sıhhiye kademelerinden kurulu olacaktı. Bu topluluk, on muhrip ve her biri 500 er ile 60 hayvan alan on taşıma çıkarma aracı ile kıyıya getiriliyordu. Bu gelenlerden 34'üncü Tugay, üç muhrip ve üç taşıma aracı ile Suvla limanında A kıyısını 33 ve 32'nci Tugaylar da 7 muhrip ve 6 çıkarma aracı ile Küçükkemikli Burnu güneyinde B,C kıyılarına çıkarılacaktı. Taşıt araçlarını kıyıya kadar muhripler getirmekteydiler. Taşıt araçlarından erler kıyıya çıktıktan sonra, muhriplerdekiler de çıkarma gemileri yardımı ile kıyıya çıkıp onları izleyecekti. Bütün bu hazırlanan plân üç tugayın bir saat içerisinde kıyıya çıkmasını gerektiriyordu. Bir aksaklık ihtimali düşünülerek ikinci kademe için birkaç saatlik bir ara vermekte unutulmamıştı.

İkinci kademe, tümenin muhabere bölüğü, istihkâm taburu, 2 dağ ve 1 sahra topçu bataryası ile 212 hayvandan ibaretti ki 2 kruvazör ve 1 mayın gemisi ile taşınıyordu.

Üçüncü kademe ise, bataryaların hayvanları ve ağırlıklarla su ve diğer ihtiyaç malzemesini taşımaktaydı. Çıkarmayı bütün karargâh subayları büyük bir dikkatle izlemekteydiler.

11'inci Tümeni getiren çıkarma araçları gün battıktan sonra hazırlıklara başlamışlar, muhripler zamanında B kıyılarına birkaç yüz metre kadar yanaşmışlardı. Tam saat 22'de Kemikli güneyindeki çıkarma gemilerindeki diğer 4 taburu da alarak kıyıya getirdiler. Gerçekten plân iyi uygulanmış, kısa bir süre içinde başarıya ulaşmıştı.

Tuzla Gölü güneyindeki mevzi, iki taburlu tutuluyordu. Lalebaba'da ise Türk birlikleri bu çıkarmaya karşı direnmeye geçmişlerdi. İngilizler bu direniş karşısında büyük zorluklarla ve fazla kayıp pahasına arazi kazanıyorlardı.

Suvla limanında A kıyısına yanaşan İngiliz 34'üncü Tugayın iki taburunu kıyıya getiren çıkarma araçları da kayalıklara oturmuştu. Sığ olan yerlerde erler, suya atlamış ve derin olan yerlerde de çıkarma gemilerine uzatılan iplerden faydalanarak çıkmak yolu tutulmuştu. İşte bu zorluklar karşısındadır ki taburun çıkarılması üç saati bulmuştu. Bu gecikmeler ve çıkarmadan haber alıp direnmeye geçen Türk birlikleri karşısında bu taburlar kendilerine verilen hedeflere ulaşamadılar. Diğer altı tabur da Lalebaba'da ileri harekete geçmek için bu geciken taburları beklemekteydi. Saldırı ve tertiplenme gece saat üçe kadar sürdü. Bundan sonra en ileri hatta varmış olanlar 10 rakımlı tepeye doğru taarruza kalkıştılar. Güneş yavaş yavaş doğmaya başlamıştı. Aydınlık Türk ateşinin çıkarma birlikleri üzerine kolayca yönelmesini sağlayınca çıkarmayı geçici olarak bırakmak zorunda kaldılar.

7 Ağustos saat 5'te 11'inci İngiliz Tümeninin durumu hemen hemen şöyle idi:

33'üncü Tugay iki taburuyla Tuz Gölü güneyindeki mevzii tutmuş, iki taburu Lalebaba'da tümen ihtiyatı olarak bırakmıştı.

32 ve 34'üncü Tugaylara bağlı bazı birlikler göl kuzeyinden saldırıya hazırlanmaktaydılar. 34'üncü Tugaydan bir tabur Kireçtepe'ye doğru ilerliyordu. Sabahın erken saatlerinde 11'inci Tümen de kıyıya yanaşmış, A kıyısına çıkmaya uygun görmeyerek kolordunun da tensibini alarak iki tugayını C kıyısına çıkarmaya başlamıştı.

Bu tugaylar da sonradan göl kuzeyine götürülerek buradan Mestantepe'ye doğru saldırıya kalkacaktı.

Saat 6'da göl kuzeyinde 11'inci Tümenin birlikleri karışmıştı. 10 rakımlı tepeye yapılan saldırı sonunda burayı güçlükle ele geçirebildiler. Harekâtı kıyıdaki bir gemiden izleyen kolordu komutanı, ileri hattaki birlikleriyle iyi bir bağlantı kuramamıştı.

Aldığı haberlerin birbirini tutmaması belki de raporlardaki saat farklarından geliyor ama, 11'inci Tümen komutanı bu raporların etkisiyle birbirini tutmayan emirler vererek kıtaların yorgun ve birbiri içerisine girmesine sebep olmuştu. Önce Kireçtepe'nin önemi kavranarak buraya ilerleyen tabur pekleştirilmiş, saat 8'de de 32 ve 34'üncü Tugaylarla Mestantepe'ye bir saldırı tertiplenmişti. 10'uncu Tümen 31'inci Tugayla İsmailoğlutepesi yönünde ilerleyerek bu tugayın sol kanadını güven altına alacaktı. 31'inci Tugay henüz tamamıyla çıkmamış olduğundan üç saat kadar bu tugayı beklemek zorunda kaldılar.

İngiliz komutanları haritada düzenleyip kolay yönetecekleri ni sandıkları çıkarmayı, arazi üzerinde uygulamanın güçlüğü karşısında kalmışlardı. Verdikleri emirler arazi üstünde yanlış uygulanınca, karışıklıklar meydana geliyor ve birliklerin hareketleri de aksıyordu.

Bu karışık durum akşama kadar sürmüştü. 11'inci Tümen komutanı iyi bir topçu hazırlığı ile 17.30'da saldırıya karar verdi. Büyük bir topçu ateş hazırlığı ve himayesi altında yapılan saldırı sonunda birliklerimiz Mestantepe'yi boşaltınca İngilizler beş tabur kadar bir kuvvetle tepeyi ellerine geçirdiler.

İlk kademelerin çıkarma plânına göre böyle aksak bir durum göstermesi General Hamilton'u tereddüde sevketmiş, 10'uncu Tümen piyadelerinin karaya çıkarılması bugün akşama kadar ancak tamamlanmıştı. Bunlardan iki taburu Kireçtepe'ye sürüldü.

İngilizler 7 Ağustos akşamına kadar bölgeye yirmi iki tabur çıkarmışlar, bu çıkarma sırasında karşılaştıkları Türk ateşiyle 1700 kayıp vermişlerdi. İngilizleri burada karşılayan birlik komutanı olan Vilmer Bey'in emrindeki birliğin er mevcudu da çok azdı. Türk topçusu bu ilerleme karşısında geriye alınarak birlikleri himaye edemez bir duruma gelmişti. İngilizlerin bu büyük kayıbı çok az olan Türk piyadesinin direniş ve ateş gücünden ileri gelmişti. İngilizler ilk defa Balkan Savaşı dolayısıyla düştükleri kanıdan kurtulmak zorunda kaldılar. Bu amaçladır ki "Gelibolu Savaşları" adlı eserde şöyle denilmektedir:

"7 Ağustos'taki çıkarmada Genel Karargâhta etkili olamamıştı. Bölgedeki başarısızlık Birinci Dünya Savaşı'nın bir bunalımı ve gereğinden fazla kendine güvenmenin bir hatasıdır denilebilir." denmektedir. Evet, İngilizler gemi ateşi ve kıyıya çıkardıkları topçu ateşiyle Türk birliklerinin savunmasının kolayca parçalanacağını sanıyorlardı.

7–8 AĞUSTOS 1915'TE BEŞİNCİ TÜRK ORDUSU

Gelibolu'daki Beşinci Türk Ordusunun Komutanı Liman Paşa, İngiliz çıkartmasının nereye yapılacağını bir türlü kavrayamamıştı. Bu maksatla da Türk kuvvetlerinin gerilerde toplanmasına önem vererek İngiliz kuvvetlerinin kıyıya çıkmasına adeta izin vermiş gibiydi. Belki de bununla fazla İngiliz kuvvetini yarımadaya çekerek Batı cephesindeki Alman cephesinin yükünü hafifletmek istiyordu.

Yeni bir çıkarmanın belirtileri meydana çıkınca, gruplara her ihtimale karşı hazırlıklı olmaları emrini verdi. 7 Ağustos sabah saat 1.45'te Saros Grubundan bir alayın Anafartalara gönderilmesini emrediyordu. Alay hazırlıklarını tamamladıktan sonra ancak saat 5'te yola çıkabilmişti.

7 Ağustos günü saat 2'de bir İngiliz savaş gemisi Saros kuzeyinde Sazlıdere doğusuna asker çıkarmıştı. Müstakil Süvari Tugayının ikinci alayı, bunlara karşı harekete geçince bu kuvvetler acele olarak gemiye alınmıştı. Buraya çıkanlar bir Yunanlı teğmenin komutasında üç yüz kadar Yunan Palikaryası idi.

Ordu komutanı saat 6.30'da iki alay ve bir sahra bataryası ile 7'nci Tümeni, ayrıca 12'nci Tümeni Anafartalar yönünde hemen hareket etmesini emretmişti. 12'nci Tümenin emrinde üç jandarma taburu, ayrıca ordunun emrinde de bir muhafız taburu bulunuyordu. Güney Grubundan 4'üncü Tümen de Kuzey Grubu

emrine yola çıkarılıyordu.

Kuzey Grubu'na Esat Paşa, Güney Grubu'na da küçük kardeşi Vehib Paşa komuta etmekteydi. Balkan Savaşı'nın Yanya Destanı'nı yazan bu iki kardeşin burada da birbirine kuvvet göndermek suretiyle destek oluşu, Çanakkale dayanışmasının Mustafa Kemal'i yaratan bir ortamını meydana getirmiş oluyordu. İşte ağabeyisi Esat Paşa'nın her istediğinde kuvvet gönderen Güney Grubu Komutanı Vehib Paşa, 4'üncü Tümeni de Kuzey Grubu emrine yola çıkarmış bulunuyordu.

İki alaydan kurulu olan bu tümen, 7–8 gecesi Kurucadere'ye gelerek birer alayı ile 8 Ağustosta gelerek grup merkez ve sol kanadına gönderilmiş, merkezdeki alayın iki taburu daha sonra 19'uncu Tümen emrine, bir taburu da Kocaçimen tepesine gönderilmişti.

4'üncü Tümen komutanı da Conkbayırı'nda bulunan kuvvetlerin komutasını üzerine almıştı.

Asya Grubu Komutanı olan Mehmet Ali Paşa'ya da birinci hatta olmayan birlikleriyle birkaç bataryasının Çanakkale'ye gönderilmesi isteniyordu.

Anafartalar Grubu:

Grup bir taburuyla Kireçtepe'yi savunuyordu. Bu grubun diğer taburları Küçük Anafarta batısı, İsmailoğlutepesi mevzilerini tutmuş, 4'üncü Süvari Alayı da ayrıca bu grup emrine verilmişti.

Saros Grubu Komutanı hareket emrini aldıktan sonra 6'ncı Tümen, Müstakil Süvari Alayı ile 7'nci Tümen'in bir alayını ve emrindeki Jandarma taburlarını tümen komutanının emrinde olarak Saros kıyılarının korunmasıyla görevlendirdi. 7'nci Tümen ve onun takiben 12'nci Tümen Tayfur yoluyla Anafartalar yönünden yürüyüşe geçtiler. Grup komutanı da saat 14'te Yalova'da bulunan Ordu Komutanının yanına gelmişti.

Savaşın yeni bir cephede kurulduğunu anlayabilen Ordu Komutanına, bu cephe hakkında şu bilgiyi veriyordu:

İngilizler 6–7 gecesinden beri küçük ve büyük Kemikli burunları arasında kıyıya asker çıkararak önemli kuvvetleriyle Kocaçimentepesi istikametinde ilerleyerek, Kocaçimentepesini savunan ufak birliklerimizle savaşa tutuşmuş, bu bölgede bulunan 4'üncü Tümen Komutanı Yarbay Cemil (Conk), Anafartalar'da Yarbay Vilmer Bey bulunmaktadır.

Liman Paşa belki de şimdiye kadar Küçük Anafarta ve bölgesinin düşman tarafından ele geçirilmiş olduğunu düşünerek bu istikamette kuvvetli güvenlik tedbirleri alınmasını ve 7'nci, 12'nci Tümenlerle düşman yanına bir saldırının tertiplenmesini emrediyordu.

Kocaçimen bölgesinde bu sırada 11, 25, 64'üncü Piyade Alayları ve 14'üncü Alayın bir taburu ile 72'nci Alayın iki bölüğü ve 3 bataryadan fazla bir topçu kuvveti bulunmaktaydı.

Anafartalar bölgesinde ise Gelibolu ve Bursa Seyyar Jandarma Taburlarıyla bir piyade taburu ve üç batarya vardı. Bunlardan başka Asya Grubundan 11'inci Tümenin bir piyade alayı ile bir batarya bu akşam Akbaş'a çıkarılmış, Kocaçimen istikametinde hareket emrini almıştı.

Kuzey Grubunun Kurmaybaşkanı olan Orgeneral Fahrettin Altay, bir kısmını 1968 yılı Hayat Tarih Mecmuası'nda yayınladığı Çanakkale Hatıraları'nda şöyle anlatmıştı:

"Kumkale, Seddülbahir, Arıburnu'nda umut ettikleri başarıyı sağlayamayan İngilizlerin yeni büyük kuvvetlerle Gelibolu Yarımadası'nın başka bir bölgesine çıkarma hazırlıklarında olduğunu öğrenmiştik. Bizim ordu komutanına verdiğimiz bu haber Alman mareşalini telaşlandırmış, yine bu çıkarmanın Bolayır'ın dar bölgesine yapılacağı hakkında sabit fikrinden bir türlü vazgeçmeyerek karargâhını Gelubolu'dan uzaklaştırmamıştı.

Alman albayı Kain–Kiser komutasında bir müfreze de Anafartalar bölgesinde bulunuyordu. Bunların sol yanında Mahmuztepe'te siperlerde bir mangalık gözcümüz yer almıştı. Birkaç tepeden beri düşmanın bir karakol gemisi saat 9 sıralarında gelerek bölgeye ateş edip gidiyordu. Bu hazırlığın ne amaçla yapıldığını topçu komutanına sorduğumda:

— Komutanım ne olacak, İngiliz bu, gemisi çok cephanesi bol. O da canı istediği zaman gelip ateş ederek bizim dikkatimizi buraya çekmeye çalışıyor!... demişti. Topçu komutanı haklıydı. Bu bölgede bir şeyler olabilirdi. Bölgedeki komutanlara uyanık olmalarını bildirdik. Şunu da önemle belirtmeliyim ki Gelibolu Yarımadası'nın güney kısmında bir sonuç alınamayınca Kolordu Komutanım Esat Paşa, İngilizlerin bu bölgeden gelebileceği hakkında birkaç defa Liman Paşa'yı uyarmak istemişse de bir türlü kandıramamıştı.

Cephelerden yeni haberler düşmanın yeni kuvvetler getirmekte olduğunu bildiriyordu. 6 Ağustosta sabahın erken saatlerinde düşmanın Kanlısırt'taki kuvvetlerini pekleştirdiği öğrenildi. Biz de topçu birliklerine emir vererek bu bölgenin ateş baskısı altına alınmasını emrettik. Bölgeye gelip yerleşen İngilizler öğleden sonra şiddetli bir topçu ateşinin himayesinde piyadelerini saldırıya geçirdiler. Bizim topçumuz da az da olsa buna cevap vermeye devam ediyordu. Buna rağmen taarruz eden düşman piyadesinin bu ateşten bir hayli kayıp verdiklerini ilk hatlardaki İngiliz erlerinin geri kaçmaya çalıştıklarını fakat geriden gelen subayların kılıçlarını çekerek bunları geriye çevirmeye çalıştıklarını gözlerimizle görüyorduk.

Bu bölgede İngilizlerin gemiler ve kıyıya çıkardığı topçusuyla yaptığı öldürücü ateşlerine karşı siperlerimizin üzerini kalın toprak tabakalarıyla örtmüştük. Erlerimiz topçu ateşinden korunuyordu ama bir saldırı anında piyadelerin kısa zamanda dışa-

rıya çıkabilme güçlüğü de vardı. Topçu ateşinin geriye kayması üzerine onu izleyen İngilizler siperlerimizin önüne gelivermişlerdi. Bu baskın karşısında erlerimiz dışarı çıkamamış ve içerde patlayan bombalardan siperde bulunan Antalyalı Yarbay Tevfik Bey'le birçok subay şehit olmuşlardı. Böylece siperlerimizin önemli bir kısmı İngilizlerin eline geçti. Durumu düzeltmek için 9'uncu Tümenimiz bölgeye yanaşırken oldukça kayıp veren İngiliz saldırısı da yavaşlıyordu. Gece de Mahmuztepe'ye donanmanın ateşi devam etti. Buradaki kuvvetleri fazla kayıp vermemek için geriye çekmek zorunda kalmıştık. Bundan faydalanan İngilizler, bizim siperlerimize atlamışlar, Sazlıdere içinden ilerleyerek Conkbayırı'na çıkıvermişlerdi. Aynı zamanda da Esat Paşa'nın önemle beklediği Suvla limanına da çıkarmanın başladığını öğreniyorduk. Kanlısırt'a yaptıkları saldırı ise bir gösteriş taarruzundan ibaretti. Böylece bizim dikkatimizi oraya çekmek istiyorlardı. Biz de buna karşı 9'uncu Tümenimizi Conkbayırı'na yollamıştık. Sazlıdere'de ilerleyen İngiliz birlikleri sarp derelerde yollarını şaşırmış, bir kısmı Conkbayırı'na çıktığı hâlde, diğerleri dereler içinde yolunu şaşırıp kalmıştı.

İlerleyen İngiliz birliklerini durdurmak için 7 Ağustosta Conkbayırı'na ulaşan 9'uncu Tümen, yaptığı saldırıda fazla kayıp vermiş, tümen komutanı ile Kurmay Başkanı Hulusi Bey de yaralanarak geriye alınmıştı. Alaylar bu durum karşısında duraklamak zorunda kaldılar. Burada bulunan 4'üncü Tümen Komutanı Yarbay Cemil (Conk), İngilizlere karşı Abdurrahman bayırını tutarak topçu ateşiyle yandan yaptığı etki sonunda düşmanın daha fazla ilerlemesini önlemişti.

İngilizlerin beklediği gibi Bolayır'a değil, Suvla'ya çıktığını öğrenen ordu komutanı, nihayet elindeki 16'ncı Kolorduyu Gelibolu'dan hareketle Anafartalar'a doğru yürüme emrini verebilmişti. Yolların olmaması ve birliklerin yaya yürümek zorunda

kalması bu birliklerin ancak iki gün sonra savaşa katılmalarını mümkün kılabilirdi. İngiliz saldırıları karşısında elimizde bir taburdan başka ihtiyat kuvvet kalmamıştı. Esat Paşa sıkıldıkça güneyden kardeşi Vehib Paşa'dan kuvvet istiyordu. Arazinin arızalı olması ve yaya olarak bu birliklerin kaydırılması da zaman istiyordu. Elimizdeki bir taburu da Conkbayırı'na göndermek zorunda kaldık. Buna rağmen düşman buradan atılamamıştı. Bu durumda İngilizlerin Conkbayırı'nda kuvvetlenmesi ve buradan ilerlemeye muvaffak olması hâlinde Arıburnu cephesinin tehlikesi önlenmez hâle gelecekti.

Ordu komutanında her müşkül yere bir Alman komutanı tayin etmek hastalığı vardı. Oysa Almanlar Türk cephesinde ölmek istemiyorlardı. Her zor karşısında kendileri geri çekildiği gibi, kıtalarını da geriye alarak İngilizlerin oraya yerleşmesini sağlıyorlardı. Liman Paşa bu sefer de buraya demiryolları işlerine bakan Alman yarbayı Pötrih'i ve ona Kurmay Yüzbaşı Refik Bey'i katarak göndermişti. Yukarıda belirttiğim gibi Pörtrih, kuvvetli İngiliz saldırısı karşısında şaşırıp kalınca bu görevinden geri almak zorunda kaldık. Bunun içindir ki 7 Ağustos günü savaşları bizim için büyük bir başarısızlıkla sonuçlanıyordu.

8 Ağustos öğleye doğru ise bu cephede durum kolay kolay önlenemez tehlikeli bir duruma girmişti. İlk hatlardan döndüğüm zaman durumu Kolordu Komutanım Esat Paşa'ya anlatarak Conkbayırı bölgesine buradaki birliklere komuta edebilecek bir komutanın tayin edilmesi lâzım geldiğini söyledim. Kolordu komutanım bana: "Pek iyi başkan, kimi düşünüyorsun?" diye sorunca savaşın ilk anından beri hareketlerini hayranlıkla izlediğim Mustafa Kemal Bey'i düşündüğümü söyledim. Bir tümen komutanlığında başarı göstermiş komutanın elbette kolordu komutanı olması hakkıydı. Esat Paşa da bunu yakından görmüştü. Fakat Liman Paşa ve Enver'le yaptığı görüşmede Mustafa Ke-

mal hakkında bazı duydukları olmalı ki bana: 'Başkan, çok haklısın, ben de bu teklifini yerinde görüyorum, yalnız sen bir defa Ordu Kurmaybaşkanıyla görüş, bakalım ne düşüncedeler, bizim teklifimizi kabul edecekler mi?" diye emir verdi. Ben Ordu Kurmaybaşkanı Kâzım İnanç'ı telefonda buldum. Conkbayırı'ndaki durumu kendisine uzun uzun anlatarak buradaki kuvvetlerin Mustafa Kemal'in emrinde bir kolordu hâlinde toplanmasını Kolordu Komutanım Esat Paşa'nın istediğini söyledim. Kâzım Bey bir aralık duraklayarak bana şöyle dedi:

— Ama Fahrettin Bey, biliyorsun ki Mustafa Kemal Bey sağ yanına yardım istemediği için oradaki birliklerin bozulmasına sebebiyet vermişti. Bu bakımdan mareşal biraz kendisine kırgındır, pek bu isteğinizi kabul edeceğinizi sanmıyorum.

Kâzım Bey'in bu düşüncelerinin nereden geldiğini biliyordum. Liman Paşa da Kâzım Bey de Enver'in etkisi altındaydılar. Ben kendisine:

— Biz kolorduca Mustafa Kemal'de böyle bir kusur görmedik. Sonra Mustafa Kemal'in elindeki kuvvetle bu yardımı yapabileceğini mi sanıyordunuz, arazi ve düşman ateşi karşısındaki irtibatın hesaba katılması lâzımdır. Sonra, eğer böyle bir durum varsa bunun sonra düşünülmesi gerekir. Önümüzde büyük bir tehlike var, biz bunu geçiştirecek gücü şimdi burada bulunan kumandanlar içinde Mustafa Kemal'den başkasının yapacağı kanısında değiliz. Ben sizden ve Komutanım Esat Paşa da mareşalden bu istediğimizin yerine getirilmesini istiyoruz!... dedim. Israrım karşısında Ordu Kurmaybaşkanı:

— Pek iyi Fahrettin Bey, pek iyi söylerim, dedi. Conkbayırı'ndaki İngiliz saldırısı gittikçe büyüyor, kolay önlenemez bir tehlike hâlini alıyordu. Hâlâ bir cevap alamamıştık ordudan. Kolordu Komutanım Esat Paşa, saat 20'de bana tekrar telefonla Kâzım Bey'i arayarak ne karar alındığını öğrenilmesini istemiş-

ti. Ben Kâzım Bey'i aradığım zaman hatlar melenj olmuş. Kâzım Bey'le Mustafa Kemal aralarında konuşmaya başlamışlardı. Ben de araya girdim, Mustafa Kemal diyordu ki:

— Bu cephede bütün kuvvetler bir elden idare edilirse başarı sağlanacağı kanısındayım. Anafartalar'a gelen kuvvetleri de benim emrime verirseniz, o zaman kabul ederim!... diyordu. Anlaşılan bizim teklifimiz hakkında doğrudan doğruya Mustafa Kemal Bey ile görüşerek bir de onun düşüncesini öğrenmek istemişlerdi. Bir aralık konuşma kesildi. Anladım ki Kâzım Bey Ordu Kumandanına bu durumu anlatmaktadır. Ben de Kolordu Komutanı Esat Paşa'ya dönerek:

— Bizim teklifimiz olan kolordu komutanlığını galiba çok gördüler ama, Mustafa Kemal'in diretmesi karşısında ordu komutanı yapmaya mecbur olacaklar! dedim. Kâzım Beý benim aramam sonunda kesin bir cevap vermemişti, öyle sanıyorum ki Ordu Kumandanı durumu İstanbul'a kadar aksettirmiş, Enver Paşa'dan Mustafa Kemal'e bu görevin verilmesi iznini almıştı. Bizim teklifimizden sekiz saat sonra saat 21.45'te ordudan Mustafa Kemal'in Anafartalar Grubu Komutanlığına atandığı ve hemen oraya giderek komutayı ele alması emri gelmişti.

Yeni görevinden dolayı kendisini tebrik ettiğimizde Kurmaybaşkanı İzzettin (Çalışlar)'i de beraber götürmek istiyordu. Komutanların beraber çalıştıkları kurmayları ve emir subaylarını beraber götürmeleri hakkıydı. Kolordu Komutanı Esat Paşa, bu teklifi kabul ettiği için İzzet Bey de beraber gitti.

9 Ağustosta Mustafa Kemal, Anafartalar'a gelen kuvvetleri bölgeye gelen İngilizler karşı tertip ve düzenledikten sonra 10 Ağustosta Conkbayın'na gelmiş, oradaki kuvvetleri de tertipleyerek bir saldırıyla İngilizleri geri atmayı başarmıştı. İşte sonradan Ordu Kumandanı Liman Paşa'ya hediye ettiği ve hayatını kurtaran 'saat' bu savaşta parçalanmıştı. Onun direnmesi saye-

sindedir ki İngilizler büyük umutlarla ve masraflarla kıyıya çıkardıkları kolorduları artık oldukları yerde çakılıp kalmışlar, bekledikleri zaferi, Boğaz'a hakim olmak ve İstanbul'a ulaşmak umudunu kaybetmişlerdi.

Ben öyle derim ki Mustafa Kemal, 10 Ağustosta yanlız İstanbul'u değil, bütün bir memleketin işgalini önlemişti. Artık umutları kalmayan İngilizler, iki ay sonra Gelibolu Yarımadası'nı boşaltıp, çekilip gitmeye mecbur kalacaklardı.

Bugün için Mustafa Kemal'i Esat Paşa ile beraber yaptığımız teklifle Anafartalar Komutanlığına getirmemizin ne kadar yerinde olduğunu hatırladıkça kendimi o savaş günlerinin heyecanı içinde görür ve tarih bir sinema şeridi gibi gözlerimin önünden akar gider...

Bu korkunç savaş iki taraf için birkaç yüz bin insana mal olmuştu. Biz, vatanımızı düşman ayağının basmaması için savunuyor, düşmansa yeni yerler ele geçirmek için kanını akıtıyordu.

Bu savaşlardan sonra Mustafa Kemal'le ilk üç yıllık bir kıdem zammı ile kılıçlı Altın İmtiyaz Madalyası teklif edilerek albaylığa yükseltilmesini istedik. Mustafa Kemal bu madalyayı iftiharla her zaman göğsünde taşıdı. Yalnız Enver Paşa savaş meydanlarının bu kahramanını bir türlü çekemediği için O'nu tebrik ederken kolordu komutanlık yetkisini bir tarafa iterek yine 19'uncu Tümen Komutanı olarak yazmıştı. Ve Çanakkale'yi görmeye geldiği zaman da Esat Paşa'nın hatırlatmasına rağmen O'nun karargâhına uğramamıştı. Mustafa Kemal bu durumdan çok üzülerek ordu komutanına görevden affedilmesini isteyen bir dilekçe verdi. Ben ve Komutanım Esat Paşa, bu genç kumandanın feda edilmesini istemiyorduk. Mareşal da bizim uyarmamız karşısında O'nun kıymetini anlamıştı. Mustafa Kemal'i metheden bir yazıyı Enver Paşa'ya gönderdi. Liman Paşa yazdığı mektupta Mustafa Kemal için: "Ordu çok lüzumlu ve kıymetli

bir komutan olduğu için O'nun kaybedilmemesi lâzımdır. Bu sebeple istifasını muameleye koymadım." diyordu. Enver'e Çanakkale'ye geldiği zaman Esat Paşa da benim yanımda Mustafa Kemal'i öven sözler söylemiş ve Enver'in buna sinirlendiğini yakinen görmüştüm. Fakat Alman mareşalının bu gerçeği aksettirmesi karşısında dayanamayarak Mustafa Kemal'e güzel sözlerle dolu bir telgraf çekerek kendisini 16'ncı Kolordu'ya komutan olarak atamıştı.

Türk Savaş Tarihinin şeref ve kahramanlık dolu kan ve ateş pahasına kazanılmış bu savaşından söz ederken Mehmetçiği anmamak da elden gelmiyor. Burada Mehmet'imin birkaç kahramanlığını da size anlatıvereyim:

Kanlısırt savaşlarından sonra mevzilerimizin bir kısmını geriye almıştık. Kolordu Komutanım Esat Paşa ile beraber bu siperleri dolaşırken bir İngiliz eriyle bir Türk erinin birbirlerini süngülemiş hâlde yerde yatarken görmüştük.

Yine bir lağım içinde bir sağlam, bir yaralı erimiz bütün gece toprağı kasaturasıyla delerek dışarı çıkmayı başarmışlar, bizim tarafa geçmişlerdi.

Conkbayırı savaşlarında ise erlerimiz süngü hücumuna kalkarken düşman donanmasının kahredici ateşine aldırmadan iki metre yüksekliğindeki hendeği birbirlerine omuz vererek aşmayı başarmışlardı. Bu hareket dünyanın hiçbir ordusu ve ulusunda görülmeyecek kadar vatanı için ölümü küçümseyici bir davranıştı. İşte bu Türk kahramanlığıdır ki Birinci Dünya Savaşı sonunda yoksulluk içinde dört sene dokuz cephede savaştıktan sonra silâhı elinden alınmasına rağmen yine Mustafa Kemal'inin emrinde vatanını kurtarmasını bilmişti.

Yine birliğine su getiren bir saka erimiz de silâhsız olarak su taşıyan fıçılarını götürürken yanlışlıkla İngiliz birliklerinin içine düşmüş, yarı baygın yatan İngiliz iki eri susuzluktan bunalmış

bir durumda görünce dayanamayarak onlara su vermekten kendini alamamıştı. Ben Mehmet'e niçin su verdiğini sorduğumda: "Düşündüm, su versem dirilecekler, beni alıp götürecekler, vermesem zavallılar ölecekler, acıdım. İşaretle silâhlarını istedim, yere bıraktılar. Birisini su taşıyan atıma astım, süngü takılı olanı da elime aldım ve sonra da tasla ağızlarına yudum yudum su verdim. Suyu birden bire vermekten belki ölüverirler diye çekinmiştim. Kendilerine geldikleri zaman ayağa kalktılar, bu sefer önlerine onlara 'önüme düşün' işaretini verdim, bizim tarafa geldikten sonra rastladığım subaya da teslim ettim. Tekrar bizim askere dönüp onlara su verdim."

Kolordu komutanım da bu anıyı benimle beraber dinledikten sonra Esat Paşa ona hem nişan hem de para mükâfatı verdi. Esat Paşa'nın en ufak başarıyı bile mükâfatlandırmak suretiyle birliğinde herkesi birbiriyle yarışır hâlde savaşa sürüklemekte büyük hüneri vardı.

Yine bir gün ileri hatları dolaşmaya çıkmıştık. Alay Komutanı Şefik Bey, en ileri hatlarda yere yatmış düşmanı gözetlemekle meşguldü. Benim geldiğimin farkına bile varmamıştı. Ensesine dokunduğum zaman şaşırmış:

— Başkan ne arıyorsun burada!... demişti. Bu kahraman askerin bu kadar ilerde uzun boylu kalmasının tehlikesini ona anlattım. Beraber muharebe idare yerine dönüyorduk:

— Aman biraz eğil, dedi. Boyum uzun olduğu için siperden dışarı çıkıyordu, sonra sözlerine şöyle devam etti:

— Dün buradan çavuşumla beraber geçiyordum, bir düşman mermisi geldi ve onun başını parçaladı. Zavallının beyni benim arkama yapıştı.

Savaşta subaylar ve erler arkadaşlık yönünden en büyük imtihanı verirler.

Yine bir gün gözetleme yerinden düşman siperlerini gözet-

lerken, bir erin siperin önündeki toprak yığınının üstüne tırmanarak çıkıp elindeki bombayı karşı siperlere atıp aşağıya indiğini görmüştüm. Düşmanın bu harekete karşılık yaptığı ateş kesilince bu kahraman bombacı, tekrar tırmanarak bomba atıyor ve aşağı iniyordu. Hendek içinden görmediği hedefini görerek bombasını atmak için ölümü göze alan bu kahramanı Kolordu Komutanım Esat Paşa'ya da göstermiştim. Her kahramanlığı ve iyi hareketi değerlendirmesini iyi bilen Esat Paşa:

— Başkan, ismini isteyiniz de mükâfat verelim!

demişlerdi. Mustafa Kemal'in Kurmaybaşkanı İzzettin (Çalışlar)'den sorduğum zaman:

— Başkanım, bizim de dikkatimizi çekiyor, bu kahraman çocuğun adını birliğinden istedik, gelince bildiririm!... demişti. Neye yarardı ki biraz sonra gelen cevapta adı ile beraber şehit olduğu haberi de geliyordu..." (bk. Ek. VI.)

Kuzey Grubu Kurmaybaşkanının bu anılarından sonra Saros Grubunun hareketlerine kısa bir bakış yapalım.

Saros Grubu Komutanı Albay Ahmet Fevzi Bey, saat 15'te verdiği emirle 7'nci Tümenin Sivliköyü güneybatısındaki sırtlar gerisine yanaşmasını emrettikten sonra Kocaçimen yönünden harekete geçti. Ve yolda aldığı bilgilerle Çamlıtekke'deki Vilmer Bey, muharebe idare yerinde bulunmasını daha uygun bularak bu yönde ilerleyerek gruptan bir saat sonra Çamlıtekke'ye ulaşmıştı.

Burada edindiği bilgiye göre, İngiliz birlikleri Küçükkemikli'nin iki yanında karaya kuvvet çıkarmaktadır. Tuzlu Göl kuzeyinden ilerleyen bu kuvvetlerin bir kolu Mestantepe'de toplanmaktadır. Bir kısım birlikler ise Kireçtepe'ye yönelmiştir. Kocaçimen sırtlarından da durmadan ateş gelmekte ve buraya doğru ilerleyen İngiliz kuvvetleri görülmektedir.

Kireçtepe Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu Komutanı Yüz-

başı Kadri Bey tarafından tutulmuş, karşısında bulunan bir düşman alayına karşı aslanca savunulmaktadır.

Küçük Anafarta'nın batısında Bursa Seyyar Jandarma Taburu, 31'inci Alayın ikinci taburu, bir makineli tüfek bölüğü, 12'nci Tümen Süvari Bölüğünden, kırk atlı ile savunulmaktadır.

4'üncü Tümenin sağ kanadı Asmadere güneyinde bulunmaktadır. Bu tümen ile Vilmer Bey kuvvetleri arasında iki üç kilometrelik bir boşluk olduğu görülmektedir.

Saros Grubunun Hareketi

Bu durumu öğrenen Grup Komutanı Albay Ahmet Fevzi Bey, her iki tümeniyle Azmak kuzeyinden saldırıya kalkışırsa Kocaçimen'e taarruz eden düşmanın serbest kalabileceğini, her iki tümenle Azmak güneyinden taarruza kalkarsa düşman, Küçük Anafarta kuzeyindeki hâkim tepeleri ele geçirerek kendisinin gerilerini etki altına alabileceğini düşündü. Bunun için bir tümenle Azmak kuzeyinden Mestantepe'ye ve bir tümeniyle de Azmak güneyinden 4'üncü Tümen karşısındaki İngiliz birliklerinin yanına, Damakçılıkbayırı yönünde taarruz kararı verdi. Ve Azmak kuzeyini daha önemli görerek üç alaylı olan 12'nci Tümeni buraya ve iki alaylı 7'nci Tümen'i de Azmak güneyine ayırmıştı.

Yürüyüş kollarının arkası alınıp taarruz mevziine girmek bir zaman istiyordu. Bu zaman arasında Kocaçimen tepesindeki birliklerin bu taarruza bir yardımda bulunmasının mümkün olmadığı da anlaşılmıştı.

7 Ağustos saat 10 sonradan alınan rapordan, 7'nci Tümenin Sivilikôy güney batısına ulaşmış olduğu, 12'nci Tümenin yalnızca Kolbaşısı'nın Sivilikôy hizalarına gelebildiği anlaşıldı.

Bu durum karşısında tümenlere taarruz hazırlığı için hazırlık mevzilerine girmesi emredilmiş, emre göre de 8 Ağustos sabahı

12'nci Tümen Turşunköy batısında ve 7'nci Tümen de Anafarta doğusunda hazırlık durumu alacaklar ve keşfe devam ederek düşman hakkında bilgi toplayacaklardı. Yol durumu tümenin açılarak gelmesine imkân vermediğinden 12'nci Tümenin büyük kısmı henüz gelmemişti.

8 Ağustosta grup komutanı, tümen komutanlarını Çamlıtekke'ye çağırdı. Saat 14'e doğru tümen komutanları gelebilmişlerdi. Harita üzerinde taarruz tertiplerini anlatarak kıtalarının durumunu öğrenmişti. Tümen komutanları 40–50 kilometrelik uzun yürüyüşlerle birliklerinin çok yorulmuş olduğunu, ayak vuruğu bulunduğunu adeta yarı mevcutları ile gelebildiklerini, bugün yapılacak taarruzun başarıya ulaşmasının güç olduğunu, bu bakımdan taarruzun yarına bırakılmasının doğru olduğunu bildirmişlerdi.

Grup komutanı da taarruzun aceleye getirilmeyi gerektirecek bir kötülük görmediği gibi donanmanın kuvvetli ateşi altında gündüz ilerlemenin de doğru olmadığını düşünerek gece yaklaşıp, güneşin doğması ile taarruzun yapılmasının doğru olacağı kanısında idi.

Tümen komutanları bu görüşle grup komutanlarının yanından ayrıldıktan sonra grup komutanı ordu komutanından taarruzun bu akşam yapılmasında direnen emrini almıştı. Ordu kumandanı karanlığın basmasıyla gemi toplarının zarar vermeyeceğini düşünerek taarruzun bu akşam yapılmasını istiyordu. Evet, Saros Grubu iki tümeniyle bölgeye gelmişti ama, ne tümen kumandanları, ne de alay ve tabur komutanları kendi bölgelerini ve taarruz şeritlerini keşfedip birliklerine gündüz gözüyle göstermişlerdi ki, uzun ve cebri bir yürüyüş birliği yorgun bir hâlde buraya ulaştırmıştı. Kıtalar tam olarak da gelmiş değillerdi. Hazırlıksız bir taarruzdan herhâlde beklenen sonuç alınamazdı. Alman Ordu Komutanının bunu düşünmemesi şaşılacak bir şeydi.

Grup komutanı bu taarruzun bu akşam yapılamayacağını bildirmiş, ancak 9 Ağustosta şafakla beraber yapılacak taarruz hakkında emirlerini vermişti.

Grubun emrine göre 12'nci Tümen Mestantepe yönünde taarruz edecek, Kireçtepe'deki düşmana sağ kanadını güvenlik altına alacaktı. Anafarta batısındaki birlikler geçici olarak bu tümenin emrine girecek, yalnız Ece limanı ve Kireçtepe'deki birlikler Vilmer Bey emrinde kalacaktı.

7'nci Tümen de Azmak güneyinden Damakçılıkbayırı yönünde İngiliz sol kanadına taarruz edecekti.

Ordu komutanı Saros Grup Komutanı Albay Fevzi Bey'in kendi taarruz emrine karşı yorgunluğunu ileri sürüp taarruzu bir gün sonraya bırakmasından sinirlenmiş, Grup komutanlığını ondan alarak 19'uncu Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e vermişti. Ahmet Fevzi Bey görüş ve davranışında haklıydı. Fakat kendisini Mustafa Kemal gibi Alman komutanına savunacak güçte değildi. Mustafa Kemal'in Grup Komutanlığını da üstüne alması üzerine Ahmet Fevzi Bey'i ordusunda kullanmayarak İstanbul'a Harbiye Nezareti emrine gönderdi.

Gece saat 1'de yeni komutayı üzerine alan Mustafa Kemal, Grup karargâhına gelerek durumu öğrenmiş, taarruz tertiplerinde bir değişiklik yapmayı doğru bulmamıştı.

8 AĞUSTOSTA İNGİLİZ BİRLİKLERİNİN DURUMU

9'uncu İngiliz Kolordusunun ve 34'üncü Tugay'ın çıkarmadaki başarısızlıkları birliklere yeteri kadar çıkarma hakkında bilgi verilmediği gibi, subay er ve komutanların tecrübesizliği de önemli rol oynamıştı.

8 Ağustostaki durumları ise bir gün evvelkinden pek farklı değildi. Türk birlikleri mevzilerini tutmaya vakit bırakmadan ilerlemek gerekirken, İngiliz birlikleri kıyıda banyo yapıp, kum tepeleri üzerinde istirahata geçmişlerdi. Oysa Türk birliği uzun yolculuktan bile gelişinde bir istirahati göze almadan, gece saldırılarına sevkedilirken sanki İngiliz birlikleri Ege plajlarında yaz tatili geçirmeye gelmişlerdi. Kumandanlar birlikleri başında olmadıkça savaşın yönetmeni çok kez ters sonuç verir. İngiliz kolordu komutanı çıkarmanın başarıya ulaşmasından korkmuş olmalı ki hâlâ gemide bekliyor, kıyıya çıkıp birliklerin durumunu görmeden emir veriyordu. Komutanlar arasında da bu duruma uymayan davranış karşısında emirleri ters anlamak ve yanlış uygulamak yollarına gidiliyordu. Özellikle 2'nci Tümen komutanı bir an önce hâkim araziyi tutmak fikrini savunurken, tugay komutanı birliklerin bulunduğu yerde savunmasını ve daha ileri gidilmesinin tehlikeleri üzerinde duruyordu. Sonunda tümen komutanı bir süre dinlendikten sonra birliklerin ileri gitme hareketini tugay komutanına kabul ettirebilmişti.

İngiliz kolordu komutanının endişesi gerektiği kadar araç ve gereç çıkarılmadığından köprübaşı mevziinin elde tutulamayacağı düşüncesi idi. Öğleye doğru ordu kurmaybaşkanı çıkarma bölgesine gelmişti. Ordu Tekketepelerini bir an önce ele geçirilmesini istemekteydi. Bu emir karşısında kolordu komutanı birliklerine verdiği emirle: "Eğer bu tepeler Türkler tarafından zayıf bir surette tutulmuş ise ileriye doğru saldırıya devam edilsin!" diye emir vermekteydi. Ne kadar tuhaf değil mi ki bir kumandan eğer zayıf birliklerle tutulmuşsa taarruz edin diyordu. Demek kuvvetli tutulmuşsa taarruz edilmeyecekti. İngiliz komutanlarının ne kadar zayıf ve savaş bilgisinden yoksun olduğunu bu durum açıkça belirtiyordu ama neye yarardı ki karşılarında hiçbir zaman onların kuvvetine denk ne Türk askeri getirtebilmiş, ne de bir ateş gücü toplayabilmişti. Hele donanmanın cehennemi ateşi en büyük destekleri iken, İngiliz komutanları bu kadar müteredditve beceriksizdiler.

İngiliz uçakları keşif yönünden büyük hizmet görmüş, Saros Grubunun Dursunköy'e de ulaştığını bildirmişti. İngilizler bu kuvvetin karşılarına çıkmasından endişede idiler. Bu bakımdan büyük bir topçu desteğinin meydana getirilmesinden önce taarruz edemeyeceklerini bildiriyorlardı. Ordu Kurmaybaşkanı ile karaya çıkan 9'uncu Kolordu Komutanı 2'nci Tümenin ertesi gün yapacak olduğu saldırı hareketini inceleyerek aynı düşüncede olduğunu bildirmişti. Kolordu komutanı gemiye döndüğü zaman ordudan gelen rapora göre karşılarında üç taburluk bir Türk kuvvetinin bulunduğunu ve 53'üncü Tümenin iki tugayının bu gece kendisine ulaştırılacağını bildiriyordu. İngilizler üç Türk taburu karşısında yerlerinde saymak hatasındaydılar. Bu bilgiler üzerine kolordu komutanı Küçük Anafarta ile Ece limanı arasındaki bölgeyi ele geçirmek için 17.30'da taarruz emri vermek cesaretini gösterdi.

General Hamilton, 9'uncu Kolordunun beceriksiz hareketin-

den sinirlenerek saat 18'de kolordu komutanının yanına gelerek Tekketepe'nin bu akşama kadar ele geçirilmesini emretmişti. Kıyıya çıkan ordu komutanı, 2'nci Tümen Komutanının ertesi gün şafaktan önce taarruz etmek mümkün olmadığı hakkındaki direnmesini dinleyince, Tekketepe'nin gün doğuncaya kadar ele geçirilmesine razı olmak mecburiyetinde kaldı. 32'nci Tugay bu amaçla Tekketepe'yi ele geçirecekti. Komutanlara verilen emir, hareketi yapacak en küçük birliklere kadar intikal edeceği için bir zaman zarfına ihtiyaç gösterir. Bu bakımdan emirlerin ulaştırılması birliklerin yöneltilmesi durumu göz önüne alınarak harekât istenildiği gibi yürütülemeyerek ertesi gün saat 3.30'a kadar uzamıştı.

Anzak Kolordusuyla da 8 Ağustos sabahı Kocaçimen ve Conkbayırı mevzilerine bir genel taarruzun yapılmasına karar verilmişti. Conkbayırı'nın karşısında bulunan tugay, üç tabur kadar bir kuvvetle pekleştirilerek Conkbayırı'nı, 39'uncu Tugay, Hint Tugayı, 4'üncü Tugaydan kurulu Koks Grubu da Besimtepe ve Kocaçimen'i ele geçirecekti.

On üç taburdan kurulu Koks Grubu birlikleri karışmış olduğundan dört karışık kol meydana getirilmişti. Bunlardan birinci kol, Besimtepe güneyine, ikinci kol üç tabur hâlinde Besimtepe'ye, üçüncü kol iki taburlu Besimtepe kuzeyine, dördüncü kol Avustralya Tugayı ve bir tabur Abdurrahmanbayırı üzerinden Kocaçimen'e doğru taarruz edeceklerdi.

Dördüncü kol, Kayacıkderesi'ne ulaştığı zaman Türk birliklerinin taarruzuna hedef olmuş, Kayacıkderesi güneyindeki eski mevzilerine çekilmek zorunda kalmıştı. Asmaderesi batısında Yayvantepe'de kuvvetlerimizin 14'üncü Alayı ve 32'nci Alayın bir taburu bulunuyordu. Koks Grubunun öteki kolları da Türk direnişi karşısında bu sarp arazide de dağılmışlardı. İngilizler Türk direniş ve atışından yılmış gibiydiler. İkinci kolun bir kısmı ise Besimtepe'ye üç yüz metre kadar yaklaşabilmişlerdi.

CONKBAYIRI TAARRUZU

8 Ağustos saat 3.30'da Yeni Zelanda Tugayı ve takviye birlikleriyle pekleştirilmiş, İngiliz kuvvetleri Conktepe istikametinde üstün bir ateş desteği altında ilerleyerek burayı ele geçirdiler. Çanakkale Boğazı'nın mavi sularını görmek onları sevindirmiş gibiydi. Sağda Tüzdepe ve solda Besimtepe birliklerimizin elinde direnmekte idi. Conkbayırı'nı ele geçiren İngilizler, yan ateşlerimizle epey kayıp verdilerse de burada direnmeyi başardılar.

8 Ağustosta 8'inci Tümenimiz de Kuzey Grubunun emrine verilmişti. Bu tümenin güneşin batmasından sonra ulaşan 24'üncü Alayı Conkbayırı'na gönderilmiş ve arkadan gelen 23'üncü Alay da Örenardıderesi batısında ihtiyatta bırakılmıştı. Bu tümenin 22'nci Alayı da Güney Grubu sağ kanatında kıyı korunmasıyla görevli kalmıştı.

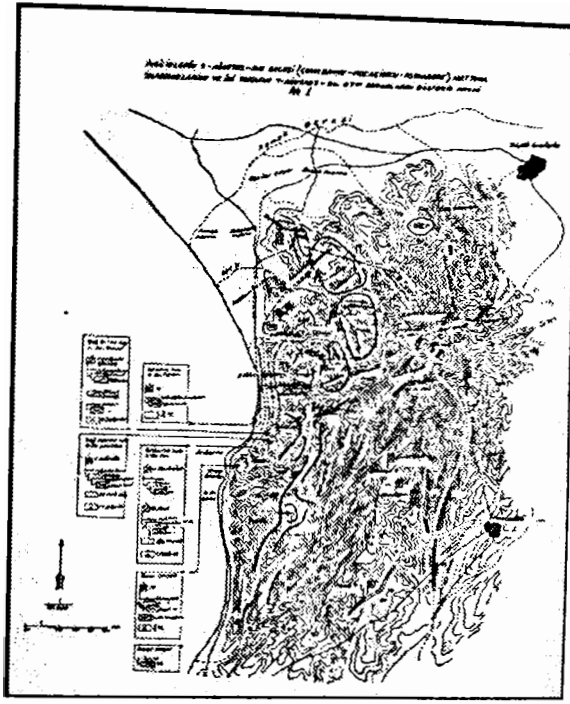
8 Ağustos öğleden sonra Conkbayırı'nda 64'üncü Alayın İngilizlere yaptığı saldırı, tepenin en yüksek noktasının ele geçmesini sağlamışsa da İngilizler bu tepenin yirmi metre gerisinde, Arkayamaç mevzinde tutunmayı başarmışlardı. Aslında tepenin güney kısmı da ellerindeydi.

24'üncü Alayla gece 22.30'da yapılan gece taarruzu sonucu alay, tepeayırım hattının yirmi metre batısına kadar ilerleyebilmiş, İngilizleri daha fazla geriye atamayarak yirmi otuz metre bir mesafede karşı karşıya kalmışlardı. Kalmışlardı ama bu taarruzda da alay mevcudunun yarısını topraklara gömmüştü.

Conkbayırı üzerinde yapılan savaşlarda 11, 24, 24 ve 64'üncü Alaylara ait birlikler birbirine karışmış gibiydiler. Conkbayırı ve güneyi 24'üncü Alaya ve bu tepeden Aptalbayırı'na kadar olan bölge de 25'inci Alaya ayrılmıştı.

Mustafa Kemal siperde askerleriyle.

İngilizlerin 6 Ağustos 1915 gecesi Conkbayırı - Kocaçimen - Asmadere hattına taaruzlarını ve iki tarafın 7 Ağustos 1915, saat 7.00 durumlarını gösterir kroki.

CONKBAYIRI SAVAŞLARI

Gelibolu Savaşlarının kuzey ve güney bölge olarak ikiye ayrılmada ve komutan olarak iki kardeş Esat ve Vehib paşalara verilmiş olduğunu daha önce belirtmiştik. Kuzey bölgesindeki durumun kritik bir hâl alması üzerine Esat Paşa kardeşinden kuvvet isteyince, Vehib Paşa kendi cephesinden iki alayı Kuzey cephesine gönderiyordu. Durumu kuvvetlere komuta eden Cemil (Conk)' in anılarından izleyelim:

"2 Ağustos 1915'te Soğanlıdere'de ihtiyatta bulunan 4'üncü Tümeni devralmıştım. Soğanlıdere'nin çıkış yerinde 8'inci Tümen ihtiyatta bulunuyor ve bu iki tümen 2'nci Kolorduyu meydana getiriyordu.

6 Ağustos saat 20'de İkinci Kolordu komutanından gelen bir emirle 10'uncu ve 11'inci Alaylarla götürülebilecek malzemeyi de alarak Kuzey Grubu ihtiyatı olmak üzere Kocadere'ye hareket etmem ve şimdilik 12 inci Alayı Kolordu emrine bırakmam bildiriliyordu.

Saat 23'te alaylarla hareket ettim. Kendim de emir subayımla Kuzey Grubu muharebe idare yeri olan Kemalyeri'ne gittim. Geceyarısından iki saat sonra da burası ve bölge düşman ateşleri altında idi.

Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın sığınağına giderken 9'uncu Tümen Komutanı Kannengiesser Bey'le karşılaştım. Alman, bitkin bir durumdaydı. Bir yerde kıvrılarak uyku kestirece-

ğini söylüyordu. Ben Esat Paşa'nın sığınağına girdim. Ortada bir portatif karyola ve bir masa ile iki üç iskemle bulunuyordu. Bu toprak oyuğunda paşa karyolasına uzanmış, masa başında oturan Kurmaybaşkanı Fahrettin (Altay) Bey beni karşılayarak:

— Dün düşman Kanlısırt'ı şiddetli bombardıman ettikten sonra ele geçirdi. Sağ kanadımızda da yeni birlikler çıkarmakta ve ilerlemektedir. Sol kanada da birlik çıkarmasını bekliyoruz. 9'uncu Kannengesser tümeni sağ kanada gönderilmektedir. Durum gerektiği kadar aydınlanmamıştır. Alaylarınızın birini Kurudere'ye, diğerini Kavakdere'ye kadar ileriye almanız, sizin de Kavakdere'de bulunmanız gerekmektedir.

Böyle çok önemli ve tehlikeli bir durumda Esat Paşa gibi muhterem ve ciddi bir komutanı yorgun, küskün ve bezgin bir hâlde hiç ses çıkarmadan yatmasının sebebi ancak "Anafartalar Hatıraları"nı okuyunca emri altında bulunan 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal ile geçimsizlik olabileceğini tahmit ettim. Esat Paşa'nın sığınağından çıktıktan sonra Kocadere'ye geldim. Saat 4.30'da birbiri ardınca ulaşan alaylarımı yeni yerlerine gönderdim. Kendim 10'uncu Alay ile Kavaklıdere'ye doğru giderken 9'uncu Tümen Alayları da güneyden kuzeye doğru ilerlemekteydiler. Biraz önce komutanı ile şimdi de onun birlikleriyle karşılaşmak garip bir tesadüf oldu. Birlikleri, böyle sıkışık bir zamanda ters istikametlerde çatışmalarını pek aykırı buldum.

Saat 6.30'da bir alayın, Kemalyeri doğusundaki 144 rakımlı tepeye gönderilerek komutanın Grup Karargâhına başvurması, Kuzey Grubundan emrediliyordu, Kurudere'deki 2'nci Alayı oraya gönderdim. Saat 10.30'da gelen diğer bir emirle 2'nci Alayın iki taburu ile iki makineli tüfeğinin Düztepe'de 19'uncu Tümen emrine gönderildiği ve Güney Grubu emrinde kalan 12'nci Alay'ı da Vehib Paşa, ağabeyisi Esat Paşa'nın istemesi üzerine Kuzey Grubuna katılmak üzere gönderdiğini öğrendim.

Saat 12'ye doğru şöyle bir telefon aldım:

"9'uncu Tümen Komutanı Kannegiesser yaralanmıştır. 10'uncu Alayla beraber Ürenardı deresinden Kurtgeçiti–Conkbayırı hattına hareket ediniz. Emir yazdırılacaktır." deniyordu. Ben de emirin yazılıp gelmesine kadar 10'uncu Alayın hazırlanıp yola çıkmasını sağladıktan sonra atıma binerek yalnız emir subayım ile 9'uncu Tümen Karargâhına gittim.

Kemalyeri'nden 7 Ağustosta Esat Paşa'nın yazdığı emirde benim 9'uncu Tümen Komutanı Kannengiesser'in yerine Conkbayırı Komutanlığına tayin edildiğim bildiriliyor ve vazife olarak da İngilizlerin Ağıldere bölgesinden atılması öngörülüyordu.

Tümene verilen görev hakkında kurmaybaşkanımdan bilgiyi almıştım. Bu emir üzerine Alman makineli tüfeklerini alıp, Conkbayırı'na getirmesi için Bigalı'ya bir subay gönderdimse de bu kadar ağır bir görev yükletilen birine angarya teşkil edecek bu iş, Kuzey Grubunca sağlanamaz mı diye düşündüm.

Saat 13.10'da Kördere yukarısında bulunan çadırdaki karargâhıma geldim, her taraf şiddetli top ateşi altındaydı. Mermiler birbiri ardınca sırtı yalıyordu. Çadırda 9'uncu Tümen subaylarından başka 5'inci Tümenden de bir iki subay vardı. Bunların arasında piyade atış okulundan tanıdığım ve İstiklal Savaşı'nda Ayıcı Arif diye bilinen arkadaş da vardı. Komutana vekâlet eden Hulusi Bey, kendilerine hiçbir talimat verilmediğini ve hâlen cephede 25'inci Alayın savaşmakta olduğunu, Abdurrahmanbayırı'nda ihtiyatta bulundurulan 64'üncü Alayın 25'inci Alayı takviye etmesi emrediliğini söyledi.

Almanlar yukarıda da belirttiğimiz gibi Türk cephelerinde yüklendikleri görevi hiçbir zaman ciddiye almamışlardı. Kanningiesser 1920'de Berlin'de yayınladığı "Gelibolu" adlı kitabında anılarını şöyle anlatır:

"Ağustos'un altıncı günü öğleden epey sonra birliklerimi yürüyüşe koydum. Bu sırada benim 9'uncu Tümenim Kuzey ve Güney Grupları arasındaki boşluğu, Saros Körfezi'ne karşı korumak ve gereğinde iki cepheye de yardımda bulunmak üzere Kayaltepe'de ihtiyattaydı. Kuzey cephesi sol kanadında bulunan 16'ncı Tümenin o gün elden çıkardığı Kanlısırt'ı geri almak için aldığım emir üzerine kendim de savaş durumunu öğrenmek üzere 16'ncı Tümen komutanının bulunduğu yere atımı sürdüm. Fakat bu gidiş hiç de iyi bir gidiş olmadı. Hep şehit olmuş Türk erleri üzerinden geçiyorduk. 16'ncı Tümenin sağındaki mevzilere girmek için geçilmesi zorunlu olan kapalı yola gelince hava kararmıştı. Bizim yol sistemimizi iyi bilen İngilizler bu yolu durmadan ateş altına almaktaydılar. Burada atım birdenbire ürktü. Yerde bir at ile bir er cansız yatıyorlardı. Er, sağ elinde bir sefertasının kulpunu tutuyor ve hâlâ eğerin üstünde duruyordu. Bölük komutanına yemek götüren bir emireri olduğu belliydi. Manzara hatta pişkin bir cephe askeri için bile iç parçalayıcı idi.

Hemen atımı mahmuzladım ve bu yolu karargâh arkadaşlarımla beraber dört nala zararsız geçtim. 16'ncı Tümen Komutanı kaybedilen Kanlısırt'ı geri almak için başka bir tümenin gönderildiğini söyledi. Arkasından da Cephe Komutanı Esat Paşa, 9'uncu Tümenin şimdilik Kuzey Grubu ihtiyatı olacağını, benim Kemalyeri'ne cephe karargâhına gelmemi telefonla bildiriyordu. Savaş durumu hakkında kesin ve açık bir bilgi edinemedim. Esat Paşa, daima olduğu gibi nezaketle, kendi yanında durumun açıklanmasını beklememizi rica etti.

Esat Paşa'nın yanına geldiğim vakit Ordu Kurmaybaşkanı Albay Kâzım Bey'i de orada buldum. Kuzey Grubunun geri ile bağlantısını kesen düşman topçu ateşinin hafiflemesini bekliyordu. Konuşurlarken adımım tekrarlanmakta olduğunu işittim. Bana verilmesi kararlaştırılan görevi, sükûnetle düşünebilmek

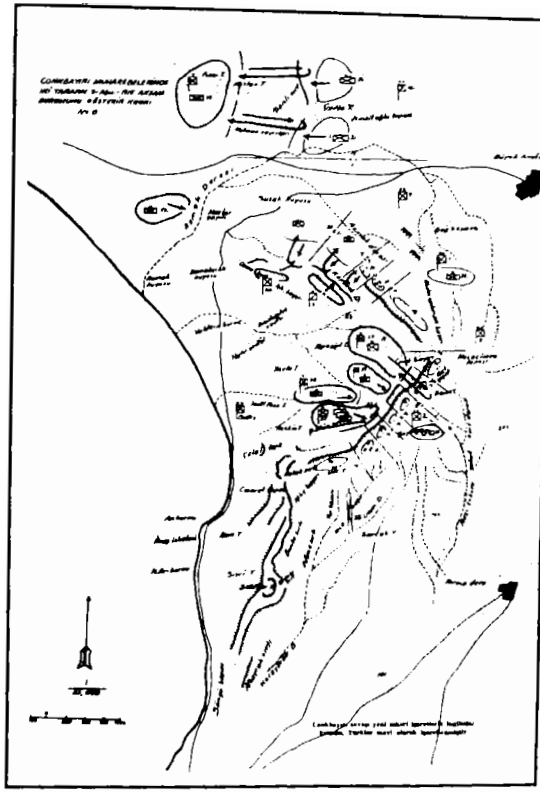
için durum hakkında aydınlatılmamı istedim.

Esat Paşa, işin henüz kesin şeklini almadığını söyledi. Geceyarısına yakın olan bu sırada İngilizlerin Arıburnu cephesinden kuzeye doğru uzanışını gösteren ilk bilgiler gelmeye başlamıştı.

Ben, konuşmalarından bir şey anlayamıyor, yalnız Kayaltepe mevziine vermiş olduğum emeklerin tasasını çekiyordum. Nihayet bu beklemenin amaçsızlığını görerek, ertesi gün yükleneceğim yeni göreve hazırlanmak için biraz uyumak üzere Esat Paşa'dan izin alarak yanından ayrıldım. Karargâh arkadaşlarımın bulunduğu, subaylara ayrılmış olan yemek çadırına geldim. Bana yatmak için hazırlamış oldukları üstüne sık tüylü bir kurt postu serilmiş yemek masasına uzandımsa da post çok pireli olduğu için uyuyamadım.

Saat 4.20'de Esat Paşa'nın beni çağırdığını, düşmanın Arıburnu kuzeyine kuvvet çıkardığını öğrendim. Düşmanın maksat ve hedefi daha belli değildi. Ben Kocaçimendağı–Conkbayırı hattını tutma görevini aldım. Hemen 25'inci ve 64'üncü Alayları yürüyüşe geçirttim. Ve kendim de tümen kurmayı ile ileriye atıldım.

Birinci Dünya Savaşı hakkında birçok eserler veren Stegeman, kitabında Conkbayırı'nda siper kazmakta olan düşman üzerine benim, tümenimin önünde kılıç çekmiş, nasıl atıldığımı dramatik surette anlatmaktadır. Fakat gerçeğin bu güzel anlatılıştan çok uzak olduğunu belirtmek zorundayım. Tanrıya şükür ki bu iş böyle olmadı. Ve biz İngilizlerden önce oraya çıktık. Oraya derin bir vadiden ilerlerken önümdeki dik yamaçlı Conkbayırı sırtının doğrudan doğruya Kocaçimen dağına dayandığını gördüm. Atlarından inmek icap ettikten sonra henüz sabahın saat 6'sı olmasına rağmen güneşin sıcağını Conkbayırını tırmanmaya fundalık ve çalılıklar arasından yukarıya doğru çıkmaya başladık. Yukarıya çıkınca dar ve uzun bir sırta geldik. Önü-

Conkbayırı Muharebelerinde iki tarafın 9 Ağustos 1915 akşam durumunu gösterir kroki.

müzdeki kesik sarp ve fundalıklı arazi üzerinden Ege denizine doğru uzanan şaşırtıcı bir manzara vardı. Suvla koyu İngiliz zırhlılarıyla doluydu. On asker taşıma, altı savaş ve yedi hastane gemisi sıralanmıştı. Kıyıda da karınca kümesi gibi kaynaşan birlikler görülüyordu. Kurumuş Tuz Gölünün göz kamaştıran yüzü üzerinde bir batarya güneye doğru gitmekteydi. Yanımızda bulunan tabancalarımızla bunlara bir etkide bulunamazdık.

Buna rağmen bölgemizde bir sessizlik hüküm sürüyordu. Etrafımızda kimse olmadığı gibi önümüzdeki sırtlarda da düşman görülmüyordu. Dürbünle uzaktan Asmakdere kuzeyinde bulunan Vilmer müfrezemizin birlikleri seçiliyordu. İngilizlerin Lalebaba tepesinde ve düzlükte siper kazdıkları görülüyordu. Hiçbir yerde savaş olmuyordu.

Artık sıra alaylarımı tam bir emirle karşılamak için arazinin etüdüne gelmişti. Burası Abdurrahman bayırı –Kocaçimen Dağı– Conkbayırı üzerinden Düztepe'ye doğru uzanan düz bir sırttı.

Buralara İngilizler Sarıbayır adını takmışlar. Benim iki alayımın içinde adeta kaybolacağı bu muazzam mevzi, bir ateş meydanına da sahip değildi. Önü birtakım vadiler, vadicikler ve oyuklarla doluydu.

Buranın en yüksek yerinden bile etrafı görmek mümkün değildi. Her taraf pırınallıklar, fundalıklar, çalılıklar ve çukurlarla kaplı idi. Hele Conkbayırı'nın güney batı ilerisinde bulunan Şahintepe'nin durumu çok ters düşüyordu. Plânlı bir hazırlıkta, burası mutlak bu savunma hattı içine alınması gerekirdi.

Şimdi ilk yapılacak iş, mevziin kilit noktası olan Conkbayırı'nı ele geçirmek ve geriye doğru derinlik olmadığından, ihtiyatları hemen mevziin gerisine getirmek olacaktı. Mevziye uygun olmayan diğer bir yönü de: İki kanada dayanık bulunmaması, bu suretle birliklerin yan güvenlikten yoksun olmasıydı.

Yanımdaki 19'uncu Tümen de hemen bağlantı kurulamazdı.

Bu tetkik sırasında orada bir bataryamızın olduğunu gördüm. Uyandırdığımız batarya komutanının, değişen durumdan haberi yoktu. Batarya Suvla'da kurumuş Tuz Gölündeki düşman hatlarına ateş açtıysa da orasını ancak birkaç mermi ile dövebildi. Bataryanın yanında korumak için yirmi erlik bir piyade takımı vardı.

Tümen Kurmaybaşkanı Hulusi Bey'e, raporları ve emirleri yazdırır ve bunlar Türkçeye çevrilirken emirsubayı ve tercümanlık yapan Ziya Bey, benim dürbünümle önümüzdeki kapalı araziyi aralıksız bir şekilde gözetlemekteydi.

Bu sırada birdenbire, beş yüz metre kadar uzakta düşman piyadeleri göründü. Mükemmel giyinmiş, sol kollarında beyaz işaret bezi bağlanmış İngilizler, birbiri gerisinde, yavaş adımlarla çok yorgun bir hâlde önümüzde yan yürüyüşü yaparak, sarp bir sırta doğru ilerliyor ve vadiden çıkanlarla sayıları gittikçe çoğalıyordu. Bataryayı korumada görevli yirmi ere hemen ateş açmaları için emir gönderdim. Bana cevap olarak: "Tabur komutanımdan emir almadıkça ateş etmeyiz!" O anda kalpak başımdan fırladı. Takımın yanına koştum, aralarına yattım, ne söylediğimi bilmiyorum. Fakat ateş açtırdım. Bunun üzerine İngilizler hemen kendilerini yere attılar. Ne ateş ettiler ne de kımıldadılar. Bu durum bende onların artık daha ziyade tırmanmaktan kurtulduklarından dolayı memnun kaldıkları tesirini bıraktı. Bu sırada bana da beklenmedik bir yardım geldi. Düztepe cihetinde bir yürüyüş kolunun gelmekte ve geriye doğru inmekte olduğunu gördüm. Bunlar 72'nci Alaydan iki bölüktü. Hemen durmaları ve emrime girmeleri için verdiğim emir şiddetle tekrarlandıktan sonra yerlerine getirildi. Bu durum gibi Kocaçimen tepesine gelen 14'üncü Alayın birinci taburunu da emrime aldım.

Böylece 25 ve 64'üncü Alay komutanları yanıma gelip birlik-

lerinin yaklaştığını haber verinceye kadar iki tarafımda küçük birer savaş cephesi kurmuştum. Düşmanın Şahintepe'ye yerleştirdiği bir makineli tüfek, Conkbayırı dar sırtını yan ateşine almaya başladı. Bu ateş fazla güçlü olmadığından pek etkili olmuyorsa da gelecek alayların bu ateş altında gerekli tertibi almalarını istemedim. Bataryanın yanına gittim. Soldaki iki topla bu makineli tüfeğe ateş etmesini emrettim.

Oradan tehlikeli gördüğüm ve daha bağlantı kurulamayan 19'uncu Tümen bölgesine gitmek üzere iken saat 8'de bu makineli tüfeğin kurşunu ile göğsümden vuruldum. Bu çok can sıkıcı bir şeydi. Çünkü yiğit tümenimi, böyle tehlikeli bir anda bırakmak zorunda kalmıştım. Ziya Bey ile Brandl yanıma koştular, beni sırtın gerisine taşıdılar. Münih'te altı sömertir tıp öğrenimi yapan Brandl, kurşunun kalbin yanından göğsümü delip geçtiğini söyledi ve yarayı geçici olarak sardı.

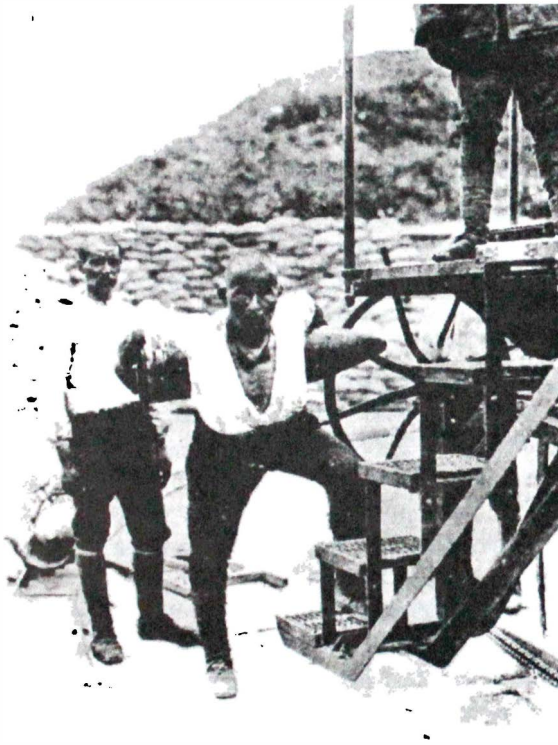
Burada daha fazla kalamayacağım için Kurmaybaşkanım Binbaşı Hulusi Bey'i çağırttım, yapılacak savunmanın mümkün olduğu kadar saldırı şeklinde olması hakkındaki düşüncemi anlattım ve kendisinin şimdilik bana vekâlet etmesini söyledim. Bundan sonra beni yeter derecede Türk kanıyla ıslanmış bir sedye ile Diktepe'den aşağıya indirdiler. İnerken tümenin yukarıya tırmanan ön kısımlarıyla karşılaştım."

Kannengiesser'in çok güzel ve faydalı bir biçimde belirttiği bu başlangıçtan sonraki olayları da Cemil Conk'tan dinleyelim:

"Ben Alman'ın ayrılışından sonra **önce büyük bir yanlışlığı düzeltmek isterim.** Bütün yerli ve yabancı eserlerde hatta Kannegiesser'in de kitabında belirttiği gibi **4'üncü Tümenin Conkbayırı'na yetişmesi ile tehlikenin önlenmiş olduğu kanısı çok önemli bir yanlıştır. Çünkü bu durumda düşmanın oraya yaptığı ilk taarruzun, yeni gelen bir tümen ile dahi püskürtülemediği, geriye atılamadığı yani düşmana bir dereceye kadar**

kahramanlık üstünlüğü kabul edilmiş olur. Evvelce belirttiği gibi Kuzey Grubu emrinde de görüldüğü üzere 4'üncü Tümen, Soğanlıdere'den yalnız 10'uncu ve 11'inci Alaylarıyla Kuzey Grubuna ihtiyat olarak gelmiş ve önce 11'inci Alayın iki taburu ile iki makineli tüfeği 19'uncu Tümenin emrine verilmiştir. Bu alayın diğer iki taburu ile iki makineli tüfeğin Kocaçimen bölgesine gideceği, onun yerine de 10'uncu Alayın getirileceği emri yazılmışsa da bu iki tabur ancak saat 17'ye doğru Conkbayırı'na gelebilmiş, 10'uncu Alay ise 19'uncu Tümeni takviye etmiş ve emrine girmiştir. Conkbayırı'nın çetin ve kanlı boğuşmalarını 9'uncu Tümen'in 25'inci Alayı ile 64'üncü Alayı yapmıştır. Bu sırada kıymetli iki sınıf arkadaşım, 25'inci Alay Komutanı Yarbay Kısıklılı Nail ile Tabur Komutanı Binbaşı Vidinli Mehmet Ali şehit düşmüşler, kurmay Binbaşı Hulusi Bey ile emirsubayı süvari Yüzbaşı Filibeli Tahsin de yaralanmışlardı. 64'üncü Alay Komutanı Yarbay Servet Bey, daima büyük gayret ve kahramanlıkla karşı saldırılar yaparak düşman taarruzlarını durdurmakta öncülük etmiştir. Conkbayırı'na 4'üncü Tümenin geldiğini kabul etmek, bu söylediğim kahramanlığı ve fedakârlığı değerlendirmemek olur. Bence her şeyden önce bir savaşta herkesin hakkını bütün açıklığıyla gösterip vermekte fayda vardır. Kocaçimen bölgesinde 4'üncü Tümenden yalnız 11'inci Alayın iki taburu bulunmuştur. Bu alayın diğer iki taburu ve grup ihtiyatında alıkonmuş olan 10'uncu Alay, tamamen 19'uncu Tümene verilmiştir.

Soğanlıdere'den tümene katılacağı bildirilen 12'nci Alay'ın da 16'ncı Tümen emrine verildiği, alayın kahraman komutanı Bayatlı Arif Bey'in göndermiş olduğu raporda bildirilmiştir. Conkbayırı'nda 4'üncü Tümen olarak yalnız Komutan Cemil Conk bulunmuştur. Ve bu bölgede Cemil'in bulunduğu yer, 4'üncü Tümen sayılmıştır. **Tekrar ediyorum Conkbayırı ilk iki**

18 Mart Çanakkale savunmasında Mehmet oğlu Seyit 215 okkalık mermiyi taşıyor.

gün kendi yağı ile kavrulmuş, oranın kahramanca müdafaasını yalnız 9'uncu Tümenin iki alayının yiğit ve fedakâr subay ve erleri yapmış, bunda 4'üncü Tümenin hiçbir tesiri olmamış, yalnız komutanın talihi orada bulundurulmuştur. Orada canlarını veren kahraman şehitlerin ruhları önünde saygı ile eğilirim ve sağ kalan fedakâr gazilerin adlarını överek anarım (1).

Bu durumu böylece belirttikten sonra ben bölgeye gelince geçen olayları anlatayım.

Conkbayırı'nda 9'uncu Tümenin Kördere başındaki mahruti bir çadır içinde bulunan komuta yerimi 13.10'da geldiğim sırada komutana vekâlet eden Hulusi Bey durumu şöyle özetledi:

1. 6–7 Ağustos 1915 gecesi Ağıldere'de baskına uğrayan 14'üncü Alayın ikinci taburu, fazla kayıp vererek Asmadere batı sırtlarına çekilmiş ve Anafartalar'dan gelen 32'nci Alayın birinci taburu ile pekleştirilerek düşmanı durdurabilmişti.

2. Kurtgeçiti – Abdalyarı – Besimtepe hattında, 19'uncu Tümenin kendi topçusunu koruma ile görevlendirdiği 72'nci Alaydan iki bölükle Ağıldere müfrezesine bağlı iken Kuzey Grubu tarafından 6 Ağustos 1915'te Arıburnu'na getirilip 7–8 Ağustos tekrar yerine gönderilen 14'üncü Alayın birinci taburu ile bir cephe kurulmuş.

3. Conkbayırı ile bu bayırın güneyindeki 261 rakımlı tepe, kuzeyindeki boyun noktasına kadar olan bölgenin savunması 25'inci Alaya verilmiş. Bu sabah Abdurramanbayırı'na ihtiyatta kalmak üzere gönderilen 64'üncü Alay, sol kanada alınarak 25'inci Alayı pekleştirmesi ve Şahinsırtı'ndan düşmanı atması emrolunmuş.

4. Ece Limanı – Azmakdere hattını savunan Vilmer Bey

(1) Cemil Conk anılarında gerçeği belirtecek kadar büyük bir ahlâk üstünlüğü ve kadir bilirlik göstermektedir. Arif Bey, Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşmüştür.

müfrezesinin kuvvet ve durumuna dair bu saate kadar bir bilgi alınamamış.

Bu durumu öğrendikten sonra saat 14.30'da Bigalı'dan alınan makineli tüfekler de gelmişti. Başlarındaki Alman subay, kendisiyle bir astsubaydan başka tüfekleri idare edecek kimse olmadığını söyledi. Bu subayla dört tüfeği 25'inci Alaya, astsubayla dört tüfeği de ateş gücü olarak 14'üncü Alaya gönderdim. Kalan dört tüfeği Vilmer Bey'in, Alman erleriyle bir iş yapabileceğini düşünerek Anafartalar cephesine yollamak istedimse de gönderecek vasıta olmadığından geride bıraktım. Topçu ateşi biraz nefes almak fırsatı verince Arif Bey'le çadırdan çıkıp durumu inceledim. 64'üncü Alayda ateşe karışmış, düşmanın taarruzu durdurulmuştu.

Savaş alanını göremiyordum. Genişliği on, on iki kilometreyi bulan ve orta yerindeki Suvla koyuna İngilizler tarafından durmadan çıkarma yapılan bu cepheyi Kördere'den ne idare ne de görmek kabildi. Bunun için muharebe idare yerimi Anafartalar'ı da görebilen Kurtgeçiti'ne naklettim. Orada Suvla koyunun Haliç gibi gemiler ve değişik taşıtlar ile dolu olduğunu, karaya çıkan ve çıkarılmakta olan yeni kuvvetlerin kıyıda serbestçe dolaştıklarını ve deniz banyosu yapmak cesaretini gösterdiklerini hayretle gördüm. Verilen görevin bütünü ile yapılabilmesi kabil olmayacak kadar zor bir işti. Yeni kuvvetlerimiz yetişinceye kadar tutulan mevzileri elden çıkarmamak, kaptırılan yer olursa onu hemen karşı saldırı veya hücumla tekrar elde etmeye çalışmak yani sonuna kadar bu bölgede dayanmaya kararlıydım. Bu kararladır ki gücümüzün yettiği kadar burada savunduk, yeni kuvvetler yetişinceye kadar durduk ve Conkbayırı'nı elden çıkarmadık. Conkbayırı'nda bulunduğu yirmi dört saat içinde birliklerimi daima teşvik ve yurt savunmasının önemini anlatarak boş ve açık olan sağ kanadıma daha çok önem vererek savaşı sürdürmeye çalıştım.

7 Ağustos 1915 saat 15.30'da verdiğim emirde şöyle diyordum:

"Düşman taarruzunun durdurulmuş olduğunu söyleyerek tutmakta olduğumuz Asmaderesi batı sırtları Kurtgeçiti – Abdalyarı – Besimtepe – Conkbayırı ve Düztepe kuzeybatısı yamaçlarını iyice tahkim ve bu hattın mutlak elde tutulmasını, sağda Asmadere sırtlarında bulunan 14'üncü Alayın dün gece dağılmış birliklerinin en kısa bir zamanda toplanıp düzenlenmesini ve bölgemizde bulunan dağ bataryasının da alay emrine verildiğini, bu bataryanın mevziinin Conkbayırı'na karşı olan yan ateşleri yapabilmesinden faydalanılarak toplarını Conk ve Şahinsırtı savunma hatlarımızın önlerini, geceleyin dahi ateş altına alacak surette tertiplenmesini ve Şahinsırt'a bu gece yapacağı süngü hücumu için 64'üncü Alayın iyice keşif yapmasını ve buna göre tertiplenmesini istedim.

Saat 17'ye doğru Conkbayırı'na 4'üncü Tümenden ilk ve son olarak gelen 11'inci Alayın üçüncü taburu ile iki makineli tüfeği, her bakımdan zayıf ve tehlikeli durumda bulduğum sağdaki 14'üncü Alaya, Asmadere'ye yolladım.

4'üncü Taburu da Kurtgeçiti'nde ihtiyatta tuttum. Çünkü solumda 4'üncü Tümenin altı taburu ve altı makineli tüfeği ile takviye edilen Mustafa Kemal'in 19'uncu Tümeni vardı. Bu bakımdan o yanımda güven içindeydim.

Mustafa Kemal'in de hep sağ kanattan kuşkulandığı Anafartalar anılarında açıkça belirtilmektedir.

Saat 17.30'da Kuzey Grup Komutanlığına gönderdiğim raporda: "Düşmanın Conkbayırı'na yaptığı taarruzun durdurulduğunu ve şimdi birbiri ardınca ilerleyen çok sık avcı hatlarıyla Mestantepe'ye taarruz etmekte olduğunu ve uzun yürüyüş kollarının Büyükkemikli'den gece ele geçirilmesine çalışılacağını bildirdim. Vilmer Bey Küçükkemikli'ye doğru ilerlediklerini ve

Şahinsırt'ın bu grubu ile bağlantı kurulamamış olmasına üzülürken, saat 19'a doğru buradan süvari teğmeni Ekrem Rüştü Bey (Akömür), bu haberle geldi: "Grub Gelibolu ve Bursa Jandarma Taburları ile 31'inci Alayın ikinci taburu ve 32'nci Ala'ın birinci taburundan bir bölük ve bir sahra ile bir dağ bataryasından kuruludur. Kireçtepe ile İsmailtepe tutulmuştur. Gelibolu Jandarma Taburu Kireçtepe'de, diğerleri İsmailtepe'dedir. Ve bölgeyi savunmaktadırlar.

Ekrem Rüştü Bey'e şu talimatı verdim: "Gelibolu'dan gelmekten olan 7'nci ve 12'nci Tümenlerin ulaşmasına kadar bulunulan hatta son ere kadar dayanılacaktır. Eğer burada tutunulamazsa, grubunuz bizim sağımızda toplanacaktır.

Ece limanı ile Azmak arasındaki geniş bölgede pek az kuvvet bulunması, düşmanın serbestçe çıkarmaya devam etmesi ve geceleyin Anafartalar'a doğru ilerlemesi ihtimali göz önüne alındı ise de elde o bölgeye gönderilecek kuvvet bulunmaması, Conkbayırı'ndaki durumunda önemli olması nedeniyle Vilmer Grubu'na hiçbir yardımda bulunulamadı. Yalnız 14'üncü Alaya İsmailtepe'ye keşif kolları yollayarak bağlantı kurmasını emrettim. Bunu da ayrıca söyleyeyim ki, Çanakkale Savaşları hep böyle düşmanın kuvvet ve cephane üstünlüğü karşısında kanımızı, canımızı hiçe saymamız karşılığı kazanılmıştır. Ben daima en sıkışık anda bile Kuran'ın ikinci sûresinin 154'üncü ayetindeki: "Ey Ulu Tanrı'ya iman edenler, sabır ile Tanrı'ya sığınarak yapılan yalvarmalarınızı eksik etmeyin!" buyruğunu her yerde tekrarlayıp etkisini görmüşümdür.

Sayın Cemil Conk'un bu büyük inancına karşılık olarak Atatürk de Anafartalar Anıları'nda şöyle demektedir:

"...Bombasırtı olayını anlatmadan geçemeyeceğim. Karşılıklı siperler arasındaki mesafe 8 metre, yani ölüm muhakkak... Birinci siperdekiler, hiçbirisi kurtulmamacasına kâmi-

len düşüyor. İkinciler onların yerine geçiyor. Fakat ne kadar gıptaya şayan bir soğukkanlılık ve güvenlilikle biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir korku ve endişe bile göstermiyor, sarsılmak yok. Okumak bilenler ellerinde Kuran–ı Kerim, Cennet'e girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler şahadet çekerek yürüyorlar. Bu TÜRK ASKERİNDEKİ RUH KUDRETİNİ GÖSTEREN HAYRETE DEĞER VE TEBRİKE YARAŞIR BİR MİSALDİR. Emin olmalısınız ki, Çanakkale Savaşlarını kazanan bu yüksek ruhtur." (bk. Ek. V).

Şimdi Cemil Conk'un anılarına dönelim:

"Saat 19.30'da Vilmer Bey Grubu Kurmaybaşkanı Haydar (Alganer)'den şu rapor geldi: "Kireçtepe'de iki bölüğümüz üstün düşmana karşı dayanmaktadır. Bursa Jandarma Taburu ve 31'inci Alayın ikinci taburu İsmailtepe'de Mestantepe'ye karşı mevzidedir. Şimdilik düşmanın bu cephede bir hareketi görülmemiştir.

Gece yarısından biraz önce Anafarta'ya gelmiş olan Saros Grubu Komutanı Albay Fevzi Bey'den telefonla aldığım emirde benim Kocaçimen bölgesi komutanı olarak kendi emrine verildiğim, yarın 7'nci ve 12'nci Tümenlerle Anafartalar'dan düşmana taarruz edileceği, bana 33'üncü Piyade Alayı ile 11'inci Topçu Alayının beşinci bataryasını gönderdiği, bataryayı Sarıyara yahut Dağçeşme bölgesine yerleştirmem bildiriliyordu. Bağlı olduğum Kuzey Grup Komutanı Esat Paşa'dan böyle bir emir almadığım cevabını verdim.

İngilizlerin Conkbayırı'nı Ele Geçirmek İçin Yaptıkları Hazırlık

Conkbayırı'nı ele geçirmek için Büyük Britanya İmparatorluğu Harbiye Nezareti Tarih Kurulu'nun resmî belgelere dayanarak yazılmış olan general C. F. Aspinal – Oglander'in "Çanakkale–Gelibolu Askerî Harekâtı" adlı eserinde Conkbayırı Savaşlarının geçtiği araziyi şöyle anlatır:

"Eğer okuyucular birliklerin hareket yapacağı bölgenin gösterdiği hayret verici engebeleri gözlerinin önüne getiremezlerse, yapılan harekâtın ne büyük zorlukla başarılabileceğini kavrayamazlar. Dereler ve sırtlar o kadar eğri büğrü sık dikenli çalılıklarla dolu, dik ve pürüzlü idi ki barış zamanında bile elde ayrıntılı bir harita olmaksızın buralarda insanın gündüzün dahi dolaşması çok güçtü. 1915 Ağustosunda elimizdeki harita ihtiyacı karşılamamakla beraber bu karışık ve çapraşık yollarda geceleyin ağır yükü ile ilerleyecek olan birlikler ve kılavuzluk edenler, bu arazi hakkında pek az bilgiye sahiptiler.

6 Ağustosta her iki taraf hatları ve Britanyalıların hedefleri krokisinde (kroki 2 A) görüleceği üzere Sarıbayır bölgesinin (bu ad bizde yoktur, Kocaçimentepesi – Kurtgeçiti – Abdalyarı – Besimtepe – Conkbayırı – Düztepe bölgesine İngilizlerin verdiği isimdir) batı yamaçları birbirinden derin uçurumlarla ayrılmış birçok korkunç ve karmakarışık sırtlarla desteklenmiştir. Şimdilik bunlardan güneyden kuzeye doğru Rohdobendron (Şahinsırtı) ki burası da krokide Karlısırt diye gösterilmiştir. Conkba-

yırı yazısının batı tarafındaki A ve P harfleri Rhondendron Şahınsırt'ın üstünde bulunan iki yüksekliği gösterir. Daha batıdaki Düztepe de Muhariftepe'dir. Bunlardan başka şiddetli yağmurlar müstesna olmak üzere kuru olan şu beş dereyi de bilmek lâzımdır: Sazlı Beyitdere (Sazlıdere), Çatlak (Çaylakdere), Ağıldere, Kayacıkdere ve Azmakdere. Bunların sonuncusu asıl Azmakdere'nin bir kolu olup, Anafarta'nın batısında Ege Denizi'ne doğru akar.

Rhondendron'un (Şahinsırtı) Conkbayırı tepelerinden aşağıya doğru hafif bir meyille alçalır. Bunun batı sonunda üç önemli ayağa ayrılır. Bunlardan kuzeye olanı, Cheshire sırtı olup buradan Baushop's (Yaylatesepi) – Waldın burnu mevkilerine gidilir. Merkezdeki ayak, batıya doğru uzayıp yükselen ve üç tarafı da uçurumlu olan ve Table top diye anılan Amasa (Pilav) tepeyi teşkil eder. Table top (Masatepenin), Pilavtepe'nin hemen batısında yamaçları daha dik, uçurumlu ve çalılıklarla örtülü başka bir tepe vardır. Bunun üzerinde Türklerin elinde bulunan eski 3 numaralı posta siperleri bulunup bunun batısında Yeni Zelandalılar tarafından tutulan 2 ve 3 numaralı Posta adı verilen siperler bulunmaktadır. Rhonderndon (Şahinsırtı)'ın en güneyindeki ayağı ise yine batıya doğru yükselerek taşlıklı ve dik olan 250 ayak yüksekliğindeki Düztepe'de son bulur.

Bu son nokta ile Masatepe ve Yaylatepesi mevzileri Türk ileri postaları tarafından tutulmaktaydı. Düztepe'nin hemen güneyinde, Sazlıdere'nin asıl yatağı dik olarak Conkbayırı'na doğru yükselir. Bu derenin bağlantılarından birisi Düztepe'nin kuzey kenarına uzanır ve burada iki çatala ayrılır. Bu iki çatalın sağdaki Pilavtepe'ye güneyden yaklaşmayı kolaylaştırdığı gibi, Şahinsırtı omuzundan da batıdan yaklaşmayı kolaylaştırır. Soldaki çatal kör bir su yatağı olup, Pilavtepesi'nin dik ve keskin olan batı yamaçlarını meydana getirir.

Çatlakdere üç numaralı posta ile Yaylatepe arasından akar. Bu dere de dar olup iki tarafı dik ve çalılıklarla örülüdür. Derenin yatağı nisbeten düzdür. Bu dere sağdan ve soldan hiçbir bağlantı olmayarak doğuya doğru yükselir ve Cheshire sırtı ile Rhondendron sırtının birleştiği noktada son bulur.

Yaylatepe'nin kuzeyinde bulunan Ağıldere'nin yatağı kumsal ve batısı sonunda denize doğru olan ağzı çok geniştir. Bu dere başından itibaren birçok dik ve karışık kollar alır. Asıl dere Conkbayırı doruk noktasının 300 ayak aşağısında düz bir yerde son bulur. Bu küçük düzlükte 1915 yılında üstü tenteli ve etrafı duvarlı bir bina vardı. Ve buraya çiftlik denirdi.

(Q) İkiztepeleri'nin (Bu İkiztepeler Conkbayırı'nın kuzeydoğusundaki 900 rakımlı tepe ile onun kuzeyindeki tepelerdir, biz bunlara Besimtepe ve Abdalyarı deriz) yakınından itibaren esas sırtlardan aşağıya doğru birçok dik ve hemen hemen birbirine paralel küçük sırtlardan kurulu bulunan Damahcılık denilen bu sırtların güneyi Ağıldere ve bunun birçok bağlantıları ile çevrilmiştir. Kuzeybatısı sonu Kayacıkdere ile iki sırta ayrılmıştır. Bu iki sırttan güneydeki sırt ise aynı karakterde ve 60 rakımlı tepenin doğu ve kuzeydoğusuna doğru uzanır. Ve doğu yamaçlarını Abdurrahmanbayırı denilen sırtlar kapar. Bu son sırt doğruca Kocaçimen Dağı'nın doruğuna uzanır."

Savaş alanının bu güzel anlatımını gördükten sonra İngiliz ilerlemesinin nasıl geliştiğini daha iyi anlayabiliriz. İngilizler uzun süreden beri bu bölgedeki Rum köylülerden faydalanarak bölgenin haritalarını yapmak kolaylığını elde etmişler, Çanakkale ve Gelibolu bölgesinde avcı olarak gezen İngiliz kurmay subayları, Çanakkale'nin ve Gelibolu'nun ayrıntılı haritalarını kendi memleketlerine sağlamak imkânı bulmuşlardı.

Gelibolu harekâtını idare eden Başkomutan Hamilton, Conkbayırı'nın ele geçirilmesini Arıburnu'nda bulunan Avustral-

ya–Yeni Zelanda birliklerinin baş harflerinden yapılmış olan ANZAK adı ile bilinen birliklerin komutanı General Birdwood'a verilmiş ve bu maksatla 1915 Ağustosunun 6'sına kadar geceleri en karanlık saatlerde son derece dikkat ve sessizlikle 700 erle pekleştirerek kuvvetlerini 3700 kişiye ve 82 topa yükseltmiş, 2 kruvazöre de atışıyla bu hareketi destekleme emrini vermişti.

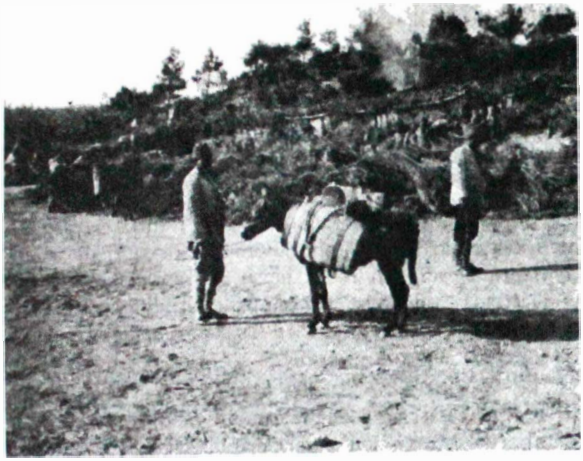
Çanakkale'ye İngiliz çıkarma birlikleri komutanı Hamilton'un ağustos taarruzunun amaçlarını General Birwood da şöyle anlatmıştır:

Anzak bölgesini olduğu durumda tutmak ve Türk dikkatini bu tarafa çekmek için önce oradan bir cephe hücumu yaptıktan sonra Conkbayırı'nda saldırıya geçmek.

Bu amaçla Birinci Avustralya Tugayından dört tabur ile 49'uncu Tugaydan iki taburu General Smyth'in komutasıyla cepheden Kanlısırt'a saldırtmış, bu hücum şöyle düzenlenmiştir:

6 Ağustos 1915 günü saat 4.30 sonra da Kanlısırt karadan ve denizden şiddetli topçu ateşi altında bunaltılmış, saat 5.30 sonra da hücuma kalkılmış ve siperlerimiz zaptedilmiş (bu başarının İngilizlerce kolayca elde edilmesinin başlıca sebebi bizim siperlerin üstünün kalın tahtalarla örtülü olmasıdır. Çünkü düşmanın şiddetli bombardımanı mazgalları tıkamış ve erlerimiz siperlerde adeta hapis kalmışlardır.) Saat 7'den sonra da ve gece yarısından sonra bizim yaptığımız karşı saldırılar püskürtülmüş, İngilizlerin kaybı çok olmuşsa da ele geçirdikleri yerleri korumayı başarmışlardı. Bu çarpışmalarda bizden 134 esir 7 makineli tüfek ele geçirdiler.

Conkbayırı taarruzu ile görevlendirdiği Anzak cephesi kuzey yarısını ele geçiren Avustralya ve Yeni Zelanda Tümeni Komutanı General Godley in kuvvetini 2000 tüfekliye çıkarmış, bu tümenin kuruluşu ise, 3'üncü Avustralya Hafif Atlı Tugayı, 39'uncu Piyade Tugayı, 40'ıncı Piyade Tugayı, 6'ncı South Lan-

Seyyar fırınlar ve cepheye su taşıyan saka.

7 Ağustos 1915 çıkarmasından sonra İngiliz askerleri Suvla kumsalında.

cesshire Alayı, 38'inci Tugaya bağlı 8'inci Welch İstihkâm Alayı, Hint Piyade Tugayı, Hint Dağ Topçu Tugayı.

Yeni gelen Kiçner ordusunun geriye kalan yedi taburu, 10'uncu Tümenin, 38'inci Tugayına bağlı üç tabur ile 29'uncu Tugayına bağlı dört taburu kolordu ihtiyatı olarak bırakmışlardı. General Godley'in plânı da Sarıbayır adıyla topladıkları Kocaçimen–Conk ve Düztepe uzanımı sırtlarını iki kol hâlinde taarruzla ele geçirmekti.

6 Ağustostaki Britanya kuvvetlerinin hedefleri sağ hücum koluyla Şahinsırtı üzerinden Conkbayırı'na ilerlemekti. Sol hücum kolu da iki hedef olarak verilmişti. Bu kol Ağıldere'nin sol tarafındaki çatalının sonuna vardıktan sonra ikiye ayrılacak, kolun yarısı doğuya doğru yürüyerek Damakçılıkbayırı ve Ağıldere'yi aşacak, Abdurrahman sırtını aldıktan sonra 971 rakımlı Kocaçimen tepesine ilerleyecekti. Kolun diğer yarısı ise Ağıldere'nin sağındaki çatalından ilerleyerek Damakçılık sırtı üzerinden Besimtepe'yi ele geçirecekti.

Hücum kollarının daha baştan itibaren düşman dayanışmasına karşı bırakılmamak için sırtların eteklerini keşif ve temizlemek üzere sağ ve sol örtme birlikleri adıyla kuvvetler çıkarılmıştı. Bunlardan sağdaki örtme birliğinin görevi, Muhriptepe, Pilavtepe, eski 3 numaralı Posta ve Yaylatepe üzerindeki Çaylakdere ve Sazlıdere'nin başlarını savunan Türk birliklerini yerlerinden atmaktı. Sol örtme birliği ise, sol hücum kolu Ağıldere'ye girince buradan hücum kolunun sol yanını koruyacak ve bu gece Küçükkemikli burnunun güneyine çıkarılacak olan 9'uncu Kolordunun sağ yanı ile ilişki kuracaktı.

Örtme birliklerinin ikisi de karanlık basar basmaz harekete geçeceklerinden saat 10.30'dan sonraya kadar bu birliklerin hedeflerini ele geçirebileceklerini umut ediyorlardı. Hücum kollarının da saat 10.45 sonrasında harekete başlayarak gün doğma-

sına bir saat kala asıl hedeflerinin doruk noktasına erişebileceklerini hesaplıyorlardı.

Conkbayırı'na ilerlemekten daha çetin bir görev olarak tasarlanan Besimtepe ve Kocaçimen tepelerinin ele geçirilmesinden sonra – fakat savaştan sonra meydana gelen zorunluğun yarısı bile başta düşünülmemiş– sol hücum kolu yalnız ele geçirdiği mevzileri tahkimle görevlendirilmişti. Sağ hücum kolu Conkbayırı'nı aldıktan sonra güneybatıya, sırtlar boyunca kuvvetli bir kol göndererek Düztepe'yi ele geçirmek üzere hesaplanmıştı. Bu son hareketin eski Anzak mevzilerinden hafif atlı birliğin Kılıçbayırı tepesine yapacakları taarruzla korunması düşünülmüş ve bu Bebektepesi'ne yapılacak taarruzun zorluğu da hesaba katılmıştı. Bunun için de bizim dikkatimizi başka tarafa çekmek amacıyla Avustralya hafif atlı birlikleri tarafından tutulan tepeler, gün doğar doğmaz taarruzla karşı karşıya gelecekti.

6 Ağustos akşamı karanlık bastıktan sonra 2000 kişiden kurulu sağ kanat örtme birliği, en kuzey kanatta bulunan postaların gerisindeki ordugâhtan ileriye doğru harekete geçmiş bulunuyordu. Bu kuvvetler Tuğgeneral Russel komutasındaydı. Russel'ın kuvvetleri şöyle tertiplenmişti:

Yeni Zelanda Atlı Tugayı, Otago Atlı Birliği, Maori birliğinden iki piyade bölüğü ve Yeni Zelanda İstihkâm Birliği.

Auckland ve Wellington birlikleri Sazlıdere boyunca ilerleyerek eski 3 numaralı posta, Muhriptepesi ve Pilavtepe'yi ele geçirecek, Otago ve Canterbury birlikleri kendilerine katılan Maori bölükleri ile Çataldere'yi geçerek Yaylatepe'de bulunan Türk mevzilerini ele geçirip Ağıldere'ye atacaktı. Bütün bu tepeler hattının sağında bulunan mevzilerin sessizce ve süratle ele geçirilmesi bütün plânın başarıya ulaşması için hayatî bir önem taşıyordu.

Eski 3 numaralı postadaki Türk birliği çok kuvvetli olduğu ve siperlerin batı yüzünde sık tel örgüsü bulunduğu biliniyordu. Bu amaçla buraya güneyden saldırmak gerekiyordu. Buranın kolayca ele geçirilmesi için haftalardan beri sol kanattaki destroyerin bir program altında yapmış olduğu savaş hilesine başvurulmuştu. Türk birlikleri destroyerin projektörlerini postamıza yönelterek saat 9, sonra da buraya süreli atış yapmasına alışkındı. Fakat bu kez bu ateşin desteği altında ve projektör hüzmesinin dışında kalan karanlık bölgeden Auckland Alayı, tepenin güney sırtlarına tırmanmaya başlamış, 9.30'da bombardıman kesildiği ve ışıldak demeti Pilavtepe'ye kaydırıldığı zaman, alay 3 numaralı postanın bulunduğu mevzii ele geçirmiş, İngilizlerin bu plânı da başarıya ulaşmış oluyordu. Türkler alıştıkları bombardımandan sakınmak amacıyla siperde gizlenmiş olduklarından baskına uğramışlar ve İngilizler az bir kayıpla burayı ele geçirmişlerdi.

Wellington Alayı da aynı derecede başarıya ulaşmış, bundan bir bölük Muhariptepe'ye ilerleyerek şiddetli bir savaştantan sonra bu tepeyi ele geçiriyordu. Alayın geri kalan erleri Pilavtepe'yi alarak ilerlemekteydiler. Fakat yokuşu beklediklerinin dışında pek dik bulduklarından ancak gece yarısından sonra doruğa varabilmişlerdi. Tepenin kuzey yamacında iyi bir yol bulunarak ilerlerken, Çatlakdere'den çekilmekte olan ufak bir Türk birliği ellerine esir düşüyordu.

Bu sırada Cantenbury ve Otago birlikleri kıyı boyunca kuzeye ilerleyerek Çatlakdere ağzından sağa dönmüşler, Yaylatepe mevziine saldırıya geçmişlerdi. Burada da arazi yönünden bazı gecikmeler olmuş, özellikle burayı tutan Türk birlikleri hesaplanandan çok olduğundan Yeni Zelandalılar ancak süngü hücumu ile 7 Ağustos saat 1'i evvelde ele geçirebilmişlerdi. Türk birlikleri Ağıldere'ye doğru çekiliyordu. Otago Alayı Türk bir-

likleri karşısında büyük kayıplara uğramıştı. Bu alayın komutanı da yaralanmıştı. Sağ kanat örtü kuvvetinin birliğinin diğer bölümleri ise büyük bir talih eseri olarak az kayıp vermiş bulunuyorlardı. Bu savaşlarda en az 200 Türk eri şehit edilmiş, bir o kadarı da ellerine esir düşmüştü.

Sol kanat örtü birliği 40'ıncı Tugay Komutanı Tuğgeneral Travers komutasında şöylece kurulmuş bulunuyordu:

4'üncü South Wales Borderers (Kumandanı Yarbay F.N. Gillepie), 5'inci Wiltshire (Kumandanı Yarbay Carden) ve 72'nci İstihkâm Bölüğünün yarısından kuruluydu.

Saat 9.30 sonrada önde 4'üncü South Wales Birliği olduğu hâlde kıyı boyunca kuzeye doğru ilerleyen bu kol, Yaylatepe'sinde taarruz gelişinceye kadar ileri hareketine devam etmişti. Çaylakdere yakınından buraya daha önce gelen 4'üncü Avustralya Tugayından bazı birlikler, sol kanat birlikleri arasına karıştığı için hareket biraz gecikmeye uğramıştı. Fakat buradan itibaren durum düzelmiş ve kol başka bir duraklamaya uğramadan Ağıldere'ye doğru ilerlemeye başlamıştı. Burada bulunan bir postamız İngilizlerin süngü hücumu ile geri atılmıştı. South Wales Borderers Birliği saat 11 sonra da Damakçılık bayırına yetişmişse de burasını bazı birlikler tarafından ele geçirilmiş bulmuş, İngiliz birlikleri buraya yaklaşırken aynı zamanda Türk birliklerini de kuşattıklarından saat 12.30 evvelde tepeyi ele geçirerek 200 Türk erini esir almışlardı. Bu bölgede kazanılan başarı ile ilerleme yolları İngilizlere açılmış oluyordu.

Sağ hücum kolu Tuğgeneral Johnson komutasında Yeni Zelanda Piyade Tugayı, 26'ncı Hint Dağ Bataryası (bir takımı noksan), Yeni Zelanda İstihkâm Bölüğünden kuruluydu.

General Johnston, Conkbayırı'na gün doğmadan bir saat önce yetişmeyi emretmiş ve ilk hedef olarak Şahinsırtı'nın batı yamaçları üzerinde bulunan iki küçük siperi göstermişti. Yarbay

Hughs komutasında bulunan Canterbury Taburu Pilavtepe'nin ve Muhriptepe'nin kuzeyini kuşatan Sazlıdere'nin çatalına doğru ilerleyecek, geriye kalan Otago, Wellington ve Auckland Taburları ile dağbataryası ve istihkâmlar Çataldere yönünde hareket ederek Pilavtepe'nin kuzey kenarını geçtikten sonra sağa dönerek Pilavtepe ile Şahınsırtı arasındaki boyun noktasına ilerleyecekler ve burada Canterbury Taburu ile birleşerek beraberce ilk hedef üzerine yürüyeceklerdi. Bu hedefe ulaşmayı da saat 1 ile 2 arasında hesaplamışlardı. Buradan itibaren Türkler tarafından tutulmadıklarını sandıkları Conkbayırı'nı çok kolay elde edeceklerini sanıyorlardı.

Her iki kol, saat 10.45 sonra da hedeflerine doğru dere içerisinde yürümekte iken General Johnson, Hâlâtepesi'nden ateş seslerinin gelmesi üzerine kolları durdurup bekleme kararı verdi. Saat 11.30'da daha fazla beklemeyi doğru bulmayarak iki kolla tekrar harekete geçti.

Sol hücum kolunun görevi, General Johnston'a verilen görevden daha zordu. İzlenecek yol çok dolaşık ve karışık, ayrıca iki misli uzun olmakla beraber pek az kısmı da önceden keşfedilebilmişti. Bunun için bu kola Binbaşı Overton kılavuzluk ediyordu.

4'üncü Avustralya Tugayı, 29'uncu Hint Tugayı, 21'inci Hint Dağ Bataryası ve Yeni Zelanda İstihkâm Bölüğü toplam olarak 5000 kişilik bir erden kurulu idi. 4'üncü Avustralya Tugayı tarafından idare edilen bu kol, 3 numaralı posta yönünde ilerleyerek Ağıldere ağzına gelecek, buradan itibaren sağ kanadı korumak için Damakcılık bayırı üzerinden iki tabur göndererek dere içerisinde yürüyüşe devam edecek ve dere içinde bir milin dörtte üçü kadar ilerledikten sonra kolun ilerisinde bulunan iki Avustralya taburu sola dönerek bir güvenlik hattı meydana getirmek üzere Abdurrahmansırtı istikametinde ilerleyecekti. Kolun di-

ğerleri kuzeydoğuya, Ağıldere'nin başladığı son su birikim hattına doğru yürüyüşe geçecekti. Daha sonra Azmakdere içerisine doğru ilerlemeye devam edecek, buradan Abdurrahmansırtı'na yönelecekti.

Abdurrahmansırtı üzerinde bu hazırlık bölgesine saat 2 evvelde varılacağı hesaplanmış, fakat bir saat geç gidilebilmişti. Şafak ise saat 4'te doğuyordu.

Bu şartlar altında birlikler gün doğunca Damakcılıksırtı üzerinde Kayacıkdere'ye hâkim küçük bir tepeden daha ileriye gidememişlerdi. Karanlık ve arazi engebeleri yürüyüşü güçleştirmişti. İlerleyen tabur komutanları kendilerini Abdurrahmansırtı yamaçlarında sanıyorlardı.

Gün doğduktan biraz sonra bazı birlikler Çamlıpınar'ın alçak yamaçlarına kadar gidebilmişti. Burada Türk birliklerinin ateşiyle karşılaştıklarında üç subayları öldürülünce daha ileri gidememişlerdi. Bu taburun dördüncü bölüğü korkusuzluğu ile tanınan Gurkhaslardan kuruluydu. Gurkhaslar Çamlıpınar'ın güneyindeki Besimtepe'yi alarak ilerlemekteydiler. Birliklerin harita üzerinden gidecekleri yerler iki saat olarak gösterilmişse de gerçekte altı saatta bile hedeflerine ulaşamadıkları görülüyordu.

General Hamilton 7 Ağustos hareketi hakkındaki raporunda: "17 Ağustosta taarruz kollarımız Türklerin topladığı yeni kuvvetlere dayanamayacak kadar hâlsiz kaldıklarından işgal edilen mevzilerin korunmasıyla yetindiklerini ve yeniden yapılan keşifler üzerine 8 Ağustosta yapılacak taarruz için üç taarruz kolunu tertiplediklerini bildiriyorlardı."

General Oglander, Çanakkale Savaşı Tarihi'nde, 7 Ağustos harekâtı için şöyle der:

"General Hamilton'un uyguladığı plânın başlıca hatalı kısmı, Kocaçimen tepesinin ilk gece hareketine hedef olarak

verilmesidir. Conkbayırı üzerinden şöyle genel bir bakış, tamamıyla olmasa bile hemen daima bu sırtların en yüksek noktasına kadar geniş bir görüş alanı vardır. Eğer General Birdwood, orijinal bildirisinde bütün dikkati Conkbayırı'na çevirseydi ve burayı elde etkikten sonra Düztepe'ye ilerlemeyi düşünseydi bu plân başarıya ulaşabilirdi. Böyle küçük bir hedef seçmekle Avustralya ve Hint tugaylarına uzun ve zor bir yürüyüş yaptırmaktan sakınılmış olmakla beraber, Çaylakdere içinde birliklerin yollarını kaybetmesi olayı da meydana gelmemiş olacaktı. Conkbayırı doruk noktası üzerinden Şahinsırtı ve Yaylatepe'ye doğru yeni bir savunma hattı mevcut ve bu hat kuzey kanadın korunmasına yeterliydi. Bundan başka Conkbayırı ile Düztepe tamamen İngilizlerin eline geçtikten sonra Anzak'taki Türk mevzilerinde barınmak mümkün olmazdı. Bu takdirde Conkbayırı'nı zapteden kuvvetlerin Besim ve Kocaçimen tepelerine yönelmeleri pek az güçlük gösterebilirdi. İngiliz plânı başarıya ulaşmamış ve bu başarısızlıktan dolayı tenkit alanından kurtulmamış olmakla beraber 6–7 Ağustosta Türklerin durumunu da göz önüne alırsak görürüz ki talih tekerleğinin başarıyla dönebilmesi için ufak bir dokunma yeterli olacaktır. Bununla beraber bu mesele bilinmeyen bir garibe değildir. Birçok savaşta karşılaşmanın en dehşetli devrinde terazinin ibresi titrerken ufak bir talihsizlik, bir tarafın zaferini yüksek şahikasından yenilginin en derin uçurumuna atıvermiştir. Küçük rütbeli bir subayın uygulamada yapacağı ufak bir yanlışlık, kılavuzun hatası, yahut bir emrin yerine varmaması başarı veya başarısızlık yönünden kesin bir etki olabilir. Usulsüz bir kumar oyunu nevinden yanlış olarak tasnif edilen birçok başarıyla sonuçlanmış plânlar vardır ki bunlar, talihli komutanların elinde zafere hâkim olmuş ve sahiplerinin zekâ ve yeteneklerine bir nişane olmak üzere kabul edilmiştir."

CEMİL CONK 8 AĞUSTOS 1915 GÜNÜ YAPILAN HAREKÂTI ANLATIYOR

Geceyi Şahinsırt'a taarruz yapacak olan 64'üncü Alay Komutanı Servet Bey ile Suyatağı'nda, İngilizlerin topçu ateşi altında geçirdim. Ateş gittikçe şiddetlenmekteydi. Bu ezici ateş altında bizim saldırıya kalkmamıza elbette imkân yoktu. Düşmanın taarruza geçeceğine şüphe kalmadığından, yapacağı saldırıyı püskürtmek ve sonra karşı saldırıya da geçmek üzere hazır bulunmasını ve ihtiyatlarını yaklaştırmasını alaya emrettim. Sabaha karşı piyade ateşi de buna eklendi. Servet Bey hemen ileriye gitti. Ateş ve savaş kızışmıştı. Bu durumu Kuzey Grubuna ve Anafartalarda Saros Grubuna saat 4.40'ta şu raporla bildirmiştim: "Düşman bu gece bölgemizi ve gerilerimizi saat dörde kadar aralıklı bir şekilde şiddetli topçu ateşi altına aldı. Saat üçten itibaren bu ateş Arıburnu'ndaki ağır bataryaların ateşi ile daha da şiddetlendi. Şimdi piyade ateşi de başlamış bulunmaktadır." Saat altıya doğru bütün cephede savaş her tarafta taarruz ve karşı taarruzlarla olanca şiddetiyle müthiş bir boğuşma hâlini almıştı. Bu sırada 14'üncü Alayın sağ kanadına da taarruzun başladığı haberi gelmişti. İhtiyatta tuttuğum 11'inci Alayın 4'üncü Taburundan iki bölüğü 14'üncü Alayı pekleştirmeye gönderdim. Az sonra 14'üncü Alay komutanından gelen raporda: "Sağ kanatlarına düşmanın yaptığı saldırı ile kaybedilen siperlerin karşı taarruzla tekrar ele geçirildiği, düşmanın çok kayıp verdiği ve pek-

leştirilmesine ihtiyaç olduğu" bildiriliyordu. Burada garip bir olayı anlatacağım. O da benim bu alaya tesadüfen tam zamanında göndermiş olduğum iki bölüğün düşman üzerinde yaptığı etkidir. 3 Eylül 1915 günü Times gazetesinde savaş muhabiri Martlet 19 Ağustos tarihli mektubunda bu pekleştirmeyi şöyle yazıyor:

"Ağustosun 8'inci günü sabahleyin saat dörtte ileri harekete bir kere daha başvuruldu. Avustralya piyadesi Azmakdere'den Abdurrahmanbayırı'na doğru sağa çark yaparak Kocaçimen tepesine hücum etmek emelinde idi. Fakat Türkler büyük miktarda takviye aldıklarından Avustralyalıları çevrilmek tehlikesinden kurtarmak için Azmakdere'ye çekmek ve Türklerin hücumlarına karşı bütün gün onları yerinde tutmak zorunluluğunda kaldık."

8 Ağustos sabahı 14'üncü Alaya gönderdiğim iki bölüğün Kurtgeçiti'nden Abdurrahmanbayırı'na doğru inişi, bakınız düşmana ne etki yapmış!...

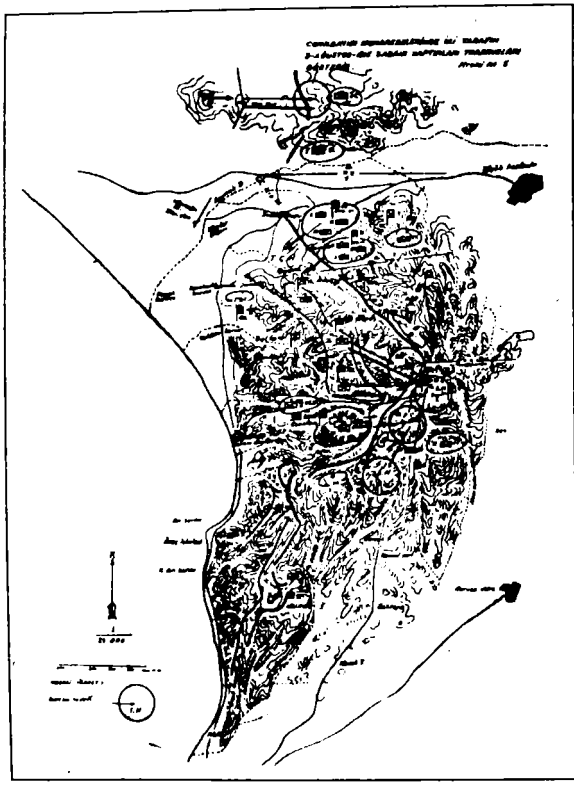
8 Ağustos sabahı Conkbayırı'ndaki kanlı boğuşmanın olanca şiddetiyle nasıl her tarafı kana buladığını 64'üncü Alay Komutanı Servet Bey'in saat 6.55'te yazmış olduğu şu rapor pek açık anlatır:

1. Alayımın 1'inci Taburu, karşı taarruzla düşmanı işgal etmiş olduğu 25'inci Alayın gözetleme yerinden geri atmıştır. Fakat daha ötedeki siperde bulunan bir kısım düşman, yerlerini muhafaza etmektedir. Onların da püskürtülmesine çalışılmaktadır.

2. Alayın iki bölük bir ihtiyatı kalmıştı.

3. Alınan üç hafif yaralı esir, eratın moralinin yükselmesine büyük etki yapmıştır. Başkaca 7 ağır yaralı esir de alay sargı yerine gönderilmiştir.

Görülüyor ya, 64'üncü Alay, düşmanı yine püskürtmüş ve durdurmuştur.

Conkbayırı muharebelerinde iki tarafın 9 Ağustos 1915 sabahı yaptıkları taaruzları gösterir kroki.

25'inci Alay emir subayından gelen raporda da, Alay Komutanı Nail Bey'in yaralandığı, sol kanatlarına yapılan saldırının püskürtüldüğü, fakat düşmanın dağ toplarımızın mevzilerine doğru ilerlemekte olduğu bildiriliyordu. Biraz sonra Binbaşı Mehmet Ali Bey'in şehit düştüğünü öğrendim. Bu sırada 33'üncü Alayın birinci taburu gelmişti. Onu ve 25'inci Alay ile bataryayı Servet Bey'in emrine vererek düşmanın mutlak geri atılmasını ve Saros Grubundan gönderilen 2'nci Topçu Alayının 5'inci Bataryasına da Sarıyart'a mevziye girerek Conkbayırı önündeki düşmana ateş açmasını emrettim. 33'üncü Alayın diğer taburu ile komutanını karargâh yakınına getirttim. Böylece tehlike önlenmişti. Her ikisi de önemli ve birbirinden ayrı iki bölgede toplanmış olan birliklerin başına birer sorumlu komutanı atamayı uygun bularak Asmadere bölgesine 14'üncü Alay komutanı Ali Bey'i tayin ettim. Savunma ve savaşma bu suretle sürerken saat 9'da Kuzey Grubundan 5'inci Ordu Komutanlığının şu emrini aldım:

"Kocaçimentepesi civarında Cemil Bey komutasında toplanan 9'uncu Tümen ile diğer birlikler ve Anafartalar müfrezesi, Saros Grubu Komutanlığında bulunan Fevzi Bey emrine girecektir. Conkbayırı'na hareketi kendisine emredilmiş, gerekli talimat verilmiştir. Fevzi Bey komutasında bulunan bu birlikler ANAFARTALAR GRUBU adını taşıyacaktır" denilmekteydi. Bu sırada aldığım bir emirde şöyle deniyordu:

"7'nci ve 12'nci Tümenlerin yaklaşmakta oldukları, 12'nci Tümenle Mestantepe'ye, 7'nci Tümenle Damakcılıkbayırı'na taarruz edilecek. Kocaçimen bölgesinin bu taarruzu kolaylaştırmak için düşmanı cepheden oyalaması ve saat 14'te Dağçeşme bölgesine gelecek olan 7'nci Tümen komutanına düşman ve araziye dair bilgi vermek üzere aynı saatte benim orada bulunmaklığım isteniyordu."

5'inci Ordu emir subayından aldığım bir telefonda da, 9'uncu Tümene Alman Bötrih Bey'in atandığı ve Kocaçimen'e gönderildiği bildirilmekteydi. Hulusi Bey'i yerime bırakıp Dağçeşme'ye gittim. 7'nci Tümen Komutanı Halil Bey'e gereken bilgiyi verip yerime döndüm. Benim bu kısa kayboluşum sırasında şöyle bir durum olmuştu: Kuzey Grup Komutanlığından Kurmay Yüzbaşı Burhanettin Bey ile gönderilen 33'üncü Alayın ikinci taburu ile bir taarruz yapılmışsa da bir başarı sağlanamamıştı.

Cephenin sol kanadını, Kurtgeçiti'ne kadar tutmakta olan 9'uncu Tümeni Bötrih Bey'e teslim ettim. Oradan itibaren sağ kanadın komutasını üzerime almak için Abdurrahmanbayırı'na geldim. Bu suretle benim Conkbayırı'nda geçirdiğim 24 saatlik çok buhranlı ve heyecanlı komutanlığım sona ermiş oluyordu. Fakat Conkbayırı Savaşı daha bitmemişti. Bundan sonraki pek parlak olan büyük kahramanlık sayfasını da onu yapanın, Mustafa Kemal Bey'in ağzından anlatacağım. Fakat ondan önce şunu tekrar edeyim. Conkbayırı'nda ben yalnız kahraman 25'inci ve 64'üncü Alayların yerlerinde direnmelerini ve karşı taarruzlarla düşmanın saldırısını durdurmaları ve püskürtmeleri için onları teşvik etmekten başka bir şey yapamadım. Düşmanın durdurulması ancak bu alayların ve subaylarının kahramanlık ve fedakârlıklarıyla mümkün olmuştur.

ANAFARTALAR'DA GRUP KOMUTANLIĞINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİK VE 9 AĞUSTOS HAREKÂTI

Tümeniyle Anafartalar Grup Komutanlığı emrine verilmiş olan Cemil Conk, anılarına şöyle devam etmektedir:

"8 Ağustos akşamı Conkbayırı'ndan Abdurrahmanbayırı'na geldikten sonra Anafartalar Grub Komutanı Fevzi Bey'den 9 Ağustos için verdiği taarruz emrini almış ve tümenime gerekli tertibi aldırmıştım. Yorgunluğun etkisiyle olduğum yerde toprağa uzanıp yattım. 7 ve 8 Ağustosta geceli gündüzlü hiç uyumamış ve dinlenmemiş olduğumdan öyle derin bir uykuya daldım ki gece yarısından sonra bir emir atlısının 4'üncü Tümen Komutanını aradığını duyduğum hâlde başımı kaldıramıyordum. Yanımda yatan Arif Bey, beni sarsarak uyandırdı. Gözlerimi açınca ordu komutanının yaveri süvari Binbaşı Prigge'nin de bu emir atlısıyla beraber gelmiş olduğunu gördüm. Yeni bir emir alıyordum. Emirde:

1. Anafartalar Grup Komutanlığına tayin edildim. Şimdi bu komutayı üzerime almış bulunuyorum.
2. 12'nci Tümenin Mestantepe ve 7'nci Tümenin Damakcılıkbayırı yönünden taarruzlarına dair 8 Ağustos 19115 öğleden sonra saat 5'te eski Grup komutanı tarafından taarruz emri verilmiş olduğuna göre (Kocaçimen–Conkba-

yırı) hattında kalan tümenler önce bu taarruzu sağlayıp kolaylaştıracaktır.

3. Komutanlar bu emrin gelişi anındaki durumlarını ve tertipleriyle bulundukları bölgeleri bana bildireceklerdir.
4. Raporlar Büyük Anafartalar köyünün iki kilometre doğusundaki Çamlıtekke'ye gönderilecektir.

Anafartalar Grubu Komutanı
M. Kemal

Aldığım bu emirle Mustafa Kemal'in ne isabetli ve yerinde bir görüş sahibi komutan olduğunu anlamıştım. Eski Grup Komutanı Fevzi Bey'in vermiş olduğu emre göre tertiplenmiştik. Bu emri değiştirmek her şeyi alt üst edebilirdi.

Ordu emir subayı, Güney Cephesi sol kanadında ihtiyatta bulunan 8 nci Tümenin de Conkbayırı'na geldiğini ve yarın yapılacak büyük savaşı görmek üzere geldiğini söylüyordu.

9 Ağustos sabahı ortalık ağarmadan kalktım. Yakında bulunan dağ bataryasının yanına gittim. Ortalık ağarırken ateş ve savaş başlamıştı. Sağımızda 7'nci Tümenimiz ilerliyor, solumuzda da düşman Conkbayırı'na saldırıyordu. 7'nci Tümenin ilerlemesine topçu ve piyademizle yardımda bulunduğumuz gibi yanında bulunduğum batarya da Sarıbayır'daki sahra bataryasıyla Conkbayırı'nı mükemmel yan ateşine alıyordu. Benim açtırdığım bu ateş çok etkili olmuştu. Hele bir aralık süngüleri parlayarak hücuma kalkan İngilizlerin bu topçu ateşi altında yere yuvarlanmalarını ve fundalıklar arasında yüzgeri edip aşağıya doğru kaçışlarını seyretmeye doyum olmuyordu. Bu sırada yanımda bulunan Alman Binbaşı Prigge, sonraları yazmış olduğu "Gelibolu" adlı eserinde bu topçu ateşini savaşın verdiği heyecan etkisiyle olacak uzun uzun övgüde bulunmuştu.

Mustafa Kemal de Anafartalar anısında bu ateş için: "Conk-

bayırı bölgesine yaklaşmak isteyen düşman birlikleri, 4'üncü Tümenin bataryaları tarafından etkili bir ateş altına alınarak çok sayıda kayıp verdirmiştir." demekteydi.

Prigge daha ordu komutanının yanına dönmeden evvel birliklerimiz Yeni Zelanda'lı iki subay ile 25 er esir getirmişlerdi. İngilizce bilen Prigge: "Niçin buraya geldiniz?" diye subayın birine sorunca: "Ah! Bu bir spor..." cevabını almıştı.

İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Hamilton da raporunda tümenimin bu topçu ateşinden şöyle söz eder:

"9 Ağustosta Conkbayırı'na saldırıya geçen üç koldan sağdaki, elde bulunan araziyi tahkim ve muhafaza ve taarruza geçecek, soldaki üçüncü kol da Çatlakdere'den hareketle Conktepe'ye, asıl ana hücumu yapacak ve diğer güneye doğru genişletecekti. Ortadaki kol, Conkbayırı'na kollar bu kol hareketlerini birleştireceklerdi. Bu amaçla 9 Ağustos sabahı saat 4.40'ta Conkbayırı şiddetle bombardıman edilmeye başladı. Bu ateşe gemi toplarıyla sol kanatta bulunan toplar ve Conkbayırı'nı yan ateşine alan sağda Arıburnu'ndaki bataryalar da katıldılar. Saat 5.15'te topçu ateşi şiddetini son dereceye vardırmıştı. Bu sırada tekmil Conkbayırı sırtı alev ve duman içinde yanıp tutuşuyordu. Ortadaki ikinci koldan Hint Piyade Tugayına bağlı 6'ncı Gurkha Taburu Binbaşı Allenson'un kudretli idaresi altında Conkbayırı'nı ele geçirmişti. Onlar buradan Boğaz'ın mavi sularını ve Anadolu kıyılarından duba ve mavnalarla savaş malzemesi taşınmakta olduğunu görmüşlerse de talih onlara yardım etmedi. Sol kol yolunu şaşırdığından geç kaldı. Conkbayırı'na çıkmış olan orta kol, kollarından General Baldvin kolunu beklerken Türklerin öldürücü bir topçu ateşiyle karşılaştı. Taarruza kalkan birlikler birbirine karışıp dağılıvermişti. Türkler bu fırsattan faydalanarak karşı taarruza geçmiş, Gurkhaları püskürtmüşlerse de Conkbayırı'nın güneybatı sırtlarında bulunan İngilizlere

Anzak Kolordusu Komutanı General Birdwood
Lord Nelson savaş gemisinin güvertesinde.

karşı yüksek bir cesaret ve kahramanlıkla yaptıkları hücumda muvaffak olamadılar. İngilizleri yerlerinden oynatamadılar. İngilizler 9 Ağustos akşamı burada iki yüz yarda kadar bir cephe ele geçirmiş oluyor ve sekiz yüz yorgun ve bitkin erle tutunuyordu. Akşama kadar kaybımız 8500'ü bulmuştu."

9 Ağustos 1915 Birinci Anafartalar Savaşı'nı Türk birlikleri büyük bir yurt savunmasının heyecanı içinde sürdürmüşlerdi. İngilizler Conkbayırı'ndan başlayarak Kireçtepe'ye kadar olan bütün cephede saldırıdaydılar.

Anzak bölgesinde: Conkbayırı'nda kazanılan başarıyı genişletmek amacıyla General Beldvin komutasında 38 ve 50'nci Tugaylardan kurulu beş tabur, Conkbayırı'ndan Besimtepe yönünde, Conkbayırı civarında bulunan General Conston birlikleri de Conkbayırı'nın güneyine saldıracaklar, general Koks'un 39'uncu Tugayı ile Hint Tugayı da Besimtepe'yi ele geçirmeyi deneyeceklerdi. 4'üncü Avustralya Tugayı çok kayıp vermiş olduğundan bu saldırıya katılmıyordu. İngilizler taarruz hazırlığını saat 4.30'dan 5.15'e kadar kara ve donanma toplarının ateşiyle pekleştirmişlerdi. Bu ateşlerden Conkbayırı üzerinde bulunan birliklerimiz büyük kayıplar verdiler.

General Baldvin kolu, gece karanlıkta yolunu şaşırarak fundalıklar içinde dağılmış olduğundan verilen hedefe zamanında ulaşamadı. Besimtepe'ye taarruzla görevli 39'uncu Tugayla Conkbayırı'ndan saldıracak olan Yeni Zelanda Tugayının iç kanatları Baldvin'in tugayının taarruzu yapmak için gelmesini beklediler. Oysa diğer birlikler zamanında saldırıya kalktı. Birliklerimizle şiddetli ve amansız bir süngü hücumu başladı.

İngilizler önce Conkbayırı'nı ele geçirmişlerse de karşı hücumlarımızla geri atılmışlardır. Bu saldırı sırasında birlikler birbirine karışmıştı. Artık taarruzu bırakarak Conktepe'deki yerlerini koruma endişesine düştüler. Böylece uzun süre hazırladık-

ları Anzak plânı suya düşmüş oluyordu. 9–10 gecesi ihtiyatlardan iki taburla Conk'taki karışık ve yorgun birlikler değiştirilmek isteniyordu. Bu maksatla Conkbayırı gerisinde toplanan İngiliz birlikleri General Shaw'un emrine verilmişti.

9'uncu İngiliz Kolordusu 9 Ağustos sabahına kadar 53'üncü Tümen piyadelerini de karaya çıkararak 11'inci Tümenlerinin emrine vermişti. 9 Ağustos sabahına kadar Kireçtepe'nin ele geçirilmesini emreden Hamilton, birçok tereddütler ve gecikmeler yüzünden sabah saat dörtte 32'nci Tugaydan iki tabur ve istihkâm taburundan kurulu bir birlikle harekete geçti. Bu taburlar gün doğarken açılmış ve birbiri gerisinde Tekketepe'ye tırmanırken baskına uğradılar. Öndeki tabur kısmen esir oldu ve bir yarbay da öldürüldü. Diğer taburlar da Sülecik yönünde çekilerek buradan kuzeybatıya doğru mevzi alarak yerleştiler. Sonra da bunların kuzeyindeki açıklıkta 39'uncu Tugayın bir kısmı ile 159'uncu Tugay mevzi almış bulunuyordu.

Küçük Anafartalar bölgesinde ise, İngiliz 30, 31, 32, 33'üncü Tugayların birliklerinden kurulu üç taburlu İsmailoğlutepesine, beş taburla da Yusufcuktepesi'ne taarruza geçmişlerdi. İngilizler önce bazı bölgelerde başarı sağladılarsa da Yusufcuktepesi'ni elde ettikten sonra yaptığımız karşı saldırılarla tamamen geriye atılmışlardı. Saat 10'da da sol kanatlarında bir panik belirmesi üzerine 160'ıncı Tugaydan iki taburla burayı pekleştirdiler. Bir taburları da İsmailoğlu güneyinden ilerledi. Savaş öğleye kadar aralıksız sürdüyse de İngilizler öğleden sonra Mestantepe ve kuzeyine çekilmek zorunda kaldılar. İngilizlerin bu saldırısı donanmanın ve sekiz dağ topunun ateş desteği altında yapılıyordu.

Kireçtepe bölgesinde ise, İngiliz 10'uncu Tümen Komutanı General Mahon, 5 tabur ve bir bataryadan kurulu kuvvetiyle saat 7.30'da Kireçtepe'ye taarruza başlamıştı. Bir torpido da Kireç-

tepe'yi yan ateşine alarak bu taarruzu destekliyordu. Akşama kadar süren saldırı bazı bölgelerde başarıya ulaştıysa da kıtaların yorgun düşmesi su ikmalinin yapılamaması karşısında birlikleri gece geri almak zorunda kaldılar.

Büyük emek ve cephane sarfıyla hazırlanmış olan saldırının verilen hedefe ulaşmaması, İngiliz Başkomutanı Hamilton'u çok üzmüştü. Komutanlarla görüşüp gerekli talimatı vermek üzere saat 9.30'da karaya çıktı. Taarruzun her neye mal olursa olsun devam etmesini istiyordu. Oysa 9'uncu İngiliz Kolordusunun birlikleri birbirine karışmış, bağlantı kalmamış, ikmal işleri yürütülemez bir duruma gelmişti. Hamilton'a karşı kolordu komutanı bu ihtiyaçları giderip birlikler düzene sokulmadıkça taarruzun yapılamayacağını bildiriyordu.

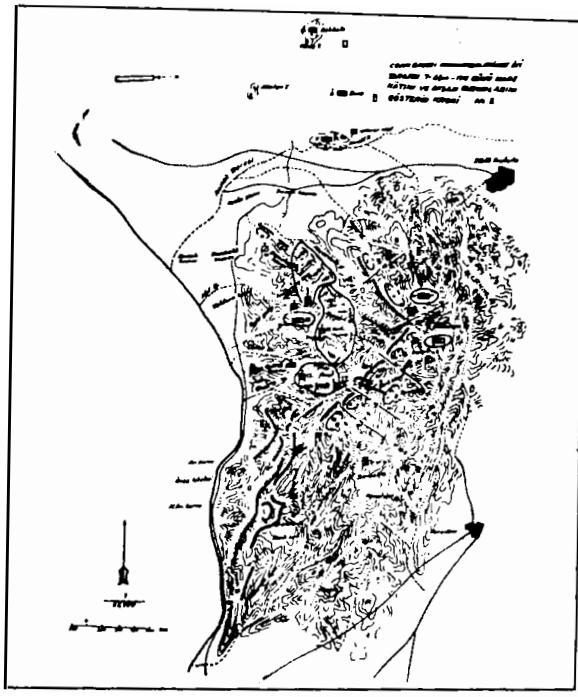
Aynı gün öğleden sonra da General Hamilton, Anzak cephesine giderek kolordu komutanı ile görüştü. Bu cepheden umutlu olduğu için 54'üncü Tümeni de bu kolordunun emrine vermek kararında idi. Kolordu komutanı ise ikmal işlerinin ve su temin etmenin zorluğu karşısında Suvla'da kullanılmasının daha doğru olacağını söylüyordu.

9 Ağustos 1915 sabahı Türk birlikleri de taarruz için hazırdı. Bu amaçla 12'nci Tümen şafakla beraber 34'üncü Alayı ile Küçük Anafarta–Turgutçeşme hattının güneyinden ve 35'inci Alayla da bu hattın kuzeyinden Mestantepe yönünde saldırıya girişmişti. 36'ncı Alayın diğer taburu Ece limanında Vilmer Bey emrinde bırakılmış ve bu alayın iki taburu da tümenin kuzey kanadını sağlamakla görevlendirilmişti. Bu tertipte yapılan saldırı, önce başarıya girişerek İngilizleri Mestantepe yönünde geri atıyordu.

Kireçtepe bölgesinde bulunan jandarma taburu da üstün düşman karşısında Kanlıtepe'ye çekildiğinden 36'ncı Alayın ikinci ve 35'inci Alayın birinci taburları Kireçtepe istikametinde gönderilmişlerdi. Saat 14.30'da Mestantepe'nin ele geçirildiği

karısıyla fazla kayıptan kaçınılmak için taarruzun durdurulması emredilmişti.

Büyük Anafarta'da bulunan 7'nci Tümen, 8–9 gecesi Asmadere'de hazırlık durumundaydı. 9 sabahı saat 4'te Asmadere'den Kayacıkdere'ye hareket ederek saat 4.40'ta 20 ve 21'inci Alayları birinci hatta, 20'nci Alay sağda, 21'inci Alay solda olmak üzere Damakcılıkbayırı'ndaki İngiliz mevzilerine taarruza kalktılar. Büyük bir topçu ateşiyle karşılaşılmıştı. Birliklerimiz kahramanca savaşıyor, komutan ve subaylar birlikleri ileriye sürmekte büyük çaba gösteriyorlardı. Bu sırada 20'nci Alay komutanı da yaralanmıştı. Hayatı hiçe sayan tabur ve bölük komutanlarından da büyük kayıplar vermiştik. Birlikler bu saldırı sırasında çok kayıp verdikleri için taarruz çok güçlükle ilerleyebilmekteydi. Tümenin elinde kendini destekleyen bir bataryası bulunuyordu. İngiliz ağır makinelilerinin yan ateşleri kayıbımızın artmasına sebep oluyordu. 7'nci Tümen, 4'üncü Tümenin solunda bulunan 14'üncü Alayın ve tümen topçularının ateş desteğini istedi ise de taarruz başarıya ulaşamamıştı. Bu durum karşısında birlikler karanlık bastıktan sonra Kayacıkağılı sırtlarını alarak burada tutunmuşlardı."

Conkbayırı muharebelerinde iki tarafın 7 Ağustos 1915 günü harekâtını gösterir kroki.

10 AĞUSTOS 1915 SAVAŞLARI

10 Ağustos Savaşları'nı Cemil Conk anılarında şöyle anlatır:

"9–10 Ağustos gece yarısına doğru Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal Bey'den şu emri almıştım:

1. 8 nci Tümen, kendine katılan yeni kuvvetlerle yarın şafakla (Conkbayırı–Şahinsırtı) hattındaki düşmanı taarruzla buradan atacaktır. Diğer tümenler, önce piyade ve topçularıyla ateşe katılmayıp, 8'inci Tümenin hücumundan sonraki taarruzunu kolaylaştıracaklardır.
2. 7'nci ve 12'nci Tümenler, bugün ele geçirdikleri hattı tahkim ve koruyacaklardır. 12'nci Tümenin Kireçtepe istikametinde yanını güven altına almasını hatırlatırım.
3. Ben bu geceyi Conkbayırı'nda ve 8'inci Tümenin yanında geçireceğim. 7'nci ve 12'nci Tümenlerle Anafartalar bölgesi komutanı raporlarını evvelce olduğu gibi Çamlıtekke'ye, diğer tümenler Conkbayırı'na göndereceklerdir.

diyordu.

10 Ağustos şafakla beraber gözetleme yerine çıktım. Bir hareket görülmüyordu. Arkamızdan yükselmeye başlayan güneşin ışınları, hücum için Conkbayırı sırtının gerisinde toplanmış olan birliklerin süngülerini parlatmaya başlayınca birlikler de hücuma kalktı. Hücuma kalkan erlerimizin önünde aşağıya doğru kaçan İngilizleri Mehmetçiklerimizin uçarcasına kovalamalarını seyretmek görülecek ve göğüs kabartacak bir şeydi.

Bu uçarcasına sözümün gerçeğe uygun düştüğünü de anlatmak için İngiliz savaş tarihlerini okumak yeterlidir sanırım."

Conkbayırı Savaşları'nın bu büyük kahramanlığını Mustafa Kemal Atatürk de anılarında şöyle anlatır:

"8'inci Tümen Komutanı Albay Ali Rıza Bey'e yarın şafakla beraber Conkbayırı–Şahinsırtı hattında bulunan düşmana taarruz edeceğini ve bu maksat için gelmesini beklediğimi, 28'inci ve 41'inci Alaylarla 8'inci Tümeni pekleştireceğimi ve bu bakımdan gereken düzenin alınmasını ve bunun için sabaha kadar bütün gece ilgililerin ciddiyet ve fedakârlıkla çalışması gerektiğini ve benim de burada kalacağımı söyledim. Bir aralık Tümen Komutanı Kurmayı Galib Türker'le beraber yanıma geldiler. Tümen kurmaybaşkanının bazı düşünceleri olduğunu ve bu görüşlerinin bana söylenmesine müsaade etmemi istediler.

Bu davranıştan memnun olmamakla beraber Galib Bey'in görüşlerini de öğrenmek istedim. Galib Bey (1) iki günden beri Conkbayırı'na durmadan ve birbiri arkasına taarruz edildiği hâlde başarıya ulaşılamadığını ve bu yüzden birliklerin büyük kayıplara uğradıklarını, bunun için de hâlen bu birliklerden faydalanılamayacağını, yeni bir saldırıda mevcut kuvvetini de kaybedeceğini, yeni gelmekte olan yalnız iki alayın bugüne kadar daha çok alayların başaramadıkları bir taarruzda başarıya ulaşılmasının mümkün olmadığını o hâlde yalnız yeni bir alayla bu taarruza kalkışmanın sonucunun hiç de iyi olmadığını bildirdi.

Galib Bey kıymetli bir kurmaydı. Cesaret ve dayanıklılığına ateş altında, savaş alanlarında tanık olmuştu. Görüş ve anlatışı mantığa göre hiç de aykırı değildi. Bu sebeple idi ki komutanın da görüşlerini dinlemiş ve bir kere de benim dinlememi istemişti. Bazı kanaatler vardır ki, onların hesap ve mantıkla anlatılması

(1) Galib Türker, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda büyük hizmetlerde bulunmuş, korgeneralliğe kadar yükselmiştir.

pek güçtür. Özellikle savaşın kanlı ve ateşli anlarındaki duyguların yarattığı kanılar...

Şu da unutulmamalıdır ki her kanaat ve karar, içinde bulunan hâl ve şartların tetkik ve etkisi altında görülüp eleştirilmek ister.

Galib Bey'in ileri sürdüğü görüş, gerçekten durumu ve birliklerin hâlini çok iyi anlatıyordu. Fakat ben bu bilgiyi benim kararı değiştirecek kuvvette bulmadım. Çünkü ben, düşmanı şiddetli ve çabuk bir baskın ile yeneceğim kanısında idim. Bunun için çok kuvvetten ziyade çok dikkatli ve fedakârca bir sevk ve idarenin maksadı sağlayacağına hükmetmiştim. Bu kanaatimi bu işin başında bulunmayı da zaruri gördüğüm içindir ki geceyi 8'inci Tümenin karargâhında geçiriyordum.

Tümen komutanı ve kurmayına kararımın kesin olduğunu ve hatta 41'inci Alay gelmezse bile yine uygulayacağımı bildirdim.

Bence yapılacak iş çok basitti. Şöyle ki; hücum cephesinde 24'üncü Alayla bazı erlerden kurulu bir avcı hattı vardı. Bu hattın düşmana uzaklığı en çok 20–30 adımdı. İhtiyatta bulunan 23'üncü Alay, Conkbayırı'na karşı ve yeni gelmekte olan 28'inci Alay bunun solunda olarak Şahinsırt'a karşı karanlıkta çok dikkatli bir sessizlik ve düzen içinde avcı hattının 20–30 adım gerisinde taarruz cephesi boyunca savaş düzeninde bir durum alacaktı. Gecikmiş olan 41'inci Alay da gelişindeki duruma göre kullanılacaktı. Düşmana kesinlikle tüfek ve topla atış yapılmayacaktı. Erler süngü takacaklar, kararlaştırılacak zamanda savaş düzenindeki erler hücum yürüyüşü ile düşmana atılacak ve önündeki avcı hattı da ona katılacaktı.

Bir dakika sonra durum çözülmüş olacaktı. Ondan sonraki durum için şimdiden bir karar veremezdim.

Tümen komutanı, kurmay başkanı ve bütün komutan ve su-

baylar her türlü takdirin üstünde gayret ve hizmetle hücum tertip ve hazırlıklarını bütün gece sürdürdüler.

Ben de geceyi pek rahatsız ve uykusuz geçirdim.

Bir taraftan Anafartalar bölgesinden gelen raporlar ve özellikle yanlış fakat önemli haberler beni oyladığı gibi, bir taraftan da evvelki günlerin savaş sonuçlarında birliğini, komutanını kaybetmiş ve hâlâ bulamamış birtakım komutanların doğrudan doğruya bana başvurarak bir dakika bile dinlenmeye imkân bırakmadı. Karargâhımda bana gelen bazı subayları, 8'inci Tümenin durumunu anlatmak üzere gönderdim. Bu subaylardan özellikle Kurmay Yüzbaşı Hidayet, hücum hazırlıklarını tetkik yönünden büyük fedakârlık ve hizmetlerde bulundu.

41'inci Alay hücum zamanına kadar gelmedi. Yanlış yere gitmiş. Sonradan gelebildi. 8'inci Tümen savaş düzenini almıştı. 23'üncü Alay iki taburu birinci hatta savaş düzeninde, bir taburu da bu hattın gerisinde olmak üzere Conkbayırı'na taarruza hazırlanmıştı. 28'inci Alay da aynı hizada Şahinsırt'a hücum tertibatını tamamlamıştı. Şafak sökmek üzere idi.

Çadırımın önüne çıktım. Hücuma kalkacak erleri görüyordum. Oradan hücumun yapılmasını bekleyecektim.

Gecenin her şeyi örten karanlık perdesi tamamen kalkmıştı. Artık hücum zamanıydı. Saatime baktım dört buçuğa geliyordu. Birkaç dikaka sonra ortalık tamamen ağaracak ve düşman askerlerimizi görebilecekti. Düşmanın piyade, makineli ateşi başlarsa, kara ve deniz toplarının mermileri bu sık düzende duran erlerimiz üzerinde bir defa patlarsa hücumun yapılmasına imkân yoktu. Hemen ileri koştum. Tümen komutanına rastladım o da ve her ikimizin yanımızda bulunanlar beraber olduğu hâlde hücum safının önüne geçtik. Gayet çabuk kısa bir teftiş yaptım. Önünden geçerek erlere selâm verdim. Ve dedim ki:

"— Arkadaşlar! Karşımızdaki düşmanı yeneceğinize hiç şüp-

he yoktur. Fakat siz acele etmeyin, evvelâ ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız.

Komutan ve subaylar da işaretime askerlerin dikkat nazarlarını üzerime çekmelerini sağlayacaklardı. Bu emirden sonra hücum birlikleri önünde bir yere kadar gidip oradan kırbacımı havaya kaldırarak hücum işaretini verdim.

Bütün askerler, subaylar, artık her şeyi unutmuşlar, dikkatlerini, kalplerini verilecek işarete bağlamışlardı. Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan erlerimiz ve onların önünde tabancaları, kılıçları ellerinde subaylarımız, kırbacımın aşağı inmesiyle birbirine kenetlenmiş bir kitle hâlinde aslanca bir saldırışla ileri atıldılar. Bir saniye sonra düşman siperleri içinde göklere yükselen seslerden başka bir şey işitilmiyordu. Allah Allah!... düşman silâhını kullanmaya vakit bulamadı. Boğaz boğaza kahramanca bir boğuşma sonuncuda ilk hatta bulunan düşman tamamen yok edildi.

Dört saatlik bir boğuşmadan sonra 23'üncü ve 24'üncü Alaylarımız Conkbayır'ın doruk sırtlarını ele geçirmişlerdi. Sonra sırasıyla Sarıtarla, Ağıl üzerinde batıya saldırdılar. Önlerine rastgelen düşman birliğini yenerek yok ettiler. 28'inci Alayın bir kısmı Şahinsırt'ın boyun noktasında yerleştirilmiş olan düşman makineli tüfeklerinin etkili ateşinden daha ileri gidemiyordu.

Conkbayırı erlerimizin eline geçtikten sonra düşman karadan ve denizden yönelttiği çok şiddetli topçu ateşiyle Conkbayırı'nı cehenneme çevirmişti. Gökten şarapnel, demir parçaları yağmuru yağıyordu. Büyük çaplı deniz toplarının tam isabet eden taneleri yerin içine girdikten sonra patlıyor, yanımızda, kenarımızda büyük çukurlar açıyordu. Bütün Conkbayırı göz gözü görmez dumanlar ve ateşler içinde kalmıştı. Herkes büyük bir serin kanlılıkla sonunu bekliyor, etraf şehit ve yaralı ile doluyordu.

"Savaş alanında olagelen durumu seyrederken bir şarapnel parçası göğsümün sağ tarafına çarptı. Cebimde bulunan saati parça parça etti. Vücuduma geçmemişti. Yalnız derince bir kan lekesi bırakabildi. Bu saat parçalarını sonradan bugünün hatırası olmak üzere Liman Paşa'ya verdim. O da aile soyluluğu armasını taşıyan kendi saatini bana verdi."

Mustafa Kemal kendine özel görüş ve duyuşuyla taarruzun zamanını çok iyi seçmişti. Biliyordu ki bir gün önce İngilizler yaptıkları taarruzla çok kayıp vermişler, buna karşılık da istedikleri hedeflere ulaşamamışlardı. Bir moral çöküntüsünün birlik ve komutanları kaplamış olduğunu takdir ederek bir ateş hazırlığı yapmadan şafakla düzenlediği süngü taarruzu elbette ona istediğini sağlayacaktı.

Bir can kurtarmış olan saatin parçalanmasına şahit olan 64'üncü Alay Komutanı Yarbay Servet (Yurdatapan) olayı bize şöyle anlatır:

"Süngü hücumu sırasında Conkbayırı tepesinde Mustafa Kemal'in yanındaydım. Düşmanın şiddetli topçu ateşi başladıktan biraz sonra elini birden göğsüne götürdüğünü gördüm. Heyecanlandığımı sezen bir metin asker, parmağını ağzına götürerek ve başını, kaşlarını yukarıya kaldırarak sükût ve sükûn işareti yaptı."

Liman Paşa ile saat değiştirme olayını da emekli Kurmay Albay Haydar (Alganer) şöyle anlatır:

"Çanakkale Savaşı'nda düşman Arıburnu ve Suvla kıyılarına ikinci kez karaya çıkma harekâtını başarmıştı. Biz Anafarta bölgesinin karargâhı olan Tekketepe'deyiz. Bu bölgenin komutanı Alman Yarbay Vilmer, ben de onun kurmayı idim. Düşmanın yaptığı hazırlıklara göre bölgemizin sol kanadı sınırını teşkil eden Bulgar deresi ile ayrılan Conkbayırı üzerinden güney yönünde taarruza geçmek istediği anlaşılıyordu. Anafartalar Grup

Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey, bu muhtemel düşman saldırısını karşılamak üzere Conkbayırı'ndaki birliklerin başına geçti. Ağustosun sıcak günlerinden biriydi. Bizim bölgemizin Tekketepe karargâhından telefonla Conkbayırı taarruzunu izliyorduk. Cephemizi teşkil eden Mestantepe hattında piyade ve topçu ateşi aralıksız devam ediyordu. Düşman bu hattan ilerleyemiyor, kendi saldırı birliklerinin sol kanadını koruma çabasında olduğu görülüyordu.

Bu sırada 5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders bizim yanımızda Conkbayırı olaylarını izlemekteydi. Mustafa Kemal Bey'in taarruzunun başarıyla geliştiği haberlerini alıyor, seviniyorduk.

Akşama doğru Mustafa Kemal Bey, Kurmaybaşkanı İzzettin (Çalışlar) ile birlikte karargâhımıza geldi. Liman Paşa kendi komutası altında verdiği işaretle yapılan süngü hücumuna geçti. Ve İngilizleri denize kadar sürdü. Bu sırada benim göğsüme bir mermi parçası isabet etti. Saatimi kırdı. Bu saat benim hayatımı kurtardı. Müsaade ederseniz takdim edeyim! diyerek kırık saati Ordu Komutanı Liman von Sanders Paşa'ya verdi.

Hepimiz ayakta bu büyük manzaranın şahidi olan bütün bizlerin geçirdiğimiz heyecanı tarif elbette imkânsızdı. Bu heyecan gözlerimizde sevinç ve iftihar yaşları toplamıştı. Koca Alman'ın bile heyecanlanarak titrediğini ve gözlerinin buğulandığını gördüm. Yürekten kopan tebrik ve teşekkür hitaplarıyla Mustafa Kemal Bey'in uzattığı saati aldı ve kendi saatini çıkararak:

— Siz de benim pek büyük takdir ve tebriklerimin armağanı ve büyük başarınızın hatırasını yaşatacak olan şu saatimi kabul etmenizi rica ederim!... diyerek saatini Mustafa Kemal Bey'e verdi."

Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal'in bu süngü hücumunu İngilizler de takdirden geri kalmamışlardır. General

Hamilton Harbiye Nezaretine yazdığı raporundan aynen şöyle der:

"Yeni Zelandalılar, üç gün üç gece durup dinlenmeden savaşmışlar, yorgunluktan ölüm derecesine gelmişlerdi. Bunları geri almak lâzım gelirken 9–10 Ağustos gecesi 13'üncü Tümenin iki taburu ile değiştirildi. Bunlar 10'uncu Hampshire Alayı aracıyla Çiftlik'teki birliklerle irtibattaydılar. Taburun biri zamanında gelerek siperleri teslim aldı. Tabur komutanı karanlıkta bile bu siperlerin durumunun tehlikesini anlamış ve hemen gözetleme postaları çıkararak mevzii mümkün olduğu kadar tahkime başlamıştı. Fakat bu çalışma için yetecek zamanı bulamamıştı. İkinci tabur arazinin fazla engebeli olmasından gecikmiş ve siperin bulunduğu kenara saat 4'te gelebilmiş ve yanlışlıkla kapalı sanılan bir yere girmişti.

Ağustosun 10'uncu salı günü Türkler şafakla Conkbayırı'na büyük bir kuvvetle saldırıya giriştiler. Bu savaş Conkbayırı'nı tutmak için yapılan dört günlük savaşın en şiddetlisiydi. Birliklerimiz ellerinde çağının en üstün silâhları olduğu hâlde bunları ellerinden atarak Türklerle boğaz boğaza dövüşmek zorunda kalmışlardı. Bu boğuşmaya generaller ve subaylar da katılıyordu. General Cayley, Cooper ve Valdvin bugün hayatlarını savaş alanında kaybetmişlerdir. **Türkler birbiri ardınca "Allah, Allah!..." haykırışlarıyla doğrusu pek yiğitçe saldırdılar ve savaştılar.**

Bizim erlerimiz de ırkımıza yakışır dayanışma ile dövüştüler. Ve oldukları yerlerde canlarını verdiler. Bu boğuşmayı yazıyla anlatabilmek çok güçtür.

Türklerin saldırısı bizim kara ve donanma toplarımızın demir yağmuru ve Yeni Zelandalıların on makineli tüfeğinin namluları ateşten kızarıncaya kadar yaptığı etkili ateş sonunda durdurulabildi.

10 Ağustos akşamı General Birdwoot, kaybımızın 12 bin olduğunu ve bunlar arasında pek çok subayın bulunduğunu bildirdi. General Shaw'un komutası altında bulunan 13'üncü Tümen 10.500 mevcudundan 6.000'ini kaybetmiştir. General Baldwin ve kurmay heyeti tamamen ölmüşlerdi.

Warvick ve Worcester birlikleri subaylarını tamamen kaybetmişlerdir. Gurkhasların 48 saattir ellerinde tuttukları Conkbayırı böylece elimizden çıkmıştır. Fakat bu pek küçük ve önemsiz gibi görünen arazi parçacığı gerçekte 12 bin insan hayatı değerindedir. Bu başarısızlıktan General Birdwood sorumlu değildir. Emrindeki subay ve erler görevlerinde hiçbir kusur yapmamışlardır. Onlar başarıya ulaşmak için insan gücü ve kudreti içinde her şeyi yapmaktan çekinmemişlerdir. Fakat başarıya hakim olan insan değildir."

Bizce İngiliz Harp Tarihi arşivlerinde bulunan General Hamilton'un mektubundan çok Times gazetesi savaş muhabiri Aşmet Barlet'in Conkbayırı'ndaki Türk saldırısı hakkında gazetesine yazdığı mektup da çok önemlidir. Times'in 13 Eylül 1915 tarihli sayısında çıkan ve 19 Ağustos 1915 tarihini taşıyan yazıda şöyle denmektedir:

"Gelibolu Yarımadası üzerinde meydana gelen savaşların en kanlısı ve büyüğü olan Conkbayırı Savaşı'nın sona erdiği 10 Ağustos 1915 akşamından beri iki taraf da elde tuttukları mevzileri tahkim, noksanlarını tamamlamak ve bu dağlık arazide birbirlerine karışmış olan birliklerini yeniden düzenlemekle meşgul olmaktadırlar. Son raporumu telefonla yazdırdıktan sonra aralıksız dört gün süren bu savaşta Anzak birlikleri büyük gayret sarfetmişler ve Conkbayırı sırtına ulaşmışlarsa da, ele geçirdikleri yeri koruyamamışlardır. Hele Gurkhaslardan bir tabur, Conkbayırı'na da çıkabilmişti. Fakat Türkler karşı saldırıya geçerek tepeler üzerinde bulunan askerlerimizi bayırın eteklerine sürmüşlerdir.

Bu savaş, Devler memleketinde bir Devler Savaşıydı. 10 Ağustos 1915 sabahı Türkler, şafakla beraber Conkbayırı'ndan son derece şiddetli bir saldırışla süngü hücumunda bulundular. Hayatlarını küçümseyip alay ederek yapılan bu hücum karşısında birliklerimiz sırtların eteklerine doğru çekilmek zorunda kaldılar. Fakat bu saldırı, karadaki sahra ve obüs toplarımızın ve gemilerdeki ağır toplarımızın şiddetli ateşiyle cezasız bırakılmadı. Türklerin yanaşık düzende ve birbiri gerisinde tertiplenmiş dört piyade hücum hattının şiddetli saldırısı ancak bu etkili topçu ateşi altında kırılabildi.

Gelibolu Yarımadası'nda savaş başlayalıdan beri topçularımızın kalplerini keyif ve sevinçle dolduran bu kadar geniş ve iyi düzenlenmiş bir hedef hiç görülmemişti. Gemi toplarımızın hücum safları arasında patlayan mermilerin havaya uçurduğu insanlar, parça parça etrafa saçılıyordu. Bu cehennemi topçu ateşi bile Türk saldırışlarını durduramadı. Son olarak on makineli tüfeğimizin yakın mesafeden yaptıkları yarım saat süren ateşiyle bu müthiş saldırış durdurulabildi. Bu tüfeklerin namluları kıpkızıl ocaktan çıkmış bir demir hâline gelmişti. Türkler bizi Conkbayırı'ndan çıkardılarsa da bu kendilerine pek pahalıya mal oldu. Bölgenin önemini takdir eden Türkler, bugün şüphe yok ki pek büyük bir cesaret ve yiğitlikle savaştılar. Conkbayırı'nı bize kaptırmamaya çalıştılar ve başardılar."

İngiliz savaş tarihleri Gelibolu'ya ve özellikle Conkbayırı'ndaki karşı taarruza önemli yerini ayırmışlardır. Bunlar arasında General Oglander de kitabında bu Türk saldırısını "Conkbayırı'ndaki Türk Karşı Taarruzu" başlığı altında şöyle anlatmaktadır:

"9 Ağustos öğleden biraz sonra General Hamilton bir motorbot ile Suvla'dan Anzak'a giderek General Birdwood ve tümen komutanlarını 2 numaralı posta bölgesinde toplayarak görüştü.

Bu görüşme sonucunda Sarıbayır üzerine yapılan saldırıyı da General Stopfard'un Tekketepe'ye yaptığı ileri harekâttan daha fazla başarıyla sonuçlanmadığı anlaşıldı. Fakat General Birdwood, karargâhında esen güven havası Hamilton'un Suvla'dan aldığı karanlık fikirlere üstün geldi, Hamilton derhal son ihtiyat tümeni olan 54'üncü Tümeni de bundan sonraki saldırıyı pekleştirmek için Anzak cephesine vereceğini Birdwood'a söyledi.

General Birdwood bu yardım teklifini reddetmek zorundaydı. Çünkü bu an için ulaşım yolları düzeltilmeden, daha büyük bir kuvveti Anzak'ta beslemek ve içecek sularını sağlamak mümkün değildi. Kendisi bu tümenin bir an önce Suvla'ya gönderilmesinin daha doğru olacağını Hamilton'dan rica etti.

Suvla'da bu birliklerin açılması için geniş yer bulunabilirdi. Bu tümen, Büyük Anafarta ve Tekketepe sırtlarını ele geçirmek için 9'uncu Kolorduya yardım kadar faydalı bir yer bulamazdı.

10 Ağustos sabahı eski Anzak mevzilerinin kuzeyine doğru uzanan General Godlay'in kuvvetleri bundan sonraki bir saldırı hareketi için pek hazırlıklı olmadıkları gibi bir düşman saldırısını da karşılayacak durumda değildiler. Birliklerin çoğu ölü gibi yorgundular. Birliklerin birçoğu subaylarını kaybetmişlerdi. Normal komuta zinciri kopmuştu. Yegane ulaşımı teşkil eden gerideki hendekler yaralılarla doluydu. Su ise çok azdı. İlerdeki birliklere yiyecek ve cephane yetiştirmek için hâlâ birçok güçlükler vardı. Türklere gelince son yirmi dört saat içinde durumlarını süratle düzeltmişlerdir. 9 Ağustos sabahı Mustafa Kemal'in karşı taarruzu, sol kanatta başarı kazanmamakla beraber 9'uncu Kolordunun Suvla'daki ilerlemesini durdurmuştu. İsmailoğlutepesi ve Anafarta sırtı güvenli bir hâlde Türklerin elindeydi.

Anzak Savaşları dört günden beri süregelen Sarıbayır çekişmesinin 10 Ağustosta sonuçlanmasıyla kapanmıştı. 12.000 kayıp

veren ve elinde ihtiyatları kalmayan General Birdwood, kolordusunun artık başka bir girişimde bulunamayacağını anlamıştı. Böylece bu sırtları ele geçirmeyi hedef tutan Anzak plânı da suya düşmüştü.

Suvla ve Anzak'ta savaşa sokulan İngiliz birliğinin elli bin kişisinden üç günde on sekiz bini erimişti. Türklerse çok az bir kuvvete sahip olmakla beraber her noktayı son damla kanlarına kadar savunmaktaydılar.

Çanakkale Boğazı'ndan geçen her yolcu, Çanakkale'nin üç mil kadar kuzeyinde Kilye limanına hakim kuru bir sırtın üzerinde kurulan bir taş kitlesini görebilir. Bu anıt Conkbayırı'nın tepesindedir ve Çanakkale Savaşının en büyük bir bölümünde Yeni Zelandalılar tarafından ele geçirilen yeri gösteren bir işarettir (1). Bu anıtın günün herhangi bir saatinde güneşin keskin ışınlarıyla karşılaşan yönleri, burada yatan kahraman ölülerin hatırasını büyük bir şan ve şerefle yansıtmaktadır. Bu parlayan anıta dikkatle bakan yolcular, Conkbayırı'nın 1915 Ağustosundaki hayati önemini veya bu yüksek yerin İngilizlerin elinde bulunmasıyla Türk birliklerinin karşılaşacağı tehlikeyi anlayabilmek için pek az askerî bilgiye sahip olmak yeterdir."

9 ve 10 Ağustos günleri yapılmış olan savaşları iki tarafın komutanlarının anılarından belirttikten sonra Türk kuvvetlerinin hareketleri hakkında birkaç noktaya değinelim.

8'inci Tümenin 23'üncü Alayı da 9 Ağustosta Conkbayırı gerisine gelmiş ve bir tabur savaşa da katılmıştı. 9 Ağustos akşamı 10'uncu Tümenin 28'inci Alayı ile bu akşam Kilye limanına çıka-

(1) İngilizler yukarıdan beri verdiğimiz bilgiyle de anlaşılmaktadır ki Conkbayırı'nı Türk direnmesi ve saldırıları karşısında hiç de ellerine geçirememişlerdir. Anıtın yanı başında Atatürk'ün hücum emrini vermiş olduğu yeri gösteren taş dahi düşmanın bu tepeye çıkamamış olduğunun en açık ispatıdır.

rılan 41'inci Alay da 8'inci Tümenin emrine verilmişti. Bu yeni birliklerle 10 Ağustos sabahı saat 4.30'da Conktepesi'ne ve Şahinsırt'a doğru düşmanı denize dökmek üzere taarruz yapılması kararlaştırılmıştı. Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal Bey de bu savaşı idare etmişti. Saat 4.30'da sağda 23'üncü Alay ve solda 28'inci Alay olduğu hâlde Conkbayırı'nın iki tarafından hücum başladı. Mevzide bulunan alaylar da bu saldırıya katıldılar. Conktepesi'nde bulunan İngilizler geriye kaçmaya başlamış ve bu çekilme diğer birliklere de sıçramıştı. Düşmanın Şahinsırtı'na yerleştirdiği makineli tüfeklerin yan ateşi büyük kayıp vermemize sebep olmuş, Şahinsırtı alınmamıştı. 8'inci Tümenin başarısı üzerine 9'uncu Tümen de taarruza kalkarak Çamcıkpınarı'na kadar ilerledi. Conk hattı doruğunun batısına geçmiş olan birliklerimiz, donanmanın büyük kayıp verdirmesi sonucu duraklayarak bölgeyi tahkim etmek zorunda kalmışlardır.

Bugünkü savaşlar birliklerimizin hemen hemen üçte ikisinin erimesiyle başarının ele geçmesini sağlayabilmişlerdir.

10 AĞUSTOS'TAN SONRA 11–13 AĞUSTOS HAREKÂTI

İngiliz Gelibolu Kuvvetleri Başkomutanı Hamilton, son savaşlarda 25.000 kişiyi kaybettiği hâlde pek umutsuz görünmüyordu. Donanmasının ateş kudreti kuvvetlerinin denize dökülmesini önleyen tek güçtü. Bunun içindir ki anılarında: "Bir komutan hiçbir zaman uğradığı başarısızlıktan moralini kaybetmemelidir." diye yazıyordu.

Kendi kuvvetlerinin kayıp ve yorgunluğu kadar Türk birliklerinin de kayıplarının çok ve yorgun olduklarını kavrayabilmişti. Bu bakımdan elindeki ihtiyat 54'üncü Tümenle Mısır'dan gönderilen 2'nci Atlı Tümen ve Seddülbahir'den getirtilecek 29'uncu Tümenle talihini yeniden denemek kararındaydı.

54'üncü Tümenin yedi taburu 10 Ağustos akşamına kadar Suvla'ya çıkarılmıştı. General Hamilton bu tümeni cephede toplu olarak kullanmak istediği hâlde 9'uncu kolordu komutanı bu tümenin çıkan taburlarını 10'uncu ve 11'inci Tümenler arasında meydana gelen gediğe sürerek parçalanmak hatasına düşmüştü.

General Hamilton 12 Ağustosta 54'üncü Tümenle Tekke sırtlarının ele geçirilmesini istediği hâlde kolordu komutanının bu tümenin işe yaramaz bir durumda olduğunu, bölgenin fundalık olmasını ileri sürmesi yüzünden bu saldırı 24 saat geciktirilmişti.

Birliklerin önce geceden faydalanılarak yanaştırılması düşü-

nülüyordu. Sık fundalıklı arazide gece yürüyüşü yapılmanın güçlüğü anlaşılınca gündüzden 53'üncü Tümeni yanaştırmaya karar verdiler. İlk olarak 163'üncü Tugay harekete geçecekti. Diğer tugaylar ise onu izleyeceklerdi. 13 Ağustos saat 4.45'te 33'üncü Tugay Mestantepe'den, 163'üncü Tugay ile Sülecik kuzeyinden saldırıya geçtiler. 33'üncü Tugay Türk birlikleri tarafından kayıp verdirilerek geriye atıldı. 163'üncü Tugay da bir kısmı esir alınarak diğerleri tamamen yok edildi.

Bu başarısızlık üzerine General Hamilton, 11 ve 54'üncü Tümenlerle küçük Anafarta yönünde bir daha talihini denemek istiyordu. Anzak Kolordusu da soldaki tugayı ile bu saldırıya katılacaktı. 9'uncu Kolordu Komutanı hazırlık ve dinlenme bakımından 15 Ağustosta yapılmasını ileri sürdü. Aynı zamanda 11 ve 53'üncü Tümenler de çok kayıp vermiş ve yorgun düşmüş olduklarını ileri sürmekteydi.

Kolordu komutanının bu haklı istekleri karşısında Hamilton fazla direnmeyerek teklifi kabul etmek zorunda kalıyordu.

General Hunter Weston Helles'te.

KİREÇTEPE SAVAŞI
(16 Ağustos 1915)

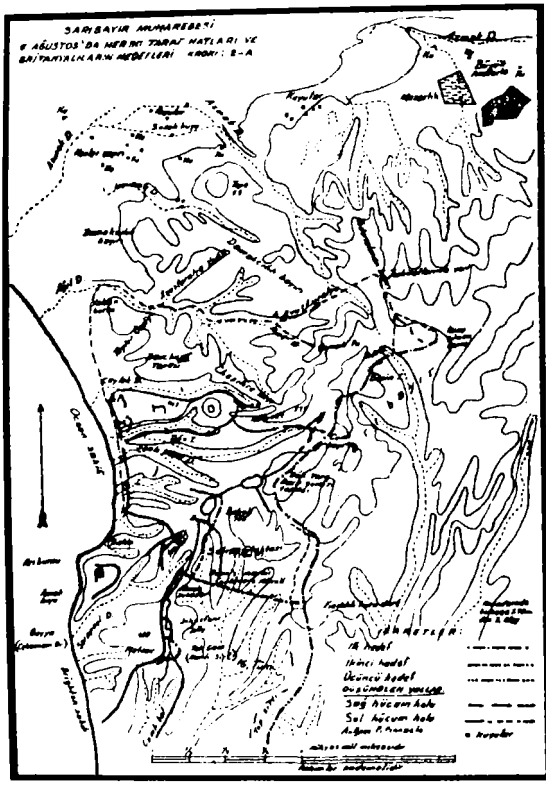
9'uncu İngiliz Ordusu komutanı kendisi için çok önemli gördüğü Kireçtepe'yi ele geçirmek hevesindeydi.

30 ve 31'inci Tugaylardan kurulu 10'uncu Tümeni 162'nci Tugayla pekleştirerek Kireçtepe'yi ele geçirmek görevi komutanları General Hamilton'a bilgi de vermemişti. 10'uncu Tümen, 15 Ağustos saat 13'te bir topçu ateş hazırlığından sonra taarruza geçti.

Kireçtepe bölgesi tarafımızdan pekleştirilmiş, Vilmer Bey komutasında 5'inci Tümen yeniden teşkil edilerek 127'nci Alay, 19'uncu Alay, Gelibolu Jandarma Takımı, 17'nci Alay'ın birinci ve 39'uncu Alayın birinci taburları, iki sahra, iki dağ bataryasıyla tümene bağlı birliklerinden oluşuyordu.

Tümen beş tabur ve bir dağ bataryasıyla Kireçtepe sırtlarında, bir taburuyla Ece limanında ve iki taburu da ihtiyat olarak Turşunköy'de bulunmaktaydı.

İngilizlerin topçu ateş hazırlığından sonra yaptıkları taarruz üzerine bu bölgedeki birliklerimiz saat 18'e kadar mevzilerini savunmuşlarsa da fazla kayıp verdiklerinden Kanlısırt istikametinde çekilmek zorunda kalmışlardır. Çekilen birlikler burada ihtiyat taburları tarafından pekleştirildi. Gece yapılan bir hücumla Aslantepe geri alındıysa da İngilizlerin yaptıkları karşı taarruz sonunda tekrar Kanlısırt'a çekilmek zorunda kaldılar.

Sarıbayır Muharebesi, 6 Ağustosta her iki taraf hatları ve Britanyalıların hedefleri.

16 Ağustosta tümen emrine verilen 17'nci Alayın ikinci taburu ile Ece limanındaki 127'nci Alayın birinci taburunun da katılmasıyla yapılan karşı saldırıda Aslantepe tekrar elimize geçmiş ve bugün öğleden sonra savaş lehimizde bir duruma girmişti. Bu vaziyet karşısında da İngilizler eski mevzilerine çekilmek zorunda kaldılar. Bugün 1'inci Piyade Alayı da gelerek 5'inci Tümenin kuruluşuna katıldı. Bugünkü savaşlarda İngilizlerin kayıbı 2000'in çok üstündeydi.

Ordu komutanı durmadan kendi ordusunun kuzey kanadının kuşatılacağı kanısındaydı. Kuzeyden yapılan bu hareketi de hep o düşünceye bağlıyordu. Oysa İngilizlerin elindeki kuvvet onlara göre bu kadar geniş bir görevi yapacak durumda değildi. Hamilton'un amacı yalnız Kireçtepe'yi ele geçirmekti. Türk karşı taarruzu başladığı ve geriden pekleştirilmesine ihtiyaç görüldüğü bir sırada 10'uncu İngiliz Tümen komutanı ile 9'uncu Kolordu komutanı değiştirilerek cepheden ayrılmış bulunuyorlardı. İngiliz Orduları Başkomutanı Hamilton 9'uncu Kolorduyla 10'uncu Tümen komutanının yaşlı olmalarının harekâtın ağırlığını sağladığını ileri sürerek Lord Kitchner'den bunların değiştirilmesini istemişti. Kitchner de kabul ederek General Lisle 9'uncu Kolordu Komutanlığına, General Hill de 10'uncu Tümen Komutanlığına getirilmiş, 53'üncü Tümen komutanı da istifa etmek zorunda kalmıştı. Generaller değişmesi ve ikmal erleriyle yapılan düzenler General Hamilton'un moralini bir türlü düzeltmemişti. Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda: "Çok cesur savaşan ve iyiye yöneltilen asil Türk ordusunun karşısında bulunuyoruz." diyor. 45.000 kişilik ikmal erleriyle 50.000 kişilik taze bir birliğin gönderilmesini istiyordu.

Hükûmetçe tartışmalara konu olan bu istek kolay kolay yerine getirilemiyordu.

Hamilton 18 Ağustosta İsmailoğlutepesi ve Tekketepe'yi he-

def tutan bir saldırının hazırlanmasını emretmişti. Bu maksatla 17 Ağustosta Seddülbahir'den 87'nci Tugay getirilmiş, bunu 29'uncu Tümenin diğer tugaylarının takip etmesi kararlaştırılmıştı. İkinci atlı tümen de 18 Ağustosta Suvla'ya çıkarılmaya başladı.

Çanakkale'yi geçemeyeceğini anlayan düşman askerleri gemilere binip canını kurtarmaya çalışıyor.

KUZEY GRUBU KOMUTANI ESAT PAŞA ANAFARTALAR SAVAŞINI VE MUSTAFA KEMAL'İ ANLATIYOR

Şimdi de Gelibolu Savaşları'nı ilk gününden beri büyük bir yetkiyle idare eden Kuzey Grubunun Komutanı Esat Paşa'nın anılarından izleyelim:

"6 Ağustos 1915 saat 5.30'da Arıburnu önünde altı tane içi asker dolu gemi görülmüştü. Bataryalarımız tarafından ateş altına alınarak çıkarma bölgesinden uzaklaştırılarak karaya çıkmaları önlenmişti. Yeşil tarladaki siperleri düşmanın elinden almaya kalkarak yarısını ele geçirdik ve İngilizlerin karşı saldırılarını da kahraman erlerimizin süngüleriyle defettik. Fakat düşmanın şiddetli kara ve deniz atışlarına karşı buralarda barınmanın mümkün olmadığından eski siperlerimize çekilmek zorunda kaldık. Bu sırada iki tarafın topçusu da ateş düellosuna başladı. Bu ateş 14.10 sonraya kadar da sürdü.

Sabahleyin 9'da Korkuderesi'nde ve Merkeztepe gerisinde düşmanın süngü takmış birlikleri görüldüğü 19'uncu Tümenden telefonla bildirilmişti. Üç günden beri İngilizlerin geceleri çıkarma bölgesine kuvvet getirdikleri öğrenilmiş olduğundan bugünlerde cephemize bir saldırıda bulunacağı bekleniyordu. Tümenden alınan bu haber üzerine birliklere hazırlıklı bulunmaları, 13, 15 ve 64'üncü Alaylara bu saldırıları karşılamak üzere hazırlık emri verildi. Ayrıca durumu Ordu Komutanına

da bildirdim.

Saat 4'te düşman Merkeztepe, Kırmızısırt ve Kanlısırt'a obüsleriyle aşırma ateşine başladı. Özellikle Kanlısırt'a yaptığı atış gittikçe şiddetleniyor, şimdiye kadar yapılan ateşlerden çok üstün bir biçimde bir cehennemi durum yaratıyordu. Topçularımız düşman topçu mevzileri bilinmediğinden bu sırtlarda bulunan avcı siperlerine ve gerilerine ateşini kaydırmak zorunda kaldı. Bu sırada düşman gemi toplarıyla da 16'ncı Tümenin sol kanadını dövmekte olduğu öğrenildi. Kanlısırt gerisinde düşman ihtiyatlarının ileri hatta yanaştırılmış bir durumda bulunduğu 47'nci Alaydan görüldüğüne dair 16'ncı Tümenden telefonla bilgi almıştım.

Bütün bu bilgiler düşmanın bir saldırı hazırlığı içinde bulunduğunu gösteriyordu.

Saat 4.30'da düşmanın Kanlısırt'a bir hücumu beklendiği de eklenerek 16'ncı Tümenin gerektiğinde 13'üncü Alaya doğrudan doğruya emir verebileceğine ve 15'inci Alayın Kemalyeri doğusunda 144 rakımlı dereye ve 64'üncü Alayın Kocadere güneyindeki Köyderesi'ne gelmesine ve bütün birliklerin uyanık bulunması için tümenlere emir verdim.

5, 9, 16'ncı Tümenlere emirleri telefonla yazdırmıştım. 19'uncu Tümenin telefon hattı bozulmuş olduğundan saldırıya karşı hazırlıklı bulunma emrin yazılı olarak gönderdim.

Bu sırada düşman donanması ve karada bulunan bataryaları Güney Grubunun cephesine şiddetli bir topçu ateşine başlamıştı. Mermilerin patlamasından meydana gelen dumanlar, bulunduğum muharebe idare yerinden, Güney Grubunun siperleri üzerinde bir bulut meydana getirmiş gibiydi. İngilizlerin bütün bu harekâtı yeni bir davranışa işaretti. Nitekim aşağıda anlatacağım gibi en zayıf cephemiz olan Anafartalar bölgesinde çıkarma yapıp, Boğaz'ın kilitlerinden en önemlisi olan Conkbayı-

rı istikametinde taarruza kalkıştı. Bu hareketini kolaylaştırmak için önce Kanlısırt'a ve Kuzey Grubunun diğer bölgelerine saldırıda bulunmuş ve Güney Grubunu yıkıcı bir topçu ateşi altında tutmuştu. Kanlısırt'ın bombardımanı bir buçuk saat kadar bütün öldürücü şiddetiyle devam etti. Düşman trotilli obüs taneleri ve arada sırada şarapnel atarak Kanlısırt'ı gözgözü görmez bir dumanla kaplamaktaydı.

5.20 sonrada bu öldürcü topçu ateşi etkisiyle siperlerimizin birçok kısmı tahrip edilmişti. 21'lik havanımızın Kanlısırt'a etkiye başladığı bir sırada düşman topçu ateşini geriye kaydırarak Kanlısırt'a piyadeleriyle ansızın saldırarak siperlerimize girdi. Hemen şiddetli bir piyade ateşi ortayı kaplayıvermişti. Kanlısırt'ın doruk hattı ve kuzey yamacı, kolordu gözetleme yerinden çok iyi görülmekteydi. Aslında iki avcı siperleri arasındaki mesafe yüz metre kadardı. Düşman piyadesi önlerinde kılıçları ellerinde subayları olduğu hâlde sık avcı hattı meydana getirmişler, büyük bir cesaretle ilerlemekteydiler. Birinci hatta bulunan siperlerimizin önüne geldiği zaman, düşmanın yine ayakta olmak üzere durduğu görülüyordu. Burada bir duraklamadan sonra geriden pekleştirmekte olan piyadeleri de ilerledi. Bu sırada ateşini bunların üzerinde toplayan topçumuzun kayıplar verdirmekte olduğu görülmekle beraber siperlerimize de girdikleri görülüyordu. Düşman bütün direnen siperlerimizi ve Kanlısırt'ın doruk hattını ele geçirivermişti. Arkadan da durmadan pekleştirme birlikleri geliyor ve siperlerimize girerek yerleşiyorlardı.

Düşman ele geçirdiği siperlere flamalarını dikivermişti. Hayret edecek bir şey varsa o da bu saldırı sırasında Kanlısırt'ta bulunan 47'nci Alayın birinci ve ikinci taburlarında ne ateşle ve ne de süngüyle bir karşıkoyma hareketi görülmemişti. Sonradan anladık ki düşmanın obüsleriyle yaptığı o cehennemi atış, siper-

lerde ve dayanma bölgelerinde bulunan kahraman erlerimizi topraklar içerisinde yok edivermiş ve bir kısmı da hendekleri dolduran trotilli mermilerin dumanı içinde bayılıp kalmışlardı. Bazı yerlerde sağlam kalabilenler düşmanla hendek içerisinde süngüleşme yapmışlarsa da üstün düşman kuvvetleri karşısında düşmanı buradan atamamışlardı. Bu alayın birinci taburunun büyük kısmı ve üçüncü taburun hemen hemen hepsi şehit düşmüştü. İkinci taburdan da ancak yaralı elli ercik kalmıştı.

5.50 sonrada bu hücum anında 13'üncü Alayın bütün kuvvetiyle 47'nci Alayı pekleştirmesi ve 19'uncu Tümenin de yedeklerinden bir taburla Kanlısırt'a yardım yetiştirmesini emrettim. Cephenin en önemli bir kısmının düşman tarafından ele geçirilmesi büyük etki yapacağından, 5'inci Tümen komutanı tarafından 13'üncü Alaya ve 19'uncu Tümenin 57'nci Alayından gelen bir tabura düşmana karşı hücuma geçmesini emrettimse de gerek alay ve gerek tabur birçok kayıp vererek karşı taarruzu ne yazık ki başaracak güçte olmadığından iyi bir sonuç alamamıştık.

Saat 6, sonra da 9'uncu Tümen Komutanı Kannengiser Bey'e ilk alayı ile bataryalarından alabileceği topçuyu da alarak hemen en kısa yoldan Adanabayırı istikametinde ilerlemesi ve 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'e de düşmanın diğer birliklerini oyalayarak Merkeztepe'ye bir karşı taarruz yaptırarak bu tepeyi ele geçirmesini emrettim.

Ağıldere bölgesinde bulunan 14'üncü Alaydan da bir taburun hemen cepheye gönderilmesini telefonla 5'inci Tümene bildirdim. Saat 6.35'te 64'üncü Alay Kavakdere'den, 25'inci Alay bulunduğu yerden harekete başlamak üzereydi. 9'uncu Tümen komutanı da yola çıkmış bulunuyordu. Saat 7 sonrada Ağıldere bölgesinden taburun hareket ettiğine dair 5'inci Tümen komutanından bilgi almıştım.

Saat 7.25 sonra da Kuzey Grubu Karargâhının doğusuna gel-

miş olan 15'inci Alayı saldırıyı geliştirmek için 16'ncı Tümenin emrine vererek Kanlısırt'ın her ne pahasına olursa olsun ele geçirilmesini de 16'ncı Tümen komutanına emretmiştim.

7.45 sonrada Ağıldere bölgesinde bulunan 14'üncü Alayın diğer ihtiyat taburunun gerektiğinde 19'uncu Tümen'i pekleştirmek üzere tümen komutanının emrine Conkbayırı'na ve Anafartalar'dan da bir taburun Asmadere'ye, Ağıldere bölgesi komutanının emrine gelmesini emrettim. 5'inci ve 19'uncu Tümen komutanlıklarına da durumu bildirmiştim.

Saat 9 sonrada bu emirlerin ulaştırmasından sonra, daha önce Ağıldere bölgesinde düşmanın pekleştirildiğini gösteren durumdan dolayı ihtiyat taburunun iki bölüğü ile Ağıldere bölgesi pekleştirildiğinden taburun gönderilmesine lüzum kalmamıştı. Bunun üzerine 5'inci Tümene evvelce gönderdiği taburun 19'uncu Tümene ihtiyat olmak üzere Düztepe'ye gitmesi ve Anafartalar'dan Ağıldere'ye gelecek olan taburun orada kalmasını emrettim. 19'uncu Tümene verilen tabur, Kemalyeri'ne kadar geldi ve burdan tekrar Conkbayırı'na yöneltildi. 9'uncu Tümen Komutanı Kannengiser en kısa yoldan acele 16'ncı Tümenin yanına geldi. Gelişini ve alaylardan 64'üncü Alayı Kavakdere'ye yetişmek üzere harekette bulduğunu, fakat 25'inci Alay yemek yememiş olduğundan 15 dakika yemek yedikten sonra hareketini emrettiğini ve Kayaltepe'de mevzide bulunan bir buçuk bataryayı da yola çıkarttığını telefonla bildirdi. Karşı saldırının ve bundan sonraki durumlar için gerekli emirleri almak üzere karargâha yanıma gelmesini emrettim.

Saat 10.10 sonrada 25'inci ve 64'üncü Alay ile bir buçuk batarya Kavakdere'ye gelmişti. Güney Grubundan 4'üncü Tümenin 10'uncu ve 11'inci Alaylarıyla hemen hareket ederek Kuzey Grubu emrine gireceği ordudan ve alayların saat 11'i sonrada hareket ettiği de Tümen Komutanı Yarbay Cemil (Conk) Bey tarafın-

dan bildirildi.

19'uncu Tümenin Merkeztepe'ye yapması emredilen hücumdan karanlığın basması dolayısıyla vazgeçilmesini emrettim. Tümen komutanı buna karşılık hücum teşebbüsünün başarısızlıkla sonuçlandığını görmesi üzerine daha evvelce hücuma devamdan vazgeçilmiş olduğunu bildirdi. Bu sırada Kanlısırt'daki siperlerimizin geri alınması için 16'ncı Tümenin taarruzu devam ediyordu.

Öğleden beri karargâhında bulunan Çanakkale Müskahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa (Çobanlı), bu boğuşmaları dürbünle izlemekteydi.

Düşmanın Ağıldere bölgesinde Halit ve Rıza tepelerinde saldırıya başladığı ve bu tepede kuvvetlerimiz pekleştirilerek düşmana şiddetli karşı koymalarda bulunduğu 5'inci Tümenden bildiriliyordu. Buna ve Kanlısırt siperlerimizin düşman tarafından ele geçirilmesine ve henüz geri alamadığımıza dair ordu komutanlığına rapor vermek zorunda kalmıştım.

Saat 11.42 sonra da Ağıldere bölgesine saldıran düşmanın taarruzlarını aralıksız sürdürdüğünü ve durmadan ihtiyatlarla pekleştirildiği, Anafartalar'dan gelecek taburun henüz yetişemediğini, tümenin elindeki istihkâm bölüğünü bu zorunluluk karşısında Ağıldere'ye pekleştirmek için gönderdiğini, bir taburu pekleştirme birliğine acele ihtiyaç bulunduğunu 5'inci Tümen bildirmekteydi. Bu durum karşısında 19 Tümen Komutanlığına kendisini pekleştirmek üzere 14'üncü Alaydan Conkbayırı'na gönderilen taburun Ağıldere müfrezesinin pekleştirilmesi için Yaylatepe istikametinde gönderilmesini emrettim.

7 AĞUSTOS 1915 CUMARTESİ HAREKÂTI

Bugüne kadar İngilizlerin Kuzey ve Güney Gruplarına büyük bir kahramanlıkla saldırmış olduklarını ve kayıplara önem vermeden sürdürdükleri bu saldırılardan bir sonuç alamadıklarını, bu durum karşısında yeni hareketlere ve davranışlara geçmelerinin mümkün olduğunu sık sık ordu komutanı bulunan Liman Paşa'ya bildirmekteydim. Buna karşılık kendisi düşmanın Saros Körfezi'nin nihayetine veyahut Beşikler'e çıkarma yapacağı görüşünde olduğunu söylüyor ve bu düşüncesine dayanarak da 7'nci ve 12'nci Tümenleri Gelibolu ve önemli bir kuveti ve Anadolu yakasında Kalvert Çiftliği bölgesinde tutuyordu.

Düşman ise, Kuzey ve Güney Gruplarına şiddetli saldırılarda bulunarak dikkatimizi buralara çekme ve askerlerini çıkarmayı düşündüğü yerleri bu iki grubun yardımından yoksun bırakma amacıyla işe başlamış ve en zayıf cephemiz olan Anafartalar'da, yukarıda söylediğim gibi karaya çıkarmayı başarmıştı.

Saat 12.15'te Anafartalar bölgesi kurmayı 3 taşıma gemisiyle bir torpidonun İkikemikli burnu arasına girdiğini ve çıkarmaya devam ederek Kemikli – Softatepe ve Laletepe'de ateşin sürmekte olduğunu, Azmak bölgesinden de ateş seslerinin işitilmekte olduğunu, Bursa Jandarma Taburunun bu durum karşısında Softatepe'ye gönderildiğini ve 31'inci Alayın ikinci taburunun Mestatepe'de ihtiyatta tutulduğunu telefonla haber verdi.

Gerek bu haberi ve gerek düşmanın Ağıldere bölgesinde Sazlıdere ve Çatlakdere'den Halit ve Rıza tepelerin ve Çataldere ile Ağıldere'nin denize döküldüğü yer arasından Yaylatepesi'ne saldırdığını, Damakcılıkkuyusu civarından ve Azmakdere ile Tuzla Gölü arasında tüfek sesleri işitildiğini, Anafartalar bölgesine çıkarmanın yapılmış olduğunu telefonla ordu komutanına bildirdim. Bu telefonu karargâhımda bulunan Ordu Kurmaybaşkanı Kâzım Bey de (İnanç) kendisi ordu durumu hakkında komutanına bilgi vermişti.

Saat 12.30 evvelde 9'uncu Tümen Komutanı Kannengiser'e 64'üncü Alayını hemen Conkbayırı ile Kocaçimen arasındaki topçularımızın arkasına gönderilmesi ve bu alayın orada ihtiyat olarak 19'uncu Tümen ile Ağıldere ve Anafarta bölgeleriyle irtibatta bulunması hakkında emir verdim.

Saat 12.40'ta 5'inci Tümen, Ağıldere bölgesine taarruz eden düşmanın Çataldere'den geçerek Yaylatepe'ye kadar sokulmayı başarmış olduğunu bildirmekteydi. Düşmanın buradan atılması için 14'üncü Alayın 19'uncu Tümene gönderilmiş olan taburunun acele geri verilmesini rica etmekteydi. 19'uncu Tümene gönderilmiş olan taburun geri çekilmesini tümen komutanına emrettiğimi ve Anafarta'dan gelecek olan taburun aranılıp bulundurularak Ağıldere bölgesi komutanlığınca gerekli görülen yönde kullanılması cevabını bildirdim.

Aynı zamanda Anafarta bölgesi de kuvvet istiyor ve Ağıldere'ye göndermekte olduğu taburu geri çevirmek istiyordu. Ağıldere'nin durumu daha önemli ve nazik görüldüğü için Anafarta bölgesi komutanına Ağıldere bölgesine gönderilen taburun çevrilmemesi ve şimdilik kendisine kuvvet verilmeyeceği cevabını verdim.

Saat 2.20'de 19'uncu Tümenden gelen raporda Ağıldere bölgesiyle Keskinsırt'ta bağlantının kesildiği bildiriliyordu. Bunun

üzerine Ağıldere bölgesi komutanını telefon başına çağırttım ve kendisinden durumu hakkında bilgi istedim. Verdiği bilgi şöyle idi:

"Ağıldere bölgesindeki taburu ve daha evvelce ihtiyat taburuyla pekleştirerek düşman Sazlıdere, Çatlakdere, Ağıldere istikametinden ilerleyerek saldırıya girişmiş, Halit ve Rıza tepeleri ile Yaylatepesi'ni kuşatmış ve böylece Yaylatepe'deki siperlerimizi ele geçirmişti. Fakat, Halit ve Rıza tepelerinde bulunan dayanak noktalarında erlerimiz bütün şiddetiyle savunmaya devam etmektedirler. Azmakdere ve Kemikli istikametlerinden de şiddetli ateşler işitilmektedir."

Durumun çok kritik bir hâl aldığı meydandaydı. Düşmanın Kanlısırt'a saldırarak siperlerimizi ele geçirdiğinden beri 13'üncü ve 15'inci Alaylarla yapılan birkaç pekleştirmelerle uğraşmalara rağmen buraların geri alınması mümkün olamadığı gibi Anafartalar bölgesine çıkarma yaparak ve Ağıldere bölgesine taarruz ile kısa zamanda beklenmedik bir başarı elde ederek Kocaçimen platosunu muhakkak bir tehlikeye sokmuş bulunuyordu. Bu duruma göre akşamdan beri karargâhımda bulunan 9'uncu Tümen Komutanı Albay Kanangiser Bey'e 25 ve 64'üncü Alaylarla Ağıldere müfrezesinin ve merkez topçusundan bir çabuk ateşli dağ bataryasının emri altına verildiğini, Sazlıdere ile Azmakdere arasından Kocaçimen istikametinde ilerleyen düşmanın ilerlemesini ve bunun genişlemesine meydan verilmeyerek ele geçirdiği yerlerden geri atılmasını emrettiğime dair 4.40 evvelde kendisine yazılı bir emir verdim.

5'inci Tümen kurmaybaşkanının da yanına vererek durumu hasta bulunan 5'inci Tümen komutanına da bildirdim.

Albay Kannengiser Bey birliklerine gereken emri verdikten sonra Kolordu Karargâhından 5.10 evvelde hareketle Kurtgeçiti'ne geçti.

5.40 evvelde düşman 19'uncu Tümen cephesini gece yarısından itibaren şiddetli topçu ateşi altına alarak 18 ve 27'nci Alayların cephelerine bir lâğım patlatarak 31 numaralı siperimize saldırmış ise de kayıplar verdirilerek üç bölgeden de geri atılmıştı.

6.10 evvelde 16'ncı Tümen Komutanı Albay Rüştü Bey, bütün gece Kanlısırt'a birçok karşı tarruz denemeleri yapmış ve elindeki kuvvetin hepsini eritmişti. Artık eldeki kuvvetle Kanlısırt'ın geri alınmasının mümkün olamayacağını bildiriyordu. Bu kanı karşısında kendisine düşmanın Kocaçimen dağına yüklenmekte olduğunu, kendisine gönderilecek ihtiyattan bir birlik bulunmadığını, bulunduğu hattı tahkim ve düzelterek düşman kuvvetlerini durdurmaya çalışmasının önemini bildirdim.

Bugün sabahleyin karargâhıma gelmiş olan 4'üncü Tümen Komutanı 10'uncu Alayı ile Çeşmederesi'ne ve 11'inci Alayı ile Çırlayıkderesi'ne ulaştığını bildirdi. 10'uncu Alayda 1665, 11'inci Alayda 2120 er bulunmaktaydı. 6.10 evvelde bir alayını Kemalyeri doğusuna, diğerini Kavakderesi'ne ve 82 rakımlı tepenin doğusuna getirmesi için tümen komutanına emir verdim.

Ordu komutanlığına 9'uncu Tümenin görevine, düşmanın şimdiye kadar öğrenilen harekâtına ve 4'üncü Tümenin alaylarına ait bir bilgi raporu sundum.

Saat 15'i evvelde 9'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey, 72'nci Alaydan ve sağ kanat topçu grubundan aldığı bilgiye dayanarak düşmanın Halit, Rıza tepelerinin sağından ve Ağılderesi'nden ilerlemekte olduğunu ve Şahinsırt'taki siperlerimizi ele geçirdiğini Abdurrahmanbayırı'na tırmanmakta (Abdurrahmanbayırı'na tırmanması kesinleşmemişti) ve İsmailtepe'ye ilerlemekte olduğunu, Kemikliburnu'na da fazlaca asker çıkarmakta bulunduğunu 14'üncü Alayın birinci taburundan iki bölüğün evvelce Şahinsırt'a gönderilmiş olduğunu bu durum üzerine diğer iki bölüğün de gönderildiğini ve 72'nci Alayın birinci tabu-

runda iki bölüğün Düztepe kuzeyinde savaşmakta olduğunu bildirdi.

9'uncu Tümen komutanı tarafından Kocaçimen'e gönderilmiş olan 64'üncü Alay telefonla aranmış ve sağ kanat topçusuna sorulmuşsa da nerede olduğu öğrenilememişti. Bunun üzerine bir emir subayı gönderilerek arattırıldı. Bu subay alayın Kocaçimen deresi içinde istirahatte bulunduğu haberini getirdi. Bunun üzerine alay komutanına başka bir emir subayı ile durumu anlatarak orada bulunan tümen komutanıyla bağlantıda bulunmasını emrettim.

Saat 7 evvelde 5'inci Tümen komutanı düşmanın bir bölük kadar kuvvetin Şahintepe'den Conkbayırı'na doğru ilerlemekte olduğunu Ağıldere bölge komutanından öğrendiğini bildiriyordu.

14'üncü Alaydan kalan iki tabur ve 32'inci Alayın birinci taburundan üç bölük 14'üncü Alay Komutanı Yarbay Ali Bey'in komutası altında Asmadere'nin batı ve güneybatı yönünden düşmana direnmekte olduğunu 9'uncu Tümen komutanına yazılı olarak bildirdim.

7.15 evvelde Anafartalar bölgesi komutanı düşmanın Laletepe kuzeyindeki kanala ve Softatepe batısına asker çıkardığını ve çıkarmanın aralıksız sürdüğünü Kireçtepe yönünde de ateş seslerinin işitildiğini, Laletepe güneyine bir bataryanın çıkarıldığını ve Laletepe'de tahkimat yaptığını, Büyükkemikli Gazibaba bölgesine baskın yaptığını ve iki düşman bölüğünün kıyı boyunca Azmak ve Ağıldere yönünde yürüdüğünü bildirerek kendisine gerekli cephane ve yardım gönderilmesini istemekteydi. İstediği cephane kendisine gönderildiyse de pekleştirmek için kuvvet gönderilmesine gelince, 7'nci ve 12'nci Tümenlerin Gelibolu'dan yürüyüşe geçtiklerini bunların gelişine kadar dayanmaları zorunda olduklarını bildirdim.

8.15 evvelde Anafarta Bölgesi Komutanı Vilmer Bey, tekrar cephane noksanıyla kuvvetinin azlığını bildiriyor ve Büyükkemikli ile Softatepe'nin boşaltıldığını ve o civardaki taburun kalanlarını sağ kanada çektiğini ve Mestantepe mevziini elde tutmaya gayret göstereceğini sağ kanadın Kireçtepe'den Küçükanarfarta üzerine yürüyen kuvvetli düşman birlikleri tarafından tehdit edildiğini ve düşmanın Kireç ve Pürnar tepelerine doğru ilerlemekte olduğunu, Kireçtepe'de Gelibolu Jandarma Tabur Komutanı Kadri Bey'in kahramanca düşmanın üstün kuvvetlerine karşı durmakta olduğunu ve Bursa Jandarma Taburunun Softatepe'den geriye, İsmailoğlutepesi yönünde çekilmekte olduğunu, Azmak civarındaki düşmanın ilerlediğine dair bir hareket görülmediğini bildiriyordu.

Vilmer Bey, Saros Grubu Komutanı Albay Fevzi Bey gelinceye kadar Kocaçimen platosunda bulunan 9'uncu Tümen Komutanı Kannengiser Bey'in emri altında bulunmak için doğrudan doğruya Liman Paşa tarafından emir almış olduğunu bildiriyor fakat Kannengiser ile telefon bağlantıları olmadığından bunun bizim tarafımızdan ulaştırılmasını istiyordu.

Saat 9.35'te 11'inci Alayın iki taburu, iki makineli tüfek ile Düztepe'ye 9'uncu Tümenin emrine gitmek üzere emir aldı. Bundan sonra Kannengiser'in Conkbayırı ile Kocaçimentepesi arasındaki tepeden yazmış olduğu rapor geldi. Bu raporda:

"Saat 6.30'da Conkbayırı'na ulaştım. Kemikli'lerde çıkarmanın sürmekte olduğu Damakcılıkbayırı, Yaylatepe üzerinden ilerleyen düşmanın Kocaçimen'e 1500 metre kadar yaklaşmış olduğu, Şahintepe'ye tırmanmakta olup buradan 19'uncu Tümenin sağ gerisini kuşatacak surette harekette bulunduğunu, Conkbayırı'na 600 metre kadar da yaklaştığını 14'üncü Alaydan ancak Asmadere civarında bir kısım erlerin savunmakta ve kısmen geri çekilmekte olduğunu, orada iki topun bulunduğunu,

14'üncü Alayın ikinci taburundan eser göremediğini, 72'nci Alaydan topçu koruması için orada bulunan iki bölüğün Şahintepe'ye tırmanan düşmanın ilerlemesini engellemek üzere Conkbayırı'nı elde tuttuğunu ve daha sonra 19'uncu Tümenden gelen 14'üncü Alayın birinci taburunun Conkbayırı'nın sağındaki sırtların elde tutulmasına ve 64'üncü Alayı da Abdurrahmanbayırı üzerinden Yaylatepe yönünde taarruzla görevlendirdiğini 25'inci Alayı da 64'üncü Alayın solunda tarruza katacağını, dağ bataryasının kendisine katıldığını." bildiriyordu.

Ben de durumu Ordu Komutanına ilettim. Bu sırada Kannengiser'in yaralandığı haberi geldi.

Tümen Kurmaybaşkanı Hulusi Bey'in Conkbayırı'ndan saat 9.40'ta yazmış olduğu raporunda Kannengiser'in makineli tüfek mermisiyle yaralandığını ve komutaya kendisini görevlendirdiğini bildiriyordu.

10.45'te Ordu Komutanı Kocaçimen bölgesindeki birliklerin Dördüncü Tümen Komutanı Yarbay Cemil (Conk) Bey'in komutasına verileceğini ve Anafartalar mıntıkası komutanının da onun emrine gireceğini bildirdi.

11.30'da komutayı üzerine almasını Cemil Bey'e emir verdim. Ve 9'uncu Tümen Kurmaybaşkanıyla Anafartalar Bölgesi Komutanına da durumu bildirdim. Cemil Bey'e verdiğim emirde görevi hakkında genel bir bilgi de eklemiştim. 2'nci Alayın iki taburu da Kocaçimen civarındaki birliklere eklenerek Cemil Bey'in emrine verildi.

10'uncu Alayın iki taburunun Kemalyeri doğusuna gelmesini emrettim. Diğer tabur da evvelce verilmiş olan karar gereğince 16'ncı Tümene gönderildi. 4'üncü Tümen komutanı ve şimdi 9'uncu Tümen vekili Yarbay Cemil Bey, Conkbayırı'na, 10'uncu Alay da Kemalyeri doğusuna doğru Kavakdere'den yürüyüşe geçmişlerdi.

Düşmanın Şahinsırt'tan ilerlemesine meydan verilmemesine ve Şahinsırt karşısının kuvvetlice tutulması hakkında 9'uncu Tümen komutanına yazılı emir gönderdim.

12.50'de 9'uncu Tümen Kurmaybaşkanı Hulusi Bey tarafından komutaya vekâleti sırasında Conkbayırı'ndan yazılmış olan bir raporda, düşmanın Conkbayırı'na karşı şiddetli saldırılarda bulunduğu, cephane kollarının henüz gitmediği ve kendisinin pekleştirilmesinin zorunlu olduğu bildiriliyordu.

Kendisine iki cephane kolunun gönderildiğini bildirdim ve Conkbayırı'ndaki kritik durumu ordu komutanına arzettim.

Saat 1 sonra da 9'uncu Tümen komutanından gelen raporda, düşman saldırısının durdurulduğu ve sabahleyin Kannengiser Bey tarafından yapılması emredilmiş olan taarruzdan vazgeçildiği, yalnız 64'üncü Alayın düşman saldırısını cephede kırdıktan sonra Şahintepe üzerinden karşı saldırıya geçirildiği ve bu amaçla alayın Conkbayırı – Düztepe hattı gerisine yanaştırıldığı, düşmanın kuvvetli bir tümen gücünde olup baskınla Kocaçimen – Conkbayırı'nı ele geçirmek tehlikesinin önlendiği bildiriliyordu.

Saat 1 sonrada telefonla 9'uncu Tümen muharebe idare yerine (Kocaçimentepesi'ne) Cemil Bey'in ulaşarak komutayı ele aldığı bildiriliyordu.

Saat 1.15'te 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey istihkâm bölükleri komutanlığından aldığı bilgiye dayanarak, düşmanın Şahintepe'deki evvelce istihkâm bölükleri tarafından hazırlanan bölgeyi ele geçirmişse de, ateşimiz karşısında tutunamayarak siperleri bırakıp batıya çekildiğini ve Düztepe'nin batısındaki tahkimatın kale bölüğü ile tutulup, sağında 25'inci, solunda 72'nci Alaylarla bağlantı kurduğu bildiriliyordu.

Saat 1.45'te 19'uncu Tümen komutanının verdiği bilgiden faydalanarak Şahinsırt'ta düşmanın tutunmasına meydan verilmemesine 9'uncu Tümen komutanına bildirdim.

1.50'de 64'üncü Alayın Çanakkale'de bulunan ikinci taburunun gönderilmesi için Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa'ya telefonla bildirdim. 9'uncu Tümen İstihkâm Bölüğünün de tümenine katılmasını emrettim.

2.45 sonra da Güney Grubundan gelen 12'nci Alayın öğleden önce saat 11.30'da Kilya – Bigalı yönünde yürüyüşte olduğu, alay komutanı tarafından bildirildi. Saat 3.40'ta 5'inci Ordu Komutanının emri ile iki Alman makineli tüfeği 9'uncu Tümene katıldı. 5.30'da 64'üncü Alayın ikinci taburu bu akşam Kilye'ye geçirileceğine dair müstahkem mevki komutanlığının cevabı da geldi.

5.55'te dört taburlu ve yirmi dokuz subay 1938 er mevcutlu olan 12'nci Alay, Maltepe bölgesine geldi. Düşmanın Kırmızısırt'ta kendi siperleri önündeki tel örgülerini kaldırmakta olduğu ve bunun bir saldırıya işaret olduğunu 4'üncü Tümenden bir alayın merkez gerisinde ihtiyatta alıkonduğuna dair ordu komutanlığına bilgi verdi.

7.10'da düşmanın gündüzden siperlerinde bazı tel örgülerini kaldırdığını ve bazılarını gevşettiğini ve bir davranışta bulunmasının beklenebileceğini 19'uncu Tümen komutanı da kolorduya bildirmekteydi.

Saat 7.20'de 9'uncu Tümen Komutanı Cemil Bey gönderdiği raporda:

"Bugün düşmanın taarruzunu durdurarak sonuçlanan savaştan sonra şimdiki durumda aralıklı ateşler yapılmakta olduğunu ve Conkbayırı önündeki Şahintepe'yi ele geçirmiş olan düşmanı bugün öğleyin yapmış olduğu saldırının da püskürtülmesi üzerine bu tepenin eteklerine kadar çekildiğini ve bu gece tepenin ele geçirilmesine çalışacağını, Anafartalar bölgesinde de düşmanın evvelce yaptığı bombardıman sonunda şimdi birbiri gerisinde birçok avcı hatlarıyla Mestanbayırı'na, Büyükkemikli

istikametinden ve kuzeyden ova üzerinden taarruza geçmiş olduğu bildiriliyordu. Bu kritik durumu da orduya bildirdim.

7–8 Ağustos saat 8 sonrada Anafartalar Bölgesi Komutanı Vilmer Bey, Pürnartepe'nin düştüğünü, Bursa Jandarma taburuyla 31'inci Alayın ikinci taburunun İsmailtepe üzerine çekilecekleri-ni, Kireçtepe'deki Gelibolu Jandarma Taburundan bir buçuk bölüğün düşmanın üstün birlikleri karşısında Kireçtepe'yi elde tutuğunu ve düşmanın Pürnartepe'nin güneyine ve Küçükanafarta'ya doğru sarkmaya çalıştığını bildiriyordu.

8.25 sonrada 16'ncı Tümen Komutanı Rüştü Bey, Kanlısırt'ta düşmanın su ayırım hattı yönünde daha çok ilerlemiş olmasından her iki kanat arasındaki bağlantının kesilmiş bulunduğunu ve bunun her neye mal olursa olsun kurulmasının gerektiğini, bir hücum yapılarak irtibatın kurulmasına kadar gidildiğini yazıyor ve artık Kanlısırt'taki birliklerin mevcutlarının pek azaldığını ekleyerek kuvvet istiyordu. Bunun üzerine 10'uncu Alaydan bir taburun 16'ncı Tümen emrine gönderilmesini emrettim.

Saat 10.35 sonrada Kocaçimen dağı bölgesinde Cemil Bey komutasında toplanmış olan 9'uncu Tümenle diğer birliklerin ve Anafartalar bölgesinin Saros Grubu Komutanlığında bulunan Albay Fevzi Bey emrine verilerek Conkbayırı'na hareketi için emir ve gerekli bilgileri gönderdim. Bu birliklerin Anafartalar Grubu adını taşıyacağına dair Ordu Komutanından da bir emir aldım. Böylece bölge ve Cemil Bey birlikleri Kuzey Grubundan ayrılarak Anafartalar Grubu Komutanı Fevzi Bey'in emrine girmiş oluyordu.

Fevzi Bey gerekli bilgi ve tecrübeleri arttırmak için Almanya'ya gönderilmiş olan arkadaşlarımdandı. Zeki ve iyi bir askerdi. Tekirdağı'nda bulunduğum sırada kolordunun 12'nci Tümeninden kurulu bir Kolordu Komutasında ve 5'inci Or-

dunun genel ihtiyatı olarak Gelibolu bölgesinde bulunduğu sırada düşman Anafartalar'a çıkmış, Conkbayırı'nı sarmıştı.

Fevzi Bey'in ordu komutanından aldığı emir üzerine cebri yürüyüşleri Gelibolu'dan Anafartalar istikametinde hareket etmiş ve 28 kilometrelik cebri yürüyüşten sonra ikindi üstü Anafartalar'da kendisine gösterilmiş olan bölgeye gelmiş ve düşmana saldırmak için yapılması gereken hazırlıkları yapmıştı.

Ordu Komutanı Liman von Sanders Paşa'nın hemen taarruz etmesi hakkında verdiği emre karşı, erlerinin pek yorgun olmakla beraber henüz yürüyüş kolunun arkasının alınmadığını ileri sürerek taarruzun yarın sabaha bırakılmasına müsaade etmesini rica etmesi üzerine kendisi komutanlıktan alınmış ve İstanbul'a gönderilmişti.

5'inci Ordu Komutanı Liman Paşa Saros Körfezi bölgesine büyük önem vermekteydi. O, düşmanın Bolayır bölgesine çıkartma yapmasından korkmaktaydı. İkinci Ordu Keşan bölgesinde ve donanmamız Marmara'da bulundukça düşmanın böyle tehlikeli bir çıkarmaya girişeceği meydanda olduğu ve düşmanın son davranışı bu çıkarmanın Ece limanı ile Arıburnu arasında meydana gelmesini ortaya koyduğu hâlde, Alman Ordu Komutanı Fevzi Bey'in kolordusunu Gelibolu bölgesinde tutması hiç doğru değildi. Bu kolordu etrafı ormanlık, düşmanın uçaklarına karşı gizli ve Anafartalar'dan 10–12 kilometre uzaklıkta bulunan Tayfur'da bulunmuş olsaydı düşmanın karaya çıkma hareketleri zamanında karşılanabilirdi.

8 AĞUSTOS HAREKÂTI

8 Ağustos pazar günü saat 1'i evvelde Piyade 64'üncü Alayın ikinci taburu Çanakkale'den Kilye limanına geçmekte bulunduğunu ve 33'üncü Piyade Alayı ile bir sahra bataryasının daha evvel geçilerek Kocaçimentepesi'ne bu gece gönderileceğini fakat Anafartalar Grubu komutanıyla henüz bağlantı kurulamamasından Kuzey Grubuna bilgi verildiği, ikmal işlerini düzenleyen komutanlıkça bildirilmekteydi.

Saat 3'te düşman, obüsleriyle Kuzey Grubu cephelerini bir saat kadar öldürücü bir ateş altında tuttuktan sonra tüfek ve makineli tüfek ateşlerine son verdi.

4.45'te Conkbayırı'nın etrafı kuşatılmış, bazı erlerimizin geriye doğru çekilmeye başladıkları görülmüştü. İngilizler önemli kuvvetlerle taarruzu sürdürmekteydiler.

Saat 6'da 10'uncu Alaya gitmesini emrettikten sonra 19'uncu Tümen Kurmaybaşkanı alayı orada beklemesini bildirdim. Saat 6.35'te 19'uncu Tümenin sağ kanadı Düztepe ile 261 rakımlı sırtın arkasındaki boyunda olup, 261 rakımlı sırtta 9'uncu Tümenin 25'inci Alayı bulunduğu ve 19'uncu Tümenin sağ kanadından alınan bilgiye göre düşmanın 25'inci Alayı sıkıştırmakta olduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine Düztepe'ye gönderilmiş olan 10'uncu Alay ile anlaşarak gerekli tedbirlerin alınmasını 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'e emrettiğim gibi durumdan 9'uncu Tümen Komutanı Cemil Bey'in dahi dikkatini çektim.

7.35'te Düztepe'ye gönderilmiş olan 19'uncu Tümen Kurmaybaşkanının raporunda Tümen Komutanlığından verilen bilgiye göre 2'nci Alaydan bir taburla 25'inci Alayın pekleştirildiği, gördüğü flamaya göre düşmanın Şahinsırt'ın doruk noktasına ve 261 rakımlı tepenin 300 metre kuzeybatısındaki tepeciğe kadar ele geçirmiş olduğu ve Sazlıdere'de kuvvetinin bulunmadığı, yalnız yanının korunması için Şahinsırt'ın güney yamacında haritada kalın münhaninin geçtiği yerlere kadar ikişer mangalı iki üç cephesi bulunduğu anlaşılıyordu. Durumu orduya bildirdim. Conkbayırı'na topçu yedinci alaydan gönderilen dağ bataryasının iki topu sakatlanmış, yalnız ateş edebilecek iki topu kalmıştı.

8.15'te 64'üncü Alayın ikinci taburu Kuzey Grubu Karargâhının doğusuna gelmişti.

8.50'de 12'nci Alaydan bir taburun 16'ıncı Tümene verilmesini ve 16'ncı Tümende bulunan ve erleri çok azalmış olan 57'nci Alayın birinci taburunun alaya geri verilmesini emrettim.

Conkbayırı'ndan verilmiş olan telefonlarda 4'üncü Tümen komutanı düşmanın geceden beri bölge gerileri topçusuyla dövmekte olduğu bildirilmekle beraber şimdi de cephede şiddetli piyade ateşi bulunduğunu ilâve ediyordu. Bu sırada Conkbayırı tarafındaki şiddetli ateş sesleri muharebe idare yerinden de işitilmekte, üzerimizden aşan mermilerin Conkbayırı istikametinden geldiği anlaşılmaktaydı.

Saat 9'u evvelde telefonla alınan bilgiye göre Conkbayırı'nın sıkıştırıldığını gösteriyordu.

Kuzey Grubunun elinde kullanacak ihtiyatı kalmadığından karargâhıma pek yaklaşmış olan düşmana muharebe idare yerini korumakla görevli takımıyla jandarmaları ileri göndermekle beraber Güney Grubu ve İkinci Ordu Komutanı kardeşim VehibPaşa'dan iki piyade alayıyla bir batarya istedim.

Güney Grubunun cephesi de aynı biçimde şiddetle düşmanın bombardımanı altında bulunmakta idiyse de bunun sahte bir hareketten ibaret olduğunu pek iyi anladığından kendisi doğrudan doğruya başkomutanlıkla bağlı olup Liman Paşa'ya müracaata mecbur olmadığından hiç düşünmeden 8'inci Tümenin 23 ve 24'üncü Alaylarını komutanlarıyla beraber bir sahra bataryası da ekleyerek emrime girmek üzere Kocadere istikametinde yola çıkardığını bildirdi.

Saat 10'u evvelde beliren tehlikeyi yok etmek hem de Conkbayırı'nı pekleştirmek ve durumu öğrenmek üzere Kurmay Yüzbaşı Burhanettin ile 64'üncü Alayın ikinci taburunu ve bir telefon ile Conkbayırı'na gönderdim.

Bu sıralarda evvelce Kocaçimen'e gönderdiğim emir subayı Fahri'den aldığım bilgiye göre düşman sabahleyin kuvetli kıtalarıyla Asmadere ve Conkbayırı istikametinde bütün gücüyle saldırmışsa da Asmadere'ye saldıranlar hemen yok edilerek geri atılmışlardı. Yalnız Conkbayırı'nın bazı kısımlarında düşman mevzilerimize girmeyi başarmıştı. Yine buradan da kısmen püskürtülerek tamamen geri atılmaları düşünülmekteydi.

Saat 1'de Yüzbaşı Burhanettin'den telefon başında şu bilgiyi almıştım: Conkbayırı doruk noktasında düşman, çukurlar içinde gruplar hâlinde bulunmaktadır. Doruk noktasının beş on adım aşağısında evvelce tarafımızdan yapılmış olan siperlerde yüz, yüz elli metre bir cephede düşmanın avcı hatları var. 25 ve 64'üncü Alayların avcı hatları birbirine karışmış şekilde kısmen tepenin doruk noktasını tutmuş olan düşman karşısında ben on adım mesafede ve kısmen de bu düşmanın sağ ve solu uzatımı hattında doruk noktasında bulunmaktadırlar.

Cemil Bey beraberinde getirdiği 64'üncü Alayın ikinci taburu süngü takarak hücuma geçmiş ise de erler bir iki adım ilerledikten sonra yere yatarak hücumu sürdürememişler, yalnız birkaç

bombacının attığı bombalarla doruk hattı üzerinde çukurlarda bulunan düşmanın 15, 20 erini yok etmişlerdir.

Düşman şimdi irtibat hendekleri bulunmadığından bu ilerlemiş olan kuvvetini gündüz ateşi altında pekleştiremiyor. Fakat bunlar buradan bugün atılmadığı ve hele aradan bir gece geçerse pekleştirilecek ve daha çok yerleşme imkânı bulacak ve o zaman atılması daha büyük fedakârlıklara ihtiyaç gösterecekti.

Bu sıralarda 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey de Conkbayırı'ndaki durumun kritik bir hâl aldığını, burada birliklerin bulunmasına rağmen emir ve komutanın yokluğundan söz ederek ordu komutanının dikkatinin çekilmesine aracı olmamı önemle bildiriyordu. Bu durumda Mustafa Kemal Bey'in görüş ve düşüncesini ordu komutanına bildirmek üzere Kurmaybaşkanı Kâzım (İnanç) Bey'e telefonla bildirdim.

Saat 6 sonra da kardeşim Vehib Paşa tarafından bana gönderilen alaylarıyla Kocadere'ye gelmekte olan 8'inci Tümen Komutanı Kurmay Albay Ali Rıza Bey'e, Conkbayırı'na doğru ilerleyen düşmana saldırmak görevini vermek kararını verdim. Gerçi Conkbayırı, Anafartalar Grubuna bağlı ise de yetkim dışı bir harekette bulunmam Gelibolu Yarımadası'nı ve dolayısıyla Çanakkale Boğazı'nın en önemli kilidi sayılabilecek bir yer olması dolayısıyla bu sorumluluğu üzerime alıyordum. Çünkü burası düşman eline geçerse, Kuzey Grubunun yanı ve hatta arkası çevrilecekti. Böylece büyük felâketlere sebep vermiş olabilirdik. Kanlısırt'tan daha çok önemli kabul ederek bu tümeni zamanın da pek dar olması dolayısıyla orduya sormadan Conkbayırı'na göndermeye ve buraya tekrar el koymaya mecbur olduğumu da Liman Paşa'ya bildirdim.

Kuzey Grubu ile fazla ilgisi olan Conkbayırı'nın Anafartalar Grubuna verilmesi kadar yanlış bir hareket düşünülemezdi. Bu durum, beni kalbimize hançer saplamış gibi duran Kanlısırt'ı

ikinci dereceye bırakarak emrime girmiş olan 8'inci Tümeni Conkbayırı'na göndermeye ve buraya tekrar el koymaya zorunlu kılmıştı. 9'uncu Tümen Komutanı Cemil Bey, sağ kanadında bulunan 7'nci Tümen komutanıyla bağlantıyı kurmak için Abdurrahmanbayırı'na gittiğini ve komutaya kurmaybaşkanı Binbaşı Hulusi Bey'i vekil olarak bıraktığını telefonla bildiriyordu.

305 rakımlı Kocaçimentepesi'nde bulunan Hulusi Bey'i telefon başına çağırdım. Conkbayırı'ndaki duruma dikkatini çekerek hemen buraya gidip orada emir ve komutayı düzenleyerek düşmanın ileri sokulmuş kısımlarının yerleşmeden atılmasını anlattıktan sonra da orduya bilgi verdim.

9'uncu Tümen Komutanı Cemil Bey'in Kocaçimen'de bulunması Conkbayırı'nın idaresini güçlendirdiğinden ve Conkbayırı'nda toplanmış olan alayların ve taburların sevk ve idaresi birbirine karışmış ve 9'uncu Tümenin cephesinin de bir tümen komutanı tarafından idare edilemeyecek kadar genişlemiş olduğundan bahsederek acele iki tümene bölünmesi veyahut Conkbayırı'na komuta etmek üzere buradaki **durumu bilen 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'in görevlendirilmesi lüzumunu ordu komutanına bildirmek üzere Kurmaybaşkanım Fahrettin (Altay) aracılığı ile ordu kurmaybaşkanına telefon ettirdim.** Ayrıca da Kurmaybaşkanım Fahrettin Bey tarafından Kocaçimen'de bulunan ve 9'uncu Tümene vekâlet eden Hulusi Bey'i telefonla bularak düşmanın Conkbayırı'nda yerleşmekte olduğundan eğer buradan atılmazsa Arıburnu cephesinin düşmesine sebep olabileceğini, hemen Conkbayırı'na giderek düşmanı buradan uzaklaştırmasını istedim. Kendisi oraya giderek durumu görmüş ve ihtiyatta bulunan 33'üncü Alaydan bir taburla Conkbayırtepesi'ndeki düşmanı atmak üzere hücum düzenlemiş ve hücumu yaralanıncaya kadar da idare etmişse de subaylarının çoğunun yaralanıp şehit düşmesiyle başarıya ula-

şamamıştı. Buna rağmen erlerimiz yere yatarak ateş etmek suretiyle düşman ilerlemesini durdurmuşlardı.

Saat 2.25'te Güney Grubundan gönderilmiş olan 8'inci Tümenin 24'üncü Alayı Kavakdere'ye geldi. Conkbayırı'ndaki durum ve yaratabileceği tehlikeyi ordu komutanlığına bildirdimse de ordu komutanı nedense gereken önemi vermemişti. Onlarca en önemli bölge olarak Anafartalar görülüyordu. Conkbayırı bölgesine 8'inci Tümeni görevlendirerek komutanına tümeniyle bu düşmana taarruz etme emrini verdim.

8'inci Tümen Komutanı Ali Rıza Bey, Conkbayırı'na taarruz etmesi için verdiğim emir üzerine saat 4 sonra da Kocadere'ye gelmiş bulunan 24'üncü Alayını Conkbayırı'na gönderdi. Verdiği emirle Conkbayırı'ndan 261 rakımlı noktanın 200 metre güneybatısında kalın münhaninin noktalı yolu kestiği yere kadar olan cephe, Conkbayırı da dahil olmak üzere 8'inci Tümene taarruz şeridi olarak veriyordu. Sağ kanadının 9'uncu Tümen komutanı ile görüşülerek duruma göre sınırın kararlaştırılması ve bu cephede bulunan birliklerin sonradan kendi birliklerine verilmek üzere geçici olarak emri altına alınması gereğini her iki tümen komutanına da tavsiye ettim. Aynı zamanda durumu Anafartalar Grubu Komutanına da bildirdim.

Bugün 6 sonrada Anafartalar Grubunun Damakcılık istikametinde saldıracağı ordu komutanlığından bildiriliyordu. 19'uncu Tümen Komutanlığında sağ kanadının sınırı hakkında ortaya çıkan tereddüt üzerine bu kanadın tümene verilmiş olan 10'uncu Alayın bulunduğu yer olduğunu ve bunun da 261 rakımlı tepenin 200 metre kadar güneybatısında kalan münhaninin noktalı yolu kestiği yere kadar sınırlanmasının doğru olduğu kendisine bildirildi.

9.45 sonrada Gelibolu'dan Çamlıtekke'ye gelmiş olan Anafartalar Grubu Komutanı Albay Fevzi Bey'in komutadan alına-

rak İstanbul'a gönderildiğini yukarıda yazmıştım. Bu durumda boş kalan Anafartalar Grubu Komutanlığına 19'uncu Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey'in Kolordu Komutanlığı selâhiyetiyle atandığı ve komutayı almak üzere hemen Çamlıtekke'ye gitmesi, 7 ve 12'nci Tümenler tarafından yapılması emredilmiş olan taarruzu yarın şafakla beraber yapmasının kendisine bildirilmesi hakkında ordudan alınan emiri kendisine bildirdim. 19'uncu Tümen komutanlığı vekâletine de 27'nci Alay Komutanı Yarbay Şefik Bey'i tayin ettim.

Cesur Mustafa Kemal Bey, emri alır almaz tümenden ayrılarak gecenin bütün güçlüğüne rağmen Camlıtekke'ye ulaşarak şafakla beraber yapması görevini aldığı taarruzun düzenlenmesine girişti.

Önce grubunun konuş ve gücünü etüt etti. Fevzi Bey tarafından alınmış olan taarruz tertibini uygun gördü ve harekâtı idare etmek üzere Conkbayırı'na gitmeye karar verdi.

10.30 sonrada 12'nci Alay, 16'ncı Tümene katılmış, 8'inci Tümen komutanı ve 24'üncü Alay komutanı gruptan bir saat kadar önce Conkbayırı'na giderek orada durumu görmüşler ve 24'üncü Alay ile saldırının yapılışını kararlaştırmışlardı. Alay ancak güneşin batma zamanı Conkbayırı'na ulaşabilecekti. Epeyce de yorgundu. Taarruzun güneşin batışından sonra karanlıkta yapılması uygundu. Alay, bir taburuyla Conkbayırı tepesi üzerinden, diğeriyle solunda olmak üzere iki taburuyla bu taarruzu yapmıştır. Soldaki tabur beş on adım ilerdeki zayıf düşman siperlerine beş on adım mesafede yere yatarak ilerlemiş ve taburun ihtiyat bölüğü ile ve ihtiyattaki taburdan alınan bir bölük ile taarruz teşvik edilmek istermişse de tabur komutanıyla üç bölük komutanının ve birçok subayın yaralanması sebebiyle taarruzu ilerletmek mümkün olmamış ve taarruzun ertesi gün 23'üncü Alayla yapılmasına ve bu gece bulunan hattın tahkimine karar verilmişti.

Tümen, gece yarısından sonra saat biri on beş geçe gelen raporunda bu durumu bildiriyor ve 23'üncü Alay bu gece mevziye yaklaştırılacak olursa bir taburuyla yarın erkenden gündüz gözüyle taarruzun ilerletilmesine imkân hasıl olacağı umudunu ekliyordu.

8'inci Tümen Komutanı Albay Ali Rıza Bey'i Conkbayırı'nda bulunan birliklerin komutanlığı ile görevlendirdim. Bu sırada Ordu Komutanı Liman Paşa, yaralanıp hastahaneye giden Kannengiser Bey'in yerine 9'uncu Tümen Komutanlığını karargâhından demiryolu şubesi müdürü Yarbay Potritz Bey'i atamış, Kocaçimen platosunun bu yarbayın emir ve komutasına verilmesini istemekteydi. Alman yarbayı 8 Ağustos akşamı Kocaçimen platosuna gelmişse de durumu bilmediğinden 9'uncu Tümenin bütün erkânını 4'üncü Tümen Komutasını kendi emrine almış, kendi birliğine vermiş olduğu emirlerden bir tanesi 14 saat sonra yanlışlıkla Kuzey Grubu karargâhına gelmişti. Bu yarbay bölgesinin 19'uncu Tümenin sağ kanadına kadar uzanmasını istemekteydi. Gerçi 9'uncu Tümene bazı birlikleri ile buralarda bulunmakta idiyse de, aslında Conkbayırı'nda 8'inci Tümen birlikleriyle karışık bir durumda bulunduğundan bunları Ali Rıza Bey, emir ve komutası altına almış bulunuyordu. Aynı bölgede her iki grubun birer tümen komutanının bulunması ve bunların birliklerinin birbirine karışmış olması ve ordu komutanlığı tarafından bölge komutanı yetkisiyle gönderilmiş olan Potritz'in rütbe yönünden Ali Rıza Bey'in astı olması henüz kurulmuş olan bir karargâhının da bulunmamış olması ve kendisinin de durumu öğrenecek kadar muharebenin gidişinden bilgi edememesi dolayısıyla bu akşam bu bölgede büyük bir karışıklık meydana gelmiş bulunuyordu.

9 AĞUSTOS 1915 GÜNÜ YAPILAN HAREKÂT

Bugün saat 5.05'te 8'inci Tümen Komutanı Ali Rıza Bey ortalığın aydınlanmasıyla okuduğum raporunda şöyle diyordu: "Düşmanın şiddetli bir topçu ateşi 24'üncü Alayın subay ve erlerinin büyük kayıp vermesine sebep olduğu ve taarruzdaki başarısızlığın moral düşüklüğü yarattığını, Conkbayırı'nın bütününün ele geçirilmesi için yapılacak harekâtın artık bu alaydan beklenemeyeceğini." bildirmekte, acele olarak da 23'üncü Alayın yetiştirilmesini istemekteydi.

Durumu orduya ulaştırdığım gibi 22'nci Alayı da Ali Rıza Bey'e gönderdim. Grup ihtiyatı olmak üzere 26'ncı Alaydan bir taburu merkez gerisine getirttim. 8'inci Tümen Komutanı Ali Rıza Bey'e de Conkbayırı'nın acele bütünün ele geçirilmesini emrettim.

Saat 10'u evvelde 8'inci Tümenin ilerlemeye çabaladığına dair bilgi almıştım. Fakat Tümen, subay ve erleri fazlaca eriyince, kardeşim Vehib Paşa'dan tekrar kuvvet istemek zorunda kaldım. Conkbayırı'nın taşıdığı önemi çok iyi kavradığı için, düşmanın kendisine karşı açmış olduğu şiddetli topçu ateşine önem vermeyerek 28 ve 41'inci Piyade Alayları ile Topçu Taburunun iki bataryasını emrime girmek üzere Kocadere'ye gönderdi. 12 santimlik obüslerin 250 mermisi ile 500 de bomba yollamayı unutmamıştı.

Saat 11.30'a kadar 8'inci Tümenden bir başarı haberi alamadığımdan Anafartalar yönünde 7'nci Tümenin Damakcılıkbayırı'na kadar ilerlediğinde 12'nci Tümenin Mestan ve Pürnar tepelerini ele geçirdiği hakkında bir bilgi geldi ise de bunun yanlış olduğu az sonra ortaya çıktı. Bu sırada Potritz Bey'in komuta meselesi yine ortaya çıkıvermişti. Kendisi savaş bölgesinin bildirilmesini istiyordu. Yanına göndermiş olduğum harekât şube müdürü Kurmay Binbaşı Kemal Ohrili, kendisine savaş durumunu anlatmış ve şimdilik bu gibi meselelerle uğraşılacak zamanın olamdığını, 8'inci Tümenin yapmakta olduğu saldırının sonuçlanacağı zaman bu durumun çözüleceğini ve bölgenin o zaman dilediği gibi genişletilebileceği, şimdi yalnız taze ve düzenli birliklerle emir ve komutayı üzerine almış olan 8'inci Tümen Komutanı Albay Ali Rıza Bey'e yardım ve kendi eli altındaki birliklerle de düşmana taarruz etmesi gerektiğini anlatmıştı.

Potritz ise, ordu komutanından emir almadığından söz ederek hareket beraberliğine yanaşmıyordu. Ayrıca da durumu ordu komutanlığına bildireceğini ve taarruz etmek gerekirse kendisinin henüz bulamamış olan birliklere emir veremeyeceğini ve taarruz edecek olan 8'inci Tümen komutanının bu birliklere de gerekli emirleri vermesini iler sürmüştü. 8'inci Tümenin sağında 9'uncu Tümen, onun da sağında 4'üncü Tümen savaşmaktaydı. Taarruz cephesinin darlığı dolayısıyla burada birlikler birbirlerine karışmış gibiydiler.

8'inci Tümen tarafından yapılmakta olan ve başarı sonucu da yakınlaşmış bulunan taarruz sırasında Üçüncü Ordu Komutanı Liman Paşa tarafından 8'inci Tümenin ve Güney Grubundan gönderilmiş olan 28'inci ve 41'inci Piyade Alaylarının da şimdi Conkbayırı'na doğru Çamlıtekke'den hareket eden, Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal Bey'in emri altına girmesi ve Conkbayırı ile ilişiği bu dakikadan itibaren ortadan kalkmış ve

böylece de Güney Grubu Komutanı kardeşim Vehib Paşa tarafından büyük fedakarlıkları göze alarak bana gönderilmiş olan 23, 24, 28 ve 41'inci Piyade Alayları ve evvelce emrim altındayken Conkbayırı'na karşı göndermiş olduğum tümenin 25 ve 64'üncü Alayları elimden alınmış oldu.

Durumu ve bundan sonra gereken emirleri Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal Bey'den alması gerektiğini 8'inci Tümen Komutanı Ali Rıza Bey'e bildirdim. Benim emrimde yalnız 19 ve 16'ncı Tümenler kalmıştı. Bu Tümenlerin 13, 15, 47 ve 48'inci Alaylarının pek az eri kalmıştı.

Arıburnu'na çıkmış olan düşmanın bugüne kadar ayağını köstekleyen Kuzey Grubuna 2'nci ve 5'inci ve 16'ncı Tümen komutanlarının yapmış oldukları büyük yardım ve fedakârlığa, 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'in de büyük bir yardım payı vardı.

Saat 5'i sonrada 16'ncı Tümen Komutanı Rüştü Bey tarafından tertip edilmiş olan bir fedai müfrezesi, Kanlıtepe'nin bazı siperlerini ele geçirmiş ise de İngilizlerin attığı bombalarla büyük bir kısmı şehit düşmüştü. Askerlerimizin harika denilecek derecede gösterdiği cesaret ve fedakârlığa karşı düşmanı siperlerimizden çıkarmak mümkün olmamış, siperlerimizin en önemlileri düşmanın elinde kalmıştı.

Saat 6'yı sonrada Mustafa Kemal Bey Conkbayırı'na gelerek komutayı ele alıyordu.

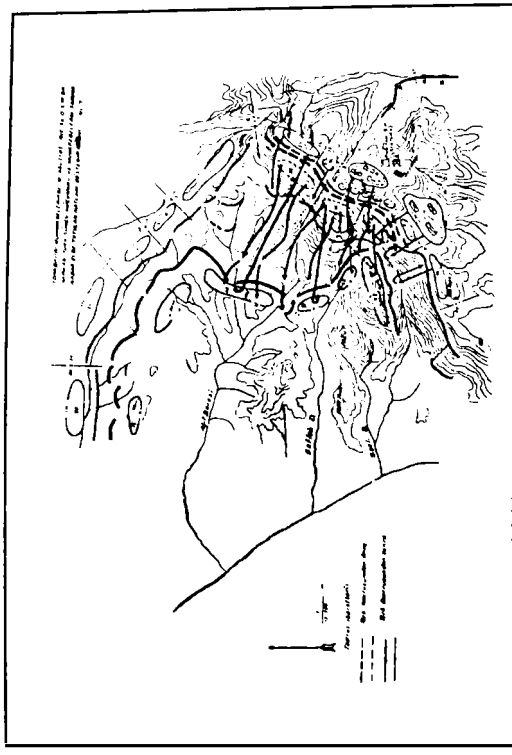
9–10 Ağustos gecesi düşman bomba, top ve tüfek ateşleriyle Kuzey Grubunun bütün cephesini Anafartalar Grubunun sol kanadını büyük bir ateş baskısı altında tutmuştu.

10 AĞUSTOS 1915 SALI GÜNÜ YAPILAN HAREKÂT (Mustafa Kemal'in Anafartalar Taarruzu)

Gün ağarımı ile beraber Mustafa Kemal Bey tarafından Conkbayırı'na kadar ilerlemiş olan düşmana karşı yapılan ve daha doğrusu evvelce 8'inci Tümen Komutanı Ali Rıza Bey tarafından hazırlanarak devam edilmekte olan taarruz sonucunda orada bulunan düşman geriye atılmıştı.

Şahinsırt'ın geri alınması için Conkbayırı'ndan ilerleyen birliklerimize yardım etmek üzere 19'uncu Tümen Komutanı Şefki Bey'e, Sazlıdere istikametinden Şahinsırt'ın batı yamaçlarının gerilerine doğru bir kısım birlikle bir taarruz gösterisinde bulunulmasını emrettim. Bu sırada Mustafa Kemal Bey, Şahinsırt'ın ele geçirilmiş olduğunu ve hücumun daha ileriye götürülmeyerek elde edilmiş bulunan hattın tahkimine emir verdiğini ve kendisinin Anafartalar'a ve bu sırada Çamlıtekke'ye gelmiş olan Ordu Komutanı Liman Paşa'nın yanına gittiğini telefonla bildirdi. Bunun üzerine 19'uncu Tümen Komutanına hareketini buna göre düzenlemesini bildirdim.

Şahinsırt ne yazık ki alınamamıştı. Bu sırada düşman yüksek sırtta ve Kanlıtepe'de bulunan kara topçusu ile Conkbayırı'na binlerce mermi yağdırmaya başlamıştı. Donanmasıyla Düztepe'deki siperlerimizi ve Karayörük vadisini cehennemi bir ateş altına almıştı. Bu atışlar akşama kadar aralıksız sürdü. Kanlı-

Conkbayırı muharebelerinde 10 Ağustos 1915, saat 04.30'da yapılan Türk süngü hücumunu ve muharebenin sonuna kadar elde tutulan hatları gösterir kroki.

sırt'a yaptığımız birbiri arkası hücumlar ancak bir kısım siperlerin alınmasıyla sonuçlandı. İkinci hattımızla düşmanın ele geçirdiği birinci hat arasında yeniden bir hat meydana getirildi. Ve birbirine karışmış olan birliklerin düzenlenmesine çalışıldı. Ve gece bazen hafif bazen şiddetli piyade ateşi, oldukça sürekli ve ara sıra da topçu ateşi devam etti durdu.

Kiçner ordusu 13'üncü Tümen, 40'ıncı Tugayın beşinci taburundan aldığımız esir Kuks, şunları anlatmıştı:

"Bir hafta kadar önce Arıburnu kıyılarına çıktık. Seddülbahir'de de 12 gün kaldık. Biz İngiltere'de kırk bin kişi kadar olan üç tümen hâlinde yola çıktık. Önce adalara çıkarıldık. Sonra kısım kısım buraya getirildik. Bizim 13'üncü Tümen taarruzdan iki gün evvel Arıburnu'na çıkarılmıştı. Orada iki gün dinlendikten sonra Arıburnu'nda bulunan kuvvetini tahmin edemediğim Avustralyalılarla beraber geceleyin deniz kıyısını izleyerek Yaylatepe bölgesine gelerek buraya taarruz ettik. Bizim bölük tugayın ihtiyatıydı. Bu tepeyi aldıktan sonra elimize otuz kadar esir geçmişti. Benim esir olduğum saate kadar kayıplarımız da tümenimizin yarısını bulmuştu. Diğer tümenlerin de aynı kayıpları verdiğini kesin olarak söyleyebilirim.

Bize verilen hedef Conkbayırı idi. Kemikliburnu'na çıkan 19'uncu ve 11'inci Tümenlerdir sanırım. Onlar da bizim solumuzdaki büyük bir dağ olan Kocaçimeni ele geçirerek sağdan vuracaklardı.

Tümen komutanımızın adı Avcubolthonto'dur. Bu yaptığımız taarruzun son olduğunu sanırım. Subaylar bu ağustos içinde kesin bir sonuç almamız gereklidir. Bundan sonra havalar fena olacak, burada barınamayacağız. İhtiyat bir kısım kuvvetimiz daha varsa da bir tümen bile değildi. Solumuzda diğer iki tugayımız var. İlk saldırımızda karşımızdaki kuvvet çok azdı. İkinci taarruzumuz bizim için kötü sonuçlandı. Fakat üçüncü kez ve

bu sabah yaptığımız saldırının en dehşetlisi ve korkuncu olduğunu söyleyebilirim. Fakat karşı taraftan hem yan ateşi yedik hem de çok bomba ateşiyle karşılaştık.

Bugün Türklerin yaptığı saldırı çok iyiydi. Fakat bizim birlikler ne kadar geri çekildiğini bilemem. Çünkü ben bir dereye düştüm, orada kalıp esir oldum.

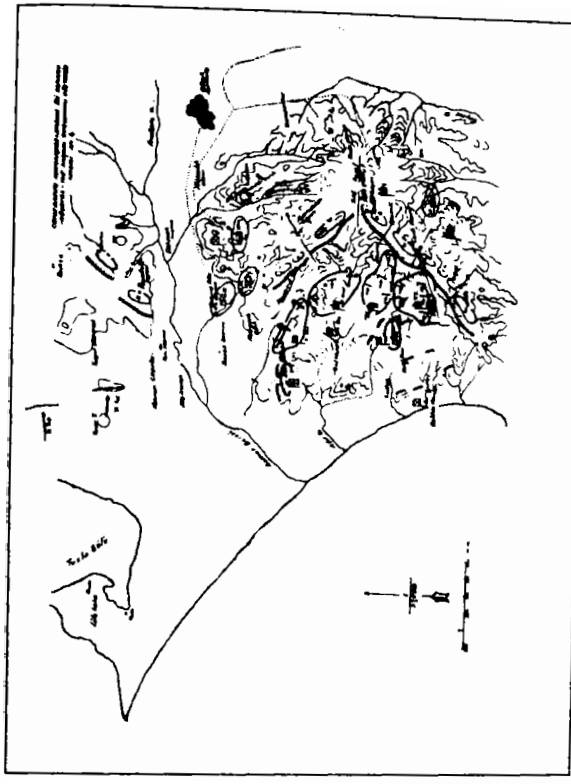
Kayıplarımız çok olmasına rağmen her neye mal olursa olsun yine taarruza devam edilecekti, böyle emir aldık.

Fakat askerin görüş ve düşünüşü hiç de böyle değildi ama emre uymak zorundadırlar."

Başkomutan Hamilton ve generaller de subaylar kadar umutsuzdular. Erler ise Türk dayanışması karşısında tamamen yılmış gibiydiler. Fakat bir görev almışlar, yapacaklardı.

Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal
bir teftiş sırasında.

Conkbayırı muharebelerinde iki tarafından Ağustos 1915 sahaki durumunu gösterir kroki.

11 AĞUSTOS 1915 ÇARŞAMBA GÜNÜ YAPILAN HAREKÂT

Saat 2.30'da Anafartalar Grubunun sol kanadında şiddetli piyade ve makineli tüfek ateşleri duyulmaktaydı.

Saat 4.30'da Kuzey Grubu topçusu Kanlısırt'ın düşman eline geçen kısmını şiddetli bir ateş altına almaya başladı. Akşama kadar Kuzey Grubunda bu ateş başlamıştı. Bu ateşe kısa süre sonra düşman da karşılık vermeye başlamıştı. Topçumuzun mermisi kalmamış, el bombası ise çok azalmıştı.

Birliklerimizin siperlerde bulunuşundan dolayı şimdiye kadar tesiri pek az görülmüş olan düşmanın kara ve deniz topçusu büyük çaptaki toplar ve obüsler ile ilerleyen ve açıkta bulunan birliklerimize pek büyük kayıplar verdiriyordu.

Önceleri bir veya ikişer kez görülen uçaklar, 9 Ağustostan sonra aralıksız ve çok sayıda üstümüzde uçmaya başladılar. Esirlerden aldığımız bilgiye göre, "Arıburnu'na 13'üncü ve Kemikli bölgesine 19'uncu ve 11'inci Tümenler çıkmışlar. 13'üncü Tümen, Avustralya tugaylarından birini emrine alarak Conkbayırı'na saldırmış, Avustralya tugayı sağda, üç tugaydan kurulu diğer tümen solda olmak üzere Conkbayırı'nı ele geçirinceye kadar az dayanışma görmüşler. Fakat 9 Ağustosta fazla hırpalanmışlar."

Saat 7.15 sonraya kadar süren hafif düşman topçusunun ateşi Anafartalar'ın solunca piyade ile karışık bir ateş hâlinde sürmüş ve sabaha kadar aralıklı olarak devam etmişti. Arasıra buna bomba atışları da karışıyordu.

12 AĞUSTOS 1915 PERŞEMBE

Saat 4.30'da yine topçu ateşi başladı. Mermi sarfetmekten çekinmeyen İngilizler, aralıklı olarak Conkbayırı'nı, Düztepe ile Suyatağı'nı ateş altına alıyorlardı. Akşama kadar da piyade ateşi ve bomba atışının arkası bir türlü alınmadı. Karadan ve denizden de toplar, herhâlde taarruzdan yılmış olan piyadelerinin moral gücünü arttırmak için Türk siperleri üzerine çelik parçaları yağdırmakta idiler.

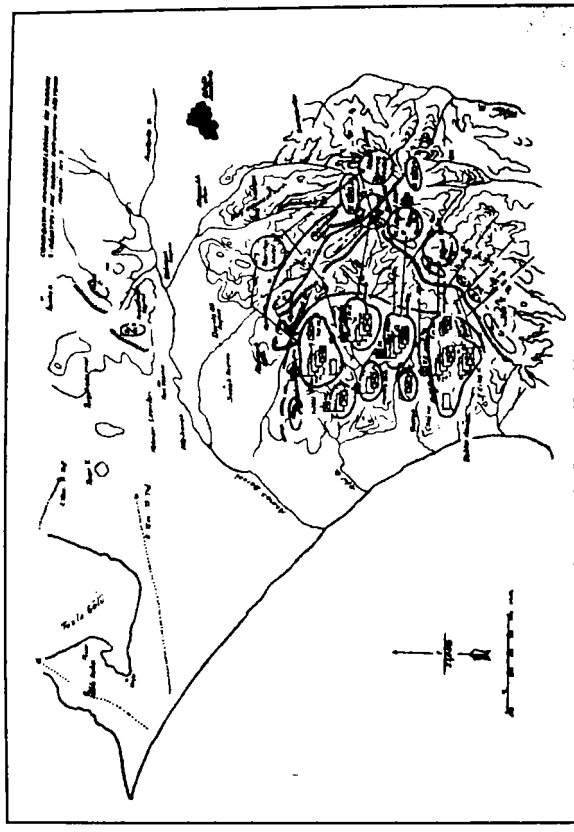
Biz gece de süren hafif bir ateşle bu çılgınca saldırıya cevap vermeye çalışıyorduk.

13 AĞUSTOS 1915 CUMA

Düşman hafif saldırılarını üstün bir atışla pekleştirerek sabahın erken saatlerinden itibaren top, makineli tüfek, bomba, piyade atışlarıyla siperlerimiz üzerinde moral yıkıntısı yapmaya çalışıyordu.

Saat 5.30 sonrada bir bomba 57'nci uçak gözetlemesiyle düzenliyor, birliklerimizi sürekli bir ateş altında tutuyordu.

Bütün gece bu atışlar aynı biçimde sürdü durdu. Bu öyle gösteriyor ki düşman elindeki cephaneleri geri götürmektense bir an önce elden çıkararak hafiflemek niyetinde.

Conkbayırı muharebelerinde iki tarafın 8 Ağustos 1915 sabahı durumunu gösterir kroki.

İKİNCİ ANAFARTALAR SAVAŞI
(21 AĞUSTOS 1915)

İngilizler 15 ve 16 Ağustosta pekleştirilen 10'uncu Tümenleriyle daha düzenli bir saldırıyla Kireçtepe'nin doruk noktasını ele geçirmişlerse de Anadolu'dan geçirilmiş olan birliklerin karşılamasıyla geri atılmışlardı.

Böylece Azmakdere bölgesinde arazi kazanmak plânı suya düşmüş oluyordu. İngilizlerin üç kez denedikleri Marmara'ya inme çabaları, 7 Ağustosta Kocaçimen'de, 8 Ağustosta Mestantepe'de, 15 Ağustosta Kireçtepe'de başarısızlıkla sonuçlanmış bulunuyordu. General Hamilton bu başarısızlıkları bir türlü kabullenemiyordu. O kendisinin saldırılarla yorulduğunu hesaba katmadan, Türk birliklerinin yorgunluğu ve yeniden ihtiyat kuvveti getiremeyeceği kanısıyla bir taarruz düzenlemek kararına varmıştı. Bu maksatla da birkaç eski komutanı yerinden alıp başa yenileri geçerek otuz binlik bir kuvvetle talihini bir kez daha denemek çabasındaydı.

Anzak Kolordusu sol kanadıyla Bombasırtı ve 9'uncu Kolordu da İsmailoğlu ve Yusufcuktepeleri'ni ele geçirmek üzere taarruza katılacaktı. Azmakdere ile Kireçtepe arasındaki bu hedef sarp, fundalıklı ve engebeliydi. Bu amaçla 9'uncu İngiliz Kolordusu 11'inci Tümeniyle İsmailoğlutepesi ve onun güneyi, 29'uncu Tümen ile 112 rakımlı tepe ile Yusufcuktepesi'ni ele ge-

çirmek istemişti. 10'uncu Tümen de gelişecek duruma göre kullanılmak üzere ihtiyatta bulunacak ve sonra kendine katılacak tugayla İbrikçayı ele geçirecekti. 53 ve 54'üncü Tümenlere hedefleri yönünden aydınlatıcı bir görev verilmemiş bulunuyordu. Gelişecek duruma göre arazi kazanmak için girme olan yerlerden faydalanacaklardı.

Yarım saat süren bir topçu ateş hazırlığından sonra piyade birlikleri saat 15'te saldırıya geçerek İkinci Süvari Tümeniyle 11'inci Tümeni izlemek üzere Lalebaba'dan İsmailoğlutepesi yönünde harekete geçmiş olacaktı.

Anzak Kolordusu da Damakcılıkbayırı'ndaki tugayı ile bu taarruza katılacak, burada bulunan Yeni Zelanda ve Avustralya tümenleri fazla kuvvet kaybetmiş olduklarından Bombasırtı'na saldırmak için diğer tugaylardan alınan dört taburla pekleştirilerek bir tugay ortaya çıkarılmıştı. Bu saldırısı sırasında 29'uncu Tümenin bir tugayı, bir fundalık yangını ile karşılaşmış, yanmamak için kaçarken bir yar içerisine düşerek buradan yediği ateşle yok oluvermişti. Diğer iki tugay da aynı yola düştüler. Avustralyalı yaya savaşa inmiş süvari tümeni, gündüz topçu ateşi altında Lalebaba'dan ilerleyerak akşam üstü taaruza katılabilmiş fakat bir başarı elde edememişti. Bugünkü savaşta 29'uncu İngiliz Tümeninin kaybı beş bin kişiye ulaşmış ve beklenen sonuç hiç de alınamamıştı.

Türk Kuvvetlerinin Durumu

5'inci Tümen, Kireçtepe bölgesinde deniz ile Kürüktlüpınar arasında savunma mevziinde.

12'nci Tümen, Kükürtlüpınar'la Azmakderesi'ne kadar olan bölgede.

7'nci Tümen, Azmakdere güneyinde Bombasırtı ve Kayacıkağıl'da.

4'üncü Tümen 7'nci Tümenin sol kanadından itibaren Çamçakpınarı'na kadar Abdurrahmanbayırı'nda.

9'uncu Tümen, iki alayı ile Turşunköyü'nde.

21 Ağustos günü yapılan harekâtta 9'uncu İngiliz Kolordusu saat 15'te 85 top ve donanmanın ateş himayesi altında şu şekilde taarruza atılmıştı:

11'inci İngiliz Tümen'i 34'üncü Tugayı ile Azmakdere kuzeyinden, 32'nci Tugayı ile Hetmançayırı üzerinden İsmailoğlutepesi yönünde taarruz etmekteydi. 33'üncü Tugay ise Lalebaba'da tümen ihtiyatı olarak bulunuyordu. 31'inci Tugay Kolordu ihtiyatı olarak elde tutuluyordu. Başkomutan Hamilton da harekâtı izlemek üzere karaya çıkmış, kolordu muharebe idare yerine kadar gelmişti.

29'uncu Tümen, 86'ncı Tugayı ile 112 rakımlı tepeye, 87'nci Tugayı ile Yusufcuktepesi'ne taarruz etmekteydi. Tümen ihtiyatı olacak olan 38'inci Tugay Suvla bölgesine daha yeni çıkarılıyordu. Yaya savaşa hazırlatılmış olan İkinci Süvari Tümeni Lalebaba gerisinde ihtiyatta bırakılmıştı.

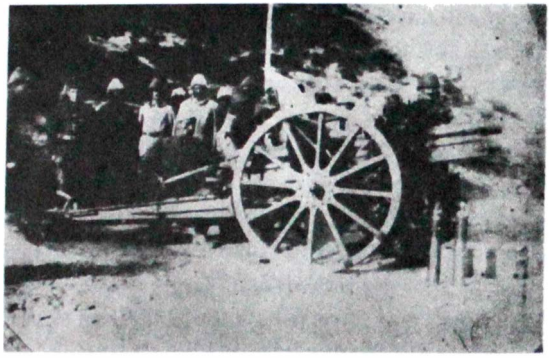
11'inci Tümenin 34'üncü Tugayı topçu ateşinin sindirdiği siperlemizi önce eline geçirmeyi başardıysa da Azmakdere güneyinden yan ateşimizi yiyince şaşırmıştı. 33'üncü Tugay da Lalebaba'dan ilerlerken topçu ateşinden büyük kayıplara uğradı. Akşam saat 17'ye kadar 11'inci Tümenin saldırıları cephemizin birçok yerinde fazla kan akıtmasına rağmen kesin bir başarıya ulaşamamıştı. Yeni gelen 33'üncü Tugayın yaptığı gece taarruzu da Hetmançayırı'ndan aldığı yan ateşleri onun ilerlemesini güçleştirmişti. Yusufcuktepesi'ne saldıran 87'nci Tugay da 112 rakımlı tepeden yan ateşi yiyerek taarruzunu ilerletememişti.

İhtiyatlarla pekleştirilen taarruzlar da komutanları umuda götürecek bir durumda değildi.

Azmakdere güneyinde General Koks'un büyük bir ateş ha-

zırlığı sonunda yaptığı saldırı da 7'nci Tümenimizin aslanca direnişi karşısında boşa çıkmıştı. Bütün taarruzun umut edilen hatta ulaşamaması sonucunda birlikler ulaştıkları yerlerde siperler kazarak oralarda kaldılar.

23 Ağustostan sonra İngilizlerin Gelibolu'da yapacak bir işleri kalmadığını belirten bir sessizlik başlamıştı. Yalnız 27 Ağustosta Kayacıkağılı bölgesinde 7'nci Tümene bir saldırıda bulunarak bir kısım siperlerimizi ele geçirdiler.

Çanakkale Savaşı'nda Türk topçu birliği.

ANAFARTA SAVAŞLARI HAKKINDA GÖRÜŞLER

"Büyük Harpte Türk Harbi" adlı eserinde Fransız Binbaşısı Larşer, şöyle der:

"Türkiye ağustos ayı içerisinde on dört tümenini savaşa sokmuştu. Kazandığı başarı kısmen Mustafa Kemal'in direnme gücü sayesinde oldu. Mustafa Kemal en tehlikeli karşı saldırıları idare etmiş ve Türk birlikleri de bu savaşlarda pek büyük kahramanlıklar göstermişti. Son derece fedakârlıkla ve "Allah... Allah... Allah!" sedalarıyla yaptıkları umutsuz saldırışlar, genç İngiliz birlikleri üzerinde büyük etki yapmıştı ki General Hamilton "Türkler aralıksız saldırıyorlar ve Tanrı'nın yardımından pek güzel faydalanarak savaşıyorlardı." demektedir.

Şunu da açıklamak doğru olur ki General Hamilton'un plânı çok iyi hazırlanmıştı. Zamanında tatbik edilmiş ve yapılabilmiş olsaydı herhâlde sonuç başarısız olmazdı. İngilizlerin Türk kuvvetlerini burada toplamadan daha büyük bir kuvvetle çıkması belki plânlarının başarıya ulaşmasında bir etken olabilirdi. Fakat şunu da belirtmeli ki Türk azmi, Türklerin savunmadaki üstün direnişleri ve komuta kademesinin ve subayların vatanseverce hareketleri bu başarısızlıkta büyük rol oynamıştı. Meydan savaşı son bulmuştu. İngilizler 47.000 kişi kaybetmişlerdi. General Hamilton buna rağmen umutsuzluğa düşmüyor, sonuç almak için yeniden elli bin kişi istiyordu. Batı cephesindeki uğraşların devlet adamlarını cephelerdeki kötü haberlerden yıldırmıştı. Bu

yönden de Çanakkale üzerindeki denemeden vazgeçerek Osmanlı İmparatorluğu'nu azınlık bölgelerindeki veya güneyden Arabistan üzerinden çökertmeyi daha doğru buluyorlardı.

Şunu da belirtmek gerekir ki aynı karakterde bir arazi bölgesinde uzun süre eğitim görmemiş birliklerin ve aynı komutanla ve subay kadrosuyla çalışmamış kuvvetlerin savaşlarda muvafak olması çok güçtü. Bir plân veya karar ne kadar iyi olursa olsun onu uygulayacak olan birlik o kararı yerine getirebilecek eğitim gücünde olmadıkça bir başarının beklenemeyeceğini bize Çanakkale Savaşları çok güzel göstermişti.

Gelibolu Savaşları'nda ordu komutanı bulunan Liman Paşa, Türk komutan ve kurmaylarının kararlarına ters düşerek düşmanı daima yanlış yerden beklemiştir. Bu durum dolayısıyla da düşmanın karaya çıkmasına imkân sağlamış bulunmaktaydı. Eğer bütün kuvvetler güneyde tutulmuş bulunsaydı ilk andaki başarıları İngilizleri hiç de umuda götürmeyecekti.

GELİBOLU SAVAŞLARINDA MEVZİİ HARBİ

1915 Eylülü sonlarında Mareşal Makenzi'nin Sırbistan yolunu açması, Bulgarların, Alman–Avusturya cephesine katılmasını sağlamıştı. Böylece Türkiye silâh ve cephane yönünden Almanya'dan ikmal yolunu sağlamış oluyordu. Rusların batı cephelerinde Almanya'ya yenilgisi, Müttefikler üzerinde Rusya'ya karşı bir güvensizlik yaratmıştı. İtalyanlar da Avustralyalılar karşısında İzinzo'da yenilmişlerdi. Kafkas Cephesinde Rus orduları duraklamış, yalnız İngilizler Irak üzerinde ileri harekâttaydılar. Fransızlar Selânik'te kurulacak bir İtilaf Devleti birliğinin Türkiye üzerinde Yunanlılarla beraber faydalı sonuç vereceği kanısındaydılar. Fransa'nın bu teklifini birçok cephede asker bulunduran İngiliz genelkurmayı önce kabul etmedi. İngilizler Çanakkale'de kuvvet bulundurmakla Türk kuvvetlerinin Filistin'den Mısır'a ilerlemesini önledikleri kanısındaydılar.

Bu durumda İngiliz devlet adamları Çanakkale Boğazı'nın ele geçirilerek donanmanın Karadeniz'e çıkışından büyük umut ve fayda görmekteydiler. Fransız Başkomutanı General Zoffre Batı cephesinde büyük bir taarruz hazırladığı için Hamilton'un düzenlediği bu saldırıya kuvvet göndermeye karşıydı. Bu durum karşısında da Hamilton'un istediği yardım gönderilememişti.

Balkanlarda Almanların gözükmesi üzerine Yunanlılar ve

Sırplar İtilaf Devletlerine başvurarak Selânik bölgesine 150 bin kişilik bir kuvvet gönderdikleri takdirde kendilerinin de katılacaklarını bildirmişlerdi. Fransızlar Sırplara yardım kararı aldıklarından, Çanakkale'den bir tümenlerini Selânik'e çıkartma emrini verdiler. Bu tümen 5 Ekimde Selânik'e çıkmış bulunuyordu. Fransızların Çanakkale'den bu çekilişi İngiltere'nin de Sırbistan olaylarına katılma kararıyla Çanakkale'yi boşaltmaya yanaşacağını ortaya koymuştu. İngiliz Başvekili de bu kanıdaydı. General Kiçner, Çanakkale'den iki tümenin Selânik'e gönderilmesini Hamilton'dan istiyordu. Bu durum karşısında Hamilton'un geri alınarak yerine başka bir komutanın getirilmesi gerekiyordu. Batı cephesinde verdiği savaşlarla takdir kazanmış olan General Monro, kuvvet komutanlığına getirildi. Fakat Londra'dan hareket ederken eğer kabilse Çanakkale bir an önce boşaltılmalıdır diyordu.

17 Ekim 1915'te Hamilton komutanlığı Birdwood'a devrederek cepheden ayrılmıştı.

Gelibolu'yu boşaltmak için cephede savaşta bulunan elli bin kişiyle yüz topu geriye almak çok güçtü. Eldeki gemilerin sayısı da bu kuvvetleri geriye almayı kolaylaştıracak kadar değildi. Önce Arıburnu–Suvla arasındaki bölgenin boşaltılmasına karar verdiler. Büyük bir ordunun cepheden uzaklaşmak ve çözülmek istemesi bu savaşta ilk görülen bir olaydı. General Monro, 28 Ekimde Mondros'a geldiği zaman komutanları toplamış, karar ve düşüncelerini öğrenmişti. Kendi fikri ise Londra'dan hareket-te söylediği gibi Boğaz'ın boşaltılması idi. Toplantı yaptığı kurmay heyeti: "Elimizdeki birlikler yorulmuş ve silâhlar savaş gücünü kaybetmiştir. Yeniden 400 bin kişilik bir kuvvetli ilkbaharda yapılacak bir hareket ve Anafartalar üzerinden Marmara'ya sarkmak suretiyle kabildir. Ayrıca daha fazla topçu, obüs ve cephaneye ihtiyaç vardır." diyordu. Bu kararı kendi düşüncesine

uygun bulan General Monro, Harbiye Nazırı Lord Kiçner'in kendisinden kararını sorması üzerine: "Araziyi etüt ettim, komutanlarla ve subaylarla görüştüm. Birliklerimiz şimdilik bulundukları hattı savunabileceklerini fakat Türklerin Almanya'dan alacakları silâh ve cephane ile yapacakları bir saldırı karşısında tutunamayacaklarını bildirmektedirler." diyordu. Yalnız General Birdwood bu koca kuvvetin çekilmesinin güçlüğü karşısında burada kalmanın faydasına direnmekteydi.

Yeniden Boğaz'ın donanma ile zorlanması karşısında bir kara harekâtının da faydalı olup olmayacağı tezleri tartışılır olmuştu. Kiçner bu durumları yerinde incelemek üzere Mısır'a sonra da Mondros'a kadar gelmişti. Ve komutanlarla bu çeşit düşüncelerin tartışılmasını yapmıştı. Deniz kuvvetleri, Boğaz'ın donanmayla zorlanmasının akıllı bir hareket olmadığı düşüncesindeydiler. 18 Mart deniz harekâtı en büyük bir dersti. Bugün için Boğaz, o devreye göre Türkler tarafından daha iyi tahkim edilmiş bulunuyordu. Bu yönden amirallerin donanmayı yok etmek pahasına bir harekâtı göze almaları kabul edilemezdi. Bugün için Suvla ve Anzak bölgeleri boşaltılsa da, yarın için yapılacak bir hareket, Gelibolu Yarımadası'nın ucundaki Seddülbahir'de tutunmak çok faydalı olabilirdi.

Yeni Başkomutan General Monro ise, Çanakkale'yi tamamen boşaltmak, buna karşı İskenderun Körfezi'ne bir çıkarma yaparak anavatanın Sureyi, Filistin, Irak ve Hicaz'la tamamen ilişkilerini kesip, Arap ayaklanmalarıyla o bölgeye el atmak tezinde direniyordu.

Mısır yüksek komiseri ise Mısır'ın savunması için Ayas kıyılarına çıkarmanın faydalı olacağı, burada Türk kuvvetlerinin tutulmasıyla Çanakkale'nin boşaltılmasının kolay olacağı düşüncesini savunuyordu.

General Birdwood, görüşmeleri dikkatle izleyerek Lord Kiç-

ner'in yeniden kuvvet göndermeyeceğini öğrendikten sonra artık boşaltmaya karşı koymamaktaydı. Yalnız yaklaşmış olan kış dolayısıyla başka bölgeye yapılacak çıkarmaların da faydalı olmayacağı kanısındaydı.

Bu görüşleri yalnız Fransız generali hayretle izlediğini belirterek Türk kuvvetlerinin en önemli gücünü burada tutmak faydası varken buranın boşaltılmasının büyük hata olduğunu ısrarla söylemekteydi.

Lord Kiçner 10 Kasımda bütün bu görüşmelerin özetini Başbakan Lord Asquith'e bildirmiş ve 15 Kasımda da şu cevabı almıştı:

"Genelkurmay ve Fransız Başkomutanlığı İskenderun Körfezi ve Ayas kıyılarına bir çıkarmanın fayda vermeyeceği kanısındadırlar. Sırbistan'da durum endişe vericidir. Buraya gönderilen Fransız ve İngiliz tümenlerinin Yunanistan'a geri dönmek ihtimali vardır. Yunanlıların siyasal durumu karışık ve şüphelidir. Yeni başbakanları İtilaf Devletler askeri geri dönerlerse silahlarını alacağını bildirmiştir." diyordu. Bu haber üzerine General Kiçner de General Monro'nun fikrini doğru buluyor, Çanakkale'deki kuvvetlerin komutasını Birdwood'a bırakıyordu. Kiçner Yunanlıların davranışından endişelenerek Atina'ya uğramış, silâhların alınmasının savaş demek olduğunu tehdidini yapmıştı.

22 Kasımda Lord Kiçner, Gelibolu Yarımadası'nın bir an önce boşaltılmasını ileri sürdüğü zaman genelkurmay da Ege'de kış bastırmadan İngiliz kuvvetlerinin buradan çekilmesi hakkında uzun bir rapor hazırlamış bulunuyordu. Bu rapor karşısında hükûmet de aynı kararı onaylıyordu.

İtilaf Devletlerinin Selânik'e kuvvet çıkarmasından memnun olmayan yalnız Ruslardı. Balkanlardaki ve Boğazlardaki Rus arzu ve emeli böyle bir çıkarmanın karşısında olarak İngiliz ve Fransızlara İskenderun üzerine yapılacak bir çıkarmanın daha doğru olacağını tavsiye etmekteydi.

GELİBOLU YARIMADASI'NIN BOŞALTILMASI

Türk komuta katı bölgedeki durgunluğun bir çökülmenin eseri olduğunu anlamıştı. Fakat Ordu Komutanı Liman Paşa, yarımadanın büyük bir kayıp vermeden kolay kolay boşaltılamayacağı kanısındaydı.

Kasım sonlarına kadar Suvla ve Anzak bölgesinde bulunan birliklerini geriya almak için İngilizlerin harekete geçtikleri ortadaydı. 54'üncü Tümen ile bazı istihkâm birlikleri geriye çekilmişti. Bu sırada bölgedeki İngiliz kuvvetler 134 bin kişiyle 393 top, 14.500 kadar hayvandan ibaretti. Çekilmeyi saklayabilmek ve boşaltmak çok önemliydi. Fakat bunun basın yoluyla gizlenmesi de önemliydi. İleri hatlardaki birlikler ilk anda geri alınamazdı. Bunların kuvvetli bir topçu ateşi altında himayesiyle cephenin tutulduğu hissi yaşatılırken ikinci hattan itibaren bütün kademelerin yavaş yavaş ve plânlı çekilmesi kabildi.

Suvla ve Anzak'ta son gece geriye çekilecek birlikler, 20'şer bin kişi olarak ayrılmıştı. Bunlar Arıburnu'nda ön hattaki siperleri sonuna kadar tutacaklar, Suvla'da ise ikinci mevziler hazırlanarak birinci hat siperleri daha zayıf tutulacaktı. Boşaltmanın en önemli kısmı bir gece içinde yapılacak olan son birliklerin alınmasıydı. Bu ana kadar bırakılan kırk bin kişinin bir gecede alınması mümkün görülmeyerek boşaltmanın 18 Aralıka kadar bitirilmesi son birliklerin de 18–19 ve 19–20 geceleri geri alınmaları karar altına alınmıştı.

Çekilme büyük bir ustalıkla yapılmıştı. 20 Aralık saat 2'de Arıburnu'nda patlayan lağım dikkati üzerine çekmişti. İlerleyen Türk birlikleri zayıf bir ateşle karşılaştılar. Az sonra da ateş tamamen kesilmişti. Havanın sisli olması engeller ve lağım ateşlemeleri birliklerin ilerlemesini geciktiriyordu. İngilizler canlarını kurtarmışlardı ama, büyük sayıda savaş malzemesi ve yiyecek bırakarak çekilmişlerdi.

Suvla ve Anzak'ın boşaltılmasından sonra da sıra Seddülbahir'e gelmişti. Seddülbahir'de 6 Ocak'a kadar Fransızlar geri alındı. 8 Ocak'a kadar da boşaltmanın son kısım tamamlanacaktı. Anzak boşaltma plânında denizciler bazı zorluklar ve tehlikeler görmüşlerdi. Son boşaltma için 22 bin er, 60 top bırakılacak, bunlardan 7 bin kişi ve 40 top birinci gece, 15 bin er ve 20 top ikinci gece geriye alınacaktı. Boşaltma tümenler içinde üç kademede düzenlenmişti. Son geceye kadar da her tümen cephesini eskiden olduğu gibi aynı kuvvette tutacak, kıyıda da son direnme mevziini hazırlamış olacaktı. Son gün kullanılmayacak bağlantı hendekleri tıkanacak ve kullanılacak olanlar da işaretlenecekti. Önce ağır toplar ve obüslerin bir kısmı geri alındı. Sonra bataryalar yarıya indirildi. En sonunda da bunlardan birer top mevzide bırakılarak atışa devam edip, cephenin boş bırakılmadığı hissi yaratılmıştı.

Aralık ayının son günü genel karargâh Kahire yolunu tutmuştu. Boşaltmanın yapılabilmesi için havaların ve denizin imkân vermesi bekleniyordu.

İnsanların kurtarılması başlıca amaçlarıydı. Daha fazla beklemek zaman kaybetmek demekti.

Şunu da kabul etmeli ki Seddülbahir'de de İngiliz kuvvetlerinin çekilmesi, zamanında haber alınıp gerekli tedbirler alınamamıştı. İlk hatlarda düşman ateşi kesildikten sonra birliklerimiz derhal ileri atılarak düşman artcılarını sıkıştırdılarsa da İn-

gilizlerin büyük bir maharetle ve malzeme sarfını göze alarak birçok yerlerde meydana getirdikleri lağımlarla duraklamak zorunda kaldıklarından düşmanın en sonunda feda etmeyi bile göze aldığı artcıları da kurtulmuştu. Türk birlikleri kıyıya ulaştığı zaman güneş de ışıklarını yeryüzüne serpmekteydi. Kıyıda yığılan İngiliz bırakıntıları da kuzeye nazaran çoktu.

Resmi istatistiklere göre İngilizler Gelibolu cephesinde 410 bin kişiyi savaşa sokmuşlardı. 43 bin ölü, esir ve kayıp, 72 bin yaralı, 90 bin hasta olmak üzere 205 bin, Fransızlar 47 bin kayıp vermişlerdir.

Türk Genelkurmayının o zamanki yazdığı esere göre de 55 bin şehit, 10 bin yaralı, 10 bin kayıp, 21 bin hastalıktan ölüm, 64 bin hasta olmak üzere 250 bin toplamındaydı.

Çanakkale Savaşları'nın başından sonuna kadar büyük bir yükünü omuzlarında taşıyan Orgeneral Esat Bülkat ile onun kardeşi General Vehib Paşa'nın Çanakkale Savaşları'ndaki hizmetlerini belirttikten sonra kısaca biyografisini de sunmayı bir görev bildik.

Balkan Savaşı'nın Edirne, İşkodra, Yanya kalelerinin savunmaları övündüğümüz ve teselli bulduğumuz başlıca başarılarımızdır. Edirne'de Şükrü Paşa, İşkodra'da Hasan Rıza Paşa, Yanya'da da iki kardeş Esat Paşa ve Vehib Bey tarihimize şeref katan kişilerdi. Bu iki kardeş 1915 Çanakkale Savaşları'nın da birbirine destek olan iki ünlü komutan olarak tarihimizde yaşayacaktır.

EKLER

Ek I

GENERAL ESAT BÜLKAT

Esat Paşa 1862'de Yanya'da dünyaya geldi. Taşkent'ten göç etmiş köklü bir ailenin çocuğudur.

İlk ve orta öğrenimini Yanya'da yaptıktan sonra 1884'te Harp Okuluna girerek, 1887'de okulu birincilikle bitirdi. Harp Akademisi sınıflarına devam ettirilen Esat Bülkat, burayı da aynı başarı ile bitirmesi üzerine okulda öğrenim görevlisi olarak bırakıldı.

1890'da Alman ordusuna staj için gönderildi, buradaki başarısından dolayı rütbesi önyüzbaşılığa yükseltildi.

1894'te binbaşı olarak Genelkurmayda görev almış, 1895'te Harp Akademisinde kurmay görevleri öğretmeni iken rütbesi yarbaylığa yükseltilmişti.

1897 Yunan Savaşı'nda Alasonya Ordusu emrindeki yararlıklarından dolayı rütbesi savaş meydanında albaylığa yükseltilmişti.

1899'da Harp Okulu Eğitim Başkanlığına getirilen Esat Bülkat, bu okulda eğitim yönünden birçok başarılı hizmetlerde bulunduğundan 1901'de tuğgeneral, 1906'da da tümgeneralliğe yükseltilmişti. Onun okuldaki bu hizmetleri sırasında Mustafa Kemal'ler, Enver'ler, Hafız Hakkı'lar, Ali Fuat Cebesoy'lar, Refet'ler, Kâzım Karabekir'ler, Yakup Şevki'ler O'nun yetiştirdiği birer talebisiydi.

1907'de Selânik'te bulunan Üçüncü Ordu Mareşalliği vekâletine getirilmişse de Selânik'te Hürriyet ve Meşrutiyet İnkılâbını

yaratmak için çalışan İttihat ve Terakki Partisinin ordu içinde gizli çalışmalarına engel olmamak suçu ile 11 Haziran 1908'de açığa çıkarılarak İstanbul'a getirilip Askerî Mahkemeye verilmişti.

23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilânı üzerine bu suçlamadan kurtulmuş, Dördüncü Ordu Kurmaybaşkanlığına, 1909'da da Goltz Paşa'nın başkanlığında kurulan Askeri Şûra üyeliğine atanmıştı.

1910'da Piyade Dairesi Başkanlığına, sonra da tümen ve İkinci Kolordu Komutanlığına getirilmiş, 1911'de önce Yanya Bağımsız Tümen Komutanlığına, 26 Eylül 1912'de Balkan Savaşı seferberliğinin ilânı üzerine Bağımsız Yanya Kolordu Komutanlığına getirildi.

Yanya Kalesi'nin 16 Şubat 1912'de düşmesine kadar bütün savaşları kardeşi kale komutanı Vehib Bey'le beraber fedakârane bir surette savunmuştu.

8.3.1913'te Yunanlılara esir düşmüş, 2 Aralık 1913'e kadar Atina'da esir olarak kalmıştı.

1928'de Genelkurmayın yayınladığı "Yanya Müdafaası" adlı eserinde General Emin, son derece önemli iki belgeyi bize sunmaktadır. Bunlardan biri Yunan ordusu başkomutanı olan veliahd Kostantin'in generali teslim olmaya çağıran yazısıdır. Generalin büyük karakterini gösterdiği için biz veliahde yazdığı tarihî cevabı buraya aktardık;

"Prens Cenapları!

İnsanlık ve medeniyet adına yaptığınız asil bildirinizi, önemle ve nezaketle okudum. Saygı ile bildiririm ki, cesur ordunuzun yeni girişimlerine karşı – Tanrı'nın yardımıyla– Yanya'yı savunma için gerekli tedbir ve vasıtalar elimizde vardır. Askerî namus ve şerefi, kale muhafızlarına yüklediği görev, gayesini tek bir ere ve tek bir atıma kadar yapmada direneceğine itimat buyuruldu-

ğundan dolayı bilhassa teşekkürlerimi bildiririm. Ancak yüksek şahsiyetiniz gibi ben de bir görev almış, her ne pahasına olursa olsun bunu yapmaya ve tamamlamaya kararlıyımdır. Cesur ordunuzla savaşa, sonuna kadar devam bana şeref kazandırır. Dökülen ve dökülecek olan kanlardan dolayı insanlık ve medeniyet beni ve ordumu suçlu sayamaz. Hak ve adalet, sorumluluğu savaşa sebep olanlara yükler.

Yüksek ve asil nezaketinize teşekkür eder, üstün saygılarımın kabulünü rica ederim."

Esat Paşa hatıralarında realiteden hiçbir zaman uzaklaşmamış ve görüşlerini, tenkitlerini açıkça yazdıktan başka bizim olduğu kadar dünya tarihini de üzerinde önemle duracağı birçok vesikayı toplamıştır.

9 Temmuz 1915'te Gelibolu'daki Üçüncü Kolordu Komutanı olarak Çanakkale Savaşları'nı idare etti. Rütbesi bu hizmetinden dolayı da orgeneralliğe yükseldi.

8 Haziran 1918'de Üçüncü Ordu Komutanlığına atanan Esat Bülkat, daha sonra Askerî Okullar Müfettişliği ve İkinci Ordu Müfettişliğinde de bulunduktan sonra, Mütarekedeki durumları beğenmediğinden kendi isteği ile 19 Ekim 1919'da emekliğe ayrıldı.

1920'de ise Ali Rıza Paşa'dan sonra hükûmeti kuran Salih Paşa kabinesinde on beş gün kadar Bahriye Nazırlığı yaptı.

1952 yılında ise Tanrı'nın rahmetine kavuştu.

Yanyalı Esat Paşa, çalışma masasında.

Vehib Paşa Balkan Savaşı'ndan sonra Çanakkale'de Karargâhı önünde. Ortada Vehib Paşa görünüyor. Sağ ve solundakiler ise Şehzade Fuat ile Abdülhalim ve Abdürrahim efendilerdir. Arkasındaki subay İsmet (İnönü) Bey'dir.

Ek II

VEHİB PAŞA (KAÇİ)

Vehib Paşa 1908'de İkinci Meşrutiyet İnkılâbı ve Birinci Dünya Savaşı'nın değerli komutanlarındandır. Babası Mehmet Emin Efendi'nin Belediye Reisi bulunduğu Yanya'da, 1877'de dünyaya geldi. Büyükbabası Yanya Emlak–i Seniye Nazırı Vehib Efendi'dir. Aile Taşkent'ten Türkiye'ye göçmüştü. Balkan Savaşı'nda Yanya Kalesi'nin savunmasında önemli rol oynayan ve Çanakkale'de Üçüncü Kolordu Komutanı olarak görev yapmış olan Esat Bülkat Paşa'nın kardeşidir. Orta boylu, şişmanca, zeki ve atılganlığı ile tanınan bir askerdi.

1897'de Harp Akademisinden birincilikle çıktı. İlk görevi Yemen'deydi. Burada İmam Yahya ile savaşmış, bölgede huzurun sağlanmasında büyük hizmetleri görülmüştü. Daha sonra Diyarbakır Tümenine kurmaybaşkanı olarak verildi. Ve burada rütbesi binbaşılığa yükseltildi.

Diyarbakır Tümeninde iken Kurmay Yüzbaşı Fahrettin (Orgeneral Fahrettin Altay) ile beraber çalışıyordu. Tümen komutanları Gürcü Bahri Paşa'ydı. Seksen yaşında, sakalı göğsüne kadar uzamış, okuma yazma bilmeyen, adını eski harflerle karınca gibi yazan bu zat, büyük bir arazi bilgisine ve komutanlık ahlâkına sahipti. Ciddi, görevine düşkün ve sert bir kurmay olan Vehib Bey, kendisinde de komutanında bulunan bu ortak meziyetler dolayısıyla pek iyi geçiniyorlardı. Çok defa, o zaman Kurmay Yüzbaşı olan Fahrettin Altay'a:

"Keşke her komutan Bahri Paşa gibi olabilse..." derdi.

Diyarbakır'ın dar çevresi, gençleri sıkıyordu. O zaman şehir, surların içinde kapalı bir durumdaydı. Fahrettin Altay, sesi güzel ve sohbeti doyulmaz bir insan olan Vehib Bey, birkaç aydın memurla özellikle Ziya Gökalap'le Dicle kenarında eğlenceler yaptıklarını hatırlamaktadır. Vehib Bey Meşrutiyet'ten sonra Rumeli'den çok iyi andığı İttihatçı arkadaşlarına Ziya Gökalp'i anlatarak onun İttihat ve Terakki bünyesinde görev almasını sağlamıştı.

1907 yılında da Vehib Bey'in görevi Erzincan'daki Dördüncü Ordu Karargâhına nakledilmişti. Dördüncü Ordu Komutanı Mareşal Zeki Paşa, onun çalışmalarından çok memnundu. 1908 Meşrutiyet İnkılâbı sırasında Erzincan'daki Harp Okulunda bulunan talebeleri, okul komutanı aleyhine ayaklaklanmışlar ve ordu komutanına şikyette bulunmuşlardı. Ordu komutanı talebelere nasihat ve okulu teftiş için Vehib Bey'i gönderdi. Vehib Bey göğsünde Enver, Niyazi beylerin Rumeli dağlarında gezdikleri gibi iki sıra fişek dizilmiş, belinde tabanca, elinde filinta ve başında ayyıldızlı bir hürriyet kalpağı olduğu hâlde okula gelmiş, talebelere ordu komutanının disiplin üzerine kurulmuş bir topluluk olduğunu anlattıktan sonra, ordu komutanı namına gerekli bakım ve onarımın yapılacağı vaadinde bulunmuştu.

31 Mart hareketinden sonra İstanbul'a gelen Hareket Ordusu ileri gelenleriyle ve İttihatçılarla muharebesi olan Vehib Bey de Harbiye Nezaretine atanmıştı.

İstibdat devresinin kötü idaresi Harp Okulu ve Kuleli'de ne disiplin ne de okul denebilecek bir durum bırakmıştı. Öğrenciler yemekleri beğenmiyor, fazla disiplin ve eğitime baş kaldırıyor, kendilerine dersten az not veren öğretmenlere karşı geliyor, okul idarecilerini okul komutanına, okul komutanını Harbiye Nezareti Nazırına şikayetten çekinmiyorlardı. Okullarda üstlerine

karşı gelmek, kabadayılık ve kahramanlık moda hâline gelmişti.

Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nazırı olduğu zaman orduya el atmış, bu meyanda Harp Okulunu da disiplin ve inzibat altına almaya karar vermişti.

Personel Başkanlığı verilen her görevi başarıyla sona erdirmesini bilen Vehib Bey'i Harbiye Nazırına bu görev için aday olarak göstermişti.

Vehib Bey'le görüşen Mahmut Şevket Paşa:

— Sizi Harp Okulu Komutanlığına tayin etmek istiyorum, kabul eder misiniz? diye sormuş Vehib Bey de:

— Elbette kabul ederim Paşam! Yalnız bugün için ortada okulun isminden başka hiçbir şeyi kalmamıştır. Eğitim, disiplin yönünden sıfır durumdadır. Benim bu işi başarabilmem için sizden geniş bir yetki almaya ihtiyacım olduğu gibi, doğrudan doğruya da sizinle görüşüp onayınızı almalıyım. Eğer bunu kabul buyurursanız bu görevi üzerime almaktan şeref duyacağım, karşılığını verdi.

Harbiye Nazırı böyle bir teklif bekliyordu. Kendisini 16 Ağustos 1909'da Harp Okulu ve Kuleli Lisesinin başına Askeri Okullar Komutanı olarak getirdi. Bu görevi alır almaz okulları denetleyen Vehib Bey, yapacak işlerin çokluğunu görmüş, temel hedefini disiplin üzerine kurmuştu. Orduda tanıdığı disipline bağlı subayları okullara atayarak kötü örnek veren Abdülhamit devri dökünülerini görevden uzaklaştırmıştı. Ayrıca öğrencilere subaylık karakter ve terbiyesini aşılamak için de çok uğraşmıştı. Evvelce karavanadan topluca yemek yemek usulünü kaldırmış, öğrencilere masada ayrı ayrı çatal ve bıçakla yemek yiyecek bir düzene koymuştu.

Harp Okulunda Osmanlı topluluğundan olan talebeler içinde Araplar, Arnavutlar, Bulgarlar, Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar ayrı ayrı siyasal ceryanların etkisi altında birbirine düşman

birer topluluk hâlindeydiler. Çok defa çatışmalar meydana gelmekteydi. Bu okul için olduğu kadar ülke için de kötü bir gidişti. Bir Ermeni öğrencinin sırası içinde devrin padişahı olan Sultan Reşat'ın gözlerinin iğne ile delinmiş olduğu bir kontrol sırasında bulunmuştu. Vehib Bey bütün bunlarla uğraşmakla beraber ayrıca Türk öğrenciler arasında millî şuurun gelişmesi için çok çalışmış, talebelere ünlü kişiler tarafından konferanslar verdirerek tarih ve kültür yönünden gelişmelerini sağlamıştır. Harp Okulunda subayların bütün ihtiyaçlarını görecek olan teçhizat bedeli kanunu onun zamanında çıkarılmış ve disiplin işinde yetiştirdiği subaylar, Birinci Dünya Savaşı'nın ve Kurtuluş Savaşı'nın ünlü komutanları olmuştu. Talebeleriyle sık sık konuşarak onlara şu öğüdü verirdi: "Bilgisizlik, disiplinsizlik ordunun deva bulmaz iki hastalığıdır. Biri diğerinin yok olmasını kolaylaştırır. Yeniçeri Ocağına musallat olan zaaf, bu iki hastalığın saldırısına uğramış olmasındandır. Yeniçeri Ocağı bu iki hastalığın hücumuna uğradı, devletin temelini yıkacak bir durum aldı. İlim ve disiplin bir ordu için başta gelir. Cehalet, bilim ve irfanın, medeniyet ve insanlığın en büyük düşmanıdır." demişti.

1911'de Yanya Müstahkem Mevki Komutanlığına atandı. Ağabeyi Esat Paşa da orada kolordu komutanıydı.

Vehib Bey, Yanya Müstahkem mevkiini gezdiği zaman şaşırıp kalmıştı. Toplar eski, mantelli, mevziler yapılmamış, her şey yüzüstü bırakılmıştı. Abdülhamit devrinin bu kötü mirasını kısa zamanda nasıl düzenleyeceklerdi. Balkanlar Rus kışkırtmasının etkisiyle savaşa hazır gibiydiler.

Balkan Savaşı'nda seferberliğin ilân edildiği gün olan 20 Eylül 1912'de bütün subaylarını alarak mevzii dolaşmış, Yunan saldırısına karşı nasıl direnileceğini bütün yokluğa rağmen yapabileceğini öğütlemişti.

İşte bu çalışmasıyla da savaşın başlamasından şubatın 20'si-

ne kadar Yanya Kalesi'nde Türk bayrağının dalgalanmasında bu iki kardeşin büyük emeği olmuştu.

Yanya Kalesi'nin düşmesinin ertesi günü, Yunan ordusu karargâhında bulunan ve Yanya'ya gelen tarafsız devlet ateşemiliterleri, basın muhabirleri Yunan komutanlarının aylardır kaleyi alamamaktan ötürü uydurdukları hayali zırhlı tabya ve kulelerini görmeye gitmişlerdi. Ertesi gün de Veliaht Kostantin, buraları gezmiş, gördüğü durumdan utanarak kendi subaylarının bile gezmesini yasaklamıştı. Çünkü, sadece taş toprak arkasına sığınmış bir savunma karşısında üç ay hareketsiz kalmışlar, bir başarı sağlayamamışlardı.

Balkan Savaşı'nda Ordu Komutanı olan Mahmut Muhtar Paşa 1915'te yayınladığı "İkinci Şark Ordusunun Savaşları" adlı eserinde bu iki kardeş için şöyle der: "Biraz önceleriydi ki, Yanya'yı Türklüğe yaraşır bir şecaat ve metanetle savunan bir avuç askerimiz, hastalık, açlık, cephanesizlik yüzünden 7, 8 ay katı bir düşmana karşı savaşarak bütün varlığı ile dayandıktan sonra cesur komutanları Esat Paşa ve Vehib ile beraber savaşa son vermek zorunda kaldı."

Vehib Bey Atina esaretinden döndükten sonra İttihat ve Terakki hükûmetinin orduyu tamamen ellerine geçirmesi üzerine Arabistan'ı eskiden tanıması bakımından Hicaz vali ve komutanlığına atandı.

Hicaz'da bayındırlık işlerine önem vererek yollar yaptırır, okullar açtırdığı gibi, Kâbe'yi tamir ettirmek suretiyle bölgede büyük bir sevgi yaratmış, Şerif Hüseyin ile oğullarını da pek yakından izlediğinden baş kaldırmalarına imkân bırakmamıştı. Hicaz'dan 24 Haziran 1914'te ağabeyi Esat Paşa'ya yazdığı mektupta: "Canım ağabeyim, teftiş için Taif'ten Mekke'ye geldim. Havalar çok sıcak Mekke'de 46, Cidde'de 43 derece. Çok meşgulüm, tümeni toplu olarak Taif'te tutuyorum. Yolun yapımına ça-

lışmaktayım. Saygı ile ellerinizi öperim." diyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması Vehib Paşa'nın oradan alınmasını mecburî kılmıştı. Önce Çanakkale cephesinde 15'inci Kolordu komutanı olarak bulundu. Büyük kardeşi Esat Paşa da aynı ordunun Üçüncü Kolordu komutanıydı. Düşman büyük kuvvetlerle Gelibolu Yarımadası'na çıkınca 15'inci Kolordu da karşıya geçirilmiş, Vehib Paşa güneyde, Esat Paşa kuzeyde İngiliz saldırısını durdurmaya çalışmışlardı.

Mustafa Kemal Bey, Anafartalar'da düşmanı durdurmuş fakat denize dökememişti. Esat Paşa, kardeşinden Anafartalar'ın takviyesini istediği zaman Vehib Paşa, en sıkışık zamanda bile bu isteği reddetmeyerek önce Nuri Conker'i tümeniyle Mustafa Kemal'i takviyeye gönderdiği gibi az sonra da 8 Ağustosta bütün tümeni emrine vermişti.

Çanakkale Savaşı'ndan sonra doğuda Ordu Komutanlığına getirilmiş ve Rus cephesinin yıkılmasına kadar bu görevde kalmıştı.

Mondros Mütarekesi'nin imza edilmesinden sonra İstanbul'a gelmiş, yeni kurulan hükûmetler İttihatçılar aleyhinde çalışınca kendisi de tutuklanarak Malta'ya sürülmüştü.

Malta'dan İtalya'ya kaçan Vehib Paşa, daha sonra İtalyanların Habeşistan'ı ele geçirmeye kalkışı üzerine de Habeş İmparatorluğu'nun emrine girerek bu cephede hizmet etmişti. Bir süre de İskenderiye'de yurttan uzak kalan Vehib Paşa, Türkiye'ye dönmüş, 13 Haziran 1940'ta hayata gözlerini yumarak Karaca Ahmet'te ebedi istirahatgâhına terk edildi.

Ek III

ÇANAKKALE KARA MUHAREBELERİNİN İLK DÖNEMİ

Liman von SANDERS

24 Mart öğleden sonra geç vakit Enver telefon ederek benimle konuşmaya geleceğini bildirdi ve kendisi gelmeden önce büromdan ayrılmamanı rica etti. Az sonra Enver göründü ve gelir gelmez de Çanakkale'de oluşturulmasına karar verdiği 5. Ordunun komutanlığını üzerime alıp almayacağımı sordu. Hemen olumlu karşılık verdim ve şunu ekledim: **"Oradaki birlikler hemen takviye edilmelidir, çünkü kaybedecek vakit kalmamıştır."**

Ertesi gün, 25 Mart akşamı yeni karargâhıma gitmek üzere vapura bindim ve İstanbul'dan ayrıldım. On ay kadar İstanbul'a dönmedim. Zaman darlığı yüzünden 1. Ordu kurmayından ancak küçük bir kısmını yanıma alabildim. Bunlar arasında Kâzım Bey (Diyarbakırlı Kâzım Paşa) ile iki Alman yaverim, Süvari Yüzbaşı Prigge ve Süvari Yüzbaşı Mühlmann bulunuyordu. Kurmay heyetin büyük kısmı, hemen arkadan gelecekti. Bunların hepsi, Süvari Yüzbaşı von Frese dışında, Türk subaylardı.

Alman Askerî Kurulunun ileri gelenleri İstanbul'da kaldı. Ordu komutanlığını da Mareşal von der Goltz'a devrettim.

26 Martta Gelibolu limanına vardık ve karargâhımızı kurduk. 3. Kolordu Karargâhı da birkaç önce buraya gelmişti. Yanımda-

1918. Mustafa Kemal Paşa, Liman von Sanders'in yerine, Yıldırım Orduları Kumandanı atanmıştı.

ki birkaç kişiyle birlikte bize gösterilen bir eve yerleştik. Sonradan bu binanın Fransız Konsolosluğu olduğunu öğrendim. Evde yalnız yuvarlak bir masa ve benim her iki odamda birer duvar aynası vardı. Öteki eşyalar, herhâlde biz gelmeden önce çalınmıştı. Yatak ve diğer gerekli eşyayı kaymakam şehirden sağladı. Dört hafta sonra bu evi bıraktığımda çamaşırlarımın çoğu kaybolmuştu. Sonradan hayretler içinde duydum ki, Rumlar, benim bu evi talan ettiğimi ve eşyaları aldığımı her tarafa yaymışlar! Çanakkale Savaşı'nda, yuvarlak bir masa ile iki duvar aynasını yanıma alıp gezdirmekten herhâlde önemli işlerim vardı.

Gelibolu, o sıralarda gelişmekte olan bir yerdi. Biz gelmeden önce Türk görevliler birçok Rum aileyi başka yerlere göndermişlerdi. Çanakkale Savaşları'nın sonunda ise, düşman donanmasının ateşiyle bu şehrin pek çok yeri yıkıntıya dönmüştü.

Önümüzde iş dolu günler vardı. Birliklerin gruplaşmasıyla önemli kıyı bölgelerinin gözetlenmesi işini değiştirmek zorundaydım.

5. Ordunun o zaman beş tümeni vardı. Bunlar Boğaz'ın Asya ve Avrupa kıyılarına dağılmışlardı. Tümenler, 9–12 tabur kuvvetindeydiler. Taburlar ise 800–1000 kişi kadardı.

İngilizler büyük çıkarmayı yapıncaya kadar bana dört haftalık bir zaman bıraktılar. Birliklerinin bir kısmını geçici olarak Mısır ve Kıbrıs'a göndermişlerdi. Söz konusu dört haftalık zaman, gerekli önlemlerin alınmasına ve Albay Nicolai komutasındaki 3. Tümenin İstanbul'dan getirilmesine yetti.

Çanakkale Boğazı'nın gerek Asya, gerekse Avrupa yakalarında birinci derecede çıkartma tehlikesi taşıyan bölgeleri, Boğaz girişindeki kıyı parçalarıydı. Çanakkale Boğazı'nın güneyindeki Anadolu yakası, hafifçe dalgalı verimli bir düzlükle büyük derinlikleri olan tepelerden oluşmuş bir araziydi. Kara Menderes

Irmağı, birçok dönemeçlerle bu toprağı geçip denize dökülüyordu. Derinlikler, denize doğru yüksekçe bir kıyı çelengiyle kapanmıştı. Bir çıkarma harekâtında, piyade ile birlikte çıkacak topçu kuvvetleri, bu arazi dalgasından yararlanarak ve savaş gemilerindeki topların da yardımıyla doğuya doğru uzanan geniş bölgeyi etkisi altında bulundurabilirdi. Kara Menderes Irmağı ve küçük bataklıklar, modern araçlarla donatılmış bir ordu için, ilkbahar ve yaz aylarında önemli bir engel oluşturamazdı.

Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasını oluşturan Gelibolu Yarımadası, yamaçlar, derin boğazlar ve keskin yarlarla bölünmüş sarp dağlardı. Bazı dağların tepesindeki fundalıklar, çayların ve çoğu yazın kuruyan derelerin kıyılarındaki kısa çamlar, genellikle çıplak olan arazinin biricik bitkileriydiler. Sulama durumuna bağlı olan tarım, yalnız bazı yerleşim yerlerinin çevresinde ve çukurlarda vardı. Saros Körfezi'nin üst kısmına doğru, yarımadanın içindeki büyük derinlikler daha verimliydi.

Şimdi asıl sorun, düşman çıkarmasının nereye yapılacağıydı. Gruplanmalar, kıyının genişliği dolayısıyla, hafif birliklerle olacaktı. Teknik açıdan kıyının birçok yerine büyük kuvvetler çıkartılabilirdi. Buraların tümünü önceden tutmak olanaksızdı. Bu nedenle kuvvetlerin yerleştirileceği bölgelerde taktik gerekçeler aramak gerekiyordu.

Çanakkale Müstahkem Mevkii'nin Boğaz'a egemen en önemli tabya ve bataryaları güneyde, Anadolu yakasında bulunuyordu. Düşman elinde bulunan Bozcaada, bu kıyının önündeydi. Sonra bu kıyıdaki Küçük ve Büyük Beşike limanları çıkarmaya çok elverişliydi. Buralardan büyük kuvvetler kısa zamanda Türk kıyılarına çıkarılabilirdi. Tabyalar ve ağır bataryalar, yalnız deniz yönünden ilerleyecek kuvvetlere karşı mevzilendirildiğinden, Anadolu yakasının savunma düzeninin arkasına doğru yürümek, düşman bakımından büyük şans doğuruyordu. Yol durumu da buna uygundu. Bu nedenlerle, burada büyük tehlike vardı.

Gelibolu Yarımadası'nda da üç yer, özellikle önemli ve tehlikeliydi. Birinci tehlikeli yer, yarımadanın güney ucundaki Seddülbahir ve Tekeburnu'ydu. Çünkü bu bölge, üç yandan düşman ateşine açıktı. Bir kere çıkarma yapıldı mı, uzaktan görünen ve oraya ulaşmak için başlıca bir engel taşımayan Alçıtepe düşmanı kendi üzerine çekecekti. Buraya kadar düşman, hiçbir engel ve güçlükle karşılaşmayacaktı. Bir kere burası ele geçirildi mi, Boğaz'ın başlıca istihkâm ve bataryaları ateş altına alınabilirdi.

Çabuk ve kesin sonuç alınacak yerlerden biri de Kabatepe'nin iki yanındaki iki parçalarıydı. Kabatepe'den Marmara kıyısındaki Maydos kasabasına kadar hafif bir eğimli geniş bir düzlük uzanıyordu. Yassı bir tepe burayı ikiye ayırıyordu. Maydos'un iki yanındaki yüksekliklerden Boğaz bataryaları kolayca tehlikeye düşürülebilirdi. Kabatepe'nin kuzeyinde ise, dik yamaçlarıyla korunaklı, iyi bir çıkarma yeri olan Arıburnu vardı. Düşman asıl harekâtını Kabatepe üzerinden Maydos'a çevirdi mi, buraya giden alçak vadiyi ateş altında tutabilmek için Arıburnu'nu da ele geçirmek zorundaydı.

Avrupa yakasındaki üçüncü çıkarma yeri, Yukarı Saros'ta yaklaşık olarak Bolayır çizgisindeki 5–7 kilometre uzunluğundaki kıyı parçasıydı. Burası her ne kadar Müstahkem Mevki üzerinde topçu atışıyla etki yapma olanağı taşımıyorsa da, Çanakkale'nin geleceğini etkileyecek stratejik önem taşıyordu. Buradan yarımadanın İstanbul ve Trakya ile olan bağlantısı kesilebilirdi. Düşman, Saros Körfezi ile Marmara arasındaki dar tepeleri ele geçirdi mi, yalnız 5. Ordu'nun geriyle bağlantısı kesilmiş olmazdı, ayrıca buraya yerleştirilecek uzun menzilli toplar ve gece ışıldaklarıyla bu kıyılara egemen olabilirdi. Düşman denizaltıları –ki aralık ayından beri Marmara'ya geçmeye uğraşıyorlardı– Boğaz'ı aşabilirse, Marmara'daki ikmal ulaşımı da tam olarak durabilirdi.

Elimizdeki birlikler, bu üç tehlikeli bölgeye göre gruplandırılmıştı. 5. Tümen ile 7. Tümen Saros bölgesine yerleştirilmişti. 9. Tümen ile yeni kurulan 19. Tümen Gelibolu Yarımadası'nın güney kesimine ve 11. Tümen ile yeni gelen 3. Tümen de Anadolu yakasındaki bölgeye yerleştirilmişti.

Elimdeki beş tümenin 26 Marta kadar olan düzenlerini tam olarak değiştirmek gerekmişti. Bu zamana kadar bunlar, başka bir temel düzene uyarak, eskiden olduğu gibi kıyı koruma birlikleri olarak bütün kıyı boyunca yayılmış bulunuyorlardı. Her ne kadar karaya çıkan düşman her tarafta bir miktar direnme görecekti ama, yedek kuvvet olmadığı için, çıkanların geri püskürtülmesini başaracak birlikler bulunmayacaktı. Verdiğim emirle, tümenlerin birliklerini toplu durumda bulundurmalarını, kıyıda yalnızca güvenliği sağlayacak kadar kuvvet bırakmalarını sağladım. Çünkü biricik başarı şansımızın, hafif kuvvetlerle sürekli bir direnmeye değil, her üç grubun hareketli savunmalarına bağlı olduğuna inanıyordum.

Kıyıda gözetleme göreviyle kalmış Türk birliklerini, durumun gereklerine uygun biçimde hareketli bir konuma getirmek için yürüyüşler ve tatbikatlar yaptırmak çok yararlı bir iş oldu.

Gerektiğinde birliklerin bir yerden başka bir yere geçirilmesi için limanlarda gemi bulundurduktan başka, gruplar arasındaki yolları da işçi taburlarını çalıştırarak yapmaya başlamıştık. Yarımada üzerinde bir baştan ötekine giden kesintisiz yol yoktu. Genelikle yayaların ve yüklü hayvanların geçebilecekleri patikalar vardı. Fakat sahra topçusunun buralardan geçmesi olanaksızdı.

Yeni gruplanma önlemleri gece yürüyüşleriyle sağlandı. Böylece düşman uçaklarının keşifleri engellendi.

5. Orduda o sırada uçak yoktu. Çanakkale'de bulunan birkaç uçak, Müstahkem Mevkii Komutanlığı emrine verilmişti ve ancak onun gereksinimini karşılamaya yetiyordu.

Birliklerin tâlimlerini düzenlemek için belirli bir zaman istiyordu. Çünkü düşman savaş gemileri, her gördükleri yerde birliklerimizin üzerine ateş açıyorlardı. Hatta tek başına giden bir yayanın ya da süvarinin bile üzerine ateş açıldığı oluyordu.

Tehlikeli kıyı kesimlerinde sahra tahkimatını bütün kuvvetimizle geceleri pekiştiriyorduk. Engel yapmak için Türkiye'de hem malzeme hem de araç–gereç noksandı. O kadar ki, basılınca patlayan kara mayınları yerine torpido başlıklarını ve dikenli tel engeli olarak da bahçe ve tarla kenarlarındaki telleri kullanmak zorundaydık.

Düşman gazeteleri daha sonra, İngiliz uçaklarının Türk birliklerinin kıyıdaki gruplaşmalarını yanlış olarak belirleyip bildirdiklerini yazdılar. Bu haberler gerçeğe uygun değildi. Uçaklar gruplaşmaları doğru olarak belirleyip bildirmemişlerdi. Ama ne var ki, bizim bu düzenleri gece değiştirdiğimizi görememişlerdi.

5. Ordu, gemilerin ateşiyle zarar gören Seddülbahir ile Kumkale'yi de mart sonlarında Müstahkem Mevkii Komutanlığından aldı. Böylece Müstahkem Mevkii Komutanlığına yalnız Çanakkale iç geçidini sağlama görevi kalıyordu.

24 Nisanda Çanakkale'nin Anadolu yakasında 2. Tümenle büyük bir manevra düzenledim. Burada asıl amaç, düşmanın Küçük Beşika limanına yaptığı bir çıkarmayı önlemekti. Öğleden sonra geç vakit Gelibolu'ya döndüm.

25 Nisan sabahı saat 5'ten sonra da Gelibolu'daki ordu karargâhına düşman çıkarmasının yapıldığı ya da yapılacağı yolunda raporlar gelmeye başladı.

2. Tümen bölgesindeki Küçük ve Büyük Beşike limanları önünde, önemli sayıda savaş ve nakliye gemisinin toplandığı ve çıkarmanın başlamak üzere olduğu bildiriliyordu.

Biraz daha kuzeyde, Kumkale'de 3. Tümenin ileri sürülmüş

birlikleri karaya çıkan Fransız piyadeleriyle çatışmaya girişmişti. Bu piyadeler, Fransız savaş gemilerinin korumasında karaya çıkmışlardı.

Gelibolu Yarımadası'nın güney ucunda, Morta Körfezi'nde –Sığındere'nin denize döküldüğü yer–, Seddülbahir ve Tekeburnu'nda İngiliz piyade birlikleri, 9. Tümenin öncüleriyle çarpışıyor, buraları ele geçirmeye çalışıyordu. Bu kesimde bütün kıyı ve kıyı gerisi, büyük İngiliz savaş gemilerinin korkunç top atışlarıyla taranıyordu.

Kabatepe'de ve önemini daha önce belirttiğimiz Maydos Ovası'nda ve Arıburnu'nda İngiliz savaş ve nakliye gemilerden karaya çıkarma haberini veren subayların solgun yüzlerinde bir şaşkınlık ve üzüntü okunuyordu. Bunun nedeni, çıkarmanın birçok yerde birden başarıya ulaşmasıydı. Bendeki ilk izlenim, düzenlerimizde bir değişiklik yapmaya gerek olmadığı yolundaydı. Düşmanın seçtiği çıkarma noktaları, bizim önceden tahmin ettiğimiz yerlerdi. Bu, umut verici bir durumdu. Düşmanın çıkarma kuvvetleri, bizim çıkarma noktası olarak öngördüğümüz yerlere çıkmışlardı.

Bütün bu yerlere büyük kuvvetlerin çıkarılması söz konusu olamazdı. Öyle ise, asıl çıkarma yerleri neresiydi? Bunun için hemen bir şey söylenemezdi. Olaylar bunu ortaya koyacaktı.

Gelibolu'da bulunan 7. Tümene hemen silâhbaşı ederek Bolayır'a doğru yürüyüşe geçmesi emrini verdikten sonra, Alman yaverimle birlikte atla Bolayır'a geçtim.

Üzerinde tek bir ağaç ve fundalık olmayan Bolayır'ın dar sırtları, Saros Körfezi'nin üst kısmını bütün açıklığıyla önümüze seriyordu. Gözümüzün önünde bir kısmı savaş gemisi, diğerleri nakliye gemisi olmak üzere 20 kadar büyük gemi vardı. Körfezin içinde gemilerin bir kısmı duruyor, bir kısmı hareket ediyordu. Savaş gemilerinin geniş bordalarından aralıksız duman çıkı-

yor, bütün kıyılara ve tepelere mermiler, şarapnaller düşüyordu. Asla unutulmayacak bir tabloydu bu...

Gemilerden kayıklara asker yüklendiği ya da karaya asker çıkarıldığı hiçbir yerde görülmüyordu. Anlıyordum ki buraya gelmekte gecikmişiz. Biraz sonra 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa yanımıza geldi ve çıkarma konusunda bazı haberler getirdi. Buna göre, yarımadanın güney ucundaki 9. Tümene karşı yapılan çıkarma, bu tümen tarafından geri püskürtülmüştü. Fakat düşman, inatla yeni birlikler getirmeye devam ediyordu. Kabatepe'de durum iyiydi. Şimdiye kadar düşman bu tepeyi ele geçirememişti. Arıburnu'nda, hemen kıyıya bitişik olan dik yamaçlar İngilizlerin elindeydi. Fakat 19. Tümen, bu sırtlara doğru yürüyüşe geçmiş bulunuyordu. Anadolu yakasından daha bir haber alınmış değildi.

Esat Paşa'ya hemen bir gemiyle Maydos'a gitmesini ve güneyde komutayı ele almasını emrettim. Ben geçici olarak Bolayır'da kalacaktım. Burada yarımadanın açık tutulması çok önemliydi. Anadolu yakasındaki birlikleri Albay Weber'in güven verici ellerine bırakmıştım.

Sekizbuçuk ay sürecek olan ve iki tarafandan 750 bin insanın katıldığı Çanakkale Savaşları, Gelibolu Yarımadası'nda işte böylece başlamış oluyordu.

Düşmanın hazırlığını takdirle karşılamak gerekirdi. Kusurları; plânlarını eski keşiflere göre yapmış olmaları ve Türk birliklerinin şiddetli karşı koymasını önceden hesaplayamamalarıydı. Bu nedenle ilk günlerde sert bir darbeyle başarı elde edilememiş ve gerçekte büyük olan bu harekât, kısa süreli ve kesin sonuçlu bir harekât olmaktan çıkmıştı.

Düşüncemize göre düşman, başlangıçta 80–90 bin kadar bir çıkarma kuvveti hazırlamıştı. Bu sırada 5. Ordunun ise ancak 50 bin askeri vardı ve bunun bir kısmı da asıl çıkarma yerlerinde ih-

tiyat önlemleri için ayrılmıştı. Bundan başka, topçu kuvveti bakımından düşmanın üstünlüğü söz götürmeyecek kadar açıktı. Ulaşım araçları ise sınırsızdı. 25 Nisanda çeşitli yerlerden yapılan gözetlemelerde bize karşı 200 kadar büyük savaş ve nakliye gemisi kullanıldığı görülmüştü. General Hamilton'un kendi görevlerini ne kadar güç bulduğu, çıkarmadan önce yazdığı şu emirden anlaşılıyordu:

..... **Ordu Karargâhı: 21.4.1915**

Fransa'nın ve Majestelerinin askerleri,

Önümüzde yeni zaman savaşlarında eşi görülmemiş bir macera bulunmaktadır. Düşmanlarımızın ele geçirilmez diye adlandırdıkları kıyılara, denizci arkadaşlarımızla birlikte, açık limanda çıkmak zorundayız. Tanrı'nın ve donanmanın yardımıyla bu karaya çıkma başarıyla yapılacaktır. Mevzilere hücum edeceğiz ve savaşın başarıyla sonuçlanması için bir adım daha atmış olacağız.

Başkomutanınıza veda ederken, Lord Kitchner'in söylediklerini hatırlayınız: Gelibolu Yarımadası'na bir kere ayak bastıktan sonra, sonuna kadar savaşmak zorundasınız.

Bütün dünya bizim ilerlememizi görecektir.

Bize verilen büyük savaş görevine lâyık olduğumuzu kanıtlayalım.

General Hamilton.

Çıkarma sırasında büyük cesaret ve özveriyle savaşan ve başkomutanlarının güvenine lâyık olduklarını gösteren General Hamilton'un askerlerini düşmanları bile alkışladılar.

25 Nisan günü Saros'ta nakliye gemilerinden içi askerlerle dolu sandallar indirildi. Bunlar kıyıya yanaşmaya çalıştılar, fakat kıyıdan açılan ateş karşısında geriye döndüler. Bu, bir çıkar-

ma gösterisiydi. Öte yandan, nakliye gemilerinde çok asker olmadığı bordalarının su üstünde kalan bölümünün yüksekliğinden anlaşılıyordu. Gemilerin güverteleri sık ağaçlarla kapatılmıştı, bu yüzden içerde birliklerin bulunup bulunmadığı görülemiyordu.

Savaş gemilerinin atışları aralıksız sürüyordu. Gelibolu'dan gelen haberlere göre Beşike limanından karaya çıkan düşman geri püskürtülmüştü. Burada da bir gösteri yapılmış olması söz konusuydu.

Biraz sonra Esat Paşa'nın Maydos'tan telgrafla bildirdiğine göre, güneydeki Seddülbahir, Hisarlık ve Morta limanına kesinlikle destek gönderilmesi gerekiyordu. Düşman bu kesime yerleşmişti ve gittikçe güçleniyordu. Tümen Komutanı Albay Sami Bey, kendi ihtiyatlarını ileri almış ve onları da cepheye sürmüştü. Düşmanın Saros Körfezi'nde gösteri yaptığı yolundaki düşüncem gittikçe güçlendiğinden, Bolayır'ın güneybatısındaki yol kavşağında tuttuğum 7. Tümenin iki taburunu aynı akşam vapurla Gelibolu'ya göndermeye karar verdim. Bu kuvvetlerin gece Maydos'ta Esat Paşa'nın komutasına gireceklerini biliyordum. Aynı zamanda Saros Körfezi'nin doğusunda hazır bekleyen 5. Tümene, üç taburunu hemen Şarköy'e göndermesini emrettim. Bunlar da gece Şarköy'den Maydos'a gönderileceklerdi. Bu sevkiyatı gece yapmak zorundaydık. Çünkü düşman denizaltıları Boğaz'a ve Marmara'ya girmişlerdi. Öyle ki, 25 Nisan öğleden sonra Bolayır önlerinden bize geriden ateş açmışlardı.

Düşmanın Saros Körfezi'ne çıkarma girişimine karşı, kendimizi yeteri kadar güçlü görüyordum.

Akşam geç vakit gelen haberlerde, düşmanın Kabatepe'ye yaptığı bütün çıkarma girişimlerinin püskürtüldüğünü bildiriliyordu. Arıburnu'na çıkıp Kocatepe'de ilerleyen Avustralyalı ve Yeni Zelandalı birlikler ise 19. Tümen tarafından püskürtülmüşler ve kıyı tepeleri üzerinde kalmışlardı.

Saros Körfezi'ne bir gece çıkarması yapılması olasılığına karşı, ertesi sabaha kadar Bolayır çevresinde kaldım. Gece sessizlik içinde geçti. Topçu ateşi bile kesilmişti. Yalnız gemiler yerlerini sık sık değiştiriyorlardı. 26 Nisan sabahı düşman gemilerinin Yukarı Saros Körfezi'nde toplanmaları, buradaki harekâtın bir gösteri olduğu yolunda bende kesin kanı uyandırdı. Bu nedenle, 26 Nisan günü sabahı, 5. Tümen ile 7. Tümenin 26/27 Nisan gecesi vapurla Maydos'a sevkedilmesini emrettim. Ben de deniz yoluyla Maydos'a gitmek üzere Bolayır'dan ayrıldım. Yukarı Saros Körfezi'ndeki emir ve komuta yetkisini Kurmay Başkanım Yarbay Kâzım Bey'e bıraktım. Eğer bundan sonraki 24 saat içinde yeni bir çıkarma olmazsa, tümenlerin geri kalan kısımlarının da Maydos'a gönderilmelerini istedim. Bu emir, tam olarak yerine getirildi. Yukarı Saros Körfezi kıyısında hemen hiç Türk birliği kalmadı. Düşman donanması ise, bu birlikleri burada tutmak için gösterilerini sürdürdü. Bu arada Yarbay Kâzım Bey komutasında bir istihkâm depo bölüğü ile birkaç işçi taburu kalmıştı. Bunlar da kendilerini göstermek için dağların tepelerine yakın yerlere çadırlarını kurmuşlardı. Yukarı Saros'taki bütün birlikleri çekmek, sorumlu bir komutan için gerçekten güç bir işti. Fakat güneyde düşman üstünlüğüne karşı koymak için bu sorumluluğu yüklenmek gerekiyordu. Eğer İngilizler bu gerçek durumu anlayabilselerdi, bundan büyük ölçüde yararlanabilirlerdi.

Bir süre sonra, İngiliz ağır savaş gemileri, Saros Körfezi'nden dolaylı atışlarla Gelibolu'yu bombardımana başladılar. Özellikle limana yakın bir sürü evi yıktılar.

Maydos'a gönderdiğim 5. Tümen ile 7. Tümen, 26 Nisanda Esat Paşa tarafından Seddülbahir'deki Güney Grubuna gönderilmişti. Çünkü savaş burada bütün şiddetiyle sürüyordu. Yalnız 5. Tümenin son birkaç birliği, Arıburnu'na 19. Tümenin takviyesi için gönderilmişti.

5. Ordu Kurmay Subayları.
[Liman von Sanders, Esat Paşa, Vehib Paşa, Rauf (Orbay) Bey, arka sırada İsmet (İnönü) Bey]

Büyük çıkartmanın yapildığı Seddülbahir'deki River Clyde bölgesinin genel görünüşü.

Çıkarmanın ilk günlerinde, birlikleri parçalamamak elde değildi. Çünkü gelen takviye birliklerinin gerek duyulan yerlere dağıtılması bir zorunluluktu.

5. Tümenin Komutanı Yarbay Sodenstren, kendi tümeninin gelmesiyle birlikte Seddülbahir cephesinin komutanlığını üzerine aldı. Kolordu Komutanı Esat Paşa'yı da Arıburnu Bölgesi Komutanlığına atadım. Ben de yanımda bulunan Süvari Yüzbaşı Thime ile birlikte, Arıburnu'ndan 4–5 kilometre geride bulunan Esat Paşa'nın Maltepe çadırlı karargâhına geçici olarak yerleştim. 5. Ordunun kurmay heyetiyse, eskiden olduğu gibi Gelibolu'da kaldı. Dört gün süren çetin çatışmalardan sonra, Yarbay Nicolai komutasındaki 3. Tümen, Kumkale'ye çıkan ve Yenişehir'e kadar ilerleyen Fransızları –bunlar sömürge birlikleriyle 175. Alaydı– ağır kayıplara uğratarak 29 Nisanda gemilerine dönmek zorunda bıraktı. Böylece Anadolu yakası düşmandan tam olarak temizlendi. Korkulu olan bu kıyıda tehlike atlatılmıştı. Artık 2. Tümeni Gelibolu Yarımadası'nın güneyindeki savaş alanına gönderebilirdik. Bu tümen, birlikler hâlinde Çanakkale'ye hareket etti ve ertesi gece kayık ve motorlarla Boğaz'ı geçerek Seddülbahir cephesine yerleşti. Boğaz'ın Anadolu yakasında şimdi yalnız 3. Tümenin birlikleri kalmıştı. Bu tümenin de bazı birlikleri Gelibolu Yarımadası'ndaki çarpışmalara katıldı.

Gelibolu Savaşları'nın nasıl geçtiğini açıklamak için şunu belirtmeliyim ki, bütün çarpışmalar 5. Ordu birlikleri tarafından yapıldı ve Türk–Alman donanmasının bu çarpışmalara katkısı son derece sınırlı kaldı.

Almanya'ya döndükten sonra bu konuda çok yanlış sözler söylendiğini duydum. Türklerin Gelibolu'daki başarısının ordu ile donanmanın birlikte çalışması sonunda gerçekleştiği, gerek söz ve gerekse yazıyla pek çok kişi tarafından ileri sürülüyordu.

Türk–Alman donanmasının ordu ile birlikte gerçekleştirebil-

diği başlıca harekât, savaş gemilerinden sökülen 24 makineli tüfeği olan iki makineli tüfek bölüğünün cepheye gönderilmesiydi. 5. Ordu emrine verilen bu iki bölük, gerçekten büyük başarı gösterdi. Bundan başka, çıkarmanın ilk haftalarında Türk donanmasından Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis savaş gemileri, düşman çıkarma yerlerine Boğaz'dan atışlar yaparak Arıburnu'ndaki çıkarma yerlerine ve İngiliz gemilerine karşı etkili oldular. 15 Mayıs gecesi bir Türk torpidosunun Çanakkale Boğazı'nın aşağı kesimine saldırışı ile Alman denizaltılarının ne yazık ki çok kısa süren etkinliğinden daha sonra söz edilecektir. Göben ve Breslav ise, sekizbuçuk ay süren kara çarpışmaları sırasında bir kere bile olsun, Çanakkale'ye gelmediler.

Amiral Usedum komutasındaki Alman donanmasının özel komandosu –ki bunlar görev bakımından Çanakkale ve Karadeniz boğazlarındaki tabya ve müstahkem mevkilere bağlıydılar–, Gelibolu Yarımadası'ndaki kara çarpışmalarına katılmamışlardır. Bu özel komandonun görevi –yarımadanın dış kıyılarında, güneybatısında ve içlerinde sert çatışmalar sürerken bile– yalnız Boğaz'ın iç geçiş yollarına yönelmişti.

Anadolu yakasındaki İntepe'de bulunan toplar, Seddülbahir'deki düşman çıkarma yerleriyle buranın kuzeyindeki bağlantı yollarına karşı son derece etkili atışlar yapıyordu. Fakat daha yukarılara, arazi durumu ve uzaklık dolayısıyla etkili olamıyordu. O kadar ki, Seddülbahir ve Morta limanı kıyılarının Anadolu yakasındaki bataryalar tarafından sık sık bombardımanı, sonbahar sonlarına kadar, cephane noksanlığı yüzünden yapılamıyordu.

Kuşkusuz, İntepe'deki topların atışından İngilizler çok zarar görüyordu. Bu nedenledir ki, bazı savaş gemilerini yalnız bu bataryalar üzerine ateş açmaya yönlendiriyorlardı. Ancak belirtilmeli ki, Gelibolu Yarımadası'ndaki şiddetli çatışmalar için bu bataryalar ancak ikinci derecede rol oynayabildiler.

Müskahkem Mevkii, bu ağır bataryaların bir kısmını Enver'in emriyle 5. Orduya verdi. Ordu emrinde başlangıçta ağır batarya yoktu.

Çıkarmadan bir süre sonra Enver Paşa, İstanbul'dan gönderdiği bir telgrafla, Seddülbahir, Tekeburnu ve Morta limanına çıkan kuvvetli İngiliz birliklerinin bir karşı harekâtla yarımadadan atılmasını emretti. Enver bunu 5. Ordudan istiyordu, ama isteği gücümüzün çok üstündeydi.

Yarımadanın güney kesimi, üç yandan düşman savaş gemilerinin topçu ateşi altında bulunuyordu. Sodenstern grubunun bulunduğu yerden bakıldığında yoğun sıralar hâlinde birbirine geçmiş gibi görünen direk ve bacalarıyla boz renkli savaş gemileri büyük bir liman manzarası yaratıyordu. Makineli Tüfek Bölüğü Komutanı Deniz Üsteğmeni Bolz, 3 Mayıs akşamı Seddülbahir alanına geldiği zaman, manzaranın kendisinde uyandırdığı izlenimleri şöyle anlatıyordu:

"Savaş alanı tüyler ürpertici, yine de güzel bir manzara sergiliyordu. Gelibolu Yarımadası'nın sivri ucunda, sanki savaş ve nakliye gemilerinden örülmüş bir çelenk vardı. Bunlar üzerlerindeki çok sayıda ışıldakla çevreyi aydınlatıyorlardı. Savaş gemileri, güçlü projektörlerini Türk mevzileri üzerine çevirmişler, durmadan mermi yağdırıyorlardı."

Düşman gemileri, karaya çıkan birlikleri tam anlamıyla koruyorlardı. O günlerde elimizde yalnız sahra bataryaları vardı. Onlar da cephane yetersizliği yüzünden, ellerindeki mermileri sınırlı kullanmak zorundaydılar. Kaldı ki bunlar, ne uzaklık, ne de etki bakımından düşman araçlarıyla karşılaştırılacak durumda değillerdi.

Karaya çıkan birlikleri yeniden gemilerine gönderebilmek için, bunlara gece saldırmaktan başka çare yoktu. Bu da 5. Ordunun emriyle Albay von Sodenstern tarafından üç kere denendi.

Bu amaçla İstanbul'dan gönderilen birlikler de kullanıldı. Karanlıkta yapılan her üç saldırıda epeyce ilerlendi. Hatta birinde Seddülbahir'in yanına kadar varıldı. Ama istenen hedefe ulaşılamadı. Her seferinde, gün ağarmasıyla birlikte başlayan gemi atışları, Türk birliklerini eski yerlerine çekilmek zorunda bırakıyordu. Düşmandan alınan çok sayıda makineli tüfeğin de ancak bir miktarı birlikte getirilebiliyordu.

Benim için oldukça güç bir karar olmasına rağmen, Seddülbahir cephesinde artık saldırıdan vazgeçmek ve yalnızca savunmayla yetinmek zorunda kaldım. Düşmanın çokça yaklaştığı en büyük hedefi olan Alçıtepe'nin elden çıkmaması için bütün çabanın harcanmasını emrettim. Türk hatlarının, İngiliz siperlerinin yakınında kazılacak siperlere yerleştirilmesini salık verdim. Çünkü ön hatlarımız, ancak böylece düşman gemi atışlarından kurtarılabilirdi. Siperler birbirine yakın olunca, gemiden atılacak mermilerin kendi siperlerine düşmesi olasılığı bulunduğundan, ön siperler top ateşinden kurtulabilirdi. Bu durum, komutanlara ve birliklere yeteri kadar açıklandı ve uygulandı.

Dünya Savaşı'nda bir ordunun hem düşman filosu hem de kara ordusuyla aynı anda savaştağı tek savaş alanının Çanakkale kara çatışmalarında olduğunu belirtmeliyim. Savaş gemilerinin kendi kara birliklerini koruması son derece etkiliydi. Karada hiçbir ağır topçu, savaş gemilerinde olduğu gibi kolaylıkla yer değiştirerek cepheden, yandan ve hatta geriden ateş edemezdi. Ayrıca savaş gemileri, uçak ya da balonlarla gözetleme yapıp, kendilerinin karşılık göremeyecekleri güven verici uzaklıktan atışlarını istedikleri hedeflere ulaştırıyorlardı. O günlerde 5. Orduda ise ne uçak, ne de balon vardı.

Arıburnu'ndan düşmanı geri atmak zor olmadı. 29 Nisanda Türklerin şiddetli taarruzları sonunda Avustralya ve Yeni Zelanda askerleri bir hayli geri çekilmiş, hatta gemilerine dönmeye

başlamışlardı. Ama düşmanın getirdiği destek birlikleri ve kıyıya yaklaşan savaş gemilerinin atışlarıyla bu geri çekilme durdu ve durum kurtarıldı. Unutmamalı ki İmroz adası, Arıburnu kıyısından 20 kilometre uzaklıktaydı ve İngilizler burasını önemli piyade birliklerinin ve savaş gemilerinin barındığı bir üs durumuna getirmişlerdi.

Anzak Kolordusunun gemi atışları desteğindeki yarma girişimleri de düşman birliklerine ağır kayıplar verdirilerek durduruldu.

İlk iki haftanın kanlı çarpışmalarından sonra Esat Paşa'ya da bundan sonra büyük taarruzlara girişmemesini emretmek zorunda kaldım. Yalnız elde tutulan yükseklik zincirinin korunması için gereken her türlü özveri gösterilmeliydi. Arazinin bütün olanaklarından ve gece karanlığından yararlanarak siperlerimizi düşman siperlerine biraz daha yaklaştırmalıydık. Böylece İngilizler, Türk ileri hatlarına artık gemilerinden ateş edemeyeceklerdi. Bundan dolayıdır ki, mayıs ayının ilk on günü içinde her iki cephede de hareket durmuş ve çarpışmalar, mevzi çatışmaları hâlini almıştı.

Yarımada ve iki cephenin gerisinde bulunan birkaç kasaba, düşman gemi atışlarıyla ağır zarar görmüştü. Maydos kasabası, 29 Nisanda düşman donanması tarafından bombardıman edildi ve burada ilk yanan bina da ağzına kadar yaralıyla dolu hastahane oldu. Buraya açılan ateşle birçok Türk ve bunlarla birlikte 25 İngiliz yaralısı da öldü. Sivil halk da çok zarar gördü. Mermiler kasabanın içine düşerken, kadın, erkek ve çocuklar evlerinde bir iki parça olsun eşya kurtarmak için canlarını verdiler. Sivil halkı daha sonraları toplayarak Anadolu yakasındaki Kilya limanına gönderdik. Böylece hiç değilse canlarını kurtarmış oldular. Bir karargâh ya da kıta barındırmayan ve tahkim edilmemiş bulunan Maydos kasabasında sağlam bir duvar bile kalmadı.

Yarımadada öteki yerler de –örneğin Kocadere köyü– aynı şekilde tamamen yıkıldı. Bolayır, Karaburgaz, Yeniköy ve Gelibolu gibi bazı yerler de ağır zarar gördü. Türkler, Gelibolu Yarımadası'nda yıkılan, yerle bir edilen kasaba ve köylerinin yeniden yapılması için –Belçika ve Kuzey Fransa'nın yıkılan yerlerinin yeniden yapılması için kabul edilen ilkelere dayanarak– yardım isteyebilirler. Çünkü buralarda da tahkimat olmadığı gibi, bir askerî yerleşim yeri de yoktu. Dar yarımadanın içindeki birkaç yerleşim yerinden başka 5. Ordunun liman hizmetini gören Akbaş ve Kilya bile sık sık dolaylı atışlarla karşı karşıya kaldı. Yiyecek ve savaş malzemesi, başlıca bu iki liman yoluyla geliyordu.

5. Orduya yiyecek ve malzeme ulaşımı büyük zorluk gösteriyordu. En yakın demiryolu istasyonu, Trakya'daki Uzunköprü'ydü. Bu istasyon, ordu karargâhına, yaya olarak yedi günlük bir uzaklıktaydı. Öküz arabaları, deve kervanları ve mekkâreyle (kiralanmış yük hayvanıyla) çok az şey taşınabiliyordu. Bu nedenle Marmara üzerinden deniz yoluyla nakliyat bir zorunluluktu. Bunu da İngiliz ve Fransızların Marmara'ya soktukları denizaltılar engellemek istiyordu. Türkler için en büyük talih, düşman denizaltılarının bu işi başaramamalarıydı. Yoksa 5. Ordu açlıktan ölürdü.

Söz konusu denizaltıların başarısızlığının, Marmara gibi dar ve gözetlenmesi kolay bir denizde, çalışmaların 4–5 denizaltıyla yapılma zorunluluğuna dayandığını da belirtmeliyim. Bunlar bazı gemileri torpidolarla batırabilirlerdi, ama çok kere kendilerini tehlikeye düşürmekten korktukları için burunlarının önünden geçen gemilere bile saldırıda bulunmadılar. Bu nedenle 5. Ordunun ikmali, remorkörlerle çekilen mavnalar ve yelkenli gemilerle sağlanabildi. Bunlar geceleri ve menzilden menzile hareketle denizaltıların tehlikesinden kurtuldular.

5 Mayıstan sonra Güney Grubunun Komutanlığını Albay Weber aldı. Dizinden ağırca yaralanan Sodenstern, İstanbul'a gönderildi. Güney Grubunun cephesi, Kirte'nin 1.5 kilometre kadar güneyinden başlıyor ve doğu–batı yönünü izleyerek Gelibolu Yarımadası'nın ucuna, Çanakkale Boğazı'na kadar sürüyordu. Bir zaman sonra bu cephede hem Türkler hem de düşman üç–dört hatlı bir 'sahra tahkimat sistemi' oluşturdular. Kilometrelerce süren bağlantı yolları ve birçok gizli yer yapıldı. Her iki tarafın bu amaçla kullandığı malzeme çok değişikti. Düşman tarafından en modern ve pek çok malzeme varken, yoksul Türklerin yeteri kadar kazma ve küreği bile yoktu. Çok kere bu malzemeyi savaş yoluyla düşmandan almak gerekiyordu. Demir ve ağaç malzeme ise, çevredeki yıkılmış köy ve kasabadan sağlanıyordu. Yeteri kadar kum torbası bile bulunamıyordu. Kimi zaman İstanbul'dan birkaç yüz yeni torba getirildi mi, bunların yerinde mi, yoksa erlerin yırtık giysilerinin onarımında mı kullanılacağını kestirmek zordu. Bütün bu güçlüklere karşı koyma olanağını, Anadolu insanının azla yetinmesi, dayanma ve direnme gücü sağlıyordu.

Erlerin gösterdiği bu sessizliği ve dayanıklılığı, subaylar her zaman gösteremiyordu. Güney Grubu Cephesinin Alçıtepe'ye kadar çekilmesi yolunda, ilk haftalar çeşitli yerlerde, birçok öneri aldım. Bu önerilerin gerekçesi, Kirte'nin güneyindeki düz arazinin doğal savunma olanakları taşımamasıydı. Arada önemli çatışmalara yol açmasına rağmen, bütün bu önerileri geri çevirdim. Bir kere bu öneriler, benim adım adım geri çekilme ilkeme aykırıydı. Bundan başka, kuzeye doğru çekildikçe yarımadanın genişliği artıyordu ve bu yüzden savunma için daha çok kuvvete gerek duyulacaktı. Son olarak da, Alçıtepe, savaş gemilerinin topları için çok iyi bir hedef olacaktı. Kararımda direndim ve zaman beni haklı çıkardı.

Esat Paşa'nın komutasındaki Arıburnu Cephesi ise, dik yamaçlı, uçurumlu ve dağlık arazisiyle savunma için Güney Grubuna oranla daha elverişliydi. Bundan başka savunma hattı, güney–kuzey yönünü izlediğinden gemi atışları yalnız bu yönden ve çok az yandan geliyor, dolayısıyla fazla etkili olamıyordu.

Avustralya ve Yeni Zelandalı askerlerin bütün cesur hareketlerine rağmen, bir türlü arazi kazanamamalarında bu durumun büyük etkisi vardı. Bu bölgede İngiliz mevzileri bazı yerlerde kıyıdan 800–1200 metreden çok içeri giremedi.

5. Orduya yetişen ilk destek birlikleri, önce 4. Tümen ve sonra da 13. Tümen, 15. Tümen ve 16. Tümen oldu. Bunlar, benim Kafkasya'ya gönderilmesine ocak ayında engel olduğum 5. Kolordunun tümenleriydi.

İstanbul'dan gelen bu yeni birliklerle birlikte, eski ama çok eski modeller olmasına rağmen, biraz da ağır top geldi. Çünkü bu sırada düşman, çeşitli çapta ağır topu karaya çıkartarak kullanmaya başlamıştı.

En güç sorunlardan biri de 5. Orduya cephane sağlamaktı. Piyade cephanesi yeter derecede sağlanabiliyordu, ama topçu cephanesi başlangıçtan beri çok azdı. O sıralarda Türkiye'de topçu cephanesi yapan fabrikalar bulunmadığı gibi, tarafsız ülkeler de kendi toprakları üzerinden Alman cephanesi gönderilmesine izin vermiyorlardı. Bu nedenle, daha ilk günlerden başlayarak Türk topçusu cephane harcamaktan kaçınıyordu. Karşı tarafın alabildiğine hesapsız harcamasına karşı, Türklerin bu yoksunluğunun nasıl güçlük yarattığı kolayca anlaşılır.

Yılbaşında İstanbul'da Yüzbaşı Piepen yönetiminde topçu cephanesi yapan bir fabrika kuruldu. Fakat bunun yardımı sınırlıydı. Çünkü ne makineler, ne de malzeme yeterliydi.

İngilizlerin bu yeni Türk cephane fabrikasına pek önem vermediklerini anlıyorduk. Alınan bazı esirler, 20 kırmızı mermi-

den ancak birinin patladığını söylüyorlardı. Buna rağmen biz bu yardıma bile seviniyorduk. Çünkü daha önceleri piyademiz, topçuların kendilerini koruduklarına inansınlar diye, bazı topların manevra mermileri atmasına bile izin veriyorduk.

Gelibolu'dan çıkmak zorunda kalan Ordu Karargâhı, Arıburnu'nun 5 kilometre gerisinde ve Bigalı köyünden 3 kilometre uzakta bir çadırlı ordugâha yerleşti. Ordu Karargâhı, alçak çam ağaçlarıyla kaplı araziye öylesine ustalıkla yerleştirilmişti ki, düşman uçakları savaşın sonuna kadar burasını keşfedemezdi. Biz de görünen yolları karargâhımız içinden geçirmemeye özen göstermiştik. Buna rağmen, zaman zaman bombardımana uğradıysak da bu rastlantıydı. Çünkü dar yarımadanın hemen hemen her tarafı gemi toplarının atışıyla karşı karşıya kalıyordu.

10 Mayısta çok iyi yetiştirilmiş 2. Tümen İstanbul'dan gelince, bu kuvveti Arıburnu'nun gerisine gönderdim. Amacım, bu tümenle düşmanı hiç değilse bu kıyıdan uzaklaştırmaktı. 18/19 Mayıs gecesi bu tümen, düşman hattının merkezine gerçekten kahramanca bir taarruza girişti ve ilk düşman hattını ele geçirdi, ikinci hatta kadar ilerledi. Fakat İngilizlerin yakın savaş araçları ve yedekleri o kadar kuvvetliydi ki, kesin bir sonuç elde edilemedi. İki tarafın da kaybı çok büyüktü. Bizim kahraman 2. Tümenin kaybı 9 bin ölü ve yaralıydı. İngiliz generali, ölülerin gömülebilmesi için geçici bir ateşkes önerdi. 23 Mayısta anlaşmaya varıldı ve Çanakkale kara muharebelerinin tek ara vermesi böylece ortaya çıktı.

Söz konusu bu taarruzun tarafımdan işlenmiş bir hata olduğunu kabul ederim. Bu hatayı, düşman kuvvetlerini iyi bilmemekle ve elimizdeki az topçu kuvvetiyle, çok sınırlı cephaneyle bu işi başaramayacağımızı önceden hesaplayamamakla işledim.

İlk zamanlarda düşman, Seddülbahir'e durmadan takviye kuvvetleri getirdikçe ve tümenlerini yeniledikçe, kesin sonucu

bu cephede almaya kalkışacak sanıyorduk. Oysa Arıburnu'nda ilk haftalardan sonra pek büyük taarruzlar olmadı ve çatışmalar sürekli bir durum aldı. Burada geceli gündüzlü ufak, fakat sürekli çatışmalar oluyordu. Şiddetli çarpışmalar ise her zaman başka yerlerde gerçekleşiyordu.

Mayıs ayında Türk–Alman Donanması, düşman gemilerine karşı harekâta geçtiğinden ağır yükümüz bir dereceye kadar hafifledi. Muavenet–i Milliye adlı Türk torpidosu 13 Mayıs akşamı Yüzbaşı Firle komutasında İngiliz Goliaht zırhlısına Morta limanı yakınında saldırdı, birkaç torpil atarak zırhlıyı batırdı. Bu hareketi o kadar çabuk ve ustalıkla yaptı ki, torpido hiçbir hasara uğramadan Marmara'ya geri dönebildi.

Alman denizaltılarının 25 ve 27 Mayıstaki iki büyük başarısı da bu arada övülmeğe değer. Gelibolu Yarımadası kıyılarında dolaşın Triumph ve Majesti zırhlıları, Yüzbaşı Herseng tarafından torpillendi. Düşman bunun üzerine zırhlılarını İmroz ve Limni adalarındaki limanlara çekti. Karadaki kuvvetlerine bunlarla yardımdan vazgeçti. Yalnız torpidolar ve destroyer göndermeye başladı. Öte yandan da denizaltı saldırılarına karşı daha etkili olan ve kendisinde çok bol bulunan araçları kullanmaya başladı. Bunun sonucu olarak Alman denizaltıları Çanakkale önlerinden tam yedi ay –bir nakliye gemisi batırma dışında– hiçbir başarı kazanamadılar.

16 Haziranda İstanbul'da bulunan Donanma Komutanı Amiral Suşon'a bir telgraf çektim ve düşman nakliye gemilerinin hiç rahatsız edilmeden istedikleri yere asker götürmeye tekrar başladıklarını bildirdim. 20 Haziranda da düşman savaş gemilerinin atışlarıyla hatlarımızı eskiden olduğu gibi taciz ettiklerini yazdım. 29 Haziranda Amiral Suşon'a, **"Düşmanın 28 Haziran günü Güney Grubumuza yönelttiği büyük taarruz sırasında düşman gemilerinin sağ yanımıza şiddetli ateşler açarak kara**

çatışmalarına katıldığını ve 29 Haziranda da Güney Grubumuzda aynı harekât sürerken gemilerin aynı atış desteğini yaptıklarını." bildirdim. Bununla anlatmak istiyordum ki, denizaltılarımızın Çanakkale'de gösterdikleri çalışmalar sonunda İngiliz savaş gemilerinin çatışma alanından çekildikleri yolunda Alman gazetelerinde yer alan haberler tamamen yanlıştır. Bu gibi yanlış haberlerle, denizaltıların etkisi konusunda Alman kamuoyunda gerçeğe uymayan düşünceler yaratılmıştır.

Çok sıcak geçen 1915 yaz aylarının durgun havası, İngiliz gemilerinin top atışlarının etkisini arttırıyor ve atışların uçak ve balonlarla sürdürülmesi, bunu en yüksek dereceye çıkarıyordu. Gelibolu Yarımadası kıyılarında top sesleri, gece–gündüz devam etti. Karaya çıkarılan bataryalar susunca, gemilerden atış başlıyordu. Bütün tümenlerde kara ve deniz topçusu birlikte hareket ediyordu.

5. Ordu emrine haziran sonuna doğru, Çanakkale Savaşları sırasında görev alan ilk ve biricik Alman birliği geldi. Bu birlik, bir istihkâm bölüğüydü. Assubayları ve erleri, çeşitli yollardan ve tek başlarına yolculuk ederek Türkiye'ye gelmişlerdi. 200 kişilik bu istihkâm bölüğü, Güney Grubunda Seddülbahir'e karşı kullanıldı. Bu bölüğün sayısı, sıcak havalı iklimin etkisi, alışamadıkları bir beslenme biçimi ve yemekler, ağır savaşlar yüzünden kısa zamanda 40'a düştü. Bundan sonra düzenli bir bölük olarak değil de, her iki cepheye dağılmış öğretmenler olarak çalıştılar ve önemli görevler gördüler.

Bunun dışında Çanakkale'ye Almanya'dan birlik olarak başka kuvvet gönderilmedi. Yalnız, topçu bataryalarında görev almak üzere subay ve assubaylar gönderildi. Bunlar 5. Ordu birliklerinin çeşitli aşamalarında görev aldılar.

Çok kayıp yüzünden, temmuz ayının ilk yarısında Güney Grubunda bazı birliklerin değiştirilmesi gerekti. Bunlar 2. Ordu-

Alman İmparatoru Kayzer II.Wilhelm.

dan gönderilen yeni birliklerle değiştirildi. Güney Grubu Komutanlığında Albay Weber'in yerine Vehib Paşa getirildi. Vehib Paşa, Arıburnu'nda komutan olan Esat Paşa'nın küçük kardeşiydi. Bu iki paşanın, yanyana iki cephenin komutanı olarak kardeşçe işi yönetmelerini herkes hoş görüyordu. Türk generalleri arasında sık sık görülen kıskançlıklar ve birbirleri aleyhine hareket etme olayı da böylece önlenmiş oluyordu. Çok enerjik olan Vehib Paşa, ileriyi gören değerli bir komutan olduğunu burada da kanıtladı –ki bunu daha Balkan Savaşı sırasında Yanya savunmasında göstermişti– Bu yetenekler, ağabeyi Esat Paşa'da da aynen vardı.

5. Ordu birliklerinin 2. Ordu birlikleriyle değiştirilmesi sırasında ve 13 Temmuz günü, İngiliz ve Fransızlar, Seddülbahir'e şiddetli bir saldırıya geçtiler. Bu saldırı, son yedek birliklerin ileri sürülmesiyle güçlükle önlenebildi. İngiliz saldırılarının hiçbir zaman uzun sürmemesi ve iki saldırı arasında günlerce zaman geçirilmesi, bizin için büyük bir şans oluyordu. Aksi hâlde, elimizdeki topçu cephanesiyle dayanmak söz konusu değildi.

Temmuz ayının ikinci yarısında, düşmanın büyük bir çıkarma daha yapacağı haberi yayılmaya başladı. Selânik üzerinden 16 Temmuzda aldığımız bir raporda, yalnız Limni Adasında harekete hazır 50–60 bin kişilik bir birlik bulunduğu ve bunların gönderilmesi için de 140 nakliye gemisinin hazır tutulduğu bildiriliyordu. Öteki raporlardaki rakamlar daha da yüksekti. Yeni bir çıkarmayı zorunlu kılan en önemli neden, son ayların çetin çarpışmalarına rağmen, düşmanın hedefine daha ulaşamamış olmasıydı. İngiliz Nazırlarından Churchill, o zaman her yanda büyük yankılar uyandıran bir konuşmasında, İngiliz çıkarma ordusunun son zafere yakın olduğunu söylemişti.

Bu yeni çıkarmanın nereye yapılacağı konusunda hiçbir belirti yoktu. Güney Cephesinin iki yanı da suya dayanıyordu. Bir

yanı deniz, öteki yanı Çanakkale Boğazı idi. Burada cephe güçlendirilebilir, ama genişletilemezdi. Arıburnu'nda iki yan açıktı. Düşman, güney kanadında arazi kazanmaya birkaç kere girişmiş, bunda başarısı, Türk sol kanadını biraz geriye sürmek olarak kalmıştı. İngilizlerin kuzey kanadında ise, bir taburdan biraz daha çok bir kuvvet ileri sürülmüştü. Ben bunu önemsiz görmüyordum. Esat Paşa ise, bunun altında bir tehlike yattığı inancında değildi. Bu müfrezenin geri sürülmesi için yapılan birkaç girişim –ki bunlara 5. Ordunun karargâh muhafızları da katılmıştır– düşmanın sert karşı koymasıyla karşılaşmış ve başarısız kalmıştı.

Cephenin bu yönde genişletileceğine ilişkin biricik belirti buydu. Buradaki kuvvetlerimiz çok azdı. Düşmanın Saros Körfezi kuzeyinden hareket ederek, Çanakkale Boğazı'nın İstanbul'la bağlantısını kesmesi olasılığı başgösteriyordu. Eski denemeler, düşmanın Anadolu yakasında çıkarma yapması olasılığı olmadığını düşündürüyordu. 5. Orduyu en çok tedirgin eden, Arıburnu ile Güney Cephesi arasındaki açık alandı. Çünkü buraya yapılacak bir çıkarmayla Güney Cephesinin gerisine düşülüyordu.

Güney Grubunda bazı birliklerin değiştirilmesi ve bazı destekler alınması üzerine serbest kalan Albay Kannengiesser komutasındaki 9. Tümen, Kayalıtepe'nin batı yamaçlarına yerleştirildi.

Bavyeralı Binbaşı Willmer komutasındaki bir müfreze, Büyük Anafartalar karşısındaki Akmakdere'den sonra Suvla limanı yukarılarına kadar kuzey kıyılarını gözetleme ve Esat Paşa birlikleriyle bağlantıda bulunma görevini aldı. Bu müfrezenin kuvveti, üç tabur piyade, bir bölük süvari ve dört batarya idi. Piyade olarak bulunan birlikler, Gelibolu ve Bursa Jandarma Taburları ile 33. Piyade Alayından bazı kısımlardı. Yukarı Saros'a ise 7. Tümen ile 12. Tümen getirilmişti.

Türkiye'de görev alan Alman
mareşali von der Golç Paşa.

Yeni bir çıkarmanın bizi korkuttuğu bu günlerde, Alman Başkomutanlığından bir telgraf aldım. Bazı konularda bilgi vermek üzere, Almanya'daki Genel Karargâha çağrılıyordum. Bu işe şaştım. Bu kadar çetin işlerle uğraşırken, bir sürü ülke aşarak Genel Karargâha gitmemin nedenini anlamakta güçlük çekmedim. Bu konuda yazılanları olduğu gibi açıklıyorum ki, herkes kendi aklıyla yargısını versin:

Alman Genel Karargâhı: 8/7/1915

İmparator hazretleri, kendilerine Çanakkale savaşlarıyla ilgili bilgi sunarken, bana orada gösterdiğiniz çaba ve çalışmadan dolayı takdir ve kutlamalarını size bildirmemi irade buyurdular.

Haşmetli İmparator, zatıâlinize verilmiş olan görevin bu savaşın gidişi bakımından taşıdığı büyük önemi, tamamen takdir ettiğinizi bilmektedirler. Yönetimdeki yeteneğiniz sayesinde, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da görevini başaracağınızı kesinlikle inanmaktadırlar.

von Falkenhayn

Alman Genel Karargâhı: 22/7/1915

Alman Ateşemiliterliğine,

Buraya gelen haberler, Çanakkale'ye eskilerden daha büyük çapta bir saldırı yapılacağını, Saros Körfezi'nde ya da Anadolu yakasında yeni bir çıkarma olasılığı bulunduğunu göstermektedir. Bu duruma göre, mühimmatı tutumlu kullanmak gereklidir.

von Falkenhayn

Alman Genel Karargâhı: 26/7/1915

Falkenhayn tarafından Osmanlı Hükûmetine (Enver Paşa'ya) ve General Liman'a:

Çanakkale'deki durum hakkında Alman Genel Kurmayına açıklama yapmak üzere Liman von Sanders Genel Karargâha gönderilirse, haşmetli İmparator hazretleri müteşekkir kalacaklardır. Çanakkale Savaşları'nda, generalin yerine Mareşal von der Goltz getirilebilir. Gerekirse, Ateşemiliter von Lusy kurmay başkanlığına atanabilir.

Bu telgrafı alınca –birincisinde hiç aklıma gelmemişti– komuta değişikliği için çalışıldığını anladım. 28 Temmuzda Askerî Kabineye şu telgrafı gönderdim:

Çanakkale Savaşları konusunda açıklamada bulunmak için Genel Karargâha gelmem, General Falkenhayn tarafından istenilmektedir. Bu istek, sürekli savaşlarla üç aydan çok bir süre burada orduyu sevk ve yönettikten ve başarılarım Enver tarafından çeşitli kereler kutlandıktan, şahsıma güven duyulduğu dile getirildikten sonra ve daha önemlisi büyük bir taarruzun beklenildiği bir sırada olmaktadır. General von Falkenhayn'ın bu harekâtla doğrudan doğruya ilgili bulunmadığı bilindiğinden bilgi vermek üzere beni çağıranın İmparator hazretleri olmadığına dikkatinizi çekerim.

Bundan başka yine dikkatinizi çekmek isterim ki, von der Goltz, bana vekâlet etmek üzere hükûmete öneriliyor ve bilgi vermekle görevli ateşemilitere de kurmay başkanlığı sunuluyor.

Görevimden ayrılmama konusunda Türk hükûmeti ve Enver tarafından hiçbir düzenleme yapılmadığına ve tarafımdan da böyle bir istekte bulunulmadığına göre, Türkiye'deki göre-

vimden ayrılmanın haşmetli İmparator tarafından emredilip emredilmediğinin bildirilmesini rica ederim.

Liman von Sanders

İki gün sonra Alman Genel Karargâhından aldığım karşılıkta, Almanya'ya çağrılmam düşüncesinden vazgeçildiği bildiriliyor ve Albay Lossow'un karargâhıma atandığı da haber veriliyordu. Albay Lossow, 13 Ağustosta geldi ve kısa bir süre kaldı. Karargâhta kendisine uygun bir yer bulamadığı için, az sonra ayrıldı gitti.

Bundan bir süre sonra, İstanbul'da –Enver'in haberi olmaksızın– düzenlenen bir oyunun ayrıntıları, yine İstanbul'dan gizli olarak bildirildi. Fakat büyük çatışmaların özetlerini verdiğimiz bu yazıların içine, bu kişisel oyunları sokmak istemiyorum.

Bu arada, İstanbul'dan ve çeşitli yerlerden aldığım ve düşmanın büyük bir çıkarma yapacağı yolundaki haberler, yukarıda söz konusu edilen olaydan daha az ciddi idi. Bunlardan yalnız birini yazacağım:

Alman Askerî Kurulunun yaveri, İngiliz birliklerinin zafer kazanmış olarak İstanbul'a girmesini bekleyenlerin Beyoğlu'nda hazırlıklar yaptıklarını ve yolları görecek pencerelerin şimdiden kiralandığını, İngiliz sefaret binasının düzenlenip yatakların bile hazırlandığını bildiriyordu.

Karşılık olarak yavere, Beyoğlu Caddesinde benim için de bir pencere kiralamasını bildirdim.

Öte yandan Ayvalık, İzmir ve buna benzer diğer yerlerde yeni çıkarmalar yapılacağı da haber veriliyordu.

ÇANAKKALE KARA MUHAREBELERİNİN İKİNCİ DÖNEMİ

Düşmanın beş yeni tümenle –ki bunlardan biri süvari tümeniydi ve yaya olarak savaşa sokuluyordu– giriştiği çıkarma harekâtı 6 Ağuştosta başladı. Harekât, Arıburnu kuzeyinden Suvla Körfezi'nin kuzey kıyısına kadar sürüyordu. Ayrıca Seddülbahir'deki Güney Grubuna ve Arıburnu Grubunun sol yanına da çok şiddetli saldırılar yapıldı.

Esat Paşa, ilk zamanlarda, saldırının kendi sol yanına yöneleceğini sanıyordu. Fakat daha 6 Ağustos akşamında, çıkarmanın Arıburnu'ndan kıyı boyunca kuzeye uzandığı ve daha yukarılara da kuvvetli birliklerin çıkarıldığı anlaşıldı. Bu, kesin karar verilmesini gerektiren bir andı.

5. Ordu Karargâhına ilk haberler, akşam saat 9'a doğru gelmeye başladı. Kurmay Başkanı Kâzım Bey, öğleden sonra bir danışma görüşmesi için Esat Paşa'yı ziyarete gitmişti. Çıkarma başladıktan sonra geri dönemiyordu. Çünkü Arıburnu Cephesinin gerisi, şiddetli topçu atışı altına alınmıştı.

Çıkarma haberini alır almaz, Saros Körfezi kıyısındaki 7. Tümen ile 12. Tümene telefonla silâh başı yapmaları ve harekete hazırlanmaları emrini verdim. Aşağı yukarı bir saat sonra da, her iki tümenin zaman geçirmeden Büyük Anafarta doğusundaki Uzun Hızırlı yönünde yürüyüşe geçmelerini bildirdim. Esat Paşa, daha akşamdan önce, Kayalıtepe'deki 9. Tümeni silâhbaşı ettirmiş ve kuzey yönünde yürüyüşe geçirmişti.

Bu tümen, 7 Ağustos sabahı Kocaçimen dağına güneyden yaklaşırken, İngiliz piyadesinin de aynı anda kuzeyden dağa çıkmakta olduğu haberi geldi. 9. Tümenin ilk birlikleri tepenin son kısmını tırmanırken, ilk İngiliz avcıları dağın tepesine ulaşmışlardı. Kısa bir çarpışmadan sonra Türkler, İngilizleri tepeden kuzeye doğru atmayı başardılar. Bu sırada yiğit Tümen Komutanı Yarbay Kannengiesser, birliğinin başında tepeye çıkarken göğsünden ağır yaralandı.

Anafarta çatışmalarında oluşan ilk buhran buydu. Eğer düşman, Kocaçimen dağının zirvesini elinde tutmuş olsaydı, bütün Arıburnu cephesinin geriye çekilmesi gerekecekti. Çünkü bu yükseklik çizgisi, kuzeyde Anafarta derelerine olduğu gibi, güneyde de Çanakkale Boğazı'na kadar olan alandaki topçu mevzilerine egemendi. Buradan bütün bölge tabak gibi görünüyordu.

Suları çekilmiş Azmakdere kuzeyinde bulunan Anafarta vadisindeki Sinantepe'yi İngilizler 7 Ağustosta aldılar (burada Bursa Jandarma Taburundan bir bölük ve 33. Alayın 2. Taburu vardı) fakat Mestantepe'nin doğusundaki İsmailtepe'yi alamadılar.

Önemli bir yer olan Kocaçimen dağına, daha 7 Ağustos sabahında takviye birlikleri gönderildi. İlk gelen birlik, 4. Tümen oldu. Kendi cephesinde o günlerde sert çarpışmalar olmasına rağmen, Güney Grubu Komutanı Vehib Paşa bu tümeni kendiliğinden göndermişti. Tümene, Albay Cemil Bey komuta ediyordu.

Saros Körfezi'nden gelen 7. Tümen ile 12. Tümenden oluşan 16. Kolordunun Komutanı, 7 Ağustos günü öğleden sonra kolordusunun bildirilen hedeflere yaklaşmak olduğunu haber verdi. Buna çok şaştım. Bu kadar çabuk gelebilmenin nedenini sorduğum zaman, komutan, birliklerin gece gündüz durmadan yürüdüğünü söyledi. Bunun üzerine, Anafarta Ovası'ndaki Anzak

Ordusunun her iki yanına 8 Ağustos sabahı erkenden taarruza geçilmesini emrettim.

İngiliz tümenleri, çıkarmalarını kuzeye doğru durmadan genişletiyorlardı. Binbaşı Willmer komutasındaki kıyı koruma birlikleri çok iyi dayanıyorlardı, ama durmadan artan düşmana karşı daha fazla direnemeyecekleri açıktı. Karaya çıkan İngiliz birlikleri ne kadar artarsa, durum o kadar kötüleşiyordu. Bu nedenle, 7. Tümen ile 12. Tümenin hemen taarruza geçmeleri gerekiyordu.

7 Ağustos günü, Anadolu yakasındaki birliklerin komutanı Mehmet Ali Paşa'ya ön hatlarda olmayan taburlarıyla birkaç bataryasını Çanakkale'ye göndermesi emredilmişti. Bu birliklerin Çanakkale'den Kilya ve Akbaş iskelelerine aktarılması düşünülüyordu.

8 Ağustos sabahı, güneş doğmadan, 16. Kolordunun taarruza geçeceği Büyük Anafarta yönünde atla yola çıktım. Fakat buralarda kolordunun hiçbir birliğine rastlayamadım. Bu sırada ileri bir mevzi arayan 7. Tümenin Kurmay Başkanını gördüm. Bana kendi tümeni ile 12. Tümenin çok gerilerde olduğunu bildirdi. Ayrıca bu sabah bu bölgede bir taarruza girişmelerinin de söz konusu olamayacağını söyledi. Bunun üzerine, taarruzun akşam güneş battıktan sonra yapılmasını emrettim. Böylece, gece karanlığından yararlanarak düşman savaş gemilerinin atışından kurtulmak olanağı da vardı. O gün akşama doğru, Binbaşı Willmer'den aldığım bir haber, 16. Kolordu birliklerinin daha tarafımdan emredilen alana gelmediğini bildiriyordu. Bunun üzerine kolordu komutanına gecikme nedenini sordum. Aldığım yanıtta, çok yorgun olan birliklerin bir taarruz yapacak durumda olmadığını bildiriyordu.

Bu nedenle, daha o akşam, Anafarta çevresinde toplanan bütün birliklerin komutasını, Arıburnu cephesinin kuzey kanadın-

da bulunan 19. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey'e verdim.

İlk askerî başarısını Trablusgarp'ta gösteren Mustafa Kemal, sorumluluk ve görevden zevk duyan bir komutan özelliği taşıyordu. Daha 25 Nisan sabahı 19. Tümenle ve hiçbir yerden emir almaksızın kendiliğinden çatışmaya katılarak düşmanı kıyıya kadar püskürtmüş ve bundan sonra üç ay süreyle kırılmaz bir güçle sürekli düşman saldırılarına karşı koymuştu. Ona tam anlamıyla güvenilebilirdi.

Nitekim 9 Ağustos sabahı erkenden, önceden üç kere emredildiği hâlde yapılmayan taarruz, Azmakdere'nin iki yanında yapıldı ve düşman çeşitli yerlerden kıyıya doğru sürüldü. Mestantepe düşmandan geri alınamadı. Kaybedilen 24 saat içinde birçok İngiliz askeri daha kıyıya çıkmış bulunuyordu.

Anafarta Savaşları'nın ikinci buhranı da böylece atlatılmış oldu. Anafarta'da düşmanın ilerlemesi ancak son dakikada durdurulabildi.

15 Ağustos günü öğleden önce, Kocaçimen dağına ve bitişiğindeki Conkbayırı tepesine, Mustafa Kemal'in kendisinin düzenlediği ve yönettiği taarruzla düşman piyadesi, bu tepelerin kuzey yamaçlarına doğru geri sürüldü. Bu taarruza Güney Grubunun yedek kuvvetleri de katıldı. Bu taarruz sonunda, duruma egemen olan bu tepelerin Türkler elinde kalması kesin olarak sağlandı.

Yeni çıkarma yerinin en kuzeyindeki yalçın ve çıplak Kireçtepe sırtlarında, 15 Ağustos günü çatışmanın üçüncü buhranı başladı. Kireçtepe, Suvla Körfezi'nden kuzeye doğru giderek yarımada ile Suvla Körfezi'nin arasını kesiyordu.

Suvla Körfezi'ne çıkarılan düşman, Kireçtepe'ye gönderdim. 10 Ağustosta İngilizler buraya çok büyük kuvvetlerle saldırdılar. Önce başarıya ulaştılar, sonra en yüksek hatta kadar çıktılar. Ge-

İngiliz Bahriye Nazırı Churchill.

Suvla'ya çıkarılan İngiliz askerleri kumsalda dinleniyor.

libolu Jandarma Taburu tam olarak erimiş ve yiğit komutanı Kadri Bey çok ağır yaralanmıştı. Düşmanın buradaki kuvvetini, birbuçuk tümen kadar sanıyorduk.

Anadolu yakasından gelen Türk destek taburları Kilya ve Akbaş iskelelerinden tepeye kadar yürüyüşe geçmişlerdi. Fakat tepeye ulaşamıyorlardı. Bu birliklere, sırtta taşıdıkları eşyaları geride bırakmaları emredildi. Ama yine de bunların Kireçtepe'ye tırmanmaları ve üzerinde ilerlemeleri çok zordu. Cephedeki düşmanın şiddetli ateşinden başka, Saros Körfezi'ndeki savaş gemilerinin uzaktan yönelttikleri yan atışları da çok kırıcıydı. Bu çok güç koşullara karşın, taburlar, oldukça çok zayiat verme pahasına Binbaşı Willmer'in buradaki birliklerine ulaştılar ve onlarla birlikte taarruza geçtiler. Akşam üzeri düşman, sırtın üst çizgisinden geri atılmış ve eski mevzilerine sürülmüş bulunuyordu.

İngilizler, bundan sonra da sırtın batı yamacında ve eteklerinde kaldılar ve birkaç küçük saldırıya rağmen toprak kazanamadılar.

Kuzeyde dış kanadımızdaki üçüncü bunalım da böylece atlatılmış oldu. Eğer 15–16 Ağustosta İngilizler Kireçtepe'yi ele geçirebilselerdi, bütün 5. Orduyu kuşatmış olacaklardı. Bu kuşatma sonunda da kesin sonucu lehlerine çevirmiş olurlardı. Çünkü Kireçtepe sırtları kuzeyden geniş Anafartalar Ovası'na egemendi. Kireçtepe'nin doğu yamaçları da o durumdaydı ki, buradan Akbaş'a uzanan bütün vadi boyunca yarımadayı ikiye bölen bir saldırı yapılabilirdi.

Bu hareketler sonunda ortaya çıkan durum şuydu: İngiliz kuvvetleri kıyıdan içerlere girememiş, bütün önemli tepeler Türklerin elinde kalmıştı. Arıburnu cephesi ile Güney Grubunu geri çekilme zorunda bırakabilecek ya da arkalarını kuşatabilecek yarma hareketi boşa çıkarılmış, üstelik Arıburnu cephesi de kuzeye doğru biraz daha uzamıştı.

İngilizlerin her bakımdan üstün oldukları söz götürmez bir gerçekti ve bu durum onları başarıya ulaştırabilirdi. İngilizler nereye çıkacaklarını biliyorlar ve ona göre hazırlık yapıyorlardı. Buna karşılık Türkler, İngiliz plânlarını uygulamaya geçilmezden önce bilmedikleri için yedek kuvvet bulunduramıyorlar, ancak İngilizler çıktıktan sonra tehlike gösteren yerlere yetişmeye çalışıyorlardı. Türklerde ise, ağır ve uzun menzilli toplar yoktu. Elde az sayıda bulunanların da gereken yönlere gönderilmeleri uzun zaman alıyordu. Bütün modern savaş silâh ve araçları İngilizlerin elinde bulunuyordu.

Hepimizde oluşan kanı şuydu: İngiliz komutanları, 6 Ağustos günü başlayan çıkarma harekâtında, her çıkarma yerinde en kısa sürede elden geldiğince çok ilerlemeye çaba gösterecekleri yerde, uzun zaman çıkarma alanlarında kalmışlar ve fırsatı kaçırmışlardı.

Düşman genellikle karşısındaki kuvvetlerin hareket nedenlerini tam olarak kestiremez. Fakat tahmin edilebilir ki, İngilizler, Anafartalar kesimindeki Türk birliklerinin zayıf olduklarını bildiğinden bu kadar çabuk destek alabileceklerini düşünememiştir. Ayrıca, her iki cephede de (Arıburnu ve Seddülbahir) taarruza geçtikleri için çok kuvvete gerek duymuş olabilirler. Bundan başka, çoğunluğu yeni ve genç askerlerden oluşan İngiliz birlikleri için bu yolsuz ve taşlık toprakta ilerlemek, çok güçlük göstermiş olabilir.

Kireçtepe olaylarını anlatırken, Türkler için çok önem taşıyan bir nokta üzerinde de durmak isterim:

İngilizler, karaya çıkar çıkmaz hemen ve hızla ilerlemiş olsalardı, ilk iki gün içinde Kireçtepe'yi kesinlikle ele geçirirlerdi. Çünkü 6–7 Ağustos günleri 5. Ordunun Kireçtepe'ye önemli ölçüde destek göndermesi –öteki bütün güçlükler yok sayılsa bile– birlikler arasındaki uzaklık dolayısıyla söz konusu değildi. İngi-

lizlerin elinde ise, Türk birliklerinin kuzey kanadına saldırmak için gereken araç vardı. Bu araç, savaş gemilerinin korumasındaki nakliye filosuydu. İngilizler bunu başaramadılar. Bu kanada içten saldırmayı denediler ve burada çatışma geliştikten sonra kuzey kanadına dıştan saldırdılar. Ama artık geç kalmışlardı.

5. Ordu, yanlardaki alanların tehlikeye düşmesine önem vermeyerek, o bölgelerdeki bütün kuvvetleri çekmiş ve Anafarta çıkarmasını önlemeyi başarmıştı.

Böylece ikinci kere, Yukarı Saros Bölgesi tamamen boş bırakılmış ve Anadolu yakasında üç tabur ile birkaç batarya kalmıştı. Anadolu yakasındaki bu az sayıdaki birlikler, düşmanı şaşırtmak için gündüzleri Bozcaada'dan görülecek şekilde yürüyüşe çıkıyor ve geceleri yeniden karargâhlarına dönüyorlardı.

5. Ordu emirlerini her zaman vaktinden ve zaman yitirmeksizin vermiş, buna rağmen, her üç bunalımda da sonuç, ancak kıl payı bir farkla alınabilmişti.

Anafartalar çıkarması, ayrıntılı şekilde plânlanmıştı. Amaç, bir yandan Çanakkale Boğazı'nı karadan Müttefiklere açmak, öte yadan 5. Ordunun geriyle bağlantısını kesmekti. Eğer Anafartalar çıkarmasıyla İngilizler, dilediklerini taktik bakımından elde etmiş olsalardı, Boğaz'daki Türk bataryaları –cephaneleri de az olduğundan– bir süre sonra susmak zorunda kalacaklardı. Bir kere toplar aradan çıkınca, denizdeki mayınları toplamak da güç değildi. O zaman İngilizlerin kara ve deniz kuvvetleri birlikte büyük bir başarı kazanır, Çanakkale Boğazı'nı geçer ve İstanbul'a bir zafer yürüyüşü yapabilirdi. Türk–Bulgar Savaşı'nda İstanbul'u kurtaran Çatalca hattı, iki yandan düşmanın gemi atışlarıyla karşı karşıya kalacağı için pek önemsiz bir duruma düşerdi. İngiliz ve Fransızların bu ilerlemesine Ruslar da yardım eder ve onlar da bir çıkarma yapardı. Nitekim, Atina ve Bükreş üzerinden gelen pek çok haber, bugünlerde gemilerin ve birliklerin Odesa'da toplandığını bildiriyordu.

Böylece Rusya ile Batı devletleri arasında güvenli bir bağlantı sağlanmış ve Türkiye, merkezî devletlerden kopartılmış olacaktı. Bu koşullar altında Bulgaristan'ın tarafsızlık ayrılması ve bizimle işbirliği yapması olanağı da kalmayacaktı.

Sekizbuçuk ay süren Çanakkale Savaşları'nın ortalarına rastlayan Anafartalar çıkarması, işte bu nedenlerle, bu muharebelerin askerî ve politik açıdan zirve noktasını oluşturuyordu.

Büyük Anafarta çıkarmasında, Türk–Alman donanmasının en önemli yardımı, önceden de belirtildiği gibi, gemilerden sökülüp bize verilen makineli tüfekler olmuştu. Bu makineli tüfekler, önce İsmailtepe'de kullanıldı ve buranın düşman tarafından ele geçirilmesini önledi. Denizaltıların bu savaşta bir rolü olmadı.

Barbaros Hayrettin savaş gemisi, Kepez'e cephane ve savaş malzemesi getirirken, 8 Ağustosta Gelibolu önlerinde bir İngiliz denizaltısı tarafından torpillenerek battı. Müstahkem Mevkii Özel Deniz Komutanlığı ise, yarımadanın dış kıyılarında yaptığımız büyük savaşlara katılmamış, bu konuda rol oynamamıştı.

21 Ağustos günü düşman, o zamana kadar Anafartalara çıkardığı bütün kuvvetleriyle hem Anafartalar Ovası'nda hem de bunun iki yanında büyük bir taarruza girişti. Taarruz çok şiddetli oldu ve bize büyük kayıplar verdirdi. Ama son yedeklerin ve bu arada bir süvari birliğinin kullanılmasıyla Türkler tarafından önlendi.

Çeşitli İngiliz gazeteleri, ağustos ayındaki çarpışmalarda İngilizlerin kayıplarını 15 bin ölü ve 45 bin yaralı olarak gösterdiler. Bize gelince, 22–26 Ağustos muharebeleri boyunca 26 bin yaralı geriye gönderildi. Yarımadadaki hastaneler, savaş günlerinde ihtiyacı karşılayamadığından, yaralıların deniz yoluyla İstanbul'a gönderilmesi zorunluluğu doğdu. Alman Kızılhaç'ı tarafından Türk hastanelerine gönderilen doktorlor (Binbaşı Tautzs-

Kara ordusunun düzenlenmesi için getirilen
Alman Generali von der Goltz Paşa, (ortada)
Mustafa Kemal, (soldan dördüncü) Pertev Paşa,
Naci İldeniz ve Hadi Paşa.

cheler'in hastanesi ile Graf Hohenberg'in bağışladığı ve başarıyla yönettiği hastane ve Dr. Stutzen'in hastanesi), yardım ediyorlardı. Fakat bunlar bile, böyle önemli ve olağanüstü durumları karşılamaktan uzaktı. Ne var ki ordu, çatışma süresince bulaşıcı hastalıklardan uzak tutuldu. Bu çok sevindirici bir durumdu.

Önceden de belirttiğim gibi, 6/7 Ağustos gecesi, Saros Körfezi'nde ne kadar işe yarar birlik varsa hepsi, 5. Ordunun desteklenmesi için Anafartalar'a gönderilmiş bulunuyordu. Boş kalan yerler, ağustos ortalarında, von der Goltz'un komutasındaki 1. Ordu bölgesine geçti. Mareşal Goltz da karargâhını Gelibolu'ya taşıdı. Gerek bu bölgede, gerekse Anadolu yakasında, bu savaşlar boyunca başka çatışma olmadı. Savaş gemileri, arada sırada Saros Körfezi kıyısına yerleşmiş ve iyi şekilde gizlenmiş Türk birliklerine açtığı ateşle önemli zararlar veremedi. Durum, Anadolu yakası için de böyleydi.

Düşmanın bütün hareketi, yarımada üzerindeki üç cepheye yönelmişti. Güney bölgesindeki Seddülbahir cephesine düşmanın ilk hattı Kirne'nin 1200 metre kadar yakınına ilerlemişti. Bir yıkıntı durumunda olan Kirne köyünü ele geçirmek için düşmanın giriştiği hareketler püskürtülmüştü. Sağ yanda iki Fransız tümeni, ortada ve sol yanda da üç İngiliz tümeni yer almıştı. Bununla birlikte, bu birliklerin sağa ya da sola sürülmesi, bölge sınırlarında ve birliklerin bölünmesinde değişiklik yapılması sık sık oluyordu. Bu cephede bizim kuvvetimiz, Vehib Paşa komutasındaki 5. Tümen ve kimi zaman da 4. Tümendi. Düşman karaya çıkardığı bataryaların sayısını her zaman artırıyordu. Bununla birlikte Türklerin topçu durumu da epeyce düzeldi. Bunlar, Türk Topçu Yarbayı Asım Bey tarafından ustalıkla yönetiliyordu.

Güney cephesindeki savaşlar her zaman çok şiddetli oluyordu.

Esat Paşa komutasındaki Arıburnu cephesinin sol yanı, Anafarta çıkarmasından sonra, düşmanın kuvvetli bir kuşatma hareketinden korunmak için hazırlıklı bir tümen tarafından Kabatepe önüne kadar uzatıldı.

Kayalıtepe'de bulunan 'Ara Grubu', Güney Grubu ile bağlantı sağlıyor ve Maydos çukurunun güneyden yan atışına alınabilen tepelerini güvenlik altına alıyordu.

Mustafa Kemal komutasında yeni kurulan Anafarta Grubu, Kireçtepe'nin kuzey yamacından başlayarak güneye doğru uzanıyor, Kocaçimen dağını içine alıyor ve Arıburnu cephesinin sağ kanadıyla doğrudan birleşiyordu. 6. Tümen de bir gruba bağlıydı.

Anafartalar Ovası'nda, kıyıya paralel olarak uzanan Anafarta Grubu Cephesindeki bütün tepeler Türklerin elinde ve Türk topçusunun denetimi altında bulunuyordu. Üzülerek belirteyim ki, bu topçu hem azdı hem de –sahra topçusu da– modern değildi. Cephane azdı. Onun için, bu düz arazide İngilizlerin bu kadar uzun süre tutunmaları söz konusu olamazdı.

Türklerin Kireçtepe'deki dış sağ kanatları, Binbaşı Wilmer komutasındaki 11. Tümen tarafından savunuluyordu. Bu kesim, düşmanın cephe atışlarından başka, Saros Körfezi'nde bulunan savaş gemilerinin sürekli yan atışı altında da tutuluyordu. Türkler bu gemilere kimi zaman 8.8 çapında uzun menzilli toplarla ya da 15'lik obüslerle baskın şeklinde ateş açıyorlar ve onları uzaklaşmak zorunda bırakıyorlardı. Fakat bu gemiler, Türk toplarının menzili dışına çıktıktan sonra atışlarını sürdürüyorlardı.

Suvla Körfezi, İngiliz cephesinin kuzey yanına yapılan yardım ulaşımı için kullanılıyordu. Bu nedenle körfezde kimi zaman 12–15 gemi saydığımız olurdu. Bunlar, denizaltılara karşı ağlarla koruma altına alınıyorlardı. Buradan daha çok, sağ yandaki 11. Tümen değil de, daha güneyde bulunan 12. Tümen cephesine atış yapılırdı.

Başlangıçta, Albay Selâhattin Bey'in ve sonraları Yarbay Hevek'in komuta ettiği 12. Tümen, siperlerini düşmana yakın olmak için ovada kazmak zorunda kalmıştı. Kışın sürekli yağmurlarda siperlerin tabanları çoğunlukla su içinde kalıyordu. Biricik avuntumuz, Tuzlu Göl'e daha yakın olan İngiliz siperlerinin durumunun bundan çok daha kötü olduğunu düşünmekti.

Güneyde, Azmakdere'ye kadar 9. Tümen vardı ve İsmailtepe, bu tümenin kilit noktasını oluşturuyordu. Azmakdere'nin güneyinde Arıburnu Grubuna kadar uzanan bölgede üç Türk tümeni daha vardı.

Çıkarmanın ilk günlerinde, yararlılık gösteren Anafartalar Grubunun yetenekli Topçu Komutanı Binbaşı Lierau, Kireçtepe ve İsmailtepe'den yaptığı topçu atışlarıyla bazı İngiliz gemilerini batırmıştı. İngilizlerin çekilmesinden çok zaman sonra bile, kuzey kıyısı boyunca, birbiri yanında batmış pek çok İngiliz gemisi görülebiliyordu.

5. Ordunun bütün topçusu, eylül ayında, Alman Batı Cephesinden gönderilen Albay Gressmann'ın emrine verildi. Bundan az önce de ağır topçu Albay Wehrle'nin emrine verilmişti.

Düşmanın şiddetli saldırıları, hiçbir başarıya varmadan, eylül ve ekim aylarında da sürdü. 4 Eylül günü İstanbul'daki Türk Karargâhından zayıf yürekleri telâşa düşürebilecek serüvenli bir haber geldi. Bu haberi, bir komutandan, hatta resmî bir makamdan ne garip haberler alınabileceğini göstermek için olduğu gibi aşağıya alıyorum:

Genel Karargâh

Not: 1478 **İstanbul: 4.9.1915**

Düşmanın aşağıda belirtilen plânları varmış:

Büyük savaş gemileri, Boğaz'ın ağzındaki istihkâmların dikkatini kendi üzerine çekmek ve Türklere cephane harcat-

mak için uğraşırlarken, kısmen var olan ve kısmen de gelecek malzemeyle dar Bolayır hattı üzerinde bir demiryolu yapılarak buradan 200 savaş teknesi Marmara'ya geçirilecekmiş. İyi donatılmış bu 200 tekneyle İstanbul'un ele geçirilmesi düşünülüyormuş. Bu teknelerin 50 tanesi, bir büyük savaş gemisinden daha ucuza mal oluyormuş. Bu nedenle, İstanbul'un ele geçirilmesi girişiminde bulunanlardan pek çoğu batsa bile, uğranacak zarar ve ziyan önemli olmayacakmış vb.

Bu hikâyenin tek kelimesi olsun gerçeğe ve mantığa uygun değildi. O zaman bu haberin altına ben "Bu haber sanırım '80 Günde Devriâlem' kitabından aktarılmış" diye not düşmüştüm.

Birçok tanınmış İngiliz gazetesi, 23 Ağustosta kendi kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadası'nda önemli ilerlemeler sağladığını yazmış ve Türk–Alman subayları arasındaki ilişkilerle ilgili yanlış haberler vermişlerdi.

Bundan dört hafta sonra haberim olunca, Alman Genel Karargâhına aşağıdaki telgrafı göndererek bu haberlerin yalanlanmasını istemiştim. Bu telgraf, karargâhımdaki düşünceleri yansıtması açısından önemlidir.

Bigalı Çevresindeki Ordugâhtan

23.9.1915

İngilizlerin büyük kuvvetlerle giriştikleri Anafarta çıkarması, tam bir yenilgiyle sonuçlanmıştır. İngilizler, Arıburnu'nda olduğu gibi Suvla Körfezi'nde de ancak donanmalarının koruması altında kıyı kesiminde tahkimat yaparak tutunabilmişlerdir. İngiliz ordugâhları tamamen deniz kıyısında bulunmaktadır ve bu dar kesimdeki bütün tepeler Türk Ordusunun elindedir. Yarımada üzerindeki bütün yollar açıktır, hiçbir nokta kesilmemiştir. İngilizlerin bütün taarruz girişim-

leri kendilerine çok ağır gelen sonuçlara mal olmuştur. Türk–Alman subaylar arasında çekişme olduğu haberi uydurmadır. Bu haberi sızdıran İstanbul'daki gizli kaynak bir anlaşmazlık çıkarmaya uğraşmakta, fakat bunu başaramamaktadır. Türk–Alman subaylar arasındaki ilişkiler düşünülebilecek en iyi şekildedir. Her iki taraf da cesur Osmanlı Ordusunun başarısından övünç duymaktadır.

Liman von Sanders

Zor zamanların eğlenceli olaylarından biri olarak, Alman asıllı bir Amerikalı tarafından o sıralarda bana gönderilen mektubu da söz konusu etmek isterim:

"Sayın General,

Gazetelerde önce yaralandığınızı, sonra hasta olduğunuzu, en sonunda Türk subayları tarafından öldürüldüğünüzü, bir başka gazetede bir padişahın hışmına uğradığınızı ve savaş alanında öldürüldüğünüzü okuduktan sonra, şimdi Kassel'de bulunan dostum General Eisentrunt'tan sağlık haberinizi aldım. Size en iyi dileklerimi sunarım vb."

Bulgaristan eylülde Merkezî Devletler tarafına geçince, 5.Orduda İstanbul–Almanya yolunun açılması dolayısıla Alman malzemesinden, özellikle topçu cephanesinden yararlanmak umudu uyandı. Bu umut, yolun Sırbistan'daki kısmının Almanya tarafından açılmasıyla ancak kasım ayında gerçekleşti.

Eylülün ikinci ve ekimin birinci yarısında, Güney Cephesindeki 2. Orduya bağlı birlikler geri çekildi ve öteki bazı birliklerle birlikte Trakya'ya gönderildi. Cepheden alınan bu tümenlerin yerine, Saros Körfezi kıyılarında bulunan 1. Ordu birlikleri getirildi. Bu birliklerdeki erlerin çoğu Arap'tı. Bunların yetiştirilme-

leri de, cesaretleri de Gelibolu Yarımadası'nda sürüp giden çarpışmalara uygun değildi. O kadar ki, bunların arasına çok kere –bir dereceye kadar tutunabilmelerini sağlamak amacıyla– İtfaiye Alayının yetişmiş ve cesur dört taburunu sokup yerleştirmek gerekmişti. Bu Arap birlikleri, özellikle taarruz için hiç uygun değillerdi.

2. Ordunun durup dururken Gelibolu'dan alınıp Trakya'ya gönderilmesi, bir zorunluluk sonucu olmadığı gibi, uygun bir önlem de değildi. Gerçekten düşmanın bütün cephelerde baskısı o kadar güçlüydü ki, bizde de cephedeki birliklerin –İngilizlerin yaptığı gibi– sık sık değiştirilmesi gerekli ve uygun olabilirdi. Ama Çanakkale Savaşları'nda kesin sonuç daha alınamamıştı ve Türklerin zaman zaman elverişli yerlerde taarruza geçmeleri gerekiyordu. Bunun için de yedek kuvvetlere gerek vardı. Oysa 2. Ordu birlikleri 1916 şubatında bile hiçbir iş yapmadan Trakya'da bekliyordu.

Birliklerin değişmesinden sonra Güney Grubu Komutanlığına Vehib Paşa'nın yerine Müstahkem Mevkii Komutanı Cevat Paşa atandı.

Ekim ayının ortalarında Meraşal von der Goltz, 6. Ordunun başına, Irak Cephesine gönderildi. Saros Körfezi'ndeki kolordunun komutanlığın ada Türk Genel Karargâhı tarafından Albay Back atandı.

Bu kıtalar, savaş boyunca, küçük birlikler olarak çatışma ve keşif işleri görmede büyük gelişme gösterdiler. Bu hizmetler için cepheden gönüllü istendiğinde, pek çok asker hemen ileri atılıyordu. Anadolu askerinin yetişmesinin ancak belirli bir sınır içinde olacağı görüşü, tam olarak yanlıştı. Ne var ki, onun taarruz amacıyla bu tâlim ve terbiyeyi alması ve bunu kendinde ikinci bir özellik durumuna getirmesi biraz uzun zaman alıyordu. Anadolu askeri, iyi ve hareketli komutanların yönetiminde,

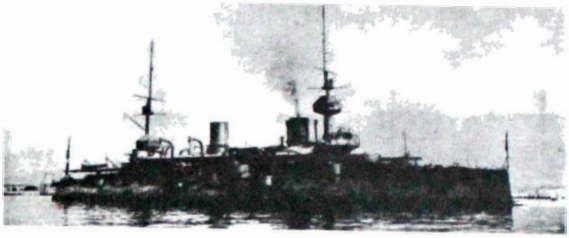
keşif ve taarruz işlerinde kendisinden istenen her görevi yerine getirecek güçteydi. Türk birliklerinin bu hizmetlerinin çok övüldüğünü ve beğenildiğini, Softatepe Ordugâhında sonradan elime geçen bazı İngiliz emirlerinde de gördük.

Çanakkale Savaşları'nın sonbaharda başarıyla bitirileceği konusunda İngiliz makamlarında bir umutsuzluğun başladığını Chamberlain'in 21 Ekimde Hindistan Genel Valisine gönderdiği telgraftan anlamıştık. Bu telgrafta, **"Bizim Çanakkale'deki amaçlarımız ve durumumuz son derece belirsizdir."** deniyordu.

1 Kasımda düşmanın Gelibolu'ya yeni bir çıkarma yapacağı, Almanya'dan bildirildi. Gerek bu haber, gerekse Bern'den gelen ve donanmanın 24 Kasımda Çanakkale'yi yeniden zorlayacağı yolundaki bir başka haber doğru çıkmadı.

Uzun süreden beri beklenen Alman topçu cephanesi sonunda kasım ayı içinde 5. Orduya ulaştı. Bu durum, savaşın bizim başarımızla biteceği umudunu güçlendirdi. Aradan geçen zaman içinde Türk topçusu çok iyi yetişmiş ve başarılı atış yapacak duruma gelmişti. Ne var ki kötü nitelikli ve yetersiz cephane yüzünden ancak küçük sonuçlar alabiliyordu. Bu durum da artık gözle görülecek kadar değişmişti.

Merkezî Devletlerin Çanakkale'ye yardım olarak gönderdiği ilk birlik, 15 Kasımda Çanakkale'ye geldi. Bu, 24 cm. çapında çok iyi ve motorlu bir Avusturya bataryasıydı. Bu batarya, Anafarta Grubunun sol kanadığına yerleştirildi ve kısa sürede Mestantepe'yi çok etkili biçimde ateş altına aldı. Bunu aralık ayında gelen Avusturya'nın 15'lik obüs bataryası izledi. Bu batarya, Güney Grubuna verildi. Gelibolu'ya, İngilizlerin çekildiği güne kadar bu iki bataryadan başka kuvvet gönderilmedi. Çanakkale savaş alanında bulunan Alman er, astsubay ve subayların sayısı en çok 500 kişiye kadar çıkmıştı.

Türk topçusunun gülleleriyle batan Bouvet zırhlısı.

Amirallik gemisi Queen Elizabeth.

1915 Kasımının sonunda 5. Orduda büyük bir taarruz plânının hazırlıklarına başlandı. Düşmanın Arıburnu Cephesinin bir kesimi ile buna bitişik olan Anafarta Cephesinin sağ kanadını yarmayı düşünüyorduk. Böylece her iki cephe de dış kesimlere doğru çekilmeye zorlanacaktı. Bu amaca ulaşmak için gerekli destek 2. Ordudan verilecek, teknik birlikler ise Almanya'dan gönderilecekti. Alman ordusu Albay Berend, Yarbay Klehmet ve Binbaşı Lethes'i Gelibolu'ya gönderdi. Bunlar gerekli gözlemleri ve hazırlıkları yapmakla görevliydiler. Taarruz için ayrılan tümenler birbiri ardından cepheden çekildiler ve cephe gerisinde hazırlanan siperlerde eğitimlere başladılar.

Düşman, kuzeydeki iki cepheden birden çekilerek, bu plânın uygulanmasına olanak vermedi.

Sonradan açıklandığı üzere, Gelibolu Yarımadası'nı boşaltma düşüncesi önce Lord Kitchner'in aklına gelmiş. Bu Lord, kasım ayında Gelibolu'daki İngiliz cephelerini bir bir gezmiş, bunların durumlarını ve başarı olanaklarını incelemiş. Bunun üzerine, burada yapılacak bir harekâtta başarı umudu kalmadığı düşüncesini ileri sürmüş, boşaltma sırasında büyük kayıp verilmeyeceği kanısında olduğunu belirtmiş. Oysa öteki İngiliz komutanları, boşaltmanın İngilizlere pahalıya mal olacağı düşüncesindeymişler. Ama olaylar, Lord Kitcher'i tam olarak haklı çıkarmıştır.

Düşman açısından, Anafartalar çıkarması başarıyla sonuçlandıktan sonra bile, var olan araçlarla bu savaşın iyi bir sonuca varması olasılığı pek güçlü görünmüyordu. Çünkü düşman bütün cephelerde çok az ilerleyebilmiş, bu bile kendisine pek pahalıya mal olmuştu. Bütün önemli noktalar Türklerin elindeydi. Bu durumda, düşman tarafından verilebilecek en uygun karar, bu saldırıdan vazgeçmek olabilirdi.

Saldırıda başarı olasılığının kalmaması, boşaltmanın temel

nedeni olarak düşünülebilir. Ama ikinci derecede bir neden olarak, Merkezî Devletlerin Türkiye'ye Balkanlar üzerinden bir yol açmaları da ileri sürülebilir. Bu durum, düşmanın buralara yeni kuvvetler göndermesi girişimini zayıflatmıştır.

Nedenleri ne olursa olsun, biz, son dakikaya kadar başarıyla gizlenen bu boşaltma girişiminden haberdar olamadık. Yalnız böyle bir olasılık, 5. Ordu tarafından düşünülmüş ve bu konu, bütün komutanlara yazıyla bildirilerek dikkatleri çekilmişti. Fakat geri çekilme o kadar ustaca yapıldı ki, Türk ileri hatlarında bile durumun farkına varılamadı.

Gelibolu Yarımadası ve kıyı 19/20 Aralık gecesi kalın bir sisle örtülüydü. Düşmanın topçu atışları gece yarılarına kadar alışılmış şiddette devam etti, sonra biraz hafifledi. Düşman gemi toplarıysa çeşitli yönlere atış yapıyorlardı. 19 Aralık günü, Güney Grubunda bir düşman saldırısı geri püskürtüldü. İşte o gece İngilizler, Arıburnu ve Anafarta cephelerinden geri çekildiler.

5. Ordu açısından durum aşağıdaki şekildeydi:

Saat 1 ile 2 arasında düşman, Arıburnu Cephesinde bir lâğım patlattı. Türk birlikleri bunun üzerine lâğım çukurunu ele geçirmek için ileri harekete geçti, ama kimseye rastlamadı. Düşmanın ön hatlarını yoklayan yandaki bölükler ise, düşmanın tek tük ve çok hafif bir ateşiyle karşılaştı. Biraz sonra bu ateş de kesildi ve siperler Türkler tarafından ele geçirildi. Bu durum bütün komutanlara bildirildi. Böyle bir olasılık için önceden bir düzenleme yapılamadığından, bu komutanların ön siperlere gelişine kadar zaman geçti. Yine de çok sisli olduğundan ileriye gidilemedi. Düşman siperlerinin üzerinden geçen yollar engellerle kaplıydı ve önce bunların kaldırılması gerekiyordu. Ayrıca çeşitli yerlerde de ayak lâğımları vardı. Nitekim bunlar patladı ve kayıp vermemize, karışıklıklar çıkmasına yol açtı. Düşman artçıları, bu yüzden rahatça uzaklaşmak fırsatını buldular. Birliklerimizin bu

ilerlemesi sırasında düşman gemileri, geçilecek yerleri ateş altında tutuyordu. Kıyı, her ne kadar çok yakınsa da, karanlık gecede ve sis içinde dik ve taşlık bayırlardan aşağı inmek kolay değildi. İlk birlikler kıyıya vardıkları zaman, artık ortada düşman yoktu. Yalnızca savaş gemileri kıyıyı toplarıyla durmadan dövüyorlardı.

Düşman çekilişi, Anarfartalar Cephesinde de aynı şekilde oldu. Yalnız burada alınan yanlış haberler yüzünden emir vermede bazı karışıklıklar görüldü. Sisin çok yoğun olmadığı birkaç noktada, kıyıdaki kırmızı fenerlerin ışığını gören bazı küçük birliklerin komutanları düşmanın yeni bir çıkarma yapacağı düşüncesine kapılmış ve bu yanlış kanı, telâşa yol açmıştı. Nitekim ilk haberler bana da karargâhımda ve saat 4'ten önce bu yanlış ve inanılmaz şekliyde ulaştı. Ben hemen alârm verdim ve süvari de içinde olmak üzere bütün yedeklerin ilerlemesini emrettim. Her birlik, kendi kesimi için doğruca kıyıya ilerleyecekti. Fakat emirlerin birliklere kadar ulaştırılması işi –hele iki dile çevrilerek anlatılması söz konusu olunca– umut edildiği kadar çabuk yürümedi.

Açık bir yerde bulunan Anafartalar Grubu, ileri harekâtında birçok lâğım tarlasına rastlayarak önemli kayıp verdi. 126. Alay ve öteki bazı birlikler, kıyıya yaklaştıkları zaman düşman artçılarına rastladılar ve kısa süren çatışmalar oldu. Fakat buralarda düşman hemen hemen hiç kayıp vermeden gemilerine binmeyi becerdi. Çekilme son derece ölçülü ve düzenli yapıldı.

Düşman topları, çevremizde ele geçirilen birkaçı dışında, önceden geri çekilmiş ve gemilere yüklenmişti. İngiliz bataryalarının mevzileri kıyıya çok yakın olduğundan bu iş kolaylıkla başarılmıştı. Gerçi düşmanın bazı bataryalarının ateş kesmesi ya da tek topla ateşe devam etmesi bazı topçu komutanlarımızın dikkatini çekmişti, ama buna o kadar önem verilmemiş ve yuka-

rıya bildirilmesine gerek görülmemişti. Çünkü daha önce de topların sık sık yer değiştirdiği ve bunların yerinin gemi ateşleriyle örtüldüğü görülüyordu.

İngilizler geri çekilirken pek çok savaş malzemesi bırakmışlardı. Suvla Körfezi'nden Arıburnu'na kadar olan alanda beş küçük gemi, 60'tan çok nakliye sandalı kıyıya bırakılmıştı. Dekoviller, telefonlar ve tel örgü malzemesi, yığınlarla her çeşit gereç, eczaneler, birçok sağlık malzemesi ve su filtresi terk edilmişti. Büyük ölçüde piyade ve topçu cephanesi, çok sayıda toparlaklar ve araba parkları, her cins silâh, sandıklar dolusu el bombası ve makineli tüfek namluları bırakılmıştı. Birçok konserve kutusu, un ve arpa yığınları, dağlar gibi yığılmış odun bulduk. Düşmanın bütün çadırlı ordugâhları olduğu gibi bırakılmıştı. Çekilme, bu şekilde tam olarak gizlenebilmişti. Gemilere yüklemeye fırsat bulunamayan bir sürü at da öldürülerek atılmıştı.

Yarımadada kalan son birliklere çekilme emrinin birdenbire verildiği, birçok çadırdaki masaların üzerine yeni getirilmiş yemeklerin el sürülmeden bırakılmış olmasından anlaşılıyordu. Ordugâhlarda bulduğumuz emirlerden geride kalan birliklerin on iki gece içinde gemilere yüklendiği anlaşılıyordu. Bu emirlerden bazı yararlı şeyler de öğrendik.

Anarfartalar Cephesinde düşman –geceleri de görülebilmesi için– iki yanı kireçle beyazlatılmış kum torbaları dizili yaya yolları yapmıştı. Son birliklere çekilme sırasında böylece yol gösterilmiş ve geniş ayak lâğımı tarlalardan tehlikesizce geçmeleri sağlanmıştı.

Bütün bu çekilme sırasında İngiliz birliklerinin kıyıdan uzaklığı 1 ile 4.5 kilometre idi. Bu nedenle, İngilizlerin buradan çekilmesini Avrupa'daki bazı çekilmelerle karşılaştırmak doğru değildir.

Bu çekilme harekâtıyla düşman bütün savaş alanını bırakmış

Enver Paşa ve Alman generaller.

değildi. Seddülbahir'deki düşman cephesi ve birlikleri yerlerinde kalmıştı.

5. Ordu, 20 Aralık günü, karşısında düşman kalmayan iki cephenin en iyi bataryalarının Seddülbahir'e gönderilmesini emretti. Ayrıca en iyi el bombacılarının, gözetleme ve istihkâm erlerinin de Seddülbahir'e gönderilmesi birliklere bildirildi. Düşmanın ilerde bazı girişimlerde bulunmak üzere Seddülbahir'i bir üs olarak elde tutması söz konusuydu. Düşmanın mevzii burada çok güçlüydü, ayrıca denizden de gemi ateşleriyle özel olarak korunabiliyordu. Bu görüşü savunanlar, Seddülbahir'in ikinci bir Cebelitarık olabileceğini ve Selânik mevziini tamamlayabileceğini söylüyorlardı. 5. Ordu bu düşüncede değildi. Fakat düşmanın burada uzun süre kalması olasılığı vardı ve buna izin verilmemeliydi.

Bu bakımdan düşmanın Seddülbahir'deki cephesine karşı bir taarruz plânının hazırlanmasına hemen başlandı. Almanya'dan gönderilmesi düşünülen teknik birliklere de bu plân çerçevesinde yer verildi. Seddülbahir'de bulunan dört tümenden başka 8. Tümenin de katılacağı bir taarruz düşünülüyordu. Bu amacı gerçekleştirmek için Trakya'daki 2. Ordudan yardım istemeye gerek yoktu. Boşalan cephelerin kıyı kesimlerinde yeteri kadar koruma bırakarak kalan birlikler Seddülbahir'e getirilebilirdi. Artacak birliklerin ise hemen Trakya'ya gönderilmesi, Türk Genel Karargâhının emirleri gereğiydi.

1915/1916 yılbaşı gecesi, İstanbul'daki Alman Ateşemiliteri aracılığıyla Alman Ordusu Komutanlığına bir telgraf gönderdim. Bu telgrafta şunu öneriyordum:

"İngilizlerin Gelibolu Yarımadası'ndan tam olarak çekilmelerinden sonra Çanakkale Ordusu, Dimetoka–İskeçe üzerinden düşmanın Selânik'teki ordusunun sağ yanına ve gerisi-

ne taarruz etmeli ve Alman–Bulgar ordusu da aynı kuvvetlere karşı cepheden harekete geçmelidir."

Görüşüme göre, düşmanın Selânik'teki kuvvetleri hem Türk kıyıları için sürekli bir tehditti hem de Avrupa'yla olan tek bağlantımızın her an kesilmesi gibi bir tehlike yaratıyordu.

Telgrafıma bir karşılık alamadım. Alman Genel Karargâhı başka bir görüş taşıdığı için mi, yoksa önerimiz Türk ordusunun Selânik cephesinden taarruza geçmesi anlamını taşıdığı için mi cevap verilmedi, bilmiyorum.

1916 yılı ocak ayının ilk günlerinde Seddülbahir'deki kara topçusunun yavaş yavaş azaldığı görülmeye başlandı. Bazı düşman bataryaları tek topla ve mevzilerini sık sık değiştirerek atış yapıyordu. Buna karşılık gemi topları –en büyük çaplı olanlar bile– atış şiddetini artırdılar. Ayrıca topçu malzemesinin geriye gönderildiği de Anadolu yakasından gözetleniyordu. Akşamları ya da gece karanlığında düşman hatlarına gönderilen keşif kollarımız ise, her zaman güçlü bir direnmeyle karşılaşıyorlardı.

Taarruza katılmak için gönderilen birliklerin bir kısmı ile 12. Tümen Güney Cephesine gelmişti. Türklerin sağ kanadının karşısında bulunan ve kuzeye çıkıntı yapan bir İngiliz siperi, düşman topçusunun yan atışları için çok uygun bir yer oluşturuyordu. Bu nedenle burasının 7 Ocak günü 12. Tümenin bir hücumuyla ele geçirilmesi kararlaştırıldı.

Biz bu hazırlıklar içindeyken, 5 Ocakta, Türk Genel Karargâhı 5. Ordunun 9. Tümeninin hemen geri alınarak Trakya yönünde yürüyüşe geçirilmesini emretti. Böyle bir önlemin alınmasına Güney Cephesindeki durum uygun olmadığı gibi, Trakya'da da bu tümene gerek yoktu. Durumu Enver'e bir telgrafla anlattım. Çanakkale seferi son şeklini almadan, durumu tehlikeye düşürecek böyle bir harekâtı kabul etmektense, Türkiye'deki görevimden bağışlanmamı rica ettim. Bunun üzerine söz konusu emir

telgrafla geri alındı. Bu konuda da yine bir çeviri yanlışlığı mı oldu, yoksa önce bana bildirildiği şekilde bir düzen alındı da sonra bundan vaz mı geçildi, bir türlü anlayamadım.

Düşünülen taarruzu 12. Tümene 7 Ocak günü yaptırdım. İki saat süren şiddetli bir topçu atışından ve pek çok lâğım patlatıldıktan sonra harekete geçen tümen, büyük bir direnmeyle karşılaştı. Buna rağmen, bir ölçüde başarılı oldu ve düşmandan biraz yer kazandı.

Güney Cephesinde düşmanın mevzilerini gece bırakıp gitmesi olasılığı Türk birliklerine bildirilmiş ve dikkatli davranmaları istenmişti. Gerektiğinde topçuya siperler üstünden geçebilmek için birçok yerde gezici köprüler hazırlanmıştı. Anadolu yakasındaki 26. Tümenden Yüzbaşı Lehmann komutasındaki bir sahra top taburu, Kumkale burnuna kadar sürülmüştü. Bu toplar, 8 ve 9 Ocak geceleri Seddülbahir'in menzili içine giren kesimlerini ateş altına aldılar. Ayrıca Müstahkem Mevkiin İntepe dolaylarındaki topçusu da buraları ateş altında bulunduruyordu. 8/9 Ocak gecesi düşman Güney Cephesini de boşalttı. İlk hattaki düşman, atışlarımıza karşılık vermeyince, Türk birlikleri ileri atıldılar. Bazı kesimlerde kanlı çarpışmalar oldu. Ama bütün dikkat ve çabamıza rağmen düşman çekilmeyi başardı. Düşman birliklerinin büyük kısmı, güney uçtaki çıkarma iskelesine kadar yürütülmemiş ve en kısa yoldan yarımadanın yan kıyılarına indirilerek uygun yerlerde her çeşit araca bindirilip gemilere geçirilmişti. Bu sırada artçılar, siperlerden ateş yağdırıyorlardı. Gemi toplarının atışı da kara topçusunun yerini tutuyordu.

Türk birlikleri, güneş doğmadan her yandan kıyıya ulaştılar. Birçok yerde lâğım tarlaları önünde durmak zorunda kalmışlar ve çok kayıp vermişlerdi. Bu tümen, kıyıya varıncaya kadar 9 top ele geçirmişti.

Güneş doğarken batı kıyısında bir düşman nakliye gemisi

topçumuzun atışıyla batırıldı. Çevredeki düşman torpidoları, bunun üzerine batan geminin yanından şiddetli bir ateş açtılar. Çünkü geminin bir denizaltı tarafından batırıldığını sanmışlardı. Oysa düşman çekildiği sıralarda bizim denizaltılardan iz bile yoktu.

Bu cephede de ötekiler kadar bol savaş malzemesi ele geçirildi. Bunlar arasında her çeşit arabadan oluşmuş parklar, büyük bir otomobil parkı, yığın yığın silâh, cephane ve istihkâm malzemesi vardı. Burada da bütün çadırlı ordugâhlar ve barakalar –kısmen bütün düzenleriyle– yerlerinde bırakılmıştı. Yüzlerce hayvan kurşun ya da zehirle öldürülmüş, dizi dizi yatıyorlardı. Öldürülmekten nasılsa kurtularak çevreye dağılan bir kısım at ve katır yakalanarak Türk topçusuna verildi.

Öteki cephelerde olduğu gibi burada da un ve diğer yiyecek maddelerinin bir kısmının üzerine zehirli bir sıvı akıtılmış, işe yaramaz duruma getirilmişti. Çekilmeden sonra da, günlerce İngiliz savaş gemileri bu geride kalan ordugâh ve malzemeyi yok etmek için kıyıları dövdü durdu. Savaş alanlarının temizlenmesi ve boşaltılması iki yıl kadar sürdü. Ele geçirilen büyük ölçüdeki malzeme Türk ordusunda kullanıldı. Konserveler, un ve odun, gemilerle İstanbul'a gönderildi (Erlerin hemen alıp kullandığı yiyecek ve giyecekler dışta tutuldu). Bundan sonraki günlerde savaş bölgesindeki Türk erlerinin şuradan buradan ele geçirdikleri çeşitli üniformalarla giyinip kuşanmaları görülecek bir manzaraydı. Hepsi çocuk gibiydi. O kadar ki, bazıları tuhaflık olsun diye İngiliz gaz maskelerini başlarından çıkarmıyorlardı.

Çarpışmaların en şiddetlendiği dönemde, asıl cephede ve yanlarda, 5. Ordu emrine verilen tümenlerin sayısı 22'ye ulaşmıştı. Bütün bu Türk birliklerinin cesaretleri, direnme güçleri ve vatan savunmasındaki inançları, her türlü takdirin üstündeydi.

Çanakkale Boğazı'nı havadan
gözetleyen İngiliz uçakları.

Deniz filolarının atışlarıyla en büyük desteğini gören düşman birliklerinin cesaretli saldırılarına rağmen, bu Türk birlikleri sayısız çatışmada yerlerini korudular.

5. Ordunun Çanakkale Savaşları'ndaki kaybı çarpışmaların şiddeti ve devamıyla orantılıdır. 42 bini iyileştikten sonra cepheye dönmüştür. Çanakkale Savaşları'nda öyle Türk alayları vardı ki, aldıkları destekle 5 bin ere ulaşmıştır.

Gelibolu Yarımadası Karargâhı ocak ayı sonunda Lüleburgaz'a geçen 5. Ordu emrinde bırakıldı ve Gelibolu Komutanlığına Cevat Paşa atandı.

Çanakkale Savaşları bittikten sonra, Türk Genel Karargâhına, Bolayır'ın batısında bir kanal açılmasını önerdim. Böylece, yüzyıllardan beri süren ve İstanbul'a batıdan gelen tek yolu elde tutma gerçekleşmiş olacaktı. Kanal açılması önerimdeki temel düşünce, İstanbul'u bir üs olarak elde bulundurmak zorunda olan Türk donanması için Marmara'dan Akdeniz'e çıkışı sağlayan güvenli bir 'ikinci deniz yolu' sağlamaktı. Saros Körfezi'ne çıkan ve aşağı yukarı 30 kilometre uzunluğundaki bu kanal, Boğaz'ın en dar olan giriş kısmına göre daha güçlükle abluka edilebilirdi. Saros'daki kanal için Bozcaada'nın hiçbir önemi olmayacağı gibi, İmroz adasının da kısmî bir önemi vardı. Trakya'nın bütün araçlarının gönderileceği Saros Körfezi'nin kuzey kıyısı güçlendirilir ve oralara kıyı bataryaları da yerleştirilirse, iyi bir dayanak sağlanabilirdi. Gerçekte kanal denizden o kadar içeride bulunacaktı ki –yarımadanın kuzey kıyısı iyi savunulursa– düşmanın burada etkili olması olanaksızdı.

Bu kanalın açılmasının, Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları için, büyük ekonomik yararı da vardı. Uzmanlara yaptırdığım incelemelere göre, 5 kilometre uzunluğundaki bu kanalın yapılmasında hiçbir teknik zorluk yoktu. Bu işin hiç değilse ileride dikkate alınmasını dilerim.

Buraya kadar söylediklerimle, Almanya'da çok az bilinen Çanakkale Savaşları'nın bir değerlendirmesini, ordu komutanı gözüyle yaptım. Bütün savaşların tek tek ayrıntıları konusunda söz hakkı Türk Genelkurmayınındır.

Türkiye'de Beş Yıl,İstanbul 1965.

Padişah Sultan Reşat, Almanya İmparatoru ve Prusya Kralı II. Wilhelm'in İstanbul'a üçüncü gelişini karşılıyor.

Ek IV

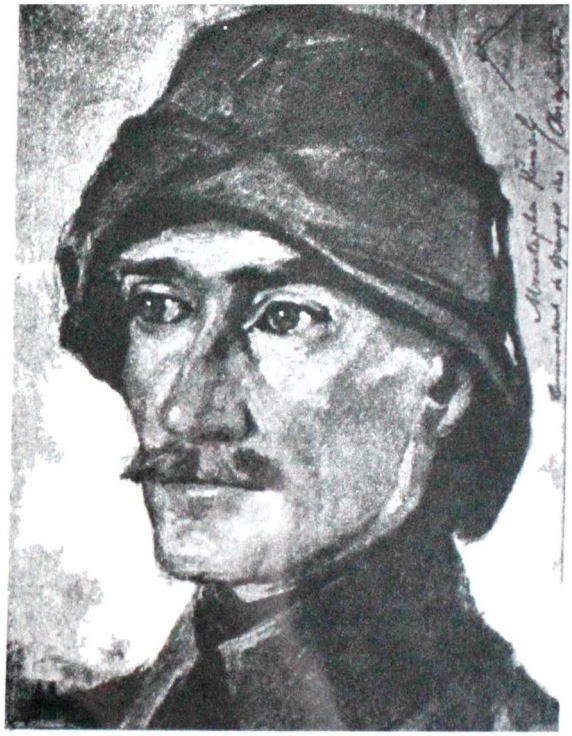
ARIBURNU MUHAREBELERİ RAPORU

Mustafa KEMAL

Sofya'da ataşemiliter iken Tekirdağ'da derdest–i teşkil bulunan 19'uncu Fırka Kumandanlığına celbolundum (çağrıldım).

Henüz fırkanın matlup veçhile teşkiline zaman kalmadan İtilaf Devletlerinin Çanakkale Boğazı aleyhinde tehditkâr bir vaziyet olmaları üzerine fırkanın 57'nci Alayı ile Maydos'a hareket emrini aldım.

Alayı, fırkaya mensup sunuf–ı muaveneyi (yardım sınıfını) nakil için gelen vapurlar denizin muhalefetinden irkâbı gayri mümkün (bindirmeyi imkânsız) kılmakta ve hareketi tehir eylemekte (ertelemekte) olmasına rağmen, hareketimin tesrii (hızlandırılması) emrolunmakta idi. Maksat beraber götüreceğim kıtaat ile (askeri birliklerle) beraber gitmek ise, bunu arzu edildiği veçhile (gibi) tesrie (hızlandırmaya) imkân olmadığı, eğer yalnız şahsımın Maydos'a gitmesi mültezem (gerekli) ise, nakliye vapurlarından birinin şahsıma hasredilmesine (mahsus kılınmasına) müsaade olunması lüzumunu arz ettim. Cevaben bir varupa rakiben hareketim, bu da olmadığı takdirde Muratlı İstasyonuna hayvanla ve oradan şimendifer (tren) ile ve badehu (bundan sonra) diğer bir istasyondan hayvanla Maydos'a azimetim lüzumu (yola çıkmam gerektiği) 3'üncü Kolordu Kumandanlığından emredilmekte idi.

Mustafa Kemal'in Alman ressamı Wilh Victor Krauz tarafından yapılan portresi (1916).

Bu iş'arattan şahsen Maydos'ta bir an evvel bulunmak lüzumu taayyün eylemekte (meydana çıkmakta) idi ise de, karadan gitmek hâlinden denizin kesb–i sükûnet etmesine intizarla geçecek zamandan daha pek çok zaman sarfını mucip olacağı düşünülmüş ve zaten bu sırada irkâba imkân da görülmüş olduğundan kıtaatla (askeri birliklerle) beraber vapurlara binerek Maydos'a gelinmiştir.

Maydos'ta İstanbul'dan gönderilen 72'nci ve 77'nci alaylar fırkaya ilhak edilerek (katılarak) fırka yeniden tesis ve teşkil edilmiştir. Zaten Maydos mıntıkasında bulunan 9'uncu Fırkanın 26'ncı ve 27'nci alayları ve bazı bataryaları dahi taht–ı kumandama (emrim altına) verilerek Maydos mıntıkası kumandanlığı namı (adı) altında "Ece limanıyla ,Seddülbahir ve Morto Limanı" dahil arasındaki sahilin muhafazasına (korunmasına) memur oldum. Aldığım talimatlara nazaran hem Mevkii Müstahkem Kumandanlığının ve hem de 3'üncü Kolordunun taht–ı emrinde (idaresi altında) bulunacaktım ve bu irtibat bir cihete tabiye ve diğer cihete idare irtibatı olmayıp her iki makama tâbiyece merbut (bağlı) idi.

İşbu mıntıkada Balkan Muharebesi'nin son safhasında Mirliva Fahri Paşa taht–ı kumandasında bulunan kuvay–i mürettebe namı (tertip edilmiş kuvvetler adı) altındaki kuvvetlerin erkân–ı harbiyesi (harp işlerini idare eden kumandanlar) Harekât Şubesi Müdürü vazifesiyle bulunduğum sıralarda sahili ve suret–i müdafaasını ariz ü amik (ayrıntılı şekilde) tetkik etmiş idim.

Bu tetkikatımdan hasıl olan kanaate göre, düşmanın ihraç teşebbüsünde, Seddülbahir ve Kabatepe civarlarındaki sahile aynı zamanda ihraç (çıkarma) yapabilmesi mümkün ve buna mukabil işbu sahil aksamının düşmanın ihracına sahilde mani olacak surette müdaafası da mümkün ve lâzım görülmüştür.

Bu itibarla 26'ncı ve 27'nci alaylar tarafından Kabatepe ve

Seddülbahir sahil mıntıkalarında alınmış olan tertibat–ı tedafüiyye (savunma düzeni) bizzat gezilerek ve görülerek ve serdolunan nokta–i nazara göre tadil edilmiş (değiştirilmiş) ve herhâlde mezkûr (adı geçen) sahil parçalarının her biri için birer alay kâfi (yeterli) görülmüş ve 19'uncu Fırka bir alayıyla Sarafim Çiftliği'nde ve aksam–ı mütebakıyesiyle (geri kalan kısmı) Maydos'ta bulundurulmuştur.

Maydos mıntıkası kumandanlığım esnasında haiz–i ehemmiyet (önemli) ve şayan–ı tezkâr olarak cereyan eden (unutulmaması gereken) hadise düşman kuvvetlerinin Kumkale'ye olduğu gibi, Seddülbahir'e dahi çıkmaya teşebbüs eylemesidir.

Yevm–i mezkûrda (adı geçen günde) Mevkii Müstahkem Kumandanı Cevat Paşa, kendisiyle Kilitbahir'de mülâkatımı (görüşmemi) emir ve arzu eylemiş ve işbu mülâkattan sonra da Cevat Paşa ile birlikte gelmiş olan Sevahil (Sahiller) Müfettişi Usedom Paşa dahi beraber olduğu hâlde Rumeli sahil bataryalarını gezmek ve yeni hâl–i istifadeye vazolunacak bir sahra bataryası için mevzi intihap eylemek (seçmek) üzere benim de refakatim arzu edilmiş ve hep birlikte bulunulmuştur. Bu vazifenin hitamıyla (bitişiyle) Cevat Paşa'dan Kilitbahir'de infikâkten (ayrıldıktan) sonra Maydos'a avdetim (dönüşüm) esnasında düşmanın Seddülbahir'e bir kısım asker çıkardığı ve asker dolu bir çok mavnaların (teknelerin) aynı noktaya yanaşmakta bulunduğu haberini aldım. Bunun üzerine zaten erkân–ı harbim (harp işlerini idare eden kumandanlar) tarafından haberdar edilmiş olan 19'uncu Fırka alayları harekete ihzar (hazır) ve Seddülbahir mıntıkasında bulunan 26'ncı Alay Kumandanına 'Bizzat şimdi yanınıza hareket ediyorum. Benim oraya muvasalatıma (ulaşmama) kadar sahile çıkmış olan düşman behemehal (mutlaka) denize dökülecektir' emri telefonla tebliğ edilmiştir. Ve dört nala yürüyüşle alay karargâhı olan Kirte'ye ve oradan da doğru-

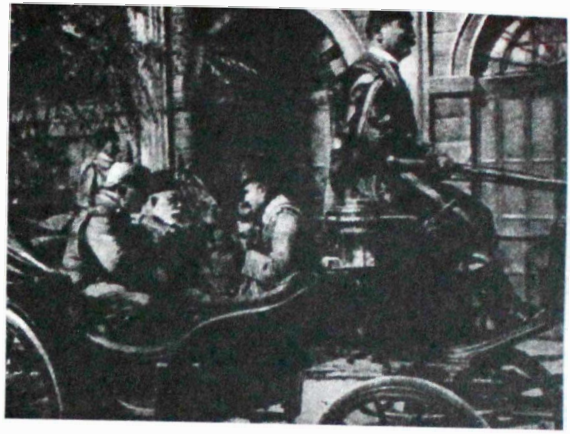
dan doğruya Seddülbahir'e gittim. Filhakika (Hakikaten) benim oraya muvasalatımda (ulaşmamda) düşmanın karaya ayak basmış olan cüz'i (küçük) bir kuvveti orada bulunan kuvvetimizin süngü ile düşman üzerine atılması suretiyle kâmilen (tamamen) mahvedilmiş ve ihraç noktasının bu suretle ciddî müdafaa edilmekte olduğu düşman tarafından anlaşılması üzerine dolu olarak Seddülbahir'e teveccüh etmiş (yönelmiş) olan sandal ve mavnalar (tekneler) Kumkale'ye tebdil–i vech eylemişlerdir (yönlerini değiştirmişlerdir).

Gece karanlıkta yaralıları dolaştığım sırada Mehmet Çavuş namında (adında) birinin düşmana hücum esnasında elindeki silâhının gayr–i kabil–i istifade (çalışmaz) bir hâle gelmesinden hücuma taşla devam ettiğini anladığımdan teşvik–i emsale badi olacağı (benzerlerine cesaret vereceği) mülâhazasıyla (düşüncesiyle) derhâl orada merkûmun (adı geçen kişinin) nişanla taltifini (ödüllendirilmesini) arz ve istirham eyledim. (Bilâhere pek ziyade şöhret alan Mehmet Çavuş budur) (1).

---

(1) Mehmet Çavuş Bigalıdır. Ben kendisini bu savaştan birkaç ay sonra tebdil–i hava (hava değişimi) için Biga'ya geldiği zaman gördüm ve savaşın hikâyesini kendisinden dinledim. Mehmet Çavuş savaşı şöyle anlatıyordu:

"Ben mangamla nöbette idim. Düşman gemileri sahili şiddetle bombardıman ettikten sonra çıkarma yapmaya başladılar. Bu esnada gizlendiğimiz yerden çıkarak yere yattık ve düşmana ateşe başladık. Düşman da yere yatarak bize ateş ediyordu. Birbirimize çok yakındık. Bir ara benim tüfeğimin mekanizması işlemez oldu. Hırsımdan tüfeği attım. Bunu gören bir düşman neferi (askeri) ayağa kalkarak bana ateş etmeye başladı. Hemen istihkâm küreğini çekerek üzerinde atıldım. Kaç kişiyi vurduğumu hatırlamıyorum. Gözümü açtığım zaman kendimi sıhhiye çadırında buldum."

Sultan Reşat, II. Wilhelm ve Enver Paşa.

Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Savaşı sırasında Trakya istasyonlarından birinde.

Düşmanın bu ihraç teşebbüsünde takip ettiği maksadın Boğaz medhalinin tarafeyninde (girişinin iki tarafında) Seddülbahir ve Kumkale'de çıkarmaya muvaffak (başarılı) olduğu kuvvetlerle karada birer nokta–i istinada malik olmak (dayanma noktasına sahip olmak) ve bu sayede donanmasıyla Boğaz'ı zorlamak için icra edeceği bahrî (deniz) hareketi teshil eylemek (kolaylaştırmak) olduğunu kabul ediyorum. Düşman bu gayeye vasıl olamamak (ulaşamama) hâlinde dahi Seddülbahir ve Kumkale'de Boğaz medhalini (girişini) müdafaa eden vesaitin (savunan vasıtaların) kıymet ve mahiyetini tamamen tezahür ettirmek (göstermek) ve keşfetmek gibi tâlî (ikinci derece) bir maksadı dahi temin etmiş oluyordu.

5.1.1331 (18 Mart 1915) günü sabahı karargâhım olan Maydos'a gelmiş bulunan Mevki–i Müstahkem Kumandanı Mirliva Cevat Paşa ile birlikte kendilerine Seddülbahir sahil mıntıkasını temin ve muhafaza için ittihaz eylemiş olduğum (edindiğim) tertibat ve tedabiri arazi üzerinde göstermek maksadıyla Kirte'ye hareket eyledik. Oraya muvasalatımızda (ulaşmamızda) tafsilât ve teferruatı ol baptaki vesaik–i mazbutada musarrah düşman donanmasının bir maksadı mahsusla Boğaz'a takarrüp (yaklaştığını) ve medhali (girişini) bombardımana başladığını gördük. Ve bizzat düşman donanmasının Kirte ve Alçıtepe istikametlerine tevcih eylediği (yöneldiği) atışlarının altında kaldık. Bunun üzerine ben mezkûr (adı geçen) mıntıkanın muhafazasına memur olan 26'ncı Alay Kumandanına müteyakkız (tetikte) bulunması için bazı tâlimat–i şifahiye (sözlü talimat) verdikten sonra Cevat Paşa vazifesi başında bulunabilmek için Maydos'a avdet ettik (döndük). Düşmanın mağlubiyetiyle neticelenen bu-

günkü muharebe yalnız bahren (denizde) cereyan etmiş, kara mıntıkasında düşmanın bazı gemileriyle sahili ateş altında bulundurmuş olduğundan başka şayan-ı tezkâr (hatırlanmaya değer) bir hadise olmamıştır.

Bu hadise-i bahriyeden (deniz olayından) sonra düşmanın Boğaz'ı yalnız donanmasıyla zorlayarak istihsal-i maksat etmekten (maksatı elde etmekten) nâümit (ümitsiz) kaldığına hükmediyor ve sahile asker ihracı suretiyle devam-ı teşebbüsatta (sürekli girişimde) bulunacağına ihtimal veriyordum. Buna binaen muhafazasını deruhte eylediğim (üzerine aldığım) mıntıkanın ihraca (çıkarmaya) daha müsait (uygun) olan noktalarında tel örgüleri vücude getirmek (oluşturmak), mitralyözler (makineli tüfekler) yerleştirmek, Mevki-i Müstahkemden alınan nordenfeld'lerden istifade eylemek suretiyle tezyid-i tertibat-ı tedafüiyye edilmekte (savunma hazırlıkları artırılmakta) ve alelumum (genel olarak) kıtaat ve ihtiyat kuvvetlerini hal-i teyakkuzda (tetikte) bulundurmak için ittihaz-ı tedabir kılınmakta (tedbirler edinilmekte) idi.

Düşmanın İmroz, Mondros limanlarında meşhud olan (görünen) bahrî (deniz) faaliyetleri ve menabi-i muhtelifeden (çeşitli kaynaklardan) ahz ü tebellüğ edilen (alınan) malûmattan düşmanın kıtaat-ı cesime ile (büyük askeri birliklerle) ciddî olarak ihraç teşebbüsatında (çıkarma girişiminde) bulunacağına kat'î (kesin) olarak hüküm vermiştim. Benim tetkikat ve tasavvuratıma nazaran (araştırma ve düşünceme göre) düşmanın ihraç harekâtına saha olarak intihap (seçeceği) edeceği sahil, muhafazası uhdemde (sorumluluğumda) bulunan Maydos mıntıkasında Seddülbahir ve Kabatepe ile şimal (kuzey) ve cenubu (güney)

idi. Bu cihete (yöne) yakın hasıl eylemiş bulunduğumdan düşmanın teşebbüsünde bilcümle (bütün) kıtaat kumandanlarına suret-i hareketlerini talim etmiş olmak maksatıyla atiyen (aşağıdaki) saha-i hakikate çıkan zemin üzerinde birkaç günler harp oyunu yaptırmakla iştigal ettim (uğraştım).

Filhakika düşman Seddülbahir mıntıkasını şimalden cenuba ve bütün imtidadınca (bölgeyi) ateş altında bulundurabilmek faidesine malik (imkânına sahip) idi. Buna karşı tamamen sahilde bulunan kıtaatımızı takviye için hareket edecek olan kuvvetler Alçıtepe'den sonra nazardan ve ateşten tesettür (görüşten ve ateşten gizlenilmesi) mümkün olmayan düz bir mıntıkayı geçmek mecburiyetinde bulunacaklardı. Düşman bu mıntıkaya çıkmaya ve Alçıtepe'yi elde etmeye muvaffak olduğu taktirde Boğaz'ın medhalinden (girişinden) itibaren mühim bir kısmına sahip olmak faidesini temin edebilecekti. Alçıtepe'ye yerleştireceği bataryalarla mezkûr (adı geçen) tepe hizasına kadar olan Boğaz kısmının tarafeyn (iki tarafın) bataryalarına müessir olacak (tesir edecek) ve bilhassa Rumeli sahilindeki bataryaları tahrip ve donanmasının dahi Boğaz'ın içine girerek müştereken (ortaklaşa) istihsal-i maksat esbabını (amacı gerçekleştirmeyi) istihsal eylemiş olacaktı (sağlayacaktı). Düşmanı Seddülbahir'e çıkmaktan menedebilecek (vazgeçirecek) kuvvet doğrudan doğruya sahilde mevazi-i müdafaaya (savunma mevzileri) yerleştirilmiş olan kuvvetten ibaret bulunacaktı.

Bu kuvvet mühim düşman teşebbüsüyle mütenasip hadden (uygun sınırdan) ve kendisinin donanma ateşinin muharrip tesiratına (tahrip etme etkisine) karşı tahaffuz edecek (koruyacak) ve ancak düşman piyadesinin sahile takarrüp (yaklaşması) ve hurucu başlaması (çıkarma yapması) anında faaliyete geçebilecek tedabir ve tertibattan mahrum bulunduğu taktirde, tehlikenin bertaraf edilmesini (yok edilmesini) müşkül (zor) görüyor-

dum. Bu mülâhazatımı (görüşümü) 5.1.1331 günü birlikte Kirte'ye hareket ettiğimiz sırada dahi Mevki-i Müstahkem Kumandanı Cevat Paşa'ya izah etmiştim. Kendileri Seddülbahir mıntıkasının pek dar olmasından düşmanın kuvay-ı mühimmesine (önemli kuvvetlerinin) cevelângâh (hareket yeri) olamayacağı kanaatinde bulunduğunu beyan etmişti.

Kabatepe ve civarı sahili hakkında da düşündüğüm noktalar şunlardı: Bu sahil kısmı Boğaz'ın hakikaten kiliti olan Kilitbahir'e pek yakın bulunuyor. Düşman baskın tarzında mezkûr (adı geçen) sahile çıkarma yaptığı ve kendisini tevkif edecek (burada tutacak) kadar kâfi kuvvetlere tesadüf etmediği (rastlamadığı) taktirde, doğrudan doğruya Maydos ve Kilitbahir'e tesir etmek suretiyle en seri olarak maksadına vasıl olabilirdi (ulaşabilirdi). Bu gayeye vusulden (ulaşmaktan) kendini menedebilecek kuvvetler Seddülbahir mıntıkasındaki kuvvetler olabilecekti. Düşman bu gayeye Seddülbahir mıntıkasına çıkardığı kuvvetlerle nail olabilirdi (ulaşabilirdi). (1) Herhâlde her iki cihette (yönde) aynı zamanda birer kuvvetli işgal müfrezesi ile işe başlamak ve muvaffak olunan cihette kuvay-i ihtiyatiyesini (yedek kuvvetlerini) kullanmak düşman için şayan-ı imtisal (örnek gösterilecek) bir hareket idi. Binaenaleyh Seddülbahir mıntıkası için düşündüğüm gibi mezkûr mıntıkanın dahi sahil üzerinde miktar-ı kâfi (yetecek) kuvvetle doğrudan doğruya müdafaasını (savunmasını) lâzım addediyordum (sayıyordum).

Düşmanın Anadolu cihetinde Menderes mıntıkasına kuvvet ihraç etmesini muhtemel ve tehlikeli görmüyordum. Filhakika Balkan Muharebesi'nin son safhasında Çanakkale'nin mebhus

(1) Bu cümle düzeltilmiştir.

(bahsedilen) ihtimale karşı suret–i muhafaza ve müdaafasını tetkik ve tertibat–ı tedafüiyeyi (savunma düzenini) tayin ve tatbik ettirmeye memur olmuştum. Bu memuriyetim hasebiyle (gereğince) icra eylediğim tetkikattan anlamıştım ki, düşmanın Menderes sahiline çıkaracağı kuvvetler, ihraç safhasında mühim mukavemete (direnmeye) tesadüf etmeyebilirler. Ancak ihraçtan sonra Boğaz'a icra–yı tesir edecek hatta gelinceye kadar uzunca bir mesafe dahilinde muhtelif mevani–i arziyeden (engellerden) istifade edecek tevkif kuvvetleri karşısında ve en nihayet Çanakkale'nin Cenup (Güney) Cephesinde kıymet–i tedafüiyesi ziyade bir hatt–ı müdafaaya tesadüf edecektir. Düşman bu tarafta en ziyade güvendiği donanmasından da Seddülbahir ve Kabatepe sahillerinde olduğu gibi istifade edemeyecekti. Düşmanı daha ileride olmasa bile mezkûr hatta–ı müdafaada tevkif edebilecek (tutabilecek) kadar kuvay–i imdadiyenin (yardım kuvvetlerinin) yerleştirilmesine imkân tasavvur ediyordum.

Düşmanın Bolayır cihetinde bir kuvvet ihraç etmesini Bolayır Kolordusu erkânı harbiye reisi sıfatıyla Gelibolu ve Bolayır'da bulunduğu sıralardaki tetkikatıma istinaden baidülihtimal (ihtimalden uzak) görmüyordum. Ancak bu cihete vuku bulacak ihraç; Seddülbahir ve Kabatepe civarında ihraç olunacak kuvvetlerin temin ve teshil–i maksadı (kolaylaştırmak) için tâlî (yardımcı) bir nokta–i nazara tâbi kalabilecekti. Halbuki böyle bir mastad–ı tâliyi tatmin, maksad–ı hakikîye masruf (harcanılmış olan) kuvvetlerin israfını mucip olacaktı.

İzah eylediğim telâkkiyat (görüşler) ve nukat–ı nazara (görüş noktasına) göre memur olduğum vazifenin emniyetle ifası (gerçekleşmesi) için malik (sahip) olduğum kuvvetleri, ki 19'uncu Fırkanın üç alayıyla 9'uncu Fırkanın iki alayından ibaret idi, gayri kâfi (yetersiz) gördüm. Filhakika müteakiben Maydos cihetinde kuvvetin tezyidi (artırılması) mesele–i mühimmesinin

başkumandanlık vekâlet–i celilesince (Başkumandan Vekilince) nazar–ı dikkate alınarak bidayette (başlangıçta) 9'uncu Fırka aksam–ı mütebakıyesinin (geri kalan bölümünün) de Anadolu cihetinde (yönünde) Maydos mıntıkasına geçirilmesine başlanmıştı. 10.1.1331 tarihinde Mevki–i Müstahkem Kumandanlığından vürut eden (gelen) emirde, 9'uncu Fırkanın Maydos mıntıkasında bulunan 26'ncı ve 27'nci alaylarından maada (başka) kuvay–i mütebakıyesinin (geri kalan kuvvetlerinin) dahi mezkûr (adı geçen) mıntıkaya nakledileceği ve Mevki–i Müstahkem mıntıkasının Rumeli mıntıkası kumandanlığına 9'uncu Fırka Kumandanı Miralay Halil Sami Bey'in tayin olunduğu ve Sazlimanı'ndan Tenkerderesi mansabına kadar olan Rumeli sahil mıntıkasının muhafazasına tahsis olunan kuvvetin 9'uncu Fırka nizam–ı harbine dahil kuvvetten ibaret bulunduğu ve kumandanı bulunduğun 19'uncu Fırkanın Maydos'ta toplu olarak ihtiyat–ı umumîyi teşkil edeceği ve bu fırkanın ledelhace (ihtiyaç görüldüğü zaman) 3'üncü Kolorduca da celbedileceği (çağrılabileceği) gibi, Mevki–i Müstahkemin Anadolu ve Rumeli mıntıkaları için de istihdam olunacağı tebliği edilmişti.

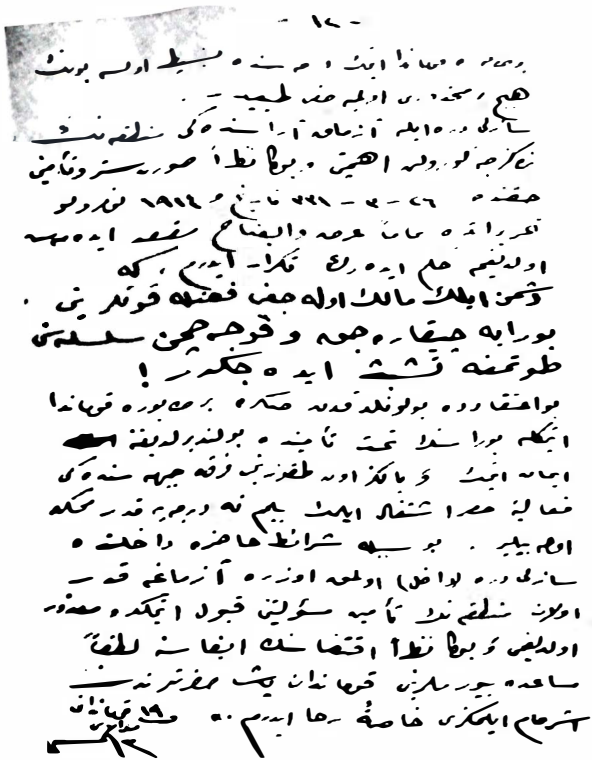
Mezkur emir telâkki edildiği gün, 19'uncu Fırkanın 72 ve 77'nci alayları ile 9'uncu Fırkanın 26 ve 17'nci alayları öteden beri bulundukları sahil mıntıkalarını tarassut (gözetleme) ve temin ile meşgul bulunduklarından 10.1.1331 saat 9.40 öğleden sonrada verdiğim fırka emriyle 11.1.1331 akşamına kadar 26'ncı ve 27'nci alaylar evvelce bulundukları sahil mıntıkalarını 11/12.1.1331 gecesi tesellüm (teslim) ve 72'nci ve 77'nci alayları Sarafim Çiftliği ve Maydos'taki muayyen (kararlaştırılmış) olan ordugâhlarına avdet eylemişlerdir (geri dönmüşlerdir).

11.1.1331 günü 9'uncu Fırka Kumandanı Miralay Sami Bey Maydos'a muvasalat ettiklerinden (ulaştıklarından) mıntıka ve mıntıkada kendine ait kuvvetleri mir–i mumaileyhe (ismi geçen kumandana) teslim eyledim. Yevm–i mezkûrdan (adı geçen günden) sonra fırkanın talim ve terbiyesiyle iştigal edilmiş ve aynı zamanda Kilitbahir etrafında vücuda getirmeye başladığım Çamburnu Tabyası (100 rakımlı tepe– 230) ve bunların şimal–i şarkî (kuzeydoğu) sırtlarındaki hatt–ı müdafaa–i kat'iyenin ikmal–i tahkimatına devam olunmuştur.

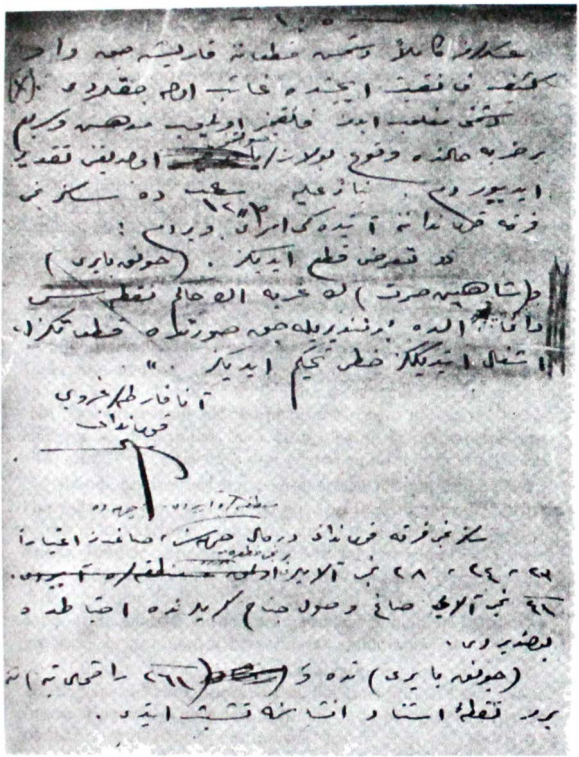
Halil Sami Bey memur olduğu mıntıkanın suret–i muhafaza ve müdafaası hakkında rey ve mütalâamı (görüşlerimi) sordu. Kendisine düşmanı karaya çıkartmamak suretiyle ifa–yı vazife mümkün olduğu hakkındaki nokta–i nazarımı ve bunun için bence düşmanın çıkması eğleb–i ihtimal (olasılığı yüksek) olan mahdut (sınırlanmış) ve muayyen (kararlaştırılmış) iki sahil mıntıkasının yani Kabatepe civarı ve Seddülbahir sahil kısımlarının düşmanın ihraç teşebbüsü hâlinde hatt–ı müdafaa (sınır savunması) sahilde teessüs edecek (yerleşecek) surette kuvvetli tertibat almak lüzumunu dermeyan ettim (anlattım). Mir–i mumaileyh (adı geçen kumandan) aynı nokta–i nazardan (görüşle) ittihaz–ı tedabir (tedbirleri kabul) eylemiştir.

Ben Maydos mıntıkasının emr–i muhafazasında, düşmanın teşebbüsü anında, doğrudan doğruya sahili müdafaaya tahsis olunmak lâzım gelen bir fırkanın, Maydos civarında bulundurulacak kuvve–i ihtiyatiyenin (yedek kuvvetlerinin) takviyesine kadar temin–i maksat edeceğini ve fakat herhâlde doğrudan doğruya mezkûr mıntıkaya muhassas (ait) ve mıntıka kumandanının emri altında hiç olmazsa daha bir fırkanın Maydos ve civarında bulunmasını zarurî addediyordum (sayıyordum).

Vakıa 19'uncu Fırka Maydos ve civarında toplu olarak bırakılmıştı. Fakat bu, mıntıka ihtiyatı ve mıntıka kumandanının

Anafartalar Muherabatına Ait Tarihçe'nin 12. sayfası.

Anafartalar Muherabatına Ait Tarihçe'nin 105. sayfası.

doğrudan doğruya emri altında olmayıp bir ordu ihtiyatı idi. Ve icabat-ı hadisata göre mezkûr fırka 3'üncü Kolordu Kumandanlığı ve Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı gibi muhtelif mercilerin takdiratına göre istihdam olunabilecek ve Maydos mıntıkası kumandanının 19'uncu Fırkaya emir vermek selâhiyeti (yetkisi) bulunmayacak idi.

Filhakika 19'uncu Fırkanın 9'uncu Fırka taht-ı emrine (emri altına) girmesi lüzumunu tabiî görerek o yolda hareket edilmiş olduğu maruzatına (bildirilmesine) cevaben 3'üncü Kolordu Kumandanlığının 12/13.1.1331 tarihli mahrem (gizli) emirnâmesinin ikinci maddesinde "9'uncu Fırka Kumandanlığının taht-ı emrine girilmesi gayri caizdir (uygun değildir" denilmekte idi.

9'uncu Fırka Kumandanı Halil Sami Bey'i Selânik'te Nümune Taburu Kumandanı olarak bulunduğu 1323 tarihlerinden beri pek güzel tanımakta idim. Nezahat-i kalbiyesi (güzel ahlâkı) şayan-ı hürmet (saygıya değer) olan bu arkadaşımızın Çanakkale Boğazı'nın en mühim bir kara mıntıkasını muhafaza gibi mühim bir vazifede sevk ve idarece müşkül bir vaziyette kalabilmesi ihtimalini pek kuvvetli görüyordum. Maahaza (Bununla birlikte) bugünlerde bu emir ve kumanda ve kuvvet meselesinin başkumandanlık vekâlet-i celilesince (başkumandanlık vekilince) ciddi bir surette nazar-ı dikkate alındığı ve 5'inci Ordunun teşkiliyle (kurulmasıyla) bu husus-ı mühim için muvafık (uygun) görülen tedbirlerin ittihaz (kabul) edilmekte olduğu görülmekte idi.

3'üncü Kolordu Kumandanlığının 16/17.1.1331 saat 1.45 sonrada şifreli telgrafnamesinde 19'uncu Fırkadan bir alayın 18.1.1331'de Çanakkale'ye izamı (gönderilmesi) ordu kuman-

danlığının emri iktizasından (gereğince) bulunduğu ve karargâh–ı umumîden (genel karargâhtan) vapur istenildiği, şayet gelmez ise oradaki vesaitten bilistifade (yararlanarak) ve Mevkii Müstahkem Kumandanlığıyla da bilmuhabere alayın mümkün olabildiği kadar nakli ve artık Sarafim Çiftliği'nde bir alayın bulundurulmasına lüzum kalmadığı bildirilmekte idi. Mevki–i Müstahkem Kumandanlığıyla vuku bulan muhaberede mezkûr kumandanlık bu hususta adem–i malûmat beyan ile meseleye müdahâle etmekten içtinap eylemiştir (çekinmiştir).

Bunun üzerine 3'üncü Kolordu Kumandanlığına berveçh–i ati (aşağıdaki gibi) müracaat olunmuştur:

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Maydos, 17.1.1331

16/17.1.1331 ve 318 numaralı şifreye cevaptır:

Fırkadan bir alayın Çanakkale'ye nakli hususunda Mevki–i Müstahkem Kumandanlığıyla vuku bulan muhaberede (yapılan haberleşmede) bir alayın Çanakkale'ye nakli hakkında Mevki–i Müstahkem Kumandanlığınca hiçbir malûmatın (bilginin) mevcut olmadığı, binaenaleyh (bunun üzerine) nakliyatın icrası için 5'inci Ordu Kumandanlığına ve alay karşıya geçtikten sonra emir ve kumanda irtibatının tanzimi için dahi canib–i samilerine müracaat olunması lüzumu iş'ar edilmiştir (bildirilmiştir). İstanbul'dan vapur geldiği taktirde Çanakkale ve Maydos sevkiyatları vasıtasıyla nakliyatın temini mümkün ise de, gelmediği taktirde ne yapılacağının ve alay geçtikten sonra emir ve kumanda ve idarece yine fırkaya mı merbut (bağlı) bulunacak, veyahut Menderes civarında bulunan 11'inci Fırkaya mı, yoksa Mevkii–i Müstahkem Kumandanının mı emrine tâbi bulunacak ve alay karşı tarafta Çanakkale'de mi kalacak, yoksa Menderes mıntıka-

sının herhangi bir noktasına mı sevk olunacaktır? Alaya ona göre tebligatta bulunulmak üzere keyfiyetinin emr ü iş'arı ve fırka bir alayını karşıya göndererek parçalandıktan sonra yine icabında Gelibolu'ya celbedilmek (çağrılmak) üzere ihtiyat-ı umumî olmaktan ibaret bulunan vazife ile mi muvazzaf (vazifeli) bulunacağı, yoksa Maydos mıntıkasının bir ihtiyatı gibi mi telâkki edileceği (anlaşılacağı) ve böyle olduğu taktirde mezkûr mıntıka kumandanıyla emr ü kumanda irtibatının ne yolda tesis edilmesi lâzım geleceğinin tasrih buyurulması (açıklanması) müsterhamdır (dileğimdir).

19. Fırka Kumandanı
Kaymakam
M. KEMAL

Buna alınan cevap da şu idi:

19. Fırka Kumandanlığına

Gelibolu'dan 17.1.1331

C: 17.1.1331 telefona.

18 Martta Çanakkale'ye geçirilecek olan alayınız yeni kumanda irtibatı taayyün edinceye (meydana gelinceye) kadar kemakân (eskiden olduğu gibi) emr-i idareniz altında bulunacaktır. Yevm-i mezburda (adı geçen günde) vapur gelmese dahi gerek Maydos'ta ve gerek Çanakkale sevkiyatında mevcut vesaitten (vasıtadan) istifade olunarak alayın behemehal (mutlaka) nakline çalışılması lâzımdır. Fırkanın vazifesi değişmemiş olup doğrudan doğruya kolorduya merbuttur (bağlıdır).

3. Kolordu Kumandanı
Mirliva
ESAT

Fırkaca 77'nci Alay intihap ve Fırka Erkân–ı Harbi Nezareti tahtında 18.1.1331 öğleden evvel saat 8'den itibaren nakline başlanmış ve alay 18/18.1.1331 gecesi kâmilen (eksiksiz) Çanakkale'de ordugâhlara yerleştirilmiş ve şehrin inzibatı için ittihat–ı tedabir kılınmış bulunuyordu. 18.1.1331 günü Maydos'u, refakatlerinde 3'üncü Kolordu Kumandanı olduğu hâlde teşrif eden 5'inci Ordu Kumandanı Liman Paşa hazretlerinin bizzat şifahen (sözlü) verdikleri emre nazaran (göre) Çanakkale'ye geçirilmiş olan alayın vazifesi orada inzibat–ı askerî tesisinden ibaret bulunacaktı. Bu nokta–i nazardan alay kumandanlığına iktiza eden evamir (gerekli emirler) ve talimat verilmiş ve tatbik ettirilmiştir.

Yevm–i mezkûrda (adı geçen günde) ordu kumandanı, 9'uncu Fırka Kumandanı tarafından sahilin muhafazası emrinde ittihaz edilmiş (kabul edilmiş) olan tertibatı teftiş etmek üzere evvelâ Kabatepe'ye ve badehu (bundan sonra) Alçıtepe'ye gittiler. Benim de refakatim emir buyurulmuş olduğundan beraber bulundum.

Liman Paşa hazretleri 9'uncu Fırka tarafından doğrudan doğruya sahilin müdafaası nokta–i nazarından alınmış olan tertibatı tasvip etmediler (uygun görmediler). Müşarünileyh (ismi evvelce söylenmiş olan) sahili zayıf kıtaatla (askeri birliklerle) tarassut ettirerek (gözetlenerek) kısm–ı küllîleri (büyük kısımları) geride bulundurmak ve düşman karaya çıktıktan sonra gerideki ihtiyatlarla (yedeklerle) ve süngü hücumuyla karaya çıkacak olan düşmanı denize dökmek nokta–i nazarını (görüşünü) tavsiye ediyorlardı. Buna binaen yeniden ahzını (alınmasını) emrettikleri tertibat bu nokta–i nazardan olacaktı.

Müşarünileyhin (ismi daha önce söylenmiş olan) bu baptaki (bölümdeki) emirleri 3'üncü Kolordu ve 9'uncu Fırka Kumandanlarına arazi üzerinde ve mahall–i tatbik tertibat da vuku bulmuş idi.

Karargâhlarımaza avdette (dönüşte) 9'uncu Fırka Kumandanı nezdime gelerek ittihazı (kabul edilmesi) emrolunmuş olan yeni yuret–i tertibatın kendisine emniyet bahş olmadığını beyan ve bu bapta reyimi (konudaki görüşümü) sual etti. Ben de tamamen sahilin yalnız tarassuduyla iktifa olunması (gözetlemeyle yetinilmesi) fikrine esasen öteden beri muarız (karşı) bulunduğumdan mir–i mumaileyhe (adı geçen kumandana – Esat Paşa–) o yolda fikir ve mütalâatımı beyan ettim. Bunun üzerine 9'uncu Fırka Kumandanı tarafından kolorduya barapor istirhamatta bulunulmuştur.

77'nci Alay 24.1.1331 tarihinden itibaren tekrar Maydos'a nakledilerek Kilya civarında ordugâha yerleştirildi.

3'üncü Kolordu Kumandanının 26.1.1331'de vürut eden (gelen) dokuz numaralı kolordu emrince 5'inci Ordunun teşekkülü ve Gelibolu şibih ceziresinde (yarımadasında) bulunan 3'üncü Kolordunun Bolayır hattından itibaren şibih cezireyi (yarımadayı) muhafazaya memur olduğu ve 7'nci Fırkanın Bolayır hattında Deliyani Limanına kadar ve 9'uncu Fırkanın Ağıldere'den itibaren şibih cezirenin tekmil maarız körfezine müteveccih (yönelmiş) cenup (güney) kısmına tahsis edildiği ve Deliyani Limanı ile Ağıldere arasında jandarma kıtaatı (birlikleri) bulunduğu bildiriliyor ve mezkûr emrin 9'uncu maddesinde "19'uncu Fırka ihtiyat–ı umumîdir. Düşmanın hakikî ihraç (çıkarma) harekâtına göre Gelibolu, Maydos mıntıkalarında veya Anadolu cihetinde istihdam olunacaktır. Fırkanın bir alayıyla cebel (dağ) taburunun Bigalı havalisinde, diğer alayının Maltepe civarında ve kuvay–i mütebakıyesinin (geri kalan kuvvetlerin) Maydos'ta bulunması münasiptir (uygundur)" denilmekte idi.

İşbu emirden evvel 26.1.1331'de fırkanın vaz'ülceyşi (konuşu) şöyle idi: 77'nci Alay Kilya İskelesi garbında (batısında) ordugâhta, 57'nci Alay birinci ve ikinci taburlarıyla ve 9'uncu Fır-

kadan verilmiş olan seri sahra bataryası ve istihkâm bölüğü Çamburnu'nda ordugâhta, fırkanın kuvay–i mütebakiyesi Maydos'ta konaklarda yerleştirilmiş idi. Bigalı Köyü ile Bigalı Kışlasında birer cephane kolu bulunmakta idi. Dokuz numaralı kolordu emri mucibince (gereğince) fırkanın vaz'ülceyşi (konuşu) 28.1.1331 tarihli fırka emri ile tadil edilerek (değiştirilerek) 57'nci Alay ve cebel (dağ) taburu Bigalı'ya 77'nci Alay ve sahra topu 39'uncu Alay 1'inci Tabur (15'inci Fırkadan yeni vürut eden (gelen) Maltepe'ye nakledilmiş ve Maydos'ta yalnız 72'nci Alay ile süvari bölüğü ve bazı kuvvetler terk edilmiştir.

Fırka kısm–ı küllîsinin (büyük bölümünün) Bigalı cihetlerinde (yönlerinde) tecemmüü hasebiyle (toplanması dolayısıyla) fırka karargâhının dahi o cihete nakli takarrür ettirilerek (kararlaştırılarak) 28.1.1331'de 3'üncü Kolordu Kumandanlığına bildirilmişti. Filhakika 6.2.1331'de fırka ile Bigalı–Turşun Köyü ve Maltepe ve Anafartalar–Turşun Köyü istikametlerinde icra ettirilen tatbikatı müteakip (takiben) fırka karargâhı Bilgalı Köyünde tesis edildi (kuruldu). Bilâhara 10.2.1331 günü düşman tayyare (uçak) filosu tarafından Maydos'un bonbardıman edilmesi üzerinde 72'nci Alay dahi Kilya Limanı şimalindeki (kuzeyindeki) sırtlara ordugâha çıkarıldı.

11.2.1331 günü Maydos'a gelip ve yine Gelibolu'ya avden eden (dönen) 3'üncü Kolordu Kumandanıyla görüşmek üzere Maydos'a gittiğimde şifahen telâkki eylediğim emir üzerinde Turşun'da bulunan Bursa Seyyar Jandarma Taburu tebdil etmek (değiştirmek) üzere 77'nci Alayın 3'üncü Taburunu gönderdim. Bu tabur Bursa Seyyar Jandarma Taburunun tarassutuna (gözetlemesine) memur olduğu sahil mıntıkasını tesellüm (teslim) eylemiştir.

6.2.1331'den 12.2.1331 günü sabahına kadar kolordudan vuku bulan tebligatta verilmiş olan malûmat berveçhi ati (aşağıda-

ki gibi) hülasa edilir:

5.2.1331'de bir düşman zırhlısının Enez'i bombardıman ettiği ve aynı günde Çanakkale'den uçurulan bir tayyaremizin Bozcaada'ya bombalar attığı ve düşmanın piyade mitralyöz (makineli silah) ve topçu ateşlerine maruz kaldığı ve Kepez önünde batırılan tahtelbahiri (denizaltıyı) götürmek üzere ve tarafımızdan vuku bulan teşebbüsü men için düşmanın bazı sefain-i harbiyesinin (harp gemilerinin) medhale (Boğaz'ın girişine) girerek mezkûr tahtelbahir (adı geçen denizaltı) üzerine ateş açtıkları ve fakat bataryalarımızın ateşleriyle geriye püskürtüldükleri ve 5.2.1331'de kalede tayyare hangarımıza (hava alanımıza) düşman tarafından altı bomba atıldığı ve düşman torpidoları gece karaya oturan tahtelbahire (denizaltıya) iki torpil attıkları ve tarafımızdan edilen ateşlerle iki torpidonun hasara uğratıldığı ve bu iki torpido meyanında dört torpil taharri (arama) gemisinin dahi bulunduğu ve bataryamızın ateşiyle iki düşman gemisinin Boğaz dahilinde tamamıyla batırıldığının bilâhara taayyün ettiği (meydana çıktığı);

Timurhisar torpidomuzun nisanın dördünde adalar denizinde Mannu namındaki İngiliz nakliye vapuruna kemal-i muvaffakiyetle (mükemmel başarıyla) taarruz ettiği ve İngiliz krovasöz ve torpido muhripleri tarafından Sakız'a kadar takip edildiğinden düşman eline düşmemek için kendi mürettabatı tarafından berhava edildiği (havaya uçurulduğu);

8.2.1331 tarihinde Çanakkale karşısında düşmanın iki nöbetçi zırhlısının büyük mesafeden muhtelif fasılalarla (aralıklarla) bataryalarımıza karşı yüzden ziyade tesirsiz mermi attığı ve mukabeleye (karşılık vermeye) lüzum görülmediği;

Maydos'ta bulunan 72'nci Alay Kumandanıyla Maydos kaymakamlığından alınan malûmattan dahi 10.3.1331'de düşmanın bir tayyare filosunun Maydos'u bombardıman ettiği ve 72'nci

Mustafa Kemal Kireçtepe'de Şehitler Anıtı önünde.

Alaydan 3 şehit ve 6 mecruh (yaralı) ve ahaliden 14 maktul (ölü), 10 mecruh (yaralı) olduğu anlaşılmıştır. Ve muvakkaten (geçici olarak) 9'uncu Fırka emrinde olarak Kabatepe'de tel örgüsü yapmakla meşgul olan fırkanın istihkâm bölüğünden 6.2.1331 saat 8.15 evvelde Kabatepe önünde bulunan iki harp gemisinin endaht ettiği (attığı) mermilerin kendi ordugâhı civarına düştüğü bildirilmiştir.

Eyyam-ı mezkûre zarfında (adı geçen günlerde) başka şayan-ı dikkat (dikkate değer) bir malûmat (bilgi) ve rapor alınmamıştır.

Fırka 6.2.1331'de tatbikattan sonra iki gün fasıla (ara) vermiş ve 9.2.1331'de Uzun Hıdırlı–Sivli arasında bir manevra yapmıştır. Bundan iki gün fasıla ile 12.2.1331'de dahi bir manevra icrası fırkaca mutasavver (düşünülmüş) idi.

19'uncu Fırka ve badehu Arıburnu Kuvvetleri Kumandanı sıfatıyla "12 Nisan 1331" dahil gününden "4 Mayıs 1331" dahil gününe kadar cereyan eden vakayi-i harbiyeye dair hülasa raporumdur:

19'uncu Fırka 5'inci Ordunun ihtiyat-ı umumîsi olarak Bigalı Köyü ve bunun cenup (güney) ve cenub-ı şarkîsindeki (güneydoğusundaki) Maltepe, Mersintepe civarında konak ve ordugâhlara yerleşmiş bir hâlde bulunuyor ve 3'üncü Kolordudan tebliğ edilen ordu emri ahkâmı mucibince (hükmü gereğince) icabında Bolayır'a harekete veya Çanakkale cihetine (yönüne) vapurlarla geçmeye müheyya (hazır) bir hâlde bulunmakla beraber talim ve terbiye ile işgital ediyordu.

Ece Limanından Morto Limanına kadar bütün Maydos mın-

tıkasının Saros sevahilini (sahilini) temin ve muhafaza vazifesi karargâhı Maydos'ta bulunan 9'uncu Fırkaya mevdu bulunuyordu (emanet edilmişti).

12 Nisan sabahı Arıburnu civarında bir hadisenin cereyan etmekte olduğu işitilen gemi topları sadasından (seslerinden) anlaşılmış, aynı zamanda Maltepe'deki 77'nci Alaydan telefon ile düşman donanmasının Kabatepe sahillerini bombardıman etmekte olduğu ve Kabatepe'nin şimalinden (kuzeyinden) piyade ateşi işitilmekte olduğu bildirilmiş ve bunu müteakip (takiben) 9'uncu Fırka Kumandanlığının saat 5.30'da yazılan âtideki (gelecek) raporu gelmişti: "Düşman Arıburnu ile Kabatepe arasında birçok sefain–i harbiye (sahil savaşı) ve vesait–i nakliyesiyle (nakil vasıtalarıyla) takarrüble (kararlaştırılmış) ihraç teşebbüsüne (çıkarma hareketine) başladığı ve şimdi Arıburnu'na asker çıkardığı haber alındı. Beray–ı malûmat (bilgi için) tebliğ olunur."

Derhâl bütün fırka kıtaatın harekete hazırlık derecesi tezyid edilerek (artırılarak) bir taraftan Maydos mıntıkası kumandanlığından düşmanın teşebbüs derecesi hakkında daha esaslı malûmata, diğer taraftan da kolordu veya ordu kumandanlıklarından emre intizar edilmekte bulunulmuştur. Fırkanın süvari bölüğüne dahi istihsal–i malûmat için Kocaçimen üzerinden sahildeki ahvali (hâlleri) tahkik (araştırma) vazifesiyle hareket etmesi emri verilmiştir. Bu sırada 3'üncü Kolordu Kumandanı Esat Paşa hazretleriyle Gelibolu'dan telefonla görüşülmüş ve müşarünileyh (bahsedilen kişi) dahi henüz cereyan–ı ahval hakkında vazıh (açık) malûmat edinememiş olduğunu bildirmiştir.

Saat 9.30 evvelde 9'uncu Fırka Kumandanı Miralay Halil Sami Bey'den atideki (aşağıdaki) raporu aldım:

"Kabatepe'de tabur kumandanlığından şimdi alınan raporda düşmanın Arıburnu sırtlarından Kabatepe'nin gerilerindeki sırtları sarmakta olduğu bildiriliyor. En yakın bulunması hasebiyle

Maltepe'deki kuvvetinizden bir taburu Kabatepe'nin şimalindeki (kuzeyindeki) Arıburnu'na karşı olan sırtlara müsareaten (acele olarak) sevk ile neticesinin iş'arı mercudur (bildirilmesi rica olunur)".

Bir anda fırka zaten emr-i harekete müheyya (hazır) idi. Şayan-ı dikkattir ki, bu ana kadar düşmanın Seddülbahir cihetindeki teşebbüsünden hiç bahis (söz) edilmemekte, Arıburnu ihracına (çıkarmasına) karşı mümanaat (önlemek) için bir tabur kuvvetle iktifa edilmekte (yetinilmekte) idi. Artık ihraç muhakkak olduğuna ve düşmanın velev cüzî olsun sahile yerleşmesine meydan vermemek lüzumu da aşikâr olduğuna göre, daha vakit geçirerek Gelibolu'dan fırkanın suret-i hareketine dair emr-i kat'î beklemek ahval-i harbiye ile gayri kabili telif idi. Fırkanın maksad-ı umumî haricinde ve lüzumsuz yere istimal edilmemesi için evvel emirde bir alay piyade ve bir cebel (dağ) bataryasıyla Arıburnu'na yetişerek çıkan düşmana taarruz etmeye ve fırka kısm-ı küllîsini (büyük bölümünü) yine Bigalı civarında emr-i harekete hazır bulundurmaya karar verdim.

Karargâhımın bulunduğu Bigalı Köyüne en yakın, fırkanın 57'nci Alayıyla Cebel (Dağ) Bataryası bulunuyordu. Derhâl bu iki cüzütam (bölümün) kumandanına harekete hazırlıklarını ikmal etmelerini (tamamlamalarını) ve emir almak için yanıma gelmelerini yaver ve emir zabitleriyle şifahen (sözlü olarak) bildirdim. Mumaileyhimin (bahsedilen kişinin) karargâhları karargâhımın hemen kurbinde (yakında) idi. Bu sırada kıtaata teblig edilmek ve bir sureti 9'uncu Fırka Kumandanına gönderilmek üzere erkân-ı harbime (kurmaylarıma) atideki (aşağıdaki) emri not ettirdim:

"1. Düşmanın Arıburnu civarındaki ihraç teşebbüsü diğer noktalardaki teşebbüsatından ciddîdir. 2. Süvari Bölüğü (emir almıştır) 57'nci Alay ve Cebel (Dağ) Bataryası, bir Sıhhıye Müf-

rezesi Kocadere garbindeki (batısındaki) sırtlara hareket edecektir (Bunlara ben şimdi şifahen emir vereceğim). 3. Fırka kısm-ı küllîsi ordugâhlarında harekete müheyya (hazır) bir hâlde bulunacaklardır. 4. Ben bidayette (başlangıçta) düşmana hareket eden müfreze ile beraber bulunacağım. İcap eder ise kısm-ı küllîye avdet edeceğim (döneceğim). 5. Fırka karargâhında kalan Fırka Erkân-ı Harbiyle irtibatta bulununuz. 6. Karargâh Bigalı Köyünün şarkındaki (doğusundaki) sırtta ve değirmenin yakınındadır."

Bundan başka telefanla arz edilmek üzere atideki (aşağıdaki) raporu not ettirdim.

Gelibolu'da 3'üncü Kolordu Kumandanlığına

"Kabatepe ile Arıburnu arasında çıktığı haber verilen düşmanın cins ve miktarı hakkında henüz bir malûmat alınamadı. Süvari Bölüğünü Kocadere'nin garp (batı) sırtlarına gönderdim. Düşmanın Kocadere'nin garptaki (batıdaki) sırtları işgaline meydan vermemek maksadıyla 57'nci Alay ve Cebel (Dağ) Bataryasını da şimdi Kocadere'nin garp (batı) sırtlarına tahrik ediyorum. Düşmanın kuvvet ve vaziyetini anlamak ve ona göre tedabir-i taarruziye ittihaz eylemek (savaş tedbirleri almak) üzere fırka karargâhında Fırka Erkân-ı Harbini bırakarak bizzat oraya gidiyorum. Fırka kısm-ı küllîsinin istimalini icap ettirecek (kullanmak gerekecek) bir hâlin vukuunda fırkamın başına geleceğimi arz ederim."

Bundan sonra kıtalarını yürüyüşe müheyya (hazır) olarak içtima ettirmiş (toplamış) bulunan 57'nci Alay ve Cebel Bataryası kumandanları ve sertabip (başhekime) ve bir yaverimle bir emir zabitim beraber olduğu hâlde içtima mahalline geldim. Ve tesrianlilmaslaha (işi çabuklaştırmak için) alay ve Cebel Bataryasını

basit bir tertiple Bigalı deresi boyunca giden yol üzerinden bizzat yürüyüşe geçirerek Kocaçimen tepesine teveccüh ettim (yöneldim). Ve sıhhiye müfrezesinin arkadan iltihak etmesi (katılması) için emir vermesini sertabibe (başhekime) söyledim.

Yolda giderken Piyade Alayı ve Cebel Bataryası ile iltihak eden (katılan) Topçu Taburu Kumandanı ile sertabibe şifahen izahat–ı lâzime verdim.

Takip ettiğimiz dereden bizi Kocaçimen'e isâl edecek (ulaştıracak) muayyen bir yol olmadıktan başka, Kocaçimen'e vasıl (ulaşmak) olmak için atlamaya mecbur olduğumuz saha pek ziyade fundalık ve su'bülmürur kayalıklı derelerle malî (dolu) idi. Bir yol bulup kıtayı sevke delâlet etmesi için Topçu Taburu Kumandanını tavzif ettim (vazifelendirdim). Bu zat kayboldu. Andan sonra Batarya Kumandanını memur ettim. Bu da başını alıp Kocaçimen tepesine kadar gitmiş. Delâletinden istifade edilemidi. Bizzat yol bulmak ve müfrezeyi oradan sevk etmek suretiyle Kocaçimen tepesine muvasalat edildi (ulaşıldı). Orada denizdeki gemilerden ve zırhlılardan başka bir şey görmedim. Düşmanın piyadesinin henüz oradan uzak olduğunu anladım. Efrat (Askerler) dahi o müşkül (engebeli) araziyi bilâ tevakkuf katetmek (başarısız geçmek) yüzünden yorulmuş ve yürüyüş umku derinleşmişti.

Alay ve Batarya Kumandanlarına efradı (askeri) tamamen toplamak ve küçük bir istirahat vermek üzere 10 dakika denizden mestur olarak (görünmeden) tevakkuf etmelerini, badehu (bundan sonra) beni takip etmelerini ve kendimin Abdal Geçiti'nden Conkbayırı'na gideceğimi anlattım. Ve yanımda yaverim ve emir zabiti ve sertabip (başhekim) ile oralarda tekrar bulduğumuz Fırka Topçu Cebel Taburu Kumandanı olduğu hâlde evvelâ atlı olarak yürümeye teşebbüs ettik. Fakat arazi müsait olmadığından hayvanları bırakarak yaya olarak Conkbayırı'na va-

sıl olduk (ulaştık). Bu esnada Conkbayırı'nın cenubundaki (güneyindeki) 261 rakımlı tepeden Conkbayırı'na doğru 27'nci Alaydan sahilin tarassut ve teminine memuren oralarda bulunan bir müfreze efradının Conkbayırı'na doğru kaçmakta olduklarını gördüm. Bizzat bu efradın önüne çıkarak "Niçin kaçıyorsunuz?" dedim. "Efendim düşman!" dediler. "Nerede?" dedim. "İşte!" diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler. Filhakika düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve kemal-i serbestiyle (tam bir serbestlikle) ileri doğru yürüyordu. O zaman bu kaçan efrada bağırarak "Düşmandan kaçılmaz" dedim. "Cephanemiz kalmadı" dediler. "Cephaneniz yoksa süngünüz var" dedim. Ve bağırarak bunlara süngü takdırdım ve yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru gelmekte olan Piyade Alayı ile Cebel Bataryasının yetişebilen efradının marş marş ile benim bulunduğum yere gelmeleri için yanındaki zabitleri geriye saldırdım. Kolun başında bulunan bir bölük yetişti. Cephanesiz efradı takviye ederek düşmana ateş açmalarını emrettim. Ve yanıma gelmiş olan 57'nci Tabur 2 kumandanına (Yüzbaşı Atâ Efendi) bütün taburuyla bir bölüğünü takviye ederek 261 rakımlı tepe üzerinden düşmana taarruz etmesini emrettim. Cebel Bataryasına Suyatağı'nda mevzi aldırarak düşman piyadesi üzerine ateş açtırdım.

Dereye saptığından bir az gecekin alayın diğer bir taburu (kumandanı Yüzbaşı Zeki Efendi idi) mumaileyhe (bahsedilen kişiye) bizzat muharebeye giden taburun solundan düşmana taarruz etmesini emrettim ve bu tabur Suyatağı üzerinden açılarak taarruza iştirak etti. Bundan sonra idi ki, alay kumandanına bütün alayı benim tevcih ettiğim (yöneldiğim) istikametlerde düşmana taarruz etmesini ve benim bataryanın yanında bulunacağımı emrettim.

57'nci Alayın taarruza başlaması saat 10 evvel raddelerinde

idi. Bu esnada 9'uncu Fırkaya mensup süvari zabitanından Mülâzım–ı Evvel Mehmet Salih Efendi, Conkbayırı'nda yanıma geldi ve 27'nci Alayın Kocadere garbındaki (batısındaki) sırtlardan "Kemalyeri" üzerinden düşmanla muharebeye başladığını haber verdi. Mumaileyh ile (ki 27'nci Alay Kumandanının bulunduğu yeri en iyi biliyordu) mezkûr alay kumandana düşmanın 261 rakımlı tepeye kadar ilerlemiş olan kuvvetlerine (sol cenahına) 57'nci Alay ve Cebel Bataryasıyla taarruza başladığını, 27'nci Alayın dahi karşısındaki düşmana taarruz etmesini ve henüz Bigalı civarında bulunan 19'uncu Fırka kısm–ı küllîsini Kocadere istikametine celbedeceğimi ve bu emrimi kendisine isâl eden (ulaştıran) Süvari Mülâzımı Salih Efendi'yi tekrar benim nezdime iade etmekle beraber benimle daima irtibatı muhafaza eylemesini ve benim Conkbayırı'ndan muharebeyi idare edeceğimi bildirdim. Bigalı'da bulunan Fırka Erkân–ı Harbine emir atlısıyla şu emri gönderdim: "İzzeddin Bey'e: 72'nci Alay Maltepe'ye takarrup etsin (yaklaştırılsın). Sıhhıye Bölüğü Kocadere'ye gelsin (hepsi). 73'üncü Alay Kocadere şarkına (doğusuna) takarrüp etsin (yaklaştırılsın). Ve bu raporu 3'üncü Kolordu Kumandanına veriniz."

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Arıburnu şimalindeki (kuzeyindeki) sırtlardan
12 Nisan 1331
Saat 10.24 evvel

Düşmanın karaya çıkmış bulunan piyadesi Arıburnu ile Kabatepe arasında birbuçuk kilometre kadar bir cephedeki sırtları işgal etmiştir. 27'nci Alay düşmanı Şark (Doğu) cephesinde sekiz yüz metrede işgal ediyor. Düşmanın tamamen sol cenahından (yanından) altı yüz metreden taarruza başladım. Yalnız piyade-

den ibaret olan düşmanı bir alay tahmin ediyorum."

Bir saat kadar ateş muharebesinden sonra düşmanın sol cenahından 261 rakımlı tepeye kadar ilerlemiş olan kıtaatı ricate (çekilmeye) mecbur edildi. 57'nci Alay şiddetle düşmanı takip ediyordu. Bu sıralarda idi 27'nci Alay Kumandanından atideki raporu aldım:

19'uncu Fırka Kumandanlığına

Arıburnundaki sırtlardan
12 Nisan 1331
Saat 11.30 evvel

1. Düşman Kabatepe'nin 200 metre şimalinden (kuzeyinden) itibaren Ağıldere garbındaki (batısındaki) sırtlara kadar tahminen 1500–2000 metre cepheyi işgâl ettiği tahmin ediliyor.

2. Arıburnu sırtlarına iki taburla taarruz ediyorum.

3. Avcılarımız Arıburnu sırtlarına en yakın sırtlara kadar ilerlemiştir.

4. Taarruzun müştereken icrası için ilerlemeniz müsterhamdır (istenilmiştir)."

Daha evvel düşmanı şiddet ve süratle takip emrini vermiş olduğum 57'nci Alay ve 27'nci Alay Kumandanlarından 57'nci Alay Kumandanın cevaben gönderip saat 11.35 evvelde alınan atideki (aşağıdaki) raporu gelmişti:

Fırka Kumandanlığına

"Emriniz alındı. Taarruzun tesrii (hızlandırılması) emri taburlara verildi."

27'nci Alay Kumandanından emirlerimin alınıp alınmadığına dair bir haber gelmemekle beraber gerek bizzat ve gerek ya-

nımdaki zabitlerden tarassut (gözetleme) için ileri gönderdiklerimin netice–i tarassutundan mezkûr alayın dahi taarruz etmekte ve ilerlemekte olduğunu anladım. Saat 11.30 evvelden sonra bence taayyün eden (meydana gelen) vaziyet şu idi: Düşmanın karaya çıkmış olan kuvveti 8 taburdan fazla idi. Bu kuvvet kendisiyle gayri mütenasip (uygun olmayan) gayet geniş bir cephe üzerinde 261'e kadar şimalen (kuzeyden) ve Kemalyeri'nin bulunduğu sırtların garp (batı) yamaçlarına kadar şarken (doğudan) ilerleyebilmiş idi. Ve fakat bu uzun cephe hattı ziyade manialı (engelli) birtakım derelerle kesik bulunuyordu. Bu sebeple düşman, cephesinin hemen her noktasında zayıf idi. Conkbayırı şimalinde (kuzeyinde) mevzi alan 19'uncu Fırkanın seri (başı) cebel bataryası, Arıburnu ihraç noktasını ateş altına aldığı için, düşmanın henüz ihraç etmeye devam ettiği kıtaatının ihracı müşkülât ve teehhüre dûçar oldu (sonraya kaldı). 57'nci Alayın Conkbayırı ve Suyatağı hattından 261 istikametinde ve dar cephede kesif olarak düşmanın pek nazik ve mühim olan sol cenahına (yanına) yüklenmesi ve iki taburdan ibaret olan 27'nci Alayın dahi Merkeztepe istikamet–i umumiyesinde düşmana atılması düşmanı ricata (çekilmeye) mecbur etmiştir.

Fakat akşama kadar daha çok zaman vardı. Herhâlde 19'uncu Fırkanın diğer iki alayının işe girişmesine lüzum hissolunmuştu. Filhakika bu alaylar da aynı maksatla Kocadere istikametinde meydan–ı muharebeye yürümek emrini almış bulunuyorlardı. Bu sıralarda idi ki, 19'ncu Fırka Kumandanı tarafından haber getiren bir zabit "düşmanın Kumtepe'ye kuvvet ihracına başladığı ve orada kuvvetimiz bulunmadığını, 19'uncu Fırkaca bu cihetin nazar–ı dikkate alınmasını 19'uncu Fırka Kumandanının tekmil (bütün) kuvvetleriyle Kirte'ye gittiğini" bildirdi. Bunun üzerine 57'nci Alay, 27'nci Alay ve 19'ncu Fırkanın Cebel (Dağ) Bataryası kumandanlıklarına "muharebe etmekte olduğumuz düşmanın çekilmekte olduğunu ve taarruza devam edil-

mek lüzumunu ve 57'nci Alay Kumandanının, 27'nci Alay Kumandanıyla ve Cebel Bataryasının 57'nci Alay Kumandanıyla irtibatta bulunmasını ve düşmanın Kumtepe'ye dahi asker çıkarmakta olduğu haber alındığından fırka kısm-ı küllîsiyle o cihete gideceğimi ve benimle Eğertepe'de irtibat tesis edilmesini" bildirdim. Ve bana 9'uncu Fırkadan haber getiren zabitle dahi Kumtepe ve cenubunda (güneyinde) bulunan cüzütam kumandanlarına tebliğ edilmek üzere atideki (aşağıdaki) emri not ettirdim:

"Arıburnu ile Kabatepe arasına çıkan düşman, 57'nci Alay, 27'nci Alay ve bir cebel bataryası tarafından vuku bulan taarruz üzerine sahile çekilmektedir. Burada taarruz devam edecektir. Düşmanın Kumtepe, Sığındere ve Kirte mıntıkasında da karaya çıktığı haber alınmıştır. 9'uncu Fırkanın 25'inci Alayı Kirte'ye hareket etmiştir. Ben 19'uncu Fırka kısm-ı küllîsini Kayaltepe'ye yaklaştırarak bizzat oraya gideceğim. Kumtepe dahil, Sarıburun dahil arasındaki tekmil (bütün) cüzütam kumandanları benim ile Eğertepe'de irtibat tesis etsinler."

Badehu (Bundan sonra) Kocadere istikametinde gelmekte olan fırka kısm-mı küllîsine mülâki olmak (kavuşmak) üzere Conkbayırı'ndan Kocadere üzerine hareket ettim. Takriben öğleden sonra saat 12.30'da 77'nci Alaya baş tarafında Alay Kumandanı Saip Bey olduğu hâlde Kocadere Köyü'nün garp mahrecinden (batı tarafından) çıkmakta iken tesadüf ettim. Şifahen kendisine atideki emri verdim:

"Buradaki düşman ricat ediyor (çekiliyor). Düşmanın Kumtepe'ye kuvvet çıkarmakta olduğu bildirildi. Fırka, kısm-ı küllîsiyle mezkûr düşman üzerine hareket edecektir. Siz alayınızla Palamutluk istikametinde yürüyünüz. 27'nci Alay ile irtibat tesis ediniz. Ben daha gerideki 72'nci Alay ile kestirme yoldan Eğertepe istikametinde yürüyeceğim, Eğertepe üzerinden benimle irtibat tesis edersiniz."

Mustafa Kemal Arıburnu Cephesine komuta ederken arkadaşları ile, (M. Kemal'in solundaki Kolordu Komutanı Esat Paşa'dır).

Bu alayı terkettikten sonra 72'nci Alaya bir an evvel mülaki olmak (kavuşmak) üzere dört nal Maltepe istikametinde hareket ettim. Öğleden sonra saat 1 raddelerinde Maltepe'ye takarrup ettiğim (yaklaştığım) zaman tepeden birtakım sedaların beni çağırmakta olduğunu işittim. Ve oraya gittiğimde 3'üncü Kolordu Kumandanı Esat Paşa hazretleriyle maiyeti Erkân-ı Harbiyesine mülâki oldum (yetiştim). Müşarünileyh (adı geçen) 9'uncu Fırka Kumandanından aldığım malûmatı arz etmekle beraber bu bapta (bölümde) ne gibi malûmat vürut ettiğini (geldiğini) sordum. Müşarünileyh en son 9'uncu Fırkatan almış olduğu atideki (aşağıdaki) raporu verdi. Okudum. Gördüm ki bu rapor aynı zamanda bana da ait idi. Ve buna nazaran düşmanın Kumtepe'ye çıkmış olduğu haberi doğru değildi. Ve filhakika kolordu kumandanı paşa hazretlerinin de müşahedelerine (görüşlerine) göre bu haber yanlıştı. Okuduğum rapor bu idi:

3'üncü Kolordu Kumandanlığına
19'uncu Fırka Kumandanlığına

Düşmanın Seddülbahir ve Tekekoyu taraflarından ihraca devam ile beraber Sığındere tarafından bir alay kuvvet çıkardığı ve Kirte'ye takarrüp ettiği (yaklaştığı) şimdi 26'nci Alay Kumandanlığından bildirildi. Sarafim'de bulunan 25'nci Alay ile kâmilen (eksiksiz) Kirte istikametinde hareket ediyoruz. Elde hiç ihtiyat (yedek) kalmamıştır. 19'uncu Fırkaca bu cephenin gerisine bir alay gönderilmesi mercudur (rica olunur). Kabatepe ve Kumtepe mıntıkasındaki kuvvetlerimize ben Kirte mıntıkasında bulundukça, 19'uncu Fırka tarafından kumanda edilmesi mercudur (rica olunur).

9'uncu Fırka Kumandanı
Miralay
Halil

İşbu suretle anlaşıldıktan sonra kolordu kumandanı paşa hazretleri kararımı sordular. Tekmil (Bütün) kuvvetle düşmana taarruza devam edeceğimi arzettim. Kabul ettiler ve derhâl yanından ayrıldım. Bir atlı ile dört nal 77'nci Alay Kumandanı Saip Bey'e şu haberi gönderdim:

"Palamutluk istikametinde hareketten sarfınazar ediniz. 27'nci Alayı sol cenahından (yanından) düşmana taarruz etmek üzere hazırlayınız. Ben 72'nci Alay ve sahra bataryasını da Kocadere istikametinde yürütüyorum. Kendim de şimdi oraya geleceğim. Emir almak üzere beni karşılayınız."

Bu emrimin mumaileyhe (adı geçen kişiye) vasıl olduğu (ulaştığı), Kocadere'ye gelirken avdet eden (dönen), emri götürmüş olan atlıdan anladığım gibi, kendisi dahi Kocadere garbinde (batısında) bizzat beni görmüş olduğu zaman emrimin vusulü üzerine alayını tevkif ettiğini (tuttuğunu) beyan etmiştir. Fakat bilâhara anladım ki, 77'nci Alay Kumandanı Saip Bey Palamutluk sırtının nerede olduğunu bilmiyordu. Kemalyeri tevsim edilmiş (isimlendirilmiş) olan noktanın cenubuna (güneyine) doğru uzanan sırtlara mumaileyh (adı geçen kişi) Palamutluk Sırtı demekte idi.

72'nci Alaydan bir bölük piyade yardımcı ile beraber sahra bataryası ve Maltepe kurbinde (yakınında) duran 72'nci Alay Kocadere'ye hareket ettirilmiş ve bizzat 77'nci Alay Kumandanı ile görüşmek üzere mezkûr kuvvete takaddüm edilerek (önüne geçilerek) Kocadere garbine muvasalat edildi (ulaşıldı). Saat 2 sonra da idi ki, 77'nci Alay Kumandınana şifahen "düşmanın Kumtepe'ye çıktığı hakkındaki haberin doğru olmadığı anlaşılmıştır. 19'uncu Fırka bütün kuvvetiyle 27'nci Alay ile beraber karşımızda ricate (çekilmeye) başlayan düşmana taarruza devam edecektir. Siz alayınızla 27'nci Alayın sol cenahını (yanını) temdit etmek (devam ettirmek) suretiyle muharebeye iştirak

ederek (katılarak) düşmana taarruz ediniz. Ben 72'inci Alayı dahi sağ cenaha götüreceğim ve düşmanın sol cenahına karşı taarruzda muvaffak olan 57'nci Alayı takviye edeceğim. Kendim de mezkûr alayla beraber gideceğim. Bu emrimi 27'nci Alay Kumandanına da bildiriniz. Raporlarınızı Conkbayırı'na gönderin."

Ve muharebenin bidayetinden (başlangıcından) beri benimle beraber bulunan topçu cebel taburu kumandanını (mezkûr cebel taburunun bir bataryası seri ateşli cebel idi ki, Conkbayırı'nda harbediyordu . Başka bataryası yok idi. Bu sebeple tabur kumandanı serbest idi) sahra topçu taburunu Kocadere'nin garbındaki (batısındaki) sırtlara yerleştirmek hususunda mezkûr taburla beraber terkettikten sonra 72'nci Alay ile sağ cenahta Conkbayırı'na geldik. Düşman ricata (çekilmeye) devam ediyordu. Ve kısmen sandallara dahi binmekle iştigal ediyordu. Buraya muvasalatımı (ulaşmamı) ve bütün 19'uncu Fırkanın muharebe meydanına geldiğini tamimen atideki (aşağıdaki) emirle bütün cüzütam kumandanlarına bildirdim: "Düşmanın henüz Kumtepe civarına asker çıkarmamış olduğunu anladım. Karşınızda bulunan düşmanı bir an evvel tard etmek (kovmak) için bütün 19'uncu Fırkayı buraya celbettim. Ben sağ cenahtayım." Saat 4 sonra ve saat 5 sonraya kadar 77'nci Alay sol cenahta muharebeye girmiş (bu alayın birçok yanlış harekâtı vardır. Bunları bidayette (başta) benden gizlediler. Bu bapta (bölgede) 77'nci Alay, 1'inci Tabur ve 2'nci Tabur kumandanlarının raporları tenvir–i hakikat (gerçeği aydınlatmak) için ilâve edilmiştir) ve 72'nci Alaydan bir taburla 57'nci Alay takviye edilmiş bulunuyordu. Düşman gecenin hülûlüne (gelmesine) kadar sahile doğru sürülmüş ve sandallarla dahi kaçmakta idi ve bu müddet zarfında cüzütam kumandanları muhtelif emirlerle hücuma sevkedilmiştir ve gece hulûl ettiği hâlde dahi hücumun icrası ayrıca

tekiden (kuvvetlendirildiği) bildirilmiştir.

Vakıa bazı aksam (kısımlar) muvaffakiyetli (başarılı) hücumlar yapmış iseler de düşmanı kâmilen (tamamen) sürmek mümkün olamadığı görülmüştür. Ve gecenin hülûlünden sonra muharebe tabiaten inkıtaa duçar olmuş (tükenmiş) ve düşman yeniden asker çıkarmağa devama başlamıştır. Bu bapta vürut eden (bölgeye gelen) muhtelif haberleri fırkanın emir zabiti olup sureti mahsusada Cankbayırı'ndan ileri gönderdiğim Mülâzım–ı Evvel Enver Efendi'nin de gönderdiği haberler teyit ediyordu.

Zulmet–i leylden (gece karanlığından) dolayı manzara–i harbi nazarımdan kaybetmiş ve alay kumandanları da sarih (açık) malûmat verememekte bulunmuş olduklarından Conkbayırı'nda iki taburuyla henüz ihtiyatta (yedekte) bulunan 72'nci Alay Kumandanını namıma (adıma) gelecek haber ve raporları almak ve bana serian isal etmek (süratle ulaştırmak) üzere kendi yerimde bırakarak kendim Erkân–ı Harp, yaver ve emir zabitimle beraber 57'nci Alayın ateş hattına kadar gittim. Gördüğüm hâle nazaran, alaya ilerlemiş bulunduğu Yükseksırt ve Korkuderesi'nin menbalarındaki (başındaki) yamaçlar hattında tevakkuf ve tedabir ittihazını emrettim. Esir edilmiş olan bir yüzbaşı, bir mülâzım ve bir küçük zabiti orada yanıma getirdiler. Pek kısa yaptığım isticvapta (sorgulamada) Arıburnu'na beş livanın muhassa olduğunu ve bugün üç liva kuvvetin karaya çıktığını ve onun zannına göre ikisinin kâmilen mahv ve kayıklarla firaf ettiğini, karşımızda ancak daha bir liva işe yarar asker kaldığını ifade eylemiştir. Badehu (Bundan sonra) geriye bataryanın yanına geldim. Henüz 27'nci Alay ve 77'nci Alaydan ve sahra bataryasından hiçbir haber yok idi. Sabaha kadar herhâlde hiçbir tehlikeyi melhuz (olabilir) görmediğim gibi, mezkûr alayların vaziyetine de, yarınki tebadirim için, vâkıf olmayı lâzım addettiğimden (saydığımdan) bizzat mezkûr alayların kumandanlarını bul-

mak üzere kezâlik 72'nci Alay Kumandanını yerimde bırakarak ve 27'nci Alay Kumandanı ile beraber bulunmuş olup yollarını da gayet iyi tanıdığını iddia eden bir süvari jandarmasının delâletiyle yola çıktım. Gerek 27'nci Alayın cephesinde ve gerek bu alayın solunda muharebe etmekte olduğu bildirilmiş olan 77'nci Alayın cephesinde birkaç noktada düşman piyade ateşlerine maruz kalıncaya kadar taharriyatta (araştırmalarda) bulunmuş isem de, maateessüf mezkûr alay kumandanlarına mülâki olmak (ulaşmak) müyesser olamamış ve sabah da takarrüp ettiğinden (yaklaştığından) telefon merkezi olan Kocadere Köyüne gelmeye mecbur olmuştum.

Kocadere telefon merkezinin tesis olunduğu eve henüz girmiştim. (13 Nisan sabahı fecr) Yanımda Erkân–ı Harp Reisi dahi bulunuyordu. 77'nci Alayın 1'nci Taburu Kumandanı Binbaşı Mehmet Emin Efendi yanıma geldi. Berveçhi ati (Aşağıdaki gibi) beyanatta bulundu: "Efendim! Huzur-ı âhinize çıkmaya teeddüb ediyordum (çekiniyordum). Maatteessüf bütün alayımız çil yavrusu gibi dağılarak muharebe meydanından firar etmişler ve bir ucu Maltepe'ye kadar gitmiştir. Alay kumandanını bulamadım. Sizin Kocadere'ye gelmekte olduğunuzu haber aldığımdan arz–ı malûmat için buraya koşup geldim." Mumaileyh (Adı geçen kişi) Mehmet Emin Efendi'ye (Hacı Emin Efendi, İtalya Muharebesinde Derne Kuvvetleri Kumandanı bulunduğum bir sene zarfında refakatimde bir kol kumandanı idi) şu suretle emir verdim. "Hacı Emin Efendi! Bu manzara benim için ve senin için ilk defa görülmüş değildir. Hatırlayınız ki, Derne'de İtalyanlarla icra ettiğimiz birçok muharebelerde cephemizin bazı aksamındaki urban bugün gördüğünüz gibi kaçmışlardır. Fakat bu kaçışlar bizim binnetice muvaffak olmamızı menedememiştir. Müsterih olunuz, diğer kuvvetlerimiz kemal–i metanetle düşman karşısında durmaktadırlar. Şimdi bize düşen bu kaçanlara lânet et-

mek değil, onları tekrar toplayıp muharebeye sevk etmektir. Bunun için derhâl tabancanızı çıkarınız ve bütün maiyetinizde ve temasınızda bulunan zabitlere aynı selâhiyeti verdiğimi tebliğ ediniz. Kaçanları vurunuz ve kuvvetlerinizi Kocadere'nin garbındaki derede toplayınız. Şimdi maiyetimde bulunan süvarileri dahi bu işe memur edeceğim, ben de bizzat sizin yanınıza geleceğim."

Hacı Emin Efendi gitti. Ben 57'nci Alay ve 27'nci Alay hakkında malûmat aldıktan ve onlara yerlerinde durmalarına ve iaşe ve saireye dair icap eden tebligatta bulunduktan ve 72'nci Alay Kumandanlığına "topçunun himayesi için sağ cenahta bir bölük terk ederek cephenin merkezi gerisine ve 27'nci Alayın arkasına gelip intizar vaziyeti alınız. Hareketinizi Kocadere'ye bildiriniz, ben 27'nci Alayın yanına gidiyorum" emrini ve 3'üncü Kolordu Kumandanlığına:

1. Gece cephe ve sol cenahtan icra olunan hücumlarda muvaffak olunamadı. Düşman kuvay-i imdadiye aldı. Sol cenahta 77'nci Alay kendiliğinden çekildi. İhtiyatı (72'nci Alay, 1'inci Tabur ve 2'nci Tabur) merkeze celbediyorum.

2. Vaziyet şayan-ı memnuniyet değildir. Çekilen askeri Kocadere garp (batı) sırtlarına tevkife (tutmaya) çalışıyorum.

3. Ben 27'nci Alayın yanına gidiyorum."

Raporunu verdikten sonra Kocadere'den hareket ettim. Evvelâ 77'nci Alayın tevkif ve cemolunmasını (toplanmasını) emrettiğim mahalle uğradım, ki zaten yolumun üzerinde idi. Hacı Emin Efendi ve rüfekası emrim veçhile ibraz-ı gayret ediyorlardı. O esnada 77'nci Alay Kumandanı Saip Bey dahi yanıma geldi. Alayı efradının geceden firar etmiş olduğunu bildirdi. Fakat bu ricatin (kaçışın) sebebe-i aslîsinin muamaileyhin tevehhümat üzerine ve zayıf kalpli bir iki zabitin kendisine isal ettiği (ulaştırdığı) haberler üzerinde alelıtlak (genel olarak) tabur ların daha

geride münasip bir mevzie çekilmeleri gibi mübhem (belirsiz), muğlak (anlaşılmaz), manasız ve gayri kabil–i tatbik (uygulanması imkânsız) bir emir vermiş olmasından münbais olduğunu (ileri geldiğini) söylemedi. Bütün kusuru askere atfetti. Kendisine askerini toplamasını ve bu hususta iltizam–ı şiddet ve faaliyet emrettim ve kendim de bir müddet orada kaldım ve hakikaten asker toplandı ve tertip ve tanzimle iştigale başlandı.

Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal ve Kurmayı.
Soldan: İzzettin Çalışlar, Yzb. Tevfik, Miralay M. Kemal,
Dr. Hüseyin, Sv. Yzb. Pertev, Kur. Yar.
Neşet, Yzb. Hamit.

16 NİSAN GÜNÜ

Yevm-i mezkûrda düşman bazı ihracatta bulunmuş, suret-i umumîyede, umum cephesinde topçu ve piyade ateş faaliyeti göstermiş ve tahkimatla iştigal etmiş ve en mühim olarak sağ cenahımız aleyhine taarruz teşebbüsünde bulunmuş ise de, tevkif edilmiştir.

16 Nisan akşamı verilen fırka emri:

Fırka Emri

1. Düşman bugün mühim kuvay-ı imdadiye (yardım kuvvetleri) ihraç edememiştir. Sağ cenahımız aleyhine öğleden sonra icrasına teşebbüs ettiği taarruz sağ cenahı kuvvetlerimizin fedakârlığı sayesinde iki saat zarfında mukabil (karşı) taarruzla defedilmiştir.

Cephede göstermek istediği faaliyet topçu ve piyadelerimizin gayretiyle derhâl iptal edilmiştir.

Sol cenahımıza koyduğu top, mitralyöz (makineli tüfek) ve biraz piyadesini tamamen ezmek için tertibat-ı lâzimeyi bu gece aldıracağım. Topçumuzun bugünkü atışları tesirinden düşman avcı siperlerini kat'iyen takviye edememiş, hatta ateşin devamı müddetince bazı aksamında siperlerden geriye kaçanlar olduğu suret-i mahsusada icra ettirdiğim keşfiyat (araştırma) ve tarassudat (gözetleme) neticesinde tahakkuk etmiştir. Topçularımıza teşekkür ederim. Yalnız düşmanın bu tesirimizden kurtulmak

için bayrak sallamak hilekârlığında bulunduğu bugün kahraman piyadelerimizin böyle bir bayrak sallayanların üzerine atılarak tepelemeleri ve bayrağı almalarıyla sabit olmuştur. Topçular bu hususa dikkat etmelidir.

2. Kuvvetlerimize gayet mükemmel yeni çıkmakta bulunan daha beş tabur piyade, mitralyöz ve topçu iltihak etmek üzeredir. Bu kuvvetlerin iltihakında inşallah karşımızdaki düşmana son darbe-i kat'iyeyi vuracağız. Beş gün ve beş geceden beri şayan-ı takdir kahramanlıklarınızın mükâfatını iktitaf etmek (toplamak) için bulunduunuz mevaziin bu gece tahkimatını tezyid ederek (çoğaltarak) ve kıtaatınızın irtibat ve intizam ve emr ü kumandasını bir kat daha temin ve istinat ve ihtiyat kuvvetinizi lüzumunda hemen istimal edecek bir hâlde bulundurmak hususunda şimdiye kadar gösterdiğiniz gayrette devam eylemenizi ve askerinizi mümkün olduğu kadar çok istirahat ettirmek ve uyutmak cihetlerini nazar-ı dikkatte tutmanızı tavsiye ederim.

Bu hususatın temini için kıtaat kumandan ve zabitanının bizzat kıtaatı bu gece gözden geçirmesiyle kanaatbahş (inandırıcı) bir surette temin edilmesiyle olabileceğini unutmayınız.

3. Topçular endaht (atış) icrasında bizim piyadelerimizi daima tarassut (gözetim) altında bulundurmalı, mutazarrır etmemek (zarara uğramamak) için fevkalâde dikkatli bulunmalarını kat'iyen talep ederim.

4. Kolordu süvari bölüğü Kabatepe şimal-i şarkîsinde (kuzeydoğusunda) bulunarak düşmanın sağ cenahtaki her türlü faaliyetini daimî tarassut altında bulunduracaktır.

Bu bölüğün bundan başka en mühim vazifesi topçu mevazi-imizle Kocadere Köyü arasında şimalden cenuba (kuzeyden güneye) inen vadilerde devriyeler gezdirecek hatt-ı harpten hiçbir neferin (askerin) kendi kendine çekilmiş olmasına imkân bırakmayacaktır.

5. Ben cümlenizce (hepinizce) malûm bulunan merkezdeyim.

19'uncu Fırka Kumandanı
Kaymakam
Mustafa KEMAL

Harbiye Nazırı Enver Paşa, Mustafa Kemal'in emrindeki subaylardan birine madalya takıyor.

17 NİSAN GÜNÜ

Bugüne kadar mesbuk hidematım (geçmiş hizmetlerim) kolordu kumandanlığınca atideki (aşağıdaki) telgrafla taktir edilmiştir:

19'uncu Fırka Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e

Hidemat–ı faalâne ve fedakârînize bir mükâfat olmak üzere nam–ı namî–i hazret–i padişahîye izafetle taraf–ı valâlarına bir gümüş imtiyaz harp madalyası gönderildi. Geceli gündüzlü devam eden harbi muvaffakıyetkârane bir surette idare ederek her an bir başka surette tecelli etmekte olan hidmet–i fedakârînizin tevalisini bekler ve an samimülkalp tebrik eylerim. Maiyetinizdeki zabitan ve efrattan harp imtiyaz ve liyakat madalyasına kesb–i liyakat edenleri de bildiriniz.

3'üncü Kolordu Kumandanı
Mirliva
ESAT

Yevm–i mezkûrda (adı geçen gün) umum cephede ateş muharebesi oldu. Mühim olarak sağ cenahımızda siperlerimize taarruz eden düşman 57'nci Alay, 3'ncü Tabur ve 64'ncü Alay, 1'inci Tabur'a mukabil süngü hücumuyla püskürtülüp mecbur–ı firar edilmiştir.

Henüz istimal edilmemiş (kullanılmamış) kuvvetim 125'nci

Alayın iki taburu idi. Bundan başka 5'inci Fırkanın 14'üncü Alayı saat 5 evvelde Kocadere'nin garbına (batısına) vasıl olmuştu (ulaşmıştı). 5'inci Fırkanın diğer kıtaatı dahi vürud edecekti (gelecekti).

Düşmanın takviye kıtaatı alarak tamamen yerleşmesini veya yeniden taarruza geçmesini muhtemel görüyordum. Bu sebeple taht–ı kumandama (emrim altına) verilen yeni kuvvetlerin vürudundan (gelmesinden) istifade ederek 18 Nisan günü düşmana taarruz etmeye karar verdim.

Mıntıka kumandanlarını berveçh–i ati (aşağıdaki) emrimle Kemalyeri'ne nezdime celb ve kendilerine talimat–ı şifahiye ve evamir–i lâzime (gerekli emirleri) verdim:

Emir Sureti

Düşmanın, 6 günden beri iki defa taarruz ederek denize döktüğümüz ve arazinin menaatinden (güçlüğünden) dolayı neticeye kadar şiddetli takip edememek yüzünden barınabilen aksamı himayesinde, kuvvet çıkarmak suretiyle vakit geçirdiği ve fakat mahvettiğimiz kuvvetlerinin iki fırkadan fazla olduğunu üseranın (esirlerin) ifadesi ve elde edilen vesaik–i kat'iye ile anlaşılmaktadır. Seddülbahir ve Kumkale cihetinde dahi hâl hemen aynı olmuştur. Binaenaleyh düşmanın Boğaz istihkâmatını sukut ettirmek için bunca gemilerle getirdiği kuvvet karşımızdaki bakıyyetüs–süyuftan (savaşta ölmeyenlerden) ibaret kalmıştır. Düşmanın hâl–i harekâtına nazaran yerleştiği mevzilerde günlerce bizi işgal ve iğfal ederek yeniden uzaklardan kuvvet getirmek niyetinde olduğunu tahmin ediyorum. Bu sebeple karşımızda bulunan düşmanı bire kadar hepimiz ölerek behemehal (mutlaka) denize dökmek lâzım olduğu kanaat–i vicdaniyesindeyim. Vaziyetimiz düşmana nazaran zayıf değildir. Düşmanın

kuvve–i maneviyesi tamamen mahvolmuştur. Mütemadiyen (Sürekli) siper yapmakla kendisine bir melce (sığınılacak yer) aramaktadır. Siperleri civarına birkaç mermi düşmekle derhâl kaçtığını kendi gözlerinizle gördüğünüz düşmanı kaçırmak için daha çok teemmüle (düşünmeye) lüzum yoktur. İçimizde ve kumanda ettiğimiz askerlerde Balkan hacaletinin (utancının) ikinci bir safhasını görmekten ise, burada ölmeği tercih etmeyenlerin bulunacağını kat'iyen kabul etmem. Şayet böyleleri olduğunu hissediyorsanız, derhâl onları kendi ellerimizle kurşuna dizelim. Şimdiye kadar ihraz ettiğiniz muvaffakiyeti itmam (kazanılan başarıyı tamamlamak) için taze ve mükemmel efrattan mürekkep (askerlerden oluşan) yeni bir alay hat–ı kumandama verilmiş ve bu alay hatt–ı harbe vasıl olmuştur. Henüz harp etmemiş mükemmel daha iki taburumuz vardır. Bu gece daha iki taburun muvasalatına inzitar ediyorum (ulaşmasını rica ediyorum). Bundan başka kuvvetlerin muvasalatına intizar, geçecek müddet zarfında düşman dahi aynı derecede ve belki daha fazla kuvvet alabileceğinden, gayri caizdir. Binaenaleyh bu taze kuvvetle Cenab–ı Hakkın muavenet–i samadaniyyesine (ilâhî yardımına) sığınarak yarın düşmana taarruz eylemek niyetindeyim. Bu taarruz şimdiden berveçh–i ati (aşağıdaki gibi) hazırlanacaktır:

Piyadelerimiz düşmanın siperlerinde bulunan avcılarına bugün akşama kadar ateş muharebesi icra edecektir. Topçumuz bataryalarına benim tarif ettiğim cephelerde ateşe devam ile onu zedeleyecek ve piyademizin serbest ateşini temin edecektir. Bilhassa düşman mitralyözlerini iskât edecektir (makineli tüfeklerini etkisiz hâle getirecektir).

Mıntıka kumandanları yarınki suret–i hareket hakkında talimat almak üzere öğleden sonra saat ikide bizzat benim yanıma geleceklerdir.

Mıntıka Kumandanlarına Tebliğ Olunan Mevaddan (Maddelerden) Bazı Tadilât ve Tertibata Ait Hususat

Mevcut tertibatta berveçh–i ati (aşağıdaki gibi) tadilât icra olunacaktır.

"Merkez ve sol cenah namı altında bulunan gruplar Kaymakam Şefik Bey'in kumandasında birleşecektir.

Kanlısırt'ta denize nazır olan tepecik muhkem surette kuvvetli olarak tutulacaktır. Bu sırtta cenuba (güneye) doğru uzanmış olan hatlar hazfolunacaktır (yok edilecektir). Buna mukabil Kanlısırt'ın cenubunda zaten müstahzar (hazır) olan avcı hendeklerini işgal edecektir.

77'nci Alayın oradaki kuvvetleri Kabatepe'ye gidecek, orada 27'nci Alayın kuvvetlerini tebdil edecektir. Tabur alayına iltihak edecektir. 27'nci Aly düşmanın tamamen merkezi karşısında bulunan kuvvetlerinin bulunduğu mevzii yeni gelmiş bulunan 14'üncü Alaya sükûnetle teslim ettikten sonra bu kuvvetler toplanarak 27'nci Alayın ihtiyatını teşkil eder. 125'nci Alayın sağ cenah topçu mevzii civarında bulunan taburu eski mahalline (Kemalyeri'ne) gelecektir.

Topçu cebel (dağ) taburundan ayrılan iki top bataryasına iltihak edecektir. Bu tadilât ve tertibat hazırlığına şimdiden başlanacak, fakat icraat gece ve kemal–i sükûnet ve dikkatle olacaktır.

Bu hususat nısfılleyle (gece yarısına) kadar icra ve ikmal edilmiş ve bana malûmat verilmiş olacaktır. 5'inci Fırkadan iltihak edecek taburlar 125'inci Alayın bulunduğu mahalle gelecektir. Yarın icrasını tasavvur (düşündüğüm) taarruza ait evmarimi (emirlerimi) alaylardan tertibatın ikmali hakkında malûmat alındıktan sonra bildireceğim."

18 Nisan 1331 günü için
Taarruz Emri

1. Bugün sağ cenahımızda bulunan 57'nci Alay, 3'üncü Tabur ve 64'üncü Alay, 1'inci Tabur kendiliklerinden süngü hücumuna kalkarak karşılarındaki düşmanı derelere dökmüşlerdir. Düşman bugünkü piyade ve topçu ateşlerimizle fevkalâde zedelenmiştir.

2. Kuvvetlerimiz yarın berveçh–i ati (aşağıdaki gibi) taarruz edecektir.

3. Topçu grupları kendilerine bizzat irae olunan (gösterilen) düşman cephelerine sabah saat 5 evvelde ateş küşad edecektir (açacaktır).

4. Aynı saatte 14'üncü Alay düşmanın merkezinde kendisine bugün irae olunan (gösterilen) cepheye ve sol cenah kuvvetleri kendi önlerindeki düşman cephesine taarruz ve düşmanı tardedecekler (kovacaklar) ve tamamen sahile hâkim ve nâzır olan hatt–ı balâyı zabt ve işgal eyleyeceklerdir.

5. Sağ cenah kuvveti karşısındaki düşmanı ateşleriyle sarsarak işkâl eyleyecektir.

6. 5'inci Fırka İstihkâm Bölüğü, 14'üncü Alay ve 19'uncu Fırka İstihkâm Bölüğü, 27'nci Alay ile beraber bulunacak ve taarruz ve hücum esnasında düşmanın vesait–i müdafaasını (savunma araçlarını) tahrip ve mevadd–ı infilâkiyye istimal ve işgal olunacak mevazii tahkim maksadıyla piyadeye muavenet (yardım) edecektir.

7. Süvari Bölüğü sol cenahta bulunacak ve düşmanın sağ cenahını icabında yaya keşif yaparak keşfedecektir.

8. 125'nci Alay, 1'inci Tabur, 3'üncü Tabur ve mitralyöz (makineli tüfek) ve 5'inci Fırkadan vürud edecek (gelecek) olan taburlar ihtiyat–ı umumî olmak üzere bidayette (başlangıçta) mer-

kez gerisinde benim emrim altında bulunacaktır.

9. Ben bidayette merkezde topçu mevziinde bulunacağım.

19'uncu Fırka Kumandanı
Kaymakam
Mustafa KEMAL

Arıburnu Grup Kumandanı Mustafa Kemal
ve subay arkadaşları.

18.2.1331 Arıburnu muharebesinde 19'uncu Fırkanın Nizam–ı Harbi

Sağ cenah kuvvetleri:

Alay 57 tabur 3, mitralyöz
(Alay 57 tabur 1, tabur 2, tabur 3 bakıyesinden mürekkep)
Alay 64 tabur 1, tabur 2
Alay 20 tabur 3
Alay 72 tabur 3
Alay 77 tabur 3

Merkez kuvveti:

Alay 14
Alay 15 (tabur 1, tabur 3)
Alay 125 (tabur 1, tabur 3)

Sol cenah kuvvetleri:

Alay 27 tabur 1, tabur 3 mitralyöz
Alay 33 tabur 1
Alay 33 tabur 2, tabur 3
Alay 72 tabur 1, tabur 2
Alay 125 tabur 2
Alay 13 (3 bölüklü iki tabur)

Topçu kuvveti:

Alay 39 tabur 3 sahra (bölük 4, bölük 5)
Alay 39 tabur 3 cebel bölük 7
Alay 9 tabur 3 cebel bölük 7 bölük 8
Alay 7 tabur 3 cebel bölük 7, bölük 8
Alay 5 tabur 3 bir batarya ve bir takım
İstihkâm tabur 3 bölük 4
(Tabur 2 Bölük 9 Bölük 4 olacak)

Balâda izah olunan mukarreat (uzun açıklanan kararlar) ve tertibat berveçh–i ati (aşağıdaki gibi) kolordu kumandanlığına arz edilmiş ve cevab–ı muvafakat alınmıştır.

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Düşmana karşı yarın icra etmeyi tasavvur eylediğim kat'î taarruz hakkında bugün kıtaata tebliğ eylediğim fırka emrinin bir suretini takdim ediyorum. Vaziyet başka tedabirin ittihazına lüzum gösterecek surette tebeddül etmediği (değişmediği) taktirde inşallah fikir ve kararımı tatbike muvaffak olacağımı ümit ile arz-ı malûmat eylerim.

19'uncu Fırka Kumandanı
Kaymakam
M. KEMAL

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Vaziyet-i muharebede bir tebeddül yoktur. Yarın icrasını tasavvur eylediğim taarruz için nezdime celbeylediğim cüzütam kumandanlarına ihzarata müteallik verdiğim talimat-ı şifahîye leffen (beraber) takdim kılınmıştır. Maksadım evvelâ düşmanın merkezinde en kuvvetli ve müstahkem olan noktayı sukut ettirmektir. Buna muvaffak olduktan sonra heyet-i umumiye ile düşman üzerine atılıp denize dökmeği muvafık görüyorum.

19'uncu Fırka Kumandanı
Kaymakam
M. KEMAL

19'uncu Fırka Kumandanlığına

Yarın sabah düşmana taarruz etmek üzere ittihaz eylediğiniz tertibatı münasip görüyorum. Cenab-ı Hak muvaffakiyet ihsan buyursun.

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Mirliva
ESAT

28 NİSAN GÜNÜ

Cephede mühim faaliyet olmadı. Kabatepe'deki topçularımız vasıtasıyla düşmanın Arıburnu iskelelerine muvaffakiyetli ateşler icra edildiği, düşmanın yaralı nakliyatından anlaşılmıştı. Bugün Şimal (Kuzey) Grubu Kumandanlığından alınan emre nazaran Kabatepe, Kumtepe mıntıkası oradaki kuvvetlerle birlikte müstakil bir mıntıka hâline ifrağ (sokmak) ve kumandanlığına Kaymakam İrfan Bey'in tayin olduğunu bildiriliyordu. Arıburnu kuvvetlerinin sağ cenah gerilerinin temininde bir alayla Kanlıkapı'da, diğer alayla Kocadere şimalinde (kuzeyinde) bulunması emredilen 16'ncı Fırkaya havale edilmiş ve mezkûr fırka Kanlıkapı'daki alayından bir taburu Kocaçimen dağında bulundurarak Ağıldere istikametinde 19'uncu Fırkanın sağ cenah gerilerini temin ve Kocaçimen dağının garp versanlarında (batısının eğik yüzeylerinde) yerleştirilecek fırka topçusuyla da Arıburnu iskele ve civarıyla düşman hattı müdafaası ateş altına alınacak idi. Kolordunun bu baptaki emrine tevfikan sağ cenah kuvvetleri meyanında bulunan 77'nci Alayın 3'üncü Taburu Kabatepe'ye ve sol cenahta bulundurulan kolordu süvari bölüğü de kolordu karargâhına iade ediliyordu.

Öğleden sonra başkumandan vekili paşa hazretleri maiyetiyle ve refakatlerinde kolordu kumandanı, ordu ve kolordu erkân-ı harbiye reisleri olduğu hâlde Kemalyeri'ni teşrif ve vaziyet-i muharebeyi tetkik buyurdular. Bugün bidayetten itibaren

Arıburnu Cephesinde cereyan eden ahvali ve bu cephede bundan sonra tatbiki iktiza eden hareket hakkındaki mülâhazatımı bertafsil atideki raporumla kolordu kumandanlığına bildirmiştim:

Şimal Grubu Kumandanlığına

1. Rütbesi miralay olduğundan dolayı Maydos mıntıkası kumandanlığına tayin buyurulan 9'uncu Fırka Kumandanı Sami Bey'in 12.2.1331 saat 6.30 evvelde ve saat 12.25 sonrada gönderdiği iki kıta emir sureti merbuttur (12.2.1331 harp ceridesinde bu raporlar yazılıdır). Bu emirlerin geldiği zaman ise düşmanın 9'uncu ve 10'uncu ve 11'inci livalarının Arıburnu'nda tamamen karaya çıkmış ve Kocaçimen dağının Kocadere'ye nazır mailesiyle şimalen en mürtefi noktasına yaklaşmış bulunduğu tebeyyün eylemiştir. Saat 7.30 evvelde yazılıp benim düşman sol cenahına muvasalatımda aldığım sureti melfuf keşif kolu raporu dahi bu hususu teyit etmektedir. Sami Bey'in tavsiyesi çevhile hatası irtikâp olunmayarak bütün fırkayı Arıburnu istikametinde harekete ihzar ve bir alay ve bir cebel bataryasıyla bizzat Arıburnu'na çıkan düşmanın sol cenahı aleyhine hareket olunarak düşmanın faikıyyetine bakmaksızın üzerine taarruz edilmiş olduğu maruzdur.

2. Arıburnu'na ihraç edilen düşman kuvvetlerine 12.2.1331'de taarruz ve zayiat-ı külliye ile faik düşmanı ricate mecbur eden 19'uncu Fırka, bilâhara ilhak edilen kıtaat ile icra eylediği 14 ve 19 Nisan 1331'de gündüz ve gece umumî taarruz ve hücumlarıyla düşmanı ciddî bir surette sarsarak maksadını tamamen akim bırakmış ve sahilden azami sekiz yüz metre mesafede bulunan yegâne bir hatt-ı balâya sıkıştırmıştır. Bundan maada düşmanın 19 ve 21 Nisan 1331'de sağ cenahımıza karşı

icra eylediği taarruz 26 ve 27 gecesi taze kuvvetlerle sağ cenah ve merkezimizin arasında tevzi eylediği beş defaki hücumları telefat-ı külliye ile defedilmiştir.

3. Düşmanın elyevm beş liva olduğu anlaşılan karşımızdaki kuvveti mütemadiyen tahkimat ile takviye eylediği mevzinin tab'an müdafaaya olan kıymet-i fevkalâdesinden istifade ederek bu dar mıntıkada cenahları donanmasına müstenit olarak muhafaza-i mevki etmektedir.

4. Kuvay-ı saire ile de takviye edilmiş olan 19'uncu Fırka, karşısındaki düşmanı tamamen tardetmekten ibaret olan vazifesine devam etmekte ve her gün bu suretle ahvale göre tedabir ittihazıyla ve en ziyade geceleri kısım kısım taarruzlarla düşman mevziine dahil olmaya çalışmaktadır.

5. Kıtaatımızın işgal etmekte bulundukları ve mevzilerin düşman mevziine en yakın aksamı 10 metre ve en uzak aksamı 300 metredir. Bu mesafe hücum mesafesidir. Fakat düşman ateşlerinin pek müessir olması, şimdiye kadar icra eyledikleri taarruz ve hücumlarda verdikleri zayiatla bilhassa en kıymetli ve cesur zabitanından mahrum kalmakla ilerlemek hususunda imkânsızlığı fikrine saplanmış olan askerimizin düşmanla aramızda bulunan bu ufak mesafeyi kat ile düşman mevaziine dahil olması teahhür etmektedir. Buna binaen düşman siperlerine karşı siper yaparak mesturen ve tedricen ilerlemek ve aynı zamanda geçecek zaman zarfında büyük fedakârlıklarla (takriben yirmi bin zayiat) kazanılabilen mevkiimizi düşmanın her türlü mukabil hareketlerine karşı elde bulundurmak tedbirlerine tevessül edilmiştir.

6. Zaman ziyanını mucip olan bu ahval-i harekât düşmanın kuvay-i imdadiye celbetmesine müsait olduğundan hareketin tesrii arzu olunmakta ise de, taarruz ve hücumu ihzar etmek için topçumuzun düşman siperlerini tahrip edecek kuvvet ve iktida-

rı haiz bulunmaması düşmana adeden faik bulunmayışımız buna mâni olmaktadır. Çünkü pek ziyade kuvvetle tahkim edilmiş olan düşman siperleri tahrip edilmediği hâlde elyevm elimizde bulunan topçumuzun ateşleriyle hiçbir tesir görmeyen ve siper arkasında dar mahallerde mahfuz duran düşman piyadesinin ve mitralyözlerinin ateş iktidarını kesr ve imha etmek imkânı yoktur.

Ve bu imkân bulunmadıkça piyademizin tekerrür edecek ve herhâlde emrettiğim taktirde yapacaklarına mutmain olduğum hücumları emniyetli netice veremez. Binaenaleyh iki kilometrelik bir cephe dahilinde kesif bir surette yerleşen ve kuvveti hiçbir vakit beş livadan dûn (aşağı) bırakılmayan düşmanın mevzi-i müstahkemini mütemadî fedakârlıklarla yorulmuş olan on sekiz bin tüfekle zaptetmek için kat'î bir taarruz ve hücuma girişmek iktibasî (baskılı) bir hareket olarak kabul edilemez.

7. Herhâlde düşmanı mağlûp ve tardetmek için Arıburnu kuvvetlerine evvelâ müstahkem mevazii tahrip edecek ağır topçu istimal etmek (kullanmak), saniyen (sonra) iyi yetiştirilmiş cesaret ve maneviyatı yüksek olan efrattan mürekkep bir fırkalık bir kuvvet daha tahsis etmek lâzımdır. Bu iki kuvvet berveçh-i ati istimal edilerek muvaffakiyet temin edilebilir:

a. Ağır topçu ile düşman cephe ve sağ cenah mevzilerini döeverek tahribat yapmak.

b. Bundan sonra taarruz umum cephede ve fakat en yeni kuvveti düşmanın Kanlısırt ve şimalindeki bir kısım cephesine tevcih etmek.

8. Düşmanın maksad-ı aslîsi (büyük amacı) olan Boğaz istihkâmatını ıskat harekâtına Arıburnu ve civarında karaya çıkardığı ve çıkarması muhtemel bulunan kuvvetlerle teşebbüs etmesi Seddülbahir'e çıkmış olan kuvvetlerle teşebbüs etmesinden daha mümkün ve muhtemeldir. Çünkü Seddülbahir mıntıkasında

bizim düşmana taarruzumuz müşkül olduğu gibi, düşmanın harekâtı sırf cephe taarruzuna münhasır kalacağından müşküldür. Fakat Arıburnu ve civarında muvaffak olacak bir düşman kuvveti, her türlü manevrayı icraya müsait vaziyette bulunacak ve Kilya, Akbaş limanlarını tamamen gayr-ı kabili istifade (yararlanılmayacak) bir hâle koyacak ve Gelibolu istikametini seddedecek Kirte civarındaki kuvvetlerimizin de arkasına düşecek ve doğrudan doğruya Kilitbahir'e yürüyecektir. Binaenaleyh Kirte mıntıkasında mevcut kuvvetlerimiz düşmanın o cihetten vuku bulacak (gelecek) harekât-ı taarruziyesini menedebilir itikadındayım (inancındayım). Lâkin Arıburnu ve civarında vaziyet böyle değildir. Düşman burada Arıburnu kuvvetlerimizin cenahları açığında çıkaracağı yeni kuvvetlerle müessir teşebbüsatına devam edebilir. Bunun için düşmanın kuvay-ı imdadiye vüruduna intizar maksadıyla işgal eylediği mevazide sebat eylediği kabul edilirse -ki bence bu ciheti kabul etmek muvafık-ı akl-ı hikmet ve mutabık-ı selâmet-i memlekettir- bizim dahi elyevm düşman kuvasıyla (kuvvetiyle) ancak tevazün (hücum) edebilen kuvvetlerimizle iktifa etmemiz katiyen gaflet olur.

9. Arıburnu kuvvetlerimizin elyevm (daha önce) kazandığı mevaziden bir hatve (adım) geri çekilmesi caiz değildir. Çünkü bugünkü vaziyetimizle düşmanın gemi toplarını piyademize karşı istimalden ıskat etmiş ve karaya bataryalarını çıkarıp yerleştirilmesine meydan bırakmamış ve çıkarabilmiş olduğu bir iki bataryası mevziden mahrum edilmiş bulunuyor. Halbuki vâsıl-ı sımâhım olan (kulağıma gelen) bazı mütalâata göre kuvvetlerimizi biraz geriye çekmek prensibi kabul edilirse, düşman Kanlısırt ve bunun şimalinde mümted (uzanan) sırtlarda piyade ve henüz gemiden çıkaramadığı bataryalarıyla pek serbest bir surette yerleşerek nisbeten vâsi bir meydan-ı harekete malik bulunmuş olacak ve buna mukabil benim işgal edeceğim bilhassa

cephede mahkûm olan araziyi bataryalarıyla ve Kabatepe istikametinden ve Cesarettepesi cihetinden (tarafından) gemi toplarıyla zedeleyecek, herhâlde bizi nâmüsait (uygun olmayan) bir hâl ve vaziyet içerisinde bırakacaktır. Bundan başka böyle bir vaziyet aldıktan sonra bizim düşmana taarruzumuz şimdiye kadar sarf ve istimal ettiğimiz kuvvetlerin iki misli kadar kuvvete ve ondan daha çok fedakârlığa arz-ı ihtiyaç edecektir.

Hulâsaten netice:

1. Arıburnu'ndaki düşmanı bir an evvel denize dökmek lâzımdır. Bunun için:

2. Arıburnu kuvvetlerini ağır topçu ile ve bir fırka taze kuvvetle takviye etmek icap eder.

3. Boğaz'ın emniyetle muhafazasında mutmain (rahat) olmak için düşmanın celbedebileceği tahmin edilen kuvay-ı imdadiyesine mukabil Maydos mıntıkasında kuvvetli ordu ihtiyat-ı umumîsi bulundurmak elzemdir (gereklidir).

Maruzatım veçhile hareket olunmadığı takdirde muvaffakıyet tecelliyat-ı atiyeye muallâk (geleceğe bağlı) kalır:

1. Yazın mesafeden geceli gündüzlü münferiden bazı kısımlarla vuku bulan hücumlardan biri muvaffak olarak düşman hatt-ı harbinde büyük karışıklık ve firar vukua getirilip bundan heyet-i umumîyece istifade olunarak düşman üzerine atılmak.

2. Düşman kumandanı, askerinin kuvve-i maneviyesinin kırılmasından ürkerek kendiliiğnden çekilmeğe karar vermesi.

Arıburnu Kuvvetleri Kumandanı
ve 19'uncu Fırka Kumandanı
Mustafa KEMAL

Bu raporun birini de beray-ı malûmat başkumandan vekili paşa hazretlerinin erkân-ı harbiyesine verdim. Bugün Çanakkale'deki muvaffakıyatımızdan dolayı sevgili padişahımızın ve

başkumandan–ı âzamımızın mahzuziyet ve selâm–ı şahaneleri tebliğ ve tamim edilerek, umumumuz nail olduğumuz bu iltifat–ı şahanelerinden dolayı müstağrak–ı sürûr (sevince boğulur) olduk.

28/29 gecesi cephede şiddetli ateş faaliyeti oldu, bu ateşin kesafeti (yoğunluğu) merkez kuvvetleriyle sağ cenah kuvvetlerinin arasına tesadüf eden Bombasırtı ve Boyun noktası civarında idi.

Düşman bu cihette bulunan 72'nci Alay, 3'üncü Tabur cephesine karşı ilerlemek teşebbüsünde bulunmuş ise de menedilmiştir (püskürtülmüştür).

19. Fırka Kumandanı Mustafa Kemal'i
3.Kolordu Kumandanı Esat Paşa ile Edirne
Valisi Adil Bey ziyarette.

29 NİSAN GÜNÜ

Cephede topçu mücadelesi ve piyade ateşi oldu. Düşmanın Arıburnu'na asker ihraç etmekte olduğu, sağ cenah kumandanlığının saat 10.50 evvelde yazdığı raporundan anlaşılmakta idi. Bu keyfiyet Kabatepe kumandanlığından saat 7 sonrada alınan raporda dahi bildirilmekte ve bu takviye kıtaatının üç tabur kadar olduğu yazılmakta idi. Düşmanın tahkimat nokta–i nazarından olan faaliyeti germiyetle (yoğun bir şekilde) berdevam bulunuyordu. Tarafımızdan dahi tahkimata çalışılmakta ve bütün ihtimalât dahilinde cephemizi takviye için çalışılmakta idi. Bu bapta ufak mikyasta olsun ihmal ve kusur görüldükçe kıtaat kumandanlarının ehemmiyetle nazar–ı dikkati cehbedilmekte idi. Bu nokta–i nazardan ve bugün yeni çıkarılan kuvvetler hasebiyle kumandanlara icra ettiğim tebligatı aynen zîre (aşağıda) dercetmeyi münasip gördüm:

"1. Düşmanın vuku bulan her türlü teşebbüsatının metîn efrat ve zabitanımız tarafından derhâl ateş ve süngü ile karşılanarak iptal edildiğini görmekle müftehirim.

Düşmanın vuku bulacak hücumlarımızı işkâl için siperlerinin önüne tel örgüsü yapmak istediğini anlıyorum. Buna hiçbir cephede katiyen müsaade edilmeyecektir. Cephesi önünde düşmanın tel örgüsü yapmasına müsaade edecek olan kumandan ve zabitan gafletle müttehem (suçlu) olacaktır.

2. Her mıntıkada kuvvetlerimizle mütenasip imtidatta

(uzaklıkta) ve eb'atta henüz avcı hendeklerinin vücuda getirilmemiş olduğunu görüyorum. Halbuki düşman gözlerimizin önünde mütemadiyen toprak kazmakla ve siperlerini takviye ettikten başka topçu ateşlerimizden tahaffuz (korunmak) için mahfuz mahaller yapmakla iştigal ediyor. Buna mukabil bizim tarafımızdan henüz bazı cephelerde katiyen vücudu elzem olan siperlerin bile vücuda getirilmemiş olmasındaki sebebi kumandanlardan istizah (açıkça bildirmelerini) ederim.

3. Düşmanın ufak tefek takviye kıtaatı aldığına şüphe yoktur. Bu takviye kıtaatıyla bizim cephemizde herhangi bir noktaya yüklenmesi baidü'l-ihtimal (ihtimalden uzak) değildir. Böyle bir hâlde askerimizin vuku bulacak düşman hücumunu defedeceğine katiyen eminim. Ancak yalnız düşman hücumlarını defetmek maksat ve vazifemizin hüs-i ikmali için kâfi olmayıp bilâkis düşman hücumu reddolunduğu anda derhâl mıntıka kumandanları o noktada istinat ve ihtiyatlarını birinci hatta sürerek mukabil taarruz ve hücum ile düşman mevziine dahil olmak lâzımdır. Fimâbâd (Bundan sonra) düşman hücumunun reddi haberine değil, mukabil hücum ile düşman mevziine girilmiş olduğu haberine intizar ederim."

Arıburnu Cephesinin vaziyet ve atisi (geleceği) hakkında Şimal Gurubu Kumandanlığına 28 Nisanda arz ettiim mütalâatın muvafık görüldüğü atideki cevapla bildiriliyordu:

19'uncu Fırka Kumandanlığına

Maltepe'de Kolordu Karargâhından
29.2.1331

1. Düşmanın ilk karaya çıkması üzerine fırkaca ittihaz kılınan (alınan) tedabir ve gösterilen fedakârlık ve faaliyet zaten takdir olunmaktadı. Dokuzuncu fırka kumandanının iş'aratı vakt-i merhununda taktir olunur.

2. Kolordu bütün mütalâatızına iştirak eder. Ve öteden beri bu fikri besler.

Yalnız karşınızdaki kuvveti iki Avustralya, bir Zelanda ki cem'an üç liva ile birkaç bin bahriye efradından mürekkep on beş bin raddesinde tahmin eder.

Mamafih düşman takviye kıtaatının daima gelmekte olduğu da şüphesizdir.

Bu takviye kıtaatı zayiatını telâfi için olabileceği gibi, bu sahada tevessü edebilmek (genişlemek) için mevcudunu tezyit etmekte olması da memuldür.

3. Kolordu bulunan hattan geri çekilmek fikrini hiçbir vakit hatıra getirmemiş ve getirmez. Öteden beri sebat ve matenetle düşmanı tardetmeği emretmektedir.

Cenah gerilerinde yapılacak nokta-i istinadlardan maksat, ilerdeki hattın geri alınması değildir. Binaenaleyh beyan ettiğiniz "kuvvetlerimizi biraz geri almak prensibi" katiyen mevzubahis değildir. Kolordu sizden mütalâanız gibi düşmanı Arıburnu'ndan atmanızı talep eder. Bunun icra olunabilmesi için her türlü arzunuzu icraya çalışır.

4. Gönderilen ikmal efradının miktarı 4500 olduğu gibi, bugün gönderilecek 300 nefer daha elde hazırdır. Bu miktar epeyce takviyedir.

Elde ihtiyat-ı umumî olarak 16'ncı Fırkanın iki alayı vardır.

Kabatepe'deki alay da ledehlace (gerek görüldüğü zaman) sizin sol cenahınızdan harbe iştirak edebilir.

Ordudan bu mıntıkaya bir fırka taze askerin daha gönderilmesi istirham edilmiştir.

5. Bu kuvvet gelinceye kadar ikmal efradıyla takviye edilen alaylar teşkilâtça tanzim ve işgal edilen hattaki tahkimat esaslı bir surette takviye olunur ve metîn nokta-i istinatlar vücuda getirilirse, her türlü ihtimale karşı elde bulunması lâzım gelen ilk

ihtiyat kıtası ordudan gelir gelmez eldeki 16'ncı Fırkanın iki alayı da hatt-ı harbe sevk olunarak umumî bir hücum icrası teemmül (ayrıntılı olarak düşünülmesi) edilmektedir. Bu vakte kadar düşman tarafından taarruz vaki olursa, şimdiye kadar olduğu gibi avn-i hakla (Allahın yardımıyla) ve himemat-ı vâlâlarıyla bu taarruzun def'ile beraber fırsattan bilistifade mukabil hücuma kıyam edileceğine eminim. Böyle bir hâlde 16'ncı Fırka kıtaatının da yardıma koşturulacağı tabiîdir.

6. Ordunun tensibiyle (uygun görmesiyle) mevki-i müstahkem bize 3 tane 26'lık havan verecektir. Fakat bunların beher topunun kırk yedi mermisi vardır. Her mermi doksan kilodur. Bunlar Boğaz'ın esaslı vasit-i müdafaasından olmakla beraber, buraya i'tâ (verme) fedakârlığına katlanılmıştır. Bugün bir tanesi nakledilyor. Bunların cephanesinin azlığı dolayısıyla düşman tahkimatını tahrip edecek vesait-i lâzime-i saire ordudan talep edilmiştir.

3'üncü Kolordu ve Şimal (Kuzey) Grubu
Kumandanı
Mirliva
ESAT

Bu cevaba nazaran efkâr ve maksadımın bazı nıkatı tamamıyla anlaşılamamış. Az çok bir sû-i tefehhüm tevlit eylemiş (yanlış anlaşılmış) olduğunu anladığımdan meselenin tenviri (aydınlatılması) maksadıyla Şimal Grubu Kumandanlığına atideki raporu takdim eyledim:

Şimal Grubu Kumandanlığına

Kemalyeri'nden
30.2.1331

29.2.1331 tarih ve 909 emre cevaptır:

1. 12.2.1331 9'uncu Fırka Kumandanı Sami Bey'in Arıburnu'na çıkan düşman hakkında gönderdiği emir suretlerini takdim etmekten maksadım, bazı makamat-ı âliyenin dermeyan ve işaa eylediği (herkese bildirdiği) "düşmanın Maydos kuvvetlerinin gafletinden istifade ederek baskın yapmış olduğu" fikir ve mütalâasının 19'uncu Fırkaya teşmiline mahal bırakmamaktadır.

Filhakika düşman baskın icra etmiş ve kuvay-ı külliye çıkarmaya muvaffak olmuştur.

Ancak bu baskın hareketinin ihtiyat-ı umumî olarak Bigalı civarında bulunan 19'uncu Fırka tarafından menedilmesi, hâdisat hakkında vaktinde ve lüzumlu derecede salim ve sahih (sağlam ve açık) malûmat verilmiş olmakla mümkün olabilirdi.

2. Düşmanın şimdiki kuvveti hakkında kolorduca tahmim buyurulan miktar 21.2.1331'de çıkardığı bin iki yüz ve 23.2.1331'de çıkardığı üç taburluk ve bugün çıkardığı bazı kuvvetlerle yirmi bine baliğ olduğu kanaatindeyim.

Cüzütam adedine geline: Birkaç gün evvel tutulan iki esirden birinin 16'ncı ve diğerinin 4'üncü Taburdan olmasından 1'inci ve 4'üncü Livaların karşımızda bulunduğu ve telef olmuş bir İngiliz yüzbaşısının elde edilen evrakından kendisinin 3'üncü Livaya mensup olduğu anlaşılmakla, Zelanda ve bahriye askerinden maada (başka) dört Avustralya Livasının mevcudiyetine hükmetmekteyim.

3. Vürut eden (gelen) ikmal efradıyla Arıburnu kuvvetlerimizin miktarı 20 bine baliğ olmuş ise de, düşmanın tahmin edilen kuvvetiyle ledelmukayese (karşılaştırıldığı zaman) hemen hemen müsavi olup, bundan başka düşman mevzii biri mazgal, diğeri siper üzerinden olmak üzere iki sıra ateş hattına malik ve hemen insan irtifaında kum çuvallarıyla duvar halinde terfi ve tarsin edilmektedir. Bize gelen ikmal efradının talim ve terbiye-

lerinin noksanı hasebiyle taarruz ve hücumdan ziyade siperlerde müdafaa iktidarını haiz olabileceği mütalaâsındayım.

4. Kolordunun emir ve talebi veçhile karşımdaki düşmanı Arıburnu'ndan atmak için mevcudiyetimi fedadan bir an tereddüt etmem. Kumanda ettiğim kıtaatı dahi son nefere kadar ölüme sevk edeceğime mutmainim (eminim). Ancak matlup ve maksut olan netice-i katiyenin tecellisinden tamamen emin olabilmek için evvelki raporumla da arz eylediğim veçhile ağır topçunun icra-yı tesir eyleyebilmesi ve hakikî hücum cephesine taze bir fırkanın tahsisi lüzumunu arz eylerim.

Arıburnu Kuvvetleri ve 19'uncu Fırka
Kumandanı
Kaymakam
M. KEMAL

29/30 gecesi düşman, cephenin müteaddit noktalarında, kıtaatımızı tüfek ve bomba ateşleriyle rahatsız eylemiş ve ufak tefek bazı faaliyetlere teşebbüs eylemiş ise de, kıtaatımızın müessir mukabeleleriyle düşman faaliyetleri kesr ve iptal edilmiştir. Hatta Cesarettepe siperimize karşı kullanmakta olduğu mitralyöz tüfeği bir keşif kolumuz tarafından mevziinden geriye alınmaya icbar edilerek mahallinde bırakılan cephanesini havi şeritler ve sandıklar iğtinam edilmiştir (ele geçirilmiştir).

30 NİSAN HAREKÂTI

Düşman bugün sabahleyin yine Arıburnu'na kuvvet ihracına devam etmiştir. Bundan maada bugüne kadar miktarı kırkı mütecaviz olan büyük nakliye sefaininin (gemilerinin) sahilden tebaüd eyledikleri ve Arıburnu açıklarında yalnız on altı büyük nakliye gemisi kaldığı ve bu meyanda her gün görülmekte olan harp sefinelerinin dahi tenakus ettii görülmüştür. Düşman nakliye gemilerinin tenakusu iki surette tefsir ediliyordu. Birincisi, karşımızdaki düşman, bugüne kadar karada barınabileceğine itimat edemeyerek, icabında binmek üzere nakliye gemileri hazır bulunduruyordu. İkincisi, birinci hususa düşmanca emniyet hasıl olduğu ve mühim takviye kıtaatı celbetmek üzere hareket ettirildiği.

Tarafımızdan dahi düşmanın ihraç iskeleleri ateş altına alınarak hasarat ika edilmiş ve kendi mevaziimizin tahkim ve tarsiniyle (sağlamlaştırılması) iştigal edilmekle beraber tahtezzemin (yeraltı) teşebbüsata esas olmak üzere evvelemirde Kırmızısırt'ta lâğım hafriyatına da devam edilmeye başlanmıştı.

Arıburnu Cephesi hakkında balâda dercettiğimiz mütalâalarımız ve bu bapta mafevk makamdan vuku bulan tebligatın esas ve gayesi ve Arıburnu kuvvetlerine tevcih edilen vazife-i asliye; düşmanı bugünkü çember altında tutmaktan ibaret kalmayarak istihzarat-ı lâzimenin hitamında (sonunda) ve takviye kıtaatının vürudunda (gelişinde) yeniden ciddî teşebbüsata girişmek lüzu-

munu ihtar eylemekte bulunduğundan, cidden muharebenin ilk gününden beri vazife–i vataniyelerini ifa hususunda harikulâde fedakârlıklar ibraz etmekten hâlî (uzak) kalmayan zabitan ve askerimizi maddeten ve manen kemakân (eskisi gibi) uyanık ve müteyakkız ve emirlerimize âmade bulundurmak maksadıyla kendilerine atideki tebligatı yaptım:

"1. Karşımızdaki düşmanı mutlaka denize dökmek için avn–i hakla ve kıtaatımızın kahramanlığına güvenerek kariben (yakında) son ve kat'î bir taarruz icra edeceğim.

Kolordumuzu bu taarruzu teshil ve temin etmek için düşman mevaziini tahrip edebilecek havan ve obüslerle ve her türlü vesait ile mevcut kuvvetlerimizi takviye eylemektedir. Ağır toplarımız kısmen mevzie dahi dahil olmuştur.

2. Mıntıka kumandanları kuvay–ı mevcudelerini verilen ikmal efradıyla tensik ve hüsn–i tertip edecekler ve cephelerindeki düşmanın zayıf ve kuvvetli noktalarını suret–i mahsusuda ve icap ettiği kadar fedakârlık ihtiyar ederek keşfettirecek ve hücum için arazi, nefere varıncaya kadar, herkes tarafından suret–i mahsusada tetkik ve tetebbu edilecek.

Binaenaleyh ya son neferimize kadar ölmek veyahut karşımızdaki düşmanı bire kadar denize dökmek maksadıyla taarruz ve hücuma hazırlanacaktır.

Kumandanlar bu nokta–i nazardan her türlü tertibat ve tetkikatlarının hitam (son) bulup hücuma müheyya (hazır) bulunduklarını bana bildireceklerdir.

3. Siperlerinden düşmanı avlayan efradımızın soğuk kanlılıklarını muhafaza ederek her mermi ile en aşağı bir düşman neferini ortadan kaldırmak suretiyle endaht ettiklerini anlıyorum ve memnun oluyorum.

a. Bu tarz–ı hareketlerinin şayan–ı takdir olduğunu ve daima ancka bu suretle tüfeklerini istimal etmelerini,

b. Bazan düşmanın geceleri havf ve telâştan icra eylediği sürekli ateşlere mukabeleye lüzum olmadığını,

c. Ve fakat bu gibi zamanlarda düşmanı dikkatli tarassut (gözetleme) ve keşif altında bulundurarak ancak siperinden kımıldadığı zaman üzerine kesif ve müessir atışlar tevcihiyle (yaparak) helâk eylemek tedabirinin alınmış bulunması lüzumunu,

d. Ve her türlü vesait ve kuvamızı kendi arzumuzla hareket-te sarfetmenin şayan-ı takdir ve tahsin olacağını bir daha umum zabitan ve efrada tebliği ediniz."

Çanakkale'de Türk topçusu.

1 MAYIS GÜNÜ

Düşmanın Arıburnu'na yeniden asker ihraç ettiği görülmüş ve öğleden sonra saat 7.30'da birçok piyade kuvvetlerinin düşmanın sağ cenahına doğru yanaşmış olduğu görülmüştür. Düşman geceleyin nısfılleylden (gece yarısından) sonra saat 1.30'da Bombasırtı'na ve sağ cenah kuvvetlerinin sol cenahıyla merkez kuvvetlerinin sağ cenahına karşı yekdiğerini müteakip üç hücum icra eylemiştir. Düşman en ileride kazma, kürek ve kum torbalarını hâmil bir sıra efrat ve onların gerisinde ikinci bir sıra ve bunların da gerisinde yanaşık nizamda iki kol olduğu hâlde hücum etmişlerdir. Hücum eden düşmanın bir kısmı siperlerimize girmeye muvaffak olmuşlar ise de, siperlerimize girenler süngü ile ve diğerleri ateşle hemen kâmilen itlâf (yok) edilmiştir. Siperlerimizin önünde 300 kadar maktul (ölü) sayılmış ve umum düşman zayiatı 1500 tahmin edilmiştir. Siperlerimize giren düşmandan 200'den fazla silâh ve birçok kürek ve sair techizat iğtinam edilmiştir (ele geçirilmiştir). Bu düşman hücumunun müteveccih olduğu siperler 14'üncü Alayın 2'inci Taburuyla 125'inci Alayın 3'üncü Taburu tarafından işgal ve müdafaa ediliyordu.

2 MAYIS HAREKÂTI

Bugün düşmanın hezimetle neticelenen geceki teşebbüsünden maada (başka) bir ehemmiyetli hareketi vuku bulmadı. Yalnız saat 4.55 sonrada düşmanın Ağıldere sırtlarına çıkıp tahkimatla meşgul olduğu hakkında kolordudan atideki raporla malûmat veriliyordu:

"1. Ağıldere sırtlarına düşman piyadesinin çıkıp tahkimatla meşgul olduğu 47'nci Alay kıtaatından gelen raporda bildirilmektedir. Fakat muayyen bir mevki gösterilmemektedir.

2. 16'ncı Fırkanın Kocaçimen dağındaki taburu ve mensup olduğu 47'nci Alay tarafından icap eden tedabir-i keşfiyye ve tardiyenin ittihazı emredilmiştir.

Arıburnu kuvvetleri sağ cenahtaki kıtaatıyla ancak Sazlıdere'ye kadar olan sahil kısmını keşif ve tarassut edebilirdi. Sazlıdere'den itibaren Ağılderesi'ne kadar olan sahayı faal cephede ve düşmanın müteaddit gece hücum ve baskınlarını tekrar etmekte olduğu bu günlerde bütün mânasıyla meşgul ve kuvvetleri bu nokta-i nazardan siperlere yakın bulundurduğundan kolordu kumandanlığının söylediği veçhile Ağıldere cihetlerinin temin ve orada görüldüğü bildirilen düşmanın tardı 16'ncı Fırka kıtaatına ait bulunuyordu. Sağ cenah kuvvetlerimiz Sazlıdere cihetinde bulundurduğu keşif kollarıyla 16'ncı Fırka kıtaatıyla irtibat tesis etmişti. Burada Ağıldere sırtlarına çıktığı bildirilen düşman, safahat-ı atiyede düşman için mühim bir rol oynadığı

anlaşılan Mahmuzsırt'ı işgal etmiş olduğu bilâhara anlaşılmış ve düşmanın bu hareketi 5'inci Ordu Erkân-ı Harbiyesince 19'uncu Fırkanın bir hata-yı teseyyübü (hatalı ihmali) olarak ve fakat fırkaya suret-i resmîyede bildirilmek suretiyle değil, meselenin ciddiyeti anlaşıldığı bir zamanda mesul bir taraf almak lüzum ve hevesiyle söylenmiştir. Fakat vakanın cereyan ettiği saha burada tasrih edilen vaziyet nazar-ı dikkate alınınca, bu meselede 19'uncu Fırkanın alâkası olmadığı tebeyyün eder (belirir). 2/3 gecesi düşman sağ cenah ve merkez cephesinde gerek bomba ve gerek piyade ateşiyle fevkalâde faaliyet göstermiş ve mezkûr her iki cephede hücum teşebbüsünde de bulunmuş ise de, kıtaatımızın müteyakkızane davranmaları ve mukabil ateşleri sayesinde menedilmiştir. Düşmanın merkez kuvvetlerine karşı ateş faaliyeti hemen bütün gece dokuz saat kadar devam etmiştir.

Gelibolu'da Türk askeri dinlenme sırasında.

3 MAYIS HAREKÂTI

Bugün cephede düşmanın büyük bir faaliyeti olmadı. Cemaldere membaına (kaynağına) doğru yeniden yerleştirdiği makineli tüfek ve bomba toplarıyla sol cenahımızı iz'aceylemiştir. Düşmanın bu müessir makinelerine tarafımızdan topçu ile icra ettiğimiz ateşlerimiz pek müessir olmuyordu. Bu hâl piyadelerimizin her daim şikâyetlerini mucip olmakta idi. Bu sebeple topçularımıza atideki tenbihat–ı şedidede (sert öğütte) bulundum:

"Sol cenahta, merkezde ve sağ cenahta birinci hatta takrip edilmiş olan topçu takımlarından piyademizi rahatsız eden düşman mitralyözlerini ve düşman piyade hattına yakın bulunan topçusunu zedelemek hususunu katiyen talep ederim. Bunun için mezkûr topçu takımları icap ederse avcılarımızın bulunduğu siperlere gelerek kum çuvallarıyla mazgal ve sütre (örtü) vücuda getirecekler ve lüzum görülürse büsbütün açığa çıkarak mahvolacaklar ve fakat talep ettiğim vazifeyi katiyen ifa edeceklerdir. Kemalyeri şimal ve cenubunda bulunan bataryalarımızla sağ cenah gerisinde su yatağı sırtında bulunan bataryalarımız kendilerine tahsis olunan muayyen mıntıkalarındaki hedefleri icabında emin surette ateş altına alabilmek için ileri gönderdikleri topçu tarassut zabitlerini icap eden noktalarda avcı hatlarına kadar ileri göndereceklerdir. Her batarya kumandanı her an bataryasına süratle ateş küşad ettirebilecek (açabilecek) surette hazır ve müteyakkız bulunacak ve kendisine tahsis edilen cepheyi

suret–i daimede tarassut altında bulunduracaktır. Düşman tarafında zuhur eden mühim hedeflere ateş küşadı için her defasında benim nazar–ı dikkati celbetmekliğime veyahut topçu alay kumandanının emir vermesine intizar caiz değildir. Sol cenahta bulunan sahra bataryalarından ateşçe daha çok faaliyet talep ederim."

Filhakika düşmanın makineli tüfekleri ve bizce şimdiye kadar meçhul olan bomba toplarıyla atmakta olduğu muhtelifülcins muharrip mermiyat düşmanla burun buruna duran istinat ve ihtiyatları vaziyet–i harbiye ilcasıyla cepheye pek yakın ve gayet dar bir sahada bulunan piyademize zayiat–ı mühimme verdirmeye sebep oluyordu. Muharebenin ruhu olan piyadenin maneviyatını daima yüksek derecede tutmak için toplardan fedakârlık da etmek lâzım idi.

Sağ cenahtaki keşfiyatımıza nazaran düşmanın Sazlıdere'nin şimalindeki sırtlarda bir miktar askeri olduğu ve bu düşmanın 2/3 gecesi o tarafa gönderilen keşif kollarımızla temas hasıl edip ateş teati edildiği ve bu düşmanın bulunduğu mıntıkanın setr ve teminine memur 16'ncı Fırkanın 47'nci Alayı tarafından hiçbir teşebbüs icra edilmediği sağ cenah kuvvetleri kumandanlığından saat 6.40 sonrada bildiriliyordu. Balıkçı damlarından itibaren şimale doğru sahili tarassut ve düşmanın ihracatına mümanaat etmesi evvelce mezkûr 16'ncı Fırka kıtaatına ve bugünden itibaren süvari 4'üncü Alay kumandanı Kaymakam Hamdi Bey taht–ı mesuliyetine tevdi edilen Anafartalar mıntıkasına ait bir keyfiyet olmakla beraber, sağ cenah kuvvetleri kumandanına mezkûr düşmanın bertaraf edilmesine çalışmak için bugün saat 6.55 sonrada atideki emri verdim:

"Gayet aceledir.

Sazlıdere'nin şimalindeki sırtlarda mevcudiyeti bildirilen düşmana karşı keşif yapmak için gecenin vüruduna (gelişine)

intizar edilmesi şayan–ı teessüf bir gaflet ve betaattir (yavaşlıktır). Bu düşmanın orada durması, mevcudiyetinden ilk haberdar olan kıta kumandanı için bais–i hacalettir (utanmayı gerektirir). Bu emrimi aldığınız dakikada bahsettiğiniz düşman kuvveti ve mahallini derhâl keşfettirerek icabı kadar kuvvetle denize atılmasını ve neticesinin iş'arını suret–i kat'iyede emrederim."

Düşmanın Arıburnu'ndan def ve tardı hakkında mütalaatımı (düşüncemi) arz etmiştim. Bu mütalaatım 28 Nisanda mafevklerimin (kumandalarımın) manzur–ı âlileri olmuştu. Tarih–i mezkûrdan sonra düşmanın cephede faaliyeti devam etmekle beraber hemen her gün kıtaat ihracından da geri kalmıyor idi. Düşmana vakit kazandırmamak, gaye–i muvaffakiyeti tesri etmek tabiî ve lâzım idi. Bu maksat için itasını muvafık (yapılmasını uygun) gördüğüm takviye kıtaatı hakkında ordu kumandanından gönderilen haberde bir fırka verildiği hâlde düşmanın behemehâl denize dökülmesini taahhüt edip etmediğimizi soruyorlar idi. Düşmanın suret–i katiyede denize atılmasını taahhüt etmek için bir kehanete ihtiyaç vardı. Buna karşı bu cephede son ve kat'î bir hareket icrasına karar verilmesi zamanının hulûl ettiği, bütün Şimal Grubunun bir an evvel bu işe girişmesini, geçen her bir anın düşman için büyük bir fırsat ve ganimet olduğunu, düşmanın gerek tahkimatını ve gerekse kuvvetlerini takviye etmekten bir an halî (uzak) kalmadığını bildirerek karar–ı lâzımının itasını mafevklerime terkettim. İşte bu günden itibaren Şimal Grubu bu nokta–i nazardan Arıburnu Cephesinde tertibat ittihazına başlamış ve bu maksat için atideki emri vermişti.

Kemalyeri'nde 19'uncu Fırka Kumandanlığına

1. Düşmanın evvelsi gece Arıburnu'nda bir kısım cephemize

iki defa icra eylediği hücum kemal-i muvaffakiyetle defedilerek düşmana 1500 kadar zayiat verdirilmiştir. İsmailtepe ve Palamutluk'taki bataryalar düşmanın gerilerini ve iskelesini daimî surette ateş altında bulundurmaktadır.

2. Hatt–ı harpte bulunan kıtaat tahkimatı daima ilerleterek düşman siperlerine takarrüp etmeye (yaklaşmaya) devamla düşman tarafından vaki olacak her bir hücumu şimdiye kadar olduğu gibi muvaffakiyetle def ve fırsat zuhur ettikçe mukabil taarruza geçerek düşman siperlerini zapdetmeye çalışacaktır. İlcaat–ı harp dolayısıyla yekdiğerine karışmış olan taburlar fırsat zuhur ettikçe peyderpey tanzim ve alayların taburları bir araya getirilecektir.

72'nci Alayın sağ cenahta, 13'üncü Alayın merkezde ve 125'inci Alayın sol cenahta toplanması şayan–ı arzudur.

3. 16'ncı Fırka Kocadere'nin iki kilometre kadar cenub–i garbîsinde (güney batısında) Kavakdere vadisine nakledecektir. Fakat düşmana katiyen görünmeyecek ve donanma ateşinden mahfuz bulunacaktır. Fırkanın İsmailtepe'de bulunan bataryası ve muhafız piyadesi yerinde kalacaktır.

4. Kabatepe müfrezesinden iki tabur Hacı Andon'un çiftliği şimalinde mestur bir surette ihtiyat olarak daima emre âmade bulunacaktır.

5. Süvari 4'üncü Alay Kumandanı Kaymakam Hamdi Bey Anafartalar mıntıkası kumandanlığına ifa edecek ve o havalideki süvari bölükleri, topçu bataryası, maa muhafız ve Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu mumaileyhin taht–ı emrinde bulunacaktır. Bu müfreze 19'uncu Fırka ile irtibat tesis edecek ve Arıburnu şimalinde Balıkçı damlarından itibaren şimale doğru sahili tarassut ve düşmanın ihracatına mümanaat edecektir (engel olacaktır).

3'üncü Kolordu ve Şimal Grubu
Kumandanı
Esat

Tarz–ı tebliğ:
19, 16 Kabatepe Mıntıkası Kumandanlıklarına
Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığına
Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu Kumandanlığına
Nakliye Taburu, Telgraf, Süvari Bölüğü Kumandanlığına
Topçu Kumandanlığına ve Şuabata.

Bu emre nazaran taht–ı emrimdeki kıtaata ait olan hususatın derhâl icrasına başladım. Sağ cenahtaki 125'inci Alayın 3'üncü Taburun sol cenaha, sol cenahtaki 72'nci Alayın sağ cenaha harekete hazırlanmalarını emrettim. Ve bugüne kadar Arıburnu kuvvetlerinin ihtiyat–ı umumîsini teşkil eden ve Kemalyeri cenub–i şarkîsinde (güney doğsunda) bulunan 13'üncü Alayın daha bu geceden (3/4) merkez mıntıkası şarkındaki Çataldere'ye naklini temin ettim. Bu alaydan sol cenah kuvvetlerimiz arasında kalan tabur da bu gece Çataldere'de alayına iltihak ettirildi. Bu icraatımı Şimal Grubu Kumandanlığına da bildirerek tebdil olunan kıtaatın emri mübadelesi bir hadise–i fevkalâde zuhur eylemediği taktirde yarın akşama kadar hitam (son) bulacağını ve 13'üncü Alayın Çataldere'ye sürülmesindeki maksat ve sebebinin mezkûr mevkiden doğrudan doğruya merkez mıntıkası takviye olunabileceği gibi, kuvvetleri ile sağ cenah kuvvetlerimizin arasında düşmanın matmah–ı taarruz ittihaz ettiği Bombasırtı Cephesine sür'at ve sühuletle yetişmek ve suret–i umumîyede vücuda getirilen mestur yollarla gece ve gündüz sağ cenaha ve sol cenaha mesturen yetişebilmek imkânının taht–ı temine alınmış olmasından ibaret olduğunu arz ettim. Bu suretle Şimal Grubunun emir ve arzusu veçhile 19'uncu Fırkayı teşkil edecek olan kıtaat Arıburnu Cephesinin sağ cenahına ve 5'inci Fırka kıtaatı merkezine ve 16'ncı Fırka sol cenaha cem ve tanzim edilmiş oluyordu. Fırka kadroları haricinde 12 Nisandan beri peyderpey bu cepheye gelen kıtaat müteaddit taarruzlar hasebiyle birkaç defa karış-

mış olmalarına ve efrat kilât–ı esasilerini kaybedecek derecede vuku bulan inhilallerine (açılmalarına) rağmen, Arıburnu kuvvetlerinin her fırsattan istifade daima iade–i şekil ve intizamlarına ve cüzütamlarının muhafazaları hususunda aleddevam atfedilen dikkat ve ehemmiyet sayesinde bugünkü vaz ve tertibin kemal–i intizam ve suhuletle icrasına muvaffakiyet elvermişti.

3/4 gecesi düşmanın şayan–ı kayıt ve tezkâr bir teşebbüsü olmamıştır.

Şimal Grubu Kumandanlığına

Dün gece (16.4.1331) saat 10 sonra da takdim eylediğim raporumda arz eylediğim veçhile dün öğleden sonra saat 9.30'da düşman bütün fırka cephesinde kesif bir piyade ve mitralyöz ateşiyle hâl–i faaliyete girmiş idi. Düşmanın bir gün evvel zeval vaktinde aynı veçhile mevaziimizi şiddetli bir ateş atına aldığı sırada, sağ cenahıyla Kanlısırt cenubundan taarruza kıyam eylemesi hasebiyle bu gece dahi aynı bir harekette bulunabileceği ihkimali nazar–ı dikkate alındı. Bunun üzerine alaylara gerideki ihtiyatlarının cephelere yanaştırılması emri verilmiş ve nevama (bir derece) fırka ihtiyatını teşkil eden 72'nci Alay, 1'inci ve 2'nci Tabur Merkeztepe'den bir taarruza maruz kaldığı haberi verilmiş ve mevziin nezaketi hasebiyle nazar–ı dikkate alınmak icap eden 57'nci Alay cephesi gerisine yanaştırılmış ve bilâhara düşmanın bir saat kadar devam eden şiddetli ateşini müteakip umumî bir taarruz görülmemiş olmakla beraber bu cephede düşman teşebbüsünün akîm kaldığı ve binaenaleyh ciddî olmadığı anlaşılmıştır. Düşmanın hareket–i vakıası Cenup Grubunda daha gündüzden malûm olan muannidane taarruzunu takviye etmek üzere bu cepheden kuvvet nakleylemesi veyahut kuvvet nakledilmiş olduğunu setr (gizleme) için olduğuna ihtimal verilmiştir. Ve aynı zamanda bu sıralarda gündüz ve gece muhtelif

zamanlarda tekerrü (tekrar) eden ateş baskınları ve nümayişkârane hareketlerine karşı âtıl bir vaziyette kalarak düşmanın kuvve-i maneviyesini yükseltmemek, bilakis mütecellidane (kahramanca) hareketle çoktan beri gösterilen yeni bir satvet ibrazı (şiddetli hücum) ile düşar-ı nekbet edilmesi muvafık görülmüştür.

Buna binaen bu maksatla bir mukabil taarruza karar verilmiştir. İcra edilecek mukabil taarruzun düşmanın mühim bir noktasına tevcihi lüzumuna binaen taarruz, öteden beri ehemmiyeti derkâr olan Yükseksırt'a karşı tevcih edilmiştir. Bu vazife dahi, kuvveti henüz yıpranmamış olması, itibariyle, mezkûr mevzie karşı bulunan 18'inci Alay tevdi kılınmıştır. Zaten alayın fırkaya ilhakının (katılmasının) bu maksatla olduğunu da nazar-ı dikkate alarak taraf-ı devletlerince de öteden beri arzu buyurulan taarruzun icrası emrolunmuştur.

Alaya öğleden sonra saat 10.10'da taarruz emri verilmiştir. Bundan evvel de saat 9.55'de (sonra) 57'inci Alay da düşmanın taarruza kıyam eylediği ihbarına karşı mukabil taarruza geçmesi emri verilmişti. Fakat ânifen (yakında) arz olunduğu veçhile 57'nci Alay gerisinde 72'nci Alay, 1'inci ve 2'nci Tabur yanaştırıldığı ve müteakiben işbu alayın bir taburla da Boyun noktasındaki cephesi takviye olunduğu hâlde, taarruz ve hücuma kalkmak imkânı hasıl olmamıştır. Bu alay saat 12.55 evvel de hücuma kalkacağını bildirmiş ise de, bir hareket-i ciddiye görülmeyince (gerçi askerin bir kısmı 31 ve 32 numaralı siperlerden ileriye atılmak emeliyle siperlerden kalkmışlarsa da, yetmiş mecruh ve bir miktar şehit vermekle ve üçüncü tabur kumandanının hafif surette üç yerinden mecruh olmasından başka bir netice vermemiştir) saat 1.35 evvel de hücumdan sarfınazar etmesi ve beray-ı takviye gönderdiğim 72'nci Alay taburlarını sağ cenaha iade etmesi için alay kumandanlığına emir verdim.

18'inci Alayın taarruzunun vech–i icrasına gelince: Alay saat 12.20 evvel de Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siperlerden ve Cesarettepesi'nin şimalindeki dere ile şarkındaki Korkuderesi arasından olmak üzere taarruza başladı. Taarruza ibtidar olunduğu (hızla başlandığı) bir tenvir (aydınlatma) tabancasıyla irae edildi (gösterildi). Conkbayırı'ndaki sahra topçusuyla 180 rakımlı tepenin cenub–ı şarkîsinde bulundan cebel (dağ) bataryaları Yükseksırt'ı ateş altında tutuyordu. Alayın ikinci taburu sağdan, birinci taburu soldan olmak üzere hareket edilerek bilâmüşkülât düşmanın siperlerine takarrüble (yanaşma) ilk hamlede düşmanın (H) siperlerine dahil olunmuştur. Ve mezkûr siperlerin birinci ve ikinci hatlarını zapt ve işgal etmişlerdir.

Düşmanın mezkûr siperlerdeki efradından kaçamayanlar itilâf edilmiş ve efradımız orada yerleşmiştir. İşbu muvaffakiyet üzerine kazanılan düşman mevziinin elde bulundurulması lüzumu alay kumandanlığına bildirilmiş ve fırka erkânı harbi dahi Cesarettepesi'ne alay kumandanı nezdine gönderilerek kazanılan mevkiin herhâlde muhafazasıyla beraber muvaffakiyetin tecdidine taharri–i fırsattan hâlî kalmaması ve fırka ihtiyatlarıyla da lüzumu hâlinde takviye olunabileceği hakkındaki nokta–i nazara dair talimat–ı lâzime de verilmiştir. Ancak zapt olunan düşman hatlarının gerileri mevanii fer'iye ile kapalı bulunması tecdid–i muvaffakiyeti işkâl eylediği gibi, düşmanın geriki hatlardan açtığı şiddetli makineli tüfek ve piyade ateşleriyle bombalardan dolayı efrat pek ziyade müteessir olmaya başlamıştır. Bununla beraber geriden giden takviye kıtaatının hüsn–i idare edilmemiş olması ve zapt olunan siperlere girinceye kadar bir kısım efradın ateşten müteessir olup ilerleyememesi vaziyeti nazik bir hâle sokmuş bulunuyordu. Bu vaziyet saat 4 evvele kadar devam eyledi.

Bundan sonra vak ü zamanıyla takviye olunamayan ve düşmanın şiddetli ateşleri altında kalan ilerideki efrat dahi mevzile-

rinde barınamamış olmakla peyderpey geri çekilerek zapt olunan mevziin tahliyesine mecburiyet hasıl olmuştur.

Müteakiben gündüz olması ve alayın taarruz ve hücumdan dolayı hasıl olan intizamsızlığı ile zayiatı taarruzun tecdidine mahal bırakmadığından eski vaziyet alınarak muharebe kat'edilmiştir.

Efrat cesaret ile harp etmiştir. Maneviyat bozulmamıştır. Bu muharebede alayca zayiat miktarı tahakkuk etmemiş ise de, sıhhıye bölüğü sargı mahallindeki mecruh miktarı üçyüz kırk üç nefere baliğ olmuştur. Şüheda miktarı henüz anlaşılmamıştır. Düşmanın zayiatı küllî tahmin edilmektedir.

İkinci Taburdan bir yüzbaşı, bir mülâzim–ı evvel şehit, bir mülâzım–ı sani mecruh, bir zabit vekili ile bir mülâzım–ı sani kayıp, Birinci Taburdan bir yüzbaşı mecruh, Üçüncü Taburdan bir yüzbaşı ve bir zabit namzedi mecruh olduğu anlaşılmıştır. Şimdi alay intizamını iade etmiş, öteden beri tahtı işgalinde bulundurduğu siperleri emniyetli bir surette muhafaza etmekte bulunduğu maruzdur.

19'uncu Fırka Kumandanı
Miralay
M. KEMAL

Bu raporda Yükseksırt'a taarruzun zaman ve suret–i imkânı hakkındaki mütalâatım ile 16/17 Haziran gecesi olan hâl ve vaziyet ve sureti hareket arasında bazı farklar olabilir. Ancak bir hareketin icrası için zamanın intihabında (seçiminde) ve karar itasında düşmanın ahval ve evzaındaki (durumundaki) yeni tebeddülât ve istitlâat ve ihtisasatın da tesiri derkâr olduğundan hareket–i musammenin (karar verilmiş hareketin) icrasına bu esbaba binaen (gerekçeye dayanarak) 16/17 gecesi karar verildi.

Bu gece bir muvaffakiyetten emin idim. Nitekim ilk taarruz-

da muvaffakiyet kazanıldı. Yükseksırt'taki düşman için pek mühim bir mevziin birinci ve ikinci hat siperlerine kadar girmek bir muvaffakiyet idi.

Maatteessüf muvaffakiyetin tecdidi veyahut muhafazası hususunda alay ve tabur kumandanlarının idaresi kâfi gelmedi.

Bu babta 18'inci Alay Kumandanı Binbaşı Mustafa Bey, 18'inci Alay 1'inci Tabur Kumandanı Binbaşı Mustafa ve 2'inci Tabur Kumandanı Yüzbaşı Celâl efendileri işhat (tanık) edebilirim. Bu zevat Yükseksırt'taki muvaffakiyetin tecdidi veya muhafazasına ne sebepten dolayı muvaffak olamadıklarını itiraf ederler.

Bugünden itibaren 24 Temmuza kadar fırka cephesinde mühim hadise olmamıştır. Yalnız 29 Haziranda bir kısım düşman Merkeztepe'deki 47 ve 48 numaralı siperlerimizde bundan evvel tahtezzemin (yeraltı) kuvvetli lâğımlarla vücuda gelen büyük hendekler dahiline kısmen tepe üzerinden ve kısmen yeraltındaki lâğım dehlizinden mezkûr hüfrelere ve siperlerimizin kenarlarına kadar ilerlemişler ise de, siperleri işgal ve müdafaa eden 57'nci Alayın 1'inci Taburundan Mülâzım Fahreddin Efendi'nin bir kısım efrat ile bunların üzerine icra eylediği savlet (hücum) neticesi düşmanın kısmın itlâfı ve kısmen lâğım dehlizlerinden geriye kaçmalarıyla muvaffakiyetpezir olmuştu.

12 Temmuzda düşmanın büyük mikyasta umumî taarruz hareketi yapmaya hazırlandığı ve bu hareketi ihtimalen Saros Körfezi'nde veya Asya cihetinde icra edeceği bir ihraç hareketiyle teşrik eyleyeceği ve buna nazaran cephede müteyakkız (dikkatli) bulunulması Şimal Grubu Kumandanlığından bildirilmekte idi.

Fırkaca bu bapta ittihaz edilen tedabiri cami olmak üzere yevm-i mezkûrda kıtaata tebliğ edilen atideki fırka emriyle filhakika fırka cephesi ve kıaat böyle bir umumî düşman taarruzuna karşı ihzar edilmekte bulunmuş ve 25 Temmuz sabahı fırka cephesine tevcih olunan düşman taarruzlarının büyük telefatla akim kalması temin edilmişti.

Fırka Emri

12.5.1331
Saat 7.50 sonra

1. Efrencî (Milâdî takvim) ağustos iptidalarına doğru düşmanın umumî bir taarruz icra edeceği ve bu taarruzu ihtimalen Saros Körfezi'ne ve Asya cihetinde icra edeceği bir ihraç ile teşrik eyleyeceği ordu kumandanlığının emir ve iş'arına atfen Şimal Grubu Kumandanlığından bildirilmiştir.

2. Bundan böyle bu nokta–i nazar göz önünde tutularak keşif ve tarassuta pek ziyade dikkat edilecektir. Her alay cephesi ilerisine geceleri behemehâl zeki ve mahir keşif kolları çıkaracak, düşmanın ahval ve harekâtı hakkında vakt ü zamanıyla malûmat almaya çalışılacaktır. Birinci hatta bulunan zabitan pek dikkatli ve müteyakkız davranacaktır.

3. Kıtaat bilhassa nısfılleylden (gece yarısından) sonra ve fecre yakın muharebeye âmade tutulacaktır. (Bundan maksat ihtiyattaki askerin uykusuz kalması demek olmayıp hazırlık derecesinin mükemmel ve emin bir hâlde bulundurulmasıdır).

4. Düşman gece baskın tarzında veyahut gündüz evvelâ topçu ile mevaziimizi ateş altına aldıktan sonra taarruz edebilir. Gece dahi topçu ve piyade ile mevaziimizi ateş altına aldıktan sonra taarruza geçmesi müsteb'ad (sanılmayan) değildir. Böyle bir hal vukuunda nazar–ı dikkate alınmak üzere mevad–ı atiyeyi emrederim:

a. Her ne vakit olursa olsun, düşman topçusu hâl-i faaliyete girer ve bilhassa siperlerimizle ihtiyatlarımızın bulunduğu mevazii şiddetli ateş altına aldığı anda, bataryalarımız düşman topçusunu iskât edecek (susturacak) ve ateşlerini üzerlerine celbedecekler, kısmen dahi düşman piyade mevaziini de döveceklerdir.

Düşmanın taarruza başlaması hâlinde ise topçu en büyük şiddetini düşman piyade mevaziine karşı gösterecek ve bittabiî görülecek hedefler serian imha edilmek üzere fevkalâde cesaret ile harp edecektir.

b. Her alay işgal eylediği cephesi önünde muhtemel düşman taarruzunu kıracak, düşmanın bir hatve (adım) ileri gitmesine meydan vermeyecektir. Alaylar ve taburlar ateşle himaye-i mütekabileyi daima nazar-ı dikkatte tutmalıdırlar.

c. Alaylar derhâl ve fakat sahih olmak üzere bana mülûmat yetiştireceklerdir.

d. Düşmanın kesafet peyda etmesi muhtemel olan topçu ateşlerine ve tayyare istikşafatına karşı bugünlerde tahaffuza dahi ziyadece ehemmiyet verilecektir.

Emre zeyildir (ektir):

1. Edirnesırtı ve Çatalsırt'ta yapılmış olan tahkimat şimdilik kâfidir.

2. Kabasırt'ta dün gece işaretlenen mıntıkada 4'üncü İstihkâm Bölüğü marifetiyle iki gece zarfında siperler hafredilecektir (kazılacaktır). Bu tahkimata 72'nci Alay bütün alât-ı tahkimiyesiyle bir bölük tahsis edecek ve İstihkâm Mülâzımı Haydar Efendi'nin nezareti altında kemal-i faaliyetle çalışılacaktır.

24 TEMMUZ GÜNÜ

Bugün fırka cephesine topçu ateşi başlamıştı. Bu ateş henüz mutat dahilindeki derecede idi. Ancak öğleden sonra şiddetini peyderpey arttırmış ve bilhassa 16'ncı Fırka cephesinde ve 19'uncu Fırkanın sol cenahında Merkeztepe'ye bir taarruz hazırlığı ima eder surette obüs topçusuyla şiddetli ateş açılmış idi. Müteakiben düşman Kanlısırt'a taarruza geçmiş ve bu teşebbüsünde sühuletle muvaffak olmuş ise de, fırka cephesinde ateş faaliyetinden başka henüz bir taarruz ve hücum göstermemişti. Fırka topçusu ile Kanlısırt yandan ateş altına aldırıldığı gibi, 27'nci Alay cephesinde 22 numaralı siperde Merkeztepe ve Kanlısırt cihetlerine indelicap (gerekince) ateş edecek veçhile ihzar edilen makineli tüfekler ile Kanlısırt'tan siperlerimize taarruz ve hücum eden düşman ateş altına alınmış ve telefat verdirilmiştir. Düşmanın Kanlısırt'taki siperlerimizi işgal etmesi hasebiyle kolorduca verilen emir mucibince 57'nci Alaydan bir tabur (1'inci Tabur) mezkûr Kanlısırt'a sevk ve 16'ncı Fırkanın emrine verilmiş ve bu suretle 16'ncı Fırkaya muavenete şitap (acele destek) edilmiştir. Kanlısırt vaziyetini tashih etmek üzere kolorduca 57'nci Alay ile Merkeztepe'ye bir hücum icrası emir ve tensip kılınmış ve alaya evamir ita ve tertibat-ı lâzime ittihaz ettirilmiş ise de, gece hulûl etmekle (gece olmakla) beraber esasen umum cephede müteyakkız ve hücum hazırlığında bulunan düşman tarafından icra edilen mütemadî şedit (şiddetli) ateşler, askerin

siperlerden çıkmasına mâni olmuş ve binnetice hücumı icrasına muvaffak olunamamış idi. Topçu ateşine devam etmekte olan düşman 57'nci Alay sol cenahında Merkeztepe'deki siperleri şiddetli bombardıman etmekte idi. Ve mezkûr tepedeki 47 ve 48 numaralı siperlerimizi müteaddit ve cesim (büyük) lâğımlarla da attıktan sonra düşman hücuma kalkmış ise de, muvaffak olamamış ve 72'nci Alay 2'nci Tabur tarafından telefatla püskürtülmüştür (Mezkûr 72'nci Alay 2'nci Tabur, 57'nci Alayı takviye etmek üzere mezkûr alayın emrinde ve Merkeztepe siperlerinde idi). Bütün gece fırka cephesini şedit topçu ateşi altında bulunduran düşman, fırka sağ cenahındaki Ağıldere mıntıkasına taarruza geçtiği o taraftan işitilen sürekli piyade ateşinden anlaşılmakta idi. Fırka cephesinde top ateşi şiddeti düşmanın gece veyahut şafak ile beraber bir taarruza geçeceğine tamamen bir alâmet-i bâhire şeklide idi.

Bu münasebetle bütün kıtaat müteyakkız ve kumandanlar ile zabitan muharebe mevkilerinde ve istinat ve ihtiyatlar uyanık ve cepheye yanaşık olarak bulundurulmuş, ben de maiyetimle topçu tarassut mevziinde ve telefon başında geceyi geçirmekte idim.

Düşman nısfılleylden (gece yarısından) yarım saat sonra Merkeztepe'den fırkanın sol cenahına taarruza geçtiği bildiriliyordu. Düşman tekmil siperlerimize ve gerilere doğru vesaitinin azamî derecesini istimale devam etmekte idi. Yağlı paçavralar, tahtezzemin lâğım infilâkleri, enva-ı bombalar, kara ve deniz topçuları fırkanın cephesini sarsmakta idi. Saat 1.10 evvel kıtaata şu kısa emri verdim:

"Vaziyet-i umumîye pek mühimdir. Kumandanlar ve zabitandan her vakitten ziyade fevkalâde intibah ve mesai-i fedakârane talep ederim." Saat 3.30 evvelde dahi atideki emirle kıtaatın tayakkuzunu teşdit ettim: *"Düşmanın sabahleyin cephemize bir hücuma kalkması*

muhtemeldir. Mesafenin yakınlığı cihetiyle anî olan hücumlara derhâl mukabele etmek için kıtaatın uyanık ve efratın silâhını kullanmaya âmade bulunması lâzımdır. Buna göre zabitan efratı uykularına galebe çalmalarına sevk ve teşvik ve tabiye vaziyetinin nezaketiyle mütenasip hazırlık derecesinin her an ve zaman mükemmel tutulması hususunu rica ederim."

Fırkanın cephesinde geçen bu pek mühim anlar sağ cenahta Ağıldere mıntıkasındaki ahval ve harekât ile büsbütün kesb–i nezaket ediyordu. Şimal Grubu Kumandanlığından gelen malûmatta Ağıldere mıntıkasında düşmanın taaruzunda şiddetle ısrar etmekte ve takviye kıtaatı almakta olduğu bildiriliyordu.Filhakika Ağıldere'de bulunan 14'üncü Alaydan bazı efrat ile bir zabit süngüden mecruh oldukları hâlde fırkanın karargâhına kadar gelmişlerdi. Bunların ahval ve akvali ile mezkûr mıntıkada kuvvetli düşman kıtaatının baskın icra ve 14'üncü Alayı kısmen esir ve kısmen geriye attığı anlaşılmıştı.

Fırkayı en ziyade alâkadar eden Sazlıdere dahilinde düşmanın bir hareketi görülmemekte idi. 24 Temmuz günü 16'ncı Fırkaya beray–ı takviye gönderilen bir taburumuza mukabil Şimal Grubu 14'üncü Alayın 1'inci Taburunu fırkanın emrine vermiş ve mezkûr tabur da o zamana kadar fırkaya iltihak etmiş idi. Ancak Ağıldere'deki vaziyetin şayan–ı dikkat görülmesi üzerine mezkûr taburun tekrar iadesi emrolunmuş ve bidayette iki bölüğü Conkbayırı'nı tutmak üzere oraya sevk ve diğer iki bölüğü Düztepe'ye yakın tutulmuştu.

25 TEMMUZ GÜNÜ

Saat 4 evvelden itibaren düşman topçusu azamî faaliyeti ile ateş ediyordu. Siperlerimiz ve râh-ı mesturlarımız ehemmiyetli bir surette yıkılmaya devam ediyordu. Saat 4.45 evvelde düşman Yükseksırt'taki siperlerinden ve Korkuderesi dahilinden bütün 18'inci Alay cephesine ve aynı zamanda 27'nci Alay cephesiyle Boyun noktasındaki 34 ve 35 numaralı siperlere hücuma kalkmıştır. Her üç alay cephesindeki hücumları askerlerin metaneti sayesinde kâmilen ve büyük telefatla az zaman içinde imha edilmişti. Düşmanın bir kısmı gerek 18 gerekse 27'nci alaylar siperlerinin bazılarına girmeye muvaffak olmuş ise de, onlar da siperler içinde imha edilmişti. Saat 5'e doğru düşman Cesarettepesi'nde 18'inci Alaya karşı ikinci bir hücum tevcih etmiş ve bu da pek çok telefatla püskürtülmüştür. Düşman hücumlarını musirrane (etkili) icra etmekte ve hatta zabitanı sopalarla efratı tazyik ederek müteaddit defalar siperlerden çıkarmaya çalışmakta oldukları görülüyordu. Bu musirrane teşebbüsatları dahi ateşlerimizle kendi siperleri üzerinde erimekte idi.

Düşmanın 19'uncu Fırka cephesine bugün yaptığı hücumlardan maksadı, yeni bir mümayiş hareketinden veyahut bu cihetteki kuvvetlerimizi tespit ve Ağıldere cihetine sevk ve istihdam etmekten meneylemekten ibaret olduğu denilemez. Düşmanın asıl maksadı, harekât-ı umumîyesinde hedef-i kat'î ittihaz eylediği Kocaçimen silsilesine, aynı zamanda 19'uncu Fırkayı da ge-

ri atmak suretiyle vasıl olmaktan ibaretti. Bu hakikat fırka cephesinin vaziyet-i umumîyeye nazaran olan münasebeti ve doğrudan doğruya Arıburnu- Kocaçimen istikametini seddetmesi esbabından anlaşılmakta olduğu gibi, düşmanın icra eylediği musirrane hücumlardan dahi tebarrüz etmektedir.

Düşman bugünkü hücumunda 3, 4 livadan başka aşağı bir kuvvet tahsis etmediği, ilk hatta iki liva kadar bir kuvvetini istimal etmesinden anlaşılmış olup, ilk hücumda verdiği azîm zayiatı göze aldırarak hücumu tecdit etmesi ve bunun da akametine rağmen muttasıl efratını siperlerden fırlatmaya sây ü gayret (emek ve çaba) eylemesi, fırka cephesinde takip ettiği gayenin ciddiyetine bir delil-i bâhir teşkil etmektedir. Her üç alayın siperleri önünde ve dahilinde bine yakın maktul (ölü) görülmüş olduğuna nazaran umum zayiatının 3 binden aşağı olmadığı meydandadır. Düşmanın ademi muvaffakiyete uğramasının sebebi, kıtaatımızın 14, 15 santimetrelik sahra obüs bataryalarının Sazlıdere ile Arıburnu arasındaki iki harp gemisinden icra edilen mütemadî (sürekli) bir bombardıman altında muhafaza-i metanet ve mevki etmelerinden ve binnetice zaten günlerden beri tahkim ve tarassut edilen siperlerimizin bahş eylediği istifadeden ileri gelmiştir. Bizim tarafın zayiatı da bine yakın idi.

Bu zayiat da en ziyade düşman topçu ateşlerinden vukı bulmuştur. Bittabiî düşmanın her an intizar olunan hücumunu anında miktar-ı kâfi ateşle karşılamak için siperler kesif bir surette işgal edilmekte olduğu gibi, istinat ve ihtiyatlar da birinci hatta takrip edilmiş bulunuyordu. Bu vaziyet düşmanın topçu tesiratının bir az fazla olmasını mucip oluyordu. Fırka cephesine tevcih olunan hücumlar izah edildiği veçhile tart edilmiş (uzaklaştırılmış) ise de, ancak fırka için daha azîm (büyük) olan bir tehlike mevcut idi, ki o da Ağıldere mıntıkasından Şahinsırt ve Conkbayırı'na ilerlemekte olan düşman idi.

Fırkanın sağ cenah ve gerileri müessir bir tehdit altında bulunduğu gibi, marülarz vaziyet tekmil Arıburnu Cephesinin sukutunu intaç edebilecek (düşmesini gerektirebilecek) bir mahiyette bulunuyordu. Fırka cephesindeki düşmanın eksik olmayan ateş faaliyeti daima ancak bu cepheye kâfi gelmekte olan fırkanın kuvvetlerini cezbetmekte olduğundan fırkanın sağ cenahına ve Conkbayırı'na yetiştirilecek elde kâfi kuvvetler yok idi. Maahaza 14'üncü Alayın birinci taburu iki bölüğü ile Düztepe ve diğer iki bölüğü ile serian (hızla) Conkbayırı'nı tutması için o tarafa gönderilmişti. Aynı zamanda Kabaksırt ve Sazlıdere cenup yamaçlarında bulunan 72'nci Alayın birinci taburundan iki bölük dahi Şahinsırt istikametinde yürüyerek mezkûr istikametten ve Sazlıdere menbaı (kaynağı) taraflarından Conkbayırı'nın düşmana karşı seddedilmesi emrolunmuştu. Saat 6 evvelde Düztepe'den 14'üncü Alayın Birinci Tabur Kumandanı Binbaşı Reşit Efendi'nin yazdığı rapordan iki bölüğü ile Şahinsırt'a gitmekte iken düşman tarafından mezkûr sırtın işgal edildiği ve Düztepe'deki siperlerimizden Conkbayırı'na ilerlemekte olan düşmanın yanına tesirli ateş etmek mümkün olduğundan iki bölükle mezkûr siperlerden düşman yan ateşi icra eylediğini ve 72'nci Alaydan gönderilen iki bölüğün kendi sağ cenahında aynı düşmana ateş etmekte olduğunu bildirmekte idi. Bu raporda mumaileyh (adı geçen) binbaşının vaziyet ve vazifesini anlayamadığını ve gayrı matlup bir mahalde vakit geçirdiğini, Şahinsırt istikametinden gönderilen 72'nci Alayın iki bölüğü ise matlup bir cephede muharebe eylediği anlaşılmakta olduğundan kendisine iki bölüğünü bırakıp diğer iki bölüğü bizzat kumandası altına alarak serian Conkbayırı'na ve düşmanın hiçbir ateş tesirine bakmaksızın en kısa yoldan hareket edip Conkbayırı'nı tutması emrini verdim. Ve kendisine de delâlet etmek (katılmak) üzere fırka karargâhından mülhak Mülâzım Hayri Efendi'yi

gönderdim. Bunu müteakip mezkûr olan 14'üncü Alayın birinci taburunun fırka cephesi için ihtiyaten Düzdepe'de alıkonulan diğer iki bölüğü de Conkbayırı istikametinde gönderildi. Bu kuvvetler Şimal Grubu tarafından Conkbayırı'na sevk ve tahrik edilmiş olan 9'uncu Fırka kıtaatının muvasalatına (varışına) değin Conkbayırı ile Şahinsırt'ta düşmanı mümkün mertebe tevkife (tutmaya) muvaffak olmuşlardı. Saat 8.05 evvelde 14'üncü Alayın birinci taburu kumandanı tarafından alınan raporda taburuyla Kurt Geçiti dahil olmak üzere Conkbayırı'nı seyrek avcı hattıyla işgal eylediğini, 72'nci Alaydan giden bölüklerin de bunun solunda bulunduğunu ve mezkûr bölüklerin 9'uncu Fırka Erkân-ı Harbinin emriyle kendi kumandasına terk ve 19'uncu Fırka ile Conkbayırı arasında irtibat tesisine memur kılındığını bildiriyordu. Bu andan itibaren Conkbayırı'nda 9'uncu Fırkanın emir ve kumandayı deruhte ettiği (üzerine aldığı) anlaşılmıştı. Filhakika saat 9 evvelde Conkbayırı'na gönderilmiş olan Fırka Mülhakı Hayri Efendi'den aldığım atideki rapor mezkûr saatten itibaren Conkbayırı ve Kocaçimen hattına 9'uncu Fırkanın yanaşmakta olduğunu anlatmakta idi. Rapor şudur:

"1. Tahkimatla meşgul olan düşman Conkbayırı'na 2,5 kilometre mesafededir.

2. 14'üncü Alayın 1'inci Taburunu buraya (Conkbayırı'na) getirdim.

3. 25'inci Alaydan iki tabur da Conkbayırı'nı tutmak üzere geliyor. Aynı zamanda burada bulunan 64'üncü Alay 9'uncu Fırka kumandanının emriyle Kocaçimen'i tutmak üzere yaklaştırılıyor."

Sağ cenahın ehemmiyeti hasebiyle fırkada bulunan iki istihkâm bölüğü de Düztepe tarafına alınmış ve bunlardan birisi daha bidayetten 14'üncü Alay 1'inci Tabura yardım etmek üzere Conkbayırı'na gönderilmiştir. Her suretle mümkün olabilen

kuvvetler Conkbayırı'na gönderildiği gibi, Sazlıdere cenup yamaçlarında bulunan 72'nci Alayın üçüncü taburu dahi Sazlıdere dahilinden ve Keskinsırt ile Şahinsırt'ın cenup yamaçlarından ilerlemek isteyen düşman aksamını tüfek ve mitralyöz ateşleri altında tuturak bu cihetten hareketlerini akîm bırakmakta idi. Zevale doğru düşman devam ettiği topçu ateşlerinden maada fırka cephesi karşısında bazı mahallerde tel örgülerini kaldırdığı ve bazı yerlerde gevşetmeye başlağı bildiriliyordu.

Bu istihzarat yeni bir taaruzu ima etmekte idi. Bir taraftan fırka cephesine atf-ı nazar-ı dikkat edilmekte, diğer taraftan Sazlıdere ve Conkbayırı Cephesiyle de fırkaya olan alâka itibariyle uğraşmaktan hâlî kalınmıyor idi. Conkbayırı'ndaki 9'uncu Fırka ile irtibat tesis etmek ve gördüğüm vaziyeti bildirmek üzere kendilerine atideki raporumu göndermiştim.

"Conkbayırı- Sazlıdere Cephesi tasavvur buyurulduğu veçhile mühimdir. Bizim cephemizdeki düşmanın tezahüratından mezkûr cepheye taarruz istidlâl edilmektedir (görülmektedir). 19'uncu Fırkanın elinde ihtiyat kuvveti yoktur. Düşmanın Şahinsırt'tan atılması cidden pek mühimdir."

Zevalden sonra 9'uncu Fırka kıtaatının Conkbayırı Cephesini 64 ve 25'inci alaylarla ve 14'üncü Alay aksamıyla tuttukları anlaşılmakta idi.

25'inci Alay sol cenahıyla Düztepe'ye kadar yaklaşmıştı. Evvelce gönderilmiş olan 72'nci Alayın iki bölüğü ve istihkâm bölüğü tarafımıza iade kılınmıştı.

25/26 gecesi düşman cephede saat 1.40 sonradan itibaren şiddetli piyade ve mitralyöz ateşi açmış, Bombasırt'ı Cephesinde taarruz teşebbüsleri de izhar etmiş ise de, müteyakkız olan askerimizin ateşleri karşısında teşebbüsleri akîm (sonuçsuz) bırakılmıştır.

25/26 gecesi vaziyeti şudur: Sağ cenahta Düztepe'de kale is-

tihkâm bölüğü, bunun solunda Sazlıdere cenup yamaçlarının ve Kabaksırt'ta 72'nci Alayın üçüncü taburu ile birinci taburundan iki bölük, bu alay cephesinin gerisinde Çataldere menbaları nihayetlerinde birinci taburun diğer iki bölüğü, Kabaksırt'ın cenup siperleri, Cesarettepe siperleri ve bunun solundaki 15, 16, 17 numaralı siperler sağdan itibaren 18'nci Alayın solundan, yani 20 numaralı siperden itibaren 29 numaralı sipere kadar olan cephede 27'nci Alay iki taburuyla siperlerde, bir taburuyla ihtiyatta, 31 numaralı siperden itibaren Boyun noktasında 57'nci Alayın ikinci taburu, bunun gerisinde üçüncü taburdan iki bölük, taburun diğer iki bölüğü Edirnesırtı'nda, alay ihtiyatında Merkeztepe'de 72'nci Alay 2'nci Tabur buluyordu. 57'nci Alayın birinci taburu Kanlısırt'ta, 16'ncı Fırka emrinde idi. 11'nci Alaydan mürettep bir tabur fırkanın emrinde olarak ve Düztepe'de duruyordu. Düşman topçu ateşi bütün kesafetiyle (yoğunluğuyla) gerek fırka cephesi siperlerini ve Düztepe'ye kadar bilumum râh-ı mesturlarıyla gerilerini ateş altında tutuyordu. Gerek fırka cephesindeki vaziyet ve gerek Sazlıdere ve Conkbayırı Cephesi pek kritik bir hâlde idi. 24'üncü gününden beri davam eden muharebe hasebiyle sayılacak derecede telefat verilmiş ve tüfek adedi azalmış bulunuyordu. Bu sebeple her ihtimale karşı icabında fırka cephesinde kullanılmak, lüzum hasıl olmazsa Conkbayırı'na sevk etmek şartıyla Şimal Grubundan takviye kıtaatı talep edildi.

26 TEMMUZ GÜNÜ

Düşman daha pek erkenden tasviri mümkün olmayan bir şiddetle gerek Arıburnu Cephesindeki obüs ve sahra toplarıyla ve gerekse Ağıldere sahili açıklarındaki harp gemileriyle Düztepe'den itibaren Conkbayırı'nı ateş altında bulunduruyordu. Bu sırada Conkbayırı vaziyetini pek şayanı memnuniyet olarak tasvir etmeyen bazı raporlar vürut etmeye (gelmeye) başlamıştı. Bunlardan 25'inci Alay İkinci Tabur Kumandanının cealib-i dikkat olan iki raporunu aynen buraya dercettim:

19. Fırka Kumandanlığına

"Conkbayırı'na taarruz da emrolunmuş; bu emri kime vereyim. Cephedeki taburların kumandanlarını arıyorum, bulamıyorum. İş karışıktır. Vaziyet fenadır. Evvelki raporumda arz ettiğim veçhile herhâlde araziye vâkıf bir zatın tayini lâzımdır. Raporuma cevap gelinceye kadar tabur kumandanlarını arayacağım. Verilmesine çalışacağım. Her ani diresini(?) sıkılıyor*. Meselâ sonra imdat istiyorsunuz demiyor, kimi istiyor (bu kelimeler anlaşılamadı) belli değil, rapor yok, haber yok, ben de ne yapacağımı şaşırdım.

Alay 25/2
Binbaşı
Mehmet RÜŞTÜ

* Bu bapta en kıdemli 64'üncü Alay Kumandanına da emir verdirilebilir. Olur ise teşrik-i mesaî edelim.

19. Fırka Kumandanlığına

"Cephede 14'üncü Alaydan, 64'üncü Alaydan, 25'inci Alaydan, hülâsa muhtelif taburlardan asker vardır. Cümlesi birbirine karışmıştır. 2'inci Taburdan da zabitandan kimseye tesadüf edilmiyor. Yalnız 11'inci Alaydan üç bölük rah-ı mesturdadır. Sabık alay kumandanının olduğu mahalde bulunuyorum. Ahval hakkında hiçbir maʾlûmat alamadım. Zabitanın kısm-ı küllîsi şehit ve yaralıdır. Hatta bulunduğum mevkiin ismini bilemiyorum. Şu hâle göre bu vazifeye mıntıkayı iyi bilir bir zatın tayinini selâmet-i vatan namına rica ederim. Çünkü bendeniz de bu mıntıkaya henüz dün gece geldim. Öğrenecek kadar bile olmamıştır. Hatta malûmat alacak kimseye de tesadüf edemiyorum. Tarassudattan bir şey göremiyorum. Emrinize muntazırım. Binaenaleyh inayet-i bari ile elden gelen ...eylerim."

Alay 25/2
Binbaşı Mehmet

Bu iki rapordan maada saat 5.15 evvelde Düztepe'deki 11'inci Alayın 1'inci Taburu Kumandanı vuku bulan talep üzerine (15'inci Bölük 9'uncu Tabur) bir bölük verdiğini, cephane gönderdiğini bildirmekte olduğu gibi, istihkâm bölükleri kumandanı da saat 5.40 evvelde şöyle bir rapor göndermişti:

"1. Fecirle Şahinsırt'tan şarka doğru (Conkbayırı'na doğru) bir askerin çekilmek olduğu görülmüştür. Düşman cephemizde bize karşı dört makineli tüfek yerleştirmiştir. Bunlar mütemadiyen bize ve 72'nci Alaya ateş ediyorlar, biz de ateş ediyoruz.

2. Sağımızda bulunan 25'inci Alaya birçok defalar müracaat ettik kendileri vaziyetten haberdar olmadıklarını zabit namzedi efendiye memur kumandan söyledi.

3. Conkbayırı'nda bir tahkimat yapılmakta olduğu görülü-

yorsa da dost veya düşman olduğu belli olmadığı maruzdur."

Bütün bu raporlar vaziyette bir vahamet olduğunu anlatmaktan başka bir şeye yaramamış idi. Vaziyeti iyi tetkik etmek ve kendisine verdiğim talimata nazaran Düztepe'deki 11'inci Alayın 1'inci Taburuyla fırka emrine yine Düztepe istikametinde yeni gelmekte olan 10'uncu Alayı istimal etmek üzere Fırka Erkânı-ı Harbini Düztepe'ye gönderdim. Mumaileyhin verdiği malûmattan düşmanın en yüksek noktasına kadar Şahinsırt'ı işgal eylediği ve 161'in şimal-i garbisindeki sahada yerleşmiş olduğu, bizzat Conkbayırı vaziyetinin pek kritik bulunduğu, düşmanın Conkbayırı tepesini yakından kesif bir surette sarmış olduğu anlaşılmakta idi. Bu ahval Düztepe'deki kuvvetlerin 161 ve Conkbayırı cihetinde istihdamını icap ettirmekte (kullanılması gerekmekte) olduğundan nukat-ı nazarımı bilen Fırka Erkân-ı Harbi saat 6 evvelde 11'inci Alayın 1'inci Taburunı Şahinsırt'a karşı, 25'inci Alayı takviye suretiyle istimal etmiş ve saat 7.30 evvel raddelerinde Düztepe'ye gelen 10'uncu Alayı dahi her ihtimale karşı fırka cephesi için bir tabur Düztepe'de bırakarak diğer iki taburu Alay Kumandanı Erkân-ı Harp Kaymakamı Kemal Bey'in kumandasında olarak 184 üzerinden Conkbayırı istikametine göndermiştir.

Lüzumundan ziyade toplanan kuvvetleri intizam ve maksat dahilinde sevk ve idare etmek meselesi mühim idi. Saat 10 evvel raddelerinde bazı kıtaatımızın Conkbayırı'ndan düşman atarruz ederek düşmanla süngü süngüye geldikleri, bazı düşman efratının firar eyledikleri görülmekle beraber, düşmanın şarka doğru mukabil hücumlarda bulunduğu, takviye kıtaatı aldığı dahi görülmekte idi. Fakat icra ettirdiğim tarassudat ve tahkikat, tarafımızdan yapılan bu taarruzun düşmanı Conktepesi önünde tuttuğu mevzilerinden çıkaramadığı, harekâtımızın tevakkuf ve tezebzüpte (kararsız) bulunduğu anlaşılıyordu. Conktepesi'nin

bu vaziyeti, düşmanın Anafartalar'da büyük mikyasta ihraç harekâtının devam etmesi vatanın selâmeti nokta-i nazarında herkesin azamî derecede kabiliyet ve faaliyetle sarf-ı zihin eylemesini farz kılmıştı. Bütün safahatı kolordu kumandanına raporla bildirmekle beraber şifahen de arz ediyordum. Bugün emir ve kumandada bir tebeddül icra edildiği, Saros Grubu Kumandanı Miralay Feyzi Bey'in Conkbayırı ve Kocaçimen'deki kıtaatı da taht-ı kumandasına alarak Anafartalar Grubu namıyla bir gurubun teşkil edildiği, Ordu Kumandanlığından tamim edilmişti. Conkbayırı'ndaki tehlike-i uzmayı bu kadar yakından görmekten mütevellik teessüratıma (üzüntüme) binaen Şimal Grubu Kumandanlığına şu tarzda maruzatta bulundun:

"Conkbayırı'ndaki vaziyetin henüz şayan-ı dikkat ve nazik olduğu anlaşılıyor. Bu hususta ordu kumandanının ciddî surette nazar-ı dikkatlerini celbe delâlet buyurmanızı selâmet-i memleket namına istirham eylerim."

Bu anda umum kumandanlarda büyük bir asabiyet hükümferma olduğu anlaşılmakta idi. Fırkanın 10'uncu Alayla cenahının Conktepesi'ne doğru uzaması, orada birçok kıtaatın cüzütamlarının yekdiğerine karışmış bir hâlde bulunması, fırka ile Conkbayırı'ndaki grup arasında emir ve kumanda nokta-i nazarından bir hatt-ı fâsıl tayinini istilzam ederdi. Şimal Grubu Kumandanlığından bu maksat için saat 5 sonrada telefonla atideki emir veriliyordu.

"Fırkanızın sağ cenahı size ilhak olunan 10'uncu Alayın sağ cenahıdır. Bu alayın solunda 25'inci Alaydan kalan gruplar sizin fırkanıza merbuttur (bağlıdır)."

Bu cenah hududu meselesi Şimal Grubu Kumandanıyla atideki muharebeyi intaç eylemişti.

19'uncu Fırka Kumandanlığına

26.5.1331
Saat 1 sonra

Telefon:

Fırkanızın sağ cenahı size ilhak (katılan) olunan 10'uncu Alayın sağ (sol) cenahıdır.

Bu alayın solunda 25'inci Alaydan kalan gruplar sizin fırkanıza merbuttur (bağlıdır).

Şimal Grubu Kumandanı
ESAT

Şimal Grubu Kumandanlığına

26.5.1331

Telefon:

Bu anda temdit olunan 19'uncu Fırkanın sağ cenah noktası meçhuldür. Bunun tahdidini rica ederim.

19'uncu Fırka Kumandanı
Miralay
M. KEMAL

10'uncu Alay Kumandanlığına

26.5.1331

1. 3'üncü Kolordu Kumandanlığından şimdi telâkki eylediğim emir aynen şudur:

Fırkanızın sağ cenahı size ilhak olunan 10'uncu Alayın sağ cenahıdır.

Bu alayın solunda 25'inci Alaydan kalan gruplar sizin fırkanıza merbuttur (bağlıdır).

2. Bu emre nazaran alayınızın solunda kalan 25'inci Alay Gruplarını dahi taht-ı kumandanıza alacaksınız. Vazifeniz 19'uncu Fırkanın sol cenahını (?) Conkbayırı ve 161 rakımlı tepe hattına taarruz eden düşmana karşı muhafaza ve temin etmektir.

3. Solunuzda Düztepe şimalindeki siperlerde bir istihkkâm bölüğü vardır. Ve onun solunda da 72'inci Alay bulunmaktadır.

4. Fırka ihtiyat-ı umumîsi olarak Düztepe şarkındaki derede benim emrime terk etmiş olduğunuz taburu müstacel ve mühim ve vaziyet karşısında istizan etmeksizin (izin almadan) dahi icap eden noktaya sevkedebilirsiniz.

5. Düztepe şarkında Kemaldere'de cephane kolu vardır. Sıhhıye bölüğü sargı mahalli Çataldere'dedir.

6. Ben 190 rakımlı tepe cenubunda topçu mevziindeyim. Mühim tebeddülâtı derhâl bana bildirmelisiniz. Conkbayırı'ndaki kuvvetler kumandanıyla irtibat (bağlantı) peyda ediniz.

19'unu Fırka Kumandanı
Miralay
M. KEMAL

10'uncu Alay Kumandanlığına

Alay yaveriyle gönderilen emirden sonra 19'uncu Fırkanın sağ cenahını temdit hususunda kolordu kumandanlığından vürut eden emr-i cevabî aynen berveçhi ati tebliğ olunur.

19'uncu Fırka kumandanı
Miralay
M. KEMAL

19'uncu Fırka Kumandanlığına

C– Cenahınızın temdidi meselesi mevzu–ı bahis değildir. Ancak sizin emrinize verilmiş olan bir kıtanın işgal ettiği yer bittabiî size aittir. Alayın sağ cenahını herhâlde siz oradan daha seri tahkik ve tayin edebilirsiniz. Mamafih sağ cenahınızın haritada 261 rakımlı mahallin 200 metre kadar cenub–i garbîsinde kalan münhaninin (eğri) noktalı yolu kateylediği mahalde tahdidini münasip görürüm. 10'uncu Alayın buradan şimalde kalan aksamı var ise, muahharen (sonradan) size iade edilmek üzere bunlar Conkbayırı'nda bulunacak olan 8'inci Fırka Kumandanlığının taht–ı emrine gireceklerdir. Conkbayırı'nın temini ve oradaki kıtaatın emr-i kumandası şimdi bir alayla hareket hâlinde olan mezkûr 8'inci Fırka kumandanlığına tevdi olunmuştur.

Şimal Grubu Kumandanı
ESAT

Şimal Grubu Kumandanlığına

26.5.1331
Saat 5.10 sonra

26.5.1331 tarih öğleden sonra saat 5.10'da telâkki edilen emr–i devletleri üzerine 10'uncu Alay Kumandanlığına verdiğim emir beray–ı malûmat berveçhi ati aynen arz olunur.

19'uncu Fırka Kumandanı
Miralay
M. KEMAL

Bence sümmettedarik (iş olduktan sonra) 19'uncu Fırkanın sağ cenahını karmakarışık birtakım kıtaatı cami olan kısımla temdit ve zaten düşman tarafından tedbirsizlik yüzünden zapt edilmek üzere bulunan Conkbayırı'na karşı temin hususunun emrolunması mesuliyeti başkasına yüklemek için bulunmuş bir çareden başka bir şey değildi. Bu fikrimi telefonla ve alenen 3'üncü Kolordu Erkân–ı Harbiye Reisi vasıtasıyla Kolordu Kumandanına söyledim ve yalnız böyle bir emir vermekle mesuliyetten kurtulmuş olunacağı zannolunursa, benim de mezkûr emre istinaden (dayanarak) ve imtisalen (gereğini yaparak) 10'uncu Alay Kumandanına verdiğim emirle iktifa etmek lâzım gelebilir. Fakat bu gibi adi tedbirler vatanı kurtaramaz, ciddî tedbir almak lüzumu olduğu mütalâasını ilâve eyledim.

Saat 5.30 sonrada Conkbayırı'nda bulundurduğum yaverim Mülâzım–ı Evvel Kâzım Efendi'nin verdiği malûmata nazaran düşmanın 25–30 metre mesafede karşı karşıya bulunduğu 64'üncü Alayın İkinci Taburunun icra eylediği hücumda muvaffak olunamadığı, 32'inci Alaydan gelen Üçüncü Taburun ilerletilemediği bildiriliyordu. Vaziyetin nezaketi devam etmekte olduğundan Conkbayırı emr–i kumandası için mafevk (üst) karargâhların nazarı dikkatini celbetmekten hâli (uzak) kalamadım. Ordu Erkân–ı Harbiye Reisi Kâzım Bey, Ordu Kumandanı Liman Paşa hazretleri tarafından telefon başına çağırarak müşarünileyhin ahvali nasıl gördüğümü ve mütalâamı sorduğunu bildirdi. Buna da Conkbayırı vaziyetinin nezaketi, bunun için daha bir an mevcut olduğu, bu an da zayi olduğu hâlde, bir felâket karşısında kalmaklığımız pek muhtemel olduğunu söyledim. Vaziyet umumîleşmiş, Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini nazarı dikkate almak ve ona naza-

ran umumî tedbirler ittihaz ederek sevk ve idareyi tevhit ve temin etmek lâzım geldiğinden kendisinin çare kalmadı mı? sualine verdiğim cevapta "bütün mevcut kuvvetlerin taht–ı kumandama verilmesinden başka çare kalmadığını" söyledim. "Mumaileyh çok gelmez mi?" sözüyle mukabele etti. "Az gelir" dedim. Bu suretle telefon mükâlemesi kat' oldu. Ancak gece yarısına yakın idi, ki atideki emri aldım:

19'uncu Fırka Kumandanlığına

26.5.1332
Saat 9.50 sonra

Sureti atide münderiç ordu emrine tevfikan hemen hareketiniz lâzımdır. 19'uncu Fırka Kumandanlığına 27'nci Alay Kumandanı Şefik Bey tevkil, onun yerine münasip biri tayin olunacaktır.

Şimal Grubu kumandanı
ESAT

Şimal Grubu Kumandanlığına

1– Anafartalar Grubu emir ve kumandasını almak üzeri 19'uncu Fırka Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in hemen şimdi Çamlıtekkesi'ne hareketi için emir buyurulması; mumaileyh 7'nci Fırka ve 12'nci Fırka tarafından icrası emredilmiş olan taarruzu yarın şafakla icra edecektir. Taarruzun ne suretle icra olunacağı hakkındaki malûmatı Anafartalar Grubu Erkân–ı Harbiye Reisi Hayri Bey'den alacaktır. 19'uncu Fırka Kumandanlığı vekâletine birinin tayini rica olunur.

Liman von SANDERS

İngilizler Arıburnu ihracında ve bu cephedeki muharebetta (haberleşmede) kumandanlarının ve askerlerinin ibraz eylediklerı cesaret ve metanet ile evsaf ve mezaya–yi cengâveranelerini fevkalâde bir lisan–ı takdir ile yâd ile ilân etmektedirler. Bütün vesait–i muharebe ile suret–i mükemmelede mücehhez ve büyük bir inat ve azim ile Arıburnu sahillerine ayak basan düşmanımız, yine o sahil kenarlarında kalmaya mecbur kalmıştır. Binaenaleyh zabitan ve askerimiz, hissiyat–ı vatanperverane ve diniyeleriyle şecaat–ı mahsusa–i milliyeleri ve böyle kuvvetli bir düşman akarşı darülhilâfe ve saltanat kapılarını muhafaza ederek şayan–ı iftihar bir mevkii bülent ihraz eylediler. Kumanda eylediğim bilumum kıtaat zabitan efratını yegân yegân takdir ederim. Bu maksat–ı ulvî uğrunda kahramanâne bir surette faday–i can eden mukaddes şühedamızı amîk ve ebedî bir hiss–i hürmet ve tazhim ile yâdr ve ervah–ı mukaddeselerine fatihalar ithaf ile şefaatlerinden istimdat ederim. Bilhassa Arıburnu muzafferiyetinin ilk ve metin temel taşı olan 57'nci Alayın safiyet–i kalbiye ve salâbet–i diniyesiyle mümtaz kumandanı Kaymakam Şehit Avni Bey'i ve en ateşli zamanlarda emirlerimi, aldığı cerihalara da ehemmiyet vermeyerek, istediğim mahallere naklet-mek suretiyle pek mühim zamanlarda kıymetli muavenetlerini gördüğüm yaverim şehit Mülâzım Kâzım Efendi'yi hürmet–i mahsusa ile tezkâr ederim (anarım).

Fırka Erkhan–ı Harbim Binbaşı İzzeddin Bey'in (1) gerek Arıburnu ihracı günlerinde ve gerek cephenin tespit ve idame edildiği zamanlardaki hidemat–ı fevkalâdesini bir iki satıra sığıdıramayacak kadar âli görmekle beraber kendisine takdiratımı ibraz etmeyi vazifeden addeylerim. Yekdiğerini müteakip kumandama giren ve gayr–i malûm arazi üzerinde hareket eden kıtaatın maksadıma göre tevcih ve tahrikinde mumaileyh Erkân–ı Harp zabiti, emir zabiti, rehber ve bilfiil kıt'a kumandanı olarak her ta-

rikte mevcudiyetini saf ve hizmet etmiş, ateşlerin en kesîf ve tehlikeli olduğu mıntıkalarda şecaatiyle ve soğukkanlılığıyla herkese misal olmuş, hasılı nereye gönderdiysem, bizzat orada bulunuyormuşum gibi maksatı temin etmek için hiçbir müşkülât karşısında tereddüt etmemiştir.

Cephede iki üç yüz metre düşmana yakın bir mahalde daimî ateşler içinde mütemadî bir sây ü gayret ile gece ve gündüz çalışarak şayan-ı takdir hidemat ve muvaffakıyat ibraz eden 27'nci Alay Kumandanı Kaymakam Şefik Bey'e, hidemat-ı sıhhiyeyiy bihakkın hüsn-i ifa etmek hususunda mesai,i fedakâranesi masruf olan Fırka Sertabibi Hüseyin Bey'e, binlerce mecruhu kabul ederek hüsn-ü müdavatlarını temine muvaffak olan 19'uncu Fırka Sıhhiye Bölük Sertabibi Kolağası İbrahim Efendi'ye, tahkimât ve lâğım inşaatı hususunda kıymetli hidemat ifa eden (hizmet eden) İstihkâm Bölük Kumandanı Mülâzım Celâl Efendi'lere, her türlü ahvalde (hâlde) kıtaatın iaşesini hüsn-i temine muvaffak olan (birliklerin yiyecek teminini başaran) Fırka İdare Reisi Binbaşı Galip Bey'e takdirat ve teşekküratımı alenen izhar etmeyi (açıkça belirtmeyi) vecibeden addederim (görev sayarım).

M. KEMAL

Arıburnu Muharebeleri Raporu, Ankara 1968

ANAFARTALAR MUHAREBATINA AİT TARİHÇE

Mustafa KEMAL

Anafartalar hadisâtı Arıburnu Cephesindeki muharebat ile alâkadardır. Bu sebeple, Anafartalar mıntıkasının cenubunda ve Arıburnu muharebe cephesinin sağ cenahında bulunan 19'uncu Fırkanın (doğrudan doğruya Anafartalar muharebatıyla münasebettar) bazı tedabir ve tertibatından bahsedeceğim. Mezkûr fırkanın kumandanlığı 26/27 Temmuz 1331 (1) gecesine kadar uhdemde idi.

Bahsedeceğim hususat 19'uncu Fırka ve Arıburnu Kuvvetleri Kumandanı sıfatıyla Arıburnu Cephesinde cereyan eden muharebata dair yazdığım ve Harbiye Nezaretine takdim eylediğim raporda da tafsil edilmiştir.

20 Mayıs 1331 (2) günü 19'uncu Fırkanın cephesi tevsi edilmiş idi. Bunun sebebi fırkanın sol cenahında bulunan 5'inci Fırka Arıburnu Cephesinden geriye alınmıştı. 19'uncu Fırkanın sol cenahı Gedikdere'ye kadar temdit edildi. Bundan başka Anafartalar mıntıkasına ait olan, (Sazlıdere ile Anafartalar Azmağı arasındaki) mıntıka dahi 19'uncu Fırkanın tahtı emrine verildi. Bu münasebetle mezkûr mıntıkada bulunan 45'inci Alayın 3'üncü Taburu ile bir süvari bölüğü de fırkanın emrine geçti.

(1) 8/9 Ağustos 1915
(2) 2 Haziran 1915

21 Mayıs günü yeni cepheye nazaran 19'uncu Fırkaca alınan tertibatta, 5'inci Fırkanın cephesini 57'inci Alay teslim ettirdim. Ağıldere mıntıkasında da 45'inci Alayın 3'üncü Taburuna ve süvari bölüğüne aldırdığım tertibat şu idi: Azmak'la Ağıldere arasındaki sahayı süvari bölüğü tarassut ve temin edecek ve Ağıldere ile Sazlıdere arasındaki kısmı da piyade taburu temin edecekti.

Taburun işgal ettiği mıntıkada, bir bölükle Halit ve Rızatepesi, Mahmuztepe'ye karşı tutulmuş, buna istinat olmak üzere de bir bölük Çatlakderesi'nde yerleştirilmiş, taburun diğer iki bölüğü de Yaylatepe şimalinde ikame edilmişti.

Tabur efradı, bu tabura verilen, (bidayette 11'inci Fırka ve müteakiben Edirne Kale) İstihkâm Bölüğü tarafından Halit ve Rızatepesi'nde, Pilav ve Yayla tepelerde muntazam nıkatı istinadiye vücude getirildi. Şahinsırt, Damakçılık Bayırı cihetlerinde de icap eden tahkimat yapıldı.

Alınan yeni tertibata göre ve bilhassa Ağıldere mıntıkasının tahtı emir ve mesuliyetime verilmiş olması hasebiyle 22 Mayıs günü 19'uncu Fırka karargâhını Düztepe'ye naklettim.

– İşbu tevsii cephe ve bu tevsii cephenin istilzam ettiği yeni tertibat neticesinde hasıl olan şekle göre fırka mıntıkası, emir ve kumanda ve tabiye noktai nazarından iki mühim parçaya ayrılmış bulunuyordu. Bu kısımlardan biri, Arıburnu mıntıkasındaki faal cephe olup, fırka, kuvayı küllîyesiyle mezkûr cepheye merbut (bağlı) bulunuyordu. Diğeri, Ağıldere kısmı idi. Hâlen burada mühim düşman kuvvetleri yoktu. Fakat bu kısımda düşman Mahmuztepe'ye yerleşmiş bulunuyordu. Binaenaleyh mezkûr kısım gerek Arıburnu'ndan geceleyin mesturen gelmesi ve gerek doğrudan doğruya sahile çıkması daima mümkün olan düşman kuvvetlerinin tahtı tesir ve tehdidinde bulunmakta idi.

Bu mıntıka haddi zatında arızalı görülüyordu. Fakat 17 ve 18

Mayıs günleri cereyan eden Ağıldere Muharebesi, burasının muharebe ve harekete mani teşkil edemediğini gösterdi. Bu mıntıka bilhassa Conkbayırı'na temas etmek dolayısıyla Arıburnu Cephesi için bir kıymeti mahsusayı haizdi. Anafartalar mıntıkası kumandanı tarafından başlanan bu Ağıldere Muharebesinin idare ve intacı (sonuçlandırılması) bana tevdi edildi (verildi).

İşte bu sebeplere binaen Arıburnu faal cephesinde vuku bulabilecek mühim ve vâsi bir hareketin Ağılderesi'ne de intikali pek ziyade muhtemel idi. Buna nazaran her iki kısmın, yani Arıburnu ve Anafartalar kısımlarının başında ayrı ayrı şayanı itimat kumandan bulundurmak lüzumuna kani idim.

Bu münasebetle, 19 Mayıs 1331 (1) günü 180 rakımlı tepe civarında karargâhıma gelen ordu erkânı harbiye reisine, Şimal Grubu Cephesinin emir ve kumanda noktai nazarından inkısamına dair dermeyan eylediğim mütaleatı serdedeceğim (görüşleri bildireceğim) :

Benim tetkikatıma göre, Kumtepe'den Anafartalar'a kadar olan sahada:

Evvel emirde, düşmanın karadaki kuvvetleriyle hâli temas ve faaliyette olan Arıburnu kuvvetleri, karargâhı Kemalyeri'nde bulunacak müstakil ve mesul bir kumandanın tahtı emrinde bulunmak,

Saniyen; düşmanın, yeni kuvvetler ihracı mümkün ve buna müsait olan Kabatepe mıntıkası ile,

Salisen (sonra) ; kezalik düşmanın yeni kuvvetler ihracı pek muhtemel ve mümkün olan Ağıldere ve Anafartalar mıntıkasını emin ve müstakil bir kumandan heyetinin uhdei mesuliyetine tevdi etmek (sorumluluğuna vermek) :

Bu üç mühim mıntıkanın heyeti umumiyesi bir grup vücude getirir ki, bunun da başına (Karargâhı Bigalı veyahut Maltepe'de

(1) 1 Haziran 1915

bulunacak) Şimal Grubu Kumandanı geçmek lâzımdı. Bence umum Şimal Grubu Cephesinin en emin ve en salim bir tarzda idaresi, ancak izah ettiğim veçhile olabilirdi. Başka türlü bir şekil ve irtibat gevşek olurdu ve mahzurdan salim kalamazdı.

Ordu erkânı harbiyesi reisi, bu mütaleatımı muvafık (uygun) bulduğunu ve ordu kumandanına da arz ederek emir ve kumandanın bu şekilde tesbit edileceğini söylemişti. Fakat buna rağmen maateessüf tasvip ve ittihaz edilen şekil ve vaziyet serdeylediğim mütaleata mugayir (aykırı) olmuş ve izah etmeye çalıştığım ruhi meseleyi ihatadan uzak kalmıştı.

Ordunun, kabul ve tatbikini emreylediği vaziyet, 20 Mayıs gününe ait icraat sırasında beyan ettiğim veçhile bir piyade taburuyla bir süvari bölüğüne malik olan Ağıldere mıntıkasını 19'uncu Fırka mıntıkasına ilâve etmekten ibaret olmuştur.

Diğer taraftan ordu erkânı harbiye reisi telefonla verdiği bazı malûmat ve izahata göre; Şimal Grubu Kumandanlığı vasıtasıyla tatbiki emrolunan işbu yeni vaziyetin şimdilik hüsnü telâkki edilmesini ve tertibatın benim serdeylediğim mütaleata göre ıslah ve ikmal edileceğini ve herhâlde Anafartalar mıntıkasına lüzumu kadar kuvvet dahi tahsis olunacağını bildirdi. Bunun üzerine mümkün mertebe intizar etmeyi münasip gördüm. Lakin günler geçmekte ve vaziyetin nezaketi beni tazip etmekte (üzmekte) idi.

– Sazlıdere ile Anarfarta Azmağı arasındaki Ağıldere mıntıkasının da tahtı emir ve mesuliyetime verilmesi fırka karargâhının 180 rakımlı tepeden Düztepe'ye naklini istilzam eylemişti.

Düztepe, bir fırka karargâhına nazaran, fırkanın Arıburnu Cephesinden, uzak bir mevki addedilemezdi. Fakat Arıburnu Cephesinde vukua gelecek mühim bir hâl ve harekette muharebe meydanını görmek ve muharebeyi idare etmek noktai nazarından gayri muvafık idi. Filhakika Düztepe'de yapılacak bir tarassut mahallinde fırka cephesini görmek mümkün olmuyordu.

Halbuki fırkanın Arıburnu Cephesinde, düşmanın vaziyeti daima mühim ve faaliyeti mütemadi (sürekli) idi.

Merkûz cephede düşman 22/23 Mayıs gecesi bazı siperlerimize girmeye muvaffak olmuştu. Mukabil hareketleri tanzim ve idare etmek için yine bizzat fırka cephesine gitmek zarureti hasıl oldu. Siperler istirdat olunduktan (geri alındıktan) sonra tekrar yeni karargâha döndüm. Birkaç gün sonra düşmanın hücumları tekerrür etti.

Bu şerait dahilinde Ağıldere mıntıkasına da emir ve kumanda etmek bittabi müstahil değildi. Fakat, beni, fırkanın Arıburnu Cephesinde bağlı bulundurabilecek mühim bir düşman hareketi vukua gelirse Ağıldere mıntıkasında, aynı zamanda vukubulacak hadisatı, doğrudan doğruya, bizzat, emniyetle takip ve idare etmekliğim mümkün olamazdı. Mezkûr mıntıkanın mukadderatını herhangi bir kıta kumandanına terketmekle de müsterih olamıyordum. Çünkü Conkbayırı'nı ihtiva eden bu mıntıkayı herhâlde bütün ta'biye icabatını müdrik ve tatbike muktedir, müfuzu nazarı askeri ve karar sahibi bir kumandanın uhdei mesuliyet ve ihtimamında bulundurmak lüzumu katisine kaniydim. Bundan başka bu mıntıkanın teminine tahsis edilen (ayrılan) kuvveti de hiçbir vakit kâfi bulamıyordum.

Arıburnu ve Seddülbahir mıntıkalarına vuku bulan ilk ihraç hareketinden sonra düşmanın, maksatı aslisini, istihsal için yeni harekâtını düşündğüm zaman bana kanaat gelmişti ki, hasmın yeni teşebbüsatı (harekâtı) ancak Arıburnu Cephesini şimale doğru temdit etmek suretiyle Kocaçimen silsilesine hâkim olmak gayesine matuf (yönelik) bulunacaktır. Anadolu cihetinden veya Bolayır taraflarından hiçbir harekete inzizar etmiyordum. Buna dair mütaleatım Arıburnu muharebatı hakkındaki raporumda münderiçtir (yer almıştır). Bu fikir ve telâkkimi 19'uncu Fırkanın alay kumandanlarına da, erkânı harbiyeme de bildir-

miştim. Hatta muharebesiz geçen bazı sükunetli gecelerde, bu noktai nazardan harita üzerinde, alay kumandanlarıyla kısa harp oyunları da yapardım. Binaenaleyh bu derece büyük bir ehemmiyet atfettiğim, mevzuubahs mıntıkayı bir piyade taburu ve bir süvari bölüğü gibi zayıf bir kuvvetle tahtı mesuliyetimde emin göstermeyi muvafık bulmuyordum. Ordu erkânı harbi riyasetinin şifahi mevaidinin (sözleri) yapılmamakta olduğunu da gördüğüm için Şimal Grubu Kumandanlığına mütaleatımı dermeyan (görüşlerimi belirterek) ederek Sazlıdere–Azmak mıntıkasının fırkadan fekki irtibatını rica ettim.

Bu baptaki iş'aratıma müşarünileyhin verdiği cevap aynen şudur:

"C–26.3.1331 tarih ve 1914 numaralı tahrirata:

Azmak munsabına kadar sahil kısmının setr ve tarassutu vazifesinin de 19'uncu Fırkaya itası ordu kumandanlığının iş'arı üzerine olmuştur. Fırkanın bu işle de iştigalinde beyan edilen müşkilat nazarı dikkate alındı. Ordu kumandanlığının rey ve muvafakati istihsal olunursa mezkhur mıntıka sizden tefrik olunacaktır. Şimdilik kemakân vazifeye devam olunması lâzımdır. Sazlıdere'deki tabura kumanda etmek asıl cephedeki düşman akarşı faal bulunmaya mani teşkil etmeyeceğini zannederim."

Şimal Grubu Kumandanı
ESAT

Bu emre nazaran, Şimal Grubu Kumandanlığınca, mevzuubahis mıntıkaya benim atfettiğim ehemmiyet derecesi takdir edilmemekte olduğuna sahip oldum. Çünkü Sazlıdere cihetinin fekki irtibatı meselesinde mezkûr mıntıkaya memur olan 45'inci Alayın 3'üncü Taburuna kumanda etmek veya edememek cihetti bittabi şayanı ehemmiyet değildi. 23 gün Arıburnu umum cep-

hesinde ve en mühim safahat içinde bir kolordudan fazla bir kuvvet muvaffakiyetle kumanda ve idare edildikten sonra başında bir kumandanı bulunan ve kumandası mumaileyhe ait olan bir taburun kumandası gayet basit bir mesele idi. Esas maksat yalnız bir tabura kumanda etmek olunca bunda hiçbir müşkül ve mazhur olmayacağı tabii idi. Herhâlde grup kumandanı ile aramızda nazar ve telâkkice ihtilaflar büyük idi. Bu sebeple, mezkûr Ağıldere mıntıkasına atfettiğim ehemmiyeti tekrar ve teyit etmeye lüzum gördüm ve Şimal Grubu erkânı harbiye riyasetinin şu suretle nazarı dikkatini celbetti:

Şimal Grubu Erkânı Harbiye Riyasetine

Düztepe'den
27.3.1331

Ol baptaki maruzatıma cevaben kumandan paşa hazretlerinin 27.3.1311 tarih ve 1179 numaralı emirnamelerinde 19'uncu Fırkanın Azmak munsabına kadar olan sahil kısmının setir ve tarassutu vazifesiyle de iştigalinde arz edilen müşkülâtın nazarı dikkate alındığı beyan buyrulmakla beraber emirnamenin nihayetinde "Sazlıdere"deki tabura kumanda etmek asıl cephedeki düşman akarşı faal bulunmaya mani teşkil etmeyeceğini zannederim." buyuruyorlar. Vakıa mesele bir tabura kumanda etmek derecesinde basit olsa bunun hiçbir mahzuru olmayacağı tabiidir.

Sazlıdere ve Azmak arasındaki mıntıkanın bendenizce görülen ehemmiyeti ve buna nazaran sureti setr ve temini hakkında 26.3.1331 tarih ve 1914 numaralı tahrirata tamamen arz ve izahı maksat edememiş olduğuma hükmederek tekrar ederim ki düşman ilk malik olacağı fazla kuvvetlerini buraya çıkaracak ve Kocaçimen silsilesini tutmaya teşebbüs edecektir!

Bu itikatta bulunulduktan sonra bir tabura kumanda etmekle burasının tahtı teminde bulundurulduğuna iman etmek ve

yalnız 19'uncu Fırka cephesindeki faaliyete hasrı iştigal eylemek bilmem ne dereceye kadar mümkün olabilir. Bu sebeple şeraiti hazıra dahilinde Sazlıdere (dahil) olmak üzere Azmak'a kadar olan mıntıkanın temini mesuliyetini kabul etmekte mazur olduğumu ve buna nazaran iktizasının ifasına lütfen müsaade buyurmalarını kumandan paşa hazretlerinden istirham eylemenizi hassaten rica ederim.

19'uncu Fırka Kumandanı
Miralay
M. KEMAL

Bunun üzerine mezkûr mıntıka 19'uncu Fırkadan alındı ve "Ağıldere mıntıkası" namıyla doğrudan doğruya kolorduya ilhak edildi. Bu yeni tertibe nazaran Ağıldere mıntıkasındaki tabura kumanda etmek vazifesi 19'uncu Fırka kumandanından kolordu kumandanına intikal eylemiş oluyordu.

Bu yarım ve nakâfi (yetersiz) tedbirin, Almanya'dan vürutuna intizar edilen bir Alman kumandanının muvasalatına kadar muvakkat olduğu beş–on gün sonra taayyün etti.

19'uncu Fırka Mıntıkası ile Anafartalar Mıntıkası Hududu Hakkında Münakaşat

Âtide, aynen dercettiğim emir muhteviyatına nazaran, Arıburnu mıntıkasının şimalindeki sahaya atfolunan ehemmiyetin mezkûr mıntıkaya Almanya ordusunda süvari binbaşısı olan Vilmer'in ordumuzda kaymakam olmak üzere kumandanlığa celbini istilzam eylediği anlaşılıyordu.

Bahsettiğim emir şudur:

19'uncu Fırka Kumandanlığına

5.4.1331

Anafartalar mıntıkası Ece Limanı'ndan Sazlıdere ve Şahinsırt'a kadar temdit ve kumandanlığına kaymakam Vilmer ve erkânı harbiyesine Binbaşı Haydar beyler tayin edilmiştir. Sizinle irtibatta bulunacak ve bir kısım topçusuyla Arıburnu'ndan münasip hedefleri ateş altında bulunduracağı gibi siz de iş'arı sabık veçhile mezkûr mıntıka ile irtibatı muhafaza ve ledelhace topçunuzla onlara muavenet edeceksiniz.

Sazlıdere'deki istihkâm bölüğünü celbedebilirsiniz.

Şimal Grubu Kumandanı

ESAT

Bu emirde iki mıntıka hudutu sarih ve kati olarak irad edilmemektedir (belirtilmemektedir). Halbuki mezkûr hudutu teşkil eden Sazlıdere'ye tarafımdan atfedilen ehemmiyet o kadar azim idi ki, mezkûr derenin sahibi katisini müphem bırakılmasına sükûtu gayri caiz gördüm. Bu cihetî münasip surette hatırlatmak maksadıyla berveçhi âti müracaatta bulundum.

Şimal Grubu Kumandanlığına

Düztepe'den

5.4.1331

Anafartalar mıntıkasının cenup hudutunun Sazlıdere (dahil) olarak temdit buyurulmuş olduğu fırkaca malûm ise de Anafartalar mıntıkası kumandanlığına yeni tayin edilen Kaymakam Vilmer Bey tarafından malûm olup olmadığı bilinemediğinden mezkûr mıntıka ile aramızda bi gûna sui tefehhüme mahal bırakılmamak ve ona göre tedabiri irtibat ittihaz olunabilmek üzere keyfiyetin tasrihen emir buyurulması müsterhamdır.

19'uncu Fırka Kumandanı

Miralay

M. KEMAL

Lüzumu istimalini ima etmek istediğim "dahil" tabiri nizamisinin medlûlünün ve burada vücubi istimalinin grupça haizi ehemmiyet görülmekte olduğu âtideki cevaptan müsteban oldu:

19'uncu Fırka Kumandanlığına

5.4.1331

İki mıntıka arasında hudut evvelce Sazlıdere olarak gösterilmiş ve fırkamızdan bir irtibat postasının Sazlıdere şimalindeki Şahinsırt'ta bulundurulması bildirilmiş idi. Bu gibi küçük dereler bir tarafa dahil veyahut hariç olamaz. Dere cenup maileleri (tarafları) 19'uncu Fırkanın, şimal maileleri Anafarta mıntıkasınındır. Sazlıdere'nin memba cihetleri doğrudan doğruya sizin tahtı işgalinizdeki mıntıka dahilindedir. Munsap (karşı) ciheti ise düşmanın elindedir. Bu dere her iki mıntıkanın hattı fasılıdır ve derenin yatağı istikametini her iki taraf tarassut eder. Yekdiğeriyle irtibat hasıl ederler. Eğer Sazlıdere'ye dahil demekle başka bir mana murat olunuyorsa izahı matluptur.

Şimal Grubu Kumandanı
ESAT

Şimal Grubu Kumandanlığına Sazlıdere ve bunun şark ve şimalindeki mıntıkaya atfolunması lâzım gelen ehemmiyet ve bu hususta ittihazı icabeden tedabire sarfı elzem olan dikkat ve işin takdiri için ihtiyaç görülen vukuf ve nüfuz derecesini anlatamamaktan mütehassıl teessürat içinde âtideki tahriratı yazdım:

Şimal Grubu Kumandanlığına

Düztepe'den
5.4.1331

5.4.1331 tarihli emirnameleri arızai cevabiyesidir:

Sazlıderesi düşman cihetinde bulunan 500 metrelik munsap kısmı hariç olduğu hâlde menbaı Conkbayırı'ndan başlayan takriben iki kilometre imtidadında bir deredir.

Conkbayırı – Şahinsırtı – Keskintepe ve bunun garbındaki tepecik mezkûr derenin payelerini teşkil eder. Ve ahiren Ağıldere mıntıkası namı verilmiş olan mıntıka ile tabiyece münasebettardır.

Suyatağı, 161, Düztepe, Kabaksırt, Sazlıdere'nin cenubundan başlayan mailedir. Ve 19'uncu Fırka kuvvetlerini ihtava eden mıntıka ile alâkadardır.

Düşman Sazlıdere içinden yürüteceği bir baskın koluyla (bizim bu gece düşman mevziine karşı yürüttüğümüz baskın kolu gibi) Keskintepe'ye, Şahinsırt'a ve onun daha şarkındaki Conkbayırı'na gece hücum teşebbüsünde bulunabilir. Veyahut 19'uncu Fırka bütün kuvvetiyle Arıburnu cephesinde ciddi bir surette meşgul olduğu herhangi bir sırada düşman sazlıdere istikameti asliyesinden Conkbayırı'na mühim bir harekete kıyam edebilir.

Düşmanın böyle bir hareketi Conkbayırı, Ağıl ve Pilavtepe şimalinde bulunacak olan yakın ihtiyatlarla karşılanmak iktiza eder. Düşmanın böyle bir hareketine maruz kalacak olan Şahinsırt ve garbindeki tarassut ve irtibat küçük müfrezeleri Düztepe cenubundaki derelerde bulunan 19'uncu Fırka ihtiyatlarının muavenetine mazhar olamaz. Bu ihtiyatlar ancak Kabaksırt ve Düztepe'ye Çataltepe istikametinden tevcih edilecek düşman teşebbüsatını men'e muktedirdir. Ve buna nazaran 19'uncu Fırka Sazlıderesi'nin cenubunu tamamen tahtı emniyette bulundurduğu hâlde Sazlıderesi'ni tahtı emniyette bulundurmuş olmuyor. Ol baptaki emri devletinize ittibaen Şahinsırt'ta bulundurmakta olduğu bir irtibat postasının vakıa irtibat vazifesini ifa edeceğine şüphe yok ise de, bu postanın Sazlıdere'yi ve Şahinsırtı'nı tahtı emniyette bulundurmuş olacağını kabul etmek muva-

fıkı ihtiyat olamaz.

Binaenaleyh Sazlıderesi'ni mevhum bir hattı fasıl gibi telakki etmeyip, dahilinden küçük ve fakat cesur keşşaflardan (keşiflerden) itibaren esaslı bir maksatın istihsali için gece karanlıktan bilistifade ilerleyebilecek bir hücum kolunun hareketine müsait bir dere olarak nazarı dikkate almayı ve bunu ehemmiyetle mesul olacağı sarahatiyle (açıklığıyla) bir kumandanın uhdesine tevdi etmeyi lâzım addederim. Bu derenin teminini deruhte edecek kumandandır ki Conkbayırı, Ağıl ve Çatlakdere membaında kâfi ihtiyat kuvvetleri bulunduracaktır. Mezkûr derenin sahibi taayyün etmezse arz ettiğim noktalarda ihtiyat kuvveti bulundurmak lüzumu dahi taayyün edemez. "Anafartalar mıntıkası Ece Limanı'ndan Sazlıdere ve Şahinsırt'a kadar temdit edilmiştir." ifadesinden Sazlıdere'yi, –bendenizin telâkki ettiğim surette– tahtı emniyette, hangi mıntıka kumandanının bulunduracağı anlaşılamaz. Sazlıdere'ye dahil demekle bendenizin murat ettiğim mana, mezkûr derenin arz ettiğim nıkatı nazardan temini için iktiza eden bilcümle tertibat ve tedabirin kimin tarafından ahzedileceğinin (alınacağının) anlaşılmış olabileceğidir. Ve bu noktayı mükerreren arza cür'etyap oluşumun esbabı berveçhi âtidir:

1. Muhtelif kumanda altında bulunan kıtaatın setir ve temine ve müdafaa ve muhafazaya memur oldukları mıntıkalarını hudutları tayin edilirken o hudutları pek büyük dikkat ve sarahatle tefrik ve tahdit etmek ve hiçbir vakit iki hükümet hudutu gibi bitaraf bir hat telâkki etmeyip behemehâl mıntıkalardan birisine ithal etmek elzem olduğuna (gerekli) ilmen ve tecrübeten kani bulunuyorum.

2. Anafartalar mıntıkasıyla fırka mıntıkası ilk defa tefrik olunurken dahi mebhus Sazlıdere'nin hangi mıntıkaya dahil veya hariç olduğu tasrih edilmemiş (belirtilmemiş) olduğundan idi ki

düşman suhuletle Mahmuzsırt ve Çataltepe'yi işgal etmiş ve maateessüf derecei mevcudiyetinden birçok amanlar haberdar bile olunamamıştı. Sazlıdere'nin temini için elyevm ittihaz edilmiş (önceden alınmış) bulunan tertibata nazaran Anafartalar mıntıkasıyla 19'uncu Fırka mıntıkasının hattı fasılı Sazlıderesi değildir. Göksu ve bunun Pliavtepe cenubundan geçen şubesidir. Bunu tasrihen ifade etmek lâzım gelirse 19'uncu Fırka mıntıkasının sağ cenahı Şahinsırtı–Keskintepe hatta bâlâsı (dahil) demek lâzımdır. Maksut, maklup bu ise Şahinsırt'ta bir irtibat postası bulundurmakla iktifa edilemez. Bu hattı bâlânın şâmil olduğu sırtı ve istikameti umumiyesini doğrudan doğruya Conkbayırı ve Ağıl'da bulundurulacak bir kuvvetle temin etmek lâzımdır. Halbuki bendenizce 19'uncu Fırkanın mevcut kuvayı ihtiyatiyesinden oraya kuvvet tefrik ve izamı caiz değildir. Telâkkiyat ve mütaleatı âcizaneme nazarın iktizayı hâlin emir ve ifası menutu reiyi devletleridir.

19'uncu Fırka Kumandanı
Miralay
M. KEMAL

– Bu lüzumundan ziyade izahatlı tahriratımla da iraei hakikate muvaffakiyet hasıl olamadı. Fazla olarak tasavvuratımda isabet olmadığı kaanatine sapılmış ve beni de bu sakim gördükleri telâkkilerden vazgeçirmek üzere kolordu kumandanı erkânı harbiye reisiyle birlikte karargâhıma geldiler ve yazılarımla anlatmak istediğim hususatın bilfiil arazi üzerinde irae ve izahını talep eylediler.

Hep birlikte Düzdepe'ye çıktık. Buradan Sazlıdere ve bunun şimal ve cenubundaki arazi ve daha ileride deniz sahili ve şimale doğru Suvla Limanı ve oraya müntehi olan düz ova içinde Tuzla Gölü ve oradan şarka doğru yükselen tepeler ve en yük-

sekte Kocaçimen Tepesi bir panorama gibi görülüyordu. Bütün bu saha bulunduğumuz yüksek Düztepe'den kartal bakışıyla küçük bir siai nazar içine sığdırılabiliyordu. Filhakika bütün sahil ve ona müntehi olan ova kısmı tamamen hâkim nazarlarımız altında küçülmüş ve bize doğru olduğu gibi şimali –şarkiye doğru da kademe kademe yükselen manialı– arazi teferruatı gölgelere karışarak, heyeti umumiyesiyle çıkılmaz bir sathı mail halinde görülüyordu.

Bu manzara karşısında, kolordu erkânı harbiye reisi: "Bu arazide ancak çeteler yürüyebilir." dedi. Kolordu kumandanı bana tecihi hitap ederek dedi ki:

– Düşman nereden gelecek?

– (Elimle Arıburnu cihetini ve Suvla'ya kadar bütün sahili göstererekten) Buradan! dedim.

– (Tekrar elimle Arıburnu cihetinden başlayarak Kocaçimen Tepesine doğru bir nısıf daire işaret ettim) Buradan hareket edecek! dedim.

Kolordu kumandanı gülerek omuzumu okşadı ve:

– Merak etme beyefendi, gelemez! dedi.

Tefhimi meramın gayrı mümkün olduğunu görünce, artık tatvili münakaşaya lüzum görmedim. Yalnız "İnşallah efendim, sizin takdiriniz veçhile olur." demekle iktifa ettim.

(Tasavvur ettiğim ve tasvirine çalıştığım hasım teşebbüsatı 24 Temmuzdan itibaren aynen vâki olmaya başaldığı zaman, iki ay evvel maruzatımı takdir etmemekte ısrar edenlerin nasıl mütehassis olduğunu bilemem. Yalnız fikren hazırlanmamış oldukları harekâtı hasmane (düşman) karşısında pek nasık (eksik)

tedbirlerle vaziyeti umumiyeyi ve vatanı pek büyük tehlikeye maruz bıraktıklarını vekayi şahit oldu.) (1)

(1) Parantez içine aldığım bu kısım sonradan kırmızı kalemle çizilmiştir.

– 24 Temmuz 1331 tarihine kadar 19'uncu Fırka cephesinde mühim hadise olmamıştır. Bu müddet zarfında Anafartalar mıntıkasıyla da doğrudan doğruya alâkadar bulunuyordum.

Şimal Grubu Kumandanlığına merbut olan Anafartalar Mıntıkası Kumandanı Vilmer Bey'in malik olduğu kuvvet ve aldığı tedabir ve tertibatın teferruatından dahi haberdar değildim.

Mücaveret itibariyle edindiğim malûmata göre:

Ağıldere mıntıkasında 5'inci Fırkaya mensup 14'üncü Alay vardı. Mestantepe ve Kireçtepe mıntıkalarında bir iki jandarma taburu bulunuyordu.

Anafartalar Hatıraları, Ankara 1962.

Çanakkale Müstahkem Mevzi Komutanı
Miralay Cevat Paşa Karargâhı ile.

Ek VI

ÇANAKKALE SAVAŞI...

Fahrettin ALTAY

Savaş haberi genel efkârı üzdü ama artık başlamıştı, o hâlde görevler en iyi şekilde yapılacak ve savaşılacaktı.

Enver Paşa, başkumandan vekili oldu. (Padişahın vekili).

3'üncü Kolordu Kumandanı General Esat, Kurmay Okulunda iken bizim ders nazırımızdı. Balkan Harbi'nde Yanya Kalesi'ni savunmuş tecrübeli, bilgili, nazik, üstüne çok bağlı ve itaatkâr bir insandı. Karargâhı mümtaz ve yetişmiş kurmaylardan teşekkül etmişti. 7'nci Tümeni kolordudan ayrılmış Süveyş Kanalı'na gönderilmişti. Tümenler aylardan beri süregelen seferberlik ile çok iyi eğitim görmüş o zaman göre silâhları, her türlü teçhizat ve giyimleri, nakil vasıtaları mükemmel. Efrat seçilmiş, sağlık durumları da savaşa elverişli durumda. Tekirdağ, Bandırma ve Balıkesir'de üç depo alayı tümenlerin eksiklerini tamamlamak için acemi askerlerin eğitimi ile meşgul. Çanakkale Boğazı düşman tarafından tehdit edilmeye başlanınca Kolordu Karargâhı, Gelibolu'ya gönderildi. Arkasından üç depo alayının Tekirdağ'da toplanarak başka kolordulardan verilecek topçu ve ek birliklerle 57, 58, 59'uncu Piyade alaylarından 19'uncu Tümenin yeniden teşkiline ve Tümen Komutanlığına, Sofya Ataşemiliteri Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Bey'in tayin edildiğine dair Başkomutanlıktan emir gelmişti. Kolordu Komutanına şu teklifte bulundum, kabul edildi:

" 7'nci Tümenin eğitim görmüş alaylarının her taburundan bir bölük alarak üç taburlu yeni bir alay yapıp ve her taburun başına da karargâhtaki üç mümtaz yüzbaşıyı (Zeki, Hayri, Ata) geçirmek ve 57'nci Alay olarak tümene göndermek, oradan bir depo alayını bunların yerine getirmek. Bu suretle yeni tümenin depolardan olan iki alayını bu kıymetli alayla az zamanda yetiştirmek."

Bunlar derhâl yapıldı. Tümen Komutanı bundan çok memnun kaldığını bildirdi. Başkumandanlığa da bilgi verdik. Bir müddet sonra tümenin Maydos'a (Eceabat) getirilmesi için Başkumandanlıktan emir geldi. Fakat bu emirle şöyle bir değişiklik yapılıyordu:

Tümenin iki depo alayı henüz gereği gibi eğitim görmemiş olduğundan İstanbul'da bulunan 6'ncı Kolordudan iki alay bu gece vapura bindirilerek doğruca Eceabat'a götürülecek. Dönüşte vapurlar Tekirdağ'dan iki alayı (58, 59) alıp 6'ncı Kolorduya verecek. Emir tatbik edildi.

Mustafa Kemal Bey, Gelibolu'dan geçerken bize uğradı kendisini ilk defa görmüş oluyordum. Enerjik, muhatabına itimat telkin eden, tok sözlü, sarı saçlı, mavi gözlü, düzgün endamlı genç bir komutan. Görüştükten sonra kendisini uğurladık. Eceabat'a gider gitmez beni telefonla aradı:

"Aman Reis Bey, Kumandan Paşadan rica edelim, bana verilen 72 ve 77 numaralı alaylar Arap'tır. Bir kısmı Yezidî Nusayrî gibi savaşa karşı insanlardır. Eğitimleri de azdır. Bunları geri alsınlar, halis Türk delikanlılar olan ve eğitimleri oldukça ilerlemiş bulunan benim eski iki depo alayımı göndersinler."

Tehlikeli bir bölgeye böyle kıymetsiz askerlerin gönderilmesine şaşmış ve Başkumandana yazmıştık. Aldığımız cevap şu oldu:

"Artık değiştirilemezler. Çalışıp eksiklerini tamamlasınlar..."

Bu sıralarda Kanal ve Kafkas seferleri de yapılmış bulunuyordu.

Bağımsız ve müstahkem bir mevki olan Çanakkale Boğazı gittikçe daha çok ehemmiyet kazanıyor, düşmanın bombardımanı ve saldırı ihtimali çoğalıyordu. Başkumandanlıktan gelen bir emirle Çanakkale Müstahkem Mevkii bizim 3'üncü Kolordu emrine veriliyor. Bu suretle Boğaz'ın karadan ve denizden savunması gibi ağır bir ödevi kolordumuz taşımaya başlıyordu. Çanakkale'ye gittiğimizde komutan generallikten albaylığa indirmiş Cevat Bey (Çobanlı) Kurmay Başkanı Yarbay Selâhattin Adil, bizi nezaketle karşıladılar. Belli etmediler ama ne de olsa üzülmüşlerdi. Çünkü bağımlı oluyorlardı. Akşam yemeğini hep beraber yerken Esat Paşa bu bağlantının bir şekilden ibaret olduğunu, kendilerinin eskisi gibi işlerinde tam bir serbestiye sahip bulunduklarını anlatıp, hep beraber vatanın savunması için çarpışılacağını söyledi. Cevat Bey de bu sözlere güzel sözlerle mukabelede bulundu. Yanımda oturan Selâhattin Bey, sınıf arkadaşımdı. Sırada benden üstün olduğu için yerlerimizi değiştirmeyi teklif ettim. Buna lüzum görmediğini bildirdi.

Yemekten sonra Selâhattin Bey için bir haftalık izin istenilmiş, ertesi gün de İstanbul'a gitmişti.

Bir hafta sonra Başkumandanlıktan gelen yeni bir emirle Boğaz Komutanlığının, Kolordudan ayrılarak tekrar bağımsız yapıldığı ve Boğaz'ın iç savunmasına memur edildiği, Kolordunun da Gelibolu Yarımadası'nın dış kıyılarını savunması bildiriliyordu. Tekrar Gelibolu'ya dönüşümüz biraz soğuk kaçtı. Sonradan öğrendik ki Selâhattin Bey, sınıf arkadaşı Enver Paşa'ya komutan ve kendisinin başka yerlere nakillerini rica etmiş. O da değişiklik emrini vermiş.

Biraz zaman geçmişti ki Çanakkale Bölgesi, 5'inci Ordu yapılmış ve komutanlığına da Liman von Sanders atanmıştı. Deniz

Komutanlığı görevi de Alman Amirali von Uzedum'a verilmişti. Rütbesi büyük amiraldi. Birçok Alman deniz, kara, hava subayı da çeşitli birlik komutanlığı ve kurmaylıklarda görevlendirildiler. Bu suretle Çanakkale Boğazı'nı savunacak Silâhlı Kuvvetlerimizin yüksek komutası Almanlara verilmiş oluyordu. Savaşın devamı süresince bunlar gerçekten yararlı olmuşlar ve fedakârlıkları görülmüştür. Ne var ki Ordu Komutanı Liman von Sander'in strateji kudretinin azlığı ve düşmanın karaya çıkacağı yerlerini yanlış tahmin etmesi ve Kolordunun selâhiyetine fazlaca karışması, Kolordu kumandanının da buna ses çıkarmaması yüzünden ilk savunma tedbirlerinin alınmasında hatalar meydana gelmiştir. Enver Paşa'nın da gelip bu tertibatı kontrol etmemesi; savaşın uzamasının ve Türk kanının daha fazla akmasının sebeplerinden biridir. Kurmay Başkanı Diyarbakırlı Kâzım (İnanç), Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın sınıf arkadaşıdır. Çalışkan, intizam sever ve lisan bilir. Bu yüzden Mareşal Sanders kendisini sevmiş ve yanından ayırmamıştır. Onun da stratejisi zayıf ama gene de mareşalin daha büyük hatalar yapmasını önlemiştir.

İngiliz ve Fransız donanmaları ilkin Boğaz'ın ağzındaki bataryalarımızı yıktılar. 18 Mart günü de büyük donanma ile Boğaz'a girerek saldırıya geçtiler. Sahil bataryalarımız ile mayıncı denizcilerimizin ustaca dövüşmeleri ile birkaç zırhlı batırıldı. Zırhlılarla beraber binlerce zayiat veren düşman armadası, geri dönmek zorunda kalmıştı. Bu büyük galibiyetin etkisi bütün dünyada hissedilmeye başlamıştı.

Bu yenilgiden sonra düşman kuvvetlerinin karaya asker çıkararak Boğaz'ı ele geçirmek istedikleri haberleri alınmış, Kolordumuzun üç tümeninden Gelibolu'daki 7'nci Tümen; Bolayır sahillerini, Kilitbahir'deki 9'uncu Tümen; Kemikli'den Seddülbahir'e kadar uzanan kıyıların savunması için görevlendirilmişler-

di. Maydos'taki 19'uncu Tümen, Ordu Komutanın emrinde bulunuyordu. Kolordunun bu tümeni savunmada kullanma yetkisi yoktu. 7'nci Tümenin iki alayı Bolayır sahillerinde, bir alayı Gelibolu'da ihtiyatta. 9'uncu Tümenin 27'nci Alayı; Kemikli'den Kabatepe güneyine kadar olan sahilde. 26'ncı Alayı; Seddülbahir bölgesinde, 25'inci Alayı da; Kilitbahir ilerisinde ihtiyatta bulunuyor. Maydos'ta (Eceabat) 19'uncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, tümenin tatbikat bakımından dar ve havası bozuk bir yerde tutulmasından ise yarımadanın en hâkim noktası olan Kocaçimen dağının eteklerinde ordugâhta bulundurulmasının çok daha yararlı olacağını teklif ediyordu. Kolordu da bu fikirde idi. Fakat Mareşal Liman tümenin süratle Anadolu yakasına geçirilmesi lâzım geleceğini, bu itibarla Eceabat iskelesinden uzak olmasını yerinde görmüyor, müsaade etmiyordu. Kurmay Başkanına yaptığım hususî rica ile ancak sahile yakın Kilya iskelesi ilerisindeki Bigalı çam ormanlarında ordugâh kurulmasına izin alınabilmişti.

19'uncu Tümen Kolordu emrinde bırakılabilir ve ordu ihtiyatına İstanbul'dan başka bir tümen getirilebilirdi. Düşmanın nerelerde karaya çıkacağı münakaşa konusu oluyor, kolordumuz ve tümen kumandanlarımız, hatta Anadolu tarafındaki 15'inci Kolordunun kurmayları Seddülbahir ve Kabatepe kumsallarında karaya çıkacaklarına kani oldukları hâlde, Alman Mareşal, Bolayır ve Anadolu kıyılarında karaya çıkacaklarına inanıyordu. Bizler bu iki kumsalı önemli görerek buradaki kuvvetleri biraz fazlaca bulundurmak isterken Alman Mareşal bütün kıyılarda az kuvvet tutup, ihtiyatları kuvvetli bulundurmak ve karaya çıkanlara karşı saldırı yapmak fikrini ileri sürüyordu. Şüphesiz ki bu düşünce askerlikte bir genel kaidedir. Ancak kaideler tatbikat sahasında durumlara göre değiştirilebilirler. Bütün sahilin kuvvetle tutulması tabii doğru olmaz. Ancak önemli kısımlar kuv-

Kayzer II. Wilhem ve Enver Paşa
Birinci Dünya Savaşı sırasında
(ortada) Esat Paşa.

vetle tutulursa düşman kuvvetlerinin oralarda karaya çıkmaları zor ve fazla kayıplara sebep olur. İhtiyatların gelmesi için de zaman kazanılır. Kabatepe kıyısındaki kumsal ve ileri doğru olan yerleri savunmak için, 27'nci Alay bir batarya ile beraber bu göreve memur edilmişti. Seddülbahir bölgesi ise her taraftan düşmanın yoğun ateşi altında bulunuyordu. Savunulması bu yüzden imkânsız zannedilirdi. Halbuki arazinin topoğrafik durumu düşman ateşlerini etkisiz bırakacak durumda idi. Yarımadanın ucu hafif tepelerle çevrilmiş olduğundan uzun menzilli gemi topları bunların arkasını dövemez, ihtiyatlar gizlenebilir. Buraya da bir alay memur edilmişti. Birgün Mareşal Liman, Kolordu Komutanı Esat Paşa'yı alarak teftişe gitti. Ben karargâhta kaldım. Harekât Şubemizin Müdürü Kurmay Binbaşı Sedat Bey'i onlarla gönderdim. Akşam dönüşlerinde Sedat Bey'le o günkü işleri konuşuyorduk. Sedat Bey, yana yakıla şunları anlattı:

"Kilya'dan Kabatepe'ye doğru giderken Mareşal, süvarilerinin arasında bir beyaz at görmüş, çok kızdı. Almanca ağır sözler sarfetti. Beyaz renk düşman gemiler itarafından görünür ve bizi belli edermiş. Orduda hiçbir beyaz atı istemiyorum, diye bağırdıktan sonra o süvariyi de geri gönderdi. Bundan başka sahil savunma tertibatımızı da beğenmedi. Parmaklık nizamı kurmuşsunuz, diye bizi hafif gördü. Sahildeki alayları birer tabura indirdi. İkişer taburlarını çok geriye aldırdı."

Mareşalin beyaz at istememesi üzerine, ordunun elindeki bütün kıratlar boyatılmışlardı. Sedat Bey'in söylediklerinden de çok üzülmüştüm. Durumu Esat Paşa'ya açtım. Birkaç gün geçtikten sonra çaresine bakacağını söyledi. Ordu Kurmay Başkanı Kâzım Bey'e sordum: "Birkaç gün sabrediniz. Emir verilmiş bir kere." dedi.

Ne var ki o birkaç gün geçmeden, çıkarma bizim tahmin ettiğimiz yerlerden başladı.

DÜŞMAN KUVVETLERİ KARAYA ÇIKIYORLAR

Gelibolu'da konakladığımız evde kumandanla odalarımız karşı karşıya idi. 25 Nisan gecesi sabaha karşı kapıma vuran komutan:

"Reis Bey ihracat (karaya çıkış) başladı. Geliniz."

"Hayırlı olsun, hemen geliyorum."

Alelâcele giyinip, odamdan fırlayıp kumandanın yanına gittim. Tümen komutanı telefonla haber vermiş, Seddülbahir'le Aruburnu'nda düşman sabaha karşı karaya çıkmaya başlamıştı. Savaş oluyormuş. Arıburnu–Kabatepe kumsalının kuzeyinde sarp ve dik yamaçların altında bir köy. Burası çıkış yeri olamaz. Hareketin düşmanın bizim kuvvetlerimizi oraya toplatmak için sahte bir gösterisi olabileceğinden şüphelendik. 9'uncu Tümen Komutanı, 27'nci Alay Kkomutanı Şefik Bey'in hemen Arıburnu'na hareket etmesini tereddütle karşılıyor. Alay bir saat sonra yola çıkıyor ve iki saat sonra düşmana çatıyor.

19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal de Arıburnu'na hareketine müsaade istiyor. Bu tümen, ordunun emrinde olduğundan oradan soruluyor. Ordu emir vermekte gecikiyor. Mareşal Liman von Sanders'in Bolayır'a gittiği bildiriliyor. Kolorduca Gelibolu'daki 21'inci Alaya hareket emri veriliyor. Esat Paşa karargâhın, emrimizdeki Boğaziçi vapuru ile Eceabat'a, oradan da Maltepe'ye harekete hazırlanmasını bana bıraktıktan sonra ken-

disi ordu komutanını görüp emirleri almak üzere Bolayır'a gidiyor. Kışla önünden geçerken 21'inci Alayın hareket etmemiş olduğunu görüp, sebebini soruyor. Mareşal geçerken kendisinden emir almadan hiçbir yere hareket edilmemesini bildirmiş.

Sabaha karşı bazı düşman gemilerinin Saros Körfezi'ne doğru ilerlediklerini haber alan Mareşal, Arıburnu'ndaki çıkarmanın gösteriş olduğunu, hakiki çıkarmanın Bolayır'a yapılacağı hükmüne varıyor. Esat Paşa, Bolayır'a yakın sırtlarda mareşalin otomobilini buluyor. Kendisi yukarıdaki sırtlarda yere uzanmış dürbünle denizi gözlüyor. Bazı savaş gemilerinin Saros Körfezi'ne doğru harekette olduklarını görüyor. Esat Paşa, mareşale yaklaşırken mareşal bağırıyor:

"Eğil yere. Sürünerek gel. Gemilere hedef oluyorsun..."

Esat Paşa'da eğilerek mareşalin yanına gidiyor. Havanın artık açılmış olmasından gemilerin bu kesimlerindeki kırmızılıklar fark edilince, boş oldukları anlaşılıyor. Bunun üzerine mareşal artık Kolorduya 19'uncu Tümeni istediği gibi kullanma ve savaşı yönetme yetkisi veriyor. O da dönerek 21'inci Alayı harekete geçiriyor. Biz de Kilya'ya vapurla gidiyoruz...

Arıburnu'na saat 6.30'da hareket eden 27'nci Alay saat 8.30'da Kanlısırt'ta düşmana çatıyor. Mustafa Kemal bu sırada hâlâ emir almadığından sızlanıyor. 57'nci Alayla bir bataryayı ve süvari bölüğünü alarak harekete geçeceği sırada, Kolordudan kendisinin bütün tümenlerle hemen Arıburnu'na hareketle düşmanı denize dökmesi emri geliyor. Bu sebeple ancak saat 10.30'da düşmana Conkbayırı taraflarında tesadüf ediyor ve saldırıya geçerek onları geri sürüyor.

9'uncu Tümen bir tabur ile Seddülbahir'i takviye ettiğini ve savaşın şiddetle devam ettiğini bildirdi. Biz vapurla Eceabat'a gitmekte olduğumuzdan başka bilgi alamadık. Çanakkale'den gelmekte olan Turgut zırhlısı işaretle bizi yanına çağırdı. Birleş-

tik. Boğaz'da bir düşman denizaltı gemisi gördüklerini bunun için ihtiyatlı olmamızı bildirdiler. Boğaziçi vapuru ile nasıl ihtiyatlı olabilirdik. Kadere boyun eğmekten başka çaremiz yoktu. Yapacağımız tek şey karaya yakın bir rota takip etmek olmuştu. Düşman gemisi gördüğümüz anda baştan kara edecektik. Böyle bir tesadüf olmadı.

Nara Burnuna yaklaştığımız zaman Kabatepe ilerisinde havada bir düşman balonu, Quin Elizabeth zırhlısına bağlı duruyordu. Bunun verdiği işaretle gemi Boğaz'a aşırtma ateş ediyor. Kendimize Çanakkale'ye giden bir yolcu vapuru süsü verdik. Biraz sonra sağa dönerek Eceabat tepelerinin altında Kilya İskelesine yanaştık. Süratle gemiden çıktık. Maltepe'de Kolordu Karargâhı kuruldu ve etrafla telefon irtibatı sağlandı. Arıburnu önlerinde deniz yüzlerce gemiyle örtülmüştü. Top sesleri aralıksız devam ediyordu. Aramızdaki vadi cepheden gelen yaralılarla dolmaya başladı. İlerimizdeki 72'nci Arap Alayının çadırlı ordugâhında alaydan kaçan birçok Arap erlerinin çadırlarda saklandıklarını ve nargile içmekte olduklarını gördük. Bunları toplayarak cepheye gönderdik. Seddülbahir'den aldığımız haberde düşmanın kıyıda batırılan Okland vapurunun güvertesinin bir iki manga askerimizin ateşi altında ölülerle dolu olduğunun görüldüğü ve kumsallarda deniz kıyısının düşman kanı ile kızardığı, savaşın şiddetle devam ettiği bildiriliyordu. Bu arada her iki cephede zaiyat çokluğu da açıklanarak takviye kuvvetleri isteniliyordu. Ordu kumandanı müracatımıza Anadolu tarafından bazı kuvvetlerin bu tarafa geçmesine emir verildiği cevabını vermişti. Fakat bunların geçmesi için bir hayli zamana ihtiyaç vardı. Kanlısırt'ta düşmanı sıkıştıran 27'nci Alay orada kalan bataryasını kurtarmış ve düşmanı denize hâkim sırtlara kadar sürmüş. Fakat çok zayiat verdiği için daha fazla ilerleyememiş. Mustafa Kemal tesadüf ettiği düşmanı geri atmış, o da sahile hâ-

kim tepelere kadar ilerleyebilmiş. Çarpışmalar sırasında 57'nci Alayın tabur komutanları olan üç mümtaz yüzbaşısı yaralanmışlar. Alay çok zayiat vermiş olmakla beraber Arıburnu'na hâkim tepelere kadar ilerleyebilmiş... Düşman için kaçmaktan başka çere kalamadığı kanaati vardır. Kolordu komutanı durumu daha yakından görmek için ileri hatlara doğru hareket etmişti. Mustafa Kemal'e niçin geri geldiiğni sormuş, o da düşmanın artık ilerleyecek hâli kalmadığını ve okuduğu bir raporda düşmanın büyük kuvvetlerinin Kabatepe kumsalına çıkmaya başladıklarını öğrenmiş olduğunu, bu sebeple de o tarafa 77'nci Alayı gönderdiğini ve bu yeni duruma göre emir almak üzere geldiğini bildirmiş. Esat Paşa daha evvel aldığı bilgileri bununla karşılaştırınca:

"Bu raporda bir yanlışlık olacak. Kabatepe kumsalına yeni bir çıkarma yok. Siz geri dönün. Bütün kuvvetlerinizle düşmanı denize dökmeye çalışın. Bu akşam gelecek yeni kuvvetleri emrinize göndereceğim. Oradaki 20'nci Alayı da emrinize alınız." demiş. Öyle zananolunur ki, Arıburnu'na çıkan kuvvetlerin geriye atılmasından ve çıkış noktasının müsait olmayışından düşmanın buraya zayıf kuvvetler çıkarıp kuvvetlerimizi çekmek istemiş olduğuna komutan ihtimal vermemiştir. Halbuki sonradan anlaşıldı ki, düşman Arıburnu'nun hemen güneyindeki küçük kumsala yeni kuvvetlerini çıkararak Korkuderesi'nden Merkeztepe'ye gelmiş. Rapor yazan subay burasını Kabatepe kumsalı zannetmiş. Mustafa Kemal cepheye gidince Merkeztepe'ye düşmanın çıktığını görüyor, elindeki 72'nci Alayı bu düşmanı atmak için ileri sürüyor. Bu alay daha önce belirtildiği gibi savaş kudretinden yoksun olduğu için saldırıyı başaramıyor, biraz da zayiat verince geri çekiliyor, akşam oluyor, gece düşman dar cephesini makineli tüfeklerle kuvvetlendirip sona kadar orada kalıyor.

İkiye bölünmüş olan düşman bu boşluktan yararlanarak ilerleyip iki grubun arasını doldurarak bir cephe meydana getiriyor. Düşman balonu bizi görmüş olacak ki Quin Elizabeth zırhlısı 38'likleri ile ateşe başladı, bir mermi Maltepe'nin önüne düştü, patlayınca deprem olmuş gibi yer sarsıldı. Öteki mermi tepeyi aşarak Bigalı vadisine düşmüşse de patlamamıştı. Sonra gitmiş bu mermiyi görmüş, kamacı ustalarına boşalattırarak yaptığım şekli bakır çemberine kazımış ve bir savaş hatırası olarak Başkumandana göndermişti. (Bu mermi şimdi askeri müzenin bir köşesini süslemektedir). Bir düşman uçağı da attığı bomba ile telefon santralımızı harap etmiş, iki erimiz şehit olmuştu. Mareşal Liman da karargâhımıza gelerek bilgi aldı ve Anadolu'dan kuvvet getirilmekte olduğunu bildirdi. Dürbünle yere yatmış ileriyi seyrederken, Mustafa Kemal'den gelen bir raporu kendisine okumuştum. Raporda:

"Düşman bu gece denize dökülecektir." deniliyordu. Gözlerinin yaşardığını gördüm, Almanca "Allaha şükür" derken de hayli heyecanlanmıştı. Artık mareşal durumdan memnun görünüyordu. Yalnız Seddülbahir'den gelen haberler iyi değildi. Zavallı tümen komutanı bu tehlikeli bölgede iki alayla kalmıştı. Seddülbahir önlerinde düşmana çok ağır zayiat verdirilmesine rağmen Teketepe kuzeyindeki küçük koya çıkmayı başarmışlar, arkası kesilen tepedeki bizim bölük de geri çekilmek zorunda kalmış, bu suretle Seddülbahir kıyıları düşmanın eline geçmiş, askerlerimiz Alçıtepe'ye doğru çekilmeye başlamıştı. Mareşal bizleri de yanına aldı, hep beraber o tarafa hareket ettik. Burada 9'uncu Tümen Komutanı bulundu, kendisinden bilgi istenildi. Onun verdiği bilgiden memnun olmayan mareşal, Esat Paşa'ya:

"Seddülbahir bölgesini sizden çıkarıyorum, kendim idare edeceğim. Siz hemen Arıburnu'na gidecek, orayı düşmandan temizlemeye çalışacaksınız."

Mareşalin emrinden sonra döndük. Kendisi 9'uncu Tümen Komutanını görevinden almış, yerine bir Alman albayı komutan olarak tayin etmişti. Gün sona ermiş, karanlık basmıştı. Düşman yeni kuvvetlerini sahile çıkarmaya ve kuvvetli siperler kazarak buralara makineli tüfekler yerleştirmeye muvaffak oluyordu. Geriden gelen taburlarımız ise Arıburnu ve Seddülbahir'e gönderiliyor, alaylar birbirlerine karışıyordu. Yeni gelen kuvvetler hemen düşmana saldırıyor, fakat yoğun ateş altında çok fazla sayıda zayiat veriyorlar, bu yüzden de düşmanı geri atamıyorlardı. Ertesi sabah yanımda emir subayım Fahri olduğu hâlde 19'uncu Tümene hareket ettim ve yolda makineli tüfek ateşine tutulduk. Anlaşılıyordu ki düşmana fazla sokulmuştuk. Canımızı zor kurtardık ve sırtın gersine güçlükle çekilebildik.

Her taraf sık fundalık, kesik dereciklerle dolu. Karışık arazide yolu bulmaya çalışırken bir ere rastladık, bize yolu gösterdi, tümen karargâhını böylece bulabildik.

Mustafa Kemal ile Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin (Çalışlar) bir sel yarıntısında ayaklı bir dürbünle düşman hatlarını gözetliyorlardı. Beni görünce sevindiler, kucaklaşıp öpüştük, gazalarını tebrik edip ihtiyaçlarını sordum. Artık ayrılıyorduk:

"Karargâhınız hep burada mı kalacaktır? Burasının ismi nedir?..."

Mustafa Kemal biraz düşündü:

"Evet burada kalacağız. Ama, sel yarıntılarının ismi olur..."

(Bunları söylerken gülümsüyordu).

"Olur... Olur... Meselâ Kemalyeri olur..." dedim.

Hoşlandı. Karargâha dönüşte kolordu komutanının muvaffakiyeti alınarak bu isim konuldu. Böyle bir isim Mustafa Kemal'in şöhretini yükseltmek için bir hayli yararlı olmuştu. Savaş bütün şiddeti ile devam ederken geriden yeni alaylar getirilmesinin ardı arkası kesilmiyor ama düşmanı bir türlü denize dök-

mek mümkün olamıyordu. Makineli tüfek ve düşman gemi toplarının meydana getirdiği korkunç ateş perdesini yırtıp geçmek için ileri atılan her birlik eriyip gitmiş, ilerlemek için karaya çıkan düşman bir türlü bunda muvaffak olamamış ve bulunduğu dar bir cephede sıkışıp kalmıştı. Biz ise düşman kuvvetlerini sarmış durumda bulunduğumuz için savaş bizim tarafımızdan kazanılmış sayılabilirdi. Bu sırada Mustafa Kemal cephesini üç bölgeye ayırmıştı: Sağ yan, Merkez, Sol yan. İmzasını da Kemalyeri'nde Arıburnu Cephesi Kumandanı olarak atmaya başlamıştı. Emrindeki alayların mevcutları çok azalmış olmasına rağmen sayıları beşi geçiyor, bu seretle Cephe Kumandanı ünvanı ile kendisini Kolordu yerine koymuş görünüyordu.

İstanbul'dan basın mensuplarından bir grup içlerinde Şair Mehmet Emin (Yurdakul) ve Ahmet Ağaoğlu olduğu hâlde gelip, tebriklerde bulunuyorlar, yazılarında Kemalyeri'ni Kâbe'yi tavaf gibi tavsif ediyor ve zaferin kahramanı Mustafa Kemal'i alkışlıyorlar... Bu arada Mustafa Kemal, Enver Paşa'ya bir mektup yazmış, bu mektupta Alman mareşali şikâyet ederek cepheye gelmesini ve savaşın idaresini eline almasını rica etmiş.

Şavaşın şiddetle devam ettiği günlerde Enver Paşa, Harekât Şubesi Müdürü Kurmay Albay İsmet Bey (İnönü) ile geldi, cepheleri gezdi, komutanlarla ayrı ayrı görüştü ve durum hakkında izahat aldı. Bu arada Mareşal Liman da Mustafa Kemal'in teklifini Enver Paşa'ya teklif etmiş, Enver Paşa'nın bu teklif üzerine Mustafa Kemal hakkında iyi sözler söylemediğini mareşalin Almanca bilen yaveri Yüzbaşı Hilmi (Yılmaz) daha sonra General İsmail Hakkı Tekçe'ye söylemiş, o da bana anlatmıştır.

Enver Paşa, elinde dört alay olmasına rağmen Mustafa Kemal'in düşmanı denize dökememiş olmasından onu kusurlu görmüş olabilirdi. Halbuki bunun başlıca sebepleri şunlardı:

1. Bu önemli sahil bölgesinin savunulması mareşalin emri ile

zayıf bırakılmıştı.

2. Düşman karaya çıktıktan dört saat sonra Mustafa Kemal'e hareket emri verilmişti. İki saatlik de yol vardı.

3. Tümenin iki alayı Arap olduğundan bunların değiştirilmesi Mustafa Kemal tarafından istenilmişse de kabul edilmemişti.

4. Yanlış yazılan bir rapor tertibatın değiştirilmesine ve zaman kaybına sebep olmuştur. Bu yüzden düşman kuvvetleri takviye alarak durumlarını daha fazla kuvvetlendirmişler, boş olan orta yeri doldurmuşlardır.

Cephede görüştükleri vakit Mustafa Kemal'in bu sebepleri Enver Paşa'ya söylemiş olması muhtemeldi. Belki de Mustafa Kemal hakkında Enver'in mareşale kötü sözler söylemesine bu sözler sebep olmuştur. Enver Paşa giderken yeni ve mükemmel bir tümeni göndereceğini ve bununla düşmanın Arıburnu'ndan atılmasını emretmişti. Ancak dikkate değre bir husustur ki, bu tümenin nasıl kullanılacağını kumandanlarla görüşmemişti.

Yukarıda sıralanan sebeplerin dördüncüsü hakkında sonradan şunlar anlatılmıştır:

Düşman karaya çıkıp ilerlerken 27'nci Alay, Kanlısırt'a kadar ilerlemiş, orada bataryasını kurtardığı gibi düşman da Kanlısırt'ın ötesine kadar sürülmüş fakat zaiyat verildiği için daha ileri gidilememişti. Kuzeyde de Mustafa Kemal 57'nci Alayla düşmanı Arıburnu üstündeki Cesarettepe'nin denize bakan sırtlarına kadar kovalamış ancak tabur komutanları ile subayların ve askerlerin yaralanmaları yüzünden daha ileriye gitmesi mümkün olmamıştı. Bu anlarda Mustafa Kemal'in düşüncesi şöyle tahmin edilmektedir:

"Arıburnu büyük kuvvetlerin karaya çıkmasına müsait değildir. Bu kuvvetler bizi çekmek için çıkarılmış olabilirler. Büyük kuvvetlerin Kabatepe kumsalına çıkmalarını beklemek lâzımdır."

Bu sıralarda ileriden bir rapor gelmiş, raporda düşman kuvvetlerinin Kabatepe kumsalına çıktıkları bildirilmiş, tahminimin hakikat olduğunu sanan Mustafa Kemal, 77'nci Alayını Kabatepe kumasalına göndermiş, kendisi de emir almak üzere geriye dönmüş ve yolda Esat Paşa ile karşılaşmıştı. Esat Paşa haberin yanlış olduğunu, kendisinin hemen yerine dönmesini 27'nci Alayı da emrine alarak bütün kuvveti ile düşmanı denize dökmeye çalışmasını, geriden gelecek kuvvetlerin de kendisine yardımcı olarak gönderileceğini bildirmiş, o da geri dönmüştü.

Yeni düşman kuvvetlerinin karaya çıktıkları haberi doğru fakat Kabatepe kumsalı denmesi yanlıştı. Düşman kuvvetleri Arıburnu'nun güney yanındaki bir kumsala çıkmış, Korkudere'den ilerleyerek Merkez Tepe'yi tutmuşlar ve bu suretle Cesarettepe ile Kanlısırt arasındaki boşluğu doldurarak cephelerini birleştirmişlerdi. Bu durumu gören Mustafa Kemal hemen elindeki 72'nci Alayı buraya çıkan düşmana karşı hücuma kaldırıp onları denize atmaları emrini vermişti. Ne yazık ki bu alay biraz şehit verince geri çekiliyor, böylece düşman yerleşiyor ve bütün gece sahile çıkarak tahkimat yapmak imkânını buluyor.

Enver Paşa'nın giderken vadettiği İkinci Tümen Albay Hasan Askeri kumandasında olarak gelmeye başladı. Bu tümenin nasıl kullanılacağını Esat Paşa'dan sordum:

"Alayları Mustafa Kemal'in emrine mi, yoksa cepheyi ikiye ayırıp bir kısmını yeni tümene mi vereceğiz?"

Cevabı şu oldu:

"Yeni tümenin alaylarını ayırıp Mustafa Kemal'in emrine nasıl verebiliriz? Başarısızlık hâlinde sorumlu olmaz mıyız? Tümenin komutanı albay olduğundan Yarbay Mustafa Kemal'in emrine verilmeyeceği tabiidir. Cepheyi ikiye ayırmak zarurettir. Sol yanı oradaki birliklerle beraber yeni gelen tümen emrine verip, oradan düşmana saldırma emri yazarsınız. Aynı zamanda Mus-

tafa Kemal'in şimdiye kadar yaptığı değerli hizmetleri takdirkâr ifadelerle emirde belirtip kendisine kılıçlı altın liyâkat savaş madalyası verdiğimi, 2. Tümenin saldırışına katılarak yardım etmesini ve savaşı onun karargâhından izleyip idare edeceğimi bildirirsiniz."

Esat Paşa'nın emri derhâl yerine getirildi.

Albay Hasan Askeri Bey, yanında kurmayı Yüzbaşı Kemal Bey olduğu hâlde kendilerine verilen cephe kısmını gezip yapacakları saldırıyı tasarlamışlar, gece de birliklerini mevzilerine yerleştirmişlerdi.

19 Mayıs 1915 gecesi Kemalyeri'ne gittiğimiz vakit Mustafa Kemal'in burayı boşaltıp daha ilerideki bir yerde –İkinci Kemalyeri– karargâh kurduu ve hayli üzüntülü olduğunu gördük. Şimdiye kadar Arıburnu Cephesi Komutanı ünvanını taşırken tekrar 19'uncu Tümen Komutanı olmuştu, üzülmekte haklıydı, ne çare ki böyle yapmak bir zaruret icabıydı.

19 Mayıs 1915 sabahı fecirle başlayan saldırı şiddetle devam ettiği hâlde düşmanın ateş perdesini geçmek mümkün olamamış, iki taraf siperleri arası şehitlerin cesetleri ve yaralılarla dolmuştu. Safha, safha devam eden bu saldırı sırasında Mustafa Kemal sol yanındaki 13'üncü Alayın bu saldırıya katılması için emir vermiş, fakat saldırı sırasında alayın yarıdan fazlasının eriyip gittiğini gözlerimle görmüştüm. Öğle vakti savaş kendiliğinden kesildi. Esat Paşa da "Dur" emrini verdi. Yarı mevcudundan fazlasını bu şiddetli saldırılarda kaybeden 2'nci Tümen geri alındı, yerine Rüştü Bey'in komutasındaki 16'ncı Tümen gönderildi. Bugünkü zayiatımızın 3 bin şehit, 7 bin yaralı olduğunu öğrendiğimiz vakit gözlerimiz yaşarmıştı.

ATEŞKES GÜNÜ

Aradan iki gün geçmişti ki İngiliz siperlerinden beyaz bir bayrak yükselmiş ve bu işaret üzerine kendilerinden ne istedikleri sorulmuştu. Tarafların ateş hattı arasında kalan yaralıların çok inlediklerini, bunların kaldırılması için geçici bir "Ateşkesi" kabul edip etmeyeceğimizin konuşulması bakımından birisini göndermemizi istiyorlardı. Ordu komutanının muvaffakatini aldıktan sonra bizim Harekât Şubesi Müdürü Ohrili Kemal Bey'i gönderdik. Ohrili'nin gözlerini bağlayıp bir ata bindirmiş, sonra komutanlarının yanına götürmüşler.

Ohrili ile, iki tarafın siperleri arasında kalan yaralıların kurtarılabilmesi için yapılacak Ateşkes protokolünün esasları üzerinde görüşülmüş ve bunun kesinleşmesi için tarafların tespit edecekleri murahhasların yarın sabah Kabatepe kumsalında deniz kenarında iki tarafın siperleri arasında orta noktada buluşmalarına karar verilmişti. Durum Ordu Komutanına bildirildi. O da bunu kabul ederek beni görevlendirdi. Ertesi sabah yanıma bir tercüman ile bir subay ve iki er alarak silâhsız bir şekilde randevu mahalline karşı siperlerimize gittim, onlar da geldiler. Aramızda yüz metre kadar mesafe vardı. İki taraf saatinde beyaz bayrak kaldırıp, siperlerden çıkıp yürümüş ve buluşma noktasına gelmiştik ki, bu bölgede ateş kesildi. Düşman kuvvetlerinin temsilcileri ile karşılaştığımız vakit el sıkışıp selâmlaştık. Şefleri, onların da Kurmay Başkan olan Siskkin (Sikkin) miş, ilk sözü şu

oldu:

"Biz dört kişiyiz, siz beş kişi gelmişsiniz..."

Hemen yanımdaki erlerden birisini geri gönderdim. Müzakere sırasında bazı zorluklar işi uzatacak gibi olunca İngiliz yarbayı:

"İşin gecikmesi kurtarılmaları ihtimâl dahilinde olan yaralıların hayatlarını tehlikeye sokabilir. Maksadımızın onları kurtarmak olduğunu unutmayalım."

İngiliz kumandan bu gibi insanî sözlerle merhametimizi kamçılamaya çalışıyordu. Halbuki aşağıda anlatacağım veçhile işin içinde iş varmış. Müzakere sonucunda hazırladığım protokolün özeti hatırımda kaldığına göre şöyle idi:

"Sabah saat 8'den akşam üzeri saat 16'ya kadar her iki taraf kara, hava, deniz kuvvetleri ateş keseceklerdir. İki tarafın teşkil edeceği ateşkes tatbik komisyonları işe başlayacaklardır. Bunlar yanlarına alacakları silâhsız erlerle her iki taraf siperleri arasında tam ortadan geçmek üzere bir ara hattı temin edecekler, bu hattın üzerinde bir Türk, bir İngiliz eri onbeşer metre ara ile dizileceklerdir. Böylelikle bir ara hat meydana gelecek, iki tarafın hazır bulunacak sıhhiye ekipleri meydana çıkarak kendi taraflarındaki cesetlerden ve yaralılardan kendilerine ait olanları alacaklar, diğer tarafa mensup olanlar da orta hatta getirilip o tarafa vereceklerdir. Silâhlar da mekanizmaları alınmış olarak bu surette teslim edilecektir. Hiç kimse yanında silâh, tabanca, dürbün bulundurmayacaktır. Her komisyon kendi taraf komutanları ile görüşmek üzere bir telefon merkezi kuracak, ateşkes tatbik komisyonları mütemadiyen dolaşarak görülecek zorlukları gidereceklerdir. Bu protokol iki taraf komisyonlarınca bu gece tetkik edilecek ve yarın sabah imza yetkisi olanlar aynı noktada birleşeceklerdir."

Birbirimizi dostça selâmlayarak ayrıldık. Siperlerimize döner

dönmez ateş yeniden başladı, ortalık bir anda mahşere döndü. Gece protokolö tetkik eden Ordu Komutanı bunu uygun buldu, imza selâhiyetine haiz mektubu bana verdi. Mektup şöyle idi:

"İngiliz Çanakkale Ordusu Başkumandanlığına
5'inci Osmanlı Ordusu Karargâhı
22 Mayıs 1915

Ekselâns, tarafeyn muhasemeyn ölülerini defnetmek hakkındaki teklifata ancak hissiyatı insaniyetperverane ve yaralılarına yardım eylemek için bu bir mütareke akdimize tevfikan muvaffakatı tammede bulunduğumu işaretle kesbi şeref eylerim. Kaymakam Fahrettin Bey'i benim namıma olarak vazı imzaya memur eyledim.

5'nci Osmanlı Ordusu Komutanı
Liman von Sanders"

Ertesi gün kararlaştırıldığı gibi aynı noktada buluştuk. Benim gibi imza selâhiyetini almış olan Yarbay Sikkin sıkılarak şunlar ısöyledi:

"Protokolden donanmayı çıkarmak mecburiyetinde olduğumu teessürle bildiririm. Müstakil olan donanma kumandanlığı böyle bir mütarekeye deniz kuvvetlerinin katılmasını uygun bulmuyor, fakat kesin surette teminat veriyor ki ateşkes devamınca ne bir gemi cepheye yaklaşacak, ne de bir mermi atılacak. Buna inanmanızı rica ederim. Kumandanım namına size söz veriyorum."

İtiraz etmeyi değerli bulmadığım için kabul ettim. Hangi tarihte yarbay olduğumu sorup öğrendikten sonra:

"Ben sizden üç ay daha kıdemliyim." deyip imzasını protokolde benim imzamın üstüne atıverdi. Biz konuşurken bir İngiliz torpidosu bulunduğumuz yere yaklaşıp durakladı. İngiliz

yarbay bir kâğıda bir şeyler yazıp gönderdikten sonra bize:

"Bu geminin bu kadar sokulması doğru değildir. Mutlaka bizden haberi yoktur, telefon ettiriyorum ki geri çekilsin..."

Pusulayı taşıyan İngiliz eri yanımızdan ayrılınca ben de yanımdaki ere şu talimatı verdim:

"Sen de geri git. İngiliz eri dönünce dönüp gelirsin..."

Maksadım bir gün önce kendisinin yaptığı harekete bir karşılıktan ibaretti. Gece ertesi gün için gerekli hazırlıklar yapıldı. Cesetlerin en çok bulunduğu cephenin orta kısmının ateşkes orta hattına bizim karargâh muhafız taburunu memur ettik. Bu takım Teğmen Rakım (Emekli Yarbay) komutasında kırk seçme askerden kurulmuştu ve hepsi pehlivan gibi olan bu delikanlılara yeni elbiseler giydirilmişti. Ertesi gün (24 Mayıs 1915 sabahı) saat 8'de mütareke tatbik komisyonları beyaz bayrak kaldırarak siperlerden çıkıp birbirleri ile tanıştılar, arkalarından da mütareke orta hattını teşkil edecek askerler çıktı. Bizim Komisyonun Başkanı Mustafa Kemal'in Kurmay Başkanı olan Binbaşı İzzettin (Çalışlar) idi. Komisyonların ve orta hat askerlerinin ortaya çıkması ile ateş kendiliğinden kesildi, ortalığı derin bir sessizlik sardı, düşman gemileri de görünmez oldular. Bir İngiliz – bir Türk eri aralıkla dizilip orta hattı teşkil ettikçe iki taraf sıhhiye askerleri meydana çıkıp cesetleri ve silâhları taşımaya başladılar.

İş görecek erlerin arasına bazı kumandan ve subaylar da er elbisesi giyerek katılmışlardı (Aynı şeyi İngilizlerin de yapmış olduklarını Atatürk'ün cenaze törenine gelen Mareşal Biritvood Ankara'da bana söylemiş, kendisinin de er elbisesi giyerek cepheyi gördüğünü gülerek anlatmıştı).

Cesetlerin nakil işi yapılırken siperlerimizin tam kuvvetle tutulması ve her ihtimale karşı uyanık bulunulması birliklere emredilmiş, Seddülbahir Cephesine de bilgi verilmişti. Merkeztepe civarında bir yerde siperler birbirlerine beş metre kadar yakın

bulunuyor, burada araya konan erlerle gelip geçenler iki taraf siperlerinin içini görebiliyorlardı. Gerek bizim, gerek İngilizlerin siperleri alabildiğine silâhlı askerlerle dolmuş, hepsi süngülerini takmış, silâhlarını doldurmuş, omuz omuza oturmuş her ihtimale karşı hazırlanmışlar, mevzilerdeki bataryalarımız da top başı yapmışlardı. İki taraf komisyonları bir taraftan çalışırken, bir taraftan da bu dar yerde siperleri birbirlerine göstererek gülüşüp duruyorlardı. Cesetlerin hemen hepsi bizim olduğu için İngilizler kendi taraflarından bunları alıp bizim tarafımıza bırakıyorlar, bu suretle de bizim sıhhiyecilerin işi iki misline çıkıyor, bir de bunları bizim tarafımıza taşımak lâzım geliyordu. Bu yüzden bizim sıhhiye erlerinin sayısını iki misline çıkarmak zorunda kalmışlardı. Tüfekler parçalanmış, paslanmıştı. İngilizler önce bunların mekanizmalarını sökerlerken sonra bundan vazgeçtiler, kucaklayıp kucaklayıp bizim tarafa atmaya başladılar. Öğleden sonra ortalık daha da kalabalıklaştı ve Avustralya–Yeni Zelanda kolordusunun İngilizce kelimelerinin ilk harflerinden meydana getirilip Anzak adı verilen askerleri o vakit tanıdık, sevimli ve güler yüzlü insanlardı.

"İngiliz misiniz?" diye sorduğumuz vakit,

"Hayır, biz İngiliz değiliz, Avustralyalı ve Yeni Zelandalıyız." cevabını vermişler,

"Niçin harp ediyorsunuz?" diye sorduğumuz vakitte şunları söylemişlerdi:

"İngilizler bizim kardeşlerimizdir. Dilimiz, kültürümüz birdir.'

Onlar da bizim askerlerimizin tavır ve hareketlerinden hoşlandıklarını her vesile ile gösteriyorlardı. Birbirlerinin canlarına kasteden bu iki taraf düşman askerleri arasında az zamanda bir sempati hasıl olmuştu. Elbiselerinden kopardıkları düğmeleri bizim askerlere bir hatıra olarak veriyorlar, bunun karşılığında

da kendileri için bir harp hatırası istiyorlardı. O vakit bizim elbiselerin düğmeleri gizli olduğu için bir şeyler araştırmışlar, ufak para gibi hatıralar elden ele geçmişti. Bir yandan da birbirlerine çikolata, şeker ikram edip işaretle konuşmaya başlamışlardı. Ateşkes Komisyonu bu gibi "dostlukları" yasaklamak için çalışıyor idiyse de komisyon gözcüleri grupların yanlarından ayrılınca dostluk gösterileri devam edip gidiyordu. Bir Avustralyalı askerin elindeki mezro ile bizim en uzun boylu askerimizin boyunu ölçmek için uğraştığını, bizimkinin de gülerek ona uyduğunu görmüştüm. Vakit geçtikçe ortalık bir seyran yeri hâlini almaya başladı, meydanda çalışanlar birbirlerini kucaklayacak kadar dostluğu ileriye götürdüler. Bereket versin ki, siperdeki askerlerimiz şehitlerimizin cesetleri geçtikçe dişlerini gıcırdatmaya başlamışlardı. İngilizler bazen siperlerimize çikolata atıp ikramda bulunmak gibi bir şeyler yapmak istiyorlarsa da bunlar bizimkiler tarafından hemen kendilerine iade ediliyordu.

Havanın sıcak olması yüzünden cesetler kokmaya başlamış, ortalığı kötü bir koku kaplamıştı. Ben elimdeki kolonya şişesinden mendilimi durmadan ıslatıp burnuma tutmak sureti ile ancak dolaşabiliyordum. İşte o vakit anlaşılmıştı ki, İngilizleri mütareke isteğine icbar eden şey bu kokudur. Şüphesiz yaralıların iniltileri de bir sebebi ama, gerçek sebep İngiliz siperlerinin önlerinde yığılan cesetlerin taaffünü olmuştu. Zavallı şehitçiklerin süngüleri ile yapamadıklarını cesetlerinin kokusu ile yapmak istiyorlarmış gibi bir hâl... Eğer ateşkes yapılmamış olsaydı ihtimal ki İngilizler bu kokudan siperleri bırakıp kaçmak zorunda kalacaklardı.

(İngiliz Başkomutan General Hamilton hatıratında bu olayı şöyle yazmıştır:

"27 Mayıs 1915. Gelen bir rapor ölüleri gömmek maksadı ile düşmanla bir mütareke akdi için müzakere cereyan etmekte ol-

duğunu bildirdi. Liman'ın iki taze tümeninin büyük bir kısmı imha edilmişti. 22 Mayıs'ta Türk Başkomutanından aldığım bir mektupta yine kendisinin istediği bir mütarekeye muvaffakatnamesini bildirmektedir. Bu yalnız zevahiri kurtarmak içindi. Çünkü biz 19'da siperlerden dışarı çıkmadığımız için tekmil yaralılar ve ölülerin kaffesi veya çoğu Türktür."

Teessüfle beyana mecburum ki, İngilizlerin bu şöhretli generalinin sözleri eğer tercüme yanlışı değilse hakikate de uygun değildir. Mütareke isteği onlardan gelmiştir. Esasen böyle bir mütareke isteği de şerefi muhil bir hâl değildir ki zevahir kurtarılmak istenilsin. Bir de general konuşmaya gelen Ohrili Kemal'i Mustafa Kemal sanmak yanlışlığını yapmıştır.

Cesetler arasında üç ağır yaralı bulunmuştu. Şehit cesetleri arasında bu yaralıların iniltileri elbette insanlık duygularını harekete geçirecek bir olaydır. Ancak İngiliz siperlerinden duyulan bu iniltiler mütareke teklifinin bizim tarafımızdan yapılmış olmasını gösterecek bir sebep olamaz. İngilizler hakiki sebebi peçelemişlerdir.)

Cesetleri kaldırmak işi saat 16'ya kadar bitti, işlerini bitirenler siperlerine çekilmeye başladılar, en sonra da orta hat askerlerinden mütareke komisyonları kendi askerlerini toplayarak siperlerine döndüler. Sabahtan beri iki taraf mensuplarının gidip gelmeleri, koşuşmaları, şakalaşmaları ile bir hayli gürültülü olan meydan tekrar bir sessizliğe gömüldü ve bu sırada Esat Paşa şu emri verdi:

"Bütün bataryalar ve piyadeler... Ateş..."

Emirle beraber düşman siperlerine şiddetli bir topçu ve piyade ateşi başladı, düşman kuvvetlerinin buna cevap vermesi ile meydan alev bulutları ve şiddetli infilâklerle doldu.

Haziran, temmuz aylarının sıcak günlerinde iki taraf arasındaki savaş, saldırı yapılmaksızın siperlerde havan topları ve

bomba atmak, derin lağımlar açarak siperleri havaya uçurmak, derin hendekler kazarak geri ile bağlantıyı emniyet altına almak, sakatlanan silâhları tamir için atölyeler vücuda getirmek gibi birtakım işlerle geçti, askerlerimiz ve subaylarımız bu siper savaşlarında sayılamayacak kadar çok kahramanlık örnekleri verdiler. Marmara Denizi'nde düşman denizaltıları dolaştığından ikmal, Bolayır–Keşan yolundan yapılmış, İngiliz donanması Kavaklı köprüsünü yıktığı için bağlantı bir müddet kesilmiş, bu yüzden de sıkıntı artmıştı. Düşmanın kuvveti ise limanlara çıkardığı ağır toplar ve cephanelerle daha da fazla olarak takviye edilmişti. İngilizlerin Triumph zırhlısı ise her gün İmroz'dan çıkıp bizim siperleri ağır topları ile dövdükten sonra çekilip gidiyordu. Almanlar Baltık Denizi'nden gizlice bir denizaltı getirip bir gün Triumph'u ansızın bombaladılar, gemi gözlerimizin önünde yanlanıp batmaya başladı. Koca geminin omurgası kırmızı büyücek bir duba gibi bir müddet denizin üzerinde gözüktü, sonra sulara karışıp kayboldu. Uzaktan birkaç torpido can kurtarmak için süratle gelmeye başladıkları sırada Esat Paşa denize dökülenlerin toplanabilmesini kolaylaştırmak amacı ile topçularımıza ateş kestirecek kadar büyük bir insanlık örneği gösterdi. Bizim ateşi kesmemizle onlar da ateş kestiler, biz bu manzaraya sevinçle, düşman kuvvetleri de kederle bakakaldı... İngiliz savaş gemileri artık görünmez olmuş, bombardımana Monitör denilen dipleri düz gemilerle devam etmişlerdi. (Ne garip tesadüftür ki torunum Baskın, 53 yıl sonra bu gemiyi hükümetten satın almış, parçalayarak çıkarıp para kazanmıştır.)

Amerikalılar henüz savaşa girmemişler, onlardan bir gazeteci bizi ziyarete gelmişti. Ölü ve yaralılar yüzünden o kadar çok sinek peydah olmuştu ki sofrada yemek yenirken birkaç asker sinekleri kovmaya memur edildi. Durumu gören gazeteci nihayet dayanamayıp dedi ki:

"Anlıyorum... Siz İngilizlerle başa çıkacaksınız. Ama bu sineklerle başa çıkamayacaksınız."

Dediği olmuştu da.

İngiliz siperlerinden kaçak güzel bir av köpeğini de askerler yakalayıp bana hediye ettiler, adını da Grey koydum. İzmir'in kurtuluşuna kadar yanımda kalan bu köpeği gören Amerikalı gazeteci bana da şunları söyledi:

"Sizin Sir Edvard, Grey'i bu kadar çok sevdiğinizi tahmin etmezdim..."

Ele geçirilen Fransız denizaltısı Turqouise.

ANAFARTALAR...

İngilizlerin yeni, büyük kuvvetler hazırlamakta oldukları haberleri sızmaya başlamıştı. Ordu Kumandanı Mareşal, bu kuvvetlerin Bolayır'a çıkacaklarını sanarak, orduyu Gelibolu'dan ayırmamıştı. Alman Albay Kain–Kiser komutasında iki zayıf alaydan müteşekkil bir tümen ihtiyatı da vardı. Arıburnu kuzeyinde Suvla Limanına karşı takviyeli bir alay kadar Alman Binbaşı Vilmer komutasında bir müfreze de Anafartalar bölgesinde bulunuyordu. Bunların sol yanlarında Mahmuztepe'de siperlerde bir mangalık gözcü karakolumuz yerleştirilmişti. Birkaç geceden beri düşmanın bir gemisi saat 9 sıralarında geliyor, buraya atep edip gidiyordu. Topçu kumandanına sordum.

"Nedir bu?"

"Ne olacak... İngilizlerde gemi bol, cephane bol, bir görev vermişler, gelir mermilerini atar, atar gider..."

Kendilerine tedbirli ve uyanık bulunmalarını bildirdik. Düşmanın yeni kuvvetlerinin gelmekte olduğu anlaşılıyordu. 6 Ağustosta sabahın erken saatlerinde düşmanın Kanlısırt'taki kuvvetlerini takviye ettiği bildirildi, bataryalarımızın dikkatini bu noktaya çektik. Öğleden sonra da düşman piyadeleri şiddetli bir topçu ateşinin arkasından hücuma geçtiler, topçularımız bu hücuma karşı şiddetli bir ateş açtılar. Düşman kuvvetlerinin bu ateşten bir hayli zayiat verdiklerini ve geri kaçmak isteyenleri subayların kılıçları ile geri çevirmeye uğraştıklarını gözlerimizle

gördük. Bizim siperlerimizin üzerleri bombardımandan muhafaza için çok fazla kapatılmış, bu yüzden saldıran düşmana karşı askerlerimiz zamanında siperlerini çıkamamışlardı. Nihayet İngilizlerin bastırması ile siperlerin içinde patlayan bombalardan başlarında kumandanları Antalyalı Mümtaz Yarbay Tevfik Bey olduğu hâlde birçok er ve subayımız şehit oldular, siperlerin bir kısmı da İngilizlerin eline geçti. 9'uncu Tümenimizin buraya hareket ederken İngilizlerin saldırısı da yavaşladı. Gece de Mahmuztepe'ye düşman gemileri tekrar ateş açmışlar, oradaki kuvvetlerimiz ateşten korunmak için geri çekilmiş, İngilizler bizim siperlerimize atlamışlar, Sazlıdere içinde ilerleyip Conkbayırı'na çıkmış, aynı zamanda da yeni kuvvetleri Suvla limanına çıkarmaya başlamışlardı. Kanlısırt'a yaptıkları saldırı ise bu aldatma hareketi imiş. Bir de buna karşı 9'uncu Tümeni Conkbayırı'na gönderdik. Sazlıdere'den ilerleyen düşman kuvvetleri sarp derelerde yolunu şaşırmış, bir kısmı Conkbayırı'na çıktığı hâlde diğer kısmı dereler içinde kalmış.

7 Ağustosta Conkbayırı'na varan 9'uncu Tümenin yaptığı saldırı sırasında Tümen Kumandanı ile Kurmay Başkanı Hulusi Bey yaralanarak geri gönderildiler, alaylar fazla zayiat verdikleri için duraklamak zorunda kalmışlar. Burada bulunan 4. Tümen Kumandanı Yarbay Cemil (Conk) düşmana karşı Abdurrahman bayırını tutarak topçu ateşleri ile yandan yaptığı tesir sonucunda düşmanın daha fazla ilerlemesine engel olmuştu.

Ordu Komutanı, Gelibolu'daki 16'ncı Kolorduyu Anafartalar'a doğru yürütmeye başlamıştı ki bunların savaşa katılmaları ancak iki gün sonra mümkün olabilecekti, elimizde de bir taburdan başka kuvvet kalmamıştı. Bu kuvveti de Conkbayırı'na gönderdik, fakat düşman kuvvetleri gene atılamadı. Bu durumda düşmanın Conkbayırı'nda kuvvetlenmesi ve buradan ilerlemeye muvaffak olması hâlinde Arıburnu Cephesinin tehlikesi arta-

caktı. Mareşal buraya Şimendifer İşleri Şubesi Müdürü Alman Yarbay Pötrih ile Kurmay Yüzbaşı Refik Bey'i göndermişse de bu zat oraya varınca acz gösterdiği için geri alındı. 7 Ağustos günü böylece başarısızlıkla son buluyordu.

8 Ağustos öğle vakti durum son derece tehlikeli bir hâle geldi. Derhâl Esat Paşa'yı görerek durumun şiddetle kötüye gitmekte olduğunu ve Conkbayırı bölgesine kudretli bir komutanın tayini lâzım geleceğini, onun için de Mustafa Kemal Bey'in Kolordu Kumandanı olarak bu bölgeye verilmesini söyledim. Teklifimi uygun buldu, yalnız bilmem neden, kendisini bu teklifi Ordu Komutanına yapması lâzım gelirken bana:

"Siz bunu ordu kurmay başkanına teklif ediniz." dedi.

Telefonla Kâzım (İnanç) Bey'i buldum, Conkbayırı'ndaki tehlikenin büyümekte olduğunu izah ederek oraya Mustafa Kemal Bey'in Kolordu Kumandanı olarak tayinini teklif ettim, bu teklifi Esat Paşa'nın yanından yaptığını da bildirdim. Kâzım Bey'le aramızda şu konuşma geçti:

"Mustafa Kemal sağ yanına yardım etmediği için mareşalin bunu kabul etmeyeceğini zannediyorum."

"Biz kolorduca böyle bir kusur görmedik, eğer böyle bir şey varsa sonra düşünülecek husustur. Şimdilik açık tehlikeyi gidermek lâzımdır. Bunu da Mustafa Kemal'den başkasının yapamayacağına kaniyiz, mareşalden muvaffakat almanız için ısrarla rica ediyoruz."

"Peki... söylerim."cevabını verdi, konuşma bitti.

Conkbayırı'ndaki tehlike gittikçe büyüyor ve önüne geçilmez bir hâl almaya başlıyordu. Saat 20'de tekrar telefonla Kâzım Bey'i aramıştım ki, hat melanj olmuş. Kâzım Bey, Mustafa Kemal'le konuşurken araya girdim. Mustafa Kemal diyordu ki:

"Bütün kuvvetler bir elden idare olunursa başarı elde edilebilir, Anafartalar'a gelen kuvvetleri de benim emrime verirseniz o zaman kabul ederim..."

Bu sırada telefon konuşması kesildi, gülerek Esat Paşa'ya döndüm ve:

"Bizim teklifimiz Kolordu Kumandanlığını çok gördüler, şimdi Ordu Kumandanı yapmaya mecbur olacaklar..."

Nitekim 21.45'te (sekiz saat sonra) Mustafa Kemal'in Anafartalar Grubu Kumandanlığına tayin edildiği ve derhâl oraya hareket emri geldi. Kendilerini tebrik ettiğimizde Kurmay Başkanı İzzet Bey'i de beraber götürmek istedi, Esat Paşa buna muvaffakat etti, birlikte gittiler.

9 Ağustosta Mustafa Kemal, Anafartalar'a gelen kuvvetleri yeni çıkan düşmana karşı tertip ettikten sonra 10 Ağustosta Conkbayırı'na gelmiş, oradaki kuvvetleri de düzenlemiş ve bir saldırı yaparak düşman kuvvetlerini geri atmaya muvaffak olmuştu. İşte Mustafa Kemal'in saatı da bir kurşunla bu savaşta parçalanmıştı. İngilizlerin büyük ümitlerle yeni gelen kolorduları artık oldukları yerde mıhlanıp kalmış, zafer tamamı ile bizim olmuştu.

Mustafa Kemal, 10 Ağustosta yalnız İstanbul'un değil bütün memleketin işgalini önlemişti, artık ümitleri kalmayan İngilizler iki ay sonra Gelibolu Yarımadası'nı boşaltıp çekilip gitmeye mecbur kalıyorlardı.

(Şimdi, Mustafa Kemal için Esat Paşa'nın yanından yaptığım teklifi hatırladıkça kendimi o savaş günlerinin heyecan bulutları içinde buluyorum ve bir tarih gözlerimin önünden akıp gidiyor.

Bu savaş iki taraf için yarı yarıya yarım milyon insan kaybına sebep olmuştu. Biz vatanı istilâdan kurtarmış olmakla bu zayiata karşı müteselli oluruz, fakat düşmanlar hiçbir şey kazanamadıklarından bu zayiat onlar için çok elimdir.)

Conkbayırı'ndan sonra Mustafa Kemal üç yıl kıdem zammı kılıçlı altın imtiyaz madalyası ile talif edilerek (ödüllendirilerek)

Albaylığa yükseltildi. (Mustafa Kemal, bu madalyayı her zaman göğsünde taşımıştır.) Enver Paşa, onu tebrik ederken 19'uncu Tümen Komutanı olarak yazmış ve Çanakkale'yi ziyarete geldiği vakitte Mustafa Kemal'in karargâhına uğramamıştır. Mustafa Kemal, bundan muğber olarak mareşale istifasını göndermiş, mareşal artık onun kıymetini takdir etmiş olduğundan Enver Paşa'ya yazdığı bir mektupta, Mustafa Kemal'in orduya çok lüzumlu ve kıymetli bir komutan olduğunu, onun kaybedilmemesi lâzım geldiğini bu sebeple de istifayı muameleye koymadığını bildirmişti. Bu mektuptan sonra da Enver Paşa, Mustafa Kemal'e güzel sözlerle dolu bir telgraf çekmiş ve Mustafa Kemal, 16'ncı Kolordu Kumandanı olmuştu.

Ateş, kan ve ölümle dolu Çanakkale Savaşı'nda sayılamayacak kadar ilgi çekici olaylar geçmişti. Bunlardan birkaçını küçük hatırat notları olarak buraya koyuyorum:

Adı üzerinde Kanlısırt savaşlarından sonra siperlerin bir kısmı geriye alınmıştı. Bu siperler dolaşılırken bir Türk askeri ile bir İngiliz askerinin birbirlerini süngülemiş hâlde cesetleri bulunmuştu.

Bir de lâğım içinde bir sağlam, bir yaralı erimiz bütün gece toprağı kasatura ile delerek dışarı çıkmışlar ve bizim tarafa geçmişlerdi.

Conkbayırı savaşlarında ise askerlerimiz hücuma geçerlerken düşman gemilerinin şiddetli ateşine aldırmadan iki metre derinliğindeki hendeği birbirlerinin omuzlarına basarak aşmışlardı. Bu ne kadar takdir edilse, az olan bir kahramanlık örneği olmuştu.

Bir saka neferimiz de silâhsız olarak su fıçılarını taşıyan hayvanını çekmiş, o sıcakta askerlerimize su getirirken yanlışlıkla İngilizlerin arasına girmiş, yarı baygın yatan iki İngilize rastlamış, bunlar susuzluktan ve sıcaktan ölecek hâle gelmişler. Dille-

rini çıkarıp işaretle su istemişler. Şimdi saka neferinin anlattıklarını dinleyelim:

"Düşündüm su versem dirilecekler, beni alıp götürecekler, vermesem zavallılar ölecekler, acıdım. İşaretle silâhlarını istedim, yere bıraktılar, birisini mekkareye astım, süngü takılı olanını elime aldım ve sonra da tasla ağızlarına yudum, yudum su verdim, suyu birdenbire vermekden belki ölüverirler diye çekinmiştim. Kendilerine gelip ayağa kalktılar, bu sefer onlara önüme düşün işaretini verdim. Bizim tarafa geldikten sonra rastgeldiğim subaya teslim ettim, tekrar bizim askerlere dönüp onlara su verdim..."

Esat Paşa benim yanımda erimizin bu hikâyesini dinledikten sonra ona hem nişan hem de para vermişti.

Gene bir gün ileri hatları dolaşmaya çıkmıştım. Alay Kumandanı Şefik Bey en ileri siperde yere yatmış, düşman tarafını gözetliyordu. Benim geldiğimin farkına varmamıştı. Ensesine dokundum döndü ve:

"Ne arıyorsun burada?" dedi.

Kalktık beraberce karargâha dönüyorduk. "Aman, dedi biraz eğil" Boyum uzun olduğu için siperden dışarı çıkıyordu, sonra sözlerine şunları ilâve etmişti:

"Dün buradan çavuşumla beraber geçiyordum, bir düşman mermisi geldi ve onun başını parçaladı. Zavallının beyni benim arkama bulaştı..."

Zeki Bey (Soydemir) yaralanmış, iyi olup gelince kendisini görmeye gitmiştim. Karargâha dönerken bir askeri siper kazarken gördüm, cephane sandığını da parçalamış uğraşıp duruyor, siperden çıkan toprakları siperin önünde yatan bir şehitin üzeri-

ne atıyordu. Şehitin dizlerine kadar olan kısmı kapanmış, diğer kısmı açık kalmıştı.

"Ne yapıyorsun?" diye sorunca,

"Kumandanım baksanıza garibin ayakları açıkta kalmış, bu sandık parçalarını çakıyorum, set olacak üzerine de toprak atıp ayaklarını örteyim..."

İşte bunlar bizim okuması yazması yok, ama insanlık duyguları kuvvetli askerlerimizdi.

Bir gün en ileri siperlere gitmiştim. Sağ yanda boş bir mazgaldan ileriye baktığım zaman, solumdaki asker beni yanına çekmiş ve bu anda mazgaldan giren bir kurşun sağ kulağımın yanından vızlayarak geçmiş, arka tarafta toprağa saplanmıştı. Beni çeken asker:

"Az evvel orada bir arkadaş geçindi, mazgaldan düpedüz bakılmaz kenarından bakılacaktır." diyerek bana hem gözetlemeyi öğretmiş hem de beni kurtarmıştı.

Bir akşam da İstanbul Talimgâhından bir kafile genç askerler cephenin boşluğunu doldurmaya gelmiş, silâhları omuzlarında yürüyüş kolu geçerlerken aralarında Kayınım Rafet'i görmüştüm, kendisine:

"Yarın seni ararım..." demiştim. Ertesi sabah arattığımda aldığım cevap, şahadet haberi olmuştu. Böyle nice delikanlılarımız tek silâh atmadan can vermişlerdi.

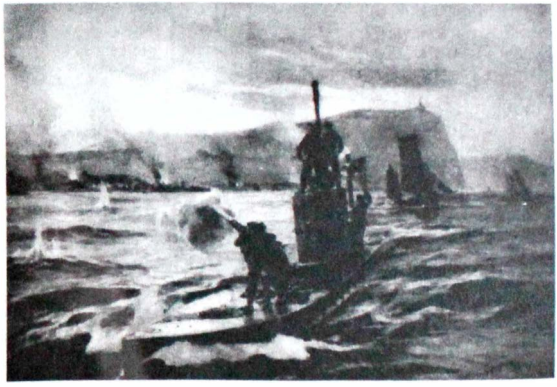
Yine bir gün dürbünle ileri siperleri gözetliyordum. Bir askerimiz siperin önündeki toprak yığınının üstüne tırmanarak çıkıyor, elindeki bombayı karşı siperlere atıp aşağıdaki hendeğe kayıyor, düşman ateşi kesilince tekrar tırmanarak bombasını atıp,

aşağı kayıyor ve bu hareketi durmadan tekrarlıyordu. Hendek içinden göremediği hedefini görerek bombasını atmak için can alıcı tehlikeden kaçınmayan bu kahramanı Kolordu Komutanına göstermiştim:

"İsmini isteyiniz de mükâfat verelim..."

İzzettin'den sorduğum vakit, "Bizm de dikkatimizi çekiyor, ismini istettim gelince biliririm" demişti. Biraz sonra cevabı gelmişti, ama bu cevap onun şahadet haberi olmuştu.

On Yıl Savaş ve Sonrası (1912–1922), İstanbul 1970.

Birinci Dünya Savaşı'nda bir Alman denizaltısı.